

અહો શ્રુતજ્ઞાનમ્ ગ્રંથ જીર્ણોદ્ધાર - સંવત ૨૦૬૬ (ઈ. ૨૦૧૦)

શ્રી આશાપૂરણ પાર્શ્વનાથ જૈન જ્ઞાનભંડાર - સંયોજક- બાબુલાલ સરેમલ શાહ

હીરાજૈન સોસાયટી, રામનગર, સાબરમતી, અમદાવાદ-૦૫. (મો.) ૯૪૨૬૫૮૫૯૦૪ (ઓ) ૨૨૧૩૨૫૪૩ (રહે.) ૨૭૫૦૫૭૨૦

પ્રાયઃ જીર્ણ અપ્રાપ્ય પુસ્તકોને સ્કેન કરાવીને સેટ નં.-૨ ની ડી.વી.ડી. (DVD) બનાવી તેની યાદી

આ પુસ્તકો www.jainelibrary.org વેબસાઇટ પરથી પણ ડાઉનલોડ કરી શકાશે.

ક્રમ	પુસ્તકનું નામ	ભાષા	કર્તા-ટીકાકાર-સંપાદક	પૃષ્ઠ
055	શ્રી સિદ્ધહેમ બૃહદ્વૃત્તિ બૃહદ્ન્યાસ અધ્યાય-૬	સં	પૂ. લાવણ્યસૂરિજીમ.સા.	296
056	વિવિધ તીર્થ કલ્પ	સં	પૂ. જિનવિજયજી મ.સા.	160
057	ભારતીય જૈન શ્રમણ સંસ્કૃતિ અને લેખનકળા	ગુજ.	પૂ. પૂણ્યવિજયજી મ.સા.	164
058	સિદ્ધાન્તલક્ષણગૂઢાર્થ તત્ત્વલોક:	સં	શ્રી ધર્મદત્તસૂરિ	202
059	વ્યાસિ પન્ચક વિવૃત્તિ ટીકા	સં	શ્રી ધર્મદત્તસૂરિ	48
060	જૈન સંગીત રાગમાળા	ગુ.	શ્રી માંગરોઠ જૈન સંગીત મંડળી	306
061	ચતુર્વિંશતીપ્રબન્ધ (પ્રબંધ કોશ)	સં	શ્રી રસિકલાલ હીરાલાલ કાપડીઆ	322
062	વ્યુત્પત્તિવાદ આદર્શ વ્યાખ્યાયા સંપૂર્ણ ૬ અધ્યાય	સં	શ્રી સુદર્શનાચાર્ય	668
063	ચન્દ્રપ્રભા હેમકૌમુદી	સં	પૂ. મેઘવિજયજી ગણિ	516
064	વિવેક વિલાસ	સં/ગુજ.	શ્રી દામોદર ગોવિંદાચાર્ય	268
065	પન્ચશતી પ્રબોધ પ્રબંધ	સં	પૂ. મૃગેન્દ્રવિજયજી મ.સા.	456
066	સન્મતિતત્ત્વસોપાનમ્	સં	પૂ. લલ્લિતસૂરિજી મ.સા.	420
067	ઉપદેશમાલા દોઘટ્ટી ટીકા ગુર્જરાનુવાદ	ગુજ.	પૂ. હેમસાગરસૂરિજી મ.સા.	638
068	મોહરાજાપરાજયમ્	સં	પૂ. ચતુરવિજયજી મ.સા.	192
069	ક્રિયાકોશ	સં/હિં	શ્રી મોહનલાલ બાંઠિયા	428
070	કાલિકાચાર્યકથાસંગ્રહ	સં/ગુજ.	શ્રી અંબાલાલ પ્રેમચંદ	406
071	સામાન્યનિરુક્તિ ચંદ્રકલા કલાવિલાસ ટીકા	સં.	શ્રી વામાચરણ ભટ્ટાચાર્ય	308
072	જન્મસમુદ્રજાતક	સં/હિં	શ્રી ભગવાનદાસ જૈન	128
073	મેઘમહોદય વર્ષપ્રબોધ	સં/હિં	શ્રી ભગવાનદાસ જૈન	532
074	જૈન સામુદ્રિકનાં પાંચ ગ્રંથો	ગુજ.	શ્રી હિમ્મતરામ મહાશંકર જાની	376
075	જૈન ચિત્ર કલ્પદ્રૂમ ભાગ-૧	ગુજ.	શ્રી સારાભાઈ નવાબ	374
076	જૈન ચિત્ર કલ્પદ્રૂમ ભાગ-૨	ગુજ.	શ્રી સારાભાઈ નવાબ	538
077	સંગીત નાટ્ય રૂપાવલી	ગુજ.	શ્રી વિદ્યા સારાભાઈ નવાબ	194
078	ભારતનાં જૈન તીર્થો અને તેનું શિલ્પસ્થાપત્ય	ગુજ.	શ્રી સારાભાઈ નવાબ	192
079	શિલ્પ ચિન્તામણિ ભાગ-૧	ગુજ.	શ્રી મનસુખલાલ મુદરમલ	254
080	બૃહદ્ શિલ્પ શાસ્ત્ર ભાગ-૧	ગુજ.	શ્રી જગન્નાથ અંબારામ	260
081	બૃહદ્ શિલ્પ શાસ્ત્ર ભાગ-૨	ગુજ.	શ્રી જગન્નાથ અંબારામ	238
082	બૃહદ્ શિલ્પ શાસ્ત્ર ભાગ-૩	ગુજ.	શ્રી જગન્નાથ અંબારામ	260
083	આયુર્વેદના અનુભૂત પ્રયોગો ભાગ-૧	ગુજ.	પૂ. કાન્તિસાગરજી	114
084	કલ્યાણ કારક	ગુજ.	શ્રી વર્ધમાન પાર્શ્વનાથ શાસ્ત્રી	910
085	વિશ્વલોચન કોશ	સં./હિં	શ્રી નંદલાલ શર્મા	436
086	કથા રત્ન કોશ ભાગ-1	ગુજ.	શ્રી બેચરદાસ જીવરાજ દોશી	336
087	કથા રત્ન કોશ ભાગ-2	ગુજ.	શ્રી બેચરદાસ જીવરાજ દોશી	230
088	હસ્તસંજીવનમ્	સં.	પૂ. મેઘવિજયજીગણિ	322
089	એન્દ્રયતુર્વિંશતિકા	સં.	પૂ. યશોવિજયજી, પૂ. પુણ્યવિજયજી	114
090	સમ્મતિ તર્ક મહાર્ણવાવતારિકા	સં.	આચાર્ય શ્રી વિજયદર્શનસૂરિજી	560

“અહો શ્રુતજ્ઞાનમ્” ગ્રંથ જીર્ણોદ્ધાર ૮૬

કથા રત્ન કોશ ભાગ-૧

: દ્રવ્યસહાયક :

પ.પૂ.તપા.ગચ્છાધિપતિ આ.ભ.શ્રી રામસૂરીશ્વરજી મ.સા.(ડહેલાવાળા)ના
સમુદાયના પ.પૂ. ગચ્છાધિપતિ આ.ભ.શ્રી અભયદેવસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના
આજ્ઞાનુવર્તિની પૂજ્ય સાધ્વીજી શ્રી સૂર્યપ્રભાશ્રીજી મ.સા. તથા
પૂજ્ય સાધ્વીજી શ્રી રત્નપ્રભાશ્રીજી મ.સા.ના શિષ્યા
પૂજ્ય સાધ્વીજી શ્રી અક્ષયરત્નાશ્રીજી મ.સા.ના સદ્ગુપદેશથી
શ્રી અર્હમ્ ફોટો, સાબરમતી
શ્રાવિકાઓના આરાધકના જ્ઞાનખાતાની ઉપજમાંથી

: સંયોજક :

શાહ બાબુલાલ સરેમલ બેડાવાળા
શ્રી આશાપૂરણપાર્શ્વનાથ જૈન જ્ઞાનભંડાર
શા. વિમળાબેન સરેમલ જવેરચંદજી બેડાવાળા ભવન
હીરાજૈન સોસાયટી, સાબરમતી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૫
(મો.) ૯૪૨૬૫૮૫૯૦૪ (ઓ.) ૨૨૧૩૨૫૪૩ (રહે.) ૨૭૫૦૫૭૨૦

સંવત ૨૦૬૬

ઈ.સ. ૨૦૧૦

शेःश्री छायाजात लहेरयं६ सिरिउ नं. १ डो.

श्री देवभद्राचार्य महाराज विरचितः-

श्री कथा रत्न कोश

(प्रथम भाग)

जेभां सम्भ्रुत्वादिना तेत्रीश सामान्य गुणो, पंच्य अष्टुप्रतना सत्तर विशेष गुणोतुं सुंदर स्वइप, तथा गुणु होपनुं निइपणु, तेने लगती प्रासंगिक, भौलिक, अनुपम, नदि ग्णुलेली, सांलणेली नविन, पयाश कथाओ, अन्य अनेक अंतरकथाओ, ऋतु, उपवन, रात्रि, युद्ध, सत्पुरुषोना भार्गो, छोक, राज्य लक्षणो, सामुद्रिक, रत्न-परीक्षा, तेमज व्यवहारिक, रात्रकीय, सामाजिक, नैतिक वगेरे विषयो; देव गुरु धर्म, जिनपूज वगेरेतुं स्वइप, उपधान, ध्वजरोपणु, प्रतिष्ठा, वगेरे धार्मिक विधानोतुं वर्णुन, अनंतकाय वगेरेना सहोषपणु। भारे

प्रसिद्धकर्ताः-

श्री जैन आत्मानंद सभा-भावनगर.

वीर संवत २४७७

आत्म संवत ५६

सने १६५१

संवत २००७

श्री आत्मानंद जैन ग्रंथमाला नं. ८८

પ્રકાશક:-

ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ
(સાહિત્યભૂષણ)

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા
(તરફથી)-ભાવનગર.

અનંતવિજ્ઞાનવિશુદ્ધરૂપં, નિરસ્તમોહાદિપરસ્વરૂપમ્ ।

નરામરેદ્રૈઃ કૃતચારુમક્તિઃ, નમામિ તીર્થેશમનંતશક્તિમ્ ॥ ૧ ॥

જેમનું વિજ્ઞાન અનંત છે, જેમનું સ્વરૂપ નિર્મલ છે, જેણે મોહ અજ્ઞાનાદિ પરસ્વરૂપને ટાળેલું છે, અને મનુષ્યોના ઇંદ્ર-ચકવર્તીઓએ તથા દેવતાઓના ઇંદ્રોએ જેમની મનોહર ભક્તિ કરેલી છે એવા અનંત શક્તિવાળા શ્રી તીર્થંકર પ્રભુને નમસ્કાર કરું છું.

સર્વ ધર્મકૃત્યોભાં સમ્યક્ત્વની પ્રધાનતા.

“ સમત્તમેવ મૂલં નિદ્દિઠં જિનવરેદિં ધમ્મસ્સ ।

એમંપિ ધમ્મકિચ્ચં ન તં વિણા સોહણ નિયમા ”

શ્રી જિનભાભસરિ.

“ જિનવરોએ ધર્મનું મૂળ સમ્યક્ત્વને કહેલું છે, કારણ કે શુદ્ધ સમ્યક્ત્વવડે જ આત્મરૂપી ભૂમિ નિર્મળ થઈ શકે છે (જેમ ચિત્રકારે પ્રથમ ભૂમિને શુદ્ધ કર્યા પછી તે ભૂમિ ઉપર ચિતરેલા ચિત્રે જેમ અસાધારણ રીતે શોભી ઉઠે છે તેમ) તેથી સર્વ ધર્મના કૃત્યો સમ્યક્ત્વવડે આત્મશુદ્ધિ કર્યા વિના એક પણ ધર્મકૃત્ય શોભતું નથી, જેથી ભવ્યાત્માઓએ પ્રથમ સમ્યક્ત્વવડે જ પોતાની આત્મશુદ્ધિને વિષે પ્રયત્ન કરવો.

મુદ્રક:-

શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈ

શ્રી મહોદય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ

દાણાપીઠ-ભાવનગર.

આ શ્રી કથારત્નકોષ નામનો કથાતુયોગ(કથા સાહિત્ય)નો અંથ પૂજ્ય શ્રી દેવભદ્રાચાર્ય મહારાજે સં. ૧૧૫૮ માં પ્રાકૃતભાષામાં શુભારે સાડાઅગીઆરહજાર શ્લોક પ્રમાણમાં રચ્યો છે. આ અતિ મહત્વનો, દુર્લભ કથાઅંથ(મૂળ)નું સાક્ષરશિરોમણિ પરમ કૃપાળુ મુનિરાજશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે અતિ પરિશ્રમે સંશોધન કરી પ્રકાશન કરવા આ સમાને સુપ્રત કરવાથી તે મૂળ અંથ સં. ૨૦૦૦ ની સાલમાં પ્રતાકારે પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. તે મૂળ અંથમાં તેની મહામૂલી, સંપૂર્ણ માહિતિવાળી પ્રસ્તાવના ગુજરાતી ભાષામાં કૃપાળુ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે લખેલી સાથેજ છપાયેલી છે; જેમાં કથા સાહિત્યની ઉપયોગિતા, જૈન પ્રવચનમાં કથાતુયોગનું સ્થાન, દ્રવ્યતુયોગ વગેરે આર અનુયોગમાં કથાતુયોગની સમજ અને તેમાં કથાતુયોગનું વિશિષ્ટ સ્થાન કેમ છે ? તે સંબંધી મહાવપૂર્ણ વિવેચન, કથાના પ્રકારો અને કથાવસ્તુ, કથારત્નકોષનો પરિચય અને તેના પ્રણેતા શ્રીમાન દેવભદ્રાચાર્ય મહારાજે રચ્યા પછી તેની વિશિષ્ટતાને લક્ષને તે અંથ એટલી બધી ખ્યાતિ પામ્યો હતો કે પાછળથી અન્ય પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજઓએ પોતાની કૃતિના અંથોમાં જે અનુકરણ અને અવતરણ કરેલાં છે તે સંબંધી હકીકત, મૂળ અંથના સંશોધન માટે અન્ય પ્રતિઓના લીધેલા આધારોની નોંધ વગેરે સર્વે મૂળ અંથની પ્રસ્તાવનામાં બહુ જ વિસ્તારથી આપવામાં આવેલ છે. પ્રસ્તુત અંથના સંશોધનકાર્યમાં અને વિષમપદાર્થોલોક ટિપ્પણી કરવામાં કૃપાળુ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે બહુ જ સાવધાનતાપૂર્વક પ્રયત્ન સેવ્યાં છે તેટલું જ નહિ પરંતુ તે મૂળ અંથની પ્રસ્તાવનાના પા. ૧૦ મેં અન્ય પ્રતિઓના જે આધારો લીધા છે તેમાં (ખ) નિશાનીવાળી પ્રત ધણી અશુદ્ધ, કેટલેક સ્થળે પંક્તિઓની પંક્તિઓ જેટલા પાઠો પડી ગયેલા, લેખકની અજ્ઞાનતાવડે અક્ષરોની ફેરબદલી, ઘણી અસ્તવ્યસ્તતા અને છેવટે પ્રચ્છન્નિતને સદંતર જુસી નાખવાના થયેલા પ્રયોગો વગેરે સંશોધન માટેની વિકટ પરિસ્થિતિ તે પ્રતમાં હોવા છતાં, કૃપાળુ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે અતિ પરિશ્રમે વિદ્વતાપૂર્ણ રીતે જેટલું વાંચી શક્યા છે તેટલો ઉતારો મૂળ અંથની પ્રસ્તાવનાના પાને ૧૨ મેં જે આપેલો છે તે સાક્ષરો, વિદ્વાનો વગેરે અવલોકન કરશે તો તેઓને કૃપાળુ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના બહુશ્રુતપણું, અપરિમિત જ્ઞાન અને વિદ્વતાપૂર્ણ સંશોધનપણા માટે બહુમાન ઉત્પન્ન થયા સિવાય રહેશે જ નહિં.

જેથી આ નિરંતરના પઠન, પાઠન અને ઉપયોગી અંથની સરલ અને વિદ્વતાપૂર્ણ તે પ્રસ્તાવના મૂળ અંથમાં આપવાથી તે (મૂળ) અંથનું મહત્વ અતિ ઘણું વધી જતાં આ જૈન કથા સાહિત્યનો અતિ

મૂલ્યવાન ગ્રંથ બની ગયેલ છે, જેથી તે જ પ્રસ્તાવના આ અનુવાદ ગ્રંથની અનુપમતા વધવા માટે સાથે જ આપવામાં આવી છે. જેથી આ ગ્રંથ પણ કેટલો મહત્વનો, છે તે આ ગ્રંથની શરૂઆતમાં આપેલી તે પ્રસ્તાવના પ્રથમ મનનપૂર્વક વાંચવાથી સમજી શકાશે, તેટલું જ નહિ પરંતુ તેમાં આદેશ સમ્યક્ત્વ વગેરેના ગુણોત્તું સ્વરૂપ અને તેને લગતી આપેલી સુંદર કથાઓ વાંચતા આસ્વાદ ઉત્પન્ન થવા સાથે નિરંતરના અભ્યાસ અને મનન કરવાથી છેવટ આત્મકલ્યાણ પણ સાધી શકાય છે.

પૂજ્ય શ્રી દેવભદ્રચરિ મહારાજની કૃતિના મૂળ ગ્રંથોતું વિવેચન તે પ્રસ્તાવનામાં જે આપેલું છે તેમાંથી આ સભા તરફથી બે ગ્રંથોના અનુવાદો અને આ ગ્રંથ મૂળ અને અનુવાદ સાથેનું પ્રકાશન થયેલું છે, તેની નોંધ અહિં આપવી યોગ્ય લાગે છે.

૧ શ્રી મહાવીર પ્રભુ ચરિત્ર—આ મૂળ ગ્રંથના રચયિતા પરમ પૂજ્ય શ્રી દેવભદ્રચરિ આચાર્ય પદારૂઢ થયા પહેલાં તેઓશ્રીનું નામ શ્રી ગુણચંદ્રગણી હતું, તે વખતે સં. ૧૧૩૯ ની સાલમાં તે મૂળ ગ્રંથ પ્રાકૃત ભાષામાં ૧૨૦૨૫ શ્લોક પ્રમાણે વિસ્તારપૂર્વક ચરિત્ર રચ્યું હતું જેનો અનુવાદ કરાવી (ભાષાંતર) સચિત્ર આ સભા તરફથી સંવત ૧૯૬૪ ની સાલમાં પ્રગટ થયેલ છે.

૨ કથારત્નકોષ—મૂળ ગ્રંથ આચાર્ય પદારૂઢ થયા પછી પ્રાકૃત વગેરે ભાષામાં સુમારે ૧૧૫૦૦ શ્લોક-પ્રમાણે સંવત ૧૧૫૮ માં રચેલ છે, તે આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે સં. ૨૦૦૦ ની સાલમાં મૂળ ગ્રંથનું પ્રકાશન થયેલ છે, અને તેના અનુવાદના પ્રથમ ભાગતું આ પ્રકાશન છે અને બીજો બાકીનો સંપૂર્ણ ભાગ તૈયાર થાય છે તે જેમ અને તેમ વેળાસર પ્રગટ કરવામાં આવશે.

૩. શ્રી પાર્થનાથ પ્રભુ ચરિત્ર—મૂળગ્રંથ પ્રાકૃત ભાષામાં સુમારે ૬૫ હજાર શ્લોકપ્રમાણે સં. ૧૧૬૮ની સાલમાં રચેલો છે, જેનો અનુવાદ (ભાષાંતર) કરાવી સચિત્ર સભા તરફથી સંવત ૨૦૦૫ની સાલમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે.

આ ત્રણે અનુપમ ગ્રંથો અતિ પ્રશંસા પામેલ હોવા સાથે આત્મકલ્યાણ સાધવા માટે અતિ ઉપયોગી જણાયા છે, જેને માટે પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજઓ, મુનિ મહારાજઓ, જૈન જૈનેતર વિદ્વાનો વગેરેના અનેક સુંદર અભિપ્રાયો મળ્યા છે, તે “આત્માર્નદ પ્રકાશ” માસિકમાં ક્રમેક્રમે પ્રગટ થયેલ છે, તેમજ આ ત્રણે અતિ ઉપયોગી અનુવાદ ગ્રંથો અમારા માનવતા પેટ્રન સાહેબો અને લાઈફ મેમ્બરોને ધારા પ્રમાણે ભેટ પણ આપવામાં આવેલ છે.

આ કથારત્નકોષ ગ્રંથ ખરેખર કથાર્પી રત્નનો ભંડાર હોવાથી (કથાસાહિત્યનો) ઉચ્ચ કોટીનો હોષ અલંકાર રચનાથી પણ સુંદર અનેલ છે. આ ગ્રંથમાં સમ્યક્ત્વાદિના તેજીશ સામાન્ય ગુણો અને પાંચ અશુભતાદિના સત્તર વિશેષ ગુણો મળી ૫૦ ગુણો અને તેને લગતી આકર્ષક પચાસ કથાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, કે તે તમામ કથાઓ વાચકની રસવૃત્તિને અપૂર્વરીતે પોષે તે રીતે ગ્રંથકાર આચાર્ય મહારાજે રચી છે.

શ્રી ગ્રંથકાર આચાર્યદેવ જે જે ગુણ ઉપર જે જે કથાઓ કહે છે, તેના પ્રારંભમાં અને ઉપસંહારમાં તે તે ગુણોતું અતિ જણવા જેવું સ્વરૂપ, તેનું વિવેચન, તેને લગતા ગુણ દોષો, તેથી થતી

* તે મૂળ ગ્રંથની પ્રસ્તાવનાના પાતું ૧૨ સિવાય આખી પ્રસ્તાવના આ ગ્રંથમાં આપી છે.

આત્માને લાભકાનિતું નિરૂપણ જે અભારસુધી નહિં જાણેલું—ન અનુભવેલું—ન વાંચેલું કે વિચારેલું તેવું બહુ જ સુંદર રીતે કહ્યું છે; તે ઉપરાંત પ્રસંગોપાત ખીજા અનેક મહત્વના વિષયો વર્ણવવામાં અને ચર્ચાવામાં આવ્યા છે, જેવા કે ઉપવન વર્ણન, ઋતુ વર્ણન, યુદ્ધ વર્ણન આદિ વર્ણનો, રાજ-દુતના પરિચયથી યતા લાભો, સત્પુરુષનો માર્ગ, દેવ દર્શન, પુરુષ પ્રકારો, કરવા લાયક અને નહિં કરવા લાયક, છોડવા લાયક, ધારણ કરવા લાયક, વિશ્વાસ નહિં કરવા લાયક, આઠ આઠ બાબતો વગેરે નૈતિક વિષયો, સામુદ્રિક, છોક વિચાર, રત્ન પરિક્ષા, રાજ્ય લક્ષણો આદિ લોકોને આકર્ષક વિષયો, દેવગુરુ ધર્મતત્ત્વનું સ્વરૂપ, અષ્ટ પ્રાતિકાયાં, રત્નત્રય, ધર્મતત્ત્વ પરામર્શ, જિન પ્રતિમાકારધારી મત્સ્ય અને કમળો, જિન પૂજનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ, મૂર્તિ પૂજા વિષયક, અનંતકાય વગેરેના ભક્ષણનું સદોષપણું આદિ મંબીર ધાર્મિક વિષયો, ઉપધાન, ધરજ્જરોપણ, મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા, તથ વિધિઆદિ વિધાનો તે સાથે અનેક કથાઓ સુભાષિત વિવિધ વિષયોનું સ્વરૂપ આપેલું છે. તે સિવાય ખીજા ઘણાં વિષયો જે કે પ્રસ્તાવનામાં જણાવેલાં છે તેમાંથી ઘણા વિષયો તદ્દન નવીન, જાણવા, આદરવા, અનુભવવા જેવા તેવું અંચકર્તા કૃપાળુ આચાર્ય મહારાજને વિદ્વતાપૂર્ણ રીતે આ ગ્રંથમાં વિવેચન કહ્યું છે.

આ ગ્રંથ મનનપૂર્વક વાંચતા તેના રચયિતા આચાર્ય લગવાન શ્રી દેવભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ કેટલો બહુશ્રુત આચાર્ય હતા, તેમજ તેમની કૃતિઓ કેટલી પાંડિત્યપૂર્ણ અને ગંભીર અર્થવાળી છે તે સહજે સમજી શકાય તેવું છે.

આ ગ્રંથમાં આવેલી કથાઓ થોડીક પ્રચલિત છે તેને યાદ કરતાં લગભગ અર્ધી કથાઓ નવીન, અપૂર્વ, અને ક્રોધવાર નહિં સાંભળેલી, નહિં વાંચેલી એવી અનુપમ હોવાથી મનનપૂર્વક વાંચતાં વાચકને શ્રદ્ધાળુ બનાવે છે.

આ મૂળ ગ્રંથ શુભારે સાડા અગીયાર હજાર શ્લોક પ્રમાણ હોવાથી ગ્રંથનો અનુવાદ (ગુજરાતી ભાષાંતર) છપાવતાં તેને લગતા સાહિત્યમાં પ્રથમ છપાવવાના કારણે આ ભાગમાં ટકાઉ, જિંદી જાતના જે વાપર્યા છે, તેવા હાલમાં ફરી કન્ટ્રોલ આવવાથી નહિં મળી શકવાથી, તેમજ તેને લગતું (છાપકામનું) અન્ય સાહિત્ય વગેરે સારું મળવાની મુશ્કેલી ફરી ઉભી થતાં તેની રાહ જેવા જતાં આખો ગ્રંથ છપાવતાં ઘણી લાંબી મુદત થાય તેમ લાગવાથી તેમજ મૂળ ગ્રંથ પ્રકટ થયા પછી આ ગ્રંથ વ્યાખ્યાન ઉપયોગી, નિરંતર પઠન, પાઠન માટે અતિ મહત્વનો હોવાથી અનુવાદ જલદી પ્રકટ કરવાની માંગણીઓ પણ થવાથી જેમ અને તેમ વેળાસર આ પ્રથમ ભાગ પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે.

આ કથારત્ન કોષ ગ્રંથ એટલો અર્ધો સુંદર, ઉપયોગી અને અતિ મહત્વનો એટલા માટે છે કે, ખીજા અનેક ગ્રંથો વાંચવાથી જે અનેક વિષયો, વર્ણનો, ધાર્મિક બાબતો તેના વિધિવિધાનો વગેરે તેમાંથી મેળવી શકાએ છીએ, તે સર્વ આ એક જ (કથારત્નકોષ ગ્રંથના વાંચન અને અભ્યવનથી મેળવી શકાય છે, જેથી આ અનુપમ ગ્રંથ જ્ઞાનભંડાર, લાઇબ્રેરી, પુસ્તકાલય માટે નિરંતરના ઉપયોગી તેમજ શ્રુંગારરૂપ હોવાથી આ ગ્રંથ ઉદ્દેશ પ્રમાણે પ્રાચીન સાહિત્યોદ્ધાર કરવા ભક્તિપૂર્વક પ્રકટ કરવામાં આવે છે, જેથી ભવ્યાત્માઓ—વાંચકો મનનપૂર્વક વાંચી આત્મકલ્યાણ સાધે એમ પરમાત્માની પાસે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

આ પ્રથમ ભાગમાં સમ્યક્ત્વના વીશ શુભો અને તેને લગતી વીશ કથાઓ સાથે આપવામાં

આવેલી છે. જે ઊંચા ટકાઉ પેપરો ઉપર સુંદર ગુજરાતી ટાઇપોમાં અને રંગબેરંગી સુંદર કવર ઝેકેટ અને પાકા બાઈડીંગ સાથે દિવસાનુદિવસ વધતા જતા બાવોથી સખ્ત વધતી જતી મોંઘવારી હોવા છતાં જેમ અને તેમ સુંદર અને આકર્ષકરિતે આ પ્રથમ ભાગનું પ્રકાશન કરવામાં આવેલ છે.

આ મૂળ ગ્રંથ પ્રગટ થયા પછી તેનો ગુજરાતી અનુવાદ જલ્દી પ્રકટ થાય તો ગુજરાતી ભાષાના જાણકાર, શ્રદ્ધાળુ બલ્યાત્માઓ તેનો લાભ સારી રીતે લઈ આત્મકલ્યાણ સાથે વગેરે અતિ લાભનું કારણ જાણી, તેના અનુવાદ માટેનો પણ પ્રબંધ જલ્દી કરી આપવા માટે પરમકૃપાળુ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજનો આભાર સભા ભૂલી શકતી નથી. આ સભા તરફથી પ્રકાશન થતાં અતિ મહત્વના ઉચ્ચ કોટી સાહિત્ય ગ્રંથોના સંશોધનના ઉત્તમ પ્રયત્નો માટે હરહંમેશ આ સભા તે કૃપાળુ ગુરૂમહારાજની ઋણી છે.

આવા પરમ ઉપકારક, મૌલિક, અનુપમ સમ્યક્ત્વ સ્વરૂપને જણાવનાર કે જેના વિના જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર વગેરેની કંઈ કિંમત નથી તે સાથે પંચ અણુવતનું જ્ઞાન અને તેનું શ્રદ્ધાપૂર્વકનું આરાધન સાગાર-ધર્મના આરાધન માટે છે અને અણુગાર ધર્મને ક્રમે કરી મહણુ કરવાના આમંત્રણરૂપે કથારૂપી રત્નોનો ભંડાર હોઈ આ ઉત્તમ ગ્રંથમાં કોઈ પુણ્યપ્રલાવક, ધર્મશ્રદ્ધાળુ જૈન બંધુનું નામ જોડાય તો સોનું અને સુગંધની જેમ સુંદર મિલન થાય, તેમ આ સભા ઇચ્છા ધરાવતી હતી. દરમ્યાન આ સભાના માનનીય સભાસદ ભાઈશ્રી અનુપચંદ ઝવેરભાઈ કે જે આ સભા ઉપર મુબંધમાં રહેવા છતાં પ્રેમ ધરાવે છે અને સભાની પ્રગતિમાં ઉમેરો કરવા નિરંતર અભિલાષા ધરાવે છે, તે શ્રી અનુપચંદભાઈએ પોતાના ધર્મ-રનેહી મિત્ર શેઠ નટવરલાલભાઈ તથા શેઠ રમણલાલભાઈ પાટણુનિવાસી બંધુઓને આ અપૂર્વ ગ્રંથ સંબંધી હકીકત જણાવી અને તે બંને બંધુઓએ આ ગ્રંથરતનની મહત્વતા, ઉપયોગિતા જાણી પોતાના સ્વર્ગવાસી પૂજ્ય પિતાશ્રી શ્રીયુત છોટાલાલભાઈની ભક્તિ અને સ્મરણુ નિમિત્તે તેઓશ્રીના નામથી સિરિઝ તરીકે આ સંપૂર્ણ ગ્રંથ પ્રકટ કરવા આર્થિક સહાય આપી જ્ઞાનભક્તિ કરી છે, જે માટે તે બંને બંધુઓનો આભાર માનવામાં આવે છે, તેમજ બંધુ શ્રી અનુપચંદ ઝવેરભાઈના આ ઉત્તમ પ્રયત્ન માટે આ સભા તેમને પણ ધન્યવાદ આપે છે. આ ગ્રંથની શુદ્ધિ માટે યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે છતાં તેના અનુવાદમાં કે દષ્ટિદોષ, પ્રેસદોષ કે અન્ય કારણોથી આ ગ્રંથમાં કોઈ સ્થળે સ્પષ્ટતા જણાય તો ક્ષમા માગવા સાથે સભાને જણાવવા નમ્ર વિનંતિ કરીયે છીયે.

આત્માનંદ જીવન
વીર સં. ૨૪૭૭ વિ. સં. ૨૦૦૭
વૈશાક શુદ્ધ ૩ (અક્ષય તૃતીયા)

ગાંધી વહીલદાસ ત્રિભુવનદાસ
ભાવનગર.

કથારત્નકોશની પ્રસ્તાવના.

આજે આચાર્ય શ્રીદેવભદ્રસૂરિવિરચિત રત્નકોશના યથાર્થ નામને શોભાવતો એવો કથારત્નકોશ નામનો અતિદુર્લભ ગ્રન્થ પ્રકાશિત કરી જૈન કથાસાહિત્યરસિક વિદ્વાનોના કરકમળમાં ઉપહારરૂપે અર્પણ કરવામાં આવે છે; જેની સાઘંત પરિપૂર્ણ માત્ર એક જ તાડપત્ર ઉપર લખાયેલી પ્રાચીન પ્રતિ, ખંભાતના 'શ્રી શાંતિનાથ જૈન જ્ઞાનભંડાર'ને નામે યોગખાતા અતિપ્રાચીન ગૌરવશાળી તાડપત્રીય જ્ઞાનભંડારમાં જળવાયેલી છે. તેને અંગે નીચેના મુદ્દાઓ ઉપર વિચાર કરવામાં આવે છે:—૧ ભારતીય કથાસાહિત્યની વિપુલતા. ૨ જૈન પ્રવચનમાં ધર્મકથાનુયોગનું સ્થાન. ૩ કથાના પ્રકારો અને કથાવસ્તુ. ૪ કથારત્નકોશગ્રંથનો પરિચય. ૫ તેના પ્રભુતા. ૬ અન્ય જૈનકથાગ્રંથાદિમાં કથારત્નકોશનું અનુકરણ અને અવતરણ. ૭ સંશોધન માટે એકત્ર કરેલી પ્રાચીન પ્રતિઓનો પરિચય તથા સંશોધન વિશેની માહિતી.

૧. ભારતીય કથાસાહિત્યની વિપુલતા.

આજની પ્રત્યક્ષ દુનિયામાં જે માનવપ્રજા વસે છે તેમાં ભણેલાગણેલા કુશાગ્રમતિવાળા લોકો જે ત્રણ ટકા જેટલા જ છે, જ્યારે બાકીનો ૯૭ ટકા જેટલો ભાગ અક્ષરજ્ઞાન વિનાનો છતાં સ્વયં સ્ફુરિત સંવેદનવાળો છે. આમાં કેવળ અક્ષરપરિચય ધરાવનારા અને અક્ષરપરિચય વિનાના છતાં પોતાની હૈયાઉકલતથી વ્યવહાર અને પરમાર્થનો તોડ કદનારા લોકોનો સમાવેશ છે. આ ૯૭ ટકા જેટલી અલ્પસંખ્યા ધરાવનારા લોકો વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, ગણિતવિદ્યા, ભૂગોળ કે ખગોળવિદ્યામાં ઊંડા ઊતરવા જરાય રાજી નથી તેમ તૈયાર પણ નથી. તેમને તો ઘણી સરળ રીતે સમજ પડે અને એ સમજદારા જીવનનો રસ માણી શકાય અને વ્યવહાર તેમજ પરમાર્થને સમજી માનવજીવનની કૃતકૃલતા અનુભવાય એવા સાહિત્યની અપેક્ષા છે. એટલે એ વસ્તુને આપણા પૂર્વ મહર્ષિઓએ વિપુલ પ્રમાણમાં કથા, ઉપકથા, આખ્યાનો, આખ્યાયિકાઓ, ઐતિહાસિક ચરિત્રો આદિ સર્જીને પૂરી રીતે સંતોષી પણ છે. આ રીતે જોતાં કથાસાહિત્યનો સંબંધ મુખ્યતઃ આમજનતા સાથે છે, અને આમજનતા વિપુલ હોવાથી તેની સાથે સંબંધ ધરાવતું કથાસાહિત્ય પણ વિપુલ, વિવિધ અને આમજનતાની ખાસિયતોને લક્ષમાં રાખી

સુગમ અને સુખોદ ભાષામાં સરળરેલું છે. આ પ્રકારનું કથાસાહિત્ય જેમ જૈનસંપ્રદાયમાં વિપુલ છે એ જ રીતે વૈદિક અને બૌદ્ધસંપ્રદાયમાં પણ અતિ વિપુલ પ્રમાણમાં છે; એટલું જ નહિ પણ ભારતવર્ષની જેમ ભારતવર્ષની બહાર પણ આ જાતનું કથાસાહિત્ય એટલા જ પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ થાય છે. જ્ઞાનની દૃષ્ટિએ વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, ભૂગોળ, ખગોળ, ગણિત, આયુર્વેદ, અધ્યાત્મશાસ્ત્ર, યોગવિદ્યા, પ્રમાણશાસ્ત્ર વગેરે વિદ્યાઓનું મહત્ત્વ જરાય ઓછું નથી, પરંતુ તે બધી ગહન વિદ્યાઓને સર્વગમ્ય કરવાનું સાધન માત્ર એક કથાસાહિત્ય છે; માટે જ ભારતવર્ષના તેમજ ભારતની બહારના પ્રાચીન અર્વાચીન કુશાગ્રમતિ વિદ્વાનો પણ કથાસર્જનની પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા છે અને એ દ્વારા એમણે આમજનતાને ત્યાગ, તપ, વૈરાગ્ય, ધીરજ, ક્ષમા, નિઃસ્પૃહતા, પ્રાણિસેવા, સત્ય, નિર્લોભતા, સરળતા આદિ ગુણોની સિદ્ધિ માટે વિવિધ પ્રેરણાઓ આપી છે. આમજનતાને કેળવવાનું કામ સહજ સાધ્ય નથી, તેમ છતાં ત્યાગ, સદાચાર, સરળતા, સમયજ્ઞતા આદિ સદ્ગુણોથી વિભૂષિત મહાપુરુષો આમજનતાને ઉપદેશદ્વારા કેળવી શકે છે, સાહિત્ય-સર્જનદ્વારા દોરી શકે છે અને અનેક ગુણો ઉકેલી તેની સાધનાના માર્ગને સરળ બનાવી આપે છે. આ દૃષ્ટિએ પણ કથાસાહિત્યનું મૂલ્ય અનેકગણું વધી જાય છે.

૨. જૈન પ્રવચનમાં કથાનુયોગનું સ્થાન.

જેમ મહાભારત અને રામાયણના પ્રણેતા વૈદિક મહર્ષિઓએ આમજનતાના પ્રતિનિધિ બની એ શ્રેણીની રચના કરી હતી, એ જ પ્રમાણે જૈન પરંપરાએ પણ આમજનતાની વિશેષ ખેવતા કરવામાં જ પોતાનું ગૌરવ માન્યું છે. એક કાળે જ્યારે વૈદિક પરંપરા આમજનતાની મટી રાખ્યોની આશ્રિત થઈ આમજનતાનું પ્રતિનિધિપાણું ગુમાવી બેઠી, એટલું જ નહિ પણ એ આમજનતાની સ્વાભાવિક ભાષા તરફ પણ સુગાળવી થઈ ગઈ, બરાબર એ જ વખતે જૈન પરંપરામાં અનુક્રમે થયેલ મહામાન્ય તીર્થંકર ભગવાન શ્રી પાર્શ્વનાથ અને શ્રમણ ભગવાન શ્રીવીરવર્ધમાનસ્વામીએ આમજનતાનું પ્રતિનિધિપાણું કર્યું અને તેની સ્વાભાવિક ભાષાને અપનાવી, તે દ્વારા જ પોતાનું ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવ્યું અને આમજનતા સુધી પહોંચે એવા સાહિત્યનિર્માણને પૂરેપૂરો ટેકો આપ્યો. એટલું જ નહિ પણ જૈન પ્રવચનના જે મુખ્ય ચાર વિભાગો બતાવ્યા છે તેમાં આમજનતાના અતિપ્રિય એ કથાસાહિત્યને ખાસ સ્થાન પણ આપ્યું છે. જૈન પ્રવચન ચરણ-કરણાનુયોગ, ધર્મકથાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ અને દ્રવ્યાનુયોગ એ ચાર વિભાગમાં વહેંચાયેલું છે. આમાં આમજનતાનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવનાર ધર્મકથાનુયોગ વિસ્તૃત સ્થાન ભોગવે છે.

સદાચરણોના મૂળ નિયમો અને તેમને આચરણમાં મૂકવાની વિવિધ પ્રતિક્રિયાઓના સાહિત્યનું નામ ચરણકરણાનુયોગ છે, એ સદાચરણો જેમણે જેમણે-છી કે પુરુષો-આચરી બતાવ્યાં હોય, એવાં આચરણોથી જે લાભો મેળવ્યા હોય અથવા એ આચરણો આચરતાં આવી પડતી મુશીબતોને વેડી તેમને જે રીતે પાર કરી હોય તેવા સદાચાર-પરાયણ ધીર વીર ગંભીર સ્ત્રી પુરુષોનાં ઐતિહાસિક કે કથાકથા ઇવનોના સર્જનનું નામ ધર્મકથાનુયોગ છે.

આ વિષે શાસ્ત્રકારો તેો એમ પણ કહે છે કે—આવા પ્રકારના ધર્મકથાનુયોગ વિના ચરણકરણાનુયોગની સાધના કઠણ બની જાય છે અને જનતા તે તરફ વળતી કે આકર્ષાતી પણ નથી. આમ જૈન દૃષ્ટિએ ‘એક અપેક્ષાએ ચારે અનુયોગમાં ધર્મકથાનુયોગ પ્રાધાન્ય ધરાવે છે.’ એમ કહેવું લેશ માત્ર અનુચિત નથી. જેમાં ખગોળ, ભૂગોળનાં વિવિધ ગણિતો આવે તે ગણિતાનુયોગ અને જેમાં આત્મા, પરમાત્મા, જીવાદિ તત્ત્વો, કર્મ, જગતનું સ્વરૂપ વગેરે કેવલ સૂક્ષ્મબુદ્ધિઆદ્ય વિષયો વર્ણવવામાં આવ્યા હોય તે દ્રવ્યાનુયોગ. આ ચાર અનુયોગ પૈકી માત્ર એક ધર્મકથાનુયોગ જ એવો છે જે આમજનતા સુધી પહોંચી શકે છે અને તેથી જ બીજા અનુયોગો કરતાં કોઈ અપેક્ષાએ તેનું મહત્ત્વ સમજવાનું છે. જૈન પરંપરા અને વૈદિક પરંપરાની પેઠે ઔદ્ધપરંપરાએ પણ કથાનુયોગને સ્થાન આપેલું છે, એટલું જ નહિ પણ સરખામણીમાં વૈદિક પરંપરા કરતાં ઔદ્ધપરંપરા, જૈન પરંપરાની પેઠે આમજનતાની સવિશેષ પ્રતિનિધિ રહેલી છે. જૈન પરંપરાના ચરણકરણાનુયોગ માટે ઔદ્ધપરંપરામાં ‘વિનયપિટક’ શબ્દ, ધર્મકથાનુયોગ ‘સુત્તપિટક’ અને ગણિતાનુયોગ તથા દ્રવ્યાનુયોગ માટે ‘અભિધર્મપિટક’ શબ્દ યોજાયે છે. ‘પિટક’ શબ્દ જૈન પરંપરાના ‘દ્વાદશાંગીગણિપિટક’ સાથે જોડાયેલા ‘પિટક’ શબ્દને મળતો ‘પેટી’ અર્થને બતાવતો જ શબ્દ છે. સુત્તપિટકમાં અનેકાનેક કથાઓનો સમાવેશ છે.

દીઘનિકાય, મજ્જિમનિકાય, સુત્તનિપાત વગેરે અનેકાનેક ગ્રંથોનો ‘સુત્તપિટક’ માં સમાવેશ થાય છે. જૈનપરંપરાનો ધર્મકથાનુયોગ, ગૌધપરંપરાનો સુત્તપિટક અને વૈદિક પરંપરાનો ઇતિહાસ એ ત્રણે શબ્દો લગભગ એકાર્થક શબ્દો છે. ધર્મકથાનુયોગ પચ્ચલોજનપાન જેવો છે. જેમ પચ્ચ અન્નપાન માત્ર શરીરને દૃઢ, નિરોગી, પુરુષાર્થી, દીર્ઘજીવી અને માનવતાપરાયણ બનાવે છે તેમ ધર્મકથાનુયોગ પણ માનવના મનને પ્રેરણા આપી બલિષ્ઠ, સ્વસ્થ, નિઝહી, સહાયારી અને સહાયારપ્રચારી બનાવે છે અને અજરામર પરિસ્થિતિ સુધી પહોંચાડે છે. ખોલતાં, ચાલતાં ઉપદેશ કરતાં, ધર્મકથાનુયોગ માનવના મન ઉપર એવી સારી અસર ઉપજાવે છે જે ધીરે ધીરે પણ પાકી થયેલી અને જીવનમાં ઉતરેલી હોય છે. સંક્ષેપમાં એમ કહી શકાય કે ધર્મકથાનુયોગ માનવને ખરા અર્થમાં માનવરૂપે બહી શકે છે અને આક્યાત્મિક દૃષ્ટિએ પૂર્ણ સ્વતાંત્રતા સુધી પણ પહોંચાડે છે.

૩. કથાના પ્રકારો અને કથાવસ્તુ.

આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિવરે સમરાઈવ્યકહામાં કથાઓના વિભાગ કરતાં અર્થકથા, કામકથા, ધર્મકથા અને સંકીર્ણકથા એમ ચાર વિભાગ બતાવ્યા છે. જે કથામાં ઉપાદાનરૂપે અર્થ હોય, વણુજવેપાર, લડાઈઓ, ખેતી, લેખ, લખત વગેરેની પદ્ધતિઓ, કળાઓ, શિક્ષણ, સુવર્ણસિદ્ધિ વગેરે ધાતુવાદો, તથા અર્થોપાર્જનના નિમિત્તરૂપ સામ, દામ, દંડ આદિ નીતિઓનું વર્ણન હોય તેનું નામ અર્થકથા. જેમાં ઉપાદાનરૂપે કામ હોય અને પ્રસંગે પ્રસંગે ફતીના અભિસારો, સ્ત્રીઓના રમણો, અનંગલેખો, લલિતકળાઓ, અનુરાગ-પુલકિતો નિરૂપેલાં હોય તે કામકથા. જેમાં ઉપાદાનરૂપે ધર્મ હોય અને ક્ષમા, માર્દવ, આજ્ઞવ, અલોભ, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ વગેરેને લગતાં માનવસમાજને ધારણપોષણ

આપનારાં અને તેનું સત્વસંરક્ષણ કરનારાં વર્ણનો હોય તે ધર્મકથા. અને જેમાં ધન, અર્થ અને કામ એ ત્રણે વર્ગોનું યથાસ્થાન નિરૂપણ હોય અને એ ત્રણે વર્ગોને સમ-જાવવા તેમજ પરસ્પર અબાધક રીતે વ્યવહારમાં લાવવા યુક્તિઓ, તર્કો, હેતુઓ અને ઉદાહરણો વગેરે આપેલાં હોય તે ધર્મકથા. કથાઓના આ ચાર પ્રકાર પૈકી કેવળ એક ધર્મકથા જ ધર્મકથાનુયોગમાં આવે છે. મૂળ જૈન આગમોમાં પણ જ્ઞાતાધર્મકથાંગ, ઉપાસક-દર્શાંગ, અંતકૃદશાંગ, અનુત્તરૌપપાતિકદર્શાંગ, વિપાક વગેરે અનેક આગમો પણ ધર્મ-કથાને પ્રધાનપણે વર્ણવે છે. જ્ઞાતાધર્મકથાંગનું જે પ્રાચીન કથાસંખ્યાપ્રમાણ કહેવામાં આવ્યું છે, તેમાં તે આગમમાં સાડાત્રણ કરોડ કથાઓ અને તેટલી જ ઉપકથાઓ વગેરે હોવાનું કહેલું છે. એ જોતાં જૈન પરંપરામાં ધર્મકથાનું સાહિત્ય કેટલું વિપુલ હતું એ સહજમાં જ કલ્પી શકાય તેમ છે. ધર્મકથાઓમાં પણ સુદ્ધ, ખેતી, વણજ, કળાઓ, શિક્ષણ, લલિતકળાઓ, ધાતુવાદો વગેરેનું વર્ણન આવે છે; પરંતુ ધર્મ પ્રધાન સ્થાને હોય અને બાકી બધું આનુષંગિક રીતે ધર્મનું પોષક હોય, એ જ રીતે અર્થકથા અને કામકથામાં પણ ધર્મનું વર્ણન ન જ આવે એમ નહિ, પણ અર્થ અને કામ એમાં પ્રધાન હોય; એ જ દષ્ટિએ તે તે કથાને તેવાં તેવાં નામો અપાયેલાં છે. પ્રસ્તુત કથારત્નકોશ, ધર્મકથાઓનો મહાન ગ્રંથ છે. તેમાં ઉપર કહ્યા પ્રમાણે અર્થકથા અને કામકથાનું પ્રાસંગિક નિરૂપણ હોવા છતાં, ધર્મ પ્રધાન સ્થાને હોઈ તેને ધર્મકથાનો ગ્રંથ ગણવામાં કરી શકાય બાધ નથી. આવી કથાઓમાં કથાઓનું વસ્તુ દિવ્ય હોય છે, માનવ્ય હોય છે અને દિવ્યમાનવ્ય પણ હોય છે. કથારત્નકોશની ધર્મકથાઓનું વસ્તુ પ્રધાનપણે માનવ્ય છે અને કનચિત્ દિવ્યમાનવ્ય પણ છે.

૪. કથારત્નકોશ ગ્રંથનો પરિચય.

પ્રસ્તુત ગ્રંથ પ્રાકૃત ભાષામાં ગદ્ય-પદ્યરૂપે અતિપ્રાસાદિક સાલંકાર રચનાથી રચાયેલો અને અનુમાન સાડાઅગીઆર હજાર શ્લોકપ્રમાણ છે. બહુ નાની નહિ, બહુ મોટી પણ નહિ, છતાં સંક્ષિપ્ત કહી શકાય તેવી મૌલિક પચાસ કથાઓના સંગ્રહરૂપ આ કૃતિ છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથ મુખ્યત્વે પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલો હોવા છતાં તેમાં પ્રસંગોપાત સંસ્કૃત અને અપભ્રંશ ભાષાનો ઉપયોગ પણ ગ્રંથકારે કરેલો છે; ખાસ કરી દરેક કથાના ઉપસંહારમાં ઉપદેશ તરીકે જે ચાર શ્લોકો અને યુગ્મિકા આપવામાં આવ્યાં છે એ તેા સંસ્કૃત ભાષામાં જ છે. આ ગ્રંથમાં સમ્યક્ત્વ આદિ તેત્રીસ સામાન્ય ગુણો અને પાંચ અણુવ્રત આદિ સત્તર વિશેષ ગુણોને લગતી કથાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. ધર્મકથાઓના ગ્રંથોમાં શૃંગાર આદિ રસોની વિપુલતાને લીધે ધર્મકથાનું ધર્મકથાપણું ગૌણ થવાનો દોષ જેમ કેટલીક ધર્મકથાઓની રચનામાં આવી જાય છે તેમ આ ગ્રંથમાં ગ્રંથકારે જરાપણુ થવા દીધું નથી; એટલું જ નહિ પણ પ્રસ્તુત ધર્મકથાગ્રંથમાં શૃંગાર આદિ જેવા રસોનો લગભગ અભાવ છતાં આ ધર્મકથાગ્રંથ શૃંગાર રહિત બની ન જાય અથવા એમાંની ધર્મકથાના વાચન કે શ્રવણમાં વક્તા શ્રોતાની રસવૃત્તિ લેશ પણ નીરસ અથવા રૂક્ષ ન બની જાય એ વિષેની દરેક ચોક્કસાઈ ગ્રંથકારે રાખી છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં ગ્રંથકારે જે જે ગુણ વિષે કથા કહેવી શકે છે તેના પ્રારંભમાં, કથાના વર્ણનમાં અને એના

ઉપસંહારમાં તે તે ગુણનું સ્વરૂપ, તેનું વિવેચન અને તેને લગતા ગુણ-દોષો લાભ-હાનિનું નિરૂપણ તેમણે અતિ સરસ પદ્ધતિએ કર્યું છે.

ઉપર જણાવવામાં આવ્યું તેમ આ ગ્રંથમાં તેત્રીસ સામાન્ય ગુણ અને સત્તર વિશેષ ગુણ મળી જે પચાસ ગુણોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે ઉપરાંત પ્રસંગોપાત ધીબ અનેક મહત્વના વિષયો વર્ણવવામાં તેમજ ચર્ચાવામાં આવ્યા છે. જેવાંકે ઉપવનવર્ણન, ઋતુવર્ણન, રાત્રિવર્ણન, યુદ્ધવર્ણન, સ્મરણવર્ણન આદિ વર્ણનો; રાજકુલના પરિચયથી થતા લાભો, સત્પુરુષનો માર્ગ, આપધાતમાં દોષ, દેશદર્શન, પુરુષના પ્રકારો, નહિ કરવા લાયક-કરવા લાયક-છાડવા લાયક-ધારણ કરવા લાયક-વિધાસ નહિ કરવા લાયક આઠ આઠ આખતો, અતિથિસત્કાર આદિ નૈતિક વિષયો, છીંકનો વિચાર, રાજલક્ષણો, સામુદ્રિક, ઋતુજ્ઞાનનાં ચિન્હો, અકાલદંતોદ્ગમકદંપ, રત્નપરીક્ષા આદિ લોકમાનસને આકર્ષનાર સ્થૂલ વિષયો; દેવગુરુધર્મતત્ત્વનું સ્વરૂપ, ગુરુતત્ત્વવ્યયસ્થાપનવાદસ્થલ, અષ્ટપ્રાતિહાર્યનું સ્વરૂપ, વેદાપૌરુષેયત્વવાદસ્થલ, ધર્મતત્ત્વપરામર્શ, રત્નત્રયી, જિનપ્રતિમાકારધારી મત્સ્ય અને કમળો, જિનપૂજનનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ, સામાન્ય ધર્મોપદેશ, મૂર્તિપૂજાવિષયક ચર્ચાસ્થલ, હસ્તિતાપસ તથા શૌચવાદમતનું નિરસન, અનંતકાય કંદમૂળના લક્ષણનું સંકોપણ આદિ ગંભીર ધાર્મિક વિચારો; ઉપધાનવિધિ, દ્વલ્લરોપણવિધિ, મૂર્તિપ્રતિષ્ઠાવિધિ આદિ વિધાનો અને તે ઉપરાંત અનેક કથાઓ, તથા સુભાષિતાદિ વિવિધ વિષયો આલેખવામાં આવેલા છે. આ બધી વસ્તુ પ્રસ્તુત ગ્રંથની વિષયાનુક્રમણિકા જેવાથી ધ્યાનમાં આવી શકશે. આ ઉપરથી પ્રસ્તુત ગ્રંથકાર કેટલા સમર્થ અને બહુશ્રુત આચાર્ય હતા અને તેમની કૃતિ કેટલી પાંડિત્યપૂર્ણ અને અર્થગંભીર છે એ પણ સમજી શકાશે.

પ્રસ્તુત કથારત્નકોશની ખાસ વિશેષતા એ છે કે-બીબ કથાકોશ ગ્રંથોમાં એકની એક પ્રચલિત કથાઓ સંગ્રહાએલી હોય છે ત્યારે આ કથાસંગ્રહમાં એમ નથી; પણ કોઈ કોઈ આપવાદિક કથાને બાદ કરીએ તો લગભગ બધી જ કથાઓ અપૂર્વ જ છે, જે બીજે સ્થળે લાગ્યેજ નેવામાં આવે. આ બધી ધર્મકથાઓને નાના બાળકોની બાળભાષામાં ઉતારવામાં આવે તો એક સારી એવી બાળકથાની શ્રેણિ તૈયાર થઈ શકે તેમ છે. ગ્રંથકારે વર્ણનશૈલી એવી રાખી છે કે એ રીતે કથાશ્રેણિ તૈયાર કરવા ઇચ્છનારને ઘણું શોધવાનું નથી રહેતું.

પ. કથારત્નકોશના પ્રણેતા આચાર્ય શ્રી દેવલદ્રસૂરિ.

પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રણેતા આચાર્ય શ્રી દેવલદ્રસૂરિ છે. તેઓશ્રી વિક્રમની બારમી શતાબ્દિના માન્ય આચાર્ય છે. ખરતરગચ્છીય પટ્ટાવલિમાં તેમના વિષે માત્ર એટલો જ ઉલ્લેખ મળે છે કે-“ તેમણે વિ. સં. ૧૧૬૭ માં શ્રીમાન્ જિનવલ્લભગણિને અને વિ. સં. ૧૧૬૬ માં વાચનાચાર્ય શ્રી જયદેવસૂરિ શિષ્ય શ્રીજિનહત્તને આચાર્યપદાડઠ કર્યા હતા ” આથી વિશેષ એમના વિષે બીજો કશો જ ઉલ્લેખ એ પટ્ટાવલીઓમાં દેખાતો નથી. એટલે આચાર્ય શ્રી દેવલદ્રસૂરિ વિષેની ખાસ હકીકત આપણે એમની પોતાની કૃતિઓ આદિ ઉપરથી જ તારવવાની રહે છે.

આચાર્ય શ્રીદેવભદ્રસૂરિના વિષયમાં તેમની જન્મભૂમિ, જન્મસંવત, જ્ઞાતિ, માતા-પિતા, ઠીક્ષાસંવત્. આચાર્યપદસંવત્ આદિને લખતી કશીએ નોંધ હજી સુધી ક્યાંય જોવામાં આવી નથી. તેમ છતાં તેમણે પોતે રચેલા ૧મઠાવીરચરિત્ર (જે વિ. સં. ૧૧૩૬ માં આચાર્યપદાક્રમ થવા પહેલાં ગુણચંદ્રનાભાવસ્થામાં રચ્યું છે), ૨કથારત્નકોશ (જે વિ. સં. ૧૧૫૮માં રચાયેલો છે) અને ૩શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત્ર (જે વિ. સં. ૧૧૬૮માં રચેલું છે)ની પ્રશસ્તિઓમાંથી તેમના વિશેની કેટલીક મહત્વની માહિતી આપણને મળી રહે છે; એટલે સૌ પહેલાં આપણે ઉપરોક્ત ત્રણેય ગ્રંથોની પ્રશસ્તિઓના ઉપયોગી અંશને જોઈ લઈએ.

“ અદ્વિસયગુણરચણનિહી મિચ્છત્તમંધલોયદિણનાહો । દૂરુચ્છારિયવહરો વહ્નસામી સમુપ્પન્નો ॥૪૭॥
 સાહાઈ તસ્સ ચંદે કુલમ્મિ નિપ્પહિમપસમકુલભવણં । આસિ સિરિવદ્ધમાણો મુણિનાહો સંજમનિહિ વ્વા ॥૪૮॥
 મુણિવહ્ણો તસ્સ હરદ્ધહાસસિયજસપસાહિયાસસ્સ । આસિ દુવે વરસીસા જયપયડા સૂર-સસિણો વ્વ ॥૫૦॥
 મવજ્જલહિવીહસંમંતભવિયસંતાણતારણસમત્થો । બોહિત્થો વ્વ મહત્થો સિરિસૂરિજિણેસરો પદમો ॥૫૧॥
 અન્નો ય પુન્નિમાયંદસુંદરો બુદ્ધિસાગરો સૂરી । નિમ્મવિયપવર વાગરણ-છંદસત્થો પસત્થમઈ ॥૫૨॥
 ઇગંતવાયવિલસિરપરવાહકુરંગમંગસીહાણં । તેસિ સીસો જિણચંદસૂરિનામો સમુપ્પન્નો ॥ ૫૪ ॥
 સંવેગરંગસાલા ન કેવલં કવ્વવિરયણા જેણં । મવ્વજ્જણવિમ્હયકરી વિહિયા સંજમપવિત્તી વિ ॥૫૫॥
 સસમય-પરસમયન્નુ વિસુદ્ધસિદ્ધંતદેસણાકુસલો । સયલમહિવલયવિત્તો અન્નોઅભયદેવસૂરિ ત્તિ ॥૫૬॥
 જેણાલંકારધરા સલક્ષણા વરપયા પસન્ના ય । નવ્વંગવિચ્છિરયણેણ મારઈ કામિણિ વ્વ કયા ॥૫૭॥
 તેસિ અરિથ વિણેઓ સમત્થસત્થત્થબોહકુસલમઈ । સૂરી પસન્નચંદો ચંદો ઇવ જ્ઞાણમણાણંદો ॥૫૮॥
 તવ્વયણેણં સિરિસુમહવાયગાણં વિણેયલેસેણં । ગણિણા ગુણચંદેણં રહયં સિરિવીરચરિયમિમં ॥૫૯॥
 જાઓ તીસે સુંદરવિચ્છિલક્ષવિરાહ્યસરીરો । જેટ્ટો સિદ્ધો પુત્તો વીઓ પુણ વીરનામો ત્તિ ॥૬૫॥
 તેહિ તિત્થાહિવપરમમત્તિસવ્વસ્સમુવ્વહંતેહિં । વીરજિણચરિયમેયં કારવિયં મુદ્ધવોહકરં ॥૮૦॥
 નંદસિહિરુહ ૧ ૧ ૨ ૯ સંખે વોક્કંતે વિક્કમાઓ કાલમ્મિ । જેટ્ટસ્સ સુદ્ધતહયાતિહિમ્મિ સોમે સમત્તમિમં ॥૮૩

ગુણચંદ્રીય-દેવમદ્રીયમહાવીરચરિત્રપ્રશસ્તિઃ ॥

“ ચંદકુલે ગુણગણવદ્ધમાણસિહિવદ્ધમાણસૂરિસ્સ । સીસા જિણસરો બુદ્ધિસાગરો સૂરિણો જાયા ॥૧॥
 તાણ જિણચંદસૂરી સીસો સિરિઅભયદેવસૂરી વિ । રવિ-સસહર વ્વ પયડા અહેસિ સિયગુણમઝ્ઠેહિં ॥૩॥
 તેસિ અરિથ વિણેઓ સમત્થસત્થત્થપારપત્તમઈ । સૂરી પસન્નચંદો ન નામઓ અત્થઓ વિ પરં ॥૪॥
 તસ્સેવગેહિં સિરિસુમહવાયગાણં વિણેયલેસેહિં । સિરિદેવમહસૂરીહિં એસ રહઓ કહાકોસો ॥૫॥
 સંવધુરંધરસિરિસિદ્ધ-વીરસેટ્ટીણ વયણઓ જેહિં । ચરિયં ચરિમજિણિદસ્સ વિરહયં વીરનાહસ્સ ॥૬॥

૧ શ્રી મહાવીર પ્રભુ ચરિત્ર. ૨ મૂળ ગ્રંથ અને અનુવાદ બંને. ૩ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ચરિત્ર (નંબર ૧ તથા નં. ૩ ના માત્ર અનુવાદો સચિત્ર અભોએ પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે,

परिकम्मिऊण विहियं जेहिं सइ भव्वलोगपाउगं । संवेगरंगशालामिहाणमाराहणारयणं ॥ ७ ॥
वसुवाणरुद्ध १ १५८ संखे वच्चंते विक्कमाओ कालम्मि । लिहिओ पढम्मि य पोत्थयम्मि गणिअमलचंदेण । ९

देवभद्राचार्यायकथाकोशप्रशस्तिः

“ तिथ्यम्मि वहंते तस्स भयवओ तियसवंदणिज्जम्मि । चंदकुलम्मि पसिद्धो विउलाए वहरसाहाए ॥
सिरिवद्धमाणसूरी अहेसि तव-नाण--चरणरयणनिही । जस्सऽज्ज वि सुमरंतो लोगो रोमंचसुव्वहइ ॥
तस्साऽऽसि दोन्नि सीसा जयविक्खाया दिवायर-ससि व्व । आयरियजिणेसर--बुद्धिसागरायरियनामाणो ॥
तेसि च पुणो जाया सीसा दो महियलम्मि सुपसिद्धा । जिणचंदसूरिनामो बीओऽभयदेवसूरि ति ॥
सिद्धंतवित्तिविरयण-पगरणउवयरियभव्वलोयाण । को ताण गुणलवं पि हु होज्ज समत्थो पवित्थरिउं ॥
तेसि विणोयस्स पसन्नचंदसूरिस्स सव्वगुणनिहिणो । पयपउमसेवगेहिं सुमइउवज्झायसिस्सेहिं ॥
संवेगरंगशालाऽऽराहणसत्थं जयम्मि वित्थरियं । रइयं च वीरचरियं जेहिं कहारयणकोसो य ॥
सोवन्निडयमंडियमुणिसुव्वय १ वीरभवण २ रमणीए । भरुयच्छे तेहि ठिएहिं मंदिरे आमदत्तस्स ॥
सिरिदेवभद्रसूरीहिं विरइयं पासनाहचरियमिमं । लिहियं पढमिउल्लयपोत्थयम्मि गणिअमलचंदेण ॥
काले वसुरसद्धे १ १६८ वच्चंते विक्कमाओ सिद्धमिमं । अणुचियमिह सूरीहिं खमियव्वं सोहियव्वं च ॥
॥ इतिश्रीप्रसन्नचन्द्रसूरिपादसेवकश्रीदेवभद्राचार्यविरचितं पार्श्वनाथचरितं समाप्तम् ॥ ”

देवभद्रायपार्श्वनाथचरितप्रशस्तिः ॥

આ ઉપરાંત આચાર્ય શ્રીજિનચંદ્રસૂરિવિરચિત સંવેગરંગશાલા અંથની પુષ્પિકા,
જે આચાર્ય શ્રી દેવભદ્રસૂરિના સંબંધમાં ઉપયોગી છે તે પણ જોઈ લઈએ—

“ इति श्रीमज्जिनचंद्रसूरिकृता तद्विनेयश्रीप्रसन्नचंद्रसूरिसमभ्यर्थितेन गुणचंद्रगणि-
[ना] प्रतिसंस्कृता जिनवल्लभगणिना च संशोधिता संवेगरंगशालाऽऽराधना समाप्ता ॥ ”

ઉપર જે ચાર અંથોની પ્રશસ્તિ અને પુષ્પિકાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે એ
ઉપરથી આચાર્ય શ્રીદેવભદ્રસૂરિના સંબંધમાં નીચેની હકીકત તરી આવે છે.

આચાર્ય શ્રીદેવભદ્ર, શ્રીસુભતિવાચકના શિષ્ય હતા. આચાર્યપદ્મ૩૬ થયા પહેલાં તેમનું
નામ શુભચંદ્રગણી હતું; જે નામાવસ્થામાં તેમણે વિ. સં. ૧૧૨૫માં સંવેગરંગશાલા
નામના આરાધનાશાસ્ત્રને સંસ્કારયુક્ત કર્યું અને વિ. સં. ૧૧૩૬માં મહાવીરચરિત્રનું
નિર્માણ કર્યું હતું.

સંવેગરંગશાલાની પુષ્પિકામાં “ તદ્વિનેયશ્રીપ્રસન્નચંદ્રસૂરિસમભ્યર્થિતેન ગુણચંદ્ર-
ગણિના ” તથા મહાવીર ચરિત્રની પ્રશસ્તિમાં “ સૂરી પસન્નચંદો ચંદો इव जणमणाणंदो ॥
तव्वयणेणं सिरिसुमइवायगाणं विणोयल्लेसेणं । गणिणा गुणचंदेणं ” એ મુજબના આચાર્ય
શ્રીપ્રસન્નચંદ્ર અને શ્રીદેવભદ્રસૂરિના પારસ્પરિક સંબંધના દૂરભાવને સૂચવતા ‘સમભ્યર્થિતેન’
અને ‘તવ્વયણેણં’ જેવા શબ્દો જોવામાં આવે છે ત્યારે કથારત્નકોશ અને પાર્શ્વનાથ-

ચરિત્રની પ્રશસ્તિમાં એ બન્નેયના પારસ્પરિક ઔચિત્યભાવભર્યાં ગુણાનુરાગને વરસાવતા 'તસ્તેવગેર્હિ' અને 'પયપત્તમસ્તેવગેર્હિ' જેવા શબ્દો નજરે પડે છે. આનું કારણ એ જ કલ્પી શકાય છે કે—આચાર્ય શ્રીપ્રસન્નચંદ્રે ગુણચંદ્રગણિના ગુણોથી આકર્ષાઈ તેમને આચાર્યપદારૂઢ કર્યા હશે અને એ રીતે એ બન્ને આચાર્યો એકબીજામાં યોતપ્રોત થયા હશે.

ઉપર જણાવવામાં આંચું તેમ ગુણચંદ્ર ગણી અને શ્રી દેવભદ્રસૂરિ એ બન્ને એક જ વ્યક્તિ છે એમાં લેશ પણ શંકાને સ્થાન નથી, કારણ કે જે શ્રેષ્ઠિની વિજ્ઞપિને આધીન થઈ મહાવીરચરિત્રની રચના કર્યાનો નિર્દેશ કથારત્નકોશ અને પાર્શ્વનાથ ચરિત્રમાં છે એ જ ઉલ્લેખ, ગુરુનામનિર્દેશ, પદ્મપરંપરા વગેરે બધુંય એક સરખું મહાવીર ચરિત્રમાં મળી આવે છે. તેમજ કથારત્નકોશકાર અને પાર્શ્વનાથચરિત્રકાર પોતાને સંવેગરંગ-શાલા અંથના સંસ્કર્તા તરીકે ઓળખાવે છે છતાં એ નામ—દેવભદ્રસૂરિ નામ એ અંથની પુષ્પકામાં ન મળતાં; ગુણચંદ્રગણી એ નામનો ઉલ્લેખ મળે છે, જે મહાવીર ચરિત્રના પ્રણેતાનું નામ છે. એટલે કોઈપણ જાતની શંકા વિના આનો અર્થ એટલો જ થયો કે—આચાર્ય દેવભદ્ર અને ગુણચંદ્ર ગણી એ બન્નેય એક જ વ્યક્તિ છે.

ઉપર 'ગુણચંદ્રગણિ અને શ્રી દેવભદ્રસૂરિ એ ભિન્નનામધારી એક જ મહાપુરુષ છે' એ સાબિત કરવા માટે તેમની જે ત્રણ કૃતિઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે ઉપરાંત તેમણે અનેક સ્તોત્રની તથા પ્રમાણપ્રકાશ (?) જેવા સમર્થ દાર્શનિક અંથની પણ રચના કરી છે. તેમના સ્તોત્રો પૈકી ત્રણ સ્તોત્રો તેમજ પ્રમાણપ્રકાશ (?) અંથનો જેટલો અંશ લભ્ય થઈ શક્યાં છે એ બધાયને અહીં (મૂળ) કથારત્નકોશને અંતે પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. એ પ્રસિદ્ધ કરેલ સ્તોત્રો જોતાં તેમજ કથારત્નકોશ આદિમાં સ્થળે સ્થળે આવતી દાર્શનિક ચર્ચાઓ જોતાં શ્રી દેવભદ્રાચાર્યનો સમર્થ દાર્શનિક આચાર્યની કોટીમાં સમાવેશ કરવો જરા પણ અનુચિત કે અસંગતિભર્યો નહિ જ લાગે.

પ્રસ્તુત પ્રકાશનને અંતે જે દાર્શનિક પ્રકરણ અને સ્તોત્રો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યાં છે એ પાટણ ખેત્રવસી પાઠાના તાડપત્રીય ભંડારમાંની પ્રાચીનતમ અંડિત તાડપત્રીય પ્રકરણ-પોથીમાંથી મળી આવ્યાં છે, જેને આધારે તૈયાર કરી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. એ સ્તોત્રો જેવા મળ્યાં છે તેવા જ શક્ય સંશોધન સાથે પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે, એટલે એના સંબંધ-માં ખાસ કશું જ કહેવાનું નથી; પરંતુ "પ્રમાણપ્રકાશ" નામનું જે પ્રકરણ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે એ પ્રકરણના નામને અથવા એના પ્રણેતાને સૂચવતો કશોય ઉલ્લેખ એ પોથીમાંથી મળી શક્યો નથી. તે છતાં એ અપૂર્ણ અને નિર્નામક પ્રકરણનું નામ એ "પ્રમાણપ્રકાશ" આપ્યું છે તે એ પ્રકરણના ત્રીજા શ્લોકમાં આવતા "પ્રમાણમેવ વત્ સન્નિસ્તવેવાતઃ પ્રકાશ્યતે" એ આર્થિક અનુસંધાનને લક્ષમાં રાખીને જ આપવામાં આવ્યું છે. એ જ રીતે અંથપ્રણેતા તરીકે આચાર્ય દેવભદ્રના નામનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે એનું કારણ એ છે કે—આ પ્રકરણ, ઉપરોક્ત તાડપત્રીયપોથીમાં દેવભદ્રસૂરિકૃત સ્તોત્રસંગ્રહ સાથે સંલગ્ન હોઈ તેમજ આચાર્ય દેવભદ્રની સ્તોત્રરચનામાં તેમજ બીજી દરેક કૃતિમાં તેમની દાર્શનિકતાનો પ્રભાવ દેખાતો હોઈ આ કૃતિ તેમની હોવી જોઈએ એમ માનીને એ પોતે પ્રસ્તુત પ્રકરણને એમની કૃતિ તરીકે નિર્દેશી છે. એટલે સંભવ છે અને કદાચ

શક્ય પણ છે કે-પ્રસ્તુત પ્રકરણનું નામ “પ્રમાણ્યપ્રકાશ” ન હોય અને એના પ્રણેતા આચાર્ય દેવભદ્ર પણ ન હોય. આમ છતાં એ પ્રકરણમાંને આઠમો શ્લોક એવા પછી ‘પ્રસ્તુત પ્રકરણ શ્વેતાંબરાચાર્યવિરચિત છે’ એ વિષે તે જરાપણ શંકા રહેતી નથી.

વાદન્યાયસ્તતઃ સર્વવિત્ત્વે ચ મુક્તિસમ્ભવઃ । પુંજિયોશ્ચ સમા મુક્તિરિતિ શાસ્ત્રાર્થસંમ્મહઃ ॥ ૮ ॥

આ શ્લોકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે “પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં-કેવળજ્ઞાનીને આહારને સંભવ છે અને પુરુષ અને સ્ત્રીને એક સરખી રીતે મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આ એ વિષયો અર્ચવામાં આવશે.” આથી પ્રસ્તુત પ્રકરણ શ્વેતાંબરાચાર્યપ્રણીત જ છે, એ નિર્વિવાદ રીતે પુસ્તક થાય છે.

આ પ્રમાણે અહીં ટૂંકમાં જણાવવામાં આવ્યું છે તે ઉપરથી આપણને ખાત્રી થાય છે કે-પૂજ્ય આચાર્યશ્રી દેવભદ્રસૂરિ સમર્થ કથાકાર, સ્તુતિકાર તેમજ દાર્શનિક બહુશ્રુત આચાર્ય હતા.

આચાર્ય દેવભદ્રસૂરિના સંબંધમાં આટલું નિવેદન કર્યા પછી, ‘તેઓશ્રી કયા ગમ્મળના હતા’ એ પ્રશ્ન રહી જાય છે. આ વિષે અહીં એટલું જ કહેવું પ્રાપ્ત છે કે-આજે એમના જેટલા અથવા વિદ્યમાન છે એ પૈકી કોઈમાં પણ તેઓશ્રીએ પોતાના ગમ્મળને નામ નિર્દેશ કર્યો નથી પરંતુ એ અથોની વિસ્તૃત પ્રશસ્તિઓમાં તેઓ પોતાને માત્ર ‘વજ્રશાખીય અને ચંદ્રકુલીન’ તરીકે જ ઓળખાવે છે. એટલે આ વિષે અમે પણ તેઓશ્રી પોતે પોતાને ઓળખાવે છે તેમ તેમને ‘વજ્રશાખીય અને ચંદ્રકુલીન આચાર્ય’ તરીકે જ ઓળખાવીએ છીએ.

જે કે જેસલમેરની તાડપત્રીય પાર્શ્વનાથચરિત્રની પ્રતિની પ્રશસ્તિમાં “ચિત્લાણ વદ્ધસાહાય” પાઠને બૂંસી નાખીને બદલામાં ‘સરયરો વરસાહાય’ પાઠ અને ‘ભાય-રિયજિણેસરબુક્ષિસાગરાયરિયનામાણો’ પાઠને બૂંસી નાખીને તેના સ્થાનમાં આયરિયજિણેસર-બુક્ષિસાગરા સરયરા જાયા’ પાઠ લખી નાખેલો મળે છે; પરંતુ એ રીતે બૂંસી-બગાડીને નવાં બનાવેલા પાઠોનો ઐતિહાસિક પ્રમાણ્ય તરીકે ક્યારે પણ ઉપયોગ કરી શકાય નહિ એટલે અમે એવા પાઠોને અમારી પ્રસ્તુત પ્રસ્તાવનામાં પ્રમાણ્ય તરીકે સ્વીકાર્યા નથી. ઉપર જણાવવામાં આવ્યું તેમ જેસલમેરમાં એવી ઘણી પ્રાચીન પ્રતિઓ છે જેમાંની પ્રશસ્તિ અને પુષ્પિકાઓના પાઠોને ગમ્મળ્યામોહને અર્ધીન થઈ બગાડીને તે તે ઠેકાણે ‘સરતર’ શબ્દ લખી નાખવામાં આવ્યો છે, જે ઘણું જ અનુચિત કાર્ય છે.

૬. કથારત્નકોશનાં અનુકરણ અને અવતરણ.

આચાર્ય શ્રીદેવભદ્રને પ્રસ્તુત કથારત્નકોશ રચાયે ત્યારથી તેની વિશિષ્ટતાને લઈ એટલી બધી ખ્યાતિ પામી ચૂકયો હતો કે બીજા બીજા જૈન આચાર્યોએ પોતપોતાનાં અથોમાં તેનાં અનુકરણ અને અવતરણ કરીને પોતાની અને પોતાની કૃતિઓની પ્રતિષ્ઠા વધારી હતી. આચાર્ય શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિકૃત દેવવંદનભાષ્ય ઉપર શ્રી ધર્મકીર્તિએ રચેલી “સંઘાચારવિધિ” નામની ટીકામાં કથારત્નકોશની કથાને જેમની તેમ સહજ ફેરફાર

કરીને ઉદ્ધરી છે. તેમજ સુવિહિત પૂર્વાચાર્યપ્રણીત 'શુરુતત્ત્વસિદ્ધિ'માં કથારત્નકોશનું એક આખું પ્રકરણ જ અક્ષરશઃ ગોઠવી કીધું છે, અને આચાર્ય શ્રી જિનપ્રભસૂરિએ પોતાના વિધિપ્રકાશ અંથમાં ધ્વજ્જરેપિણુવિધિ, પ્રતિષ્ઠોપકરણસંગ્રહ તથા પ્રતિષ્ઠાવિધિ નામનાં પ્રકરણોમાં કથારત્નકોશનાં તે તે સળંગ પ્રકરણો અને તેમાં આવતા મ્લોકોનાં અવતરણો કરેલાં છે.

ઉક્ત હકીકતનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે તે માટે આ નીચે થોડોક ઉતારો આપીએ છીએ.

કથારત્નકોશ વિજયકથાનક ૧૧

તસ્સ ય રત્નો મિત્તો અહેસિ દદગાઢરૂઢપઢિબંધો । આબાલકાલસહપંસુકીલિઓ નામ સિરિગુત્તો ॥૧૯॥
 સુહિસયળબંધવાણં એવં પિ હુ નેવ દેહ ઓગાસં । ધળમુચ્છાપ પરિહરહ દૂરઓ સાહુગોદ્ધિ પિ ॥૨૧॥
 નવરં ચિરપુરિસાગય-સાવયધમ્મક્ષણં જહાવસરં । જિળપૂયળાહપમુહં જહાપયદ્દં કુળહ કિં પિ ॥૨૨॥
 ઉક્ષણળણળણપરિયત્તનાર્હિં ગોવેહ તં ચ નિયયધળં । અવહારસંકિયમળો પદ્ધક્ષણં લંછળે નિયહ ॥૨૩॥
 સિદ્ધં જળળીણ અન્નયા ય તુહ પુત્ત ! સંતિઓ તાઓ । સાદ્ધિતો મહ કહમવિ પરિતોસગઓ ગિહાદૂરે ॥૫૨॥
 અદ્વાવયસ્સ કોઢીઊ અદ્ધ ચિદ્ધંતિ મૂમિનિહિયાઓ । તા વચ્છ ! કિં ન ઠાળાહં તાહં હર્ણિહ સ્વળેસિ ? તિ
 ॥ ૬૩ ॥ હત્યાદિ ॥

સંવાચારવિધિ વિજયકુમારકથા પૃ. ૪૨૮

દ્દગાઢમતિબન્ધઃ શ્રીગુપ્તાસ્વયઃ કુબેરસમવિભવઃ । સહપંસુકીલિઓ તસ્સ આસિ મિત્તો મહાકિવિળો ॥૨॥
 ન દદાતિ સ્વજનેભ્યઃ કિચ્છિન્ન વ્યયતિ કિચ્છિદપિ ધર્મે । ધળમુચ્છાપ વજ્જહ ગમાગમં સવ્વઠાળેસુ ॥૩॥
 નવરં ચિરપુરુષાગત-જિનવરધર્મક્ષણં યથાવસરમ્ । જિળપૂયળાહપમુહં જહાપયદ્દં કુળહ કિં પિ ॥૪॥
 ઉત્ત્ત્વનનસ્વનનપરિવર્તનાદિભિઃ તદ્ધનં નિજં નિત્યમ્ । અવહારસંકિયમળો ગોવંતો સો કિલેસેહ ॥ ૫ ॥
 સદનાન્તઃ કિચ્છિદપિ દ્રવ્યમપશ્યન્નસૌ વહુક્કેસૈઃ । મોયળમવિ અજ્જંતો કયા વિ જળળીહ હમમુત્તો ॥૮॥
 વસ્સેહ સ્થાનેઽઘૌ કોટ્થઃ કનકસ્ય સન્તિ નિક્ષિપ્તાઃ । તુહ પિઊળા તા ગિળ્હસુ કયં કિલેસેહિં સેસેહિં
 ॥ ૯ ॥ હત્યાદિ ॥

પ્રસ્તુત વિજય નામના શ્રેષ્ઠિપુત્રની કથા કથારત્નકોશકારે ચૈત્યાધિકારમાં આપેલી છે ત્યારે એ જ કથા સંઘાચારવિધિના પ્રણેતાએ સ્તોત્રના અધિકારમાં વર્ણવેલી છે. કથારત્નકોશમાં એ કથા આખી પ્રાકૃતમાં છે ત્યારે સંઘાચારવિધિકારે એ કથાને બે ભાષામાં એટલે કે એક જ ગાથામાં પૂર્વાર્ધ સંસ્કૃત અને ઉત્તરાર્ધ પ્રાકૃત એમ બે ભાષામાં યોજેલી છે. સંઘાચારવિધિ ટીકામાંની કથામાં બે ઉત્તરાર્ધ પ્રાકૃત છે તે આખી કથામાં માટે ભાગે કથારત્નકોશનાં અક્ષરે અક્ષર ઉદ્ધરેલ છે અને પૂર્વાર્ધ પણ કથારત્નકોશમાંની કથાનાં લગભગ અનુગ્રહ જેવાં છે, જે ઉપર આપેલી સામસામી ગાથાઓને સરખાવવાથી સ્પષ્ટ થઈ જાય એમ છે.

આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજયનીતિસૂરિ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ ગુરુતત્ત્વસિદ્ધિમાં પૃ. ૪૭ ઉપર સંવેગરંગશાલાના નામે ઉદ્ધરેલ “દ્વયંતરમ્મિ સદ્ગો આસઘરો નામ મળદ્ દુલ્લિ-યદ્ગો” એ ગાથાથી શરૂ થતું પદ ગાથાનું જે પ્રકરણ છે તે આખુંય કથારત્નકોશના પૃ. ૧૦ થી ૧૨ માં ગાથા ૧૮૫ થી ૨૪૩ સુધીમાં છે. ગુરુતત્ત્વસિદ્ધિમાં આ પ્રકરણ સંવેગરંગશાલાના ઉતારા તરીકે જણાવેલ છે, પણ ખરી રીતે આ પ્રકરણ કથારત્નકોશ-માંનું જ છે. આ ઉપરથી ગુરુતત્ત્વસિદ્ધિના રચનાસમય ઉપર પણ પ્રકાશ પડે છે અને કથારત્નકોશની આદેશતા પણ પુરવાર થાય છે.

વિધિપ્રયા પૃ. ૧૦૬ ઉપર પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગને લગતી કેટલીક મુદ્દાઓના વર્ણન અંગેની પાંચ ગાથાઓ આપેલી છે તે અને ત્યાર પછી પૃ. ૧૧૧ ઉપર પ્રતિષ્ઠા સંબંધે જે ૩૬ ગાથાઓ છે તે બધી અક્ષરશઃ પ્રસ્તુત કથારત્નકોશમાં પૃ. ૮૬ ગાથા ૧૭ થી ૫૫ સુધીમાં ઉપલબ્ધ છે, તથા પૃ. ૧૧૪ ઉપર ‘કવળરોપણવિધિના’ નામ નીચે જે ૪૦ થી ૫૦ ગાથાઓ નોંધેલી છે તે પણ કથારત્નકોશમાં આવતા વિજયકથાનકમાં પૃ. ૭૧ ઉપર આપેલી ૧૧૪ થી ૧૨૪ ગાથાઓ છે. વિધિપ્રયાકારે ત્યાં કથારત્નકોશના નામનો ઉલ્લેખ પણ કર્યો છે.

આ પ્રમાણે અહીં કથારત્નકોશનું અનુકરણ અને અવતરણ કરનાર સુવિહિત પુરુષો ના એ ત્રણ અંગેની તુલના કરી છે, પરંતુ બીજા આચાર્યોની કૃતિમાં પણ કથારત્નકોશનાં અનુકરણો અને અવતરણો જરૂર હશે; પરંતુ અહીં તેા આટલેથી જ વિરમું છું. આ અનુકરણો અને અવતરણોએ પણ પ્રસ્તુત કથારત્નકોશ અંથના સંશોધનમાં વધારાની સહાય કરી છે એટલે એ દષ્ટિએ પણ તે તે અનુકરણ કરનારા અને અવતરણ કરનારા આચાર્યો વિશેષ સ્મરણાર્હ છે.

૭. કથારત્નકોશના સંશોધન માટેની પ્રતિઓ.

આજે કથારત્નકોશની એકંદર ત્રણ પ્રતિઓ વિદ્યમાન છે એમ બહુ શકાયું છે, જે પૈકીની એક પ્રતિ ખંભાતના તાડપત્રીય ભંડારમાં છે, એક પ્રવર્તકેલ મહારાજ શ્રી કાંતિવિજયેલ મહારાજના વડોદરાના વિશાળ જ્ઞાનભંડારમાં છે અને એક ચૂરૂ (મારવાડ)ના તેશપંથીય જ્ઞાનભંડારમાં છે. આ રીતે આજે જેવા-જાણવામાં આવેલી ત્રણ પ્રતિ પૈકી માત્ર ખંભાતના ભંડારની પ્રતિ જ સાદાંત પરિપૂર્ણ છે. તે સિવાય પૂજ્ય પ્રવર્તકેલ મહારાજશ્રીના ભંડારની પ્રતિ એક કાળે સાદાંત પરિપૂર્ણ હોવા છતાં અત્યારે એમાંથી આદિ-મધ્ય-અંતમાંનાં ઘણાં પાનાં ગૂમ થયેલાં હોઈ ખંડિત પ્રતિ છે જ્યારે ચૂરૂના ભંડારની પ્રતિ કાગળ ઉપર લખાયેલી અંથના ઉત્તરખંડરૂપ છે. આ ત્રણ પ્રતિ પૈકી જે એ અતિપ્રાચીન તાડપત્રીય પ્રતિઓનો એ મારા પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ઉપયોગ કર્યો છે તેનો પરિચય આ ઠેકાણે કરાવવામાં આવે છે—

(ખ.) પ્રતિ-આ પ્રતિ ખંભાતના “શ્રી શાંતિનાથ જૈન જ્ઞાનભંડાર”ને નામે ઓળખાતા પ્રાચીનતમ અને ગૌરવશાલી તાડપત્રીય જૈન જ્ઞાનભંડારની છે. પ્રતિ અતિસુકોમળ સુંદરતમ

શ્રી તાડપત્ર ઉપર સુંદર લિપિથી લખાએલી છે. એની પત્ર સંખ્યા ૩૧૭ છે. તેની દરેક પૃષ્ઠીમાં ત્રણ, ચાર કે પાંચ લીટીઓ લખેલી છે. દરેક લીટીમાં ૧૨૭ થી ૧૪૦ લગભગ અક્ષરો છે. એ અક્ષરો ઠેકઠેકાણે નાના-મોટા લખાવા છતાં લિપિનું સૌંદર્ય આદિથી અંત સુધી એક સરખું જળવાએલું છે. પ્રતિની લંબાઈ પહોળાઈ ૩૧૪૨૨ ઇંચની છે. પ્રતિ લાંબી હોઈ તેનાં પાનાં સુવ્યવસ્થિત રીતે રહી શકે એ કારણસર ઢોરો પરોવવા માટે તેના વચમાં બે કાણાં પાડી ત્રણ વિભાગમાં લખાએલી છે. પ્રતિ વિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૬માં લખાએલી હોવા છતાં તેની સ્થિતિ હજી જેવી તેવી નિરાખાધ છે. પ્રતિ ઘણી જ અશુદ્ધ છે, એટલું જ નહિ પણ એમાં ઘણે ઠેકાણે પંક્તિઓની પંક્તિઓ જેટલા પાઠો પડી ગયા છે, તેમજ લેખકની લિપિવિષયક અજ્ઞાનતાને લીધે સ્થાન-સ્થાન પર અક્ષરોની ફેરબદલી તથા અસ્ત-વ્યસ્તતા પણ બહુ જ થએલાં છે. પ્રતિના અંતમાં તેના લખાવનાર પુણ્યવાન આચાર્ય અને શ્રાવકની એકવીશ શ્લોક જેટલી લાંબી પ્રશસ્તિ લખેલી હોવા છતાં કોઈ ભાગ્યવાને એ પ્રશસ્તિને સહંતર ભૂસી નાખવાનું પુણ્યકાર્ય ઉપાર્જન કર્યું છે !!! તે છતાં એ અમે જે રીતે અને જેટલી વાંચી શક્યા છીએ તેટલો ઉતારો આ નીચે આપીએ છીએ.

પ્રસ્તુત પ્રતિનાં પાનાં વચમાં કોઈ કોઈ ઠેકાણે ઘસાઈ ગયેલાં છે એ ખાદ કરીએ તે આ પ્રતિ સાદાંત પરિપૂર્ણ છે. પ્રતિ ખંભાતના જ્ઞાનભંડારની હોઈ તેની સંજ્ઞા અમે સ્કંં રાખી છે. પરંતુ જ્યાં પ્રં પ્રતિ અંડિત હોઈ ક્રૂત આ એક જ પ્રતિના આધારે સંશોધન કર્યું છે ત્યાં આ પ્રતિના અશુદ્ધ પાઠોને ટિપ્પણમાં આપતાં આ પ્રતિને અમે પ્રતૌ એ સંકેતથી ઓળખાવી છે એટલે કે આથી અમે એમ જણાવવા ઇચ્છીએ છીએ કે જ્યાં અમે પાઠલેહ સાથે પ્રતૌ એમ નોંધ્યું હોય ત્યાં એમ સમજવું કે એ ઠેકાણે પ્રં પ્રતિ અંડિત હોઈ તે તે વિભાગને માત્ર સ્કંં પ્રતિના આધારે જ સમ્પાદિત કરવામાં આંચે છે.

પ્રં પ્રતિ-આ પ્રતિ પૂજ્યપાદ વયેવૃદ્ધ શાંતમૂર્તિ પરમ ગુરુદેવ પ્રવર્તકજી મહારાજ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજના વડોદરાના જ્ઞાનભંડારની છે. એ પ્રતિ પાટણ શ્રી સંઘના જ્ઞાનભંડારમાં અસ્તવ્યસ્ત તાડપત્રીય પાનાંમાંથી મેળવેલી હોઈ ખરી રીતે એ પાટણ શ્રીસંઘના જ્ઞાનભંડારની જ પ્રતિ કહી શકાય. આ પ્રતિ સુંદરતમ શ્રીતાડ-પત્ર ઉપર અતિ મનોહર એકધારી લિપિથી લખાએલી છે. પ્રતિના અંતનો ભાગ અધૂરો હોઈ તેનાં એકંદર કેટલાં પાનાં હશે એ કહી શકાય તેમ નથી. તે છતાં અત્યારે જે પાનાં વિદ્યમાન છે તે ૧૩૯ થી ૨૯૫ સુધી છે. તેમાં પણ વચમાંથી ૧૬૭, ૧૬૮, ૨૦૧ થી ૨૨૭, ૨૪૬ અને ૨૫૯ આ પ્રમાણે બધાં મળી એકંદર એકત્રીસ પાનાં ગૂમ થયાં છે. એટલે આ પ્રતિના વિદ્યમાન પાનાં માત્ર ૧૨૬ હોઈ સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે આ પ્રતિનાં બે ભાગનાં પાનાં ગૂમ થયાં છે જ્યારે માત્ર ત્રીજા ભાગ જેટલાં જ પાનાં વિદ્યમાન છે. આમ છતાં આ અંડિત પ્રતિ શુદ્ધ પ્રાય હોઈ એણે પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંશોધનમાં ખૂબ

જ મદદ કરી છે. અનેક ઠેકાણે યંક્તિઓની યંક્તિ જેટલા યાદો, જે સંખં પ્રતિમાં પડી ગયેલા હતા તે યજ્ઞ આ અંકિત પ્રતિદ્વારા પૂરી શકાયા છે. પ્રસ્તુત પ્રતિને કોઈ વિદ્વાને વાંચીને સાંગોપાંગ સુધારવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને કોઈ કોઈ ઠેકાણે કઠિન શબ્દ ઉપર ટિપ્પણ યજ્ઞ કરેલ છે. પ્રસ્તુત પ્રતિ તાડપત્રીય લખાણના જમાનામાં જ ગમે તે કારણસર અંકિત થયેલ હોય તેમાં ઘણે ઠેકાણે યાનાં નવાં લખાવીને ઉમેરવામાં આવ્યાં છે, જે સંખં પ્રતિને મળતી કોઈ પ્રતિ ઉપરથી લખાયેલાં હોય એમ લાગે છે. પ્રતિના યાનાની દરેક પૂઠીમાં યાંચ કે છ લીટીઓ લખેલી છે. દરેક લીટીમાં ૧૧૫ થી ૧૩૦ અક્ષરો છે. પ્રતિની લ'આઈ-પહોળાઈ ૩૦x૨૨ ઈંચની છે. આ પ્રતિ ઉપર જણાવ્યા મુજબ દોરો પરો-વવા માટે વચમાં બે કાણાં યાડી ત્રણ વિભાગમાં લખવામાં આવી છે. પ્રતિની લિપિ અને સ્થિતિ જોતાં એ સંખં પ્રતિ કરતાં વધારે પ્રાચીન છે અને એની સ્થિતિ જરા અર્ધુ યજ્ઞ ગદ્ય છે. પ્રસ્તુત પ્રતિ અત્યારે પ્રવર્તકાલ મહારાજશ્રીના જ્ઞાનભંડારમાં હોઈ એની સંજ્ઞા અમે પ્રાં રાખી છે અને જ્યાં પ્રતિમાંના સુધારેલા યાદોને અમે યાદોતરમાં આપ્યા છે ત્યાં પ્રસંખં એમ જણાવ્યું છે.

પ્રતિઓની વિશેષતા અને શુદ્ધ્યશુદ્ધ્યાદિ.

ઉપર જે એ પ્રતિઓનો પરિચય આપવામાં આવ્યો છે તે પૈકી પ્રાં પ્રતિ જ્ઞાન્તિ-રહિત શુદ્ધ લિપિમાં લખાયેલી છે. એમાં લેખકના લિપિ વિષયક અજ્ઞાનજનિત અશુદ્ધિઓ બહુ જ ઓછી છે તેમજ એ પ્રતિને કોઈ વિદ્વાને સુધારેલી યજ્ઞ છે; એટલે તેના વિષે ક્રુક્ત એટલુંજ કહેવાતું રહે છે કે પ્રતિના શોધકે કથાસમાસિની પુષ્પિકામાં કેટલેક ઠેકાણે “ ઇતિ ધીદેવમદ્રસુરિચિરચિતે ” એ પ્રમાણે અંધકારના િનામનો નિર્દેશ કરતી જે યંક્તિ ઉમેરેલી છે એ અમે સ્વીકારી નથી. આ સિવાય આ પ્રતિ વિષે આસ કશુંજ કહેવાતું નથી.

પરંતુ સંખં પ્રતિમાં લેખકના પ્રમાદ અને લિપિવિષયક અજ્ઞાનપણાને લઈ હં હં, ય ય, શુ તુ, ચ વ, દ હ, ઠ વ, ડ વ, ઢ ર, જ લ, ત્ય ઠ્ઠ, ન્ત સ્ત, ન્તિ સ્તિ, ન્તુ સ્તુ, નુ તુ, પ વ, ય ય, વ વ, મ સ, લ મ, શ ષ સ ઈત્યાદિ અક્ષરોનો પરસ્પર વિપર્યાસ થવાને લીધે ઘણીજ અશુદ્ધિઓ વધી જવા યામી છે. તેમજ પ્રતિના લેખકે ઘણે ઠેકાણે યડિમાત્રા અને હસ્વ ધકારની વેલંટિ-િ-માં કશો ભેદ રાખ્યો નથી. ઘણે ઠેકાણે એકવડાને બદલે બેવડા અને બેવડાને બદલે એકવડા અક્ષરો લખી નાખ્યા છે. આ જાતના અશુદ્ધ યાદોને અમે લિપિજ્ઞાન્તિના નિયમો, શાસ્ત્રનો વિષય, અંધકારની ભાષા, છંદતુ' ઔચિત્ય આદિ વસ્તુને લક્ષમાં રાખી સુધારવા પ્રયત્ન કર્યો છે. અને આ રીતે સુધારેલા યાદોને, વાચકવર્ગને વાંચવામાં ગરબડ કે જ્ઞાન્તિ ન થાય એ માટે કોષ્ટકમાં ન આપતાં મૂળમાં જ અમે આપ્યા છે અને અશુદ્ધ યાદોને યથાયોગ્ય નીચે ટિપ્પણમાં આપ્યા છે. પરંતુ જ્યાં જ્યાં બીજી પ્રતિ સહાયક થતી રહી છે ત્યાં અમે એવા અશુદ્ધ યાદોને જતા કર્યાં છે. પ્રસ્તુત સંપાદનમાં ઘણે ઠેકાણે કુન્ત, હોન્તિ, કુન્ડલ, ઈત્યાદિ જેવા પરસવર્ણ્યુક્રુક્ત યાદો નજરે પડશે એ અમે નથી કર્યાં, યજ્ઞ પ્રતિમાં જ એ જાતના પરસવર્ણ્યવાળા યાદો છે. તેમજ ઉચિય (સં. ઉચિત)ને બદલે ઉચિમ, સક્લં, સક્લા (સં. સાક્ષાત્) ને બદલે સંલં સંલા જેવા વિવિધ પ્રયોગો દેખાશે

અને ક્ષીર્ણ તથા અનુસ્વારથી પર એવડાયેલા અક્ષરવાળા વંચ્છા, કંચ્છા, અઠ્ઠાકસાપ જેવા પાઠો યજ્ઞ જેવામાં આવશે. એ બધા પાઠો આખા ગ્રંથમાં ઠેક-ઠેકાણે ઉપલબ્ધ થતા હોઈ એ બધાને સુધારવા અનુચિત સમજી જેમ ને તેમ કાયમ રાખવામાં આવ્યા છે.

પ્રસ્તુત મુદ્રણમાં જ્યાં જ્યાં પ્રતિમાં પાઠો કે અક્ષરો પડી ગયેલા લાગ્યા છે ત્યાં ત્યાં અર્થાનુસંધાન માટે જે નવી યાઠપૂર્તિ કરવામાં આવી છે એ દરેક પાઠોને [ ] આવા ચોરસ કોષ્ટકમાં આપ્યા છે.

પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં પત્ર ૧૦૧ ના બીજા પૃષ્ઠમાં પહેલા સ્લોકના ઉત્તરાર્ધમાં જ્ઞાન્તિથી 'જનિતસમ્મદિ' યાઠ છપાયે છે તેને સુધારીને 'જનિતસમ્મુદિ' એ પ્રમાણે વાંચવો.

અંતમાં પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંશોધનનાં અને તેનો વિષમપદાર્થઘોતક ટિપ્પણી કરવામાં અતિ સાવધાનતા રાખવા છતાં મતિબ્રમથી થયેલી સખલનાઓ જણાય તેને સુધારીને વાંચવા વિદ્વાનોને અભ્યર્થના છે. इतिशम्।

પૂજ્યપાદ પ્રવર્તકેજી મહારાજશ્રી ૧૦૦૮ શ્રી કાન્તિવિજયજી,
પ્રશિષ્ય પૂજ્ય શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ,
શિષ્ય મુનિ પુષ્પવિજય.

પુણ્ય પ્રભાવક, ધર્મરાધક શેઠશ્રી છોટાલાલભાઈ લહેરચંદની

જીવનરેખા.

પાટણ એ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ વર્ષોના વર્ષોથી ગૌરવવંતુ શુજરાતનું પાટનગર છે. જૈનદર્શનનાં આચીન, વિશાળ, સુંદર જિનમંદિરો, પૂજ્ય પૂર્વાચાર્યોરચિત વિવિધ ચાર અનુયોગ(વિવિધ સાહિત્ય)ના આચીન જ્ઞાનભંડારો, પૂજ્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય વગેરે અનેક વિદ્વાન આચાર્યદેવો, મુનિપુંગવોથી સેંકડો વર્ષોથી વારંવાર થતા ચરણસ્પર્શો અને તેવા મહાત્માઓદ્વારા ધર્મશ્રવણ, તપ વગેરે અનુષ્ઠાનોવડે અત્યારસુધી તે જૈનપુરી તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે. વળી તેના ઉપર કાળજળે અનેક આક્રમણો થયા છતાં જે પોતાની સંસ્કૃતિ સાચવી રહેલ છે.

ભૂતકાળમાં થઈ ગયેલાં જૈન સમાજના સરસ્વતી તેમજ લક્ષ્મીનાં ઉપાસકો, ઉદ્યોગ પતિઓ, વ્યાપારીઓ, દાનવીરો, શૂરવીરો, ધર્મવીરોની જેમ, પૂજ્ય વિદ્વાન આચાર્યદેવો તથા મુનિમહારાજોના વારંવાર આગમનથી વર્તમાન કાળમાં પણ તેમણે પોતાની ધર્મ-ભાવના સાચવી રાખેલ છે. જેથી પરંપરાએ કરી ત્યાં જૈન સંસ્કારી અને વ્યાપાર-વાણિજ્ય-નિષ્ણાત, પુણ્ય પ્રભાવક કુટુંબો હાલ પણ વસે છે. તેવા એક ધર્મપ્રેમી અને સંસ્કારી કુટુંબમાં શેઠશ્રી છોટાલાલભાઈનો સંવત ૧૯૩૦ ના શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૫ ના રોજ પિતાશ્રી શેઠ લહેરચંદ ન્યાલચંદ અને માતૃશ્રી શ્રીમતી ઝરમર બહેનની કૃષ્ણીમાં જન્મ થયો હતો. કોઈ ચોક્કસ, પવિત્ર કે સર્વમાન્ય તહેવારના પવિત્ર દિવસે જન્મ થવો તે પણ પુણ્યનું જ ફળ છે. તેઓ માત્ર એ બંધુઓ હતા, તેમના લઘુબંધુનું નામ મણિલાલભાઈ હતું.

આજથી પચાસ વર્ષ પૂર્વે વર્તમાન કાળ જેટલું શિક્ષણ અપાતું-લેવાતું ન હોતું, પરંતુ જૈન સમાજ એ ખાસ વ્યાપારનિષ્ણાત કૌમ હોવાથી સામાન્ય વાંચવા લખવા પૂરતું શિક્ષણ મેળવી પરંપરાગત કોઈપણ વ્યાપારી લાઈન લેવામાં આવતી અને

તેમાં પૂરતો અનુભવ મેળવી સ્વતંત્ર વ્યાપાર ખેડતા અને પુણ્યોદયે, દેવગુરુધર્મ, તપ આરાધનાવડે અહિં અને પરદેશમાં જઈ સારી લક્ષ્મી મેળવતાં અને શ્રદ્ધાથી ધર્મમાર્ગે તે લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરતાં. તે જ રીતે શેઠશ્રી છોટાલાલભાઈ (ગુજરાતી ચાર ધોરણ) સુધીનું સામાન્ય શિક્ષણ જન્મભૂમિમાં લઈ બાર તેર વર્ષની ઉંમરે મુંબઈમાં શેઠ કમા રામજીની ચાલતી પેદીમાં માત્ર આઠ રૂપીઆના માસિક પગારથી બેસાયા. થોડા વખત વ્યાપારી લાઈનનો પૂરતો અનુભવ મેળવી કરીયાણા બજારમાં શેઠ ગજણચંદ નાગરદાસ માલેકચંદ સાથે પરચુરણ દલાલીનો ધંધો શરૂ કર્યો. તેમની ૧૮ વર્ષની ઉંમર હતી, તે વખતે શ્રી છોટાલાલભાઈના શેઠ કરમચંદ નારણજી અમરેલીવાળાને ત્યાં મણિજીને સાથે તેમનાં લગ્ન થયાં હતાં. પિતાશ્રી લહેરચંદભાઈનો સ્વર્ગવાસ શેઠશ્રી છોટાલાલભાઈની નાની ઉંમરમાં થયેલો હોવાથી સાધારણ સ્થિતિમાં જીવન પસાર કરી રહ્યા હતા અને વ્યાપારમાં કુટુંબનો ભાર સારી રીતે ચલાવતા હતા. ધર્મના સંસ્કાર વારસામાં મળ્યા હોવાથી આવશ્યક ક્રિયા, શ્રી દેવગુરુભક્તિ, શાસ્ત્રશ્રવણ વગેરેનો નિત્ય વ્યવસાય ચાલુ હતો. ઉપરોક્ત રીતે ત્રીશ વર્ષ સુધી ભાગીદારીમાં ધંધો ચાલુ રાખ્યો હતો. હવે પૂર્વભવના પુણ્યે સ્વતંત્ર દલાલીનો ધંધો શરૂ કર્યો. પુણ્યયોગે થોડા વખતમાં ધંધાનો વિકાસ થયો. ઉપરોક્ત બજારમાં સારા વ્યાપારી દલાલ તરીકે પ્રતિષ્ઠા વધતાં ભારતની બહારના પ્રદેશો ધરિાન, અરબસ્તાન તથા ઈજીપ્ત જેવા રાષ્ટ્રોનાં સારા ગ્રાહકો મેળવ્યા તેથી બીઝનેસ વધતાં, આર્થિક સ્થિતિ સારી થતાં લક્ષ્મીની પણ સારી પ્રાપ્તિ થઈ અને મળેલી સુકૃતની લક્ષ્મીનો સદુપયોગ વ્યય પણ કરવા લાગ્યા. અનેક પૂજ્ય આચાર્યો અને મુનિમહારાજોના વ્યાખ્યાનશ્રવણ વગેરેથી ધર્મશ્રદ્ધા વધતાં શ્રી સિદ્ધાચલજીની નવાણું યાત્રા, ચાતુર્માસ વગેરે કર્યું હતું અને દર વર્ષે અન્ય તીર્થોની યાત્રાનો લાલ લીધો હતો. ૪૭ વર્ષની ઉંમરે અતુર્થમત (બ્રહ્મચર્ય) લીધું હતું. પૂજ્યપાદ પ્રવર્તકજી શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજ, આ. શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજના વિશેષ પરિચયમાં આવતા ધર્મશ્રદ્ધાની દિવસાનુદિવસ વૃદ્ધિ થવા લાગી. સાધુ સાધ્વી મહારાજઓની ભક્તિ કરવાને પણ નિરંતર ચૂકતા ન હોતા. શ્રીયુત છોટાલાલભાઈને સંતતિમાં સુપુત્રી હીરાજીને, લીલાવતીજીને તેમજ સુપુત્ર મહેતા પુત્ર શ્રી નટવરલાલભાઈ અને લઘુ પુત્ર રમણલાલભાઈ એ ચાર હતા.

જ્યેષ્ઠ પુત્ર શ્રી નટવરલાલભાઈને સ્કૂલ શિક્ષણ આપી, પોતાની ચાળીશ વર્ષની ઉંમરમાં તેમને ધંધાનું શિક્ષણ સાત વર્ષ સુધી આપી તૈયાર કરી, પોતે ધંધામાંથી નિવૃત્ત થયા. પાછળની જિંદગીમાં શેઠશ્રી છોટાલાલભાઈએ મળેલી સકૃતની લક્ષ્મીના જીવનપર્યંત સારો વ્યય કર્યો હતો અને સંવત ૧૯૬૭ ના માગસર શુદ્ધ ૫ ના રોજ (મુંબઈ) મલાડમાં ૬૭ વર્ષની ઉંમરે તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો. પાછળ પૂજ્ય પિતાશ્રીની ભક્તિ અને સ્મરણાર્થે બંને બંધુઓ શ્રી નટવરલાલભાઈ અને રમણલાલભાઈએ જન્મભૂમિ પાટણમાં જૈન ઓર્ડિંગને રૂ. ૩૧૦૦૦) આપી મકાન બંધાવી આપ્યું હતું. પોતાની માતૃશ્રીના સ્મરણાર્થે રૂ. ૭૫૦૦) આપી ત્યાં જ જીવાતખાતું (નાના જીવોના રક્ષણાર્થે) બંધાવવા ત્યાંની પાંજરાપોળને તે રક્મ આપી હતી.

કાળની ગતિ અકળ છે, તેની કોઈને ખબર પડતી નથી તેમ, દરમ્યાન લઘુ બંધુ રમણલાલ ટૂંક વખતની ખિમારી ભોગવી ત્રીશ વર્ષની ઉંમરે સ્વર્ગવાસી થતાં શ્રીયુત નટવરલાલભાઈને આઘાત પહોંચે તે સ્વાભાવિક છે. લઘુ બંધુના સ્મરણાર્થે રૂ. ૨૫૦૦૧) પાટણ જૈનમંડળ ઓર્ડિંગ, બાલાશ્રમને અને તે સિવાય બીજા ધાર્મિક કાર્યોમાં પોતાની શક્તિ અનુસાર લક્ષ્મીનો સારો વ્યય કર્યો હતો. શ્રીયુત નટવરલાલભાઈને બે પુત્રો શ્રી વિજયકુમાર અને કુમારપાલ થયાં હોવા છતાં, કોઈ પૂર્વના અશુભ કર્મના ઉદ્ધે આવા ધર્મીક કુટુંબ ઉપર બીજી આફત આવી. શ્રી નટવરલાલભાઈના જ્યેષ્ઠ પુત્ર શ્રી વિજયકુમારભાઈના આ સાલના વૈશાખ શુદ્ધ ૧૧ ના રોજ આનંદ-પૂર્વક લગ્ન કર્યાં અને બીજે દિવસે તાવ આવ્યો અને માત્ર ચાર પાંચ દિવસની ખિમારી ભોગવી ૨૦ મે વર્ષે સ્વર્ગવાસી થતાં શ્રી નટવરલાલભાઈને અસહ્ય દુઃખ આવી પડ્યું. આત્માને આઘાત થયો. ભાવિભાવ બળવાન છે ત્યાં કોઈ મનુષ્યનું ચાલતું નથી. શ્રી નટવરલાલભાઈના જીવનને અશુભ કર્મે અકારું બનાવી દીધું. ધાર્મિક કુટુંબમાં આવો આફતજનક પ્રસંગ ન હોય ! પરંતુ કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. પૂર્વલવના શુભાશુભ કર્મનો વિપાક મનુષ્યને ક્યારે ભોગવવો પડે તે જ્ઞાનીગમ્ય છે. તેવે વખતે શાંતિપૂર્વક સહન કરી ધર્મદૃષ્ટિ સન્મુખ રાખવા સિવાય કોઈ માર્ગ હોતો નથી. અમે શ્રી નટવરલાલભાઈ અને કુટુંબને દિલાસો આપવા સાથે કર્મસ્વ-

શ્રી પત્ની વિચારણા અને દેવગુરુધર્મની વિશેષ વિશેષ ભક્તિ કરવા તેમજ ગતં ન શોચામિ ભૂતકાળ ભૂતી જવા સૂચવીએ છીએ.

શ્રી નટવરલાલભાઈ નાના પુત્ર કુમારપાળ હાલ ભણે છે.

શ્રી નટવરલાલભાઈ પણ પરમ શ્રદ્ધાળુ ને સંસ્કારી હોવા ઉપરાંત દેવગુરુધર્મની આવશ્યક ક્રિયા નિત્ય કરે છે. દેવભક્તિ પૂજામાં તેો નિરંતર સ્નાત્ર ભણાવે છે અને પોતાને મળેલી અને ઉપાર્જન થતી લક્ષ્મીનો પોતાના આત્મકલ્યાણ અર્થે સુકૃતમાં (ધર્મકાર્યોમાં) નિરંતર સારો વ્યય કરે છે, તે જ રીતે આ શ્રી કથારત્નકોષ અંથ, જે શ્રી પૂર્વાચાર્ય શ્રી દેવભદ્રાચાર્યકૃત મહામૂલો, સમ્યક્ત્વ અને પંચઅણુમતના સ્વરૂપ અને તેના ગુણુદોષો, અનુપમ કથાઓવડે દર્શાવનાર તેમજ સિદ્ધ કરનાર અપૂર્વ છે, તેના આ અનુવાદ અંથમાં પોતાના પૂજ્ય પિતા શેઠશ્રી છોટાલાલભાઈની ભક્તિ અને સ્મરણાર્થે એક સારી રકમની આર્થિક સહાય આપી, સલાના ધારા પ્રમાણે સીરીઝ-અંથમાળા તરીકે પ્રગટ કરવા બતાવેલી ઉદારતા અને કરેલી જ્ઞાનભક્તિ માટે સલા આભાર માને છે.

શ્રીયુત નટવરલાલભાઈ દીર્ઘાયુ થઈ આધ્યાત્મિક, શારીરિક અને આર્થિક સંપત્તિ વિશેષ વિશેષ મેળવી જીવનમાં ધર્મના અનેક કાર્યોમાં લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરી સખાવતો કરે એમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

वि*प*या*नु*क*म*शि*का.

धर्माधिकारी सामान्य गुणवर्णन.

सम्यक्त्व-पटल : नरवर्मा राज्ञी कथा (१)

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
१ मंगलाचरण	१	११ शुभधर मुनिना वंदनार्थे गमन	१४
२ सम्यक्त्वना सामान्य-विशेष गुणो	३	१२ शुक्रमे दशावैल देव तथा शुक्रनुं स्वरूप	१५
३ सम्यक्त्वना संअधमां नरवर्मा राज्ञी कथा	४	१३ साधुओ संअधी विवेचन	१६
४ नरवर्मा राज्ञीना गुणो	५	१४ पासत्यादिनी साथे वहेवार डेवी रीते	
५ धर्म कोने कहेवे ?	६	करवे ?	१८
६ धर्म संअधी नरवर्मा राज्ञीना विचारो	७	१५ निअंथोनी महता	१९
७ ऐकावलि ढारनी प्राप्ति	८	१६ मोक्षमार्गना दर्शक साधुओ	२०
८ ममलुदत अने हरिदत्तना पूर्वभव	९	१७ आसधरनेा पूर्वभव	२१
९ ऐकावलि ढारनी उत्पत्ति	११	१८ नरवर्मा राज्ञीना समकितनी देव-परीक्षा	२२
१० ऐकावलि ढारना दर्शनथी राजपुत्रने		१९ देवे करेल राज्ञीनी स्तुति अने आशीर्वाद	२३
यथेल जतिरभरण	१३		

समकितनां हूपणो

शंका अतिवार : : धनदेवनी कथा (२)

२० समकितना दोषो तेमज गुणो	२५	२३ धनदेवना गृहनुं ह्ये यध जवुं	२८
२१ धनदेवनुं अरि	२६	२४ शंकाशील वृत्तिथी धनदेवने दुःख-प्राप्ति	२९
२२ धनदेवनेा कपविक्रय	२७	२५ जिनवचनमां अउम अद्धा	३०

कांक्षाना दुष्परिणाम : : नागदत्तनुं कथानक (३)

२६ अनिमज्जनीय कांक्षा	३१	२९ नागदेवनी अस्थिरता	३४
२७ नागदत्तनुं अरि	३२	३० कांक्षाने कारणे नागदत्तनी निष्कृणता	३५
२८ धृष्टदेवनी आराधना	३३		

વિચિત્રિત્સા અતિચાર : : ગંગ અને વસુમતીનું વૃત્તાંત (૪)

૩૧ ભાગ્ય જુગુપ્સા	૩૭	૩૫ વિદ્યાસાધનામાં ગંગની નિષ્ફળતા	૪૧
૩૨ ગંગ અને વસુમતી(ભાઈ-બહેન)ની કથા	૩૮	૩૬ દેવધરને ચૂડામણિ શાસ્ત્રની પ્રાપ્તિ	૪૨
૩૩ સત્યુરુષોનો માર્ગ	૩૯	૩૭ ગંગ તથા વસુમતીનો પશ્ચાતાપ	૪૩
૩૪ ગંગને કષ્ટબળે બતાવેલ વિદ્યાસિદ્ધિ	૪૦		

મૂઠદંષ્ટિ દાષ : : શંખનું કથાનક (૫)

૩૮ મૂઠદંષ્ટિનું સ્વરૂપ	૪૪	૪૩ સુધર્માચાર્ય પાસે આગમન	૪૬
૩૯ નૈમિત્તિકનું આગમન	૪૫	૪૪ કદરૂપા પુરુષનો આચાર્યે કહેલ પૂર્વભવ	૫૦
૪૦ મૃત્યુયોગ બાણવાથી રાગનું બચાવવાનું	૪૬	૪૫ મુનિ અનેલા શંખની શ્રદ્ધાનું અલિતપણું	૫૧
૪૧ પ્રભાકરને રાગ બનાવવાનું કાવતું	૪૭	૪૬ મિથ્યામતિઓથી વ્યામોહિત ન બનવું	૫૨
૪૨ પ્રભાકરના મૃત્યુથી પિતા શંખનો કલ્પાંત	૪૮		

સમકિતનાં ગુણો

ઉપખૂંહણા : : રુદ્રમુનિનું દૃષ્ટાંત (૬)

૪૭ ગુણોની પ્રશંસા શા માટે ?	૫૩	૫૨ વિદુર વાદીનો અંધુમત મુનિએ કરેલ પરાજય	૫૬
૪૮ જીવાદિ તત્ત્વોનું સ્વરૂપ	૫૪	૫૩ ભવાંતરમાં રુદ્રમુનિની મૂકાવસ્થા	૬૦
૪૯ આચાર્યે કહેલ સ્વપ્ન-ફલ-પૃચ્છા	૫૬	૫૪ અભિમાનથી ગુણોનો નાશ	૬૧
૫૦ રુદ્રમુનિએ કહેલ સ્વપ્ન-ફલ	૫૭	૫૫ ગુણપ્રશંસાથી સમકિતની પ્રાપ્તિ	૬૨
૫૧ વિદુર નામના વાદીને માટે સંધનું ફરમાન	૫૮		

સ્થિરીકરણ : : ભવદેવનું વૃત્તાંત (૭)

૫૬ સ્થિરીકરણની વ્યાખ્યા	૬૩	૬૧ ગંગાધર પિશાચનો હસ્તિમલ્લરાગ સાથે વાર્તાલાપ	૭૦
૫૭ એ મિત્રોનું પુરુષાચાર્યે પરિભ્રમણ	૬૪	૬૨ હસ્તિમલ્લ અને ભવદેવનું સંયમ-મહણ	૭૧
૫૮ હસ્તિમલ્લનું પરાપકારીપણું	૬૫	૬૩ ચારિત્રપાલનમાં હસ્તિમલ્લની શિથિલતા	૭૨
૫૯ યુદ્ધમાં ગંગાધરનું મૃત્યુ	૬૭	૬૪ ભવદેવ મુનિનું હસ્તિમલ્લને સમજાવવું	૭૩
૬૦ ગંગાધરનું પિશાચયોનિમાં જન્મવું	૬૯	૬૫ ભવદેવના ઉપેક્ષાભાવથી દુલ્ભબળોધિપણું	૭૪

વાત્સલ્ય : : ધન મુનિવરની કથા (૮)

૬૬ વાત્સલ્યની શ્રેષ્ઠતા	૭૬	૭૩ ધને વિશાહદત્તનો કરેલ અચાવ	૮૪
૬૭ વિશાહદત્ત શેઠની દ્રવ્યક્ષીણતા	૭૭	૭૪ વજ્જરતનનું સ્વરૂપ	૮૫
૬૮ વિશાહદત્તનું સર્વસ્વ લુંટાઈ જવું	૭૮	૭૫ ધન સાધુએ કહેલ સ્વવૃત્તાંત અને વિશાહદત્ત સાથે પુનઃ મેળાપ	૮૬
૬૯ વિદ્યાનિપુણ દિવાકરનું આત્મવૃત્તાંત	૭૯		
૭૦ લોભદશાને કારણે વિશાહદત્તની વિવેકબ્રષ્ટતા	૮૧	૭૬ વિશાહદત્તની સંયમની અભિલાષા	૮૭
૭૧ સમકિત વિષે વિશાહદત્તની નિશ્ચળતા	૮૨	૭૭ વાત્સલ્યની મહત્તા	૮૮
૭૨ દિવાકરે વિશાહદત્તને હથેલાનો કરેલ પ્રયાસ	૮૩		

प्रभावना : : अथर्वानुं कथानक (९)

७८ आठ प्रकारना प्रभावक	६०	८५ अथर्वानो पश्चात्ताप	६७
७९ गुप्त योर संभंधी महाजननी इरियाद	६१	८६ तपस्वी मुनिने अथर्वे कहेल स्ववृत्तांत	६८
८० अथर्वानी प्रतिष्ठा	६२	८७ अथर्वाने प्राप्त थयेल लज्जिधर्मो	६९
८१ अथर्वाने थयेल महापिशाचने भेजाप	६३	८८ अथर्व मुनिंमे रागने कहेल धर्म-प्रभाव	१००
८२ पिशाचे अथर्वाने आपेल वरदान	६४	८९ अथर्वमुनिंमे हस्तिभैतुं करेल रक्षाणु	१०१
८३ पिशाचे अथर्वाने जण्णावेल गुप्तयोर		९० अथर्व मुनिंनुं तीर्थंकरपणुं	१०२
संभंधी हकीकत	६५	९१ प्रभावनांनुं महत्त्व	१०३
८४ गुप्तयोरने पकडी लेवानी अथर्वे अतावेल युक्ति	६६		

पंचनभस्कार : : श्रीदेव राजनुं वृत्तांत (१०)

६२ पंचनभस्कारेना प्रभाव	१०४	१०१ मुनिवरे आपेल उपदेश	११४
६३ ६५ राजवीनुं दिग्विजय-प्रयाणु	१०५	१०२ नभस्कार महाभंत्रेना प्रभाव	११५
६४ ६६ युद्ध मांटे ६५ राजवीनुं कहेलु	१०६	१०३ मुनिंमे कहेल मंदिरात्पत्तिनी हकीकत	११६
६५ ६५ राजवीनी युवराज श्रीदेवने शिष्यामणु	१०८	१०४ भंत्रणप समये राजने थयेल उपद्रव	११७
६६ श्रीदेव राजने भंत्रिंमेनी सखाह	१०९	१०५ राज अने क्षेत्रपालने वादविवाद	११८
६७ श्रीदेवने पिताना शत्रु साधे संग्राम	११०	१०६ अनेनुं परस्पर लीपणु युद्ध	११९
६८ श्रीदेवनुं नाशी जणुं	१११	१०७ देवे करेल अणुस्तुति	१२०
६९ श्रीदेवने थयेल मुनिदर्शन	११२	१०८ श्रीदेवनुं स्वर्गभजन	१२१
१०० भिक्षने पणु थयेल मुनि-समागम	११३	१०९ पंचपरमेष्ठी भंत्रेना प्रभाव	१२२

त्रैथाधिकार : : विजयनुं चरित्र (११)

११० जिनमंदिर निर्माणुतो विधि	१२३	१२० अभयदान मांटे विजयनी राजने प्रार्थना	१३३
१११ यक्षपुरीनुं वणुं	१२४	१२१ विजय अने राज वच्ये वार्तालाप	१३४
११२ पितानी विजयने शिष्यामणु	१२५	१२२ स्वयंभूदत्तने आत्मवृत्तांत	१३५
११३ धन संभंधी पिता-पुत्र वच्ये चर्चा	१२६	१२३ स्वयंभूदत्तने थयेल जतिरभरणु	१३६
११४ धन न भगवार्थी विजयनी व्याकुणता	१२७	१२४ योरनुं आत्मवृत्तांत	१३७
११५ डेवणी भगवतने पृच्छा	१२८	१२५ मुनि अनेला योरने धर्मोपदेश	१३८
११६ विजये प्राप्त करेल भंत्रविद्या	१२९	१२६ विजय मुनिंनुं यक्षपुरीमां भजन	१३९
११७ विजयनुं राजने समणवणुं	१३०	१२७ प्रकाकरना भीमांसक मतने निरास	१४०
११८ विजयने लल्लोकारने मनोरथ	१३१	१२८ विजय मुनिंनुं स्वर्गभजन	१४१
११९ जिनमंदिरनुं निर्माणु	१३२	१२९ प्रकाकर मुनिंमे विजयदेवनी करेल प्रशंसा	१४२

जिनभिंअप्रतिष्ठा प्रकभ : : पद्मनृपनुं कथानक (१२)

१३० जिनप्रतिभानुं विधान अने पद्धति	१४४	१३२ लीलावती राणीनी धर्मचर्चा	१४६
१३१ प्रतिष्ठाना प्रकारे	१४५	१३३ धर्मसिंहाचार्ये करेल अन्य भतोनुं निरसन	१४७

१३४	लीलावती राक्षीना जिनधर्म-स्वीकार	१४८	१४४	पद्मराज्वीमे करावेल सुवर्णुं भूति	१५८
१३५	पद्मकुमारने तापस पासेथीप्राप्त थयेल विद्या	१४९	१४५	जिनप्रतिभानी प्रतिष्ठानो विधि	१५९
१३६	वैरिसिंह राजनी धर्मअर्थी	१५०	१४६	प्रतिष्ठानी विधितुं वल्युंन	१६०
१३७	धतर मतोलुं निरसन	१५१	१४७	मुद्रा अने मंत्रनुं विधान	१६१
१३८	जिनधर्मभां राजने थयेल श्रद्धा	१५२	१४८	प्रतिष्ठा कोणु करावी शक ?	१६२
१३९	राजमे करावेल धोषणु	१५३	१४९	जिनभवन निर्माळुनी महत्ता	१६३
१४०	पद्मकुभारे यक्षद्वारा कडेवरावेल सुदेव स्वरूप	१५४	१५०	जिनप्रतिभानी प्रतिष्ठानुं इल	१६४
१४१	क्षेमंकर यारणु मुनितुं महेलभां आगमन	१५५	१५१	पद्मनृपतिने जतिरभरणु अने अनशन	१६५
१४२	क्षेमंकर मुनिमे कहेल धर्म-स्वरूप	१५६	१५२	देव अनेल पद्मराज्वीने उपदेश	१६६
१४३	पद्मकुमारने पितानी क्षितशिक्षा	१५७			

जिनपूज अधिकार :: प्रसंकरनुं वृत्तांत (१३)

१५३	जिनपूजनेो विधि	१६७	१६४	मृतकनी कथा परथी जेगंधरने भगेल ज्योष	१७८
१५४	जिनपूजनुं महत्त्व	१६८	१६५	स्वप्नभां देव करेल सूयन	१७९
१५५	सुदशनं राज तथा लवदत्त अमात्मनुं अश्रवे करेल अपहरणु	१६९	१६६	अष्ट प्रकारी पूजनुं स्वरूप	१८०
१५६	डेवणी मुनिनी देशना	१७०	१६७	देवानंदमुनिमे समजवेल जिन भगवतनुं माहात्म्य	१८१
१५७	आठ कर्मेनुं स्वरूप	१७१	१६८	राजनी डेवणी भगवतने पृच्छा	१८२
१५८	डेवणी मुनिनेो उपदेश	१७२	१६९	डेवणी भगवते कहेल तेनो पूर्वभव	१८३
१५९	डेवणी मुनिनी आत्मकथा	१७३	१७०	अमात्यनी भतिकल्पना	१८४
१६०	मृतसाधक मंत्र	१७४	१७१	अणुंननी हलीलोनुं निरसन	१८५
१६१	मृतके कहेल कथा	१७५	१७२	अणुंननी हडीली प्रकृति	१८८
१६२	सोम विप्रने शिष्यामणु	१७६	१७३	राज तथा अमात्ये स्वीकारेल जिनपूज	१८९
१६३	सोमने प्राप्त थयेल रतेनो	१७७	१७४	राजनुं स्वनगरे आगमन	१९०

देवद्रव्यनी संलाण :: जे बाळज्यानी कथा (१४)

१७५	देवद्रव्यनी महत्ता	१९१	१८२	कुशीनुं आगमन	१९८
१७६	शंका अने समाधान	१९२	१८३	कोटियानेो पूर्वभव	१९९
१७७	डोघ पणु प्रकारे देवद्रव्यनी रक्षा	१९३	१८४	मोटाबाळनी नानाबाळने शिष्यामणु	२००
१७८	क्षेमंकर राज्वीनुं पराक्रम	१९४	१८५	देवद्रव्यकक्षणुनुं इण	२०३
१७९	युगंधर कुमारनुं मध्यरात्रिमे प्रयाणु	१९५	१८६	नागदेवनेो पश्चात्ताप	२०४
१८०	कुमारने थयेल जतिरभरणु अने दीक्षा-महलु	१९६	१८७	युगंधर मुनिवरे समजवेल देवद्रव्यनी महत्ता	२०५
१८१	युगंधरना मात-पितानो शोक	१९७			

शास्त्रप्रवचनमहिमा : : श्रीगुरुसनी कथा (१५)

१८८ शास्त्रप्रवचनी महत्ता	२०७	१८९ श्रीगुरुसने भजेल गणाङ्गसे।	२१८
१८९ महीधर श्रेष्ठीनी राज साथे मुळाकात	२०८	२०० ज्यो गयेला श्रीगुरुते सांजजेल धर्मोपदेश	२१९
१९० श्रीगुरुसुं स्वच्छंदायारीपणुं	२०९	२०१ श्रीगुरुसुं नाशी ज्वुं	२२०
१९१ श्रेष्ठीने राजसुं आन्धासन	२१०	२०२ श्रीगुरुते सांजजेल पोपटसुं कथन	२२१
१९२ राजसुं श्रीगुरुसने करेल पृच्छा	२११	२०३ मुनिराजे कहेल पोपटने। पूर्वाजव	२२२
१९३ श्रीगुरुते करेल द्विष्य	२१२	२०४ महीधर सार्थवाहसुं श्रीगुरुसना शोधन	
१९४ राजसुं मृत्युने। निरधार	२१३	अथे परिश्रमसु	२२३
१९५ सार्थवाहसुं राज पासे पुनः आगमन	२१४	२०५ सार्थवाहनी राज साथे मुळाकात	२२४
१९६ बानिकसुं राज पासे आगमन	२१५	२०६ देव जनेला पोपटसुं श्रीगुरुस पासे आगमन	२२५
१९७ श्रीगुरुसुं सपकाष्ठ ज्वुं	२१६	२०७ श्रीविजयसुरिने। धर्मोपदेश	२२६
१९८ श्रीगुरुसने। देशवटे।	२१७	२०८ शास्त्रप्रवचनी महत्ता	२२७

ज्ञानदान : धनदत्तसुं वृत्तांत (१६)

२०९ ज्ञानदाननी भूमी	२२८	२१७ शैवालसुं पराजित यवुं	२३७
२०१ ज्ययंद्र राज पासे आवेल लेष	२२९	२१८ विजययंद्र कुमारनी विविध विचारणा	२३८
२११ यंद्रसेनने। रोष	२३०	२१९ विजययंद्र मुनिसुं शिथिलपाणुं	२३९
२१२ शैवाल जने विजययंद्रना सैन्यसुं युद्ध	२३१	२२० विजययंद्रे उपाजेल ज्ञानावरणीय कर्म	२४०
२१३ यंद्रसेने शैवाल पासे भोकलेल दूत	२३२	२२१ धनशर्मे करेल ज्ञान तथा ज्ञानीने। आदर	२४१
२१४ यंद्रसेननी विचारणा	२३३	२२२ श्री धनदत्त केवणीनी देशना	२४२
२१५ यंद्रसेनना ज्ञानसुसे।	२३४	२२३ ज्ञाननी महत्ता	२४३
२१६ यरपुरुषनी कुशला ज्ञानसुसी	२३५		

अलयदान : : ज्यय राजर्षिसुं कथानक (१७)

२२४ अलयदानसुं स्वल्प जने इल	२४४	२३१ शंभे दूर करेल पिशाचने। वणगाड	२५१
२२५ कापालिकने। समागम	२४५	२३२ शंभे अपावेल अलयदान	२५२
२२६ पातालकन्या भाटे यार मित्रासुं प्रयाणु	२४६	२३३ देवे राजर्षीने आपेल स्वभ	२५३
२२७ कापालिकने। प्रपंच	२४७	२३४ ज्यय राजर्षीने थयेल गतिरभरणु	२५४
२२८ श्रेष्ठी पुत्रने। मृत्युभांथी जयाव	२४८	२३५ ज्यय राजर्षीने। वैराज्य	२५५
२२९ योरेने सासुं सुभ कोणे आपसुं ?	२४९	२३६ ज्यय राजर्षीने। केवणीज्ञान	२५६
२३० श्रेष्ठीपुत्र शंभसुं पकडाष्ठ ज्वुं	२५०		

संभ-साधनभां सहायलूत दान : : सुज्यय राजर्षीनी कथा (१८)

२३७ सहायकारक दानथी थतो लाज	२५७	२४० संभकने। वहाणुभांगी जतां थयेल जयाव	२६०
२३८ शुद्ध दानना प्रकारे।	२५८	२४१ अतिथिदाननी उत्कृष्टभावना	२६१
२३९ संभकनी समुद्र-संकर	२५९	२४२ तपस्वी मुनिते करावेल पारणुं	२६२

२४३ पूर्वकर्मनी प्रत्यक्षता विषे सिंढनादनु दृष्टान्त	२६३	२४८ राजवीने यथेव जतिस्मरण्य अने	
२४४ सभमक्तुं शृणोरमथी मृत्यु	२६६	आपेल मुनिदान	३७०
२४५ सुजय राजवीनी धन संधी यिन्ता	२६७	२४९ दीक्षानो अभिलाष	२७१
२४६ राजवीनी दानवीरता	२६८	२५० मुनिदाननो मद्धिमा	२७२
२४७ लक्ष्मीनी वृद्धि अने शत्रु राजज्योतो		२५१ छिपष्टंभ दान-धर्मनो मद्धिमा	२७३
पराभव	२६९		

कुअहुनो त्याज : : विमलनी कथा (१९)

२५२ कुअहुनुं स्वरूप अने निंढनीपपक्षुं	२७५	२५९ विमलनी विपरीत वियारख्या	२८२
२५३ मन्त्रिंये करेल परीक्षा	२७६	२६० द्विवाकर मुनिनुं स्पष्टीकरण्य	२८३
२५४ राजपुत्रनी विमलने शिष्यामण्य	२७७	२६१ द्विवाकर मुनिंये करेल विमलना	
२५५ यक्ष प्रतिभानी कदर्थना	२७८	मंतव्येनुं निरसन	२८५
२५६ मन्त्रीने यथेव यिन्ता	२७९	२६२ सुरतेज राजनो विमलने छिपालंभ	२८६
२५७ शुद्ध दाननां प्रकारो	२८०	२६३ विमलनो देशपटो	२८७
२५८ सुरतेजनुं सभ्यगृहछिपक्षुं	२८१	२६४ कुअहुनुं इल	२८८

माध्यस्थ गुण्य : : नारायणनी कथा (२०)

२६५ माध्यस्थ जावनुं मद्धत्व	२८९	२७२ जिनदत्त श्रावके नारायणने सभ-	
२६६ यज्ञ करवा संधी पिता-पुत्रनी यर्था	२९०	जवेल सत्य स्थिति	२९७
२६७ नरसिंढ गुरुंये कहेल त्रण्य अंधुनुं कथानक	२९१	२७३ जैनाचार्यना भेजाप माटे नारायणनी उत्कंडो	२९८
२६८ दृष्टिरागीनी विषम दशा	२९२	२७४ सांथी साधुतानुं स्वरूप	२९९
२६९ मूढदशानुं परिणाम	२९३	२७५ माध्यस्थकावथी नारायण्य भेजवेल	
२७० व्याचार्ये करेल परीक्षा	२९५	निर्वाण्यसुभ्य	३००
२७१ हरिततापस साथे नारायणनो भेजाप	२९६		

प्रथम भाग संपूर्ण.

श्री कथारत्नकोष

प्रथम भाग

अणुव्रतो.

—५—

पहेलुं अणुव्रत.

अलसा भवताकार्ये, प्राणिवधे पङ्गुलाः सदां भवत ।
परतप्तिषु बधिरा—जात्यन्धाः परकलत्रेषु ॥

अर्थः—हे धर्मविज्ञासुभ्यो ! तभारे जे सद्गति भेणववानी धिञ्छा डोय तो श्रेष्ठ-
जनोने निहित जेवा नीय कार्यमां आणसु भनी निरुद्योगी थाज्यो, तेमज प्राणीज्योने
वध करवामां दुःभेशां पांगण्ण भनो, परपीडज्योमां अधिरता धारणु करे। अने पर-
त्रीज्योने विषे जन्मांधनी भाङ्क प्रवृत्ति करे अर्थात् तेमनी उपेक्षा करे।

*

*

*

बीजुं अणुव्रत.

असत्यमप्रत्ययमूलकारणं, कुवासनामन्नसमृद्धिवारणम् ।
विपन्निदानं परवञ्चनोर्जितं, कृताऽपराधं कृतिभिर्विर्वाजितम् ॥

अर्थः—अविश्वासनुं मूल कारण, कुवासनाज्योनुं निवासस्थान, समृद्धिज्योने
निवारवामां अर्गला समान, विपत्तिज्योना मूल हेतु, अन्य जनोने छेतरवामां अतिदक्ष
अने अपराधोना भजनाइय ज्येनुं असत्य वचन ज्ञानी पुरुषोज्ये सर्वथा त्याग करेलुं छे।

*

*

*

ત્રીજું અણુવ્રત.

યન્નિર્વૃત્તકીર્તિધર્મનિધનં, સર્વાંગસાં સાધનં,
પ્રોન્મીલદ્વધવન્ધનં વિરચિત-ક્ષિષ્ટાશયોદ્ધોધનમ્ ।
દૌર્ગત્યૈકનિબંધનં કૃતસુગ-ત્યાક્લેષસંરોધનમ્,
પ્રોત્સર્પત્પ્રધનં જિષ્ટૃક્ષતિ ન ત-દ્વીમાનદત્તં ધનમ્ ॥

અર્થ:—જે ચોરીનું ધન પ્રસિદ્ધ એવી કીર્તિ અને સંપત્તિનો નાશ કરે છે, તેમજ સર્વ દુઃખોનું સાધન, વધ તથા બંધનને પ્રગટ કરનાર, ક્ષિષ્ટ આશયોને ઉત્પન્ન કરનાર, દુર્ગતિનું મુખ્ય કારણ, સુગતિ-મોક્ષમુખના સમાગમનો રોધ કરનાર અને સંઆમાદિકનો ભય ઉપજાવનાર છે, તેવા અદત્તદ્રવ્યને શ્રદ્ધા કરવાની ક્યો બુદ્ધિમાન ઇચ્છા કરે ? અર્થાત્ કોઈએ ન કરવી જોઈએ.

*

*

*

ચોથું અણુવ્રત.

યસ્તુ સ્વદારસન્તોષી, વિષયેષુ વિરાગવાન્ ।
ગૃહસ્થોઽપિ સ્વશીલેન, યતિકલ્પઃ સ કલ્પ્યતે ॥

અર્થ:—જે પુરુષ કામાદિક વિષયોમાં વિશેષ રાગનો ત્યાગ કરી પોતાની સ્ત્રી વિષે સંતોષ માની પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે ગૃહસ્થકોટીમાં વર્તીતો હોવા છતાં પણ પોતાના શીલવડે મુનિ સમાન ગણાય છે.

*

*

*

પાંચમું અણુવ્રત.

વ્યાક્ષેપસ્ય નિર્ધર્મદસ્ય સચિત્તઃ, શોકસ્ય હેતુઃ કલેઃ ।
કેલીવેદમ પરિગ્રહઃ પરિહૃતે-યોગ્યો વિવિક્તાત્મનામ્ ॥

અર્થ:—પ્રશમ-શાંતિગુણનો એક કટ્ટો દુશ્મન, અધૈર્યનો આસ મિત્ર, મોહરાજને વિશ્રાંતિનું સ્થાન, પાપરાશિની જન્મભૂમિ, આપત્તિઓનું મુખ્ય સ્થાન, અસદ્ધ્યાનનું ક્ષીણવન, વ્યાક્ષેપનો ભંડાર, મદનો સચિવ-પ્રધાન, શોકનો મુખ્ય હેતુ, તેમજ કલિનો એક કલિષ્ટાવાસરૂપ પરિગ્રહનો વિવેકી પુરુષોએ પરિહાર કરવો.

—શ્રી મુપાર્થનાથ ચરિત્ર (શ્રી લક્ષ્મણગણિ.)

ॐ अहम्

॥ ॐ श्री चिंतामणि पार्ष्णनाथ जीनेंद्राय नमः ॥

श्रीमद्विजयानंदसूरीश्वरपादपद्मेभ्यो नमः ॥

(श्री देवभद्राचार्य विरचितः)

श्री कथारत्नकोश.

(अनुवाद)

सम्यक्त्व-पटल.

भना ચરણોની ચકચકતી નખમાલાની કાંતિમાં ચરણે નમેલા માણસોત્તુ પ્રતિષ્ઠિય પડતાં એમાં કેમ જાણે ભવભીરુ લોકો સંતાર્થ ગયા ન હોય એવું લાસે છે. તથા એ ચકચકતા નખોની માલામાંથી ઉન્મુખપણે કિરણોના પ્રકાશ અમકી રહ્યો છે, એથી એ કેમ જાણે શિવભવન ઉપર ચડવાની નીસરણી ન હોય એમ પણ લાગે છે, તથા એ નખોની માલા લયાનક એવા સમુદ્રને પાર પામવા જાણે લેગાં થયેલાં સારાં વહાણોની ઘટા ન હોય એવી દેખાય છે; એવી જેમની નખમાલા શેલે છે તે પ્રથમ જિનેશ્વર શ્રી નકપભદેવ ભગવાન જયવંતા વર્તે છે.

શિવનગરી તરફ પ્રયાણ કરતા લોકોને માટે મંગલકલશ સમાન એવા શ્રી વીર ભગવાન જયવંતા વર્તે છે. વીરભગવાન સુમનોડભિરામ છે એટલે સુમનો-વિદ્વાન લોકો તથા દેવો એ અન્નેને માટે વીર ભગવાન સુંદર રૂપવાળા છે અને મંગલકલશ પણ સુમનોડભિરામ છે. સુ-સારી રીતે મનોડભિરામ-મનને ગમે તેવો છે. વીર ભગવાન ચારુપચ-ચારુ-સુંદર, પચ-પગવાળા છે અને મંગલકલશ ચારુપચ-ચારુ સુંદર, પચ-

પય-પાણીવાળો છે. વળી, વીર ભગવાનનું મુખરૂપ કમળ, સુરહિ-મુંગધવાળું છે અને મંગલકળશ પણ સુરહિવયણુસયવત્ત છે એટલે કળશના વયણુ-મુખ ઉપર સુરહિ-સુગંધી સયવત્ત-કમળો મૂકવામાં આવ્યાં છે. એ રીતે શ્રી વીરભગવાન અને મંગળકળશમાં શબ્દ-દૃષ્ટિથી સમાનતા દેખાય છે. વળી જેમના લાંછન તરીકે કેસરી સિંહ છે, એવા તે વીર-ભગવાન ફરી ફરીને જયવંતા વર્તે છે. નહીં જિતી શકાય એવા કષાયોરૂપ શત્રોની ધાડને જોધને જેનો ઉત્સાહ ગળી ગયેલ છે એવો કેસરીસિંહ જ ખરેખર જાણે તેમને શરણે ન આવ્યો હોય એવો એ લાંછનનો સિંહ ભાસે છે. બાકીના પણ ખીજા બધાય જિનેશ્વર ભગવંતો મોહરૂપ મહાઅંધકારને ભેદવા માટે રવિ-સૂર્ય સમાન છે તથા જેમ સગા ભાઈઓ જેલખાનાના બંધનોને દૂર કરે છે તેમ તેઓ સગા ભાઈઓની પેઠે અમારાં ભવરૂપ જેલખાનાનાં બંધોને દૂર કરે.

જેમના માથા ઉપરની ફણાઓ ઉપર રહેલા મણિઓની કાંતિ બહુ દૂર સુધી પસરેલી છે એવા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની સ્થિર રહેલી દીવાની જેવી જણાતી કાંતિ મારા અંધકારને હરી લ્યે.

આસપાસ કુંડાળાવાળી ચંદ્રની કળા જેવી દેખાતી દેવી ભગવતી વાણી-સરસ્વતી જયવંતી વર્તે છે. વાણીને દેહ વિલસતાં નિર્મળ કિરણોના મંડળથી સુશોભિત છે તેમ ચંદ્રકળાનો દેહ પણ નિર્મળ કિરણોના મંડળથી સુશોભિત છે.

વાસુદેવોની પેઠે દેખાતા ગુરુઓ મારું વાંછિત નિશ્ચિતપણે કરે. ગુરુઓ જ્ઞાનાદિક લક્ષ્મી સહિત છે અને વાસુદેવો પોતાની શ્રી-લક્ષ્મી નામની સ્ત્રી-પત્ની સહિત છે. ગુરુઓ સત્ય ઉપર અધિષ્ઠિત છે અને વાસુદેવો સત્યા-સત્યભામા નામની સ્ત્રીના અધિષ્ઠાતા છે. ગુરુઓ સત્પુરુષના ચક્ર-સરૂહને નંદક-આનંદ આપનારા છે અને વાસુદેવો સત્-વિદ્યમાન એવા ચક્ર-સુદર્શન ચક્રવડે નંદક છે તથા ગુરુઓ સુગયા-સારી ગતિઓ તરફ જનારા હોય છે અને વાસુદેવો સુગયા-સારી ગયા-ગદાવાળા હોય છે. એ રીતે ગુરુઓ અને વાસુદેવોનું અહીં શબ્દદૃષ્ટિએ સરળાપણું બતાવેલ છે.

એ પ્રમાણે સ્તુત્ય જનોની સ્તુતિ કરીને સામર્થ્ય પામેલો એવો હું, સમ્યક્ત્વ વગેરે તરવોની જેમાં સવિસ્તર હકીકત વર્ણવાયેલી છે, એવા શ્રી કથારત્નકોશને કહેવાનો છું. અહીં શ્રી જિનેન્દ્રના પ્રવચનમાં, શાસ્ત્રોક્ત રીતે આચરવાના ક્રિયાકલાપને બરાબર સમજતાં હોય તો એક સુમુનિ અને ખીજા સુશ્રાવક. એ બંને સુક્રિતની પ્રવૃત્તિ માટે અધિકારીરૂપ છે. સુશ્રાવકપણા વિના સુમુનિપણું ઘણું કરીને સંભવતું નથી અર્થાત્ જે મનુષ્યે દેશવિરતિને બરાબર આરાધી હોય-આચરણમાં ઉતારી હોય તે મનુષ્ય સર્વવિરતિને બરાબર આચરણમાં ઉતારવા સમર્થ થાય છે. જેનામાં જૈનના સામાન્ય ગુણો હોય અને ખીજા વિશેષ ગુણો પણ હોય તે, સુશ્રાવકપણાનો લાભ પામી શકે છે

એટલે સુશ્રાવકપણાને સાચવી શકે છે. નીચે જણાવેલાં સમ્યક્ત્વ વગેરે દ્વારોદ્વારા જૈન સામાન્ય ગુણોવાળાની કસોટી કરી શકાય એમ છે.

૧ સમ્યક્ત્વચ્યુક્તા હોય, સમ્યક્ત્વના દોષો-૨ શંકા, ૩ કાંક્ષા અને ૪ વિચિકિત્સા વગરનો હોય. ૫ અવિમૂઢદષ્ટિવાળો હોય, ૬ ઉપજૂંઠક એટલે સમ્યક્ત્વવાળાનો ઉત્તેજક હોય, ૭ સ્થિર કરનાર એટલે જેઓ સમ્યક્ત્વથી ખસી જતાં જણાતા હોય તેમને સમ્યક્ત્વમાં સ્થિર કરનારો હોય, ૮ વાત્સલ્ય-સમ્યક્ત્વવતો તરફ વાત્સલ્ય ધરાવતો હોય, ૯ સમ્યક્ત્વની પ્રભાવના વધે તેમ પ્રવૃત્તિ કરનાર હોય, ૧૦ પંચ નમસ્કારનો પરમભક્ત હોય, ૧૧ ચૈત્યો કરાવતો હોય, ૧૨ ચૈત્યમાં ભિંબોની મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવતો હોય, ૧૩ પૂજા કરવામાં ઉદ્યમવંત હોય, ૧૪ જિનદ્રવ્યનો રક્ષક હોય, ૧૫ શાસ્ત્રોને સાંભળવા તરફ લક્ષ્યવાળો હોય, ૧૬ જ્ઞાનદાતા, ૧૭ અભયદાતા, ૧૮ સાધુઓનો સહાયક હોય, ૧૯ કુશહો-ખોટા કદાચહોને દૂર કરનારો હોય, ૨૦ મધ્યસ્થ, ૨૧ સમર્થ, -શક્તિશાળી, ૨૨ ધર્મનો અર્થી-ધર્મનો ખપી, ૨૩ આલોચક, ૨૪ ઉપાયજ્ઞ-ઉપાયોને જાણનાર, ૨૫ ઉપ-શાંત-શાંતિવાળો, ૨૬ દક્ષ-ડહાપણુવાળો, ૨૭ દક્ષિણુ-દક્ષિણુચ્યવાળો, ૨૮ ધીર, ૨૯ ગંભીર, ૩૦ ઇન્દ્રિયો ઉપર જય મેળવનાર, ૩૧ અપિશુન, ૩૨ પરોપકારી અને ૩૩ વિનયવાન. આ તેત્રીશ ગુણોને સમજાવવા એક એક ગુણને લઈને નરવર્મ વગેરેનું એક એક કથાનક અહીં કહેવામાં આવશે.

જેનાંમાં જૈનના આ સામાન્યગુણો હોય તે માનવ, વિશેષગુણોને ધારણ કરવાની ધીરતા મેળવી શકે છે અને તે વિશેષ ગુણો 'જીવવધવિરમણુ'-'જીવહિંસાથી અટકવું' વગેરે છે. ૧ જીવવધવિરમણુ-જીવવધની પ્રવૃત્તિથી અટકવું. ૨ અલિકવિરમણુ-અસત્ય વચનથી અટકવું. ૩ પરદ્રવ્યહરણુવિરમણુ-પારકી વસ્તુઓની ચોરી કરવાની પ્રવૃત્તિથી અટકવું. ૪ યુવતિવર્જન-બ્રહ્મચર્યપાલન. ૫ પરિશ્રદ્ધપરિમાણુ-પોતાના પરિશ્રદ્ધનું-ધન ધાન્ય નોકર ચાકરોનું પ્રમાણુ બાંધવું. ૬ દિશામાન-ગમનાગમનના વ્યવહારવાળી દિશા-ઓનું પ્રમાણુ બાંધવું. ૭ લોગઉપલોગનું પરિમાણુ-પોતાના નિત્ય ઉપલોગમાં આવતી ખાનપાન, વસ્ત્ર, પાત્ર, આભૂષણુ વગેરે વસ્તુઓનું પ્રમાણુ કરવું તથા પોતાના ધંધાનું પ્રમાણુ કરવું અને જે ધંધા વર્જ્ય કહેલા છે તેમનો ત્યાગ કરવો. ૮ અનર્થદંડવિરમણુ-વિના કારણે કરાતી અનર્થ ઉપજાવનારી પ્રવૃત્તિઓથી અટકી જવું. ૯ સામાયિક-સખ-લાવનો અભ્યાસ પાડનારી ક્રિયા નિયમિત રીતે કરવાનું વ્રત-સામાયિક કરવું. ૧૦ દેશવકાશિક-રોજની બધી વ્યવહારિક પ્રવૃત્તિઓનું માપ રાખવું. ૧૧ પૌષ્ઠ વ્રત કરવું, ૧૨ અતિથિદાનનો નિયમ રાખવો. ૧૩ વંદન ૧૪ પ્રતિક્રમણુ-આચરેલા દોષોની આલોચના કરવી અને ફરી વાર એ દોષો ન થાય એ રીતે પ્રવૃત્તિ માટે સાવધાનતા રાખવી. ૧૫ કાયોત્સર્ગ-આત્મચિંતન-ધ્યાન કરવું. ૧૬ સંવરની પ્રવૃત્તિ કરવી-સંવર એટલે મનમાં દોષો

ન પેસે એ રીતે સાવધાનતા રાખીને ચતનાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી અને ૧૭ પ્રવ્રજ્યા-આ અહીં ગણાવેલા સત્તર ચતનાપૂર્વક વિશેષ ગુણો છે અને તે દરેક ગુણુ ઠીઠ જન્મેદવ વગેરેના કથાનકો ક્રમવાર અહીં કહેવાનાં છે. વળી માનવમાં તે તે ગુણુ હોય તો શા શા લાભ મળે છે, એ રીતે અન્વયદૃષ્ટિથી અને તે તે ગુણુ ન હોય તો શા શા ગેરલાભ મળે છે એ રીતે વ્યતિરેકદૃષ્ટિથી એ બધાં કથાનકો કહેવાનાં છે.

જેમ ભૂમિ શુદ્ધ હોય તો તે ઉપર દોરેલું ચિત્ર વિશેષ શોભે છે, સ્થિર રહે છે અને લાંબા કાળ સુધી ટકી શકે છે, તેમ જ પુરુષમાં ઉપર કહેલા તેત્રીશ સામાન્ય ગુણો હોય તે પુરુષમાં તે વિશેષ ગુણુ વધારે દીપ્તિ નીકળે છે. અહીં જે સામાન્ય ગુણુ અને વિશેષ ગુણુ કહેલા છે તે તો સૂચન માત્ર છે અને સંજ્ઞેપથી કહેલા છે, માટે તેવા પ્રકારના બીજાં પણ સામાન્ય ગુણુ અને વિશેષ ગુણુ પણ સંભવી શકે છે અને તે બીજી રીતે પણ ગણાવી શકાય છે, એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. જે જીવોએ સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી પોતાનું આયુષ્ય બાંધી લીધેલ ન હોય એવા અને જેમનામાં સમ્યક્ત્વનો ગુણુ પ્રગટેલો છે તે જીવો નરક અને તિર્થંચ યોનિઓમાં અવતાર પામતા નથી, વળી એવા સમ્યક્ત્વ ગુણુના થોડાં પણ સ્પર્શને પામેલા જીવોને વધારેમાં વધારે અપાર્ધ પુદ્ગલપરિવર્તન કરતાં અધિક સમય સુધી ભવજામણુ સંભવતું નથી. વળી જે માનવમાં બીજાં અનેક ગુણુ પસરેલા છે એવા તે લાંબા સમય સુધી આ સમ્યક્ત્વ ગુણુને બરાબર સ્પર્શેલો હોય એટલે સમ્યક્ત્વ ગુણુ અને તદનુસાર તેનું આચરણુ હોય તો એ નરવર્મ નામના રાજાની પેઠે પરમ સુખના સમૂહને પામે છે. પહેલાનાં સમયમાં રાજા નરવર્મ જે પ્રકારે સમ્યક્ત્વ ગુણુને પામેલો છે અને તે, એ ગુણુ મેળવીને પરમ કલ્યાણુનું ભાજન થયેલો છે તે બધી હકીકત અહીં કહેવાની છે તેને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો.

આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ભારત નામનું પ્રસિદ્ધ ક્ષેત્ર છે. તેમાં મગધદેશના તિલક જેવી અને ઇંદ્રની નગરી જેવી રમણીય વિજયવતી નામે નગરી છે. એ નગરીએ કોઈવાર ભયને તો દીઠો જ નથી. એ નગરીની પ્રસિદ્ધિ બધી દિશાઓમાં થયેલી છે એમાં વસનારા લોકોનો સમૂહ સમૃદ્ધિવાળો છે. એ નગરી આસપાસ ખાણુ તથા બીજાં નગરો આવેલાં છે. એની ચારે બાજુ કાંગરાઓથી સુશોભિત એવો એક જાંચો કોટ શોભતો હતો, બાજુ કે આકાશમાં અદર રહેલી નક્ષત્રોની શ્રેણી કદાચ નીચે ન પડી બચ એવી શંકાથી તે નક્ષત્રોને થંભાવી રાખવા માટે એ કોટ એવડો મોટો જાંચો ચણવામાં આવ્યો ન હોય એમ દેખાતો હતો. એ નગરીની આસપાસ જાંચા જાંચા તરંગોવાળી એક મોટી ખાઈ શોભી રહી છે. બાજુ કે એ નગરીમાં વસતા હિમાલય જેવા મોટાં અનેક દેવમંદિરોનાં તથા ઇશ્વરોનાં સમૃદ્ધિવાળા લોકોનાં દર્શન કરવા માટે બાજુ કે ગંગા નદી જ આવેલી ન હોય એવી તે ખાઈ દીપે છે. એ નગરીમાં ક્ષુભ આયુષ્યશાળામાં જ ગયા એટલે ગદા છે, બીજે કયાંય ગયા એટલે ગદો (રોગો) નથી. માનવીઓનાં ઘરમાં જ સુમનોબંધ-કૂલોનું બંધન થાય છે,

બીજે કયાંય સુમનો બંધ-સારા સારા માનવોનું બંધન નથી. વળી એ નગરીમાં જે ધનુષ્ય આરુઢગુણુ-દોરી ખેંચીને ચડાવેલું છે તેમાં જ પરવધ-શત્રુનો વધ છે પરંતુ લોકોમાં જેઓ ગુણો ઉપર આરુઢ થયેલા છે-ગુણવંત જનો છે તેમના તરફથી કયાંય પરવધ-જીવહિંસા થતી નથી. એ નગરીમાં રહેનારા લોકો તપશ્ચર્યા, દાન અને વિદ્યાની પ્રવૃત્તિમાં મગ્ન દેખાય છે, સંત પ્રકૃતિના છે અને પવિત્ર છે, એથી કરીને એ નગરી નિરંતર ઉત્સવવાળી અથવા નિરંતર યજ્ઞવાળી તથા બાજુ કે જેમાં કૃતયુગ-સતયુગ આવીને વસેલી છે એવી શોભે છે. નરવર્મા નામે રાજા એ નગરીમાં રાજ્ય કરે છે. નમસ્કાર કરતા મંત્રી, સામંતો વગેરે દ્વારા એ રાજાનું પાદપીઠ શોભે છે અને જયશ્રોત્રપ હાથથીને બાંધવાને બાજુ કે એ રાજા એક મોટા હાથી બાંધવાના થાંભલા સમાન ન હોય એમ દેખાય છે. વળી, એ રાજા, બીજા બધા રાજાઓ કરતાં, બધી કળાઓમાં કુશળતા, અને દાનવૃત્તિવાળો શાસ્ત્રના અર્થોને ઓધ વગેરે અનેક સફળગુણોવાળો હોઈને વિશેષ ચડિયાતો છે એટલે જ એ બધા રાજાઓને સારા ઉદાહરણરૂપ બનેલો છે. કથાકોશકાર કહે છે કે-હું માનું છું તેમ વિનય અને નીતિ વગેરે ગુણો એ રાજામાંથી જ નીકળેલા હોવાથી પ્રજાનું પાલન જે રીતે એ રાજા કરે છે તેવી રીતે બીજે કયાંય થતું નથી. એવા રાજાની પ્રજા ઉત્તમ વસ્ત્રો અને ઘરેણાંઓથી મંડિત હોય તેમાં શી નવાઈ કહેવાય ? પરંતુ એ રાજાના શત્રુની સ્ત્રીઓ પણ મોતીના હાર અને કપડાંઓથી સુશોભિત છે. (શત્રુની સ્ત્રીઓ એ રીતે સુશોભિત હોય એ તો વિરોધવાળી વાત કહેવાય માટે તેનો પરિહાર કરવા મુક્તાહાર-અંસુયવિમ્બસિયા નો અર્થ આ પ્રમાણે કરવો. મોતીના હાર જેવાં અંસુય-આંસુઓવડે એટલે એ રાજાના શત્રુની સ્ત્રીઓ ધોરધોર જેવડાં આંસુઓથી સુશોભિત છે અર્થાત્ રાજાની શૂરવીરતાને લીધે શત્રુઓ મરાયા હોવાથી તેમની સ્ત્રીઓ રહી રહી છે.) વળી એ રાજા, દેવ અને ગુરુ તરફ ભક્તિવાળો છે, નારિકતાના વ્યા-મોહથી મુક્ત છે. એ રાજા શમરસનો-શાંતિનો ખપી છે છતાંય બધાં રિપુઓને એણે જીતી લીધેલાં છે. શાંતિનો ખપ અને છતાં શત્રુઓને જિતવાની પ્રવૃત્તિ એ બેમાં વિરોધ છે, તેનો પરિહાર આ પ્રમાણે છે. સમર-સઉવઓગ એટલે સમર-યુદ્ધમાં સઉવ-ઓગ-સાવધાન છે તેથી એ રાજાએ બધાં રિપુઓને જીતી લીધેલાં છે. જેમ કૃષ્ણને લક્ષ્મી નામની પત્ની છે તેમ એ રાજાને નવા કમળની પાંખડી જેવી પહોળી આંખવાળી અને શીલ વગેરે ગુણોના ઘર જેવી રતિસુંદરી નામે સ્ત્રી છે. એ સ્ત્રીને જેવાથી એમ જણાય છે કે રૂપને નિર્માણ કરવાની ઉત્કૃષ્ટ નિષ્ઠાવાળા બ્રહ્માની બાજુ એ એક અફૂલત સિદ્ધિ ન હોય એવી એ સુંદર દેખાય છે અને એથી જ જગતમાં એના જેવી બીજી કોઈ નારી નથી એવું સંભળાય છે.

બુધ નામના ગ્રહને તોષ આપનાર તથા કૃવલય-ચંદ્રવિકાસી કમળોને આનંદ આપનાર એવા શરદઋતુના નિર્મળ ચંદ્ર સમાન, બહુતોસો-ડાહ્યા પુરુષોને સંતોષ

આપે એવો, નીતિમાં નિયુષ્ઠ અને કુવલય-ભૂવલયને આનંદ ઉપજવનાર એવો તેને હરિદત્ત નામે એક પુત્ર છે. રાજા નરવર્માને કૂર્મની પેઠે એ હરિદત્ત પુત્રની હયાતી પરમ સહાયતારૂપ હોવાથી એ વિશેષ પરિશુદ્ધ હતો અને તેથી જ તે ભારે એવા પશુ રાજ્યભારને જેમ શેષનાગ ભૂભારને વહે છે તેમ વહેતો હતો. રાજાને મતિસાગર વગેરે અનેક મંત્રીઓ હતા. તે બધા સુકુળમાં જન્મેલા, વિનયવાળા, દક્ષ, ધીર, સ્વામિભક્ત અને શાસ્ત્રના-રાજનીતિશાસ્ત્રના તથા ણીજા પશુ અનેક શાસ્ત્રોના અર્થની સમજના પાર-ગામી હતા. તે મહાત્મા રાજા એવા એ મંત્રીઓ ઉપર રાજ્યનો ભાર મૂકીને પડિતોએ વખાણેલ એવા વિષયસુખને ઉચિત સમયે અનુભવતો સમય ગાળતો હતો. હવે કોઈએક દિવસે જ્યારે રાજા સભામાં સુખાસન ઉપર બેઠેલો હતો ત્યારે ત્યાં ધર્મકથા ચાલતી હતી અને રાજા તેને સાંભળતો હતો. એ સભામાં એક સભાજન બોલ્યો-કે જે જે કાર્યો લોકવિકૃદ્ધ છે તે બધાનો હર્મશને માટે ત્યાગ કરવાથી, દાક્ષિણ્ય ગુણને રાખવાથી અને દુઃખી જનો ઉપર દયા કરવી તે ઉત્તમ ધર્મ છે. ણીજે વળી એમ બોલ્યો-કે ધર્મ શું છે ? તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ? તેના ફળનો લાભ કેને મળે છે ? શું 'ધર્મ છે ?' એ વગેરે વાત સાચી છે ? એ બધી માત્ર કલ્પના છે ? પછી ત્રીજે વળી એમ બોલ્યો કે-પોતપોતાની કુલપરંપરાથી જે પ્રવૃત્તિ ચાલી આવે છે અને જેનું પરિણામ પ્રત્યક્ષ છે એ જ ધર્મ છે, એ સિવાય ણીજું કોઈ ધર્મતત્ત્વ નથી. ણીજે વળી એમ જણાવ્યું કે શાસ્ત્રમાં જે પ્રવૃત્તિ માટે વિધાન બતાવેલ છે અને જે પ્રવૃત્તિ માટે નિષેધ કહેલ છે તે જ ધર્મ તત્ત્વ છે; પરંતુ એ નરી પોતાની બુદ્ધિની કલ્પના માત્ર નથી. તે પછી ણીજે વળી એમ બોલ્યો કે, શાસ્ત્રો તો ઘણાં ય છે અને તે બધાનાં નિર્ણયો પશુ બુદ્ધી બુદ્ધી બાતના એક ણીજાથી બિલટા છે, અનેક પ્રકારના છે, તેમાં અનેક મતભેદો છે એમાં 'ધર્મ' ધર્મતત્ત્વ કયાં છે ?' એ કોણ સારી રીતે બાણી શકે ? એ પ્રમાણે ધર્મ સંબંધી અનેક વિચારો સાંભળીને રાજા સંદેહમાં પડી ગયો તેણે વિચાર્યું કે ધર્મ તો પરમ પુરુષાર્થ છે, તેને આ લોકોએ મોટા સંદેહના ત્રાજવામાં ચડાવીને ચક્રોળે ચડાવ્યો છે. જેમ આકાશકુસુમનો સંભવ નથી તેમ ધર્મનું નામનિશાન પણ ન હોય એમ બને નહીં. જે તરફ આબાલગોપાલની, સ્ત્રીઓની અને ડાહ્યા લોકોની પણ પ્રવૃત્તિ થતી દેખાય છે એ ધર્મ ન જ હોય એમ કેમ મનાય ? સંસારમાં કેટલાક લોકો હાથીને હોદ્દે ચડીને રાજ્યલક્ષ્મી લોગવે છે, કેટલાક લોકો યુદ્ધમાં ઘોડેસ્વારોને હરાવીને રાજ્યલક્ષ્મી લોગવે છે, વળી ણીજા કેટલાક તેમની જ સામે તનતોડ મહેનત કરીને અને એથી પરસેવામાં રેળજેળ થઈને મહાકળે આજીવિકા ચલાવે છે, કેટલાક વળી સુંદર લોજન અનાયાસે જ મેળવી શકે છે અને ણીજાને પણ આપી શકે છે, વળી, ણીજા કેટલાક ઘરે ઘરે ભમતા છતાં ય મહાકળે વાસી અને હલકો આહાર મેળવી પછી મહાદુઃખથી ઉદ્દેગ પામેલા એકલા જ

સાંજ પડતાં જમી લે છે, બીજા કેટલાક પોતાના નિરુપમ રૂપથી કામદેવની કીર્તિને પણ આંખી પાડી નાખે છે અને પોતાના એવા અફસુત રૂપથી લોકોનાં હૈયનોને જેમ અંદ્ર કુમુદનાં વનોને આનંદ આપે છે તેમ હૃદયેશાં આનંદ આપે છે. ત્યારે બીજા કેટલાક શ્વાસ, તાવ, ખાંસી, કોઠ અને ક્ષય વગેરે રોગોને લીધે જેમતાં અંગો સડી ગયા છે, યા ક્ષીણ થઈ ગયા છે એવા છે અને એમની વાત સાંભળતાં એમના પિતાઓ પણ ઉદ્વેગ પામે છે એવા છે. કેટલાક લોકે પુષ્ટ સ્તનવાળી અને હરણાં જેવી અંચળ આંખોવાળી સ્ત્રીઓદ્વારા ઘેરાયેલા રહે છે, તથા જેમના ગુણો ગવાયા જ કરે છે એવા તેઓ જે માણસ તેમની પાસે જે કાંઈ માગવા આવે તેને યથેષ્ટ ધન આપી શકનારા એવા જીવતાં સુધી વિલાસો જ માણ્યા કરે છે, ત્યારે વળી બીજા કેટલાકની ઉપર તેમની દુઃશીલ સ્ત્રીઓ રહેલી હોય છે અને તેમના કઠકડ એમ કરીને કાકડા બોલતી હોય છે એવા તેઓ જલદી મૃત્યુ આવે એવી માનતા કરનારા સાલાપોલા ઘરમાં પડ્યા રહે છે. આ પ્રમાણે માણસ તરીકે તો બધા માણસો એક સરખા છે છતાં તેમનામાં જે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બુદ્ધિ બુદ્ધિ સુખ દુઃખો દેખાય છે અને આ સંસારની જે ભાતની વિચિત્રતા અનુભવાય છે તે બધું ધર્મ અને અધર્મ ન હોય તો સારી રીતે ઘટી શકતું નથી. એ બધી વિચિત્રતાઓનું અને એ બધા સુખ અને દુઃખના લાભોનું નિર્ણાયક કોઈ તરવ શુદ્ધ બુદ્ધિથી જાણવું જોઈએ અને જે પુરુષ શાસ્ત્રના અર્થો જાણવામાં કુશળ હોય અને માનવમાત્રનું હિત કરવાય હોય તેવા પુરુષના એટલે શુરુના વચનથી જ એ બધું જાણી શકાય. એવો સુશુરુ પણ પૃથ્વીમાં શોધ્યો જડતો નથી, જેમ ચિંતામણી રત્ન મહાકથે મેળવી શકાય છે તેમ એવા સુશુરુ પણ અનેક ભવોમાં ઉપાર્જોલાં ભારે સુકૃતના પરિપાકનો પ્રકર્ષ થયો હોય તો જ પામી શકાય છે.

રાજા નરવર્મા એમ વિચાર કરતો હતો એવામાં તો સાયંકાલનાં કામકાજની પૂર્ણતાને સૂચવનારું એવું પ્રલયકાળના મેઘ જેવું ગંભીર વાણું વાગ્યું. હવે થોડા થોડા હલતા કમળની પાંખડી સમાન લાંબી આંખવાળા રાજાએ સલાનું વિસર્જન કર્યું અને બધા માણસોને જવાની રજા આપી એટલે બધા સભાજનો ઊઠી, રાજાને પ્રણામ કરીને પોતપોતાને ઘેર ગયા.

બરાબર એ વખતે માથા ઉપર હાથ જોડીને અને રાજાને નમીને તેનો દ્વારપાળ રાજાને વિનંતિ કરવા લાગ્યો કે-હે દેવ ! તમે સાંભળો. તમારો પ્રિયમિત્ર કે જે દૂર દેશાં-તરથી આવેલો હોઈને તમને મળવાને વિશેષ ઉત્કંઠિત થયેલ છે તે મળવાને માટે આવીને બહાર ઊભેલો છે તો આપનો શું હુકમ છે ? રાજા બોલ્યો-તું તેને મારી પાસે મોકલ. પછી દ્વારપાળે મોકલેલો તે, રાજાસભામાં પહોંચ્યો અને રાજાએ તેની તરફ સહર્ષ દૃષ્ટિથી જોયું. તો મદનદત્ત નામે પોતાનો પ્રિયમિત્રને બોલે છે. ઘણા લાંબા વખતે તે અહીં શા માટે આવેલ છે ? એમ રાજા વિચારે છે ત્યાં તે મિત્રે રાજાને આદરપૂર્વક પ્રણામ કર્યા અને

રાબ તેને સ્નેહપૂર્વક લેટી પડ્યો. આસન ઊપર બેઠેલા એને રાબએ પૂછ્યું—હે પ્રિય મિત્ર ! તું આટલા સમય સુધી ક્યાં ક્યાં ભ્રમી-ફરી આવ્યો ? શું શું દીઠું ? અને શું શું પેદા કર્યું ? મિત્ર બોલ્યો.—હે દેવ ! લાટ, મહારાષ્ટ્ર, ગોડ, સોરઠ, પારિપાત્ર, મલય, માલવા, વેરાગર, વજ્રાકર, દેશ, સિંધ, સૌવીર, કાશી, કોશલ, નેપાલ, કીર અને જલધર વગેરે દેશોમાં હું ફરેલો છું. ત્યાં જુદો જુદો પોષાક પહેરનારાં અનેક નરનારીઓને મેં દીઠાં છે. એ દેશોમાં દેવભવન જેવાં જીયાં ભવનો મેં જોયેલાં છે, મહેંદ્ર સરખા રાબઓ મેં એ દેશોમાં જોયેલા છે તથા એવાં અનેક અનેક આશ્ચર્યો મેં તે દેશોમાં જોયેલાં છે કે જેતું વર્ણન પણ કરી શકાય એમ નથી. તથા એ દેશોમાં ફરી ફરીને મેં કુબેર ભંડારીના કરતાં વધારે ભંડાર-અર્થ પેદા કરેલો છે તથા ત્રણ જગતમાં સાર જેવો એવો આ એક એકાવલ હાર મેં મેળવેલો છે. હે પૃથ્વીનાથ ! બીજાં બધાં કરતાં એ હારની પ્રાપ્તિ જ અનેક આશ્ચર્યોથી ભરેલી છે. આ હાર એવો છે કે એની પ્રાપ્તિની હકીકત સૌ કોઈના ચિત્તને વિસ્મય રસથી ભરી દે એવી છે.

હવે મધુર મધુર શુંજતું, ઉદામ તળલાના અને સરસ ઢોલના અવાજોથી ભરેલું, નાચનારી અનેક વારાંગનાઓની મણિમય ઘમઘમતી ઘુમરીઓના અવાજવાણું, કાનને ભારે સુખ આપનારા સંગીતના ભારે સ્વરથી ભરેલું એવું જે નાટક રાજસભામાં ચાલતું હતું તે નાટકને પવનથી હલેલા કમળની જેવા હાથવડે રાબએ અટકાવી દીધું. અને એ રીતે નાટકને અટકાવીને રાબ બોલ્યો.—હે પ્રિય મિત્ર ! હમણાં બીજી બધી વાતો જવા દે પરંતુ આ હારની પ્રાપ્તિ તને જે રીતે થઈ છે તે બધી હકીકત તું સાવધાન થઈને મને જણાવ.

તે મિત્ર બોલ્યો,—હે દેવ ! સાંભળો. પહેલાં તમારી પાસેથી નીકળીને હું ધન કમાવાને કારણે પૂર્વદેશમાં જઈ પહોંચ્યો. હાલતોચાલતો હું સિંહ અને હરણો જેમાં વસેલાં છે એવી ભયાનક અને ખીચોખીચ અનેક વૃક્ષોનાં જંગલથી સાંકડી બનેલી દુવઈ નામની અટવીમાં સુશકેલીથી જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં પહોંચતાં મારી પાસેનું પૂર્વે આણી રાખેલું બધું પાણી ખૂટી ગયું તેથી હું ત્યાં ચારે બાજુએ તરફ પાણીને શોધવાની પ્રવૃત્તિમાં લાગી પડ્યો. જ્યારે ક્યાંય પણ મારા માણસો પાસેથી પાણી વિષે કાંઈપણ ન સાંભળ્યું, અને મેં પણ ક્યાંય પાણી ન દીઠું ત્યારે હું ભારે ભયભીત થઈ ગયો અને વનખંડ તરફ શીઘ્ર વેગથી જઈ ચડ્યો. એ વનખંડમાં સૂર્યમંડળની જેવા ભારે તેજસ્વી એવા એક જૈનાચાર્યને મેં દીઠા. જાણે કે એ પ્રકાશનો રાશિ પોતે જ ન હોય અથવા સુશ્રમણુધર્મ પોતે જ હોય એવો અને બહુ શિષ્યો સહિત સંયુક્ત વળી એ વિંધ્યપર્વતની પેઠે બહુસાવઓ છે એટલે વિંધ્યપર્વત જેમ બહુ સાવઅ(શ્વાપદ) જંગલી-કૂર પ્રાણીઓવાળો છે તેમ એ બહુસાવઅ(શ્રાવક)વાળા જોયાં. વળી ઈંદ્રની જેમ બૃહસ્પતિનો વર્ગ રક્ષા કરે છે તેમ આ આચાર્ય જીવવગ્ગ-જીવ માત્રની રક્ષા કરનારા હતા. એમનું ગુણુધર સૂરિ નામ હતું.એ આચાર્યની

આગળ ઉજ્જવળ ઝળહળતા મણિમય સુકુટવડે ગકચકિત કપાળવાળો, તાબ ઊગતા સૂર્યથી સુશોભિત ઉદયાચલ પહાડ જેવો તેજસ્વી, આમળાં જેવાં મોટાં મોટાં મોનોહર હાર પહેરવાથી જેનું આખું ય ગળું-આખો ય કંઠ-ઢંકાઈ ગયો છે એવો, બાજુ કે તારાસમૂહથી મૈરુપર્વત પોતે હોય એવો ભાસતો અને પોતાની ભરજોબનવંતી દેવીની સાથે આવેલો કોઈ દેવ શ્રીજિનભગવાને ઉપદેશેલ ધર્મને સાંભળતો બેઠો હતો એમ મેં જોયું. અમૃત જેવાં તે મુનિપતિનાં વચનો સાંભળીને અને તે દેવના હારમાંથી નીકળતાં અમૃત જેવાં શીતળ કિરણોને જોઈને મારી જન્ને પ્રકારની તૃષ્ણા એટલે બાહ્ય તૃષ્ણા અને અંદરનો સંતાપ એ જન્નેની શાંતિ થઈ ગઈ. આ બધું જોઈને મને એ આચાર્ય તરફ વિશેષ ભક્તિભાવ ઉપજ્યો અને પેલા દેવ તરફ પણ બહુમાન થયું એથી આચાર્યને અને એ દેવને પ્રણામ કરીને હું તેમની પાસે બેઠો.

હવે દેવે પોતાની વિકસિત કમળની પાંખડી જેવી આંખ મારા તરફ ફેરવી અને બાજુ કે એને કોઈ વિશેષ સ્નેહવાળો પોતાનો ભાઈ ન મળ્યો હોય એ રીતે એણે મારા તરફ જોયું અને એથી એ ખૂબ સંતોષ પામી આચાર્યને પૂછવા લાગ્યો: હે ભગવંત! આ પુરુષ કોણ છે? વળી, એને જોતાં જ મને મનમાં વિશેષ સંતોષ કેમ થયો? દેવનો આ પ્રશ્ન થતાં તેનો ઉત્તર આપતા આચાર્ય નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. હે દેવ! તને પોતાને જ અવધિજ્ઞાન થયેલ છે અને તે જ્ઞાનદ્વારા તું સારી હકીકતને બરાબર જાણે છે એટલે તને તે પૂછેલા પ્રશ્ન વિશે શું કહેવાનું હોય? તો પણ કેવળ યાદી માટે તારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપું છું.

આ દેવના ભવની પહેલાના ભવમાં કોસળી નગરીમાં જય નામે રાજા હતો. તે રાજાને ત્યાં તું અને આ પુરુષ એમ તમે જન્ને પુત્ર સાથે જન્મેલા હતા. તું મોટો હતો અને આ નાનો હતો. ત્યાં બાળપણમાં જ તમારી માતા મરી ગયેલી હતી એથી તમને જન્નેને ધાવમાતાએ ઉછેર્યો. વખત જતાં તમે જન્ને પુરુષની બહોંતેર કળાઓ ભણીગણીને જીવાન થયા. કોઈ સમયે રાજાએ યુવરાજપદવી આપવા માટે આદરપૂર્વક બોલાવ્યા અને દિવ્ય કપડાં તથા ધરણીઓ આપીને તમારું જન્નેનું સારી રીતે સન્માન કર્યું. આ બધી હકીકત તમારી ઓરમાન માતાએ જાણી, તેથી તે ક્રોધે ભરાઈ અને તેને એમ શંકા થઈ કે હવે મારા પુત્રને રાજ્ય મળવામાં જરૂર વિઘ્ન આવશે એથી એ અનાર્ય એવી તમારી ઓરમાન માએ જ્યારે તમે જન્ને જણા રમવા માટે બાગમાં ગયેલા હતા ત્યારે કોઈ વિદ્યાસી પુરુષને હાથે તમને જન્નેને ઝેરથી ભરેલ એવો કોઈ જાતનો ખોરાક ખવરાવ્યો. હવે તે ઝેરી લોજન ખાવાથી તમે જન્ને જણા, પ્રથમ ઊગતા કોમળ પાંદડાં-વડે મનોહર દેખાતાં એવા એક આસોપાલવના વૃક્ષની નીચે મૂર્ચ્છિત થઈને પડ્યા.

ખરાખર તે જ સમયે તમારા ભાગ્યને લીધે ત્યાં જ દીવાપર નામે એક સાધુ આવી ચડ્યા અને તે ગરુડોવવાઈથ નામના ઉત્તમ સૂત્રના પાઠને ગણવા લાગ્યા. એ સાધુ એ સૂત્રનો પાઠ ગણતા હતા ત્યાં સ્કુરાયમાન ગરુડના ચિહ્નવાળો, મહિમય સુકુટને લીધે ચક્રચકિત માથાવાળો એવો ગરુડાધિપતિ નામનો એક દેવ તે સાધુને વંદન કરવા આવ્યો. સૂર્યના પ્રભાવથી જેમ અંધારું નાશી જાય તેમ તે ગરુડાધિપતિના મહિમાને લીધે તમારું બંનેનું ઝેર ઝટ ઉતરી ગયું અને તમે બંને બાણે કે સૂઈને બાગ્યા હો એ રીતે આળસ મરડીને બેઠા થઈ ગયા. પછી તમારા પરિજનોએ-સેવકોએ તમને જણાવ્યું કે 'તમારી સાવકી માએ તમને બંનેને ઝેરવાળું કશુંક ખવરાવેલું, એને લીધે તમે બંને મૂર્છા પામેલા છતાં આ મુનિરાજના મહિમાને લીધે પાછા જીવતા થયા છો.' આ બધું બાણ્યા પછી તમે બંને સાધુના ચરણમાં નમી પડ્યા. પછી તમને બંનેને પેલા ગરુડપતિ દેવે કહ્યું કે: હે ભાઈઓ, તમે બંને ખરેખર પુણ્યશાલી છો, તમારા બંનેના પુણ્યને લીધે જ આ અમૃતમૂર્તિ ઉત્તમમુનિ ભાગ્યયોગે પણ અહીં આવી પહોંચ્યા. તમને તમારી સાવકી માએ ઝેર લેખવેલું લોજન ખવરાવેલું હતું અને તેથી તમે બંને મૂર્છિત થઈ ગયા હતા એટલે આ મુનિ અહીં ન આવ્યા હોત તો તમે બંને ધર્મ અને અર્થની સાધના કર્યા વિના એમ ને એમ મરણ પામ્યા હોત. હજી પણ કશું બગડી ગયું નથી, મારું કહેવું માનો તો તમે બંને હવે ચિંતામણિ રત્નની પેઠે પ્રયત્નપૂર્વક આ સાધુની આરાધના કરો. એ પ્રમાણે તમને બંનેને એ ગરુડપતિએ સમબાળ્યા અને પછી સાધુને વંદન કરી જેમ વાદળમાં વિજળી છૂપાઈ જાય તેમ તે, જમીનમાં અંતર્ધાન થઈ ગયો.

તમે બંનેએ પણ વિચાર કર્યો કે જ્યાં આપણાં પોતાનાં માણસો પણ આવી દુષ્ટ પ્રવૃત્તિ કરતાં હોય ત્યાં હવેથી આપણે આપણા પોતાના ઘરમાં રહેવું ઠીક નથી. પાણીમાં પડેલા હાથીઓને જેટલી જેટલી આપદાઓ પડે છે, તેમ ગૃહવાસમાં રહેલા માણસોને પણ વડની વડવાઈઓ જેટલા ઘણા અનર્થો આવી પડે છે. તેમને કયા અનર્થો નથી કનડતા એ જ આશ્ચર્ય છે. ખરી રીતે આ સાધુ મહાત્મા ધન્યરૂપ છે. જેમ ઘરનું પાંજરું તણ દઈ શુદ્ધ પક્ષને સ્વીકાર કરી શુદ્ધ પક્ષ-પાંખ-વાળા પક્ષીની પેઠે પૃથ્વી ઉપર સ્વતંત્રપણે વિહરી રહ્યા છે, તેમ જેમાં દુઃખનાં જળ અભર ભર્યાં છે અને મૃત્યુના મગરો છલાંગો મારી રહ્યાં છે એવા આ ભવસમુદ્રને તરવો હોય તો અમારે પણ હમણાં આ મુનિરૂપ વહાણનો મજબૂતપણે આશ્રય કરવો જ જોઈએ.

તમે બંનેએ આવો વિચાર નહીં કર્યો અને પરમભક્તિથી એ મુનિને નમી તમે બંને વિલાંબ કર્યા વિના જ એ મુનિની પાસે દીક્ષા લેવા માટે ઉપસ્થિત થઈ ગયા. યોગ્ય બાણીને તમને બંનેને એ તપસ્વી મુનિએ દીક્ષા આપી. પછી તમે બંને આરિત્ર

પાળી કાળધર્મ પામીને સૌધર્મકલ્પ નામના સ્વર્ગમાં દેવનો અવતાર પામ્યા. સ્વર્ગમાં એકતું નામ વિઞ્ણુપ્પલ હતું અને ણીભતું નામ વિઞ્ણુસુંદર હતું. તેમાં તું પોતે વિઞ્ણુપ્પલ છે અને આ ભાઈતું નામ વિઞ્ણુસુંદર હતું. આ વિઞ્ણુસુંદર સ્વર્ગમાંથી ચવીને વિજયવધ નામની નગરીમાં કોઈ વાણિયાને ત્યાં પુત્રપણે જન્મ પામ્યો. તેનું નામ મયણુદત્ત પડ્યું. એ શુભવંત મયણુદત્ત ધન કમાવા માટે આ તરફ આવી ચલ્યો અને તે તેને નજરે દીઠો. એ રીતે પૂર્વભવના ભાઈ તરીકેના વિશેષ સ્નેહને લીધે એને જોવાથી હે દેવ! તને વિશેષ પ્રમોદ થયેલ છે. અને તને આના ઉપર સ્નેહ થવાનું કારણ એ રીતે પૂર્વભવનો સ્નેહ જ છે.

સાધુએ કહેલી આ બધી હકીકત બાણીને અને યથાર્થ પરમાર્થના વિસ્તારને સમજીને એ દેવે મને પોતાનો એકાવલીહાર સ્નેહ સાથે આપ્યો. પછી એ દેવે પોતાના કપાળ ઉપર બંને હાથ જોડીને શુરુને પૂછ્યું: હે ભગવાન! મને હવે ઊંધ આવી જાય છે, અરતિ થાય છે—એન પડતું નથી, મારું કલ્પવૃક્ષ ક'પ્યા કરે છે. આ બધાં અમંગળ નિશાનો થયાં કરે છે એથી એમ જણાય છે કે હવે નહીં મારું આયુષ્ય યોછું છે, તે હવે તમે મને કહો કે આ સ્વર્ગમાંથી ચ્યવ્યા પછી મારો જન્મ કયાં થનારો છે? અને મને યોધિનો લાભ કેવી રીતે થશે? આ સાંભળી મુનિવર બોલ્યા: હે દેવ! તું સ્વર્ગમાંથી મરણ પામી ભારતવર્ષમાં આવેલા મગધ દેશની વિજયવધ નામની નગરીમાં નરવર્મ નામના રાજાને ત્યાં પુત્રપણે જન્મ પામીશ. ત્યાં તારું નામ હરિદત્ત થશે. તે આ મયણુદત્તને આપેલા એકાવલીહારને ત્યાં તું જોઈશ અને આ હારને જોવાથી તને યોધિનો લાભ થશે. આ હકીકત બાણીને તે વેળાએ દેવ પોતાને સ્થાનકે ગયો; પરંતુ આ બધો ખનાવ જોઈને મનમાં મને ભારે વિસ્મય થયો, તેથી મેં એ મુનિરાજને પૂછ્યું કે—હે પ્રભો! આ હારની ઉત્પત્તિનો વૃત્તાંત જણાવવા કૃપા કરો.

હવે એ વિષે શ્રીગુરુ કહેવા લાગ્યા: હે ભદ્ર! બરાબર ધ્યાન રાખીને સાંભળ. પહેલાંના સમયે વિંધ્યગિરિની ઉત્તમ તળાટીમાં સયદુવાર નામે એક નગર છે. ત્યાં પૂરણુ નામે એક શેઠ વસે છે. તેણે તાપસની દીક્ષાનો સ્વીકાર કરી ભારે કઠણુ તપ કર્યું. છેલ્લે અનશન સ્વીકારી તે મરણુ પામ્યો અને ચમરચંચા નામની દેવનગરીમાં તે ચમર નામે ઈંદ્ર થયો. એ ચમર કોઈ વખત પોતાની રાજધાનીના ઉપરના ભાગ તરફ જોવા લાગ્યો. ઉપરના ભાગમાં તેણે પોતાના માથાના બરાબર ઉપરના જ ભાગમાં સિંહાસન ઉપર બેઠેલા શકે ઈંદ્રને જોયો. અને એ જોતાં જ તેને ભારે ક્રોધ વ્યાપી ગયો. ત્યાં ઉપર એ શકેની સૌધર્મસભા છે. એ સભામાં ઈંદ્રની આગળ નાટક ચાલી રહ્યું છે. તેની આજુબાજુ સામાનિક દેવો, ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવો અને અંગરક્ષક દેવોની સભા બેઠેલી છે. પોતાના માથા ઉપર આ બધું આવેલું જોઈને પેલો ચમર કહેવા લાગ્યો:

અહો હો! આ કેવો ધીંઠ છે, કેવી રીતે એ મારા માથા ઉપર ઝેડેલો છે? અથવા કોઈનું પરાક્રમ જેણે જોયું હોતું નથી, અથવા જેનું ભાગ્ય ફરેલું હોય છે એવો માણસ શું શું કરતો નથી? આ શકે મારે માથે જે અવિનયનું ઝાડ વાવેલું છે તેનું ફળ મારે તેને હમણાં જ અખાડવું ઘટે અને તેના અવિનયને ફર કરવો ઘટે. જે લોકો વીરવૃત્તિવાળા-શૂરવીર હોય છે તેઓએ પોતાની પ્રવૃત્તિમાં ઢીલ ન કરવી એવું નીતિશાસ્ત્રનું વચન છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે ચમરે ભારે ક્રોધના માર્યા પોતાની આંખના ખૂણા એવા તો લાલચોળ કરી નાખ્યા કે જેને લીધે તેના રહેઠાણની ભીંતો પણ બાણે કેંકુના રસથી લીપેલી હોય એવી લાલ થઈ ગઈ. આખા ભૂમંડળ ઉપર બાણે અધેય કમળો વેરાયાં હોય એવો દેખાવ થઈ ગયો અને સમસ્ત આકાશમાં બાણે અકાળે સંધ્યા ખીલી હોય એવું જણાવા લાગ્યું. એવા એ ભારે ક્રોધના વેગવાળા ચમરે પોતાના કંઠમાં એકાવલિ-હાર પહેર્યો કે જેથી તેની આખીય છાતી ઢંકાઈ ગઈ, નિર્મળ કપડાં પહેર્યાં, પોતાનું પરિઘ નામનું ભારે શસ્ત્ર હાથમાં લીધું, અને સૌધર્મસ્વર્ગના ઈંદ્રની સાથે યુદ્ધ કરવાનો તીવ્ર સંકલ્પ કર્યો. તે રીતે તે ત્રણ જગતને તણખલાની પેઠે ગણતો પોતાની નગરી-માંથી બહાર નીકળ્યો.

ઘણી વાર ધાર્યા કરતાં ઊલટું જ અને છે એટલે હું કદાચ શકની સાથે લડતાં હારી બહુ તો કેને શરણે જઈશ? એ શરણ પહેલાં નક્કી કરીને જ ઉપર બહુ, એમ વિચારીને શરણને શોધવા માટે તેણે પોતાના અવધિજ્ઞાનનો પ્રયોગ કર્યો. બરાબર તે વખતે સુન્દર નગરની ભાગોળમાં જ ભગવાન મહાવીર કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં ઉભેલા અશોકના ઝાડની નીચે અસાધારણ સુંદર શરણ જેવા તેના દીકામાં આન્યા. એમને જોઈને તે ચમર, પવનવેગી ગતિએ કરીને તેમની પાસે ગયો અને તેમને ત્રણમીને તે કહેવા લાગ્યો કે: હે નાથ! તમારાં ચરણકમળના પ્રભાવથી મારું વાંછિત સિદ્ધ થાઓ. એવી આશા કરીને તે એકદમ ઊંચે ઉપડ્યો. ઊંચે જવા માટે તેણે લાખ યોજનનું શોટું શરીર બનાવ્યું અને ક્રોધને લીધે ધ્રુવાંકુવાં થતો તે વેગથી જતો મુરપુર સુધી પહોંચી ગયો. તેણે એક પગ પઉમવરવેદિકામાં મૂક્યો અને બીજો પગ ઈંદ્રની સભામાં મૂકી તે કોઈ બાતની બીક રાખ્યા વિના ઈંદ્રની સાથે લડવા લાગ્યો. તેને જેમ તેમ યોદ્ધો જોઈને ઈંદ્રે કહ્યું: હે! હે! ચમરાધમ! અહીં તું શા માટે આવેલો છે? દીવાની ન્યેતમાં જેમ પતંગિયું પડે તેમ તું મારી સભામાં શામાટે આવેલો છે? એમ કહીને તે ઈંદ્ર તેના ઉપર ખૂબ રોષે બરાયો અને તેના ઉપર લાખો ઊગતા સૂર્યની પેઠે સામે આંખ ન માંડી શકાય એવું ઝળહળતું પોતાનું મહાવેગવાળું શસ્ત્ર વજ્ર તે ચમરને હણવા માટે ફેંક્યું. વજ્રને આવતું જોતાં જ તેનો ગર્વ ગળી ગયો અને શરીર સંકોચાઈ ગયું. પછી તે પગને ઊંચા રાખી અને મુખને નીચું કરીને તે જ્યાં ભગવાન વીર ધ્યાનમાં ઊભા હતા ત્યાં તેમને શરણે જઈ પહોંચ્યો. જ્યારે એ ચમર એ રીતે ઊંચો આવ્યો આવતો

હતો તે વખતે તેના ગળામાંથી હાર પડી ગયો—જાણે કે એનું બધું પરાક્રમ જ ન પડી ગયું હોય, બધો જશ જ ન પડી ગયો હોય અથવા એનો શૂરતાનો ગર્વ ન પડી ગયો હોય તેમ તેને લાગ્યું. અહીંથી સંજયેય દ્વીપોથી આગળ-સંજયેય દ્વીપો જેટલે આથે એક વિજયપ્રભ દેવ ક્રીડા કરવા માટે ગયેલો ત્યાં તેણે આ પડતા હારને લઈ લીધો.

હે મહારાજ ! એ પ્રમાણે આ હારની ઉત્પત્તિનો વૃત્તાંત સંભળાવીને પછી હું ઘણા વખત સુધી દેશાંતરેમાં ફર્યો અને ધન કમાઈને પાછો વળ્યો. હે દેવ ! પચ્ચીશ વર્ષ વીતી ગયાં પછી આજે મને તમારું દર્શન થયું છે. વળી એ દેવ તમારો પુત્ર થયો છે કે બીજો કોઈ એ પણ મારે જાણવું છે. રાજા બોલ્યો. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ હોય ત્યાં અનુમાનની જરૂર નથી. હમણાં તું મારા પુત્ર હરિદત્તને જો અને એ તથા આ હાર બંને એક બીજાનું દર્શન કરે.

રાજાએ પોતાના પુત્રને બોલાવવા તુરત જ પુરુષોને મોકલ્યા અને મયાણુદત્તે એ હારને લાવવા પણ પોતાના માથુસો દોડાવ્યા. તત્કાળ રાજાનો પુત્ર અને એ હાર એ બંને સભામાં આવી પહોંચ્યા. રાજાનો પુત્ર આવીને આસન ઉપર બેઠો. અનેક પ્રકારની વાત-ચિત થઈ અને પ્રસંગ આવતાં દશે દિશાને ઝળહલાવતો એ હાર રાજપુત્રને દેખાડવામાં આવ્યો. હારને જોતાં જ રાજપુત્રના મનમાં તર્કવિતર્કો થવા લાગ્યા. આને ક્યાંક જોયેલો છે એવા વિચારો ઘોળાવા લાગ્યા અને એમ કરતાં કરતાં તરત તે રાજપુત્ર હરિદત્ત કુમારને જાતિરમરણ જ્ઞાન પ્રગટ થતાં પોતાના પૂર્વજન્મની યાદી આવી ગઈ. લાંબા સમય સુધી પાળેલી દીક્ષા, દેવનો અવતાર, હાર દેવાની હકીકત એ બધું જ જાણે કે સ્વપ્ન-માં જોયેલું હોય એમ તેને ધરાબર યાદ આવી ગયું. પોતે પહેલાં સુરભવનમાં રહેતો, દેવદેવીઓની સાથે બોલતો, વિલાસ કરતો, હસતો અને બેસતો એ બધું તેને ધરાબર યાદ આવી ગયું અને એ બધું ધરાબર યાદ કરતો તે વખતે જ તે રાજપુત્ર મૂર્ચ્છિત બેવો થઈ ગયો.

પછી રાજાએ તેને કહ્યું—હે પુત્ર ! યોગીની પેઠે તારી બધી બહારની પ્રવૃત્તિ શા માટે રુંધાઈ ગયેલી છે ? અને અંદરમાં કાંઈક ઊંડું ઊંડું ચિંતન ચાલતું જણાય છે એ રીતે તું શા માટે અહીં બેઠેલો છે ? મને તેનું કારણ કહે. કુમાર બોલ્યો—હે પિતાશ્રી ! તમને હું કેટલું કહું ? જે હકીકત ન બની શકે એવી હોય છતાં કર્મો એવી હકીકતને પણ સુઘટ કરી શકે છે એવી મારી વાત છે. જે હકીકત કહી શકાય એવી ન હોય અને જે હકીકતને ઈંદ્ર પણ સાચી કરી બતાવવા સમર્થ ન હોય એવી હકીકતને પણ આ સંસારમાં દૈવ કરી બતાવી શકે છે અને એ રીતે આ ઈંદ્રજાનો આડંબરી દેખાવ ચાલ્યા જ કરે છે. પછી રાજા બોલ્યો—હે પુત્ર ! એમ છે તો પણ અહીં ખરી હકીકત તો તું જરૂર કહે. તારાપછી તે રાજપુત્રે જે બધી હકીકત મયાણુદત્તે કહેલી હતી તે બધીય અક્ષરે અક્ષર

કહી સંભળાવી. રાજના પુત્ર હરિદત્તને હાર જોવાથી સમ્યક્ત્વની શુદ્ધ પ્રાપ્તિ થઈ અને દેવ, ગુરુ તથા તત્ત્વો સંબંધે શ્રદ્ધા થઈ.

આ વખતે રાજાએ વિચાર્યું કે—અમારી સલાના સલાજનોએ તમામ પ્રકારનો ધર્મવિધિ સંદેહાસ્પદ ઠરાવી દીધો છે એટલે કે ધર્મનું કશું પરિણામ છે કે નહીં એવો સંશય પેદા કરેલ છે, પરંતુ હવે તો આ પુત્રે જણાવેલી તેની પોતાની પૂર્વની દેખેલી અને અનુભવેલી હકીકત સાંભળીને મારો મોહ દૂર થઈ ગયો છે. મારી દષ્ટિ તત્ત્વોનો વિચાર કરવામાં કુશળ થઈ છે. એ મારા પૂર્વનાં પુણ્યોનું પરિણામ છે. વળી, મને જે આ પુત્ર સાંપડ્યો છે તે પણ મારાં પુણ્યોનું ફળ છે. સારાં પુણ્યને લીધે મને વિધિએ એ પુત્રને સંપડાવેલ છે. આવો પુત્ર ન સાંપડ્યો હોત તો હું ધર્મ સંબંધે નિશ્ચિંત અને કુશળ બુદ્ધિવાળો કેમ થઈ શકત ? જેમનાં ઘણાં બંદો હવે પછી થનારાં છે, એવાઓને જ મહાકલ્યાણનું કારણ અને કલ્પવૃક્ષના સંગમ જેવો આવો જોગ બની આવે છે.

હરખના ફેલાવાથી જેનામાં શરીરના રામરામ ખડાં થઈ ગયાં છે એવો રાજા આવો વિચાર કરે છે એટલામાં દ્વારપાળે આવીને તેને વિનંતિ કરી : હે દેવ ! કુસુમાવતંસક નામના તમારા બાગનો રખેવાળ તમારું દર્શન કરવાની ઇચ્છાવાળો બહાર ઊભો છે. રાજાએ દ્વારપાળને કહ્યું : તેને જલદી મારી પાસે મોકલ. હવે, ભમતા ભમરાના ગુંજનથી ગુંજતી બકુલની માળાઓને રાજાને આપી તે બાગના રખેવાળે રાજાને આ પ્રમાણે કહ્યું. હે રાજા ! પુર, નગર, ખેડ, કર્ખટ, મડંબ વગેરે સંનિવેશીમાં અનુક્રમે વિહાર કરતા કરતા ગુણધર નામના મુનિરાજ અહીં પધાર્યા છે, અને તે હે દેવ ! આપના કુસુમાવતંસક નામના બાગના મધ્ય ભાગમાં આવીને ઊતરેલ છે, તો તીર્થની જેવા પવિત્ર એ મુનિનું દર્શન તમારે કરવું જોઈએ. આ સાંભળતાં જ રાજા, તરક્ષણ જેનાં બંધાંચ બંધનો કપાઈ ગયેલાં છે એવા પુરુષની પેઠે હજવો ફૂલ જેવો બની ગયો અને હરખાતો તથા સંતોષ પામતો રાજા એકદમ સિંહાસન ઉપરથી ઊઠી ગયો. આ વખતે રાજાનો મિત્ર મયણુદત્ત એવો : હે દેવ ! આપની આગળ જેની બધી હકીકત પહેલાં કહેવાઈ ગયેલી છે તે આ મુનિઓમાં સિંહ સમાન એવા મહાત્મા ગુણધર મુનિ પોતે જ છે. આ મુનિ કામધેનુ સમાન છે અને તે મહાભાગ મુનિ ચિંતામણિ રત્ન સમાન અને અમૃતના વરસાદ સમાન છે માટે શીઘ્ર એનાં દર્શન અવશ્ય કરવાનાં છે. મયણુદત્તનાં એ વચનો સાંભળી રાજકુમાર વગેરે આખી સલાના મનમાં પ્રમોદનું પૂર વ્યાપિ ગયું અને એ બધા તત્કાળ એ મુનિને વંદન કરવા જવા માટે ઉત્કંઠિત થઈ ગયા. તત્કાળ રાજાનો જયહસ્તી તૈયાર કરવામાં આવ્યો, તેને શણગારવામાં આવ્યો. તે હાથી ઉપર રાજા બેઠો, તેના ઉપર સફેદ છત્ર ધરવામાં આવ્યું અને બન્ને બાજુ ચંદ્ર જેવાં ધોળાં આમરો વિંઝાવા લાગ્યાં. એ રીતે ઇંદ્રની પેઠે મોટી વિભૂતિથી શોભાયમાન

બનેલો રાજા શ્રી આચાર્યને વાંદવા નીકળ્યો. એ રાજાની પાછળ બીજા પણ અનેક વાહનો-હાથીઓ, ઘોડાઓ, રથ અને બીજા ઉપર બેઠેલા ચાલવા લાગ્યા. એ રીતે રાજા બાગમાં આવ્યો. હાથી ઉપરથી ઊતર્યો, બધાં રાજસિંહનો તણ દીધાં અને આચાર્યને વિધિપૂર્વક વંદન કરીને તેમની સામે તે જમીન ઉપર બેઠો.

ગુરુ બોલ્યા: હે નરવર! આ સંસારમાં માનવનો જન્મ સારરૂપ છે, તેમાં પણ સામંતો અને માનવસમૂહ જેને નમેલા છે તેવું રાજાનું પદ ઉત્તમ છે. એ બધું કેવળ એક ધર્મનું ફળ છે. ધર્મનું ફળ સમક્રિત છે. દેવ, ગુરુ અને તરવોના સુનિશ્ચિત જ્ઞાનને લીધે એ સમક્રિત વિશેષ સ્કુટ થાય છે. દેવનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે. ક્રોધ, મદ, માયા, લોભ, રતિ, અરતિ, હાસ્ય અને ભય તથા શોક, બુદ્ધિ, ચિંતા, વિષાદ અને અજ્ઞાન તથા મિથ્યાત્વ, પ્રમાદ, સ્નેહ, કામવાસના અને નિંદા વગેરે દોષો જેનામાં ન હોય તે, દેવ કહેવાય છે અને વહાણ જેમ સમુદ્રનો પાર પમાડે છે તેમ એવા નિર્દોષ દેવ જ પોતાને અને બીજાને ભવરૂપ સમુદ્રથી તારી શકે છે. કરુણાના સમુદ્ર અને નિરંજન એવા શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન સિવાય બીજા કોઈને સુમતિવાળા લોકો સ્વપ્ને પણ દેવરૂપે માનતા નથી. રાગ, દ્રેષ, માન, માયા, ક્રોધ, લોભ વગેરે દોષો પશુઓમાં હોય છે અને તે જ દોષો દેવોમાં પણ હોય તો તે દોષોએ કરીને સરખા પશુ અને એવા દેવ વચ્ચે વિશેષતા શી? એ પ્રમાણે જેના સર્વથા નિર્દોષ સ્વભાવની કસોટી થઈ ચૂકી છે, જે નિકરુપમ અને સુવિશુદ્ધ ગુણોના ઘર સમાન છે એવા દેવને જ પુણ્યશાલી પુરુષો દેવરૂપે સમજે છે.

જેમનું સ્વરૂપ ઉપર જણાવેલ છે તે દેવની ઓળખ ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળવાથી જ થાય છે. હવે ગુરુનું સ્વરૂપ બતાવે છે. જેઓ સારા શ્રમણો છે, છ ત્રતોના પાલનમાં તત્પર હોય છે, છ કાયના રક્ષણ માટે નિરંતર સાવધાન રહે છે, પાંચ સમિતિઓ અને ત્રણ ગુણોને સંભાળીને પ્રવૃત્તિ કરનારા છે, પરોપકારની પ્રવૃત્તિ જ જેમની પ્રધાન પ્રવૃત્તિ છે, જેઓ નિરંતર શક્તિ પ્રમાણે ચતના કર્યા કરે છે, શક્તિવાળા અને શક્તિ વગરના એમ બન્ને પ્રકારના શિષ્યોની જેઓ બરાબર સંભાળ રાખ્યા કરે છે, ઉદ્દેગ વગરના છે, કદાચહને દૂર રાખનારા છે, શ્રી જિન ભગવાનના માર્ગના સહાયક છે, સ્વશાસ્ત્ર અને પરશાસ્ત્રના પરમાર્થને સમજેલા છે, દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવ પ્રમાણે અને સમય-શાસ્ત્ર-ની મર્યાદા પ્રમાણે ઉત્સર્ગ માર્ગ તથા અપવાદ માર્ગની પ્રવૃત્તિને યોજનારા છે. પ્રતિલેખના-પડિલેહણા, પ્રમાર્જન પ્રમુખ સામાચારી પ્રમાણે પોતાનું વર્તન રાખવાને બંધાયેલા છે. અને આવશ્યક વગેરેની ક્રિયા વિધિઓમાં તત્પર છે, પ્રમાદથી દૂર રહેલા છે તથા જેવું ચિત્ત છે તેવી વાણી છે અને જેવી વાણી છે તેવી જેમની સમગ્ર પ્રવૃત્તિઓ છે એવા એટલે ઉપર વર્ણવેલા સ્વભાવવાળા અને માયા તથા અભિમાન વગરના જેઓ હોય છે તેમને સાધુ-ગુરુ-સમજવા.

જ્યારે આચાર્ય ગુણધર, ગુરુનું સ્વરૂપ સમજાવતા હતા તે વખતે એક દુર્વિદ્ગ્ધ-આસધર નામનો શ્રાવક આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો કે-હે ભગવંત ! જેવા વર્ણવ્યા છે એવા સાધુઓ જ વર્તમાન કાળમાં વિદ્યમાન નથી તો પછી એમને ગુરુ તરીકે શી રીતે માનવા ? વર્તમાન કાળમાં જે સાધુઓ છે તેઓ પિંડવિશુદ્ધિને ધરાવેલ સાચવતા નથી, જે આચાર અને વિધિ પ્રમાણે આચરણ કરી શકાય છે તે પ્રમાણે પણ વર્તતા નથી, જે લોકો પાસેથી છે એટલે હીન આચારવાળા છે તેમની સાથેનો સંબંધ, વર્તમાન કાળના સાધુઓ છોડતા નથી, અર્થાત્ હીન આચારવાળા સાધુઓ સાથે આ વર્તમાન કાળના સાધુઓ ઓલવા ચાલવાનો તથા નમનનો વ્યવહાર ચાલુ રાખે છે. વળી જે હકીકત છે તેને શુદ્ધ રીતે પ્રરૂપતા-જણાવતા-નથી, પ્રમાણ પ્રમાણેનાં એટલે જેટલાં રાખવાં જોઈએ તેટલાં જ ઉપકરણોથી ચલવતા નથી-વધારે ઉપકરણો વચ્ચે પાત્ર વગેરે-રાખે છે, સાધારણ રોગ વા વેદના થઈ આવતાં ગમે તેમ અપવાદને સેવે છે. એ પ્રમાણે વર્તમાન કાળના સાધુઓ અદાર હજાર શીલાંગને ધરાવેલ ધારણ કરતા નથી માટે તેમને શ્રમણો કેમ કહેવાય ? અને એવા શ્રમણોને 'ગુરુ' પણ શી રીતે માની શકાય ? તથા 'તેઓ વંદનીય છે' એમ પણ કેમ કહી શકાય ?

આ સાંભળીને ગુરુ ગુણધર બોલ્યા: હે ભદ્રક ! 'સાધુઓ નથી' એમ કહીને તું સાધુઓના અભાવને ન કહે. તારા કહેવા પ્રમાણે સાધુઓનો અભાવ જ હોય તો પછી ધર્મનો પણ અભાવ જ છે એમ તું ઇષ્ટ ગણતો જણાય છે. આજકાલ મિથ્યાત્વની પ્રચુરતાને લીધે હમણાં હમણાં દેવનું નામ પણ જણાતું નથી, એવા સમયમાં સમય પ્રમાણે વર્તનારા સુસુનિઓ પણ ન હોય તો લોકોને ધર્મના માર્ગનું જ્ઞાન કોની પાસેથી મળશે ? તેં જે કહ્યું છે કે 'આજકાલના સાધુઓ ધરાવેલ પિંડવિશુદ્ધિને સાચવતા નથી' તે તારું કથન ધરાવેલ નથી. આજકાલ વર્તતા સુનિઓ પોતાની શક્તિ, સમય અને ક્ષેત્ર પ્રમાણે પિંડવિશુદ્ધિને સાચવીને પ્રવૃત્તિ કરે છે. કદાચ સાધુઓ પિંડવિશુદ્ધિ ન સાચવતા હોય છતાં તેમનામાં ખાવાપીવાના પદાર્થોમાં આસક્તિ નથી અને તેમના મનમાં શઠતા પણ નથી એટલે તેઓને દોષનો સંભવ નથી. શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે કે-જે શુદ્ધ રીતે પિંડ પાત્ર વગેરેની ગવેષણ કરતો હોય છતાં આધાકર્મ આવી જતું હોય તો પણ તે શુદ્ધ છે; દોષપાત્ર નથી. તું એમ કહીશ કે આ સાધુઓમાં ચદ્દાપણું નથી એ શી રીતે જાણી શકાય ? સાધુઓએ પોતાના ઘરખાર પરિવાર ધન સ્વજન વગેરેનો સર્વથા ત્યાગ કરેલ છે એટલે જ એ માલૂમ પડે છે કે તેઓ ખાઉધરા ચદ્દા નથી. તું એમ કહીશ કે જેમને ઘરખાર પરિવાર ધન વગેરે કશુંય નહોતું એવા પણ લોકો સાધુ થયેલ છે એટલે એવાઓ ખાઉધરા ચદ્દા નથી એમ કેમ કહેવાય ? તો જેમની પાસે ઘરખાર વગેરે નહોતું પરંતુ તેઓના મનમાં તે સંબંધે તૃષ્ણા તો હતી જ અને એ તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરીને તેઓ સાધુ થયેલ છે એટલે એવી તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરનારા લોકો ખાઉધરા વા ચદ્દા હોવાનો સંભવ નથી. વળી, તું એમ કહીશ કે જેમને

ધરખાર ધન સ્ત્રી વગેરે કશુંય નથી તેમને તો તે સંબંધી તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરવામાં કશું આકર્ષણ લાગતું નથી. તેઓ તો ન મળે નારી ત્યાં સુધી સહેજે બાવા પ્રદક્ષિણાથી જેવા છે. તો તારું એ કથન પણ ખરાબર નથી. તારી પોતાની જ પાસે દીન-અનાથ લોકોનો જે વડે ઉદ્ધાર કરી શકાય છે એવું ધન સુદ્ધ નથી છતાં તું એ ધન સંબંધી તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરીને શ્રમણ કેમ થઈ જતો નથી? એ જ હકીકત સૂચવે છે કે વસ્તુ ન હોય છતાં તેની વાસનાનો ત્યાગ કરવો સહેલો નથી. વળી, તેં જે કહેલું કે ‘જે આચાર પાળવો શક્ય છે તેને પણ આ સાધુઓ પાળતા નથી’ તે પણ તારું કથન મિથ્યા છે. શું તેઓ આવશ્યક વગેરે શેજ નથી કરતા જેથી તું આવો આક્ષેપ કરે છે? તું એમ કહેતો હોય કે ‘આજકાલના સાધુઓ વિગઈનો ત્યાગ કરતા નથી, નિરંતર ઉત્સર્ગ માર્ગ પ્રમાણે વર્તતા નથી અને નવકલ્પી વિહારની પ્રક્રિયાપણે વિહાર ન કરી એક જ ઠેકાણે પથ્યાપાથર્યા રહે છે’ અર્થાત્ એ રીતે જે બધો શક્ય આચાર છે તે બધો તેઓ પાળતા નથી. તારું આ કથન પણ અસંગત છે. તું શી રીતે જાણે કે અમુક આચારનું પાલન શક્ય છે વા અશક્ય છે? હે ભદ્ર! સામર્થ્યના અભાવને લીધે તથા કાળ વગેરે દોષને લીધે ઘણીવાર જે શક્ય હોય છે તે પણ અશક્ય બની બાય છે. લાભ હાનિ પરિણામની તુલનાનો વિચાર કરતાં એવો જે શક્ય આચાર પણ સામર્થ્યની અપેક્ષાએ વા સમયની અપેક્ષાએ અશક્ય બની ગયો દેખાતો હોય તો તે પ્રમાણે વર્તત ન થાય તો પણ દોષ સમજવાનો નથી. વળી, તેં જે કહેલું છે કે ‘આ સાધુઓ પાસેથી લોકોનો સંગ છોડતા નથી. તેમની સાથે વંદનવ્યવહાર રાખે છે’ તે પણ તારું કથન મિથ્યા છે. આ બાબતમાં તો જે રીતે સિદ્ધાંતમાં કહેલું છે તે રીતે આ સાધુઓની પ્રવૃત્તિ છે. હવે તું એમ કહે કે “ઓસન્નો પાસેથી” એ પ્રમાણે વારંવાર કહીને સિદ્ધાંતમાં તો પાસેથીઓની સાથે બાહ્ય વ્યવહાર પણ ન રાખવો એમ કહેલું છે તો તેમની સાથે વંદન વ્યવહાર તો કેમ રાખી શકાય? તારી આ વાત ખરી છે, પરંતુ સૂત્રમાં એમ પણ કહેલ છે કે દીક્ષાપર્યાય, પર્યાયા અને પુરુષ વગેરેની પરિસ્થિતિની અપેક્ષાએ પરસ્પર બાહ્ય બાહ્યાનો અને નમસ્કાર વગેરેનો વ્યવહાર કરવો એમ શામાટે કહેલું છે. પાસેથીઓ સાથે કોઈ જાતનો વ્યવહાર ન જ રાખવાનો હોત તો સૂત્રમાં અમુક અપેક્ષાએ વ્યવહાર રાખવાનું ન કહેતાં તદ્દન નિષેધ જ કરી નાખ્યો હોત પરંતુ એમ ન કહેતાં ‘અમુક અપેક્ષાએ’ એમ જે કહેલું છે તેનું રહસ્ય હે મૂહ! તું જાણી શકેલ નથી. જે એ પાસેથીઓ સર્વથા અયોગ્ય જ હોત તો અમુક અપેક્ષાએ તેમની સાથે પણ નમન વગેરેનો વ્યવહાર રાખવાનું જે ફરમાન કરેલ છે તેનું શું કારણ? આ રીતે શાસ્ત્રકારે સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ વ્યવહાર રાખવા વિશે વિધિ-નિષેધ કરેલ છે માટે તે કોઈ અપેક્ષાએ પાસેથીઓ માટે પણ ઘટમાન છે. એ વ્યવહાર સંબંધે સાપેક્ષ રીતે જે વિધિ-નિષેધનું શાસ્ત્રીય અનુશાસન

છે તેને સાપેક્ષ ન ગણવામાં આવે તો તે જેઓ જૈનો નથી, એવાઓને પણ-પાખંડી-ઓને પણ-લાણ પડી શકે છે. કદાચ હું એમ કહીશ કે 'પાખંડીઓ તો જૈનના વેષમાં જ નથી એટલે લાવની પ્રધાનતાવાળા પ્રસંગે એઓ આવી જ નહીં શકે' તો તારું એ પણ કથન મિથ્યા છે. શાસ્ત્રમાં તો તેમની પણ અનુવર્તના કરવાનું કહેલ છે. એ વિશે શાસ્ત્રમાં કહેલું છે તે આ પ્રમાણે છે: જે ક્ષેત્રમાં ગીતાર્થ પુરુષો ન હોય અને ણીને સ્થળે રહેવાની ગોઠવણ પણ ન જ થતી હોય અર્થાત્ જ્યાં ગીતાર્થપુરુષો નથી ત્યાં જ રહેવાનો પ્રસંગ આવે તો લાવનો ઉપધાત ન થાય એ રીતે પાસત્યા અને પાખંડીઓને પણ અનુકૂળ થઈને એવા ક્ષેત્રમાં રહેવું ઘટે. એવા ક્ષેત્રમાં એટલે જ્યાં પાસત્યાઓનું-પાખંડીઓનું પ્રાબલ્ય હોય એવા સ્થળે રહેનાર જૈન સાધુને પાસત્યાઓ વા પાખંડીઓને એ રીતે અનુકૂળ થઈને રહેતાં ન આવડે તો સ્વ અને પરનો નાશ થવાનો પ્રસંગ આવે છે, વા જૈનશાસન ઉપર કલકો-ખોટાં આળો-ચડે છે, પોતાની ભતગી લઘુતા થાય છે. અને પરિણામે તે બધાને રાગદ્રેષ થવાથી કર્મબંધ થાય છે અને આ કર્મબંધ એ બન્ને પક્ષોને માટે અનિષ્ટ ફળ નીપજાવે છે, માટે રાગદ્રેષ છોડીને કાર્યનો પ્રસંગ પડતા દ્રવ્યથી બાહ્યદષ્ટિથી ઉપરઉપરથી તો એવા ક્ષેત્રમાં પાસત્યાઓને વા પાખંડીઓને થોડુંઘણું અનુકૂળ થઈને રહેવું પરંતુ આધ્યાત્મિક દષ્ટિએ એટલે લાવથી તેમને અનુકૂળ ન થવું અર્થાત્ બાહ્ય વ્યવહારમાં અનુકૂળતા રાખવી પણ પોતાના આચરણમાં લેશ પણ શિથિલતા ન આવવા દેવી. વળી, તેં જે કહેલું કે 'આ સાધુઓનું પ્રરૂપણ શુદ્ધ નથી.' તે પણ તારું કથન બરાબર નથી. સાધુઓએ યથાયોગ જેવું હોય તેવું શુદ્ધ પ્રરૂપણ જ કરવું જોઈએ, તેઓ એમ ન કરે તો દોષના ભાગીદાર છે. આ વિશે શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે: કાચા ઘડામાં ભરેલું પાણી જેમ ઘડાનો નાશ કરે છે તેમ અયોગ્ય માણસને સાપેલું સિદ્ધાંતનું રહસ્ય અયોગ્ય માણસનો વિનાશ કરે છે, માટે જે મૂઠ પુરુષ, યોગ્ય અને અયોગ્યનો ભેદ પારખ્યા વિના જ ગમે તેને ધર્મનું રહસ્ય સમજાવે છે તે પુરુષ સંઘનો, પ્રવચનનો અને ધર્મનો દ્રોહી છે.-વૈરી છે. વળી, તેં જે કહેલું કે 'પ્રમાણસર ઉપકરણ-ઉપધિ રાખતા નથી' એ પણ તારું કથન બરાબર નથી. વર્તમાનમાં જે ઉપકરણ-ઉપધિ રાખવાની પ્રથા છે, તે પ્રથાના દેખાડનારા અશઠ પુરુષો છે, એટલે અશઠપ્રદર્શિત પ્રથામાં દોષ હોવાનો સંભવ નથી. ખરી રીતે તો એક બાહુસ્થાપિત પાત્ર, એક પટલછત્ર પાત્ર, પાત્ર બાંધવાનો એક ગુચ્છક અને ણીબું ગોચરી સિવાયની-લઘુશંકા વગેરેની પ્રવૃત્તિમાં વાપરવાનું પાત્ર અને એક આંગિક વસ્ત્ર તથા રજોહરણ એટલાં જ ઉપકરણો હોવાં જોઈએ. અને આજકાલનો વિશિષ્ટ મુનિ પણ એથી વધારે ઉપકરણ-ઉપધિ રાખતો દેખાય છે માટે આ બાબત તો પરંપરાથી અશઠપુરુષોએ ચલાવેલી પ્રથા પ્રમાણે સમજવાનું છે અને એ વિષયમાં પૂર્વના મુનિઓ જ પ્રમાણભૂત છે એટલે ઉપકરણ-ઉપધિ-વધારે રાખવાનું તેં કહેલું રૂપણ ખોટું છે. વળી, તેં જે કહેલું કે, 'આજકાલના સાધુઓ ડગલે ને પગલે

અપવાદ સેવે છે તે પણ તારું કથન ધરાબર ઘટમાન નથી. આજકાલના મુનિઓનો તેવા પ્રકારનો મજબૂત શરીરનો ખાંધો વગેરે નથી માટે અને અમુક પરિસ્થિતિમાં અપવાદો કરવાનું વિધાન સૂત્રમાં પણ કહેલું છે તેથી તેઓ અપવાદ સેવે એ દ્રષ્યુ નથી. શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે:—“ મુનિએ સંયમનું રક્ષણ સર્વત્ર કરવું અને સંયમ કરતાં ચ આત્માનું રક્ષણ પ્રથમ કરવું. આત્મા હયાત હશે તો હિંસાદિકની વા કામ ક્રોધની વાસનાથી છૂટી જવા માટે પ્રયત્ન થઈ શકશે, તે દ્વારા વિશુદ્ધિ મેળવી શકાશે અને પછી અવિરતિ ટળી જશે. ” એવું બીજું પણ શાસ્ત્રવાક્ય છે. “ જીવતો હોઈશ તો પ્રવચનની પરંપરાનો વિચ્છેદ નહીં થવા દઉં અથવા અધ્યયન કરી શકીશ અથવા તપોપધાનમાં ઉજમાળ થઈ શકીશ, ગણની વ્યવસ્થા કરી શકીશ, નીતિની-પ્રવચનની સારણી કરી શકીશ; એ પ્રકારે લક્ષ્ય રાખી અપવાદ સેવનાર મુનિ મુક્તિ પામે છે. તથા સર્વજ્ઞનાં વચનો પ્રમાણે શીલાગોનો પણ સંભવ સમજવો. વળી નિરપવાદ ચારિત્રનો જ સંભવ હોત તો શાસ્ત્રકારે એમ કેમ કહ્યું છે કે જ્યાં સુધી બકુશ અને કુશીલ શ્રમણો હયાતી ધરાવે છે ત્યાં સુધી તીર્થ પણ વિદ્યમાન છે એમ સમજવું. અર્થાત્ અપવાદ સેવન એકાંતદષ્ટિએ દ્રષ્યુરૂપ નથી. જે સ્થળે કદપવૃક્ષો ન હોય ત્યાં લીંબડાઓને પણ વૃક્ષ ગણવામાં આવે છે તેમ જ્યાં ઉત્કૃષ્ટ રીતે સંયમ પાળનારા ન હોય ત્યાં કાલાનુસારે સંયમ પાળવા માટે તત્પર હોય અને તદ્દનુસારે ક્રિયાકાંડમાં પણ તત્પર હોય તેઓને પેલા લીંબડાના દષ્ટાંત પ્રમાણે સંયમવાળા શ્રમણો સમજવા એકાંતે. હવે કોઈ એમ કહે કે ‘ અમુક પુરુષ મુનિ છે. ’ એવું જ્યાં સુધી સ્પષ્ટપણે સારી રીતે ન જણાય ત્યાં સુધી તેની સાથે નમન વગેરેનો વ્યવહાર કેમ કરી શકાય ? આ વાત પણ ધરાબર નથી. રાગદ્રેષવાળા છદ્મસ્થ માનવની બધી ચર્ચા અવહાર નયને અનુસારે પ્રવર્તે છે એટલે તેના બહારના મુનિ વેષ, મુનિ વર્તન વગેરેના વ્યવહાર ઉપરથી આપણે તેને આપણી બુદ્ધિ પ્રમાણે મુનિ સમજી તેની સાથે નમન વગેરેનો વ્યવહાર કરીએ તો તેમાં કશું ખોટું નથી એટલું જ નહીં પણ તે રીતે વ્યવહાર કરતો પુરુષ શુદ્ધિને મેળવી શકે છે. શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે:—જનમતનો સ્વીકાર કરતા હો તો વ્યવહાર અને નિશ્ચય એ બંનેને ન છોડો. અર્થાત્ બાહ્ય આચાર અને આંતરિક આચાર એ બંને ઉપર લક્ષ્ય રાખો. વ્યવહાર નયનો બાહ્ય પ્રવૃત્તિ માત્રનો ઉચ્છેદ કરશે તો તીર્થનો જ નાશ થઈ જશે. વળી, શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—“ જે વ્યવહાર ધર્માર્જિત છે. ક્ષમા માર્દવ આર્જવરૂપ ધર્મદ્વારા કમાયેલો છે અને જ્ઞાની પુરુષોએ સદા આચરેલો છે તે વ્યવહાર પ્રમાણે આચરણુ કરનાર ગહાને પામતો નથી. ” તેથી દુષ્ક્રમ કાળનો આ દોષ સમજીને જ્ઞાનમાં, દર્શનમાં કે ચારિત્રમાં જે આરાધક ભાવે વર્તે તો હોય તેને વિશેષ ઉત્સાહિત કરવો-સ્થિર કરવો. વળી કહેલું છે કે:—“ નિર્ઘ્નો સિવાય તીર્થનો સંભવ નથી અને તીર્થ વિના નિર્ઘ્નોનો સંભવ નથી. જ્યાં સુધી છક્કાયનો સંયમ છે ત્યાં સુધી તીર્થ અને નિર્ઘ્નો એ બંનેની હયાતી સમજવાની છે. તથા જીવોમાં

એટલે જીવ માત્ર તરફ સંયમ વૃત્તિથી વ્યવહાર પ્રવર્તે છે ત્યાં સુધી મૂલગુણો અને ઉત્તર ગુણો વિદ્યમાન છે એમ સમજવું, અને ત્યાં સુધી ઇત્વરિક સંયમવાળા, છેદ સંયમવાળા, નિર્મથો, બકુશો અને પ્રતિસેવીઓ-કુશીલો એ બધા શ્રમણ તરીકે વિદ્યમાન છે એમ પણ સમજવું. આજકાલ ધીર પુરુષોની ન્યૂનતા જોઈને કેટલાક મંદધર્મવાળા લોકો સંવિન્ન-સંવેગી લોકોની હીલતા કરે છે એ દોષ તે મંદ ધર્મવાળાઓનો જ છે અને એ દોષને લીધે જે અનેક ખરાબ પરિણામો આવે છે તે આ છે. પેલું તો વિદ્યમાન ગુણોની અવ-ગણના, ખીબાની નિંદાનો પ્રસંગ, અસત્ય ભાષા, ધર્મ તરફ અનાદરભાવ, સાધુઓ તરફ પ્રદ્રેષભાવ અને એ બધાને પરિણામે સંસારજ્વલણની વૃદ્ધિ. આ બધા દોષો તે મંદ ધર્મ-વાળા લોકોને લાગે છે. વળી વર્તમાન કલિકાળમાં પણ સંપૂર્ણપણે સંયમ વગેરે ધર્મોની સાધના સુકર રીતે થઈ શકતી હોત તો આજકાલ નિર્વાણનો વિચ્છેદ શા માટે હોત; એટલું પણ એ મંદ ધર્મવાળા સમજતા નથી. આ કેટલો બધો તેમના ઉપર મહામોહનો પ્રભાવ છે જેમની સહાયતાવડે દેવનું, શુરુનું, ધર્મનું અને ધર્મનાં વિધિવિધાનોની ક્રિયાઓનું સ્વરૂપ સમજી શકાય છે તે ચતિઓની પણ આ મૂઠ લોકો નિંદા કરે છે. આ તે કેવા અકૃતજ્ઞ લોકો છે? એ પ્રમાણે હે રાજા! મૂર્ખ માણસોની વિચાર ચેષ્ટાઓ વિશે તને કેટલું સંભળાવીએ? ખરી વાત એ છે કે-સાધુઓ સિવાય મોક્ષનો ઉપાય નથી એ ચોક્કસ છે.

હે નરેન્દ્ર! જેમનામાં રાગદ્રેષ અને મોહ નથી એવા જિનેશ્વર ભગવાનના આગમની વાત હવે તને સંભળાવું. જેઓ કેવળ પારકાનું હિત કરવામાં જ તત્પર છે, એવા જિન ભગવાનનું વચન અમિત છે અને હિતકર છે. એ વચનોમાં દષ્ટાંતો આપીને બધી હકીકત સમજાવેલી છે તથા યુક્તિઓ અને હેતુઓ દ્વારા બધું સિદ્ધ કરી બતાવેલ છે. તેમાં અનેક ભગો તથા નયોની અપેક્ષાએ બધું નિપુણતાથી કહી બતાવેલ છે. એ વચનોની આદિમાં, મધ્યમાં અને છેડે કયાંય પણ અભિચાર દોષ એટલે આગળપાછળ વિરોધી વચનનો દોષ હોતો નથી અને એ બધાં વચનો ગંભીર છે. મોક્ષમાર્ગને પ્રકાશિત કરવાને સારુ એ વચનો રત્નના દીપસમાન છે, કુમતોના વાદવિવાદના ઝપાટારૂપ પવનથી તે દીપરૂપ વચનોને કશી અસર થતી નથી તથા સંધ્યા જેમ અતિશય બહુવિધ તારાઓનાં ઝુમખાને ઝબકાવે છે તેમ તે વચનો બહુવિધરૂપ અતિશયરૂપ તારાઓને જન્માવે છે.

એ પ્રમાણે દેવનું, શુરુનું અને આગમનું જેમને ખરું સ્વરૂપ સમજાયું હોય તેમને સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે અને એ સમકિતની પ્રાપ્તિમાં શંકા વગેરે દોષો હોતા નથી. મોટી મોટી કલ્યાણરૂપ વેલીઓનું એ સમકિત મૂળ છે, એ સમકિત ધામ્યા પછી એવું એક પણ કલ્યાણ બાકી નથી રહેતું જે મેળવી ન શકાય.

હવે અચણદત્ત અને રાજપુત્રને, ગુણધર શુરુનાં એ વચનોને સાંભળીને પરમ સંતોષ થયા અને તેમણે શુરુને કહ્યું કે-હે ભગવંત! સાધુપુરુષના પ્રસાદથી અમે આટલો

બધે વૈભવ મેળવેલો છે એવા અમે મોટા છીએ છતાં કેાણુ માણુસ અમારી આગળ સાધુ-પુરુષની નિંદા કરવાની હિમ્મત કરે છે એ કેવી વાત કહેવાય ? અથવા અમને એમ લાગે છે કે એ માણુસનો કોઈ પૂર્વભવનો દુશ્ચરિત દોષ જ હોવો જોઈએ જેથી તેને ગુણુબ્રહ્મણને બદલે આણું નિંદાણું કામ સૂઝે છે, તો હે ભગવંત ! તમે એ વાત કહો કે તે માણુસ પૂર્વભવમાં કેાણુ હતો ? પછી ગુણુધર સુનિપતિ બોલ્યા કે: હું તે માણુસના પૂર્વ-ભવની વાત કહું છું તે તમે બધા એકમન થઈને સાંભળો.

સાવત્થી નગરીમાં બંભા નામના ગૃહપતિને ત્યાં આ માણુસ કુબેર નામનો પુત્ર હતો. તેના ઉપર તેનો પિતા ખૂબ રોષ રાખતો હતો, તેથી તે કુબેરે સંભુચગણિ નામના જ્ઞેનસુનિ પાસે દીક્ષા લઈ લીધી. કેટલાક દિવસ સુધી જોણે વિનય અને શાસ્ત્રની નીતિપૂર્વક ચારિત્ર પાળ્યું અને પછી તેનો ઉત્સાહ બાંગી પડ્યો. પછી તો એ, આવસ્થક વગેરે ક્રિયાઓમાં રોજ ને રોજ પ્રમાદી થવા લાગ્યો. જ્યારે તેને ગુરુ અને બીજા સાધુઓ તેમ ન કરવાનું સમજાવવા લાગ્યા ત્યારે તે રોષે ભરાવા લાગ્યો અને બોલવા લાગ્યો કે સાધુઓની થોડીક પણ બૂલ તરફ તો થોડું પણ ધ્યાન રાખતા નથી અને બીજાને ઉપદેશ આપવા આવે છે. ‘બાલસાધુઓ અને ગ્લાન-માંદા નબળા વગેરે સાધુ-ઓની હમૈશા પણ સેવા કરવી જોઈએ’ એ રીતે ખૂદ ગુરુઓ પોતે બીજાઓને કહે છે છતાં પોતે તો એ પ્રમાણે કરતા નથી. એ રીતે ગુરુનાં અને બીજા સાધુઓનાં દ્રુષણો જોતો અને વારંવાર એમની નિંદા કરતો હોવાથી કલેશવાળાં મન અને વાણી-વાળો એ સાધુ, મરણ પામીને અસુરનિકાયમાં કિલ્બષિક નામના અસુરોની ગતિને પામ્યો. પછી ત્યાંથી ચવીને-મરણ પામીને એ માણુસ, હમણાં અહીં શ્રાવકપણુને પામેલ છે. એ એના આગલા ભવમાં પોતાના ગુરુ અને સાધુઓનાં દ્રુષણો જોયા કરતો હતો એવો પરદ્રુષણુદર્શનનો એનો આગલો સ્વભાવ આ શ્રાવક ભવમાં પણ તેની સાથે આવેલ છે તેથી જ તે અહીં પણ સાધુઓને ઉદેશીને એક ટીકાખોર જેવાં વચનો કાઢે છે.

આ બધી હકીકત સાંભળીને, પેલા અધકચરા શ્રાવકને શુભ માર્ગમાં સ્થાપિત કરીને રાજ વગેરે બધા લોકો એ સુનિને ઉપદેશ સાંભળીને ગૃહસ્થધર્મમાં ઉજમાળ થયા. શ્રી ગુણુધર ગુરુની ધર્મદેશના સાંભળ્યા પછી એ બધા લોકોએ શ્રી જિનવરનાં ભવનો કરાવ્યાં, સ્નેહી સ્વજનોનું સન્માન કર્યું, શાસ્ત્રસિદ્ધાંતોને સમજવા તરફ લક્ષ્ય આપ્યું, શ્રમણોની સેવા કરવામાં તત્પર થયા અને લોકગ્યવસ્થામાં કુશળ રીતે વર્તવાનું રાખ્યું તથા સવિશેષપણે જ્ઞાન મેળવવામાં ઉદ્યમ કરવો શરુ કર્યો, કુમતો તરફનો પોતાનો વ્યામોહ છોડી દીધો. એ રીતે તેઓ દાક્ષિણ્ય અને દયા વગેરે ગુણોથી સંયુક્ત બન્યા અને એમને સંસારવાસથી કંટાળો આવવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે તેઓએ સિદ્ધાંતનો યથા-સ્થિત સાર-રહસ્ય સમજીને રાજ વગેરે બધા શ્રી જિનવરના ધર્મમાં નિશ્ચલ ચિત્તવાળા

થયા. આચાર્ય ગુણધર પણ રાજ વગેરે લોકોને લાંબા સમય સુધી યથાભિમતપણે પ્રતિ-
બોધ આપી ગ્રામ નગર અને પુરોથી સુશોભિત એવી વસુધા ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

હવે કોઈ એક દિવસે સૌધર્મ સભામાં એઠેલો દેવેન્દ્ર પોતાના અવધિજ્ઞાનદ્વારા
પૃથ્વીને જોતો હતો. તે વખતે તેણે રાજ નરવર્મને સમ્યક્ત્વમાં સુદૃઢ મનવાળો જોયો
અને પછી ઈંદ્રે દેવોને કહ્યું કે: હે દેવો! આ નરવર્મ રાજ સમકિતમાં એવો સુદૃઢ છે
કે-દેવો દાનવો સહિતના ત્રણે જગતમાંનો કોઈ પણ પુરુષ તેના સમકિતથી-જિનમતની
શ્રદ્ધાથી તેને ચળાવી શકવા સમર્થ નથી. એ રાજ એકલો જ એની શ્રી જિનમતમાં અચળ
શ્રદ્ધાને લીધે ત્રણે જગતમાં ધન્યરૂપ છે, પુણ્યવંત છે અને એનાથી બીજા કોઈ પુરુષ
એવી શ્રદ્ધામાં ચડિયાતો નથી. ઈંદ્રની આ વાત સાંભળીને સુવેગ નામનો દેવ વિચાર
કરવા લાગ્યો કે: બાળકો જેમ આવે તેમ ઉટપટાંગ બોલે છે તેમ જે લોકો મોટા
છે તેઓને જ આવી વાતો કરવી શોભે છે. નહીંતર એ માનવ મગતરું કયાં અને દેવની
શક્તિ કયાં? ત્યારે ઈંદ્ર તો કહે છે કે એને એની શ્રદ્ધામાંથી કોઈ પણ ચળાવી જ ન શકે.
અથવા આવા વિકલ્પો કરવા કરતાં તો ત્યાં હું પોતે જાતે જ જમને તેની પરીક્ષા કરી
લઉં. એ પછી એ દેવ તે રાજની પરીક્ષા કરવા આવ્યો. અને તેણે એક મુનિવરતું રૂપ
લીધું, સાથે કેટલાક સારા સારા શ્રમણોના ટોળાતું પણ રૂપ બનાવ્યું. એ રીતે બનાવટી
એવા અનેક સારા શ્રમણો સહિત તે બનાવટી મુનિ સારો મુનિ હોય એ પ્રમાણે દેખાવ
કરી રાજના આંગણમાં આવ્યો અને એને રાજ નરવર્મએ દીઠો. મુનિને જોતાં જ
રાજ આસન ઉપરથી એકદમ ઊભો થઈ ગયો અને મુનિને હર્ષપૂર્વક વંદન કરીને પૂછવા
લાગ્યો: હે ભગવંત! આપ જે કોઈ કામે અહીં પધાર્યા છો તે કામ મને કહી સંજ્ઞા-
વવા કૃપા કરો. એ બનાવટી સુરમુનિ બોલ્યો: હે રાજ! જેમનું મન મોક્ષ તરફ અને
સંસાર તરફ એક સરખું વર્તે છે એવા સમભાવવાળા અમારી જેવા સંયમવાળા મુનિઓને
શું કામ હોય? રાજ આ સાંભળીને ફરીવાર બોલ્યો: તો પણ મારા ઉપર અનુશ્રદ્ધ કર-
વાને ખાતર જ આપ કાંઈ પણ ફરમાવો. એટલામાં હાથીઓમાં કેસરી સિંહ જેવા રાજની આસ-
પાસ કેટલાક હથિયારબંધ માણસો ફરી વળ્યા, એઓમાં કોઈના હાથમાં અણીદાર ધારવાળી
તરવાર હતી, કોઈના હાથમાં ભાલું હતું, કોઈના હાથમાં નિબ્દુર છરી હતી. એ રીતે
એ રાજ હથિયારવાળા શ્રમણોથી જ ઘેરાઈ ગયો. એ શ્રમણ બોલવા લાગ્યા: આજે
તો તું નાશ પામ્યો સમજજો, રૂંધાઈ ગયો સમજજો અને હે દુષ્ટ! આજે તો તું હતો
ન હતો થઈ જવાનો. જેમ બોલતાં બોલતાં એ શ્રમણોએ રાજને શત્રુની પેઠે બાંધી દીધો.
આ બધો આકસ્મિક બનાવ જોઈને રાજ લેશ પણ ન ગભરાયો અને શૈલું હસતાં
હસતાં બોલવા માટે એના બંને હોઠો ખુલ્લા થતાં એના ચળકતા દાંતો દેખાવા લાગ્યા.
એ ચળકતા દાંતમાંથી કિરણો ફેલાતાં કેમ જાણે રાજ પોતાના ઘરને ધોળતો ન હોય
એ રીતે તે આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યો. હે ભગવંત! ચંદ્રના મંડળમાંથી તણખા વરસે

એવું આ શું બન્યું? તેઓ બોલવા લાગ્યા: હે કૂર રાજા! હે વિનય વગરના! તથા હે ધર્મ વગરના-અધર્મી-રાજા તું શું બાણ્યતો નથી કે દેશમાં કોઈ દાતારો નથી તેથી મહાસુનિઓ પીડા પામી રહ્યા છે અને તું પોતે રાજ્યના ભોગો માણી રહ્યો છે અને શ્રાવકપણાને ઢોંગ ચલાવી રહ્યો છે. આ રીતનું કપટમય બક્તિવાળું હોય એવું તારું વર્તન અમે સાંખી શકવાના નથી અને તને આજ હમણાં જ પૂરો કરીએ છીએ. તેઓએ એમ કહ્યા પછી રાજા તેનો ઉત્તર દેવા લાગ્યો: આ મારો દોષ છે એ ખરી વાત છે, પરંતુ એથી કરીને ચંદ્ર જેવા નિર્મળ એવા શ્રી જ્ઞાનશાસન ઉપર આ પ્રમાણે નકામું આપે શા માટે ઝીડાવું જોઈએ? આ બધા લોકો બાણ્યને કે ખરેખર શું બધાય શ્રમણો આવા જ હશે? હું પાપી છું તેથી આપે મને એકાંતમાં લઈ જઈને આ રીતે બાંધ્યો હોત તો શું વધારે ઠીક ન થાત? રાજા વિચારે છે કે જેઓ પોતાના જીવિતનો પણ ભોગ આપીને શ્રી જ્ઞાનશાસનને અભ્યુદય કરે છે તે પુરુષો ધન્ય છે અને જગતમાં તેમની જ નિર્મળ કીર્તિ પ્રસરે છે. મારી પાસે લક્ષ્મી હોવાથી શું વળ્યું? ફાગટનું નરપતિપણું પામ્યો તેથી શું થયું? મારામાં વિવેક છે તેથી પણ શું થયું? અને મેં શાઓના અર્થોનો બોધ મેળવ્યો છે તેથી પણ શું વળ્યું? મને લાગે છે કે હું આ વખતે શ્રી જ્ઞાનશાસનની હલકાર્થનું નિમિત્ત બન્યો છું માટે મારું જીવન કલંકિત થયું કહેવાય અને એ કલંકિત થઈને જીવવાથી શું? માટે હવે વધારે બોલવાની જરૂર નથી, મને બાંધીને સાધુ જે કાંઈ કરવા ધારે છે તે બંધે કરે અને મારી જે આ બૂલ થઈ છે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત પણ એમજ થઈ શકશે.

એ પ્રમાણે સફાવવાળાં વચનો બોલીને રાજા, પોતાના જીવિતનો ત્યાગ કરવાને પણ સંજ્ઞ થઈ ગયો, એટલામાં આ સત્વની પરીક્ષા કરવા આવેલ દેવે પોતાના અવધિજ્ઞાનના બળે એ રાજાનું સમકિતમાં નિશ્ચલપણું જે રીતે ઈંદ્રે વર્ણવેલું હતું તે કરતાંય સવિશેષપણે એકદમ બાણ્ય લીધું અને પછી તેણે આ બધો પ્રપંચ તણ દઈ પોતાનું અસલ સ્વરૂપ ખુલ્લું કરી દીધું. કપાળમાં બંને હાથ જોડીને એ દેવ બોલવા લાગ્યો: હે નરવર! હવે તારે ચિત્તમાં સંતાપ કરવાની જરૂર નથી. સૌધર્મ સ્વર્ગના ઈંદ્રે સમકિતમાં તારા દૃઢપણાની પ્રશંસા કરી હતી, તે વાત ઉપર મને વિશ્વાસ ન આવ્યો તેથી તારી પરીક્ષા કરવા માટે આવી બધી બધાનક પ્રવૃત્તિ કરી હતી, પરંતુ મને હવે ખાત્રી થઈ ગઈ કે તારા જેવો સમકિતમાં વિશેષ રીતે દૃઢ બીજો કોઈ જગતમાં જણાતો નથી. જેનો તું નાથ-રાજા થયેલ છે તે આ પૃથ્વી તારે લીધે ખરેખર રત્નવતી છે એમ કેમ ન કહેવાય?

દેવનાં આ વચનો સાંભળીને રાજા બોલ્યો: હે મહાજશવાળા! જેમાં સત્પુરુષરૂપ નરરત્નો જ ભરેલાં છે એવા શ્રી જ્ઞાનેંદ્ર બગવાનના ઉત્તમ શાસનરૂપ સમુદ્રમાં હું તો એક ઠોડા જેવો છું, મારી આટલી બધી સલાહા શા માટે કરે છે? હવે આ દેવે

પોતાના મહિમય ચળકતાં કુંડળો અને પોતાના માથા ઉપરથી સુકુટ ઉતારીને રાજાને આપ્યો અને વિનયપૂર્વક પ્રણામ કરીને એ દેવ આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યો.

હે ઉત્તમ પુરુષ! કુમુદના વાળના કટકાના વર્ણ જેવી તારી શ્વેત કીર્તિવડે એક ઘરની પેઠે તેં આ આખાય વિશ્વને ઊજળું કરેલ છે. તારી હથેળીના કમળમાં જેમ કમળ ફૂલ ઉપર ભમરી આશરો મેળવે તેમ લક્ષ્મીએ આશરો મેળવેલ છે, અને તારાં પૂર્વનાં બધાં દુષ્ટુતો નાશ પામી ગયાં છે. આ જગતમાં એવું બાકી રહેતું એક પણ મંગળ નથી જે તારામાં ન હોય, એથી કરીને તું મિત્ર સુખની સાથે સખીપણાને પામેલ છે. તારા ગુણોની ગણના કરવાથી બીજા રાજાઓમાં અરેખર સત્પ્રવાહની પ્રવૃત્તિ શીઘ્ર સુદ્રિત જેવી જ થઈ ગઈ છે. આ જગતમાં તું પુણ્યવંત જનોમાં અગ્રેસર છે, શ્રી જિનેન્દ્ર લગવાનના પ્રવચન રસને પીવાથી તારાં બધાં દ્રવ્ય દૂર થયેલાં છે તેથી કરીને, જેનાં સમગ્ર પાપ દૂર થયેલ છે એવાં તમારાં ચરણોતું દર્શન અને સ્પર્શન એ બન્ને વિશુદ્ધિ માટે શા માટે ન થાય? એ પ્રમાણે બહુ સમય સુધી ઉદાત્ત, નિર્ભય અને સત્ય વચનગર્ભિત એ રાજાની સ્તુતિ કરીને રાજાના દેખતાં એ દેવ, જલદી સ્વર્ગમાં પોતાના સ્થાનમાં પહોંચી ગયો.

એ પ્રમાણે સમ્યક્વચના અધિકારમાં રાજા નરવર્મનું પ્રથમ કથાનક સંપૂર્ણ.

શંકા અતિચાર વિષે વર્ણન અને તેના ઉપર ધનદેવનું બીજું કથાનક.

સમકિત મેળવ્યા પછી પણ તેમાં અશુદ્ધિઓ રહી ગઈ હોય તો એવું અશુદ્ધ સમકિત મેળવ્યાથી કશો ય ગુણ્ય-લાભ થતો નથી, માટે સમકિતને વિશુદ્ધ રાખવા માટે જે જે ઉપાયો શાસ્ત્રમાં બતાવેલા છે તે બધા ઉપાયોને અહીં નિર્દોષ રીતે કહેવાના છે. સમકિતને અશુદ્ધ કરનારા અને અશુભ ભાવના-જનક એવા ચાર દોષો છે. ૧ શંકા, ૨ કાંક્ષા, ૩ વિચિકિત્સા અને ૪ પરપાખંડ-પ્રશંસા આ ચારે દોષો સમ્યક્ત્વનો વિલોપ કરનારા છે અને પાપરૂપ છે માટે દૂરથી તણ દેવા લાયક છે. સમકિતને વિશુદ્ધ કરનારા એવા જ બીજા ચાર સુંદર ગુણો શાસ્ત્રમાં બતાવેલા છે. ઉપબૃંહણુ, અવિમૂઢદષ્ટિ, સ્થિરીકરણુ અને વાત્સલ્ય. આ ચારે ગુણો હૃદયમાં આચરવા લાયક છે, સમ્યક્ત્વનું પોષણ આપનારા છે અને પુણ્યરૂપ છે. આ ચારે ગુણોના આચરણમાં કોઈ અશુદ્ધિ આવે વા દોષ હોય તો એ ચારે ગુણો પણ દોષરૂપ થઈને વિપરીત બને છે. કાંક્ષા વગેરે દોષોનું સ્વરૂપ જ્યારે તેમને વર્ણવવાનો પ્રસંગ આવશે ત્યારે બતાવશું. હમણાં તો પ્રસ્તુત શંકાના દોષનું સ્વરૂપ આચાર્યશ્રી જણાવે છે.

‘સંશય કરવો’ એ શંકાનું સ્વરૂપ છે. શંકાના બે પ્રકાર છે. એક દેશ શંકા અને બીજી સર્વ શંકા. દેશ શંકા એટલે જીવ અજીવ વગેરેમાંનાં કોઈ પણ એક તત્ત્વ વિશે શંકા કરવી. જેમકે જીવ હશે કે કેમ ? પુનર્જન્મ હશે કે કેમ ? એવો સંદેહ રાખવો. સંદેહ તો અબ્બણી વસ્તુને જાણવા પૂરતો બધાંને થાય જ, પરંતુ એ સંદેહને ટાળવાના ઉપાયો ન લેવા અને વસ્તુસ્વરૂપને સમજવા પણ તકલીફ ન લેવી, કિંતુ હૃદયમાં જીવ, અજીવ, પુનર્જન્મ વગેરે વિશે મનમાં સંદેહ રાખી જ મૂકવો એનું નામ દેશ શંકા. સર્વ શંકા એટલે સંપૂર્ણ દ્વાદશાંગી તરફ જ શંકાની નજરે જોવું અર્થાત્ એ દ્વાદશાંગી શ્રી બિનભગવાને બનાવેલી છે કે બીજા કોઈએ બનાવેલી છે. તાત્પર્ય એ કે-સમસ્ત શાસ્ત્રો વિશે તેના પ્રમાણિકપણાની શંકા કરવી તેનું નામ સર્વ શંકા છે. જેનું મન ભગવાને કહેલાં તરવો સંબંધે શંકિત હોય અને શંકિત હોવાને લીધે જ કલુષિત હોય-ઢોળાયેલું હોય એવો શંકાશીલ માનવ કોઈ પણ કાર્યમાં નિશ્ચયપૂર્વક વિશિષ્ટ રીતે પ્રવૃત્તિ કરી શકતો નથી. જેનું ચિત્ત શંકાને હિંચકે ચડેલું હોઈ ડહોળાઈ ગયેલ છે, એવો માનવ આ લોકમાં કરવાનું ખેડ વગેરેનું કામ પણ કરી શકતો નથી, તો પછી એવો શંકાદગ્ધ માનવ પરલોકનું કામ તો શી રીતે કરી શકે ? વળી શંકાનું એર ચડવાથી જેના મનમાં અનેક પ્રકારના સંકલ્પ-વિકલ્પો ઊઠ્યા કરે છે તેથી મન વિક્ષિપ્ત થઈ જાય છે. એવો માનવ આ લોકમાં જ ધનદેવ નામના વાણિયાની પેઠે દુઃખી દુઃખી થઈ જાય છે. હવે ધનદેવની કથા કહેવામાં આવે છે.

ધનદેવની કથા

આ જાંબુદ્વીપ નામના ક્ષીપમાં જ ઝૈરવત નામના ક્ષેત્રમાં જયત્થલ નામનું એક નાનું ખેડ-ગામ છે. ચારે પાસ ધૂળના ગઢવાળું એ ગામ કુલિંગદેશરૂપ કુલાંગનાના મુખની પેઠે મણોહરવાણિય છે. જેમ કુલાંગનાનું મુખ મનોહર વાણીવાળું છે તેમ એ ગામ મનોહર વાણિય-વાણિન્ય-વેપારવાળું છે. કર્મશ્રંથ નામના શાસ્ત્રના પ્રકરણની પેઠે બહુવિધ પ્રકૃતિ-સ્થિતિ પ્રદેશ ગહન છે એટલે જેમ કર્મશ્રંથના પ્રકરણમાં અનેક પ્રકારની કર્મની પ્રકૃતિઓની, તેમની સ્થિતિઓની અને તેમના પ્રદેશોની ગહન ચર્ચા છે તેમ એ ગામ બહુવિધ અનેક પ્રકારની પ્રકૃતિ એટલે પ્રજાઓના સ્થિતિ, નિવાસોના પ્રદેશો-સ્થાનોથી ગહન ખીચોખીચ ભરેલું છે, તથા ધન અને ધાન્યની સમૃદ્ધિથી ભરપૂર છે. એ ગામમાં વિસાહદત્ત નામે એક શેઠ રહે છે, તેને સોણા નામે સ્ત્રી છે અને તેમને સંવર અને ધનદેવ નામના બે પુત્ર છે. બંને ભાઈઓ પરસ્પર પ્રેમપૂર્વક પોતાના દિવસો વીતાવે છે.

કોઈ એક દિવસે તેના પિતાને વિચાર થયો કે-આ બે પુત્રોમાંથી કયો પુત્ર આ ધરનો વિશેષ અબ્યુદય કરનારો નિવડશે? એની પરીક્ષા કરવી જોઈએ અને તેમાં જે ઉત્તમ નિવડે તેને કુટુંબનો અધિપતિ બનાવી તેને કુટુંબની ચિંતા ભજાવી હું પોતે જાતે નચિંત થઈ મુખે રહું. આમ વિચારી તેણે બન્ને છોકરાની પરીક્ષા કરવા એક વાર બન્ને પુત્રોને બોલાવીને કહ્યું કે-અરે પુત્રો! તમે બન્ને પાંચ હજાર સોનામહોરો લઈને જુદા જુદા દેશોમાં જાઓ અને ધન કમાવાની પોતપોતાની કુશળતા બતાવો! બન્ને ભાઈઓએ પોતાના બાપની એ વાત સાંભળી અને સાથે ઘણાં કરિયાણાં વગેરે લઈને તેઓ બન્ને જુદા જુદા દેશાંતર તરફ ગયા. તેમાંનો મોટો પુત્ર સંવર દક્ષિણાપથ ભણી ગયો અને બીજો નાનો દીકરો ધનદેવ ઉત્તરાપથ તરફ ગયો.

મોટો પુત્ર સંવર કાંચીપુર પહોંચ્યો અને ત્યાં તેણે ધન કમાવાના અનેક ઉપાયો અજમાવી જોવા માંડ્યા. રાજાની સાથે સંબંધ બાંધી ઉત્તમ વસ્ત્ર વગેરેનાં ભેટણાં આપીને રાજાની સેવા કરવા લાગ્યો. આ રીતે રાજાની સેવા કરતો તેને જોઈને રાજસભાના લોકોએ તેને કહ્યું કે: અરે ભાઈ! આ રીતે રાજાની સેવામાં શા માટે નકામો લખલૂટ ખરચ કરે છે? શું કોઈ પણ પુરુષે સર્પ, રાજા અને અગ્નિની સેવા કરીને તેમને પોતાના વશ કરી શકેલ છે? જેથી કરીને તું આમ રાજાની સેવામાં પ્રવર્તી રહે છે. સંવર બોલ્યો: અરે મૂઠ્ઠા લોકો! આ મારી સેવાનો ખરો ઉદ્દેશ તમે જાણતા નથી. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

રાજદરબારમાં જવું, જેઓ માનીતા પ્રીતિપાત્ર છે તેમની સેવા કરવી, કદાચ આમ કરવાથી વિશેષ પ્રકારના વૈભવોનો લાભ ન મળે તો પણ ધનારા અનર્થોને તો ખરેખર જરૂર અટકાવી શકાય. ‘અર્ચા ધર્મ જશે’ એવી બીકથી જે ડાહ્યો માનવ રાજાને આશરો લેતો નથી તેનું અપમાન નીચ માણસો કરે એમાં શી તવાઈ? એમ નક્કી કરીને તેણે પેલા

મૂઠ લોકોની રાજની સેવા ન કરવાની શિખામણ માની નહિ અને પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે ગમે તેમ કરીને તે રાજની સેવા કરતો રહ્યો. સારા ખેતરમાં વાવેલો બીજોને જથ્થો જેમ ભવિષ્યમાં ભારે કૃષ્ણ આપે છે તેમ સંવરે માંડેલો રાજ સાથેના વ્યવહાર તેમને ભારે કૃષ્ણ આપનારો નિવડ્યો. એની વિશેષ પ્રખ્યાતિ થઈ અને રાજ સાથેના વ્યવહારના અભિમાનને લીધે સંવર ગમે તેવા ઉચ્છ્રંબલ માણસ પાસેથી પણ પોતાની ઉધરાણી વા વ્યાજ વગેરેનું નાણું મેળવી શકતો. એને પરિણામે તે જલદી ધનવાન થઈ ગયો.

આ તરફ ધનદેવ, ગજગણુચ નામના સ્થળ તરફ જતાં વચ્ચે એક સ્થાનમાં તેણે ઉતારો કર્યો. એ વખતે ત્યાંના રહેવાસીઓ તેની પાસે આવ્યા અને તેમણે તેની પાસેના કરિયાણાની માગણી કરી. તેથી તેમાં કેટલોક લાભ-હાંસલ મળે એમ છે તેમ ધારીને તે પોતાની પાસેનું કરિયાણું તેમને દેવા લાગ્યો. તેની સાથેના માણસોએ તો તેમ કરવાની ના પાડી અને કહ્યું કે-આ રીતે કંઠેકાણે વેચી દેવાથી તું તારા હાથમાં આવેલો ઘણો-લાભ આ થોડા લાભના લોભે હારી જવાનો છે, તેમ કહ્યા છતાં તેણે તેમનું માન્યું નહીં અને ઉલટું કહ્યું કે-કોને ખબર છે કે હવે પછી આ કરિયાણાંને વેચવાથી આથી પણ વધારે હાંસલ મળશે કે કેમ? માટે પ્રત્યક્ષમાં થોડો લાભ મળે છે તે લાભ લેવોજ ; પણ ભાવિમાં થનારા વિશેષ લાભને કદખીને પ્રત્યક્ષ લાભની અવગણના કરવી તે અચુકત છે. એમ સમજીને તેણે પેલાઓને બધુંય કરિયાણું નજીવા હાંસલે પણ વેચી દીધું. એ વેચાણથી તેને જે ધન મળ્યું તે વડે બીજું કરિયાણું લઈને તે આગળ ચાલ્યો અને ચાલતાં ચાલતાં કેટલાક સમય પછી તે ગજગણુચ પહોંચી ગયો. સંશય ભરેલી વૃત્તિઓને લીધે, જેમાં પ્રત્યક્ષ લાભ મળે એવી પ્રવૃત્તિઓને તણ દઈ તે, બીજા બીજા લાભ ન મળે તેવા અસાર વ્યાપારમાં પડ્યો. એની એવી સ્વચ્છંદ અવળી પ્રવૃત્તિ જાણીને તેના પરિવાર તેના તરફ બેદરકારીથી વર્તવા લાગ્યો. એવામાં તે નગરનો એક બીજો કોઈ માણસ આ ધનદેવનું મન ધરાબર કળી ગયો. તેની ખૂબ સેવા કરવા લાગ્યો અને તે જેમ કહે તેમ પણ કરવા લાગ્યો. એ રીતે પેલા નગરનો વ્યાપારીએ તેની સાથે એવી ભાઈબંધી કરી કે એ, તેના અભિજ્ઞ હૈયા જેવો બની ગયો અને પછી ગમે તે બાતું બતાવી જેમ તેમ કરીને પેલો નગરપુત્ર એ ધનદેવ પાસેથી પૈસો કઢાવવા લાગ્યો અને એમ કરતાં કરતાં તો એ ધનદેવ છેવટે નિર્ધન બની ગયો.

હવે વખત જતાં મરુમકના વૃક્ષોનો રમ્ય મદ અને મનોહર તરુણીઓના વાળના બુથનું કંપન, હલન, ચલન અને ફરફરાવવું એ બધાંને લીધે તત્કાળ સુવાસિત બનેલા શિશિર ઋતુની ઠંડીથી થઈ ગયેલી નદીઓનાં પાણીને લીધે અને દુઃખે કરીને વહન કરી શકાય તેવા હિમને લીધે ઘણા જ ઠંડા થઈ જવાથી ન સહી શકાય એવા થયેલા ઉત્તર દિશાના વાયરાઓ આરે બાજુ વાવા લાગ્યા, હેમંત ઋતુ પ્રૌઢશાને પામી, સ્ત્રીઓનાં ગાઠ

આલિંગન કરવાની ઉત્કંઠા જેમના મનમાં વધવા લાગી છે એવા પ્રવાસી વાંઠા લોકો અંચળ અને ઉદ્વેગવાળા થવા લાગ્યા, સ્થાને સ્થાને-ઠેક ઠેકાણે-ધર્મ માટે રાખેલી તાપની સગડીઓની આસપાસ રાંક લોકો ટોળું મળીને તાપી વીસામો કરતા હતા, તે હવે ઘરના આંગણમાં જઈને બેસવા લાગ્યા. ટાઢને લીધે પોતાના અંગ ઉપર પાકા તેલમાં કાલવેલા ઘટ્ટ કેસરના અંગરાગને ચોપડી શોભાયમાન અનેલા પુરજનો ઘરના છબ્બાની વચ્ચે દિનને છેડે સંધ્યા વખતે આંટા મારવા લાગ્યા અને ખીલતા કુંદની સુગંધીઓને લીધે મનોહર લાગતા એવા વનના વાયરાઓ ચાલવા લાગ્યા.

આ જાતનો કડકડતો શિયાળો ચાલતો હતો ત્યારે એક વાર પેલો ધનદેવ પોતાના પરિવારના માણસો નિર્દોષ હોવા છતાં તેમના ઉપર દોષારોપણ કરીને વારંવાર શંકા કરતો હતો અને બહાર જવાનો હોય ત્યારે ઘરનાં બંને બારણાં સંજ્ઞડ રીતે બરાબર બંધ કરીને, તાળું દબને કુંચી હાથમાં રાખીને ફરતો હતો. એ રીતે તે શેરીના આગલા જ ભાગમાં રહેલી પંચની સગડી પાસે શિયાળાની ટાઢથી કંપતા શરીરને તપાવવા એક વાર વિશિષ્ટ માણસોની ગોષ્ઠીમાં બેઠો હતો ત્યારે એક બારે કોળાહળ થયો. 'આ શું આ શું?' એમ કરતા ત્યાં સગડી પાસે બેઠેલા ખીલ બધા માણસો બહી ગયા અને ઊઠીને તેઓ જે દિશામાંથી એ ઘોંઘાટનો અવાજ આવતો હતો તે દિશા તરફ એવા લાગ્યા. તો ત્યાં જઈ ચડતો, પારવાની ડોક જેવો બૂબરો બાણે કે આકાશમાં મેઘ ન ચલ્યો હોય એવી શંકાથી ત્યાં લેગા થઈ ગયેલા લોકો વાંકું શરીર અને જીચી ડોક કરીને જેની સામે જોતા હતા એવો ઘટ્ટ ધૂમાડો તેમણે દીઠો. 'આ કોણું ઘર બળે છે?' એવી શંકાથી જેમનાં મન લેદાઈ ગયેલાં છે, હૈયા ત્રાસી જીભ્યાં છે એવા લોકો ત્યાં જીભેલા છે તેમને જોઈને એક માણસ બોલ્યો કે-આ ધનદેવનું એ ઘર બળી રહ્યું છે. એ સાંભળીને લોકોએ તેને તરત જ પોતાના બળતા ઘર તરફ જવાની સૂચના કર્યા છતાં એ શંકાશીલ વૃત્તિને ધનદેવ પોતાના સળગતા ઘર તરફ જતો નથી ને ઊલટું એમ કહેવા લાગ્યો કે મારા ઘરમાં આગ લાગવાનો સંભવ નથી; કિંતુ પડતા હિમની ઠંડીને લીધે અતિશય ઠંડી બનેલી વાત હવાથી થરથરતા એવા પ્રવાસી લોકોએ સળગાવેલા ઘાસના પુંજની આગમાંથી ધૂમાડો નીકળે છે, એ કદાચ આ દેખાતો ધૂમાડો હશે માટે શા માટે આકળા ધાઓ છો? પોતાપોતાનાં સ્થાન ઉપર બેસી રહો. એવી વાત કરે છે એટલામાં આમતેમ જોતાં હાંફળાં-ફાંફળાં બનેલા એ ધનદેવના પોતાનાં જ માણસો ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને કહેવા લાગ્યાં કે-હો ધનદેવ! આમ કેમ સ્થિર બેઠેલો છે? જોતો નથી કે નીચેથી ટોચ સુધીમાં મોટા મોટા તણુઓના ફેલાવાથી બચકર બનેલો અને લાકડાંને બાળવાથી લાંબી ટોચવાળો થયેલો આ અગ્નિ તારું ઘર બાળી રહ્યો છે? આ સાંભળીને તે જીભો ધર્યો અને બળીને આખ થઈ ગયેલા પોતાને ઘરે જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં તેણે ઘરનો બધો સહર ભાગ બળી ગયેલો

હીઠા. ' હવે આ માણસ કંગાળ થઈ ગયો છે. ' એમ સમજીને તેના માણસોએ તેને તણ દીધો અને ' આ ખાવરો છે ' એમ સમજીને ત્યાંના ણીબા લોકોએ તેને ફિટકાર આપ્યો.

હવે એ ધનદેવ પોતાનો નભાવ કરવાને અસમર્થ બન્યો અને તે પોતાના ખાપના ઘર બાણી જવા લાગ્યો. રસ્તામાં તે ભૂખથી હેરાન થયો એટલે એ કોઈ એક ત્યાં આવેલા નેસડામાં બીખ માગવા સારુ ફરવા લાગ્યો. ' આનો આકાર સુંદર છે ' એમ ધારીને તેના ઉપર દયા આણી કોઈ એક ગૃહિણીએ તેને આદર સાથે ખાવાનું આપ્યું. ખાઈપીને, ભૂખ તરસને શાંત કરીને એ ત્યાંથી બહાર નીકળ્યો એટલામાં તેના મનમાં શંકા થઈ આવી કે-પેલી બાઈએ મને અતિશય આદરથી ખાવાનું આપેલું છે એથી એમ જણાય છે કે તેણીએ મારા ઉપર કાંઈ કામણ્ટુંમણ કરવા માટે એ ખાવાનું કેમ આપેલું ન હોય ? એ ભોજન કામણ વગેરેના દોષવાળું હોય. આવી બાતની ઉચ્ચ શંકા થવાથી તેને પેટની પીડા ઉપડી અને એ મહાકષ્ટે એક નગરમાં પહોંચ્યો. ત્યાં વૈદનું ઘર પૂછીને વૈદની પાસે ગયો. પોતાને પેટપીડા ઉપડી આવી છે એ વાત વૈદને તેણે કહી સંભળાવી. વૈદે તેને પેટના શોધન માટે ઔષધ આપ્યું. પછી ગંગાના પ્રવાહની પેઠે તેનું પેટ છૂટી પડ્યું, તેને અતિશય ગાડા થઈ ગયા. તેના ઉપર દયા આવવાથી વૈદે ફરીને ઝાસડ આપીને સારવાર કરી તેને સાજો કર્યો. પછી શંકાનો વિચાર થોડો થોડો તણ દઈને એ, પોતાના ખાપના ગામ તરફ ચાલી નીકળ્યો. ચાલતાં ચાલતાં કેટલાક સમય પછી તે પિતાને ઘેર પહોંચ્યો. એના પહોંચતાં પહેલાં જ એના પરિવારના માણસો એના પિતા પાસે આવીને એની બધી હકીકત સંભળાવી ગયેલા એટલે પિતાએ બધું પોતાના પુત્ર વિષે અગાઉથી જ બાણી લીધેલું તેથી જ્યારે એ ઘેર આવ્યો ત્યારે તેના પિતાએ તેની યોગ્ય સારવાર કરી.

બીજે કોઈ એક દિવસે એ શેઠનો મહેટો દીકરો સંવર આવ્યાની વધામણી આવી. શેઠ તેની સામે ગયો. લગભગ એક ગાઉ જેટલે છેટે ગયા પછી શેઠે બળદના ગળાની ઘૂંચરમાળનો અવાજ સાંભળ્યો અને પછી થોડી જ વારમાં અનેક ઊંટ, બળદ, અન્યર, ગાડાં અને જવાન-પુરુષ બેસી શકે એવાં પુરુષપ્રમાણ વાહન-મ્યાના વગેરેની ઉત્તમ સામગ્રી સહિત અને અનેક ચોરીદારો સાથે શેઠનો પુત્ર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એ ત્યાં જ પોતાના પિતાના પગમાં નખી પડ્યો. એની આ બધી સામગ્રી અને ઠાઠમાઠ જોઈને જ શેઠ સમજી ગયા કે-આ મારો પુત્ર સારી રીતે ઘણું ધન કમાઈ આવેલ છે. એણે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો, વધામણાં થયાં, સારી તિથિ અને સારું મુહૂર્ત જોઈને એ આવેલા ણીબા પુત્રને શેઠે પોતાના ઘરનો સ્વામી બનાવ્યો. પોતાની ગાદીએ બેસાડ્યો. અને પેલા ધનદેવ નામના છોકરાને નોકરો કરે એવાં કામકાજમાં જોડ્યો, ને પોતાના મનમાં રહેલી શંકાશીલ વૃત્તિને લીધે હમેશાં દુઃખનો ભાગી થયો.

સાર—આપણા વ્યવહારના કામકાજમાં પણ શંકાશીલ વૃત્તિને લીધે આપણે ખરેખર સર્વત્ર અસફળતા જ પામીએ છીએ તો પછી શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને કહ્યેલાં તત્ત્વો તરફ શંકાશીલ વૃત્તિ રાખવાથી આપણાં બધાં કલ્યાણ કાર્યો હુણાઈ જાય છે. સદેહના ગાઠ અંધકારના પુંજથી વ્યામોહ પામેલા જીવો, આ સંસારમાં તેમને પ્રાપ્ત થયેલ ચિંતામણિ રત્નને પણ ‘એ ઢેકું છે’ એમ સમજીને તણ દે છે.

પરમશુકના મુખથી કહેવામાં આવેલાં તત્ત્વો તરફ જે અદ્ય સત્ત્વવાળો અને કલુષિત બુદ્ધિવાળો પ્રાણી વ્યામોહ વૃત્તિ દાખવે છે તે, આ જગતમાં, જેમ કોઈ તરસથી પીડા પામેલો પ્રાણી નિર્મળ પાણીથી ભરેલી તળાવડીને છોડીને ઝાંઝવાના જળના તળાવ તરફ દોડ્યા કરે અને દુઃખી થાય તેમ દુઃખી થાય છે. રાગ અને મોહવૃત્તિને લીધે માનવ જોટું જોલે છે, શ્રી જિનેશ્વરદેવમાં રાગ અને મોહવૃત્તિ સર્વથા ક્ષીણ થયેલી હોવાથી તેમને લેશ પણ જોટું કહેવાનું કારણ નથી છતાંય જે તુચ્છ વૃત્તિવાળો માનવી એમના વચનોમાં અસત્યતાની શંકા રાખે તે આગમાંથી અમૃતના જળ જેવી શીતળતા પ્રગટે એવું વાંછનાર કોઈ મૂઠની જેવો મહામૂઠ છે. કોઈ રોગી, આમ એવા વૈદને જાણ્યા પછી પણ તેના વચનમાં શંકા રાખે તો તે એ વૈદની દવા નિરંતર લીધા છતાંય કઠી પણ નિરોગી થઈ શકતો નથી માટે સર્વજ્ઞતાં તમામ વચનો-એક એક વચનો-તરફ અશંકાભાવે એવી રીતે રહેવું જોઈએ કે કઠી પણ ચિત્તમાં સંશયનો મેલ સ્પર્શ જ ન થવા દેવો. કદાચ સૂરજ આથમણી દિશાએ પશ્ચિમમાં પણ ઊગે, સિદ્ધના જીવો સિદ્ધશિલાને પણ કદાચ તણ દે તો પણ શ્રી જિનવરનું વચન કઠી ય મિથ્યા થતું નથી એવી અડગ શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ.

એ પ્રમાણે શ્રી કથારત્નકોશમાં સમ્યક્ત્વના અતિચાર શંકાદોષ વિશે ધનદેવનું
બીજું કથાનક સમાપ્ત.

/ કાંક્ષાના દુષ્પરિણામ વિષેનું વર્ણન અને તેના ઉપર નાગદત્તનું ત્રીજું કથાનક. \

સમકિત મેળવ્યા પછી એમાં અશંકાભાવ રાખવા છતાંય જો મનમાં કાંક્ષા-દોષ જાગે તો એ દોષ સમકિતના સ્વરૂપનો નાશ કરે છે. આપણે જેના વચનમાં અશંકાભાવે સમકિત-નિશ્ચલ શ્રદ્ધાની પ્રાપ્તિ કરી હોય તેના ઉપરાંત બીજાં બીજાં મતવાળાનાં વચનોને પણ સત્ય માનવા તેનું નામ કાંક્ષાદોષ. આ કાંક્ષા પણ બે પ્રકારની છે: દેશ કાંક્ષા અને સર્વ કાંક્ષા. પોતે જે એક દર્શન-મત-ધર્મ-અશંકાભાવે સ્વીકાર્યો હોય તે ઉપરાંત બીજા પણ કોઈ એક મતને ભવ્ય-સારો સમજવો એટલે પોતે જૈનમતને અશંકાભાવે સ્વીકાર્યો હોય છતાં એમ માનવું કે કપિલ વગેરે જે દાર્શનિકો યદ્યં ગયા છે તેમાંનાં ગમે તે એકનું દર્શન પણ ભવ્ય છે એમ માનવાની વૃત્તિનું નામ દેશ કાંક્ષા. જગતમાં પ્રવર્તતા તમામ મતોમાં દાન, અભ્યયન વગેરે અનેક સારા સારા ભાવો કહેવામાં આવેલા છે માટે જગતના એ તમામ બીજા બીજા મતો પણ સારા છે જૈન મતમાં દાન વગેરેની જે હકીકતો વર્ણવેલી છે તે બધી હકીકતો સંસારના બીજા બીજા મતોમાં પણ જૈન મતની પેઠે જ વર્ણવેલી છે માટે એ બધા મતો પણ સારા છે. એમ માનવાની વૃત્તિનું નામ સર્વ કાંક્ષા. જે મતને-જે દર્શનને અશંકપણે સ્વીકાર્યું હોય તે આવી એ વિકટપવાળી વૃત્તિ રાખે તે યોગ્ય નથી. જૈન મતને અશંક-ભાવે માન્યા પછી બીજાનું કે બીજાં પણ દર્શનો ખરાં છે એવી એ વિકટપવાળી વૃત્તિ ન રાખવી જોઈએ. કોઈ પણ માણસ જ્યાં સુધી કુમાર્ગનો ત્યાગ ન કરે ત્યાં સુધી તે કોઈ પણ સમયે સુમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરી શકતો નથી માટે એક જ સુમાર્ગમાં જ મનને સ્થિર રાખવું જોઈએ. જે પ્રવાસી મનુષ્ય અનેક માર્ગો તરફ પ્રયાણ કરતો હોય છે તે કદી પણ તેણે ઈચ્છેલા સ્થાને પહોંચી જ શકતો નથી. કોઈ માનવ ઝેરમાં પણ અમૃતની કદપના કરે તેથી તે ઝેર અમૃતનું કામ સારતું નથી. જે પુરુષો, સુક્ત શું છે? એનો ખરો સારરૂપ વિચાર કરી શકતા નથી તેઓ અહિત માર્ગનો ત્યાગ કરીને હિત માર્ગ ઉપર ચડી પોતાનું હિત સાધવા માટે શકિતમાન થતો નથી, તેથી કરીને બીજા બીજા કુતીરિ-કોના વર્ગે બતાવેલા માર્ગનો સર્વથા ત્યાગ કરીને ધી સર્વજ્ઞ ભગવાને આવરેલા, ઉપ-દેશોલાં કાર્યમાં જ કાંક્ષા-ઈચ્છા રાખવી. જે જે કાર્યો શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાને કરેલાં છે તેવાં જ કાર્યો આપણે પણ કરવાં જોઈએ એવી જે કાંક્ષા ઈચ્છા રાખવી એ જ વિશેષ ઉચિત છે. વર્તમાન જીવનમાં પણ જે જે કાર્યો કરવાનાં છે તે વિશે પણ પેકબકંખા-પ્રેક્ષકાંક્ષા એટલે જે જે પદાર્થ નજરમાં આવે તે બધાની ઈચ્છા રાખવાની વૃત્તિ અસંખ્ય દુઃખોને ઉપજાવનારી છે, એવી વૃત્તિને લીધે વિવશ મનવાળો મનુષ્ય નાગદત્ત નામના ગૃહસ્થની પેઠે દુઃખી થઈ જાય છે. એ નાગદત્તની કથા આચાર્ય મહારાજ જણાવે છે.

આ જ ભારતવર્ષમાં પંડિત જનોને આનંદ વધારનારી અને શ્રીવાસુપૂજ્ય ભગવાનનો ત્યાં જન્મ થવાથી એટલે તેમના જન્મકલ્યાણકને લીધે અનેક કલ્યાણોને ઉપભવનારી સ્ત્રીના નામે નગરી છે. ત્યાંનો રહેવાસી સ્ત્રીઓ નામે એક વણિક છે. તેની સ્ત્રીનું નામ પદ્મા છે. સેંકડો માનતાઓ કર્યા પછી તેમને ત્યાં નાગદત્ત નામે એક પુત્ર જન્મ્યો. તેની યોગ્યતા પ્રમાણે તેને અનેક કળાઓ શીખવાડવામાં આવી. જ્યારે તે શુભાવસ્થામાં આવ્યો ત્યારે સમાન જાતિની અને સમાન રૂપ વગેરે ગુણવાળી કુલીન સદાશીશુ નામની કન્યા સાથે તેનું લગ્ન કર્યું. પછી વખત જતાં એ નાગદત્ત પોતાના કુટુંબનો ભાર ઉપાડી લે એવો સમર્થ થયો.

પછી સમય જતાં પિતા ઘડપણથી ઘેરાઈ ગયો, રોગો થવાથી નિઃસત્ત્વ થઈ ગયો અને તેમ થવાથી તેનાં બુદ્ધિબળ અને પરાક્રમ એ બધું આલ્યું ગયું. એવો થવાથી તેણે પોતાના પુત્રને બોલાવીને કહ્યું કે-હે વત્સ! તું બે કે હવે મારું શરીર મરણને કાઠે પહોંચેલું છે, એથી આજ કે કાલ ચોક્કસ એ પડી જ જવાનું માટે મારે તને આ પ્રસંગે આ નીચેની વાત કહેવાની છે : તું સારા પુરુષોના માર્ગ ઉપર તારી જાતને ચડાવીને એવી રીતે વર્તજે જેથી કુટુંબનાં જનો અમારી જેવા અશક્તોનું અનુકરણ ન કરે પરંતુ સત્પુરુષોનું અનુકરણ કરે અથવા કુટુંબજનોની દુર્ગતિ ઠીકના ન કરે. વળી, હે પુત્ર! કર્મના વિપાકને લીધે ક્યારે કેવી દશા પડતાઈ જાય છે એ કોઈ બાણતું નથી માટે જ્યારે તું કોઈ વાર કુટુંબના ભારને ઉપાડી ન શકે એવી દશામાં આવી જા. ત્યારે કાલિંજર પર્વતના પૂર્વ શિખર આવેલા દેવળમાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલી એવી આપણી કુલદેવતાની પ્રતિમા છે તેની તું આરાધના કરજે. આપણા પૂર્વપુરુષોએ પણ જ્યારે તેમને સંકટની અવસ્થા આવી પડેલી ત્યારે એ કુલદેવીની જ આરાધના કરેલી અને વખતે એ કુલદેવીએ તેમનું વાંછિત સિદ્ધ કરેલું. માથા ઉપર જાને હાથ જોડીને પ્રણામ-પૂર્વક એ નાગદત્તને પોતાના પિતાનાં એ વચનો 'પ્રેમપૂર્વક' સ્વીકાર્યા. પિતા પણ અન્નપાનનું અનશનપૂર્વક પ્રત્યાખ્યાન કરીને કાળધર્મ પામ્યો અને નાગદત્તને કાળધર્મ પામેલ પિતાનાં પારલૌકિક કાર્યો કરી નાખ્યાં.

અને કેટલાક વખત પછી સમયાનુસાર પૂર્વપુરુષોની મર્યાદા પ્રમાણે ધન કમાવાની અને એવી બીજી અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં પ્રવૃત્ત થયો. એમ કરતાં કરતાં એને, કોઈ શેકના દુધ નામના પુત્ર સાથે ભાઈબંધી થઈ. એક બીજાને સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી એ રીતે સમભાવે મિત્ર તરીકે રહેતા દિવસો જવા લાગ્યા. સમય જતાં તેમનાં તથાપ્રકારનાં અશુભ કર્મો ઉદયમાં આવ્યાં તેને લીધે તેમના બધા થયા વ્યવસાયો ઉલટા પડ્યા-અવળા થયા, પુરુષાર્થ પડી ભાંગ્યો, દેશાંતર ગયેલા વાણોતરોને ચોરોએ લૂંટી લીધા, ધનના સંગ્રહો બધા બળી ગયા, વ્યાજે ધીરેલું બધું ધન ડૂબી ગયું અને ચોડાક દિવસમાં

તેનો બધો પરિવાર પણ જાણે કે તેને ઝોળખતો જ ન હોય એવો પરકીય માનવ જેવો બની ગયો. પછી તે બંને જણા બ્યારે એકાંતમાં બેઠા હતા ત્યારે તેમને એક બીબને આવો વિચાર થયો કે ખરેખર આપણે બંને જણાએ આગલા ભવમાં એવું કોઈ કર્મ સાથે જ કર્યું હશે જેનું આવું ભયાનક પરિણામ તને અને મને એટલે આપણે બંનેને એક સાથે જ ભોગવવાનું આન્યું અને આપણી બંનેની એવી સ્થિતિ આવી પડી કે હવે આપણો નિભાવ જ કઠણ થઈ પડ્યો. દુધે કહ્યું-તો હવે શો ઉપાય કરવો? હવે આપણો બચાવ કેવી રીતે કરી શકાય? અથવા શું કર્યું હોય તો પાછું સારું થાય? આવી વિકટ પરિસ્થિતિને લીધે મારું મન એવું મૂઠ થઈ ગયું છે કે ખરેખર મને કરી સૂઝ જ પડતી નથી. વધારે શું? હમણાં તો મારી ભત પણ મને સંકટ આપનારી લાગે છે. અથવા નિર્ધન-પણું દુઃખ કરે છે એમ માણસ માને છે એમાં આશ્ચર્ય શું છે? પરંતુ માણસ નિર્ધનપણાને લીધે પોતે પણ પોતાની ભતને શેરીની ધૂળ જેવી સમજે છે. પૂરણમેત્ત-માત્રાભેળ-વાળો અર્થ વગરનો શબ્દ પણ પંડિત જનોનો પરિહાસપાત્ર બની તિરસ્કારપાત્ર ઠરે છે તો પછી પૂરણમેત્ત-મૈત્રી-વાળો અર્થ-ધન-વગરનો માનવ પરિહાસપાત્ર બને અને અવગણનીય થાય એમાં શું નવાઈ? સુવિશુદ્ધ માણસની બુદ્ધિ એની એ જ છે, ઈંદ્રિયોની અવિકલ શક્તિ પણ એની એ જ છે, વચન પણ એનું એ જ છે અને માણસોમાં પ્રસિદ્ધિ પામેલ તેનું નામ પણ એનું એ જ સ્કુટ છે. વળી, એના શરીરના દીસતા કાંતિવાળા સુવિકાક્ટ અવયવો પણ એના એ જ છે, એ રીતે માનવ તો એનો એ જ હોય છે છતાં એ ધન વગરનો થતાં એક જ ક્ષણમાં જુદો જ બની જાય છે એ મહાઆશ્ચર્ય છે. આ પ્રમાણે ભારે વિષાદને લીધે જેનાં મુખમાંથી અનેક વચનો નીકળી પડ્યાં છે એવા દુધને જોઈને પેલો નાગદત્ત તેને કહેવા લાગ્યો.

હે મિત્ર! ચિત્તના સંતાપને તણ દે. મારા પિતાએ ‘સંકટ વખતે શું કરવું?’ એ માટે ઘણા સમય પહેલાં જ મને ઉપદેશ આપી મૂકેલ છે. તેમણે મને તે વખતે કહેલું કે બ્યારે તું તારા કુટુંબનો નભાવ કરી ન શકે એવી સ્થિતિમાં આવી પડે ત્યારે કાલિંજર પર્વતમાં રહેલી આપણી કુલદેવતાની આરાધના કરજે, તે દેવીનો પરચો સાક્ષાત્ જોયેલો છે અને આપણા પૂર્વપુરુષો પણ બ્યારે સંકટમાં આવી પડેલા ત્યારે તેમણે એ કુલદેવીની આરાધના કરેલી એટલે તેમનું મનોવાંછિત સિદ્ધ થયું હતું; માટે હવે આપણે વિકલપના વમળમાં પડવાનું કશું કારણ નથી, અને હવે કલ્પવૃક્ષનો પણ પરાભવ કરનારી એ ચિંતિત આપનારી દેવીની જ આરાધના કરીએ. દુધ બોલ્યો: એમ કરીએ. મારો કુલદેવ કુબેર નામનો યજ્ઞ પણ ત્યાં જ છે, હું પણ તેની આરાધના કરીશ. એ પ્રમાણે એ બંને જણાએ નક્કી કરી જોઈતું બાતું સાથે લઈ લીધું અને એ બંને સાથે કાલિંજર પર્વત બાણી જવા માટે ઘરથી નીકળ્યા. રોજ ને રોજ પ્રયાણ કરતા તેઓ કાલિંજર

પર્વતે પહોંચ્યા. ત્યાં તે બન્નેએ અનેક પ્રકારના ઝાડના ઝુડથી સુશોભિત, હંસ, સારસ, શુક વગેરે પક્ષીઓથી વ્યાપ્ત અને ભમતા ભમરીઓના ટોળાંના શુંબરવના અવાજથી મનોહર થયેલું એવું એક ઉપવન જોયું. એ જોઈને દુધ બોલ્યો: અહો! કેવી સુંદરતા છે. અહો! પાકવા ઉપર આવેલાં પીળાં પીળાં ફળોના ભારથી શાખાઓ કેવી લચી પડી છે? અહો! આ બધી ઝતુનાં ફૂલોની સુવાસને લીધે આ ઉપવન કેવું મહેક મહેક થઈ રહ્યું છે? વળી, જોતાં જોતાં એમને એ વન સ્વર્ગ જેવું જણાવા લાગ્યું: જેથી સ્વર્ગ રંભાભિરામ-રંભા નામની અપ્સરાઓથી સુશોભિત છે તેમ આ વન રંભાભિરામ-રંભા એટલે કેળનાં વૃક્ષોથી મનોહર છે. સ્વર્ગમાં જેમ ઉદ્ભટચિત્તસિંહડિ-સમર્પિ-છે તેમ આ વનમાં ઉદ્ભટ-ચિત્તસિંહડિ-નિવિધ પ્રકારના મોરો છે. વળી, સ્વર્ગ જેમ સુમણ-દેવોના સમૂહથી રમણીય બનેલું છે તેમ આ વન સુમણ-ફૂલોના સમૂહથી રમણીય છે. તથા આ વન બહુરિષ્ટવાળું છે છતાં અરિષ્ટોથી આકુળ છે અર્થાત્ અરીઠાનાં ઘણાં ઝાડો આવેલાં છે તથા અરિષ્ટો-કાગડાઓ-પણ ખીચોખીચ ભરેલા છે. વળી એ વન અપલાશ-પલાશ વગરનું છે છતાં મોટા મોટા પલાશોથી ભરેલું છે અર્થાત્ એ વનમાં કોઈ પલાશ-રાક્ષસ-નથી તથા મોટા મોટા પલાશોના-ખાખરાના વૃક્ષો આવેલાં છે. એ વનમાં સતપત્ર-સતપર્ણ દેખાય છે છતાં તેનાં ભૂરિ પર્ણ છે, એમાં સતપર્ણનાં વૃક્ષો છે તથા ભૂરિપર્ણ નામનું ઘાસ પણ ત્યાં છે-એ રીતે એ વન શોભી રહ્યું છે.

એ પ્રકારનું એ વન જોતાં જોતાં તેઓ એક સરોવરને કાંઠે ગયા. ત્યાં સ્નાન વગેરે કર્યું, કમળકુળો લીધાં અને દુધ કુબેર યક્ષના મંદિરે ગયો ત્યારે પેલો નાગદત્ત પોતાની કુળદેવીના મંદિરે પહોંચ્યો. ત્યાં જઈને તેણે કુલદેવી ભગવતીની પૂજા કરી અને અષ્ટાંગ નમસ્કારપૂર્વક તેણે એ દેવીની સ્તુતિ કર્યા પછી આદરપૂર્વક આ પ્રમાણે કહ્યું: હે દેવી! અમારા પૂર્વપુરુષોએ પણ સંકટસમયે તારી આરાધના કરેલી અને તેં તેઓને વરદાન આપેલું એજ પ્રમાણે આજે હું ભારે દુઃખના ચક્રમાં ફસાઈ પડ્યો છું અને તારે જ શરણે આવેલ છું એટલે જ્યાં સુધી તું મારા ઉપર પ્રસન્ન ન થા ત્યાં સુધી હું ખાવાનો નથી, એમ કહીને કૃતનિશ્ચય એવો એ ડાહનો સંયારો પાથરી તે ઉપર ચડી દેવીની સામે હાથ જોડીને તેની ઉપાસના કરવા લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં તેને પાંચ લાંઘણો થઈ છતાં દેવીએ તેા કશેા ઉત્તર ન આપ્યો. છટ્ટો લાંઘણુ શરુ થઈ ત્યાં તે સ્થળે એક પુરુષ આઠ્યો અને તેણે નાગદત્તને પૂછ્યું: લો! આ શું માંડ્યું છે? તેણે બધી પોતાની હકીકત કહી સંભળાવી. પેલો પુરુષ બોલ્યો: અરે મૂઠ! શા માટે તારી બતને દુઃખી કરે છે? આ લાકડાની દેવીને મૂકી દે અને તું મારી પાછળ પાછળ આવ, જેણે અનેક માનવોના મનોરથો પૂરા કર્યા છે એવા અને અહીંથી થોડે દૂર રહેલા એવા સિદ્ધત્થ નામના દેવને તને બતાવું. આ સાંભળી નાગદત્તનું મન અસ્થિર થયું અને તેણે કુલદેવીની ઉપાસના પડતી મૂકી તે પુરુષનું વચન માન્યું. તે તેની સાથે

સિદ્ધત્થ વાનવ્યંતરના મંદિરે ગયો અને ત્યાં તેની સેવા કરવા લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં તેને દસ લાંઘણો થઈ ગઈ પરંતુ દેવ તરફથી કશો ય ઉત્તર મળ્યો નહીં. ‘હવે શું કરું’ એમ તે આકુળવ્યાકુળ થવા માંડ્યો.

બરાબર એ વખતે કુબેર દેવની નિશ્ચળતાપૂર્વક ઉપાસના કરીને તેની પાસેથી ઇષ્ટ વરદાન મેળવી જેનું ભવિષ્યમાં ભદ્ર થવાનું છે એવો દુધ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે પોતાની બધી હકીકત નાગદત્તને કહી સંભળાવી. નાગદત્તે પણ પોતાની હકીકત એકપૂર્વક સંભળાવી. દુધ બોલ્યો: ગઈ વાતને સંભારવાથી શું? તું આવ અને જનો પરચો મેં બોલેલો છે એવા યક્ષ કુબેર ભગવાનને જ આપણે અનુસરીએ. ‘ટીક’ એમ કહીને નાગદત્ત તેની સાથે ચાલ્યો. બન્ને જણ કુબેરને મંદિરે ગયા. પેલો નાગદત્ત ત્યાં મંદિરમાં લાંઘવા બેઠો. નિરંતર લાંઘણો ઉપર લાંઘણો થયેલી હોવાથી તેનું શરીર સુકાઈ ગયું અને માત્ર ત્થાસ બાકી રહ્યો છે એવું તેનું શરીર જણાવા લાગ્યું. એ જોઈ દુધ પોતે ચિંતાતુર થવા લાગ્યો અને ‘હવે શું કરવું?’ એની એને સૂઝ ન પડવાથી ણીબ એક જણે દુધને કહ્યું: અરે! આ નાશ પામી રહ્યો છે છતાં તું આ રીતે એની શા માટે ઉપેક્ષા કરે છે? ખાવાપીવાનું કેમ નથી આપતો? શું તે આ સાંભળ્યું નથી કે “જીવતો નર ભદ્રાને પામે.” આ સાંભળીને દુધે પેલા નાગદત્તને પાવા માટે મગનું પાણી કરાવ્યું અને ઇચ્છા ન છતાં નાગદત્તને પરાણે પરાણે ખવરાવ્યું. કેટલાક દિવસ સુધી ખોરાક લેવાથી તે સ્વસ્થ થયો એટલે તે ઉત્સાહમાં આવી ફરીવાર લાંઘણુ કરવા તૈયાર થયો ત્યારે લોકોએ તેને કહ્યું: ભો! આ લાંઘણો ખેંચવાનો તારો વિચાર છોડી દે, હમણાં તારે પોતાને ઘરે જ અને કેટલાક દિવસ પછી ફરીવાર સારાં શુકનોને જોઈને પછી આવજે અને આવું અનુષ્ઠાન કરજે. લોકના એમ કહેવાથી દુધ સાથે નાગદત્ત પણ પોતાના ઘર બાણી પાછો ફર્યો અને સમય જતાં પોતાને ઘર પહોંચ્યો. તેને આવેલો જોઈને કુટુંબનાં જનો રાજી થયાં, તેને નવરાવ્યો, સારાં કપડાં પહેરાવ્યાં અને તેને માટે અનેક બતનાં પઠવાનોથી મનોહર એવી રસોઈ તૈયાર કરી. આવી સરસ રસોઈ લાંબે સમયે મળેલી હોવાથી તેને તેણે ઇચ્છા કરતાં ય વધારે ખાધી, રાત્રે ગ્રાહા થઈ જવાથી તે માંદો પડી ગયો. પછી વિરેચન અને વમન વગેરે ઉપાયો કરીને તેના બંધુઓએ તેને સાબો કર્યો.

એ પ્રમાણે એ નાગદત્ત કાંક્ષા દોષ-આ કરું કે આ કરું એવા વિચારના દોષ-ને લીધે મનને સ્થિર ન રાખી શક્યો, તેનું મન વિદ્યેષ પામી જવાથી તેને દેવતાનું વરદાન ન મળ્યું અને પરિણામે તે દુઃખી થયો ત્યારે પેલો નિશ્ચળ વૃત્તિવાળો દુધ પોતાની અડગતાને લીધે સુખી થયો.

પૂર્વ ભવમાં ઉપાર્જિત કરેલાં બારે પાપોને લીધે જન્મનો આત્મા હણાઈ ગયો છે એવા.....(લોકો કાંક્ષાદોષના લોગ બને છે અને યોગના શાંતિમય માર્ગથી દૂર રહે છે).

સાર—ચપળતા-ચચળતાનું સાલ જેના મનમાં 'ખુચેલું' છે એવો મનુષ્ય પોતાના હિતાહિત વિષે વિચાર કરી શકતો નથી અને તેથી ધતૂરાનું ચૂર્ણ પીધેલા પ્રાણી જેમ પત્થરોને પણ એકસરખી રીતે સોલું સમજે છે તેમ કાંક્ષા દોષવાળો તે વિમૂઢ, અવસ્તુને પણ 'વસ્તુ' સમજે છે.

જે મનુષ્ય જિનેદ્રધર્મના કલ્પવૃક્ષને તજીને પોતાનાં સુખ માટે બીજા બીજા ધર્મોને માનવા તૈયાર થાય છે તેને જેનો પાર-કાઠો-હેખાતો જ નથી એવા સમુદ્રને તરવા માટે મનગમતી નાવ તજીને કોઈ માનવ, એક સાધારણ ત્રાપાનું ગ્રહણ કરે એવા માનવો મૂઢ જેવા સમજવાના છે. જગતના વ્યવહારમાં પણ એવું જોવામાં આવે છે કે જે કોઈ માનવ હાથ ઉપરનું કોઈ એક કાર્ય પૂરું ન થયું હોય ત્યાં બીજાનો આરંભ કરવાનું ઇચ્છતો હોય અને બીજું પણ અધૂરું હોય ત્યાં ત્રીજા કામની પાછળ પડતો હોય, તેનો ડાહ્યા માણસો પરિહાસ કરે છે, તેનો પરિશ્રમ નકામો બન્ય છે અને તે વ્યર્થ ચેષ્ટાવાળો માનવ, કાર્યની ક્ષતિને પામે છે. એથી કરીને જે વિચારોના સમૂહને આમપુરુષોએ સુવિશિષ્ટ રીતે દીઠેલા છે તે વિચારો પ્રમાણે પ્રવર્તતા ઉપર દૃઢપણે નિશ્ચય-પૂર્વક લીન ચિત્તવાળો માનવ, ન ધારી શકાય એટલી બધી સારી સંપત્તિ પામીને શીઘ્ર સંસારનો પાર પામી શકે છે.

એ પ્રમાણે શ્રી કથારત્નકોશમાં સમ્યક્ત્વના અધિકારે તેના બીજા અતિચારના કાંક્ષા પ્રકરણમાં નાગદત્તની કથા કહેવામાં આવેલી છે.

══════ श्रीજીન વિચિકિત્સા અતિચાર વિષે ગંઝ અને
વસુમતીનું કથાનક ૪. ══════

સમકિતમાં શંકાનો દોષ ન હોય, કાંક્ષાનો દોષ ન હોય એ રીતે એ બન્ને દોષોથી અખંડિત રહેલા સમકિતમાં, કષ્ટોને ઉપભવનારા એવા વિચિકિત્સા દોષને પણ વિષવૃક્ષની છાયાની પેઠે સર્વ પ્રકારે તણ દેવો. એ વિચિકિત્સા બે પ્રકારની છે: દેશવિચિકિત્સા અને સર્વવિચિકિત્સા. શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને બતાવેલા કોઈ એક અનુષ્ઠાનની સફળતા યા નિષ્ફળતાની શંકા કરવી તે દેશવિચિકિત્સા અને શ્રી જિનેશ્વરને બતાવેલાં સમગ્ર અનુષ્ઠાનોની સફળતા યા નિષ્ફળતા વિષે શંકા આણવી તે સર્વવિચિકિત્સા. જે માનવોનાં મનમાં શ્રી સર્વજ્ઞનાં વચનોને સાંભળીને નિર્મળ વિવેક પ્રગટયો છે એવા માનવોએ એ બન્ને પ્રકારની દુઃખ આપનારી વિચિકિત્સા રાખવી ઉચિત નથી. શ્રી જિનેશ્વરે કહેલું અનુષ્ઠાન વિશિષ્ટ ફળને આપનારું હોય છે માટે તેને અવશ્ય આચરવું જોઈએ. જેઓ પોતાના બાવી કલ્યાણને ચાહનારા છે તેઓને એવા અનુષ્ઠાનમાં સંશય સંભવતો જ નથી. બીજા કોઈ પણ અનુષ્ઠાનને કરવાથી પણ પ્રત્યક્ષ ફળ દેખાય જ છે તો પછી ભગવંતે બતાવેલા અનુષ્ઠાનમાં ફળનો સંદેહ રાખવો એ તો વ્યામોહ જ છે. વળી, જે લોકો ખેડવાળા છે વા બીજા પ્રકારની એવી આકાશવૃત્તિવાળા છે તેઓ જે ફળમાં સંદેહ રાખે તો તેમનાથી ખેડ વગેરે થઈ શકતાં નથી અને ખેડની બધી સામગ્રી અવિકલ-પૂરેપૂરી હોય છતાં તેઓ ફળમાં સંદેહ રાખવાને લીધે ધાન્યના ભાગીદાર બની શકતા નથી. તે જ રીતે જેઓ ફળનો સંદેહ રાખીને આ જૈન અનુષ્ઠાન કરે છે-પછી ભલે તે અનુષ્ઠાન કઠોર હોય છતાં તેનું ફળ મેળવી શકતા નથી અને વિવાહ પામે છે. નવી એક બીજી વાત કે મુનિઓ વિદ્વાન હોય છે, તેઓ ન્હાતા ન હોઈ તેમનાં અંગો સ્વચ્છ હોય છે વા તેમનાં દાંત વગેરે ઘણીવાર દુર્ગંધિત હોય છે તેથી તેમના તરફ વૃણા-જુગુપ્સા રાખવી તેનું નામ વિદ્રબ્જુગુપ્સા. જેઓ કુશળ પક્ષવાળા છે તેઓએ આ વિદ્રબ્જુગુપ્સાને પણ તણ દેવી. જેઓ ઉક્ત બન્ને પ્રકારની વિચિકિત્સાને અને હમણાં જણાવેલી વિદ્રબ્જુગુપ્સાને તજતા નથી તેઓ પાપપૂર્ણ બને છે. તેઓ ગંગા તથા વસુમતીની પેઠે આ લોકમાં જ દુઃખના ભાગીદાર થઈ બાય છે. એ કથા નીચે પ્રમાણે છે:

ભારતવર્ષના તિલક જેવી અને બધાં ઘણાં મોંઘાં ચિત્રવિચિત્ર કરિયાણાં વગેરેની દુકાનો છે એવી કુણાલા નામની નગરી છે. એ નગરીમાં લોકબ્યવહારને અનુસરનારો, સારા ધર્મ અને અર્થને અનુકૂલ એવી પ્રવૃત્તિમાં ચોંટેલા ચિત્તવાળો બંબદત્ત નામે એક શેઠ છે. તે શેઠને સ્ત્રી ઉચિત શુભમાણિક્યના મંડનવાળી ચંદના નામની સ્ત્રી છે. તેમને

ગંગા નામનો એક પુત્ર છે અને વસુમતી નામની એક પુત્રી છે. શેઠે તે બન્નેને ઉચિત ખર્ચાંતેર અને ચોસઠ કલાકલાપને ભણાવ્યા. યૌવન પામ્યા પછી તે બન્નેનો યૌગ્ય કુલોમાં વિવાહ પણ કરી નાખ્યો.

હવે કેાઠ દિવસે રતિગૃહમાં-સૂવાના ઓરડામાં સુતેલા ગંગાની સ્ત્રીને ભયાનક ઝેરવાળા સાથે ડાંખ માર્યો. ઝેર ઉતારનારા મંત્રવાદીઓને લેગા કર્યા અને ઝેરને શમાવી દેવાના ઉપાયો શરૂ કર્યા. એ મંત્રવાદીઓએ જાણ્યું કે આને તો ભયંકર કાળો નાગ ડસી ગયો છે એથી એનું ઝેર ઊતરી શકે એમ નથી તેથી તેમણે તેણીનો ઉપાય કરવો છોડી દીધો. હવે 'એ મરી ગઈ છે' એમ જાણીને મસાણામાં લઈ ગયા, ચેહ ખડકી, ચેહ ઉપર મડકું ચડાવ્યું એટલામાં ક્યાંયથી એકાએક કેાઠ અવ્યક્તલિંગી-અજ્ઞેનવેષધારી પુરુષ તે સ્થળે આવી પહોંચ્યો. એ, શરીરની કાંતિ ઉપરથી જીવન મરણનું ભાવી વગેરેને કળી શકતો હતો. તેણે એ મડદાની કાંતિ જોતાં જ કહ્યું કે-અહો! આ બાઈ જીવતી છે છતાં તેણીને ચિતા ઉપર ચડાવી છે એ મહાપાપ છે. તેનું વચન સાંભળીને મનમાં વિસ્મય પામેલા લોકોએ બન્ને હાથ જોડીને તેને કહ્યું: હે મહાયશસ્ત્રી પુરુષ! તું કાંઈ વિશેષ જ્ઞાન ધરાવતો હો તો કૃપા કર અને આને જીવતદાન દે. તે બોલ્યો: મારી પાસે ચમત્કારિક વિદ્યા છે પરંતુ આને જીવાડવાના બદલામાં તમારી પાસે હું જે માગીશ તે તમે આપી નહીં શકો. લોકો બોલ્યા: તું જે માગીશ તે ગમે તેવું દુર્લભ હશે તો પણ અમે આપીશું, એ બાબત વિકલ્પ કરવાની જરૂર નથી. તે પુરુષ બોલ્યો: એમ છે તો આ સ્ત્રીને જ મને આપી દો જેથી એણીને જીવતી કરી દઉં. 'આ બિચારી ગમે તે પ્રકારે જીવતી રહેતી હોય તો સારું' એમ ધારીને ઈચ્છા નહીં છતાં પણ લોકોએ પેલા પુરુષની વાત કબૂલ રાખી એટલે આ બાઈને એને આપી દેવાનું સ્વીકાર્યું. પછી એ પુરુષે અસુક પ્રકારની લીલા સાથે માત્ર હુંકારો કર્યો એટલામાં તો એનું બધું ઝેર ઉતરી ગયું અને એ આજસ મરડતી જાણે કે સુતેલી જાગતી ન હોય એ રીતે ઊભી થઈ ગઈ. મંત્રવાદીએ એ બાઈનો કબજો લીધો. વિસ્મય સાથે લોકો જોતા રહ્યા અને એ, તે બાઈને લઈને પોતાને ઈચ્છિત સ્થાને ગયો. લોકો વિલખા પડી ગયા અને દુઃખી થતા પોતપોતાને ઘરે ગયા. આ બધું જાણીને ગંગાને ઘણો ક્રોધ ચલ્યો છતાં 'એ ઉપકારી છે' એમ સમજીને સ્નેહપૂર્વક એણે પેલા મંત્રવાદીને કહ્યું કે હે મહાપુરુષ! ગુસ્સો ન આણીશ, તને કાંઈક કહેવાનું છે:

જે ધીર પુરુષો પોતાના જીવિતનો પણ ભોગ આપીને પરોપકાર માટે ઉદ્યમવંત હોય છે તેમને તે બદલ કેાઈ બહારના પદાર્થો આપવા તે ઘણું જ ઓછું કહેવાય. જે માણસ એક તણખલાના બે ટુકડા પણ કરી શકતો નથી એવો અસમર્થ હોય તે શું કરી શકવાનો છે? અને જે માણસ શક્ત-સમર્થ છે છતાં પરોપકારની અવગણના કરે છે

તેને પણ શું કહેવું? ક્યાં જવું? જેમ રંભા, કેળતું ઝાડ બીજાઓને પોતાના ફળો આપીને નાશ પામી બચ છે તેમ જેઓ બીજાઓને માટે ફળ આપવા જતાં એટલે બીજાઓનાં કાર્યો કરવા જતાં પોતાના નાશની પણ ખેવના કરતા નથી એવા સત્પુરુષો જેવા પણ ક્યાં મળે છે? અર્થાત્ એવા સત્પુરુષોનાં દર્શન પણ ક્યાં થાય છે? તું મોટો પ્રભાવશાળી પુરુષ છો છતાં જે આ સ્ત્રીને લઈ જવાનું ધારે છે તે અત્યંત અનુચિત છે અને તું આવો સમર્થ થઈને પણ આવું કરે તો હવે સ્વચ્છંદપણે હડહડતો કળિકાળ જ ઘણા સમય સુધી અટક્યા વિના આવ્યો એમ જ બાણુવું રહ્યું.

આ બધું સાંભળીને એ મંત્રવાદી બોલ્યો: હો! હો! મેં આ જે સ્ત્રીને લઈ જવાની કિલ્લિ એલાવાળી પ્રવૃત્તિ કરી છે તેથી શરમાઈ ગયો છું માટે તું હવે સત્પુરુષના માર્ગ સંબંધે બોલતો બંધ થા. ક્યાં દરિયો અને ક્યાં ખાંભોચિયું? ક્યાં મેરુ અને ક્યાં સરસવ? ક્યાં એ સત્પુરુષોનો આચાર અને ક્યાં અમારી જેવા ક્રીડાઓની એલા-વિડંબના? માટે હે ભદ્ર! આ તારી ઘરવાળી મારી બેન જ છે અને તે એ જ રીતે મારે ઘરે રહેશે. જ્યારે તું કોઈની પણ પાસેથી કોઈપણ બાતની મંત્રસિદ્ધિ મેળવીને મને તેની ભેટ આપીશ પછી તું આને લઈને તારે ઘરે જશે. જ્યારે પણ તું કોઈપણ બાતની મંત્રસિદ્ધિ મેળવ ત્યારે પાટલીપુત્ર નગરમાં લોકોને ધૂળીને દેવધર મંત્રવાદીને ઘરે આવજો. એમાં લેશ પણ શંકા ન રાખીશ; એમ જણાવીને તેની (ગંગની) સ્ત્રીને સાથે લઈને એ મંત્રસિદ્ધ પુરુષ શીઘ્ર વેગથી જવા લાગ્યો અને પેલો ગંગ વગેરે એ જોઈને શરમાઈ ગયા અને પોતાને ઘરે પાછા ફર્યા.

આ બધી હકીકત ગંગે પોતાના માતાપિતા વગેરે લોકોને જણાવી. તેઓ બોલ્યા: હે પુત્ર! સંતાપ ન કરીશ, તને બીજી કન્યા પરણાવી દેશું. તે બોલ્યો: એ તો ઠીક છે, પરંતુ જેના ઉપર મારો વિશેષ અનુરાગ છે એવા એ જનની (સ્ત્રીની) ઉપેક્ષા કરવી ઘણું જ અનુચિત કહેવાય. આ સાંભળીને બધાં સ્વજનો મૂંગા રહ્યાં. ગંગ પણ થોડુંક કાંઈ ભાતું લઈને કોઈ ન બાણુ એ રીતે મધરાતે ઘરથી બહાર નીકળી પડ્યો. નિરંતર પ્રયાણ કરતો કરતો તે દેશાંતરોમાં ભમવા લાગ્યો. જ્યાં ક્યાંય મળ્યા ત્યાં અનેક મંત્રવાદીઓની ઉપાસના પણ તેણે સારી રીતે કરી, તેમની પાસેથી કેટલાક ઉપદેશો પણ તેણે સાંભળ્યા પરંતુ તેનાથી તેના ચિત્તનું આકર્ષણ ન થયું.

ત્યાર પછી તે ઉદ્દિયાયણ નામના દેશમાં ગયો. ત્યાં તે એક નાના નેસડામાં એક કણબણને ઘેર એક ખૂણે રહ્યો. તે કણબણને ચાર છોકરાં હતાં. એ છોકરાં ઘણાં ચપળ-તોફાની હતા તેથી જ્યારે એ કણબણ ખેતરમાં કામ કરવા જતી હોય ત્યારે તેને ઘણી અડચણ કરતાં. પછી એ સિદ્ધ મંત્રના પ્રભાવથી સાપને બોલાવીને તે ચારેને ડસાવતી, તેમને ઝેર ચડી જવાથી મૂર્છા આવી જતી અને મૂર્છાને લીધે નિસ્ચેષ્ટ બનેલાં

એ ચારે છોકરાંઓને ઘર વચ્ચે નાખી મુકી, ઘરનું બારણું મજબૂત રીતે વાસી દઈ એ કણ્ણબણ પેતરે કામે જતી. કામ કરીને પાછી આવતી ત્યારે મંત્રથી પાણી છાંટવાથી એ ચારે છોકરાંઓ પાછાં હતા તેવાં ને તેવાં ઘઈ જતાં અને પોતાના મૂળ સ્વભાવમાં આવી જતાં. એ રીતે એ રાજ કર્યા કરતી એવી એને જોઈને વિસ્મય પામેલો ગંગ વિચાર કરવા લાગ્યો. અહો ! આ કોઈ સાધારણ બાઈ નથી માટે સર્વ પ્રકારે આદર કરીને મારે આનો જ આશરો લેવો જોઈએ એમ વિચારીને એ તે કણ્ણબણને વિશેષ આદર કરીને તેની આરાધના કરવા લાગ્યો.

હવે કેટલાક દિવસો પછી એ કણ્ણબણે જોયું કે આ (ગંગ), મારો ભારે વિનય કરે છે અને મારી વિશેષ સેવા કરે છે, તેથી તેનું મન તેના તરફ એંચાયું અને તેણી કહેવા લાગી, મારામાં કોઈ ખાસ ગુણ નથી છતાં આ રીતે તું મારો ભારે સેવા શા માટે ઉઠાવે છે ? હે પુત્ર ! તારી સેવાને લીધે મારું મન તારા તરફ સર્વ પ્રકારે આકર્ષાયું છે તો હવે તારું જે કામ હોય તે મને કહે. ગંગ બોલ્યો. હે માતા ! શું કહું ? વારુ, બોલાય એવું પણ એ નથી. તેણી બોલી : હે પુત્ર ! તું કોઈ પ્રકારનો ઉદ્દેગ રાખ્યા વિના જેવું હોય તેવું કહે. પછી તેણે પોતાની સ્ત્રીને સાપ કરડવાથી માંડીને પેલો મંત્રવાદી તેણીને લઈ ગયો ત્યાં મુઘીનેા બધો પોતાનો વૃત્તાંત તેણીને કહી સંભળાવ્યો. એ બધું સાંભળીને તેણી બોલી. હે પુત્ર ! તું જરાય ઉતાવળો ન થઈશ, હું તને એવી રીતે કરી આપીશ કે તું તારું વાંછિત પુરું કરીને જ તારે ઘરે જઈ શકીશ. ગંગ બોલ્યો, તારાં ચરણકમળની કૃપા થતાં આ કાંઈ દુર્લભ નથી. પછી મારી તિથિ અને સારું મુહૂર્ત આવતાં આઠે નાગ-કુલોની પૂજા કરીને તેણીએ ગંગને એક નાગાહવાનની એટલે નાગોને બોલાવવાની વિદ્યા અને બીજી વિષમ વિષનો નાશ કરવાની વિદ્યા એમ બે વિદ્યાઓ આપી. તે વિદ્યાઓને સાધવાનો વિધિ આ પ્રમાણે કહી બતાવ્યો. ઠાળી ચૌદશને દિવસે સ્મશાનમાં એકલા જવું અને અઠાર હબાર શતા કૂલ સાથે એનો અઠાર હબાર વાર બાપ કરવો. એ રીતે એ બંને વિદ્યાઓની સાધના કરવી. વિદ્યાઓ સાધતાં સાધતાં જ્યારે એમનું જપન-સ્મરણ કરવામાં આવશે ત્યારે સર્પોના વર્ગો આવીને શરીર ઉપર ભારે હુમલા કરશે છતાં લેશ પણ ભય ન પામવો.

ત્યાર પછી આરાધનાની વિધિને સારી રીતે સમજીને અને વિદ્યાને અવધારીને તે ગંગ એ કણ્ણબણને પગે પડીને ત્યાંથી નીકળ્યો, પાટલીપુત્ર ગયો. બંને વિદ્યાઓને સાધવાની સામગ્રી તથા વિધિ બધી તૈયાર કરી સ્મશાનભૂમિમાં ગયો અને બતાવેલ વિધિ પ્રમાણે વિદ્યાને જપવા લાગ્યો. એવામાં એ વખતે સિંદોર જેવી લાલ લાલ ચકળવકળ થતી આંખોના પ્રકાશવડે ગંગને પણ લાલ રંગે રંગી દેતા, મુખમાંથી ઝરતા તણુખાઓ-વડે આગની જેવો ઘટાટોપ બતાવતા, આગ જેવા જણાતા, ઉઠ્ઠ અને બિડાએલી કણ્ણ-ઓના ફડફડાટના ઘોંઘાટને લીધે દિશાઓના છેડાને ગજવતા, કણ્ણે કણ્ણે કરવામાં આવતા

કુંક્રાડાના પવનને લીધે વનોના છેડાઓને કંપાવતા, મેઘ જેવા કાળા સુવાળા લાંબા લાંબા દેહને લીધે ખીબાઓને ભય પમાડતા તથા માનવ લોકને ડસતા એવા અનેક સર્પો દિશાઓમાંથી અને દિશાઓના વાયવ્ય ખૂણાઓમાંથી નીકળીને ત્યાં ઉભરાવા લાગ્યા. હવે પ્રલય-કાળમાં શ્લોક પામેલા કાળા સમુદ્રના તરંગો જેવા ચંચળ અને લાંબા લાંબા દેહવાળા એવા તે સર્પોને ઉપદ્રવ કરવા આવતા જોઈને પેલો ગંગા જી ગયો અને વિચાર કરવા લાગ્યો.

આ મંત્રોની સાધના કરવી કોઈ પ્રકારે ઉચિત નથી. કોણ જાણે આ બધા જમરાજની આંખના પલ્લકાર જેવા ભયંકર સર્પો પાસે આવીને શું એ કરે. વિદ્યાનું કૃળ તે હજી શંકાસ્પદ છે ત્યારે આસર્પો તેો કરડીને નક્કી મારો વિનાશ કરશે જ. અનર્થ અને સંશય એ બંને નિવૃત્તિનાં આંગો છે એમ વિદ્વાન લોકો કહે છે અર્થાત્ અહીં કૃળનો સંદેહ છે અને અનર્થ સામે આવીને ખડો છે માટે જેની સિદ્ધિ સંદેહાસ્પદ છે એવા અને સુખે સુતેલા કેસરીસિંહને જગાડવાની પ્રવૃત્તિ જેવા આ વિદ્યા સાધનનું કશું પ્રયોજન નથી. એમ સમજીને ગંગે વિદ્યાની આરાધનાનો બધી પ્રવૃત્તિ સમેટી લીધી અને વેગથી પોતાના ઘર બહી નાશી ગયો.

ખીજે દિવસે લોકોને પૂછીને દેવધર મંત્રવાદીનું ઘર શોધી કાઢી એને ઘરે પહોંચ્યો. મંત્રવાદિએ તેને ઝોળખી કાઢ્યો. તેની યોગ્ય આગતાસ્ત્રાગતા કરી, પરસ્પર બંને જણાને વાતચિત થઈ. ગંગે મંત્રવાદીને કહ્યું: હો ! આ સર્પોને આકર્ષતારી-ભુજંગા-હર્ષણી અને સ્મરણમાત્રથી જ સર્પોના વિષનો વિદાત કરનારી ઉત્તમ વિદ્યાઓને તું લે અને મને મારી સ્ત્રી પાછી આપ. મંત્રવાદીએ 'ઠીક' કહી એનું વચન સ્વીકાર્યું. સારો દિવસ જોઈને વિદ્યાઓ લીધી અને તેણે જે વિધિ બતાવ્યો તે રીતે એ મંત્રવાદીએ નિર્ભયચિત્તે અને નિરાકાંક્ષભાવે તેની સાધના પણ કરી લીધી.

કણબણ જેમ પોતાનાં છોકરાંઓને સર્પ કરડાવતી એ રીતે પેલા મંત્રવાદીએ એ વિદ્યાનો પ્રયોગ ચૂડામણિ શાસ્ત્રના પરમાર્થને જાણનારા એવા જયદેવ નામના નિમિત્ત-શાસ્ત્રી ઉપર અજમાવ્યો. શરીરમાં આવિષ્ટ થયેલા દુષ્ટ કાળા સર્પના વિષની પ્રબળતાથી એ જયદેવ, લાકડું થઈ ગયો. ઝેર ઉતારનારા બધાએ એને જોઈને હાથ ખંખેરી નાખ્યા. રાજા ચિંતામાં પડ્યો અને તેણે નગરમાં ઢોલ વગડાવ્યો કે જે કોઈ, આ નિમિત્ત-શાસ્ત્રીને સાજો કરશે તેને, જે ગમશે તે રાજા આપશે. દેવધરે ઢોલ વાગતો અટકાવ્યો અને તેને જીવતો કરવાનું માથે લીધું. પછી એણે રાજાને કહ્યું: હે દેવ ! જો આ નિમિત્ત-શાસ્ત્રી મને ચૂડામણિ શાસ્ત્રના પરમાર્થને ચોક્કસ શીખવી છે તો એને હું જીવતો કરું. રાજા બોલ્યો: ચોક્કસ શીખવશે. નહીં શીખવશે તો હું તેની પાસે શીખવાડાવીશ. દેવધર બોલ્યો: હે દેવ ! આ જાબત કોનો ધર્મહસ્ત છે એટલે કોના હસ્તાક્ષર છે ? રાજા

ઘોઢ્યો-મારો જ ધર્મહસ્ત છે. ત્યાર પછી સવિશેષ સામર્થ્યવાળા તે મંત્રવાદીએ એ નિમિત્તશાસ્ત્રીને જીવતો કરી દીધો. જીવેલા એવા તેણે એ મંત્રવાદીને ચૂડામણિશાસ્ત્ર શીખવાનું ન સ્વીકાર્યું. પછી રાજા ઘોઢ્યો: જ્યારે તું ઝેરને લીધે લાકડા જેવો નિશ્ચેષ્ટ બની ગયેલો ત્યારે મેં તેને ગમતી આ શરત પૂરી પાડવા માટે મારો ધર્મહસ્ત આપેલો માટે મારા કથનને અનુસારે તારે એ શાસ્ત્ર તેને શીખવાડવું જ પડશે; નહીં શીખવાડ એ નહીં ચાલે. પછી રાજાની પ્રબળ બલામણુને અનુસરીને તેણે પેલા દેવધર મંત્રવાદીને તેર માત્રા સુધીનું ચૂડામણિ શાસ્ત્ર શીખવાડ્યું. એ શાસ્ત્રના જ્ઞાનપ્રભાવને લીધે એ દેવધર ત્રિકાળજ્ઞાની થયો. પછી વિશિષ્ટ શાસ્ત્રના જ્ઞાનનો લાભ મળ્યો તેથી વસ્ત્ર વગેરે વસ્તુઓ આપીને ગંગને તે મંત્રવાદીએ તેની સ્ત્રીને સોંપી દીધી અને તેને તેના સ્થાને જવા રજા આપી. તે પોતાના નિવાસે આવ્યો અને નગરના લોકોએ તેનાં વખાણુ કર્યાં અને તેના માતાપિતા સંતોષ પામ્યાં.

હવે વળી એક દિવસે પેલી વસુમતી દીકરી રોતી રોતી પોતાને સાસરેથી પિયરમાં આવી. માતાપિતાએ આ રીતે આવવાનું કારણ પૂછ્યું: હે પુત્રી! તને કોણે શું કર્યું? તેણી ઘોઢી: હું સાસરાના ઘરમાં એક દુશ્મન હોઈ એમ મને સાસરિયાં બધાં હેરાન કરે છે, રોજ મારાં કરવાનાં બધાં કામો બરાબર કર્યાં કરું છું છતાંય મારા તરફ તેઓ એક દુશ્મનની પેઠે જીએ છે. વળી, હમણાં મને શા માટે તેમના ઘરમાંથી હાંકી કાઢી એ હું જાણતી નથી. આ સાંભળીને માતાપિતા ઘોઢ્યા: હે પુત્રી! તું નિરાંત રાખ, તેં પૂર્વભવમાં કોઈ એવા દુષ્કર્મો કર્યાં હશે જેને પરિણામે તને આવું સંકટ આવ્યું જણાય છે, માટે હવે તું જેમ તારા પોતાના ઘરમાં રહેતી હતી એ જ રીતે અહીં પણ ધર્મપરાયણ ધર્મને કેટલાક દિવસ અહિં રાહ જો. જ્યારે કોઈ નિમિત્તિયો આવશે ત્યારે તેને પૂછીને જોવરાવશું અને આ સંકટ ટાળવાનો જે ઉપાય તે બતાવશે તે બાબત વિચાર કરીને બધું કરશું.

બીજે વખતે તે દેવધર નિમિત્તિયો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એ ચૂડામણિ શાસ્ત્રના જ્ઞાનને લીધે નષ્ટ, સુષ્ટિ અને ચિંતા વગેરે પરોક્ષ પદાર્થોનું જ્ઞાન ધરાવતો હતો અને તેને લીધે કુતુહલથી પ્રેરાયેલા અનેક રાજાઓ, શેઠિયાઓ તથા સેનાપતિઓ વગેરે મોટા મોટા લોકો તેની પાછળ કર્યા કરતા હતા. તેને ઘરે બોલાવીને સારાં રૂણ, કૂલ વગેરે તેની સામે મૂકીને વસુમતીના માખાપે વસુમતીના સંકટ સંબંધે પૂછ્યું: તેણે એકાગ્ર ચિત્તથી વિચાર કરીને ગંગને કહ્યું: આ તારી બહેને તેના પૂર્વભવમાં જેઓ પોતાના શરીરે સ્નાન કરતા નથી વા બીજી રીતે પણ શરીરનો સંસ્કાર કરતા નથી તેવા સાધુઓનાં મેલાં અને ગંધાતાં શરીર જોઈને ‘આ લોકોને ધિક્ધિક્’ એમ કહીને તેમની ધૂણા કરેલી અને તેથી તેને નિકાચિત એવો દોર્ભાગ્યનો દોષ થયેલો છે. એ દોષને શાંત કરવાનો ઉપાય આ ભવમાં તો થવાનો નથી પરંતુ બીજા જન્મારામાં થશે. માટે અત્યારે તો તું તારે ઘેર જા. અને

એને કોઈ ભૂત કે પિશાચ વગેરેનો વળગાડ છે એવો વહેમ ન રાખીશ. આ સાંભળીને ગંગા પોતાને ઘરે ગયો. જે હકીકત નિમિત્તિયાએ કહેલી તે બધી તેણે માતપિતાને કહી સંભળાવી. આ બધું સાંભળીને તેની બહેન વસુમતી પોતાને જાતને નિંદવા લાગી અને પોતાના કામનેા પસ્તાવો કરવા લાગી. ગંગા પણ ક્રૂણ મળશે કે કેમ એવો શંકાને લીધે તથા પ્રકારની ઉત્તમ વિધાના લાલને ચૂકી ગયો હતો એટલે ભારે શોક પામ્યો. આ જગતમાં એવા પણ માણસો હોય છે જેઓ કુશળપક્ષનેા વિદ્યેપ કરવામાં નિપુણ હોય છે અને સંમોહને લીધે મૂઢમતિવાળાં બનેલા હોય છે; આવા જ લોકો આવતી લક્ષ્મીને લાકડી લઈને મારીને ભગાડી મૂકે છે. જેઓ દુર્નયની કઠણ બેડીઓથી જકડાયેલા છે તેઓ-તેવા જીવો-ભવના બંદીખાનામાં ગોંધાઈ ગોંધાઈને ઘણા લાંબા સમય સુધી રહેવાના છે. વળી, જે માનવ, સોના અને રત્નથી પરિપૂર્ણ એવા નિધાને 'એ ખાલી છે.' એમ સમજીને તણ દે છે તેને, કદપવૃક્ષને 'એ નિશ્ચેતન અક્ષતું ક્રૂણ છે.' એમ સમજીને તણ દેનારા જેવો સમજવો. 'કામધેનુ' ગાય તેા તિર્થંચયેનિતું પ્રાણી છે અને પશુ હોવાથી વિવેક વગરની છે એટલે તે કામપ્રદા-ઈન્દ્રા પ્રમાણે આપનારી-કેમ હોઈ શકે? એમ સમજીને તેને તરછોડે છે તથા ચિંતામણિ રત્ન ભાષા વગર અને ભાષાને યોગ્ય શરીર વગર શી રીતે આપણાં ધારેલા મનોરથો પૂરા કરી શકે એમ સમજીને તેનેા તિરસ્કાર કરે છે, એ બન્નેની જેવો એટલે કામધેનુ અને ચિંતામણિ રત્નને તરછોડનારની જેવો એને સમજવો કે જે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન બધા પદાર્થોને જાણનારા કેવળી ભગવાન શ્રી જિનેશ્વર દેવે નિશ્ચિતપણે બતાવેલો માર્ગ 'સક્રૂણ હશે કે નિષ્ક્રૂણ હશે' એવી શંકા કરીને તણ દે છે અને જેન સાધુઓની ધૃષ્ટા કરીને એ માર્ગને વિશુષ્ટ સમજે છે.

સાર—એ પ્રમાણે જે માનવ, ક્રૂણની આશંકા વગર વ્રત, નિયમ, તપસ્યા, જ્ઞાન અને દીક્ષા વગેરે નિત્ય કર્તવ્યો કે જે સ્વર્ગના મંદિર સમાન, મોક્ષના ઘર સમાન અને લક્ષ્મીના ઘરસમાન છે તેવાં અનુષ્ઠાનોમાં હુરહુમેશાં પોતાના આત્માને જોડી રાખે છે, તે સંસારસમુદ્રથી બહાર જલહી નીકળી જાય એમાં શી નવાઈ?

એ પ્રમાણે શ્રી કથારત્નકોશમાં સમ્યક્ત્વના અધિકારે તેના તૃતીય વિચિકિત્સા અતિચારના પ્રકરણમાં ગંગા અને વસુમતીનું કથાનક સંપૂર્ણ થયું.

❧ મૂઢદષ્ટિના દોષ વિશે શંખનું કથાનક પાંચમું. ❧

માનવ, સમકિત સંબંધી શંકા, કાંક્ષા વગેરે દોષો ન આવરતો હોય અને સમકિતના માર્ગમાં સ્થિર લક્ષ્યવાળો હોય છતાં તેણે અસત્ સંકલ્પને પોષનારું એવું મૂઢદષ્ટિપણું છોડવું જ જોઈએ. દષ્ટિ એટલે દર્શન, જેનું દર્શન મૂઢ છે, વિવેક વગરનું છે-ઉપરચોટિયું છે તે મનુષ્ય મૂઢદષ્ટિ કહેવાય. પોતાના ધર્મમાં સ્થિર રહેલો મનુષ્ય બીજા બીજા ધર્મવાળાઓને બાહ્ય ઋદ્ધિનો આડંબર-બાહ્ય પ્રભાવ, ચમત્કાર વગેરેને જોઈને પોતાના ધર્મ વિષે વ્યામોહ પામે તે તેની દષ્ટિની મૂઢતા કહેવાય. બાહ્ય ઋદ્ધિનો આડંબર પણ અનેક પ્રકારનો છે. નવાં નવાં જીવંત જીવંત રૂપો કરવાની શક્તિ, આકાશમાં ગમન-ચાલવાની શક્તિ વગેરે. વળી બીજું, મંત્ર વગેરેની સિદ્ધિ, લોકપૂજા તથા રાજા વગેરે તરફથી થતાં સન્માન સત્કાર પૂજા વગેરે. આ બધા આડંબર બીજા બીજા કુતીર્થિકોમાં હોય છે એ જોઈને જે પોતાની શ્રદ્ધામાં વ્યામોહ પામે-જેની દષ્ટિ પોતાના સ્થિર ધર્મથી ચલિત થઈ મુંઝાઈ જાય તે માનવ મૂઢદષ્ટિ. બાણવો. મૂઢદષ્ટિ એ એક પ્રકારનો સ્વભાવ-ગુણ છે. તે સ્વભાવ જેનામાં હોય તે પણ ગુણ અને ગુણી વચ્ચે અલોદનયની ભાવનાની અપેક્ષાએ મૂઢદષ્ટિ કહેવાય. આ મૂઢદષ્ટિ-પણાનો અતિચાર છે અને એ સમકિતના માર્ગને દૂષિત કરે છે. કુતીર્થિક અને અસંચત લોકો કેવા કેવા પ્રકારના ચમત્કારો બતાવી શકે છે અને તેમની પાસે કેવા કેવા પ્રકારની ઋદ્ધિઓ છે તથા તેમનો લોકો તથા રાજા વગેરે મોટા માણસો કેટલો બધો સત્કાર કરે છે તે જુઓ. ત્યારે સુમુનિના માર્ગને પામેલા એવા અમારી પાસે તો તેમાંનું થોડું પણ નથી અર્થાત્ અમે પવિત્ર ધર્મમાં સ્થિર છીએ છતાં અમારી પાસે કોઈ ચમત્કાર શક્તિ જ દેખાતી નથી. એથી એમ માલૂમ પડે છે કે આ જિનશાસનનો ધર્મ નવો-આજકાલનો-હોવો જોઈએ અથવા એ ધર્મનો ઉપદેશક કોઈ, અતિશય જ્ઞાન વિનાનો હોવો જોઈએ. આ પ્રમાણે જેમના હૃદયમાં કુવિકલ્પો ઊભા કરે છે અને તેથી જેઓ મુંઝાયા કરે છે અને પોતાના સત્ય ધર્મથી ચલિત થઈ જાય છે તેઓ મૂઢદષ્ટિ કહેવાય. પરંતુ એઓ એમ બાણતા નથી કે આ સમય હુંડ અવસર્પિણી છે, દુષ્પ્રમકાળ છે એટલે હડહડતો કલજીગ છે અને ભસ્મગ્રહ વગેરે ભારે દોષો લાગેલા છે તેથી જ નિર્દોષ એવું શ્રી જિન-શાસન છતાં લોકોમાં પૂજ્ય બનેલું નથી અર્થાત્ કાળના દોષને લીધે અને શહના દોષને લીધે શ્રી જિનશાસનનો મહિમા વધેલો નથી. જે કદાચ અણુજ એવા ઘણા લોકો કુતીર્થિકોના મતને કોઈપણ રીતે માને છે, પૂજે છે અને સ્વીકારે છે અને શ્રી જિનશાસનને માનતા નથી તો શું એટલામાત્રથી જ શ્રી જિનશાસન નિર્દિત બનેલું કહેવાય ખરું? દાખલા તરીકે, ગુણવાળા હાથીઓના દાંતના ઉપયોગનો અર્થો માનવ, લોકોમાં બહુમાન પામતો નથી તો શું એટલા માત્રથી જ હાથીદાંતની કિંમત ઘટી જાય ખરી? એ જ

પ્રમાણે નિર્દોષ એવા જૈનશાસનને ઘણા લોકો ન માને એથી શું એવું મૂલ્ય ઘટી શકે ખરું? આ લોકમાં મળનારાં સાધારણ લાલ અર્થ સન્માન વગેરેને જોઈને દૃષ્ટિમાં વ્યામોહ થવાથી શંખ નામનો માનવ જેમ સમકિતનો માર્ગ છોડી દર્ધ દુઃખનો ભાગી થયો તેમ એવા વ્યામોહથી ખીન્નઓ પણ દુઃખના ભાગી થાય છે. તે શંખની કથા હવે કહેવામાં આવે છે.

અર્ધ ઐરવતની ભૂમિના વિસ્તારમાં બૂપણુ સમાન, અવાજ કરતી-ખણુખણુતી મણિની ઘુઘરીઓવાળા ધનજરાના દર્શનીય આડંબરવાળાં સુરભવન જેવાં મનોહર ઘરોવાળું, અભિમાન ઇર્ષ્યા વગેરે દોષ વગરના લોકનો સમૂહ જ્યાં નિવાસ કરે છે એવું જયપુર નામે એક નગર છે. એ નગરમાં નીતિના પાલનમાં ઈંદ્ર કરતાં પણ ચડિયાતો સાક્ષાત્ ધર્મરાજ વિરાજમાન ન હોય એવો માનવોનો ઈંદ્ર ચંદ્ર નામે રાજ છે. તેને લક્ષ્મીનાં રૂપલાવણ્ય કરતાં ય ચડિયાતાં રૂપલાવણ્ય ગુણોવાળી કમલાવતી નામે સ્ત્રી છે. સમગ્ર કળાઓમાં કુશળ એવો પુરંદર નામે પુત્ર છે. એ પુરંદરની સ્ત્રી નામે સલકુખણુ બધી જાતનાં કામકાજમાં વિચક્ષણુ છે. આ બધાંય પેતપેતાનાં કામકાજમાં મશગૂલ થઈને રહે છે.

હવે એક વાર, ભારે ગાજવીજ અને કડાકાભડાકાના અવાજોથી આખા પ્રજ્ઞાંડને ભરી દેતા, ગબકતી વિજળીના વારંવાર થતા ચમકારાના દેખાવોથી ચકચકતા, પ્રચંડ ઇન્દ્રધનુષવડે સુશોભિત લાગતા, આરોહ માટે પ્રવર્તેલી વજનદાર સ્ત્રીનું અભિમાન ઉતારનારા અને પ્રવાસીજનોના જથ્થાને ડરાવનારા એવા નવા મેઘના સમૂહો આકાશમાં ઊભઠ્યાં.

ત્યારપછી ગંભીર ગળાવાળા મોરો નાચ્યા, અસંતોષ પામેલા રાજહંસો નાશી ગયા, અનેક વૃક્ષો ઉપર નવાં નવાં સુશોભિત પાંદડાં ફુટ્યાં અને આખુંય પવિત્રીનું વન કરમાઈ ગયું. બધા પાડાઓના જથ્થાને ભારે સંતોષ થયો, જેમના પતિ પ્રવાસે ગયા છે એવી વિરહવાળી યુવતિઓને ભારે શોક અને દુઃખ થયાં. એ પ્રમાણે-આ જાતનો-વિચિત્ર પ્રકારની નાટકી ક્રીડાઓનો સૂત્રધાર એવો વર્ષાઋતુનો આરંભકાળ પેતાનાં જુદાં જુદાં રૂપો બતાવતો આવી લાગ્યો.

હવે એક વાર રાજ જ્યારે સભામંડપમાં સુખાસન ઉપર બેઠેલો હતો ત્યારે તેને પ્રણામ કરીને દ્વારપાળે વિનંતિ કરી કે, હે દેવ! ત્રણે કાળના બનાવોને જાણનારો જ્નેગાણુદ નામનો એક નૈમિત્તિક-જેશી આપને મળવા માટે બારણા પાસે આવીને ઊભો છે. એ માટે આપનો શો આદેશ છે? રાજ બોલ્યો: શીઘ્ર એને મારી પાસે તેડી લાવો. 'જેવી આપની આજ્ઞા' એમ કહીને દ્વારપાળ પેલા જેશીને રાજ પાસે તેડી ગયો. રાજને આશીર્વાદ આપીને એ જેશી ઉચિત સ્થાન ઉપર બેઠો. રાજએ તેને કૂલો આપ્યાં અને તાંબૂલ આપી તેનું આદરમાન કરી તેની સાથે વાતચિત કરવા માંડી-આપ

ક્યાંથી આવે છે? ક્યાં પધારવાના છે? જોશી બોલ્યો: હે મહારાજ! વિદ્યારત્નોના રત્નાકર જેવા વસંતપુરથી તો હું આવ્યો છું અને કંચીપુર તરફ જવાની મારી ઈચ્છા છે. રાજ બોલ્યો: સારું, ત્રણે કાળના બનાવોને જાણવાની તમારી પાસે જે વિદ્યા છે તેમાં તમે કેટલી પ્રગતિ કરી શક્યા છો? જોશી બોલ્યો: મહારાજ! ગુરુકૃપાથી એ બાબત હું થોડુંઘણું જાણું છું. રાજ બોલ્યો: એમ છે તો તમે, હવે થોડા જ દિવસોની અંદર કાંઈ વિશેષ પ્રકારનું જે શુભ કે અશુભ થવાનું હોય તે બતાવો. જોશી બોલ્યો: મહારાજ! સાંભળો, આવતી આઠમને દિવસે આખા સૂર્યનો શ્રાસ કરી નાંખનારું એવું શ્રદ્ધ ધરો. આ સાંભળીને બધો રાજપરિવાર અને સભાદોકો વિસ્મય પામ્યા અને માથું ધુણાવતાં ધુણાવતાં એક બીજાનું મોઢું જેવા લાગ્યા. અકાળે થનારા સૂર્યશ્રદ્ધથી ક્ષોભ પામેલા રાજએ કહ્યું: હે જોશી! પર્વદિવસ સિવાય એ શ્રદ્ધ શી રીતે સંભવે? અર્થાત્ વંદ્યશ્રદ્ધ પૂર્ણિમાને દિવસે થાય છે. અને સૂર્યશ્રદ્ધ અમાવાસ્યાને દિવસે થાય છે, તો એ બન્ને દિવસો સિવાય શ્રદ્ધ શી રીતે સંભવી શકે? જોશી બોલ્યો. મહારાજ! કદાચ સમુદ્ર સહિત આખી ધરતી પણ ચલિત થઈ જાય તો પણ જે હકીકત કેવળી ભગવાને કહેલી છે તેમાં થોડો પણ ફેર પડતો નથી; પરંતુ એ વિશે વિચક્ષણ પુરુષે સારી રીતે વિચાર કરવો જોઈએ. ‘આ વાતની અર્થા સભા વચ્ચે જેમ તેમ કરવી ઠીક નથી જણાતી’ એમ સમજીને રાજએ સભાને બરખાસ્ત કરી દીધી, બધા સભાજનો ચાલ્યા ગયા અને ત્યાં એકાંત થઈ ગયું. પછી રાજએ પેલા જોશીને આદરપૂર્વક પૂછ્યું: હે જોશીજી! તમે હવે સ્પષ્ટપણે કહો કે તમે જે સર્વશ્રાસી સૂર્યશ્રદ્ધની વાત કહો છો તેમાં સૂર્ય કોને સમજવો? અને પૂર્વ પ્રમાણે પર્વદિવસ આવ્યા સિવાય તેનું શ્રદ્ધ કેમ કરીને થાય? નૈમિત્તિક બોલ્યો. મહારાજ ઠીક પૂછ્યું. મેં કહેલા સર્વશ્રાસી સૂર્ય શ્રદ્ધમાં જે સૂર્ય છે તે તું પોતે જ છો અને એનું સર્વશ્રાસી શ્રદ્ધ એટલે તારું મરણ છે. આ સાંભળીને ભય પામેલો રાજ પોતાનાં સર્વ અંગનાં આભરણો ઉતારીને અને એ જોશીને આપી દઈને કહેવા લાગ્યો: હે જોશીજી! આ મારું મરણ અટકે એવો કોઈ ઉપાય છે? જોશી બોલ્યો જરૂર છે, પરંતુ તે તું કરી શકીશ નહીં. રાજ બોલ્યો: જીવનને સાચવવા માટે શું ન કરી શકાય? નૈમિત્તિક બોલ્યો. જો એમ છે તો મહારાજ! સાંભળો, તું રૂપ, યૌવન અને સ્વભાવમાં બરાબર તારા જેવા કોઈ પણ માણસને તારી ગાદી આપી દે અને તેનો રાજ્યાભિષેક કર, પછી તું એ રાજની આજ્ઞામાં તેની પાસે હાથ જોડીને એક નોકરની જેમ હાજર રહે. આ પ્રમાણે તારે આઠમનો દિવસ આવતાં સુધી કરવાનું છે. જેથી જે અકસ્માત નડવાનો છે તે તને નહીં નડતાં પેલા નવા બનાવટી રાજને નડશે અને તેનો વિદ્વાત થતાં તું બચી જઈશ. રાજએ આ વાત સ્વીકારી લીધી. પછી આદરસંસ્કાર કરીને નૈમિત્તિકને જવાની સંમતિ આપી.

પછી રાજએ એ વિશે પોતાના પ્રધાનને બોલાવી તેમની સાથે વાતચિત કરી અને

પૂછ્યું કે આ નગરમાં એવો કોણ પુરુષ છે જે રૂપમાં, સ્વભાવમાં, બોલવા ચાલવામાં અને એમ બીજી બધી રીતે બરાબર મારી સરખો જ હોય. પ્રધાનોએ બરાબર નક્કી વિચારીને રાજને કહ્યું: હે દેવ ! શંખ નામના પુરોહિતનો પુત્ર પ્રભાકર બરાબર તમારી સરખો છે, તમારામાં અને એ પ્રભાકરમાં કશો જ ભેદ જણાતો નથી અને એ સિવાય બીજો કોઈ તમારી જેવો આપણા નગરમાં નથી એવું અમને લાગે છે. પછી રાજએ એ હકીકતની ખાત્રી કરવા સારુ એ પ્રભાકરને જ પોતાના કપડાં ઘરેણાં વગેરે પહેરાવીને અને બીજો પણ પોષાક બરાબર પોતાની જેવો જ સજવોને તથા પોતાના નોકરો, હુબુરિયાઓ અને બીજા ચાકરો તેને સાથે આવી એ બનાવટી રાજ પ્રભાકરને અંત:પુરમાં મોકલ્યો. અંત:પુરમાં આવેલો પ્રભાકર તદ્દન રાજની સરખો જ જણાવાથી અંત:પુરમાં રહેનારી રાણીઓ અને દાસીઓએ જાણ્યું કે ચોક્કસ રાજજી જ પધાર્યા છે અને એમ ધારીને રાજને માન આપવા માટે તે બધી ભૂલી થઈ ગઈ અને એ અંત:પુરમાં રહેનારી દાસીઓએ એ બનાવટી રાજ પ્રભાકર માટે માન સહિત આસન વગેરે આણી આપ્યાં. એ પ્રભાકર તો (ત્યાં કશું જ) ઇચ્છતો નહોતો તેથી તે ક્ષણવાર બેસીને તુરત જ ત્યાંથી પાછો ફર્યો. પોતે પહેરેલો વેષ વગેરે રાજને પાછું સોંપી દઈ તે પ્રભાકર પોતાને ઘરે ગયો. પછી થોડીક વારમાં જ રાજ પોતે અંત:પુરમાં પહોંચ્યો અને અંત:પુરમાં રહેનારી રાણીઓએ તથા દાસીઓએ પૂર્વની પ્રમાણે જ રાજનો આદર-સત્કાર કર્યો અને તેઓએ રાજને પૂછ્યું: હે દેવ ! તમે પોતે હમણાં જ થોડીક વાર પહેલાં અંત:પુરમાં પધારેલા છતાં કેમ કશું જ બોલ્યા નહીં? કશો હુકમ પણ કર્યો નહીં? રાજએ પોતાની સુખાકૃતિનો ભાવ છુપાવીને કહ્યું કે-એ વખતે મારું મન વિદ્યેપવાળું હતું તેથી તમારી સાથે હું કાંઈ બોલી શક્યો નહીં તેમ તમને કાંઈ કામ પણ ચીંધી શક્યો નહીં.

આ પ્રમાણે પેલા પ્રભાકરને બરાબર પોતાની સરખો જ જાણીને અને અંત:પુરમાં રહેનારી બાઈઓ સાથે થોડીક વાર વાતચિત કરીને ત્યાંથી પાછો ફરી, રાજ સલાહવનમાં ગયો. શંખ પુરોહિતને બોલાવ્યો અને તેને સુખાસનમાં બેસારી તેની સાથે આદરપૂર્વક વાતચિત્ કરી અને કહ્યું કે-આજે રાત્રે મને સ્વપ્ન આવ્યું છે અને તેમાં મેં ઘણા સોગન આપીને તારા પુત્ર પ્રભાકરને મારું રાજ આપી દીધું. મારે આ મારું સ્વપ્ન ખરું પાડવું છે એથી હું તારા પુત્રને મારું રાજ ખરેખરી રીતે આપવા ઇચ્છું છું અને એ રીતે મારા સ્વપ્નને સાચું કરવાનો છું. શંખ બોલ્યો: આવી જાતના બનાવો એટલે સ્વપ્નને સાચું કરી બનાવવાના બનાવો તો કથાઓમાં પણ કયાંય સાંભળ્યા નથી તો એમ શા માટે કરવા ઇચ્છો છો? રાજ બોલ્યો: એમાં અયુક્ત શું છે? જેમને આપણે આપણા ગુરુજન માનતા હોઈએ તેમને સર્વસ્વનું સમર્પણ કરવું એ તો ઉચિત જ છે. આ સાંભળીને વિસ્મય પામેલો શંખ બોલ્યો: જેવી આપની આજ્ઞા.

હવે સમય ગુમાવ્યા સિવાય, પ્રધાનો, મંત્રીઓ, શેઠિયાઓ અને સેનાપતિઓ વગેરેની

રૂબરૂમાં પ્રભાકરને રાજ્યાભિષેક કરી રાજ્યે પોતાની ગાદી ઉપર બેસાડ્યો અને એક પોતાની સ્ત્રી સિવાય બીજી અધી રાજ્યલક્ષ્મી બધી રીતે રાજ્યે પ્રભાકરને સોંપી દીધી અને તેને રાજ્ય તરીકે પ્રણામ પણ કર્યાં. તે વખતે બીજા સાધારણ જેવા માણસો જે પોતપોતાને ઉચિત સ્થાને બેઠેલા હતા તેમણે બધાએ ! અરે ! હાય ! હાય ! આ શું કર્યું એમ હાહાકાર કર્યાં અને તેમના ખ્યાલમાં આમ રાજ્યબદલી કરવાનું ખરું કારણ ન આવ્યું તેથી તે બધા લોકો વ્યાકુળ થઈ ગયા. પેલા પ્રભાકરે તો રાજ્યનો સ્વીકાર કર્યો અને રાજ્યમાં બધે સ્થળે પોતાની આણુ અસંકપણે ફેરવી દીધી અને રાજ્યનાં કામ જોતાં પણ તેનું મન પરોવાઈ ગયું.

હવે જ્યારે આઠમો દિવસ આવ્યો ત્યારે નવો રાજ્ય પ્રભાકર પોતાની સભામાં બેઠો હતો, તેની પાસે પ્રધાનો બેઠા હતા અને પેલો અસલ રાજ્ય સભાના કોઈક ખૂણામાં બરાઈને બેઠો હતો અને સિંહાસન ઉપર બેઠેલા રાજ્ય પ્રભાકરની અન્ને પડખે આમરો ઢળાઈ રહ્યાં છે, તેની આગળ નાટારંભ ચાલી રહ્યો છે એવામાં એકદમ અકસ્માત તડતડ એવા ભારે અવાજને લીધે લોકોને ભયભીત કરી નાખે એવી તડતડ કરતી એ નવા રાજ્યના માથા ઉપર બાજુ કે રૂઠેલા ચમની દષ્ટિ ન હોય એવી નિહંકુર વિજળી પડી. અને વિજળી પડતાં જ રાજ્ય પ્રભાકર તત્કાળ બળીને રાખ થઈ ગયો 'હાય ! હાય ! આ શું થયું' એમ કરતા રાજ્યના બધા માણસો ચારે દિશામાં ભાગી ગયા અને આખા શહેરમાં ભારે અવ્યવસ્થા થઈ ગઈ.

બરાબર આ જ વખતે, નવા રાજ્યના મરણને લીધે જેનો મૃત્યુભય ખસી ગયેલ છે એવો રાજ્ય ચંદ્ર ભારે કુલથી સુશોભિત થયેલા એવા જયકુંજર નામના હાથી ઉપર ચડ્યો અને વિશિષ્ટ પ્રકારના પુરુષો, ઘોડાઓ, રથો અને ચોદાઓને સાથે લઈને એ બહાર નીકળ્યો. બહાર નીકળી તેણે નગરજનોને આશ્વાસન આપ્યું અને પોતે પૂર્વની પેઠે રાજ્યનાં કામો સંભાળવા તરફ ધ્યાન દેવા લાગ્યો. પોતાના પુત્ર પ્રભાકરને ચંદ્ર રાજ્યે પોતાનું રાજ્ય શા માટે આપેલું ? એનો ખરો હેતુ હવે આ શંખ પુરોહિતનાં ધ્યાનમાં આવી ગયો અને પોતાના પુત્રના મરણને લીધે એને ન સહી શકાય તેવો અત્યંત શોક થયો અને બાજુ કે માથે વજ્ર પડ્યું હોય એવું ભયાનક ડુઝ થયું. એને લીધે તે બખડવા લાગ્યો:

હે દુષ્ટ દેવ ! હે નિર્દય ! હે વિના કારણે વેરને ધારણ કરનાર ! હે નમ્રેરા મર્યાદા વગરના ! તું આ જાતના સુપુરુષરૂપ રત્નને ભાંગી નાખવાની પ્રવૃત્તિમાં શા માટે પડ્યો ? હે પ્રભાપતે ! આવા શુભતા ભંડાર સમાન માનવનું તેં પણ રક્ષણ શા માટે ન કર્યું ? આવા સુપુરુષોને લઈ લીધા પછી આ સંસારમાં તેનો બીજો નમૂનો મળવાનો નથી અને આવો બીજો નમૂનો મળ્યા વિના હે પ્રભાપતે ! તું બીજા સુપુરુષોને શી રીતે ઘડી શકીશ ?

હે વત્સા! તારે વિરહ થતાં મારું જીવતર હવે જગતમાં વિડંબનાપાત્ર બન્યું. રાજાની મારા તરફની આદરવૃત્તિ પણ મને ગમતી નથી અને જેને હમણાં કાંસીએ ચડાવેલો છે એવા વધ્ય પુરુષને કોઈ સારાં વસ્ત્ર, ઘરેણાં પહેરાવી સુશોભિત કરે તો જેમ તે, તેને ન ગમે તેમ મને પણ હવે રાજાનો આદર ગમતો નથી. અથવા હે કુવલયને-પૃથ્વીમંડળને આનંદ આપનાર રાજા ચંદ્ર! તેં જે આ મારી સાથે મિત્રદોહ કર્યો તે શું ઉચિત કહેવાય? અથવા કુવલયને-ચંદ્રવિકાસી કમળોને-આનંદ આપનાર ચંદ્ર, મિત્રનો-સૂર્યનો વિરોધ કરે જ છે એ જગમાં જાણીતી વાત છે. એ પ્રમાણે ઘણું ઘણું ઘણું પ્રકારે બડબડતો, માથું અને છાતી કૂટતો તે શંખ પુરોહિત મૂર્છાને લીધે જેની આંખો વીંચાઈ ગઈ છે એવો થઈને જોય ઉપર પડી ગયો. તેની આવી વિષમ પરિસ્થિતિ જોઈને રાજાના માણસોએ તેને કહ્યું કે-હે ભદ્ર! તું શા માટે સંતાપ પામે છે? તારો એ દીકરો તો ધન્ય થઈ ગયો કે જેણે રાજાને બદલે જ પોતે મરીને રાજાને જાણાવી લીધા. જે લોકો રાજાએ આપેલા ગામગરાસ લાંબા સમય સુધી જોગવે છે અને રાજાના કૃપાપાત્ર બનેલા છે છતાં તેઓ રાજાના કશાય કામમાં આવતા નથી અને વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં તેમનો દેહ લાંગી પડતાં તેઓ ખાટલે પડ્યા પડ્યા જ મોતને તાણે થાય છે એવા લોકોને કેણ વખાણે? પોતાના સ્વામીના-રાજાના કામ માટે પૈસો, પુત્ર અને સ્ત્રીઓ શું હિસાબમાં છે? એવા પણ સ્વામિભક્ત લોકો પડ્યા છે કે જેઓ પોતાના સ્વામીના કામ માટે તણખલાની પેઠે પોતાની જિંદગીને અને દેહને પણ શીઘ્ર જોખમમાં મૂકી શકે છે.

ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારનાં શાંતિદાયક વચનોવડે લોકોએ તે શંખ પુરોહિતને શાંત થવાને સમજાવી જોયો છતાંય તે પુરોહિતનો લેશ પણ શોકનો આવેગ ઓછો ન થયો અને તેણે ભૃગુપાત કરીને એટલે કોઈ પહાડના શિખર ઉપરથી પડીને આપઘાત કરવાનું મનમાં નક્કી કર્યું. અને એમ નક્કી કરીને તે એકલો જ ત્યાંથી પોતાના નગરમાંથી નીકળી ગયો. રોજ ને રોજ ચાલતાં ચાલતાં તે કુસુમપુર નામના નગરે પહોંચ્યો, ત્યાં બહારની વાડીમાં એક સ્થળે તેણે ઉતારો કર્યો. અને ત્યાં તેણે સમસ્ત પરમાર્થમાં વિચક્ષણ તથા વિભળ અવધિજ્ઞાનરૂપ નેત્રવડે જેણે જીવલોકના વિચિત્ર ભાવોને જાણેલા છે એવા સુધર્મા નામના આચાર્ય દીઠા. એ આચાર્ય ત્યાં નાગરિક લોકોની સભામાં ધર્મનો ઉપદેશ કરતા હતા. એને જોઈને પોતાનો શોક દૂર કરવા સારુ તે શંખ પુરોહિત તેની પાસે ગયો અને તેને પ્રણામ કરીને નીચે જમીન ઉપર બેઠો.

જ્યારે એ આચાર્ય ધર્મોપદેશ કરતા હતા ત્યારે તેની પાસે એક નિર્બળ પુરુષ તે જગ્યાએ આંચો. આવેલો એ પુરુષ ઘણા પ્રકારના રોગોથી પીડાતો હતો, અકાળે સુકાઈ ગયેલ તુંબડા જેવું એવું માથું હતું, બન્ને હોઠો વળી ગયેલા વાંકા હતા, નાક ખરી પડેલું હતું અને આંખો પણ સારી ન હતી. એની બન્ને હાથોનાં હાડકાં ઠેકઠેકાણે

વળી ગયેલાં હતા, છાતી અને કપાળની જગ્યા ખેસી ગયેલી હતી, એના બન્ને ગાલ પણ ખરાબ રીતે કુલેલા હતા, એની બન્ને બાંધ, બન્ને ઢીંચણ માંસ વિનાના, લોહી વિનાના અને ખીલા જેવા હતા, એવો એ આવેલો પુરુષ કદરૂપો હતો. એવા એ પુરુષને જોઈને ત્યાં એકેલા લોકોના મનમાં તત્કાળ કરુણાનું પૂર ઉભરાઈ આવ્યું તેથી તે લોકોએ એ પુરુષ સંબંધે આચાર્યને પૂછ્યું. હે ભગવંત! કયા કર્મ-પાપના પરિણામને લીધે આ પુરુષની આવી વિષમ દશા થઈ આવી છે? આચાર્ય જોલ્યા કે સાંભળો—

આ માણસ, એના આગલા જન્મમાં અતિક્રોધી એવો બ્રાહ્મણ હતો. લોકોએ જ્યારે પર્વતયાત્રા-પર્વતનો ઉત્સવ શરૂ કર્યો અને તે વખતે લોકો બધા ભેગા મળીને ચન્દ્રીઓ ગાવા લાગ્યા તથા બીજી પણ સંગીત વગેરેની અનેક ક્રીડાઓ કરવા લાગ્યા તથા સ્વચ્છંદપદ્યો પરસ્પર પીણાં પીવાં લાગ્યા અને લોજન કરવા લાગ્યા તે વખતે આ બ્રાહ્મણને ક્રોધએ કાંઈ આપ્યું નહીં તેથી એને તત્કાળ પોતાની બત ઉપર બારે ક્રોધ અહ્યો. ક્રોધના અગ્નિથી આકુળ આંખોવાળો એ બ્રાહ્મણ ઉચિત અનુચિતનો કરો વિચાર ન કરી શક્યો અને ગિરિના શિખર ઉપરથી નીચે પડતું મૂકીને પોતાની બતે આપઘાત કરીને મરી ગયો. એવી રીતે એ બ્રાહ્મણના પડવાથી જ્યાં એ પડ્યો તે જગ્યામાં આવેલાં ક્રીડી વગેરે અનેક નાનાં નાનાં જીવો કચરાઈ ગયાં અને મરણ પામ્યાં તેથી એ બ્રાહ્મણને બારે હિંસા લાગી, તેથી થયેલા પાપને પરિણામે અને પોતે કરેલા આપઘાતના પાપને પરિણામે તેણે અશુભ કર્મ સંચિત કર્યું. પછી આ બ્રાહ્મણ તિર્યંચ વગેરેના અવતારોમાં જન્મ્યો. ત્યાં તેણે ઘણાં પ્રકારનાં કષ્ટો અનુભવ્યાં અને હવે તે પાછલું કર્મ બાકી રહેલું હોવાથી આ બંધનું કદરૂપાપણું પામી મનુષ્યના જન્મમાં આવેલો છે.

મનુષ્ય જન્મમાં અવતરેલા એ બ્રાહ્મણના શરીરમાં વાયુનો બારે પ્રકોપ થયેલો છે તેથી તેનું આણું શરીર સુકાઈ ગયેલું છે અને તેના હાડકાંનાં બંધોના સાંધા પણ સુકાઈ ગયેલા છે. ઊભા સુકાયેલા ઝાડની પેઠે તેના આખા શરીરની કાંતિ પણ રુક્ષ થઈ ગયેલી છે. તેના બન્ને પગ તદ્દન મેળ વગરના છે અને થરથરે છે, બન્ને ઢીંચણ ઢળી ગયેલા છે અને કડનો ભાગ તો કળાતો જ નથી. એવો એ બ્રાહ્મણ ‘મારા જીવંતરમાં ધૂળ પડી’ એમ જોલતો બારે દુઃખ અનુભવે છે. તો જેમ ધર્મ, બીજા જીવોની રક્ષા માટે કહેવામાં આવેલો છે તેમ તેને આત્મરક્ષા માટે પણ સમજવાનો છે અને એ રીતે સ્વ અને પર એ બંનેનું ધર્મદ્વારા રક્ષણ કરવું જોઈએ. જે માનવ, ક્રોધના વિયોગના દુઃખને લીધે અથવા મનમાં ક્રોધ, લોભ, માન, માયા વગેરે દુર્ભાવો લાવીને આપઘાત કરવા પ્રયત્ન કરે તે લાંબા સમય સુધી સંસારમાં ફર્યા જ કરે છે.

એ પ્રમાણે એ આચાર્યના એ ઉત્તમ પ્રકારનાં ઉપદેશ વચનો સાંભળીને પેલો પુરોહિત કાંઈક શાંતિ પામ્યો અને તેનો શોક થોડો ઘણો દૂર થયો અને આપઘાત કરવાથી કેવાં કેવાં ભયાનક કષ્ટો ભોગવવાં પડે છે તથા કેવાં કેવાં કડવાં ફળો આપવાં પડે છે એ હકીકત

તેણે પેલા બ્રાહ્મણને જોઈને નજરોનજર જોયેલી હોવાથી તે હવે તો પેલા ધર્મપદેશક આચાર્યના પગમાં જ ઢળી પડ્યો અને એમને પોતાનો વિચાર કહી સંભળાવ્યો. શુરુએ તેને બોધ આપ્યો. હે બ્રહ્મ ! જેનો ઉપાય થઈ શકે એમ જ ન હોય એવા પ્રકારનું દુઃખ આવતાં તેમાંથી બચવાનો ઉપાય ધર્મ સિવાય બીજો કોઈ નથી, માટે આપઘાત કરવાના આ તારા અનિષ્ટ વિચારને તણ દે, સુકૃત કરવાનાં બાનાં નીચે તું આપઘાત કરી આ લોક અને પરલોક એ બંને લોકથી વિરુદ્ધ એવી આ અધર્મની પ્રવૃત્તિને છોડી દે. આપઘાત કરી તું અધર્મ ઉપાજન ન કર. આ સાંભળી તે પુરોહિત બોધ પામ્યો અને તેણે એ આચાર્યની પાસે દીક્ષા સ્વીકારી અને કઠોર એવાં તપ અને સંયમને સાધવા લાગ્યો તથા સાધુઓની સેવા કરીને તેમનું વિનયકર્મ કરવા લાગ્યો.

જ્યારે શુરુએ જાણ્યું કે એ શંખ મુનિ સૂત્રો ને અર્થ સાથે સારી રીતે લખી ચૂક્યા છે ત્યારે કોઈવાર તેને એકલા વિચરવાની રજા આપી અને એ રીતે એકલા વિચરતા તે મહાત્મા ગામોમાં, આકરોમાં ફરતા ફરતા કલિંગ દેશમાં પહોંચ્યા. ત્યાં એ વળતે એક કાલસેણુ નામનો તાપસ-પરિવ્રાજક સંન્યાસી રહેતો હતો એણે લિંગજકૃષ્ણ નામના યજ્ઞને સાધીને પોતાને તાબે કરેલો હતો, ત્રિલોકીપશાચિકા વગેરે અનેક વિદ્યાઓને સિદ્ધ કરી હતી. એ દેવતાએ રચેલા આકાશમાં અદર રહેતા સો પાંખડીવાળા કનક-સોનાના આસન ઉપર બેસીને કુન્નપિસાઈયા નામની વિદ્યાની સહાયથી ભૂતકાળના અને ભવિષ્ય કાળના બધા બનાવોને કહી બતાવતો હતો અને તેથી એમ પણ ગર્વ સાથે કહેતો હતો કે 'કમલાસન બ્રહ્મા તો બધી હકીકત ચાર મુખોવડે કહે છે ત્યારે તે જ બધી હકીકતોને હું મારા એક જ મુખથી કહી શકું છું.' એ તાપસ એવો ચમત્કારવાળો હોવાથી તેની પાસે ઘણા રાજાઓ તથા બીજા માણસો નિરંતર આવતા જતા રહેતા અને તેથી તે બધાની સેવા મેળવીને એ તાપસ, સામાન્ય લોકોને ઠગવાની પ્રવૃત્તિ કરતો. અહો આની શક્તિ કેવી ? પ્રભાવ કેવો ? રૂપસંપત્તિ વળી કેવી ? ત્રણે કાળનું જ્ઞાન પણ એનું કેવું અસાધારણ ? એમ જાણીને પ્રમોદ ધારણ કરતો સામાન્ય માનવ દૂરથી પણ આવીને તેને શુરુની પેઠે અને દેવની પેઠે પૂજતો. તે તાપસના લોકોથી થતા તે પ્રકારના અતિશય-વર્ણના સત્કાર, પૂજા અને પ્રશંસા એ બધાંને રોજ ને રોજ પોતાની નજરે નિહાળતો શુભ લાવિત મતિવાળો પેલો શંખ સાધુ પણ તેમાં મોહી પડ્યો એટલે સમ્યગ્દર્શન મોહનીય કર્મના ઉદયની પ્રબળતાને લીધે તેનું સમકિત ખસી ગયું એટલે જ્ઞેનધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધા ઢીલી પડી ગઈ અને તેનાં સમકિતનાં પુદ્ગલો બરી પડ્યાં એથી તે વિચારવા લાગ્યો.

શાસ્ત્રોની કથાઓમાં બધાય તીર્થકરોના ચોત્રીશ અતિશયો વર્ણવેલા છે, વિશેષ માહાત્મ્યવાળું ગણધરોનું ચરિત્ર પણ એ કથાઓમાં જ ગવાયેલું છે. વળી બીજા વૈદિક્ય લખિધવાળાઓ તથા મનઃપર્યાય જ્ઞાનવાળાઓની પણ બહુ પ્રકારની વર્ણના આવે છે તથા યૌદ્ધ પૂર્વધરોની આશ્ચર્યકારક શક્તિનાં પણ વર્ણનો સાંભળવામાં આવે છે, ત્યારે વર્ત-

માનમાં તેા એવો કોઈ થોડો ચમત્કાર દેખાતો નથી અને બીજા ધર્મોમાં તેા એવા ચમત્કારો આજે પણ દેખાય છે તેા શું જોઈ શાસ્ત્રોમાં વર્ણવાયેલા તેવા ચમત્કારો મિથ્યા હશે. એ પ્રમાણે એ શાંખ મુનિ વિમૂઢતાને પામ્યો અને તેના મનની સમકિતશુદ્ધિ હુણાઈ ગઈ. એવી જ સ્થિતિમાં તે કેટલોક સમય સુધી જીવીને પછી મરણ પામ્યો અને કિલ્લિબધિ નામના વ્યંતરોમાં જન્મ પામ્યો. સુકૃત કર્મોને અનુસારે તેનાં ફળરૂપ વિષય સુખોને અનુભવીને તે, એ વ્યંતરોનીમાંથી રચુત થયો અને પછી હલકા કુલમાં પુત્રપણે અવતાર પામ્યો.

એ હલકા કુળમાં જન્મેલો તે, વિષય મહાદુર્ગતિને લીધે ઉત્પન્ન થયેલ દુઃખોને અનુભવતો હતો અને તેની વિવેકબુદ્ધિ ઉપર મિથ્યાત્વરૂપ ભારે ધૂળ વળી ગયેલી હોવાથી તે તદ્દન ઠંકાઈ ગયેલી હતી. તેણે પૂર્વ જન્મમાં, સારા સારા મુનિઓએ આચરેલું, જે ઉત્તમ પ્રકારનું કોઈ પણ વખતે નહીં મેળવેલ એવું ચિંતામણિ રત્ન જેવું આરિત્ર મેળવેલ હતું તે પણ વિમૂઢ દષ્ટિના દોષને લીધે શુભાવી દીધું છે. એવો વિમૂઢ દષ્ટિવાળો શાંખ મુનિ અસંખ્ય દુઃખોની ખાણ જેવી યોતાની જાતને બતાવીને સંસારમાં જેમ કોઈ પ્રવાહી માર્ગમાં ફર્યા કરે તેમ ફરવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે સન્માર્ગને રૂંધી રાખનારા દષ્ટિદોષનો એટલે તેના પરિણામનો ખરાબર વિચાર કરીને તેને અટકાવવા પરતીર્થિકોના અનેક પ્રકારના ચમત્કારો જોયા છતાં પણ તે તરફ વ્યાખોહ ન રાખવો. જ્યાં સુધી અનંત એવો સંસારસાગર તરવાનો બાકી છે ત્યાં સુધી પારમાર્થિકી વસ્તુ વગરની એવી ખાલી ખાલી ચમત્કારરૂપ એવી એ ઋદ્ધિઓનું એટલે વિદ્યા મંત્ર તંત્ર વગેરેનું શું કામ છે ? અર્થાત્ સંસારને તરવા માટે એ ચમત્કારો તદ્દન નકામા છે. વળી, મૂઢ માણસો જેમ ઈંદ્રજાને જોઈને ચમત્કાર પામે છે તેમ વિશિષ્ટ વિવેકવાળો માનવ, મિથ્યામતિઓના કોઈ પણ ચમત્કારોને જોઈને તેમાં કયાંય થોડો પણ ઠગાતો નથી. વળી, સોના સાથે જડેલો કાચ એ કાચ જ છે પરંતુ એ કાંઈ વિશેષ શોભાને પામતો નથી. એકલો પણ નિર્મળ મણિ હોય છતાંય જરાય ન ગમે એવો હોતો નથી. એ જ પ્રમાણે ચમત્કારવાળો પણ મિથ્યામતિ મુક્તિશ્રીને અધિપતિ થઈ શકતો નથી અને ચમત્કાર વગરનો છતાં સમકિતી માનવ મુક્તિશ્રીનું સ્થાન મેળવી શકે છે. ચૈત્ર મહિનાની ગરમીમાં લાગતી તરશને દૂર કરવા ખરાબ ઘાટ ઉપર બાંધવામાં આવેલી પરખ જેમ શરૂ શરૂમાં સુખકાર લાગે છે અને પછી દુઃખકર થાય છે તેમ સફ્લોધ વગર ઘણું તપ કરવાથી જે ચમત્કારો વિદ્યાઓ, મંત્રો અને તંત્રો વિગેરેની સિદ્ધિ મળે છે તે આરંભમાં સુખ આપનારી ભાસે છે પરંતુ છેવટે તે ભારે સંતાપ ઉપજાવનારી બને છે.

સાર—માટે એવા કૃતીર્થિકોનો એટલે મિથ્યામતિઓના ચમત્કારો જોઈને શા માટે વ્યાખોહ પામવો ? એ પ્રમાણે વેશ્યાની જેવા વેશ જેવી પરતીર્થિકોની મિથ્યામતિઓની ચમત્કાર શક્તિઓને જોઈને તેમાં વ્યાખોહ ન પામતાં તેમાંથી ચિત્તને દૂર ખસેડવું અને નિશ્ચલ આત્માએ શ્રી જિનભગવાને ઉપદેશેલ પ્રવૃત્તિઓમાં યત્ન કરવો. એ પ્રમાણે શ્રી કથારત્નકોશમાં સમ્યક્ત્વનો વિચાર કરતાં ચોથા અભિચારને પ્રસંગે શાંખનું કથાનક પૂર્ણ થયું.

સમ્યક્ત્વને પોષનારાં ચાર અંગો

ઉપખુંડણાના અતિચાર વિષે રુદ્રસૂરિનું કથાનક છઠું.

શંકા, કાંક્ષા વગેરે કરવાથી સમકિતમાં અતિચાર લાગે છે એ હકીકત કદા પછી ઉપખુંડણા, સ્થિરીકરણુ, વાત્સલ્ય અને પ્રભાવના એ સમકિતને પોષનારાં ચાર અંગો છે. એ વિષે પણ હમણાં થોડું કહેવામાં આવે છે. શુભોની પ્રશંસા કરવી તેનું નામ ઉપખુંડણુ અથવા ઉપખુંડા. અહીં શુભો એટલે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય વગેરે નિર્વાણસાધક ઉત્તમ શુભોને સમજવાના છે. જ્ઞાન એટલે યથાર્થ હકીકતની નિશ્ચિત સમજણ. દર્શન એટલે તત્ત્વ તરફની રુચિ. કર્મના સમૂહને વ્યર્થ કરે તે ચારિત્ર અને આત્માને તપાવીને શુદ્ધ બનાવે તે તપ. જીવની વિશેષ પ્રકારની સ્ફુરણાનું નામ વીર્ય-પુરુષકાર-પરાક્રમ. જેનાવડે કર્મો દૂર થાય તેનું નામ વિનય. લોકાપવાદનો ભય એ લાજ. એ વગેરે આત્મધર્મને પોષણ આપનારા શુભો અહીં સમજવાના છે. જેનામાં એ શુભો હોય એ સાધુ હોય કે ગૃહસ્થ હોય, તેમની ઉચિતતા પ્રમાણે ઉપખુંડણા ન કરવામાં આવે-તેમને શુભો તરફ ઉત્સાહ વધે એ રીતે તેમને આદર, સત્કાર કે પ્રશંસા ન કરવામાં આવે તો સમકિતમાં અતિચાર લાગે છે, એમ પૂર્વપુરુષોએ કહેલું છે. કોઈ મનુષ્ય જીવ વગેરે તત્ત્વો તરફ રુચિ ન રાખે તો અને જેમ સમકિતનું દ્રવ્ય ગણવામાં આવે છે તેમ જે મનુષ્ય, વિદ્યમાન શુભોને આદર ન કરે એને પણ સમકિતનું દ્રવ્ય જણાવેલું છે. જેમ શુંભરવ કરતું ભમરાનું ટોળું અધખીલેલી માલતીની કળીની આપમેળે પ્રશંસા કરે છે તેમ કોઈ માણસ શુદ્ધમાં કાયર હોય છતાં જો તેનો સ્વામી તેનું વિશેષ સન્માન કરે-તેને ઉત્સાહિત કરે તો જરૂર તે ખીકણુ પણ શૌર્ય કેળવવા પ્રયત્ન કરે છે તેમ સમ્યક્દષ્ટિવાળો મનુષ્ય તો સહજભાવે જ સહજુણની પ્રશંસા જરૂર કરે જ. સામા માણસમાં શુભુ એાછો હોય તો પણ તેને ઉત્સાહિત કરવામાં આવે-તેના શુભુની પ્રશંસા કરવામાં આવે તો જરૂર તે ખીજ સહજુણો મેળવવા પ્રયત્ન કરે જ. જેનામાં શુભો ખરેખર વિદ્યમાન હોય છતાં જો તેમને ઉચિત રીતે આદર ન થાય-પ્રશંસા ન થાય તો પછી જેમને મેળવતાં કારે કષ્ટ પડે છે એવા શુભો તરફ કોને આદર રહેશે, માટે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વિનય વગેરેમાંનો જે કોઈ શુભુ બલે તે કોઈની પાસે એાછો વધતો હોય તો પણ તેનો આદર કરવો જરૂરી છે; માટે શુભુના આદરને સમકિતનું અંગ સમ-

જીને જરૂર આદર કરવો જોઈએ. જે માણસ પોતાના પ્રમાદને લીધે કે અભિમાનને લીધે એવા ગુણુવાળા પુરુષનો આદરસત્કાર ન કરે-પ્રશંસા ન કરે, તે 'રુદ્ર' નામના આચાર્યની પેઠે પોતાની જાતનો અપકર્ષ કરે છે અને ગુણુવાળા મનુષ્યોનો પણ નાશ કરે છે. હવે એ રુદ્રસૂરિની વાત કહેવામાં આવે છે.

પૂર્વ સમયમાં આ જ દેશમાં ગુણુસેન નામના એક જૈન-આચાર્ય હતા. એ આચાર્ય કલિયુગના પાપોને ધોઈ નાખવાને અસાધારણ રીતે સમર્થ હતા, પવિત્ર જલા-શયની પેઠે સર્વ પ્રાણીઓના સમૂહને પ્રીતિ કરનારા હતા, એમનામાં ન ગણી શકાય એટલા ગુણો હતા. એવા એ આચાર્યને ઘણા શિષ્યસમૂહનો મોટો પરિવાર હતો અને તે સર્વત્ર અપ્રતિબંધપણે વિહાર કરનારા હતા તથા સ્વસમય અને પરસમયના પાર-ગામી હતા. એ આચાર્યે એક વાર 'ગયંદ્વય' નામના પર્વત ઉપર જઈને દેવવંદન કર્યું અને પછી તેઓ એલગચ્છ નામના નગરની પાસેના કુસુમાવતંસ નામના ઉપ-વનમાં આવીને જ્યાં ત્રસ જીવો ન હતા તેમ બીજાં બીજાં વગેરે સ્થાવર પ્રાણીઓ ન હતાં એવે સ્થળે ઉપવનના રખેવાળની રજા મેળવીને ઊતર્યા. એ નગરમાં આચાર્ય ગુણુ-સેનની કીર્તિના ઠોલનો અવાજ પહોંચી ગયો હતો, તે સાંભળીને તેમના તરફ મનમાં ભારે કુતૂહલ ધરાવતા એવા એ નગરના રાજા, શેઠ, સેનાપતિ વગેરે નાગરિક લોકો આચાર્યને વંદન કરવા આવી પહોંચ્યા. વંદન કરવા આવેલા નાગરિકોની યોગ્યતા પ્રમાણે એ આચાર્ય તેમને ધર્મનો ઉપદેશ નીચે પ્રમાણે આપવા લાગ્યા.

અસાર એવા આ સંસારમાં પવિત્ર કુળમાં જન્મ થવો એ એક સારરૂપ છે, તેમાં પણ પુરુષનો જન્મ પામવો એ વિશેષ ઉત્તમ છે અને તેમાંય-પુરુષનો જન્મ મેળવીને-શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિ થવી એ તો ઉત્તમોત્તમ છે. કેમકે પ્રાણીને લેશ પણ પીડા ન થાય એવી પ્રવૃત્તિને જ પંડિત લોકોએ શુદ્ધ ધર્મ કહેલ છે. હવે માણસને જ્ઞાન હોય તો જ તે એવા ઉત્તમ ધર્મને સમજી શકે છે. પ્રાણીને પીડા શાથી થાય છે? અને એ પીડાને અટકાવવી કેવી રીતે? એ બધું, જ્ઞાન વિના ખ્યાલમાં આવી શકતું નથી. જો શ્રી જિન ભગવાનના વચનમાં શ્રદ્ધા હોય તો જ એવું જ્ઞાન ટકી શકે છે. શ્રી જિનવચનમાં શ્રદ્ધા કરવી એટલે શ્રી જિનોએ જણાવેલાં સાત તત્ત્વો પ્રત્યે રુચિ રાખવી. તે સાત તત્ત્વો જીવ, અજીવ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એ સાત તત્ત્વો શ્રી જિનેશ્વરે જણાવેલાં છે. શ્રી જિનેશ્વરોએ કહેલું છે કે-જીવો ઉપયોગરૂપ છે, સંવેદનરૂપ છે. જેઓ સંવેદનરૂપ નથી અર્થાત્ જડ છે તેઓ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશસ્તિકાય, પુદ્ગલ અને કાલ એ બધા અજીવો છે-આ બધા જીવ કરતાં વિપરીત સ્વભાવવાળા છે માટે અજીવો છે. જે પ્રવૃત્તિ કરવાથી શુભ અને અશુભ એવાં કર્મપ્રકૃતિનાં પુદ્ગલોનો સંબંધ થાય તેનું નામ આસ્રવ કહેલ છે અને એના કરતાં ઊલટા સ્વભાવવાળા અર્થાત્ શુભ દષ્ટિવાળા લોકોએ જે રીતે વર્તવાથી

શુભ અને અશુભ કર્મ પુણ્યલોભો સંબંધ ન થાય એવી પ્રવૃત્તિનું નામ સંવર કહેલ છે. તપશ્ચર્યા કરવાથી કર્મો જરી બાય છે માટે કર્મને જરી જવાતું નામ નિર્જરા કહેલ છે. આત્મા ઉપર લાગેલી કર્મોની સંતતિ-વિસ્તારનું નામ બંધ કહેલ છે અને એ સંતતિના ક્ષયનું નામ મોક્ષ કહ્યું છે. આ રીતે તત્ત્વોની સમજ પ્રમાણે ધર્મકરણીમાં જે માનવ આદરપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરે છે તે, એવું કોઈ મંગળમય ફળ નથી જેને તે ન પામી શકે અર્થાત્ વિવેકપૂર્વક ધર્માચરણ કરનારો મનુષ્ય બધું જ કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. વળી, ઉપર જે રીતે તત્ત્વોનું સ્વરૂપ અને વિવેચન કરી ગતાવ્યું છે તથા મોક્ષની સાધનાનો જે ઉપાય ગતાવેલો છે તેના કરતાં બીજાં કોઈ જુદાં તત્ત્વો છે અને મોક્ષનો ઉપાય વળી કોઈ જુદો જ છે એમ કોઈ કહેતું નથી અને જે પ્રાણીઓ ઉપર જણાવેલાં તત્ત્વોને બરાબર નહીં સમજે, તે રીતે આચરણ નહીં કરે તેઓ કોઈ બીજી રીતે સુક્તિને મેળવી શકવાનાં નથી એ નિશ્ચિત વાત છે. તથા જે માનવ ઉપર જણાવેલાં ધર્મ, તત્ત્વોનું સ્વરૂપ અને મોક્ષના ઉપાય તરફ થોડો પણ બેદરકાર રહે છે તે માણસ પોતાની જાતને દુનિયાનાં બધાં દુઃખોની ખાણ બનાવે છે.

જ્યારે આચાર્યશ્રી એ પ્રમાણે સુસંબદ્ધ ધર્મનો પરમાર્થ કહેતા હતા તે વખતે એક રુદ્ર નામનો મત્સરવાળો બ્રાહ્મણ તેમને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. તમને જે જીવતત્ત્વ કહ્યું તે બરાબર સુક્તિયુક્ત છે. અને જીવ સિવાયનાં બીજાં બધાં બાકીનાં તત્ત્વો અજીવરૂપ છે માટે એક બીજું અજીવતત્ત્વ જ કહેવું જોઈએ અર્થાત્ એક જીવ અને બીજું અજીવ એ બે જ તત્ત્વો કહેવા જોઈએ અને બાકીનાં બીજાં પાંચ તત્ત્વોની કલ્પના વ્યર્થ છે. પછી શુરુ બોલ્યા: હે ભદ્ર ! તારું કહેવું બરાબર છે; કિંતુ વસ્તુના સ્વરૂપને વિસ્તારની રીતે કહેવાની અપેક્ષાએ ઉપર-કઠા પ્રમાણે સાત તત્ત્વો કહી ગતાવેલાં છે. તેની સ્પષ્ટ સમજ આ પ્રમાણે છે:—

મિથ્યાત્વ અને કષાય વગેરેને નહીં રોકવાને લીધે જે કર્મનાં પુણ્યલોભો જીવની સાથે સંબંધ થાય છે તેનું નામ આસ્રવ કહેલ છે તથા મિથ્યાત્વ અને કષાય વગેરેને રોકીને જીવ જે પ્રવૃત્તિ કરે છે તેનું નામ સંવર. અર્થાત્ આસ્રવ કરતાં સંવર તફન બિલટો પરિણામ છે. કર્મોની જે નિર્જરા થાય છે તેમાં જીવના પુરુષાર્થની અપેક્ષા છે માટે નિર્જરાને પણ એક જુદા તત્ત્વરૂપે જણાવેલ છે એમ આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એ બધાં કોઈ સ્વતંત્ર તત્ત્વો નથી પરંતુ જીવ અને કર્મની સાથે સંબંધ રાખનારા તત્ત્વો છે. એટલે એ બધાંને જુદાંજુદાં ન જણાવવામાં આવે તો તે સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય તેવાં નથી. વળી ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, કાળ અને પુણ્યલોભ એ બધાં તત્ત્વો કેવળ જડરૂપ છે અને પેલાં આસ્રવ વગેરે તત્ત્વો તો કેવળ જડરૂપ નથી એટલે જીવ અને કર્મ સાથે સંબંધ રાખનારાં એ આસ્રવ વગેરે તત્ત્વોને ધર્માસ્તિકાય વગેરે કેવળ જડ તત્ત્વોની સરખાં પણ કેમ ગણી શકાય ? માટે કેવળ જડરૂપ અજીવ તત્ત્વમાં એ આસ્રવ વગેરે પાંચ તત્ત્વોનો સમાવેશ થઈ શકશે જ નહીં એથી તેમને અહીં

જીવ, અજીવ એ બન્ને કરતાં અમુક અંશે જીવંત સમજવાં માટે જીવંત ગણાવ્યાં છે. વળી, કેટલાક દર્શનકારો (સાંખ્યો અને વેદાંતીઓ) કહે છે કે-કર્મનો આસ્રવ થવામાં અવિદ્યા વગેરે હેતુ છે, બંધ પ્રકૃતિનો છે અને પ્રકૃતિના વિયોગનું નામ મોક્ષ છે અર્થાત્ અવિદ્યા અને બંધ વગેરે સાથે આત્માને કશો જ સંબંધ નથી, એ વાત જૈનદર્શનને સંમત નથી. જૈનદર્શન તો કહે છે કે જ્યાંસુધી આત્માને પોતાના સ્વભાવનું જ્ઞાન થયું નથી અને પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે આત્માની પ્રવૃત્તિ થતી નથી ત્યાંસુધી આસ્રવ, બંધ એ બંધાનો સંબંધ કર્મ અને આત્મા એ બન્ને સાથે છે. એ હકીકત જણાવવા માટે પણ અહીં આસ્રવ, બંધ વગેરે તત્ત્વોને જીવંત જીવંત સમજાવ્યાં છે. તથા વળી, કેટલાક દર્શનકારો એટલે જોદ્ધમતવાળાઓ એમ કહે છે કે-જેમ સજગતો દીવો જોલવાઈ જાય તેમ આ સજગતા સંસારનો સંબંધ છૂટી જાય એનું નામ મોક્ષ છે. એ વાત પણ જૈનદર્શનને સ્વીકૃત નથી. જૈનદર્શન તો કહે છે કે મુક્ત સ્થિતિમાં પૂર્ણપણે ચૈતન્ય પ્રકટે છે, સ્થિર રહે છે અને તેમાં અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતવીર્ય અને અનંતસુખ વગેરે પૂર્ણ આત્માનો સ્વભાવ પ્રકટે છે એ રીતે મોક્ષનું સ્વરૂપ જણાવવા માટે પણ અહીં મોક્ષ તત્ત્વને જીવંત ગણાવ્યું છે અર્થાત્ જીવંત જીવંત મતોના વારણ માટે પણ અહીં જીવંત જીવંત સાત તત્ત્વોને સમજાવેલા છે માટે અહીં જણાવ્યા પ્રમાણે સાત તત્ત્વોને જ સમજવાં જોઈએ.

એ પ્રમાણે સાત તત્ત્વોને જીવંત જીવંત કહેવાનું કારણ આચાર્ય પેલા બ્રાહ્મણને સમજાવ્યું તેથી તેના ખ્યાલમાં આચાર્યનો એ અભિપ્રાય ધરાવે સમજાયો અને તેનો મતસરભાવ દૂર થયો. આચાર્યની વાણી સાંભળીને ખુશ થયેલો એ રુદ્ર બ્રાહ્મણ સંસારના પ્રપંચથી વિરક્ત થયો, અને તેણે શુરુનાં ચરણોમાં જઈને તેમની પાસે શ્રમણ ધર્મનો સારી રીતે સ્વીકાર કર્યો. પછી તેમની પાસેથી સૂત્ર તથા તેના અર્થની બધી વિદ્યા મેળવી લીધી અને શુરુની સાથે સુખપૂર્વક આ પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યો.

વળી, વખત જતાં એ રુદ્રમુનિએ જીવંત જીવંત સાધુઓ પાસેથી પણ અનેક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો. શાસ્ત્રોનો બધો પરમાર્થ તેના સમજવામાં ધરાવે આવ્યો અને એ રીતે પંડિત થયેલો તે મુનિ, જીવંતજીવંતની પાસે શાસ્ત્રોનાં વ્યાખ્યાન, દેશના અને પ્રવચનો કરવાને કારણે લોકોમાં વિશેષ ઉપયોગી થયો. હવે એક વાર રાતના પાછલા પહોરે પ્રભાત થવાનો સમય આવ્યો ત્યારે એ આચાર્ય એક સ્વપ્ન જોયું. પછી સ્વપ્ન-ભાવનો તેમણે વિચાર કર્યો એથી તેમને નિશ્ચયપૂર્વક એમ જણાયું કે-હવે તેમનું આયુષ્ય ઘણું જ ઓછું બાકી રહ્યું છે; એટલે સવાર પડતાં જ તેમણે બધા સાધુઓને એકઠા કર્યા અને તેમની બુદ્ધિની પરીક્ષા માટે તે આચાર્ય કહેવા લાગ્યા કે-હે સાધુઓ, આજે રાત્રિના પાછલા પહોરે સવાર થવાને થોડી વાર હતી ત્યારે મેં એક સ્વપ્ન જોયું. એમાં એવું જોવામાં આવ્યું કે ' જાણે કે સ્વર્ગમાં ગયેલા અમારા શુરુ અમને જોલાવતા ન

હોય ? કે તમે હવે જલદી અમારી સાથે આવી જાઓ. પછી અમે કહ્યું કે 'હા, અમે તમારી પાછળ જ આવીએ આવેલા છીએ' તો હે શિષ્યો ! તમે કહો કે આ સ્વપ્નનો પરમાર્થ શું છે ?" પછી ભેગા થયેલા શિષ્યોએ પોતપોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે એ સ્વપ્નનો પરમાર્થ દર્શાવતાં કોઈએ કાંઈ સૂચવ્યું અને બીજાએ વળી બીજું કહ્યું પરંતુ એમના કોઈના પણ સૂચનથી આચાર્યનું મન રંજન થયું નહિં.

આ પ્રસંગે એક રુદ્રમુનિ બોલ્યા--'હે ભગવન્ ! આ સ્વપ્ન, મરણનું સૂચન કરે છે તેથી એ સારું સ્વપ્ન નથી માટે એ સ્વપ્નનો પરમાર્થ જ્ઞેતાં તો હવે આપે આપના જીવનની શુદ્ધિ માટે વિશેષ ઉદ્યમ કરવો જોઈએ અને અહીંની પ્રવૃત્તિને સમેટીને જેમ સમાધિમરણ પમાય તેમ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ." રુદ્રમુનિની આ વાત સાંભળીને આચાર્યને એમ થયું કે 'અહો ! આ રુદ્રમુનિની બુદ્ધિ કેટલી બધી ઉત્તમ છે ? આ મુનિ, બીજા બધા સાધુઓ કરતાં વિશેષ શુભવાણો છે,' એમ જાણીને આચાર્યે તેની પ્રશંસા કરી અને સારું મુદૂર્ત્ત જોઈને તેને પોતાની પાટ ઉપર સ્થાપી આચાર્યપદ આપ્યું અને બીજી બધી સમજણ આપવા સાથે તેને પોતાના શિષ્ય સમુદાયને લલામણુ કરી. સવિશ્વપણે સમતા લાવનારોનું ચિંતન કર્યું. ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરી, સકળ સંઘને ખમાવી પછી ઈંગિનીમરણુ સ્વીકારી એ આચાર્ય સ્વર્ગે ગયા.

રુદ્રસૂરિ પણ સૂર્ય જેમ કમલાકરોને વિકસિત કરે છે તેમ ભવ્ય માનવોને વિકસિત કરતા, સૂર્ય જેમ-દોષાકરના-ચંદ્રના-ઉદલાસને દૂર કરે છે તેમ દોષાકરને-દોષના સમૂહને-દૂર કરતા, સૂર્ય જેમ લોકોને મુક્તિમાર્ગ-જવા આવવાનો માર્ગ-મોકળો કરે છે તેમ આ આચાર્ય પણ લોકોને મુક્તિમાર્ગ ખતાવતા, અને સૂર્યની પેઠે મિથ્યાત્વરૂપ અંધકરનો નાશ કરતા ગામે, આકરો, નગરો વગેરે તરફ વિહાર કરતા કરતા ચંદ્રની જેવા નિર્મળ મહાલયોની પરંપરાથી વિરાજિત એવા રાજગૃહ નગરમાં આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં એક ઉપવનમાં સ્થિરતા કરી. તે આચાર્યના સમુદાયમાં મહાતપસ્વી એવા ચાર મુનિશાસ્ત્રે હતા. તેમાં પહેલા અંધુદત્ત નામના મુનિ વાહકળામાં મહાકુશળ હતા. બીજા પ્રલાકર નામના મુનિ દારુણુ તપ કરવાના અને વિશેષ પ્રકારનાં આતુર્માસિક તપો કરવાના સામર્થ્યવાળા હતા, ત્રીજો સોમિલ નામના મુનિ નિમિત્તશાસ્ત્રના પરમાર્થનો જ્ઞાતા હતા અને ચોથા સ્વામજી નામના મુનિ યોગવિદ્યાત વગેરેની ગ્રંથીઓમાં ભારે કુશળ હતા. વિશિષ્ટ પ્રલાવવાળા આ ચારે મુનિઓની અધિક શુભવત્તાને લીધે મનુષ્યોનાં મન રાજ થયેલાં હતાં અને તેથી તેઓ મનુષ્યોમાં ભારે આદરમાન પામતાં હતાં તેથી પેલા રુદ્રસૂરિ પોતાના મનમાં થોડું અઘૈર્ય--અસંતોષ ધરતા હતા.

ખીજે દિવસે પાટલિપુત્ર નગરથી બે સાધુ એ રુદ્રસૂરિ પાસે આવ્યા સાધુઓએ તેમનું સન્માન કર્યું. પાદપ્રમાર્જન વગેરે ક્રિયા કર્યા પછી એ સાધુ-સંઘાત આચાર્યને ચરણે નમ્યો અને સાથે લાવેલા કાગળ આચાર્યને આપી વિનંતિ કરવા લાગ્યા. હે ભગવન્ ! પાટલિપુત્ર નગરના સંઘસમુદાયે આ અમને તમારી પાસે મોકલ્યા છે તેથી આ કાગળ વાંચીને બની શકે તેટલી શીઘ્રતાથી એમાં જણાવેલી સૂચના પ્રમાણે તમારે કામ કરવાનું છે. ત્યાર પછી આદર સાથે પ્રણામ કરીને આચાર્યે એ લેખ હાથમાં લીધો અને પોતે વાંચવા લાગ્યા.

જેમનું મૂલ ન આંકી શકાય એવા ગુણુસમૃદ્ધિથી વધતા શ્રી વર્ધમાન જિનને પ્રણામ કરીને, ધર્મિષ્ઠ લોકોએ નિવાસ કરેલો હોવાથી પવિત્ર બનેલા એવા પાટલિપુત્ર નગરથી, જેમનાં પાપો નાશ પામેલાં છે એવો ચતુર્વિધ સંઘ બધા નગરોમાં ઉત્તમ એવા નગરરાજ રાજગૃહ નગરમાં વિહાર કરતા-રહેલા, સદા સંઘના કાર્યને પાર પાડનારા, કંદર્પના મદને ચૂરી નાખનારા એવા (આચાર્યને) આદર સહિત આદેશ કરે છે કે અહીં ક્ષેમકુશળ છે પરંતુ કેવળ એટલું જ જણાવવાનું કે—અહીં એક વિદુર નામનો વ્યક્તલિંગી આવેલો છે. એની બુદ્ધિ પાસે બૃહસ્પતિ કરી વિસાતમાં નથી અર્થાત્ એ ભારે કુશળ બુદ્ધિવાળો છે. વિચિત્ર કાવ્યો રચવામાં એ ભારે કુશળ શીઘ્રકવિ છે. વળી, સર્વ અંધની ગમે તેવી ગૂંચ હોય તોપણ એ ગૂંચને તે દૂર કરીને શકે એવો મહાસમર્થ જ્ઞાની છે તે, છએ દર્શનોનો પરાજય કરતો કરતો ફરતો ફરતો અહીં આવેલો છે.

એણે કણ્ઠાદ મતના લોકોનું અભિમાન તોડી નાખ્યું છે, ખૌદ મતના લોકોની બુદ્ધિનો નાશ કરી નાખેલો છે અને તેમને બોલતા જ અંધ કરી દીધા છે. અસંખ્ય સાંખ્યોને તર્ક વગરના, વિચાર વગરના મૂંગા જ કરી નાખ્યા છે. ચાર્વાક લોકોને બળવગરના અને કીર્તિ વગરના કરી દીધા છે, મીમાંસક લોકોને એમણે ઠગ બનાવ્યા છે અને એ રીતે તે, બધા મતવાળાઓને હરાવતો મદોન્મત્ત થઈને હાથીની પેઠે સર્વત્ર-ગમે ત્યાં-ક્યાં કરે છે.

હવે તે, જૈનોની સાથે પણ સ્પર્ધા કરવાની વૃત્તિ કરે છે. તમે પોતે જૈન દર્શનનું કાર્ય પાર પાડવાને સ્વયં ઉદ્યત છો તથા રીંછા અને વૃદ્ધોથી ખીચોખીચ ભરેલા વનને જેમ અગ્નિ બાળી જ નાખવા તૈયાર હોય છે તેમ તમે પણ આવા દુર્વાદીઓનો પરાભવ કરવાને સજ્જ-તૈયાર જ છો તેથી તમને એ માટે પ્રેરણા કરવાની ન હોય તો પણ 'વાદવિધિ'ભારે વિષય છે, એમ સમજીને તમારે બંતે જ અહીં શીઘ્ર આવવું જોઈએ અને કોઈ કારણસર તમે ન જ આવી શકો તો આવી પડેલા કામને બરાબર પાર પડી શકે એવા સામર્થ્યવાળા કોઈ શિષ્ય તમારે અહીં મોકલી આપવા જોઈએ.

એ પ્રમાણે કાગળમાં લખેલી હકીકતને બરાબર સમજી લઈ સંઘની આજ્ઞાને શિરો-ધાર્ય સમજનાર એ આચાર્યે જાતે જ તત્ક્ષણ પાટલિપુત્ર નગર તરફ પ્રસ્થાન કર્યું. એટલામાં જ બરાબર તેમના સામે એક છીંક થઈ. ડાબી તરફ છીંક થાય તો ક્ષેમંકર છે, જમણી બાજુ છીંક થાય તો લાલ કરે છે અને પાછળ છીંક થાય તો પાછા વાળે છે એટલે કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. હવે જે છીંક બરાબર કપાળની સામે જ થાય તે તો થયેલા કાર્યનો પણ વિનાશ કરી નાખે છે.

એમ વિચાર કરતા એ આચાર્ય, છીંક થવાથી પોતે જાતે તો અટકી ગયા પરંતુ આગળ વળ્યેલો એવો વાદકળામાં કુશળ અંધુદત્ત સાધુને તેણે ત્યાં મોકલી આપ્યા. તેને આચાર્યે બધાં કાર્યોને સિદ્ધ કરી આપનારી એવી વિદ્યા આપી. બોલવા માત્રથી જ સિદ્ધ થઈ જનારી એવી એ વિદ્યાને એ સાધુએ બરાબર અવધારી લીધી અને પછી તે અખંડ પ્રયાણો કરતો કરતો પાટલિપુત્ર પહોંચી ગયો.

ત્યાં જઈને તે સાધુરાજને મળ્યો, વાદનો સ્વીકાર કર્યો અને શરત એ થઈ કે જેનાથી જે જિતાઈ જાય અર્થાત્ જેનાથી જે હારી જાય તેનો તે ચેલો થઈ જાય. પછી દયા લાવીને તે સાધુએ એ વિદુર નામના વાદીને જ પૂર્વપક્ષ કરવાની પહેલાં તક આપી. એ વાદીએ વાણીનો મોટો આડંબર દર્શાવી નિત્યવાદની સ્થાપના કરી એટલે 'અધુંચ એકાંત નિત્ય છે.' એવા પક્ષની સ્થાપના કરી. પછી આ સાધુએ તેના પૂર્વપક્ષને બોલી જઈને અનેકાન્તવાદના સિદ્ધાંતદ્વારા તેનું અક્ષરશઃ ખંડન કર્યું અને એ વાદીને પરાજના પૂજાની પેઠે ક્ષણવારમાં ફેંકી દીધો-હરાવી નાખ્યો. સપ્તભંગીરૂપ વજ્રનો પાત થવાથી એ વાદી નિર્દયતાપૂર્વક દબાઈ ગયો અને તેની ધૃતિ, સ્મૃતિ, બુદ્ધિ અને વાણી અધુંચ અંધ થઈ ગયું-નાશ પામી ગયું. પછી રાજાએ પણ વાદીનો તિરસ્કાર કર્યો. અને કહ્યું કે-આમ કેમ બોલો છે? કાંઈક તો ઉત્તર દે. રાજાએ એમ કહ્યા પછી તે હારેલો છે છતાંય તેણે પેલા સાધુ ઉપર પોતાની સ્તંભની વગેરે કુદ્ર ઉપદ્રવ કરનારી વિદ્યાઓ અજમાવવા માંડી. આ મુનિએ તેની પાસેની ગુરુએ આપેલી એ બધી વિદ્યાઓને પૂર્વપક્ષિત વિદ્યાના બળવડે નિષ્ક્રમ બનાવી દીધી. પછી જ્યારે તે વાદી બધે પ્રકારે સામર્થ્યહીન થઈ ગયો ત્યારે તેણે આ મુનિ પાસે તેના ચેલો થઈને શ્રમણધર્મનો સ્વીકાર કર્યો અને રાજાએ એ મુનિને વિજયપત્ર આપ્યું. મુનિનો વિજય થયો હોવાથી બધે ઠેકાણે શ્રીસર્વજ્ઞ ભગવાનનાં શાસનનો મહિમા વધ્યો. પછી એ અંધુદત્ત મુનિ વાદમાં વિજય પામેલો હોવાથી નગર-જનોથી પૂજવા લાગ્યો, સંઘથી પ્રશંસાવા લાગ્યો અને બધા સાધારણ લોકો તેના તરફ 'આ વિજયી છે, આ વિજયી છે.' એમ કહીને આંગળી ચીંધવા લાગ્યા અને એ રીતે તે મુનિ, વિદુર નામના શિષ્ય સાથે પાછો રુદ્રસૂરિની પાસે રાજગૃહ પહોંચ્યા. અંધુદત્ત

મુનિ ભારે વિજય કરીને પોતાની પાસે આવેલો છે છતાં હૃદયમાં મત્સર ધરતા એ રુદ્રસૂરિએ તેનું થોડું પણ સન્માન ન કર્યું.

જે કાર્ય સિદ્ધ થવાનો સંભવ જ ન હતો એવું કાર્ય પણ સિદ્ધ કરીને આવતા અને શરમાતા શિષ્યને તેના ઉપર રાજી થઈને ગુરુએ તેનું સારી રીતે જાહેરમાં સન્માન કરવું જોઈએ, પ્રશંસન કરવું જોઈએ અર્થાત્ હવે ગુરુ મારો ઉચિત આદર કરશે એમ વિચારતો તે ખંધુદત્ત મુનિ પોતામાં લેશપણ આદર ન થયેલો જોઈ ભારે શોક પામ્યો અને હવે પછી સદ્ગુણો કેળવવા તરફ મંદપ્રયત્નવાળો થઈ ગયો.

જે સાધુ આતુર્માસિક તપ કરવામાં કુશળ હતો, તેણે તે વખતે આતુર્માસિક તપને સ્વીકારેલું હતું. તેની પાસે રાબ વગેરે મોટા મોટા લોકો આવ-જા કરતા અને તેથી લોકોમાં તેનો પણ સવિશેષ સત્કાર થતો હતો. તે મુનિએ કોઈ તદ્દન ન જાણે એ રીતે રહીને એટલે જાણખાણ વગેરેનો લેશમાત્ર પણ ઉપયોગ કર્યા વિના પ્રાંતકુલમાં ઉચ્ચવૃત્તિ દ્વારા એટલે પશુએ ચણુ ચણુ છે એ વૃત્તિદ્વારા કોઈને પણ પીડા આપ્યા વિના પારણું કર્યું. જ્યારે તે પારણું કરીને આચાર્યની પાસે આવ્યો ત્યારે આચાર્યે તેને વચન-માત્રથી પણ આદર ન આપ્યો.

આ રીતે વખત જતાં, જેમનો નાયક ગુણનો આદર કરવા તરફ તદ્દન લક્ષ્ય વગરનો છે એવો સાધુ સમુદાય ગુણો કેળવવાની પ્રવૃત્તિથી હતાશ થઈ ગયો અને સૂત્રાર્થનું ધકન, મનન વગેરે સાધુઓની સ્વાધ્યાય પ્રવૃત્તિઓ પણ દિનપ્રતિદિન તદ્દન ઓછી ઓછી થઈ ગઈ. ગુણો તરફ બેદરકાર વૃત્તિવાળો આચાર્ય રુદ્રમુનિ પણ કાળધર્મ પામીને કિલ્લિખક નામના હીન દેવોમાં અવતાર પામ્યો અને ત્યાંથી કાળધર્મ પામીને કોઈક દરિદ્ર, દુઃખી અને હીન કુલમાં કોઈ બ્રાહ્મણને ઘરે તેના પુત્રપણે અવતર્યો. વખત જતાં તે બાળ અવસ્થા પૂરી કરી યૌવન અવસ્થાને પામ્યો. ગુણો તરફ બેદરકારભાવ રાખવાથી, ગુણોનો આદરભાવ કે સત્કારસન્માન ન કરવાથી તેણે જે દુષ્કર્મ બાંધેલું એ હજી બાકી હોવાથી આ બ્રાહ્મણના પુત્રના અવતારમાં એની જીભ જ બંધાઈ ગઈ-સીવાઈ ગઈ-એ મૂંગો જ થઈ ગયો. જેમ મૂંગો માણસ બડબડે એ રીતે બડબડવા લાગ્યો અને એ દોષને લીધે એને વૈરાજ્ય પણ થયો કે હા! મેં પૂર્વભવમાં શા પાપ કર્યાં હશે? કે જેને લઈને મારી આ માઠી દશા આવી. એ પ્રમાણે તેને પોતાનો પૂર્વવૃત્તાંત જાણવાની ઇચ્છા થઈ આવી અને એ જિજ્ઞાસાને શાંત કરવા તે બધાય ધર્મવાળાઓની ઉપાસના કરવા લાગ્યો.

એવામાં કોઈક સમયે ત્યાં ચાર જ્ઞાનના ધારક એવા મુદ્ધર્મ નામના આચાર્ય આવી

ચક્રા. તે મૂંગો તેમની પાસે ગયો. વંદન કરીને તેમની પાસેના સ્થાન ઉપર બેઠો. બરાબર એ જ વખતે પોતાના શુભ્રોનો અહંકાર અને ધીબ્દના શુભ્રો તરફ મત્સર ધરાવનાર એવા કોઈએક સાધુને એ આચાર્ય સમબલવતા હતા-હે ભદ્ર ! જેનામાં થોડો પણ ગર્વ હોય છે તેનામાં ધીબ્દ ગમે તે શુભ્રો હોય તો પણ તે બધા નકામા છે. જેમ અનેક રસથી ભરેલું-સ્વાદવાળું-ઉત્તમ પ્રકારનું લોજન માત્ર ઝેરના એક જ ટીપાથી અખાદ્ય બની જાય છે તેમ એક ગર્વને લીધે ધીબ્દ બધા શુભ્રો નકામા થઈ જાય છે. જે માણસ પોતાના નિર્મળ શુભ્રોમાં રત હોય છે છતાં જો તે ધીબ્દના પણ એવા જ નિર્મળ શુભ્રો તરફ લક્ષ્ય નથી રાખતો તો લોકો તો એમ જ કહેવાના કે ધીબ્દના શુભ્રોનો નહીં જોનાર એ પણ-શુભ્રી માણસ પણ-એવો જ છે-શુભ્ર વગરનો છે, માટે શુભ્રી માણસે પોતાના પણ શુભ્રોનો ગર્વ ન કરવો જોઈએ. જેમ કોઈ ગૃહસ્થ સાધુની ક્રિયામાં તત્પર હોય તો સાધુપણું સાધી શકે છે તેમ ધીબ્દના શુભ્રોની પ્રશંસા કરવાથી જેનામાં યોછા શુભ્રો હોય છે તે પણ વધારે શુભ્રોને યોક્કસ મેળવી શકે છે. જે માનવ પોતાના શુભ્રોમાં ગર્વ ધારણ કરે છે અને ધીબ્દના ઉત્તમ શુભ્રો તરફ મત્સર રાખે છે તે માણસ લોકોને મેરુ પહાડ જેવો મોટો હોય તો પણ ગર્વને લીધે એકદમ હલકો પડી જાય છે. જે લોકો ખાનદાન નથી-સંસ્કારવાળા નથી-તેઓ પોતાના શુભ્રોને છુપાવી શકતા જ નથી અને ધીબ્દ શુભ્રોને બહાર લાવવાની રુચિને રાખી શકતા નથી એટલે આ બાબત વધારે શું કહેવું ? તો હે વત્સ ! તને કેટલુંક કહીએ-ગર્વનું ખૂરું પરિણામ તું આ નજરેનજર જ જો. શિષ્ય બોલ્યો: હે ભગવન્ ! એ પરિણામ હું કયાં જોઉં ? ત્યારે આચાર્યે પેલા કંગાળ બ્રાહ્મણના મૂંગા પુત્રને બતાવીને કહ્યું કે-ગર્વ કરવાથી અને ધીબ્દના શુભ્રોનો અનાદર કરવાથી એ છોકરાની જીભ બંધ થઈ ગઈ છે. એ સાંભળીને શિષ્ય બોલ્યો-હે ભગવન્ ! એ છોકરાએ પૂર્વભવમાં શું કર્યું હતું ? શુરુ બોલ્યા: તું જે દુષ્કર્મ કરવા તૈયાર થયો છે તે જ દુષ્કર્મ તેણે પૂર્વભવમાં કર્યું હતું. પછી આચાર્યે શિષ્યને એ બ્રાહ્મણના છોકરાનો બધો પૂર્વજન્મનો વૃત્તાંત કહી સાંભળાવ્યો. આ સાંભળીને તે કંગાળ બ્રાહ્મણનો છોકરો પ્રતિબોધ પામ્યો અને તેણે એ આચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી. શિષ્યે પણ આ બધી હકીકત સાંભળીને મત્સર, ગર્વ વગેરે દોષોનો ત્યાગ કર્યો અને ધીબ્દના શુભ્રો તરફ-શુભ્રીજનો તરફ-આદરલાવની વૃત્તિ સ્વીકારી અને એ રીતે શુભ્રઅહલ્ય તરફ એ વિશેષ ઉદયમવંત થયો.

બ્યાં શુભ્રોનો આદરસત્કાર ન થતો હોય, શુભ્રની અવજ્ઞા થતી હોય ત્યાં શુભ્રોની હાનિ થાય છે અને શુભ્રો કેળવવા માટે શુભ્રોની શ્રદ્ધા તૂટી પડે છે માટે શુભ્રની અવજ્ઞા કરવી કે શુભ્રનો આદર ન કરવો એ બન્ને સિદ્ધાંત અચુક્ત છે.

જે માનવમાં શુભ્રની સંપદા વિદ્યમાન હોય એવું યોક્કસ જણાયા છતાં તેની

પ્રશંસા કરતા જે જે માનવની લાષા અટકી પડતી હોય, જેતું મુખ ન ખુલતું હોય તે માનવને તેના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયેલા લયાનક અહંકારરૂપ સર્પની દાઠ ઝેઠેલી છે અને તે અહંકારના ઉસવાથી જે તેને ખીબના ગુણની પ્રશંસા ન કરવાનો વિકાર થયેલો છે એમ સમજવું.

જે લોકો મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા છે તેઓ પણ ખીબ એવા ગુણવાળાઓની અમત્સરભાવે ઘણી ખુશીથી પ્રશંસા કરી રહ્યા છે તો પછી જેઓ શ્રી જિન લગવાનની વાણીના સમ્યક્ વિચારમાં સ્પષ્ટપણે વિશેષ ચતુર છે તેવા બુદ્ધિવાળા લોકો આ ગુણ પ્રશંસાના કામમાં કેમ પછાત પડે છે ? જે લોકો સમકિતના શંકા, કાંક્ષા વગેરે દોષના દુર્ગને વટાવી ગયા છે એટલે જેઓ એ દોષોને સેવતા નથી તે ઠાઠા વર્ગના લોકો આવા ગુણપ્રશંસાના સાધારણ કામથી શામાટે મુંઝાય છે ? જે લોકો પાર વગરના સમુદ્રને પણ જલદી તરીને કાંઠે પહોંચી ગયા છે તેઓ શું આ નાના ખાઓચિયામાં ડૂબી જાય ખરા ? અર્થાત્ જેઓ સમકિતના દોષોને તણ શક્યા છે તેઓ પરગુણપ્રશંસાના કામમાં કંટાળો લાવે ખરા ? એ બધી હકીકતને પોતાની બુદ્ધિથી શાસ્ત્રના આધારથી અને તર્કથી પણ સારી રીતે વિચારીને અને હૃદયમાં અવધારીને માનવમાત્રે ખીબના પણ ગુણોનો સવિશેષ આદર કરવા માટે તત્પર રહેવું જોઈએ. ખીબના ગુણોનો આદરસત્કાર કરવો, પ્રશંસા કરવી—એ સદ્દર્શનનું—સમકિતનું ખાસ અંગ છે એમ સમજી લેવું જોઈએ અને એમ સમજીને પરગુણની પ્રશંસા માટે તત્પર થવું જોઈએ.

એ પ્રમાણે શ્રી કથારત્નકોશમાં સમ્યક્ત્વના સ્વરૂપના પાંચમા અતિચારના પ્રકરણમાં
સદ્ગાથાર્ય આચાર્યનું અધિકાર મહારાજે કહેલ છઠું કથાનક સંપૂર્ણ થયું.

સ્થિરી-કરણના અતિચાર વિષે ભવદેવનું કથાનક

(દષ્ટાંત ૭ મું)

પ્રાણીને એક વાર સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તોપણ કર્મના દોષને લીધે તે શુભ ભાવથી વિમુખ થઈ જાય છે. એવા કર્મના દોષથી વિમુખ થનારાઓને સમ્યક્ત્વમાં સ્થિર રાખવા તેના આદર, તેમના ગુણોની ખ્યાતિ તથા તેમનાં સારાં સારાં કામોની વિશેષ પ્રશંસા કરવી જોઈએ, એથી લોકમાં પ્રતિષ્ઠા પામતા તેઓ વળી સમ્યક્ત્વમાં સ્થિર થઈ જાય છે, માટે એ સ્થિરીકરણનું સ્વરૂપ અહિં કહેવાનું છે. સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી પણ રાગ અને દ્વેષના ઝપાટામાં આવી ગયેલા લોકો વૈરાગ્યના માર્ગને તજી દઈને ફરીવાર મૂળ સ્થાન ઉપર-સમ્યક્ત્વ પામ્યા પહેલાં હતા તે સ્થાન ઉપર-આવી જાય છે, અને એ રીતે તેઓ મહાકષ્ટને પામે છે. ઊંચા ગુણસ્થાનક ઉપર જેઓ પહોંચી ગયા હોય છતાં અજ્ઞાનના ઝપાટામાં આવતા અને નકામો આડંબર કરતા તેઓ, જેમ ઊંચે ચડાવેલ ધનગરા પવનથી નકામો ફડફડાટનો આડંબર દેખાડતાં છતાંય હલી જાય છે-પડી જાય છે તેમ નીચે પડી જાય છે એટલે સમ્યક્ત્વથી વિમુખ થઈ ધર્મમાર્ગથી બ્રહ્મ થાય છે. તેથી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રમાં ગણીયા થયેલા-ભારે કંટાળો પામતા એવા માનવોને, તેમના ઉપર કરુણાભર્યા મનથી જે કોઈ જ્ઞાનાદિક ગુણોમાં સ્થિરતા પમાડે છે, જેમ સ્વચ્છ મણિને સાફ કરનારો તેને અતિસુંદર બનાવી દે છે તેમ પોતે મેળવેલા ઉત્તમ સમ્યક્ત્વને ઉત્તમોત્તમ કરે છે, તેથી જેઓ સદ્ધર્મથી કંટાળી ગયા હોય તેવા માનવોને સદ્ધર્મમાં પાછા દઢરીતે સ્થિર કરવા તેનું નામ સ્થિરીકરણ. આ સ્થિરી-કરણ તે, ધર્મનું એક ઉત્તમ અંગ છે. વળી જે માનવ સામર્થ્યવાળો હોય છતાં પોતાના સ્વાર્થીપણાને લીધે ખીજા એવા ધર્મથી વિચલિત થયેલાને ધર્મમાં સ્થિર ન કરે તેને રાગ અને દ્વેષથી વ્યામૂઢ સમજવો. એવો એ સ્વાર્થી માનવ, ધર્મથી વિમુખ થયેલા ખીજા માનવીની જે ઉપેક્ષા કરે છે તેથી તેના ચિત્તની વૃત્તિ કલુષિત બને છે, અને પરિણામે એ સ્વાર્થી, ભવદેવની પેઠે પોતાનો બધો લાભ ગુમાવી બેસે છે, અને સંસારમાં ભમ્યા કરે છે. આ ભવદેવની કથા નીચે પ્રમાણે છે:-

અનેક ખીજાં નગરો કરતાં વધારે અભ્યુદયના ગુણને-આંકને-પામેલું, શોભાયમાન અને સુંદર જનોના નિવાસને લીધે અતિશય શોભાવાળું, જેમાં અનેક વિબુધ-પંડિત-લોકો વસે છે એવું તથા બાણે કે જેમાં અનેક વિબુધલોકો-દેવો વસે છે એવું સૌધર્મ દેવોનું નગર જેવું રમમપુર નામે નગર છે. એ નગરમાં નિરંતર અનેક નાચનારા, અનેક નાટ-ક્રીયાઓનાં અને અનેક દોરડા ઉપર રમનારાઓનાં તમાસાઓ થયા કરતા હોવાથી તે વિશેષ

રમ્ય થયેલું છે. એ નગરમાં સમસ્ત શત્રુમલ્લોને જેણે છુટી લીધા છે એવો હૃત્યિમલ્લ નામે રાજા છે. એ રાજાનો એક હૃદય જેવો ગંગાધર નામે બાલમિત્ર છે. તે બંને જણા સુવું, ખાવું, પીવું અને બેસવું એ બધી ક્રિયાઓ સાથે જ કરે છે, અને એ રીતે સ્નેહપૂર્વક રહે છે. તેવામાં એક વાર તે બંને જણા એકાન્તમાં બેઠા હતા ત્યારે તેમને પરસ્પર આ બાતચિત થઈ:

કોઈ પુરુષ માત્ર સંસારમાં પ્રશંસાપાત્ર પૌરુષ ધારણુ કરતો હોય, કુલતું અભિમાન રાખતો હોય, અને કળાઓમાં કુશળતા દાખવતો હોય તેટલાથી શું તે પુરુષ કહેવાય ? ખરી રીતે તો જે પુરુષ પોતાના ઘરથી બહાર નીકળી નગરો, આશ્રમો અને અનેક પુરોથી ભરેલી આ વિશાળ પૃથ્વીનો પ્રવાસ કોઈ બાતનો ઉદ્દેગ કે કંટાળો લાગ્યા વગર ન ખેડે તેને પુરુષ કેમ કહેવાય ? માટે આ રાજ્યના કારભારને સંપૂર્ણ રીતે મંત્રીઓને સોંપી દઈને કેટલાંક વર્ષો સુધી પૃથ્વીની પીઠ ઉપર ફરી ફરીને આપણે તેનું અવલોકન કરીએ. આ વાતચિત તે બંને જણાને પસંદ પડી તેથી એ બંને જણાએ જેઓ કોઈપણ પ્રકારના ગુપ્ત રહસ્યને કદી પણ ખુલ્લું કરતા નથી એવા સાગર જેવા ગંભીર મંત્રીઓને રાજ્યનો બધો કારભાર ભણાવી દીધો અને કોઈ ન બાંધે એ રીતે તેઓ બંને સમયોચિત વેષ પહેરીને પોતાના ઘરથી બહાર નીકળી ગયા અને ઉત્તરાપથ ભણી પ્રવાસ કરવા લાગ્યા. ઝટ ઝટ પગ ઉપાડતા તેઓ કેટલાંક યોજનો દૂર પહોંચી ગયા અને એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને ઘેર જઈને ઉતારો કર્યો. એ બંને જણાએ કોઈ દિવસ ઘરથી બહાર નીકળી આ રીતે શ્રમ ન સહેલો હોવાથી ખૂબ જ થાકી ગયા અને તેમનાં શરીરો નબળાં થઈ ગયાં હતા અને શરીરની શોભા ઘણી ઝાંખી પડી ગઈ હતી. તેમને જોઈને એ વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે કહ્યું કે હે પુત્રો ! તમે ક્યાંથી આવ્યા છો ? અને તમારે કઈ તરફ જવાનું છે ? માલુમ પડે છે કે તમે કોઈ દિવસ આવો પરિશ્રમ સહન કર્યો લાગતો નથી અને પહેલ-વહેલાં જ તમે ઘર બહાર નીકળ્યા હો તેવા જણાએ છે. વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને રાજાએ કહ્યું: હે વિપ્રવર ! અમે કુવાના દેડકા જેવા છીએ અને એવા હોવાથી અમે સર્વ પ્રકારે અકુશળ છીએ, પરંતુ અમને આ પૃથ્વી ઉપર આવેલા અનેક દેશો જોવાનું કુતૂહલ થવાથી રમ્મપુરથી ઉત્તરાપથ ભણી જવા સારું નિકળ્યા છીએ. બ્રાહ્મણ બોલ્યો: હે વત્સ ! તમારી આવી આકૃતિથી જણાય છે કે તમે કોઈ સામાન્ય માણસ નથી કારણ કે હાથ અને પગમાં પતાકા, કમળ અને અંકુશ વગેરેનાં ઉત્તમોત્તમ ચિહ્નો છે. હાથ અને પગનાં તળિયાં સ્વાભાવિક રીતે જ પવિત્ર અને કોમળ છે તથા લાલ પણ છે. છાતી કપાટ જેવી વિશાળ છે, કપાળ પણ શરદ્ગતુની આઠમના ચંદ્રમા જેવું તેજસ્વી છે. અવાજ મેઘોની ગર્જના જેવો મધુ છે. પાંચજન્ય શંખના અવાજને પણ ટપી નવ્ય એવો ગંભીર છે બંને આંખો કમળપત્ર જેવી ઉજળી છે અને કાન સુધી પહોંચી ગયેલી છે એટલી લાંબી છે. ઘોસરા

જેવી બન્ને ભુલઓ ગોઠણ સુધી લાંબી છે, હે મહાપુરુષ ! તારાં બધાં અંગો આવાં ઉત્તમ છે માટે મને એમ નક્કી લાગે છે કે તું આ પૃથ્વી ઉપરના કોઈ પણ દેશનો રાજા હોવો જોઈએ.

આ વાત સાંભળીને રાજા જરા સ્મિત કરીને મરક્યો અને બોલ્યો: હે બ્રાહ્મણ ! તેં તો રાજાની શ્રીને સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષ કરેલી એટલે તને હું શું કહું ? બ્રાહ્મણ બોલ્યો—હું સામુદ્રિક શાસ્ત્રને સારી રીતે જાણું છું અને તેથી મેં તે શાસ્ત્રની આ ખરી હકીકત તને સંભળાવી છે. તે પ્રમાણે કૃળ મળવું કે ન મળવું તે તો ભાગ્યને જ આધીન તોપણ મને લાગે છે કે શાસ્ત્રકાર ભગવંતો સત્યવક્તા હોય છે માટે તારી પાસે ભારે વૈભવ હોવો જોઈએ એમાં શંકા નથી તેથી તારે ગમે તે રીતે આત્માને કલેશ ન આપવો. રાજા બોલ્યો ભલે.

એ રીતે એક દિવસ વિસામો લઈને તે બન્ને જણા ત્યાંથી નિકળી ગયા અને પહેલાંની જેમ પ્રવાસ કરવા લાગ્યા. વળી, કેટલાંક યોજનો ગયા અને ત્યાં તેમણે કુરુદેશના વિષમ ભાગમાં આવેલી એક લશ્કરની છાવણીનો પડાવ જોયો. એ પડાવની ચારે બાજુ ગુપ્તચરો ફરતા હતા અને કોઈપણ બાજુએથી આવતા સવારો કે યોદ્ધાઓને ત્યાં રોકવામાં આવતા હતા તથા એ છાવણીના નાયકો ખિન્ન થયેલા દેખાતા હતા. તે પડાવ જોયા પછી ત્યાંના એક આગેવાન પુરુષને પૂછ્યું: ભો ! આ આમ કેમ જાણે કે લયથી વ્યાકુળ હોય એવું દેખાય છે ? તેણે કહ્યું: ભો ! મહાયશસ્ત્રી ! સાંભળો : કુરુદેશનો સ્વામી આ અર્જુન નામે એક રાજા છે, તેના સીમાડાના રાજાઓએ આજે અકસ્માત છાપો મારી તથા લડાઈ કરી તેને હરાવી દીધો છે. તેના મોટા મોટા યોદ્ધાઓ મારી નાખ્યા છે તેથી હમણાં તે રાજા સીમાડાના રાજાઓના લયને લીધે સશંક રહે છે. હસ્તિમલ્લ બોલ્યો: તેમની પાસે ચતુરંગ સેનાની આવી સરસ સામ્રાજી છે છતાં એ મહાત્મા શા માટે આમ લયનો માર્યો ખેદ પામે છે ? તે બોલ્યો: સામગ્રી તો છે પરંતુ કોઈ પ્રબળ સામર્થ્યવાન ધીર પુરુષનો એ સામગ્રીને સાથ ન હોય તો એ શા કામની ? આ સાંભળીને રાજાના મનમાં કરુણાનો ઉછાળો આવી ગયો. મહાપુરુષાર્થીને પોતાના પુરુષાર્થને બળે જે સહજ હોય છે એવો પરોપકાર કરવાનો અભિલાષ એ રાજાને થઈ આવ્યો અને તેણે પોતે જે પ્રયોજન માટે નીકળી આવ્યો છે તેને વિસારી મૂક્યું. પછી તેણે પેલા આગેવાન પુરુષને કહ્યું, અરે ! તું જઈને તારા રાજાને સમાચાર આપ કે, યોગ્ય પ્રબળ પુરુષનો તને સાથ ન હોવાથી જ જો તું વિવાદ પામતો હો તો નિશ્ચિંત થા અને બરાબર તૈયાર થઈ જા. શત્રુઓનું આ બળ કયા હિસાબમાં છે ? સૂર્યમંડળનું સામર્થ્ય પ્રબળ હોય ત્યારે અંધકાર ગાઢ હોય તોપણ તેનું શું ચાલે ? એ આગેવાન ગયો અને તેણે રાજાના કહ્યા પ્રમાણેના સમાચાર પેલા અર્જુનરાજાને કહ્યા. તે સાંભળીને વિસ્મય પામેલો રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો; અહો ! જેમનામાં

આવું અસાધારણ સાહસ ભરેલું છે એવા મહાપુરુષો જગતમાં હયાત હોય છે એવું હજી સુધી પણ સંભળાયા કરે છે, તો શું એ સંભવિત નથી? કેમકે જે પુરુષો સત્વથી ભરેલા છે તેઓ સમગ્ર સમુદ્રને એક નાના ખાળોચિયાની પેઠે તરી શક્યા છે. જ્યાં દેવો રમે છે એવા મોટા મેરુપર્વતને પણ તેઓએ એક ઢેકાની પેઠે ફેંકી દીધા છે. એમણે પોતાના ઘરની પેઠે આખા આકાશને પોતાનાં પગલાંવડે-ઘસી-ચાલી નાખ્યું છે. એક ગુફામાં જય તેમ તેઓ નિર્ભય થઈને પોતાળમાં પણ પેસી શક્યા છે. જગતમાં એવા સત્વ લોકો માટે શું દુષ્કર છે? જે લોકો સંપૂર્ણપણે સત્વશાળી છે તેઓ આ જગતમાં શું નથી કરી શકતાં?

આગેવાન પુરુષે કહેલા સમાચાર સાંભળીને હવે વધારે વિકલ્પસંકલ્પો કરવા એ ઠીક નથી પરંતુ હવે તો હું જાતે જ તે સત્વશાળી પુરુષને જોઈ લઉં; એમ કરીને અને કેટલાક મુખ્ય મુખ્ય પુરુષોને સાથે લઈને અર્જુન રાજ રાજવાડીએ જવાનું બહાનું કાઢીને નીકળ્યો અને તેમ કરીને જ્યાં રાજ હસ્તિમલ્લનો પડાવ હતો ત્યાં પહોંચી ગયો. પછી દૂરથી જ પોતાનો રાજસી ઠાઠ ઉતારી નાંખ્યો, ઉચિત આદરમાન અને પ્રતિપત્તિ કરીને અર્જુન તેની પાસે ગેઠો. સ્નેહપૂર્વક તે બંને પરસ્પર કેટલીક વાતો કરવા લાગ્યા અને પછી રાજ અર્જુને હસ્તિમલ્લરાજને કહ્યું: ચાલો અમને તમારો ઉતારો ખતાવવા કૃપા કરો. પછી હસ્તિમલ્લ રાજના આગ્રહથી આ અર્જુન રાજ તેને ઉતારે ગયો અને ત્યાં લોજન વગેરેની સામગ્રીથી હસ્તિમલ્લે અર્જુનની સારી પ્રતિપત્તિ કરી.

પછી થોડી જ વારમાં મારતે ઘોડે-વારંવાર ચાલુકવડે ઘોડાઓને મારીને વેગ વધારતા અને ઉત્તમ ઘોડા પર ગેઠેલા ચાર પુરુષો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમણે રાજને વિનંતી કરી: હે દેવ! જેમણે વિવિધ પ્રકારે લડાઈની તૈયારી કરેલી છે, અને વિવિધ વ્યૂહરચના કરેલી છે એવા આપણા સીમાડાના રાજ્યોના સેનાપતિઓ ભવદેવ રાજને આગળ કરીને અમારી પાછળ ચાલ્યા આવે છે તો આ વખતે જે ઉચિત હોય તે આપ કરો. આ સાંભળીને અર્જુન રાજ ગભરાઈ ગયો. તે વખતે વૈરિઓના હૃદયમાં શલ્ય સમાન એવા હસ્તિમલ્લ રાજએ તેને કહ્યું કે, હે મહારાજ! આમ ગભરાવાથી શું વળશે? જેના ઉપર અનેક અસ્ત્રશસ્ત્રોના સમૂહથી તૈયાર (સન્ન) કરેલ એક જયકુંજર હાથીને મારે માટે તૈયાર કરાવો અને બીજા જ એ પ્રકારનો હાથી આ ગંગાધર માટે તૈયાર કરાવો. પછી એ પ્રમાણે રાજ અર્જુને એ એ જણને માટે બંને હાથીઓ તૈયાર કરાવ્યા. ત્યારબાદ યોગ્ય સ્થળે બધા સામંતોને રાજ હસ્તિમલ્લે સેનાની વ્યૂહરચના કરી બરાબર ગોઠવી દીધા અને પછી તે શત્રુની સેનાની સાથે લડવા માટે ખડો થયો. બંને લશ્કરો વચ્ચે ભયંકર યુદ્ધ બમ્બું.

રણવાળું વાગવા માંડ્યા અને તેના ઉછળતા પડછંદોના અવાજથી આકાશ ભરાઈ

ગયું. આકાશમાં રહેલા દેવો, વિદ્યાધરો અને કિન્નરોએ જ્યજ્યકારનો નાદ શરુ કર્યો. લડવૈયાઓએ એ જ્યજ્યકારનો અવાજ સાંભળીને ઉપરાઉપરી તીક્ષ્ણ બાણો ફેંકીને તેનો વરસાદ વરસાવ્યો. એ રીતે બાણોનો વરસાદ વરસવાથી પ્રચંડ સૂર્યનાં કિરણોનો ફેલાવો થતો અટકી પડ્યો. લડવૈયાનો મોટો સમૂહ ઘાયલ થયો અને તેથી તેમના ઉન્મત્ત હાથીઓનો સમૂહ ચારે બાજુ ધુમવા લાગ્યો, એ રીતે ચારે કોર ભાગેલા હાથીઓના સમૂહને જોઈને ગભરાટ પામેલા બીકણુ પુરુષો ચારે દિશામાં નાસવા લાગ્યા. એ વખતે રાજાઓનાં મરણુ થવાથી તેમનાં છત્રો અને ધ્વજનો મોટો જથ્થો નીચે પડી ગયો, તેથી સમરાંગણુનો રસ્તો શેકાઈ ગયો, અને સમરાંગણુમાં વહી જતા રુધિરના પ્રવાહમાં ઘોડા અને નરો ડુબવા લાગ્યા. ઘોડા અને નરોનાં માથાનાં ટુકડા થવાથી તે ખાવા માટે ત્યાં ભયંકર વેતાલો એકઠા થવા લાગ્યા અને વેતાલ, પૂતનાના ભેગા થવાથી તે ખન્નેની ત્યાં ફીડા બની અને તેને લીધે સમરાંગણુમાં ભયંકર હોકારા થવા લાગ્યા. એ ભયંકર અવાજને સાંભળવાથી સામા ગયેલા સુભટોએ બીજા વીરોને યોલાવવા માંડયા, બીજા વીરોને યોલાવવાથી રણુરસ બની પડ્યો અને તેથી મૂર્છા પામેલા નરો હુંકારા દેવા લાગ્યા. એ હુંકાર સાંભળીને જતા અને પાછા આવતા ગીધોએ ચાંચો મારવી છોડી દીધી. એ રીતે સર્વત્ર ત્યાં સમરાંગણુમાં ભયાનક વિશાલ અવાજ વારે વારે થવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે ખન્ને સેનાઓનું ભયાનક યુદ્ધ થયું, અને તેમાં ભારે ભયાનક સંગ્રામને લીધે જનામાં નિર્દય રીતે ઉગ્ર ઉત્સાહ વધી ગયો છે એવો રાજા હસ્તિમદલે પોતાની સામે થયેલા શત્રુના લશ્કરને છુંદી નાખ્યું અને તેનો ભુકો કાઠી નાખ્યો.

જ્યારે એવો મહાપ્રચંડ લડાઈનો ખેલ ખેલાતો હતો ત્યારે “ હવે લડાઈ જિતાશે નહિ.” એમ સમજીને પ્રધાનપુરુષો રાજાની ઈચ્છા નહોતી છતાં પોતાના છત્ર અને ધનુષ તૂટી જવાથી વિશેષ ખિન્ન થયેલા રાજા ભવદેવને રણુભૂમિ ઉપરથી દૂર લઈ ગયા. કહેવત છે કે “ નાયક વગરની સેના હણ્યાઈ બંધ છે.” એ કહેવત પ્રમાણે રાજાના બહાર નીકળવાથી તેની સેના છિન્નભિન્ન થઈ ગઈ અને તે છિન્નભિન્ન થયેલી શત્રુસેનાને અર્જુનરાજની સેનાએ બધી તરફથી લૂંટી લીધી. પછી લડાઈ ખતમ થયા પછી માણુસોની શોષ માટે સંગ્રામ-ભૂમિને તપાસવામાં આવી ત્યારે ઘાને લઈને પરવશ બની ગયેલા કેટલાક સામંતો તેમાંથી મળી આવ્યા.-તે જ વખતે ભાલાના ઘાથી બ્રાહ્મણે છોડી ગયેલો-સુડદું થઈને પડેલો ગંગાધર પણ ભૂમિતળ ઉપર પડેલો જડી આવ્યો. આ જોઈને રાજા હસ્તિમદલને ભારે શોકનો આવેગ થડી આવ્યો. તેના અગ્નિસંસ્કારની ક્રિયાઓ કરી તેનું મરણોત્તર કૃત્ય પણ કરવામાં આવ્યું. પછી હસ્તિમદલના આગ્રહથી ખેદ છોડીને રાજા અર્જુને પોતાનું પહેલાનું રાજ્ય સ્વીકાર્યું. ત્યારબાદ રાજા અર્જુને આ મોટો પરમોપકારી છે એમ સમજીને પોતાની પુત્રીને અર્પણ કરી, રાજા હસ્તિમદલને સવિશેષ સત્કાર કર્યો અને તે કેટલાક દિવસો ત્યાં રહ્યો.

આસ વાત એ હતી કે એનો મિત્ર ગંગાધર ત્યાં યુદ્ધમાં મરણ પામ્યો હતો તે દુઃખ તેને વાગેલા કાંટાની પેઠે હૃદયમાં ભારે ખટક્યા કરતું હતું, અને એ મિત્રના મરણથી મિત્રવિયોગનું દુઃખ એક ક્ષણ પણ ભૂલાતું નહોતું એથી એ હસ્તિમલ્લ રાજાને વિવિધ નાય-કળામાં કુશળ સુંદર સ્ત્રીઓ પણ ભેવી ગમતી ન હતી, પરમ આનંદ-દાયક અને મનોહર સ્થળોમાં તેનું મન લેશમાત્ર પ્રસન્નતા પામતું નહોતું, ગજક્રીડા અને અશ્વક્રીડા તરફ પણ તેની ઇચ્છા જરાપણ ખેંચાતી નહોતી. એ રીતે તે મહાત્મા પોતાના મિત્રના વિયોગના દુઃખને સહી શકતો ન હતો તેથી વિવિધ દેશો ભેવાનો તેનો ઉત્સાહ તદ્દન ઘટી ગયો અને તે ક્યાંય પણ શાંતિ પામી શકતો ન હતો. એટલામાં તેના પૂર્વના પહેલાનાં રાજ્યમાંથી એક શુભચર સંદેશવાહક તેને મળવા તેની પાસે આવી પહોંચ્યો. દ્વારપાલે તેના આવવાના સમાચાર કહ્યા એટલે તેને મળવા પોતાની પાસે બોલાવ્યો, અને તે શુભચરે રાજાને પગે પડીને એક લેખ આપ્યો. રાજાએ પોતે એ લેખ વાંચ્યો, અને હવે અહિંથી શીઘ્ર પાછા વળવું જોઈએ એવો તે લેખનો ભાવાર્થ તેના ખ્યાલમાં આવ્યો. આ બધી હકીકત રાજા હસ્તિમલ્લે રાજા અર્જુનદેવને જણાવી. ત્યારપછી હાથી, ઘોડા અને ખીળાં અનેક રત્નોથી ભરેલા ભારે ખળના સાથેના રાજવૈભવ સહિત રાજા અર્જુન-દેવ રાજા હસ્તિમલ્લ પાસે આવ્યો, અને આદરપૂર્વક પ્રણામ કર્યાં. ભાલતલમાં બંને હાથ ભેડી તેને આ પ્રમાણે વિનંતી કરવા લાગ્યો : હે દેવ ! મારો જે આ વૈભવ છે તે બધો તમારા ચરણકમળની કૃપાતું જ રૂળ છે, માટે હે દેવ ! તમે આ બધું ગ્રહણ કરો. તમે મારા ઉપર જે ઉપકાર કરેલ છે તેની પાસે આ તો શું છે ? હે રાજા ! હું તો આપનાં દર્શનથી પણ મારી જાતને વૈભવ-ધન્ય સમભું છું. પોતાની જિંદગીને પણ જોખમમાં મૂકીને ખીળનો ઉપકાર કરવાની તીવ્ર વૃત્તિવાળા તમારા જેવા મહાપુરુષને જોઈને પૂર્વે થઈ ગયેલા એવા પરદુઃખભંજન રાજા બલિ અને શિખિ રાજા ઉપર કોણ શ્રદ્ધા ન કરે ? આ પ્રમાણે પોતાની પ્રશંસા સાંભળીને શરમનો માર્યો પોતાના શરીરને સંકોડીને રાજા હસ્તિમલ્લ બોલ્યો:- હે નરવર ! તું આમ કેમ બોલે છે ? મારી તે શક્તિ શી ? મારામાં એવું તે જ્ઞાન પણ શું છે ? હું એવો કળામાં કુશળ પણ ક્યાં છું ? અને મેં એવો તે શું પરોપકાર કરી નાખેલ છે ? જેથી તું મારી આવી અપૂર્વ પ્રશંસા કરી રહ્યો છે ? મારા મનુષ્યોનો એવો જ સ્વભાવ હોય છે કે તેઓ ખીળના રેતીના કણ જેટલા થોડા પણ ગુણો મોટા પહોંચના વિસ્તારની જેમ વર્ણવી ખતાવે છે, અને પોતાના મોટા પહોંચ જેવા વિસ્તારવાળા ગુણોને પણ ઢાંકી રાખે છે. માટે હવે વધારે કહેવાની જરૂર નથી. હે ભદ્ર ! હવે તું જ આ રાજ્યવૈભવને ભોગવ અને હું વળી મારા રાજ્ય તરફ જાઉં છું. એમ રાજા હસ્તિમલ્લ રાજા અર્જુનદેવને સમજાવીને અને કેટલાક પુરુષોને સાથે લઈને તથા બાકી ખીળ બધા લોકોને પાછા વાળીને કોઈ ન બંધે તેમ પોતાના નગર લાઠી ગયો.

ત્યાં જઈને પોતાના રાજવૈભવમાં પેઠો, રાજસભામાં બેઠો. પછી મંત્રીઓ અને સામંતો વગેરે તેની પાસે આવ્યા ત્યારે તેણે તેમની સાથે રાજ્યનાં અનેક કાર્યો વિશે વિચાર કર્યો. ત્યારબાદ સભાના બધા લોકોને વિસર્જન કર્યા અને પછી રાજા એકલો પોતે મંત્રીઓ સાથે એકાંતમાં બેઠો. તે વખતે તેણે મંત્રીઓને પૂછ્યું. ભો ! તમે મને શા માટે બોલાવ્યો ? મંત્રીઓ બોલ્યા : હે દેવ ! સાંભળો. તમારા પુત્ર મહીચંદ્રને કેપણુઈ દુર્દેવને લીધે પિશાચનો વળગાડ વળગ્યો છે, અમે તેનું આસ કરણુ જાણુતા નથી છતાં તે પુત્ર વળગાડને લીધે ન્યારે એલફેલ બોલવા લાગ્યો ત્યારે અમે મહાકળે તેને પૂરી રાખ્યો છે અને તુરત જ તમને બોલાવવા ગુપ્તચરોને તમારી પાસે મોકલ્યા હતા. આ હકીકત સાંભળીને અરે આ વળી શું થયું ? એમ કરતો અને પુત્રની અસ્વસ્થતાને લીધે ગભરાયેલો રાજા તેની પાસે ગયો. પોતાના પિતાને આવતા જોઈને રાજપુત્રે ઊભા થઈને પિતાને આદર આપ્યો અને રાજાને પગે પડ્યો તથા પિતાનું અહુમાન કર્યું. ત્યાર પછી રાજાએ તેને કહ્યું : હે વત્સ ! આ શું થયું ? રાજપુત્ર બોલ્યો : હે પિતાજી ! ક્યાં શું થયું છે ? પછી રાજપુત્ર કાંઈ બોલી ન શક્યો, આથી રાજાએ તેને માથાથી પકડ્યો એ વખતે ભય અને અમતકાર સહિત રાજપુત્ર બોલ્યો : -હે દેવ ! તું પોતાના મિત્રને પણ આ રીતે શા માટે પીડે છે ? રાજા બોલ્યો : તું કોણ છે ? પુત્ર બોલ્યો : હું ગંગાધર છું. રાજાએ કહ્યું. તું આવી અવસ્થાને કેમ પામ્યો છે ? ગંગાધર બોલ્યો : હે મહારાજ ! તે વખતે ન્યારે મહાભયાનક યુદ્ધ ચાલતું હતું અને તમે તેમાં વિશેષ રોકાયેલા હતા ત્યારે હું મજબૂત અખતરવાળા અને શોભાયમાન એવા મોટા હસ્તિરાજ પર બેસીને દુર્યુધ નામના શત્રુપક્ષના સેનાપતિ સામે ઊભો હતો. ભયાનક લડાઈ ખેલાણી હતી. જાણુ, નારાય, પુરુષ, વાવલ્લ, ભાલાં અને સેલ્લ વગેરે વિવિધ પ્રકારનાં અસ્ત્ર-શસ્ત્રો ખૂટી ગયાં હતાં એથી મેં મારા હાથીને હંકારીને શત્રુના સેનાપતિના હાથી સામે કર્યો અને તે વખતે મેં એ સેનાપતિ ઉપર એક તલવારનો ઘા કર્યો અને તેણે મારા ઉપર પણ એક અણીદાર ભાલાનો ઘા કરી મારાં બધાં આંતરડાં બહાર કાઢી નાખ્યાં અને મને હાથીની અંબાડીમાંથી નીચે પાડી નાખ્યો. પછી હું ત્યાં જ મરણુ પામ્યો અને પિશાચ-દેવોની યોનિમાં જન્મ પામ્યો અને તમારા દર્શન કરવાની પ્રબળ ઉત્કંઠને લીધે આ રાજપુત્રના શરીરમાં પેઠો છું.

આ બધી હકીકત સાંભળીને રાજાને વિસ્મય થયો, ખેદ થયો અને શોકથી તે ગળગળો થઈને કહેવા લાગ્યો : અહો ! દેવોની રમત કેવી હોય છે. અહો ! કરેલાં કર્મનાં ફળો પણ અચિંત્ય છે, અહો ! મારું ભાગ્ય પણ અવળું થયું લાગે છે, જેથી આવી ભતનાં મારાં મિત્રો પણ આ પ્રકારનાં પિશાચદેવોની યોનિમાં જન્મ પામે છે. અહીં શું

કરી શકાય ? પુરુષાર્થ તો ત્યાં પહોંચી શકતો નથી. યંત્રો અને તંત્રો પણ ત્યાં નકામા છે. એમ કરીને રાજા ભારે શોક કરવા લાગ્યા ત્યારે મંત્રીઓ બોલ્યા: હે દેવ ! સાંભળો. અહીં આ પ્રસંગે સંતાપ કરવો નકામો છે. જે કરવા યોગ્ય હોય તે જ કરવું જોઈએ. રાજા બોલ્યા: હે પરમમિત્ર ! તું કહે કે કઈ પ્રકારની વિધિ કરવાથી તેને સુગતિને લાભ થાય. ગમે તેવો દુષ્કર ઉપાય બતાવીશ તે પણ હું કરીશ, માટે અધરો હોય તોપણ ઉપાય બતાવ. પિશાચ બોલ્યા: હે મહારાજ ! હવે વિધિ ઉપાય કરવાનો વખત વીતી ગયો છે તેથી મારે મારાં કર્મોનાં કૃણ ભોગવી લેવાં જોઈએ એટલે મારે મારું કયું ભોગવ્યે જ છૂટકો છે:

હે રાજા ! દેવોને, નારકોને તેમજ ઘણાં લાંબાં સમય પહેલાં જે કર્મો કરેલાં હોય છે તેનો ઉપભોગ કરવાનો હોય છે, અને પછી જ્યારે એ દેવો ને નારકો કર્મભૂમિમાં અવતાર લે છે ત્યારે સારાં કર્મોનું ઉપાર્જન કરી શકે છે. જે લોકો એમ કહે છે કે પિંડપ્રદાન, શ્રાદ્ધ અને હોમહવન વગેરેથી મરેલા પ્રાણીને સુગતિએ પહોંચાડી શકાય છે, તેમનું કથન મૂઠતાભરેલું છે, કારણ કે જે પ્રાણી મૃત્યુ પામેલો છે તે ક્યાં ગયો છે અને કેટલે દૂર જઈને અવતાર લીધો છે તેની જ આપણને ખબર નથી હોતી. પછી તે મૃત્યુ પામેલાને શ્રાદ્ધ વગેરેથી સુગતિ શી રીતે આપી શકાય ? વળી, મૃત્યુ પામેલો પ્રાણી એ રીતે શ્રાદ્ધ વગેરે દ્વારા સુગતિ પામી શકતો હોય તો પછી એ રીતે તો કોઈ પણ પ્રાણીની અસદ્ગતિ ન જ થવી જોઈએ. અને વળી શ્રાદ્ધ વગેરે જેવા સરલ ઉપાયોથી સદ્ગતિ મળી જ જતી હોય તો પછી તપશ્ચર્યા કે સંન્યાસ વગેરે જેવી દુષ્કર ક્રિયાઓ શા માટે કરવી પડે ? માટે ખરી વાત તો એમ છે કે જેમ રાગી પોતે જાતે જ વિરેચન લે, ઔષધ ખાય અને આરોગ્ય માટે બંધન વગેરેના ઉપાયો કરે તો જ તે રાગી પોતે જાતે આરોગ્ય મેળવી શકે છે, અને જાતે કરાએલી એ વિરેચન વગેરે ક્રિયાઓ ચોક્કસ રીતે રાગનો નાશ કરે છે, પરંતુ જેને રાગ હોય તે પોતે વિરેચન ન લે, ઔષધ ન ખાય અને એને બદલે બીજાં માણસ વિરેચન લે અને ઔષધ ખાય તો પેલા રાગીને કશો ફાયદો થતો નથી તેમ મરેલા પ્રાણીને બદલે બીજાં માણસ શ્રાદ્ધ વગેરે ક્રિયાઓ કરે તો તે મરેલા પ્રાણીને સદ્ગતિ મળવાનો સંભવ જ નથી જ, માટે હે રાજા ! જાતે જ આચરેલાં તપ, જપ, જ્ઞાન, ધ્યાન વગેરે ઉપાયોદ્વારા અને સદાચરણોદ્વારા અશુભ કર્મ નાશ થઈ શકે છે અને તેથી નિર્મળ ગતિનો લાભ પણ મળી શકે છે.

પેલા ભૂતે એમ કહ્યા પછી રાજાએ એ વાતને સ્વીકારી સ્નેહપૂર્વક આ રીતે વાતચિત કરીને પેલા પિશાચ જ્યાંથી આવ્યો હતો ત્યાં પાછો ચાલ્યો ગયો, અને રાજપુત્ર મહીચંદ્ર પોતાની સ્વાભાવિક દશાને પામ્યો—એટલે તેનો વળગાડ ચાલ્યો ગયો. આ રીતે

પેલા પિશાચની હકીકત અને વાત સાંભળીને રાજના મનમાં ધર્મપ્રવૃત્તિ કરવાની અભિલાષા થઈ.

હવે આ તરફ પેલો ભવદેવ રાજા યુદ્ધમાં હારી ગયો તેથી તેને વૈરાગ્ય આવ્યો અને તેને વિચાર થયો કે હું હાર પામેલો હોવાથી મારો અપયશ થયેલો છે; તો હું મારું મોં મારા સ્વજનોને શી રીતે બતાવું? આવા વિચારને લીધે તેણે પોતાને ઘેર જવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો અને અધવચ્ચેથી જ તેણે મતિસાગર નામના આચાર્ય પાસે દીક્ષા સ્વીકારી. દીક્ષિત થયેલો ભવદેવમુનિ સૂત્ર અને અર્થો શિખવા લાગ્યો તથા વિશેષ પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરતો કરતો પોતાના ગુરુની સાથે રમ્મપુર નામના નગરમાં આવી પહોંચ્યો. પોતાના નગરમાં આચાર્ય આવેલા હોવાથી તેમના સમાગમ માટે વિશેષ આનંદ પામેલા રાજા વગેરે બધા લોકો તે આચાર્યને વંદન કરવા માટે ગયા. વંદન કરવા આવેલા એ બધા લોકોએ માથે હાથ બેડીને આચાર્યને પ્રણામ કર્યા, અને પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે અહિંસા વગેરે કેટલાક નિયમો લીધા. એ નગરનો રાજા તે પહેલાથી જ સંસારવાસથી વૈરાગ્ય પામેલો હતો એટલે આચાર્યની દેશના સાંભળતાં જ તત્કાલ રાજાનો વૈરાગ્ય વિશેષ ઉત્તેજિત થયો અને તેનો વૈરાગ્ય લાવ વધી જવાથી તેને દીક્ષા લેવાનો લાવ થયો એટલે રાજાએ પોતાના પુત્ર મહીચંદને પોતાની ગાદીએ બેસાડી દીધો, અને પોતે શિરીષના કૂલ જેવો વિશેષ કોમળ હોવા છતાં અસાધારણ એવો શ્રમણલાવને ગ્રહણ કરવા માટે ગુરુ આશ્રયે ગયો. હવે જેણે કામદેવરૂપ મલ્લને પરાજિત કર્યો છે એ હતિમલ્લ પણ સાધુરૂપે વિહાર કરવા લાગ્યો અને તેને આ ભવદેવ નામના મુનિએ ઓળખી પણ લીધો. ભવદેવને એમ થયું કે હતિમલ્લ મુનિના પ્રતાપને લીધે હું આ દીક્ષા લઈ શક્યો એટલે એ મુનિ મારી દીક્ષામાં હેતુ થયેલો હોવાથી મારો ઉપકારી છે, અને યુદ્ધમાં તેણે મને હરાવી દીધેલો હોવાથી તે મારો અપકારી પણ છે. વખતે એ, યુદ્ધસ્થળ ઉપર આવેલો ત્યારે તેણે મને ભોંકપ આપી એથી ભવદેવ સાધુને એ હતિમલ્લ સાધુ તરફ થોડોક દ્રેષ થયો અને તેનામાં અહંભાવ જાગૃત થયો. ભવદેવમાં ઉપજેલો દ્રેષ કે અહંભાવ હતિમલ્લના જાણવામાં ન આવ્યો તેમ તે હતિમલ્લ ભવદેવને પોતાનો પૂર્વનો પરિચિત છે” એ રીતે ઓળખી પણ શક્યો નહિ અને આ રીતે એ બંનેનો સમય ચાલ્યો જાય છે.

વખત જતાં ભવદેવ સાધુ “ગીતાર્થ” હોવાથી તેની નિશ્રામાં ગુરુએ હતિમલ્લ વગેરે કેટલાક સાધુઓને સોંપ્યા અને એ સોંપાયેલા સહાયક સાધુઓને સાથે લઈને ગુરુની આજ્ઞાને શિરોધાર્ય કરીને અપ્રતિબદ્ધપણે અ ભવદેવ મુનિ ગામોગામ વિહાર કરવા લાગ્યા. આમ ચાલતાં ચાલતાં એકલા પેલા હતિમલ્લ મુનિનો શુભભાવ ઓછો થવા લાગ્યો

મોહના અચિંત્ય સામર્થ્ય તથા ભવિતવ્યતાના પ્રતિકૂળતાને કારણે હૃત્થિમલ્લ સર્જર્ષિને કેટલાક હલકા વિચારો આવવા લાગ્યા:

મુનિ પરિલેહણા ન કરે, પ્રમાર્જન ન કરે અને એવી બીજી મુનિપણાની ક્રિયા ન કરે છતાંય ભવિતવ્યતાના કારણે જીવ, દેવગતિને મેળવી શકે છે એ નિશ્ચિત છે. એમ ન હોય તો જેણે મુનિધર્મને સ્વીકાર્યો નથી એવો, અને જેનું ચિત્ત મોટા ભયાનક યુદ્ધમાં લાગેલું હતું એવો મારો મિત્ર ગંગાધર શી રીતે દેવગતિને પામ્યો ? વળી, શાસ્ત્રમાં પણ એવી એવી વાતો સંભળાય છે કે તથાપ્રકારના ભવ્યતાના પરિપાકને લીધે જેમના આત્મામાં સામર્થ્ય ઉદ્ભવેલું છે એવા અને કોઈપણ પ્રકારની ધર્મક્રિયાને નહીં કરી શકેલા એવા મરુદેવી વગેરે જીવો પણ નિર્વાણ પામ્યા છે. ખરી રીતે તો ભવ્યત્વનો પરિપાક જ કલ્યાણના સમૂહનું કારણ છે, અને એવો તથાભવ્યતાનો પરિપાક ન થયો હોય તો બધી જાતની ક્રિયાઓ નિષ્ફળ બન્ય છે. કોઈ એમ કહે કે સંયમ, તપ વગેરેની ક્રિયાઓ દ્વારા જ તથાભવ્યત્વનો પરિપાક થાય છે તો એ વાત પણ ખોટી છે, કારણ કે જે મરુદેવી વગેરેના આત્માઓ શિવપદને પામેલા છે તેઓએ તો તપ વગેરે કશુંએ કશું ન હતું, છતાં તેમનું તથાભવ્યત્વ શી રીતે પરિપકવ થયું ? એટલે સંયમ અને તપ વગર પણ તેમના તથાભવ્યત્વનો પરિપાક થયેલો હતો એમ જ માનવું રહ્યું. એ રીતે એ હૃત્થિમલ્લ મુનિના મનમાં સાધુધર્મ સંબંધી શુભ ક્રિયાઓ વિષે વૈરી જેવો શુદ્ધ ભાવનો વિરોધી પરિણામ પેદા થયો કે પરિણામે એ મુનિ મહાત્મા, તપ અને બીજી મુનિની ક્રિયાઓમાં શિથિલમંદ થઇ ગયો.

હૃત્થિમલ્લ સાધુની એ બધી શિથિલતા, પ્રમાહલાવ અને મંદતા ભવદેવ સાધુના જાણવામાં આવી તેથી તેણે એ મુનિને કહ્યું; હે ઉત્તમ સર્જર્ષિ ! સ્વીકારેલા સાધુધર્મ પ્રત્યે તું જે કે અસંતોષિ થયો છે એટલે મારે તને કશી પણ શિખામણ આપવા જેવું નથી છતાંય તને થોડુંક કહી દઉં છું: આ સંસારમાં પુરુષો ત્રણ પ્રકારના હોય છે: અધમ, મધ્યમ અને ઉત્તમ. તેમાં જે અધમ પુરુષો હોય છે તેઓ પહેલેથી જ વિઘ્નના ભયને લીધે કોઈપણ પ્રકારની ધર્મપ્રવૃત્તિની શરૂઆત જ કરતા નથી. જેઓ મધ્યમ પુરુષો છે તેઓ ધર્મપ્રવૃત્તિનો આરંભ તો કરે છે પણ વચ્ચે વિઘ્ન આવતાં જ તેઓ એ આરંભેલા કામને પણ તજી દે છે. હવે જેઓ ઉત્તમ પુરુષો છે તેઓ તો ગમે તેટલાં વિઘ્નો આવે તોપણ સ્વીકારેલી પ્રવૃત્તિને માટે વિશેષ ને વિશેષ યત્ન કરે છે. હવે તું પણ ઉત્તમ કોટીનો પુરુષ છો છતાં ધર્મપ્રવૃત્તિથી જાણે કે પાછો હડતો હોય એવા કેમ દેખાય છે ? શું તારે માટે એ યોગ્ય કહેવાય ? પછી હૃત્થિમલ્લ મુનિએ ધર્મક્રિયાને લગતા પોતાના બધા વિચારો પેલા ભવદેવ મુનિને જણાવી દીધા. ભવદેવ જોલ્યો: હે ભદ્ર ! મરુદેવી વગેરે

જીવોએ જે કે પહેલાં કદી પણ તપ કે બીજા નિયમો નહીં કરેલાં છતાંય એ જ જન્મમાં તેમના શુભ ભાવો અતિશય વધી જવાને લીધે તેમનામાં સમભાવરૂપ સામાયિક આવી ગયું હતું અને તેથી તેમનાં બધાં કર્મોનો નાશ થઈ ગયો અને તેઓ નિર્વાણપદ પામ્યા એ વાત ખરી છે પરંતુ એમનો એ બનાવ એક અચ્છેરારૂપ છે માટે ઉદાહરણરૂપે પ્રમાણ તરીકે ન લઈ શકાય. જે એવાં અચ્છેરા જેવાં ઉદાહરણોને પ્રમાણભૂત માનવામાં આવે તો આ બધો વ્યવહાર જ નાશ પામી જાય. વળી, તેં જે કહ્યું કે તથાલવ્યત્વના ભાવને લઈને સિદ્ધિનો લાભ મળે છે માટે ધર્મક્રિયા માટે કોઈ પ્રકારનાં કષ્ટરૂપ અનુષ્ઠાનો કરવાની જરૂર નથી એ પણ ખરાબર નથી; કારણ કે:-

તીર્થંકર ભગવાન પોતે ચાર જ્ઞાનના ધણી છે. દેવો એમને પૂજે છે. એઓ નિર્વાણપદને ચોક્કસ મેળવવાના જ છે, છતાં તેઓ જાતે પોતાની શક્તિ અને વીર્યને દ્રુપાંચ્યા વિના ધર્મપ્રવૃત્તિઓ માટે ઉદ્યમ કરે છે. એ પ્રમાણે જે કે તે જિનેશ્વર ભગવંતો સંસારસમુદ્રનો પાર પામી ગયા કહેવાય છતાંય તેઓ ધર્મપ્રવૃત્તિ માટે વિશેષ ઉદ્યમ કરે છે તો પછી અમારી કે તમારી જેવા પાપર પ્રાણીઓને એ ધર્મપ્રવૃત્તિને માટે બ્યામોહ કેમ હોઈ શકે ?

આ રીતે ભવદેવ મુનિએ હૃત્થિમદ્દલ મુનિને સમજાવ્યો છતાંય તે વધારે ચર્ચા કરવા લાગ્યો ત્યારે અભિમાન વા દેવને લીધે ભવદેવ મુનિએ તે હૃત્થિમદ્દલ મુનિની ઉપેક્ષા કરી અને તેના તરફ વિશેષ ધ્યાન ન આપ્યું. આમ થવાથી તે હૃત્થિમદ્દલ મુનિ, ધર્મકાર્યોમાં વિશેષ અસ્થિર થઈ ગયો છતાં કેવળ લોકલાજને લીધે બહારનો દેખાવ રહે એટલા પૂરતું ધર્મકાર્ય કરવા લાગ્યો. એ રીતે તેણે સાધુ-ધર્મની વિરાધના કરી અને અંતે એ એમ ને એમ કાળધર્મ પામી અસુરગતિ પામ્યો. ભવદેવ મુનિ પણ ધર્મક્રિયામાં શિથિલ એવા હૃત્થિમદ્દલ મુનિ તરફ બેદરકાર રહેલો એટલે તેણે પણ એ શિથિલ મુનિને ધર્મમાં સ્થિર કરવા તરફ પૂરતું લક્ષ્ય નહીં આપેલું તેથી એના સમક્ષિતમાં કલંક લાગેલ તોપણ એ ભવદેવ મુનિએ ડુંકર તપશ્ચર્યા આચરેલી હતી તેના પ્રભાવે તે કાળધર્મ પામીને લાંતક નામના સ્વર્ગમાં મધ્યમ આયુષ્યવાળો દેવ થયો, અને ત્યાં લાંતક સ્વર્ગમાં વિધવિધ પ્રકારની ક્રીડાઓ કરીને પોતાના દિવસો ગાળવા લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં કોઈ ઈશાન નામના દેવની સાથે તેને ભાઈબંધી થઈ અને તે પોતાના મિત્રની સાથે વિદેહ વગેરે ક્ષેત્રોમાં તીર્થંકરને વંદન કરવા જવા લાગ્યો. હવે જ્યારે એ દેવનું છ મહિનાનું આયુષ્ય બાકી રહ્યું ત્યારે તેણે તીર્થંકરને પૂછ્યું: હે ભગવાન ! શું હું સુલભઓધિ થઈશ કે દુર્લભઓધિ થઈશ. ભગવાન બોલ્યા. હે મહાભાગ ! તું દુર્લભઓધિ છે, અને

હવે પછી કેટલાક ખીજા ભવોમાં ભગ્યા વિના તારો અભિલાષ સિદ્ધ થવાનો નથી. આ સાંભળીને એ દેવ મનમાં ખૂબ ખિન્ન થયો અને ભગવાનને વાંદીને તે પોતાને સ્થાને ગયો.

પછી પોતાના કર્મરૂપ વજના ઘાથી હણુચેલો અને દુષ્કૃત્યનાં અગ્નિથી સંતાપ પામેલો એ ઈશાનદેવના ભવોમાં આવ્યો. ઈશાને તેને પૂછ્યું: હે ઉત્તમ મિત્ર ! તું શા માટે આ પ્રકારે આમ શોક કરે છે ? પછી એ દેવે પોતાનું શોકનું કારણ કહી બતાવ્યું. ઈશાનદેવ જોલ્યો: હે મહાભાગ ! જો એટલા માત્રથી શોકમાં પડેલો હો તો હવે સંતાપ ન કર, ન્યારે તું અહિંથી મરીને ખીજા ભવમાં જન્મ પામીશ ત્યારે હું એવો પ્રયત્ન કરીશ કે જેથી તને જોધિલાભ થશે. પેલા શોકમાં પડેલા દેવે આ વાતને સ્વીકારી. પછી શોકમાં પડેલો દેવ કાલક્રમે મરણ પામીને કૌશામ્બીનગરીમાં એક વાણિયાનો પુત્ર થયો અને જીવાન થયો એટલે તેના મિત્રરૂપ ઈશાનદેવે તેને પ્રતિજ્ઞા પમાડવાનો પ્રયત્ન શરુ કર્યો. શાંતિવાળા કોઈપણ ઉપાયવડે એ જીવાન પ્રતિજ્ઞા ન પામ્યો, ત્યારે તેણે ખીજા ઉગ્ર ઉપાયો લેવા શરુ કર્યાં. પછી તો તે જીવાનને એક એવા ગાઢ જંગલમાં મૂકી દીધો કે જ્યાં સિંહો, હરણો, રિંછો વગેરે ભયાનક જનાવરો હોય અને એમ કરીને તે જીવાનને ઘણો જ ખીવરાવ્યો. વળી તેના તરફ ભયાનક ચક્રો, અણીદાર તલવારો અને ચક્રચક્રતા ભાદાંઓ વગેરે ભયાનક શસ્ત્રો તાકવામાં આવ્યા, અને એ રીતે દેવમાયાદ્વારા તેને ડરાવવામાં આવ્યો. પછી વળી તેને લોઠાના ગોળાની પેઠે સમુદ્રમાં ડુબાડવામાં આવ્યો કે જ્યાં ઘણાં માછલાં, ભમતાં મોટાં મોટાં મગરો અને ભયાનક તરંગો ઉછળ્યા કરે છે. પછી વળી જ્યાં કઠણ દાઢવાળા ભોરીંગો રહે છે એવી મોટી મોટી ભયાનક જાંબોલો, કોતરોમાં નાંખવામાં આવ્યો. તથા સળગતા અગ્નિની ધગધગતી જ્વાળાઓમાં બેસાડવામાં આવ્યો. આટલું આટલું કર્યાં થતાં એટલે ઘણા ભયાનક દુઃખોદ્વારા તેના મનને ક્ષોભ પમાડ્યો છતાં પેલો જીવાન થયેલો વાણિયાનો પુત્ર કોઈ રીતે થોડો પણ ધર્મને પામી શક્યો નહિ. તેથી પેલો મિત્રરૂપ દેવ હતાશ થઈ ગયો અને 'એ અયોગ્ય છે'. એમ સમજીને તે દેવ જેવો આવ્યો હતો તેવો પોતાને સ્થાનકે આવ્યો ગયો, અને પેલો વાણિયાનો પુત્ર પણ અનેક ભવોમાં ભમતો રહી એ રીતે અનેક ભયાનક કષ્ટોને પામતો રહ્યો, માટે શકિત હોય તો ધર્મમાં અસ્થિર થયેલા કોઈપણ પ્રાણીને સર્વ પ્રયત્નોવડે સ્થિર કરવો જ જોઈએ એ પ્રવૃત્તિ સમકિતનું ખાસ અંગ છે. વળી,

મોહજન્ય કુતર્કને લીધે કેવું મન ધર્મના માર્ગથી ચલિત થતું નથી ? ધર્મની જે પ્રવૃત્તિઓ કષ્ટરૂપ લાગે છે તેનાથી કેવી બુદ્ધિ પાછી હટતી નથી ? તોપણ એવા ચલિત થયેલા અને ઇંટાળો પામેલા માનવને પણ જ્ઞાતજ્ઞતાનાં દૃષ્ટાન્તો અને તર્કોદ્વારા સમજાવીને શ્રી જિન ભગવાનના પ્રવચનમાં પ્રેમપૂર્વક સ્થિર કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

૧. જે માનવ ન્યાયના માર્ગમાં છે તેને તો કોણ ન સમજવી શકે ? પરંતુ જે માનવ ન્યાયમાર્ગથી ચલિત થયેલો છે તેને ફરી પાછો જે સ્થિર કરી શકે એ જ ખરો વિચક્ષુ કહેવાય. ૨. સ્વાર્થ માટે પ્રયત્ન કરવાની વૃત્તિ તો આખાલગોપાળ સુધી જાણીતી છે, પરંતુ જે, પરાર્થ માટે એ પ્રકારે લાગણીથી પ્રયત્ન કરે છે એવા કલ્યાણસમુદ્ર તો કોઈક જ હોય છે. ૩. ખુદ અરિહંત ભગવાન પોતે નિર્મળ કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થવાને લીધે તદ્દન કૃત્યકૃત્ય છે, છતાંય તેઓ જાતે પ્રાણીઓને ધર્મમાં સ્થિર રાખવા પ્રયત્ન કરે છે, તો પછી જે અહ્યા લોકો છે તેઓએ એ કામમાં શા માટે આજસ રાખવું જોઈએ ? એ પ્રમાણે શ્રી કથારત્નકોશમાં સમ્યક્ત્વનો વિચાર કરતાં તેના છઠ્ઠા અતિચારના પ્રકરણમાં ભવદેવ રાજર્ષિની સાતમી કથા સમાપ્ત થઈ.

(કથાનક ૮ મું.)

કે મુમુક્ષુને સમકિતમાં વિધિપૂર્વક સ્થિર કર્યો હોય છતાંય તેના તરફ વાત્સલ્ય-સ્નેહલાવ ન બતાવવામાં આવે તો એ સમકિતવંત માનવ પોતાના ધર્મના ગુણોને નિભાવી શકતો નથી અર્થાત્ એવો સમકિત ગુણ્ય જેના વિના ટકી શકતો નથી એવા વાત્સલ્ય ગુણ્ય વિશે હવે વાત કરવાની છે. શરીરનું સંઘયણુ-ખંધારણુ નખગું હોવાથી, કાળ વિષમ હોવાથી અને તથાપ્રકારનો વીર્યોદ્ધાસ-પુરુષાર્થ પ્રકર્ષ-ન હોવાથી જેઓ સુગીત અને સદ્-ઉદ્યમવંત છે તેમનો પણ સંયમ તરફનો ઉદ્યોત એક વાત્સલ્ય વિના વિલય પામે છે અર્થાત્ સુગીત અને સદુદ્યમવંત તરફ વાત્સલ્ય ન રાખવામાં આવે તો કાળાદિકના દોષને લીધે તેમનો પણ સંયમ લીલો થતાં થતાં નાશ પામી જાય છે. સુગીતો અને સંયમ માટે સદુદ્યમવંતોનો પણ સંયમ તેમના તરફ સંઘના વાત્સલ્ય વિના ન ટકી શકતો હોય તો જેઓ તાબા જ દીક્ષિત થયેલા છે, અતિચિરૂપ છે, બાળક છે, રાગીઓ છે તેમનો સંયમ તો વાત્સલ્ય વિના ટકી જ ન શકે એ વિશે શું કહેવાનું હોય ? પ્રતિકૂળતાઓમાં સંયમ ટકાવી રાખવા માટે મુમુક્ષુમાં વિશુદ્ધ ખુદ્ધિનું સામર્થ્ય હોવું જોઈએ અને એવું સામર્થ્ય એ નવા દીક્ષિત થયેલા સાધુઓમાં નથી હોતું એટલે વાત્સલ્ય વિના એમનો સંયમ હાનિ જ પામે. વાત્સલ્ય એટલે સ્નેહપૂર્વક એ નવા તાબા દીક્ષિતો વગેરેને પાન, ભોજન, પૌષધ, પથ્ય અને વસ્ત્ર વગેરેની સહાય કરવી અને જે દીક્ષિતો આકરું તપ કરતા હોય એટલે ચાર ઉપવાસ કે એથી વધારે ઉપવાસ કરી તપશ્ચર્યા કરતા હોય તેમને તથા જે દીક્ષિતો નાની વયના હોય તેમને વિશેષ વાત્સલ્ય સાથે ભોજન, ઔષધ અને વસ્ત્ર વગેરેની સહાય કરવી. વાત્સલ્યલાવને લીધે, જેઓ ધર્મ તરફ અસ્થિર-વૃત્તિવાળા હોય છે તેઓ ધર્મમાં સ્થિરવૃત્તિવાળા થાય છે અને જેઓ ધર્મમાં પહેલેથી જ સ્થિરતાવાળા હોય છે તેઓ વળી વિશેષ સ્થિર થાય છે અને દૃઢપણે ધર્મારાધન માટે ઉદ્યમ કરે છે, પરસ્પર વાત્સલ્ય રાખવાથી લોકો પ્રશંસા કરે છે અને ભુદા ભુદા દેશના અને ભુદી ભુદી જાતના જેઓ જ્ઞાનશાસનના માર્ગને વરેલા છે તેઓ બધા એક જ કુટુંબમાં જન્મેલા હોય તેવા સગાભાઈ જેવા થઈને રહે છે. શ્રી વજ્રસ્વામી વગેરે સુશ્રમણો-મહાપુરુષો-હોવા છતાં તેઓએ સાધર્મિકોતું વાત્સલ્ય કરેલું છે તો પછી બીજાઓ એવા ઉત્તમ કાર્ય માટે શ્યા માટે આજસ કરે છે ? આમ છે માટે જ ઉત્સવ વગેરેના પ્રસંગોથી જેઓ પરિચિત

છે તે બધાને પહેલેથી જોલાવવા જોઈએ. જેઓ પરાલવ પામેલા છે તેમનું રક્ષણ કરવું જોઈએ અને જેઓ નબળી અવસ્થાને પામેલા છે તેમનો સારી રીતે ઉપચાર કરવો જોઈએ. જેઓ સીદાતા હોય એટલે તકલીફમાં પડેલા હોય તેમને સારી વૃત્તિમાં, સારા ઉદ્યોગમાં જોડવા જોઈએ અને જે સાધર્મિકો પ્રમાદશીલ છે તેમને વારંવાર પ્રેરણા આપીને સાવધાન કરવા જોઈએ. જેઓ આ રીતે સાધર્મિકો તરફ વાત્સલ્ય રાખે છે તેઓ ધન્ય કહેવાય છે. પોતાનાં મિત્રો અને સ્વજનો તરફનો મોહ પૂર્ણ વાત્સલ્યભાવ સંસારનો પ્રબંધ વધારનારો છે ત્યારે જે લોકો જિનશાસનને વરેલા છે તેમના તરફ રખાતો વાત્સલ્યભાવ સંસારના પ્રબંધને દૂર કરનારો છે. જે વાત્સલ્યમાં કોઈ પ્રકારનો સ્વાર્થભાવ નથી તે વાત્સલ્ય અમૂલ્ય છે તેમજ જે વાત્સલ્ય સંસારનાં પ્રબંધોને દૂર કરનારું છે તે વાત્સલ્ય સાધર્મિક લોકમાં પ્રશંસાપાત્ર છે. એ પ્રમાણે જે માનવ પોતપોતાની મર્યાદા સચવીને પોતાને મળેલી શુદ્ધ બુદ્ધિ પ્રમાણે યોગ્ય વાત્સલ્ય કરે છે તેને જોધિનો લાભ થાય છે અને તે ધનની પેઠે નિર્વાણસુખનો લાભ મેળવે છે. એટલે હવે અહીં વાત્સલ્યનો મહિમા બતાવવા કથાકાર ધનની કથા કહે છે.

કૌસળી નામે એક નગરી છે. એ નગરીમાં કુબેરની નગરી અલકાપુરી કરતાં વિશેષ અધિક સમૃદ્ધિવાળાં અનેક મંદિરોથી સુશોભિત શેલી રહી છે. એ નગરીમાં વસનારા પુરુષોમાં સત્ય, શોચ, દયા, દાક્ષિણ્ય વગેરે પ્રધાન ગુણો રહેલાં છે. વળી એ નગરી સીતાની મૂર્તિની પેઠે અચ્યુતસાહાથી યુક્ત છે એટલે સીતા અચ્યુત-રામની સાહા-સ્લાધા-પ્રશંસાથી યુક્ત છે તેમ એ નગરી-અચ્યુત-અખંડ એવી સાહા-સ્લાહા આહુતિઓથી યુક્ત છે. વળી એ નગરી ગબ્બનનના ગંડસ્થલની મંડલી જેવી અનવરત પ્રવૃત્તધન વર્ષાવાળી છે. એટલે જેમ ગબ્બનનના ગંડસ્થલમાંથી નિરંતર ધન મદ્બળની, વર્ષા વરસ્યા કરે છે તેમ આ નગરીમાંથી પણ નિરંતર દાનની-જ્ઞાનદાનની, અભયદાનની, ધનદાનની વર્ષા વરસ્યા કરે છે તથા એ નગરીનો ધનધાન્યાદિકનો ભંડાર એવડો મોટો છે કે જે સેંકડો વર્ષો સુધી વપરાયા કરે, ખરચ્યા કરે તો પણ ખૂટી શકે એવો નથી. એ નગરીમાં વિશાહદત્ત નામે એક શેઠ રહે છે, એ શેઠના કારભારને વિશિષ્ટ માણસોનો સારો એવો ટેકો છે અને એ રીતે પોતાનો કારભાર ચલાવતો એ શેઠ કેટલોક સમય વીતાવે છે. કાલાંતરે એ સમય વીતતાં એ શેઠના પૂર્વભવે ઉપાજેલાં તથા પ્રકારનાં પુષ્યો પરવાર્યાં એથી તેનો વૈભવ સમુદાય ધીરે ધીરે ક્ષીણ થવા લાગ્યો. એવે અવસરે તેને ચિંતા થઈ કે હવે આ સમયે શું કરવું ઉચિત છે ?

જે ગૃહસ્થ દ્રવ્ય વગરનો છે, નિર્ધન છે, તે કોઈ પ્રકારે દેવ અને ગુરુની પૂજા કરી શકતો નથી, પોતાના બંધુજનોનો આદરસત્કાર કરી શકતો નથી તેમ ગુણોને પણ મેળવી

શકતો નથી માટે ધનનું ઉપાજન કરવાની પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત છે, એમ વિચારીને તે શેઠે ક્યાંકથી થોડું પણ્ય ધન પેદા કર્યું અને પછી પોતાના કુટુંબની બરાબર ગોઠવણ કરી અને કેટલાંક કરિયાણું લઈ તે વધરાગર નામના (કે ન્યાં વજની ખાણ છે તે વજકર) દેશ તરફ ધન કમાવા ગયો. કેટલાંક યોજનો આગળ ને આગળ ચાલ્યો ગયો. પંછી એક સીમાડાના ગામમાં તેણે પડાવ નાખ્યો, ત્યાં તેનો જન્મવાનો સમય થતાં તે જેવો જન્મવા બેસે છે તેવો જ તુરત ' આ લોજનનો સમય ' છે એમ ધારી પોતાના દેવ અને ગુરુને સંભારે છે અને દેવ અને ગુરુના સ્મરણથી તે વૈરાગ્યને પામેલો આ રીતે વિચાર કરવા લાગ્યો.

જે સ્થળે શ્રી જિનેશ્વરનું મંદિર નથી, ન્યાં જિનેશ્વરની અર્ચના થતી નથી, હુબ્કર તપને કરનારા એવા મુનિરાજે ન્યાં વિચરતા નથી, વળી ન્યાં અધિક ગુણવાળા અને પવિત્ર બુદ્ધિવાળા સાધર્મિક જનો વસતા નથી તથા જે સ્થળે ક્યાંય પણ્ય આગમનાં વચનો સાંભળવા મળતાં નથી. મારું મન વિવેક વગરનું થયું છે. તે મન વિરુદ્ધ સ્પૃહા કરતું અને ગુણથી ભ્રષ્ટતા પામતું કેમ રહેવા ઇચ્છે છે ? આ જાતની વિપરીત પ્રવૃત્તિથી ધનને પેદા કરવાનો ઉપાય કરવો તે મને લાગે છે કે કોઈ મોટી વિપત્તિને નોતરનારો છે. અહો ! જે માનવોનાં મન મહામોહથી ઘેરાયેલાં છે તેઓ જ આ પ્રકારની વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિમાં બેડાય. આ હકીકત હું બરાબર સમજું છું છતાંય ખૂબીની વાત તો એ છે કે તેને છેડી દેવાનું મન થતું નથી કે મને એમ પણ્ય લાગે છે કે આ જાતની ધર્મને પ્રતિકૂળ પાપમય સામગ્રીને લીધે મને મારા સમક્રિતમાં પણ્ય સંદેહ થવાનો છે અને જેને પરિણામે હું મારો ધર્મ હારી જ બેસવાનો છું. હા ધિક્કાર છે ! મારી અવસ્થાનો વિષય-પરિપાક થયો જણાય છે.

આ પ્રમાણે વિચાર કરતો તે શેઠ પોતાની પ્રવૃત્તિથી વિશેષ સંતોષ પામવા લાગ્યો અને પોતાના સહાયક જનોના આશ્રકને લીધે લોજન કરીને તેણે ત્યાં જ નિવાસ કર્યો. બરાબર મધરાત થતાં જ્યારે એ શેઠ ગાઠ નિદ્રામાં સૂતો હતો તે સમયે તેનું સર્વસ્વ ધનમાલ વગેરે લૂંટી લઈ તેના સહાયકો નાશી ગયા. જ્યારે શિયાળાની ઠંડી હવાથી થરથર કંપતો એ શેઠ સવારે જાગ્યો અને પોતાની આબુખાબુ બેચું તો તેના દીકામાં કશુંય ન આવ્યું અને વિચારવા લાગ્યો કે મારા દુષ્ટ સહાયકો મને લૂંટીને કેમ નાશી ગયા ? અહો ! મારું ભાગ્ય વિશેષ અવશું થયું છે, કર્મની પરિણતિ વિશેષ પ્રતિકૂળ થઈ લાગે છે, મારા પાપમય ઉદ્યોગનું વૃક્ષ આમ એકદમ અકાળે જ કેમ ફળવા લાગ્યું ? ભાગ્યનું બળ ન હોય તો કોઈ પ્રકારે એકલા પુરુષાર્થથી જ કશુંય સાધી શકાતું નથી, ભાગ્ય વગરનો બધોય ઉદ્યોગ કેવળ કાયકટકર જ થાય છે માટે હવે શું હું અહીંથી પાછો વળી ઘર બાહી જાઉં ? અથવા કેટલાક દિવસો અહીં જ રહી જાઉં ? અથવા આ મારો નેમળાઈનો

વિચાર સુકત નથી. પુરુષોની પ્રવૃત્તિ તો અખંડ પુરુષાર્થથી જ ચાલવી જોઈએ, ભલે ગમે તે થાય, જે કામ શરૂ કરેલું છે તેને જ પાર પાડવું જોઈએ. એમ નિશ્ચય કરીને તે અખંડ પ્રયાણો કરતો કરતો વધરાગરની નજીક પહોંચ્યો. ત્યાં જઈને ખીખની ચેઠે તેણે વધરાગર-વજની ખાણને જોદાવવાનું કામ ઉપાડ્યું અને તે કામ કરતાં તે યોતાનો માત્ર ખાવા પીવાનો ખર્ચ જ કાઢી શક્યો, છતાં એ પ્રમાણે પણ તેનું મન ગોતે શરૂ કરેલા કામમાં લાગ્યું અને એ રીતે દિવસો વીતવા લાગ્યા.

ન્યાં વજની ખાણ હતી ત્યાં જોદાવાની વિદ્યામાં નિપુણ એવો એક દિવાકર નામનો યોગી રહેતો હતો તેની સાથે આ વિસાહદત્ત શેઠની સોખત થઈ. એ યોગીએ માન આદર-સત્કાર અને જોદાવાની મધુર છટાથી શેઠના મનને યોતાની તરફ સારી રીતે આકર્ષ્યું. એ રીતે શેઠની સાથે ગાઠ સંબંધ થતાં એક સમયે એ યોગીએ શેઠને આદરપૂર્વક આ વાત કરી. જો વિસાહદત્ત ! આ ખાણ જોદાવવાનું કામ તારે માટે લારે ઉચ્ચકર છે, તેથી તારી આજીવિકા પણ મુશ્કેલીથી ચાલે છે, હંમેશા ને હંમેશા જોદાવવાની કટ આપનારી પ્રવૃત્તિને તું સર્વ પ્રકારે છોડી દે. મારી પાસે મારા ગુરુના પ્રસાદે મળેલ એવી એક ધરણીકંઠ્ય નામની વિદ્યા છે, તે વિદ્યાવડે જમીનની અંદર શું શું છે તે બધું હું સારી રીતે જાણી શકું છું અને તેથી જ તને આ તારો દુઃખકર ઉચ્ચકર છોડવાની સલાહ આપું છું. તું ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ. મારી એ ધરણીકંઠ્યની વિદ્યાથી જાણું છું કે આ સ્થળથી પૂર્વ દિશા તરફના ભાગમાં પણ અહીંથી ત્રણ કોશ નેટલું દૂર એક અંડિકા દેવીનું મંદિર છે. તે મંદિરની આગળ એક મોટું નિધાન દટાયેલું પડ્યું છે. એ નિધાનમાં પાંચ કોડ સોનૈયા બરેલા છે. એ નિધાન તારા ઉપયોગમાં આવે તો વધારે ઉચિત છે એમ ધારીને તને આ વાત કહું છું. વિસાહદત્ત શેઠ જોડ્યો: એવું મોટું નિધાન ત્યાં હતું તો અત્યાર સુધી તમે કેમ તેને કાઢી લીધું નહિં ? દિવાકર યોગી જોડ્યો: આ વાત તે ઠીક પૂછી, તો તું નિધાન નહિં કાઢવાનું કારણ હવે સાંભળ.

હું ગંગાનદીની આસપાસ આવેલા સરવણુ નામના નેસડાનો રહેવાસી છું. મારા પિતાનું નામ જલાણુ બ્રાહ્મણુ છે અને મારું નામ દિવાકર છે. ન્યારે હું યુવાવસ્થામાં આવ્યો ત્યારે મને અનેક વ્યસનો વળગ્યાં. એ વ્યસનોને લીધે મેં મારા પિતાના ઘરમાંથી ઘણું ધન છાતુંમાતું ઉપાડી લીધું, તેથી મારા ઉપર મારો પિતા ગુસ્સે થયો અને મને ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો: તેથી સ્વચ્છંદપણે ફરતો ફરતો હું સિરિપવ્વય નામના સ્થાને પહોંચ્યો. ત્યાં મેં એક મહાસુનિને જોયા. તે ત્યાં એક ઘણી ઊંડી ગુફામાં બેસીને ધ્યાન કરતા હતા અને ધ્યાન કરતાં તેની આંખો તદ્દન નિસ્પંદ રહેતી હતી તથા શરીરની ખીજ પ્રવૃત્તિઓ પણ રોકાયેલી રહેતી હતી. એવા એ મહાસુનિને મેં આદરપૂર્વક પ્રણામ કર્યાં.

પછી તેના મુખકમલ તરફ અનિમિષ નજરે જોઈ રહેલો હું તેની પાસે જોડો. થોડીક વારમાં જ તેણે પોતાની આંખો થોડીક ઉઘાડી કરી મને કહ્યું: હે વત્સ ! ક્યાંથી આવેલ છે ? પછી મેં તેને મારી બધી હકીકત વિનયપૂર્વક કહી સંભળાવી. તે સાંભળીને મને તે મહામુનિએ નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું.

જેની એક પણ ઇન્દ્રિય ઉચ્છ્નબલના સ્ખલનની પેઠે સ્ખલિત થાય છે એટલે મર્યાદા છોડીને સ્વચ્છંદ પ્રવર્તે છે તેવો પાવકસમાન તેજસ્વી માનવ પણ લોકોમાં અનાદર-પરાલવ પામે છે. એક ઇન્દ્રિયની સ્વચ્છંદ પ્રવૃત્તિથી ભારે અનર્થ જીલો થાય છે તો પછી જેની પાંચે ઇન્દ્રિયો અને છઠ્ઠું મન પોતપોતાના વિષયમાં સ્વચ્છંદપણે સજ્જ થઈને પ્રવૃત્તિ કરે છે તેને તો ભારે ભયાનક આપત્તિ આવે જ એમાં શું કહેવાતું ? જે લોકો ભારે પરાક્રમવાળા છે, વિદ્વાન છે, પ્રસિદ્ધિ પામેલા છે અને ભારે સત્વશાલી છે તેઓ પણ દુર્દાંત ઇન્દ્રિયોની સ્વચ્છંદ પ્રવૃત્તિથી પરાજય પામીને ચરણને વશ થયેલા છે. આવા લોકો સો બસો નહીં પણ અનંત પ્રાણીઓ છે. જ્યાં ક્ષણે ક્ષણે ભારે સ્વચ્છંદતાથી બધી ઇન્દ્રિયોની દુર્વિલાસમાં પ્રવૃત્તિ ચાલતી હોય ત્યાં બીજા કોઈ પ્રતિકૂલતા કરનાર ઉપર કોપ કરવો એ જરાપણ યોગ્ય જણાતું નથી. એટલે ખરી વાત તો એમ છે કે અહીં કોઈ કોઈનો શત્રુ કે મિત્ર નથી પરંતુ પોતાનો આત્મા જો સ્વચ્છંદે રહેનારો છે તે જ પોતાનો શત્રુ છે અને એ જ આપણો આત્મા જો સંયમશીલ પ્રવૃત્તિવાળો હોય છે તો જ આપણો મિત્ર છે. આ રીતે ઉત્તમ સારવાળા મર્યાદિત અને મધુર વચનો બોલનાર મહામુનિની વાણી સાંભળીને મારી વૃત્તિ સંસારના પ્રપંચોથી તત્કાળ વિમુક્ત થઈ ગઈ અને ત્યાર પછી હું તે મહામુનિનો શિષ્ય થયો. એ રીતે કેટલાંક વર્ષો વીતી ગયાં. મારા વિનયભાવને લીધે હું તે મહામુનિનું હૃદય મારા તરફ સારી રીતે જોઈ શક્યો અને તે મહામુનિનો મારા તરફ કૃપા બતાવવાનો પણ ભાવ થયો. હવે બીજે દિવસે તે મુનિએ અન્ય વિદ્યાનો ઉપદેશ કર્યો. એટલે જમીનમાં ક્યાં શું દટાયેલું હોય છે તેને કેમ બરાબર ક્યા નિશાનીથી જાણી લેવું, જમીનની અંદરની વસ્તુઓ જોવા માટે કેવા પ્રકારના અંજનોનો ઉપયોગ કરવો વગેરે અન્ય વિદ્યા સંબંધી સવિસ્તર હકીકત કહી સંભળાવી અને પછી તે મુનિએ મને હૃદયથી વિશેષ રીતે કહ્યું કે આ વિદ્યાનો ઉપયોગ તારે પોતે ન કરવો અને એ વિદ્યા-વડે પોતાની આજીવિકા કે-લોગો ન કરવા, તેસજ બીજા અધર્મીને પણ આ વિદ્યા ન દેખાડવી. તું આ વિદ્યા તારા પોતાના ઉપયોગમાં લઈશ વા કોઈ અધર્મીને તેનો ઉપયોગ કરવા દેખાડીશ તો આ વિદ્યાનો અભાગિયાની વિદ્યાની પેઠે નાશ થઈ જશે અને છેવટે તું પણ એ વિદ્યાને જોઈ જોસીશ. ગુરુતું આ વચન મેં ‘તહત્તિ’ કરીને સ્વીકાર્યું અને એ રીતે મારી પાસે અન્ય વિદ્યા આવી ગઈ. પછી વખત જતાં એ મહામુનિ ક્રમક્રમ પામ્યા અને પછી હું પણ તેમના ચરણોતું સ્મરણ કરતો કરતો આટલો વખત

વીતાવી રહ્યો છું, અત્યારે તારામાં અસાધારણ ગુણનો સમૂહ જોઈને હું તારા તરફ પ્રસન્ન થયો છું, અને મારી વિદ્યાને તું યોગ્ય છે એમ સમજી તારા તરફ ઉપકાર કરવાની મારી ભાવના થઈ છે એથી મેં આ નિધાનની ખરેખરી વાત તને કહી સંભળાવી છે, તો હે ભદ્ર! તેં જે પહેલા પૂછેલું કે એ નિધાનને હજી સુધી કેમ દટાયેલું રહેવા દીધું છે તેનું આ કારણ તને કહી સંભળાવ્યું છે.

ત્યાર પછી બધા વિકલ્પસંકલ્પો તણ દઈને તે વિસાહદત્ત શેઠ આ પ્રમાણે ખોટ્યા-હે ભગવન્! તમે કહેલી વાત ખરાખર છે માટે હવે તમે તમારી વિદ્યા આપી મારી ઉપર અનુબ્રહ્મ કરો. પછી તે નિધાનની પૂજા કેમ કરવી? અને તે માટે કઈ કઈ વસ્તુઓની જરૂર રહેશે? એ બધી હકીકત તે યોગીએ પેલા શેઠને કહી. શેઠે પણ યોગીની ચિત્તવૃત્તિને ખરાખર સમજ્યા વિના એ નિધાનનો બધો પૂજાનો તૈયાર કર્યો. યોગીની ધૂર્તતા વિશે થોડો પણ વિચાર ન કર્યો અને લોભને લીધે જોગી કે જોગી શા શા અનર્થો કરે છે એ વિશે પણ લેશમાત્ર વિચાર ન કર્યો. કહ્યું છે કે:-

આ કૃત્ય છે કે અકૃત્ય છે એ પ્રકારનો વિવેક સૂઝાડનારી અને કાર્યના સ્વરૂપનો નિશ્ચય બતાવનારી એવી બુદ્ધિ મનમાં ત્યાં સુધી જ ટકી રહે છે કે, જ્યાં સુધી વજના ધા સરખો ભયાનક અને જેનું પરિણામ ભારે ભયાનક આવવાનું છે તથા સુખનો જે નાશ કરનારો છે એવો લોભરૂપ મહાયોધો મનમાં ભિભો થયો ન હોય. અર્થાત્ માનવના મનમાં જ્યાં સુધી દુષ્ટ લોભવાસના નથી જાગતી ત્યાંસુધી જ તેનામાં સારાસારને પારખવાની બુદ્ધિ ટકી શકે છે અને લોભવાસના આવતાં જ એની બુદ્ધિ નાશ પામે છે.

એ રીતે લોભને વશ થવાથી વિસાહદત્ત શેઠની પણ વિવેકબુદ્ધિ ચાલી ગઈ અને મોટી આપત્તિની નજીકમાં જતો એ શેઠ નિધાનને ખોદવા માટે જે જે પૂજાનો લેવો જોઈતો હતો તે બધો સાથે લઈને જણાવ્યા પ્રમાણે રાતને વખતે એ યોગીની સાથે ચાલી નીકળ્યો અને ચંડિકાના મંદિરની પાસે પહોંચ્યો. જેનું મનનું વાંછિત હુમણું જ સિદ્ધ થવાનું છે એવા યોગીએ એ શેઠને કહ્યું: હે ભદ્ર! બધી સંપત્તિઓ આ કાત્યાયની દેવીની કૃપાથી સિદ્ધ થવાની છે માટે તું એ મંદિરમાંની ભગવતી કાત્યાયનીની પૂજા કર એટલામાં હું આ મંદિરના બારણા પાસે બેસીને મંડળનું પૂજન વગેરે વિધિઓ કરીને આપણે જે કામ હવે તુરતમાં જ કરવાનું છે તે માટે તૈયાર થાઉં છું. જોગીની આ વાત સાંભળીને શેઠને લાગ્યું કે 'જેઓ જૈનમાર્ગ પ્રમાણે વર્તે છે તેમને માટે આ દેવીનું પૂજન ઉચિત નથી.' એમ વિચારીને શેઠ વિસાહદત્તને પેલા યોગીને કહ્યું: 'હે યોગશાસ્ત્રના

બાલુકાર વિચક્ષણ શોગી ! મારે તો એવો નિયમ છે કે અઠાર દોષ રહિત એવા નિરંજન જ્ઞાન લગવાન સિવાય બીજા કોઈ અન્ય દેવતાઓને સ્વપ્ને પણ વંદન ન કરવું તેમ તેમનું પૂજન વગેરે પણ ન કરવું અર્થાત્ આ કાત્યાયની દેવીને વંદન વગેરે કરવાનું મારે ખરે નહીં. આ નિધાનનો લાલ કાત્યાયની દેવીની પૂજાવડે જ મળવાનો હોય તો એ લાલ ઉપર વજ્ર પડે અર્થાત્ મારે એ રીતે મારો નિયમ ભાંગીને એ લાલ મેળવવો નથી. હવે પ્રયાસ કરવાથી શું ? હવે આપણે પોતાને સ્થાને જ પાછા ફરીએ. આ વિશે બહુ કહેવાની જરૂર નથી. મારો તો એ નિશ્ચય છે કે ભવિત જતું હોય તો ભલે બધું પણ જિનદેવ અને જૈન સાધુઓ સિવાય બીજા કોઈની પૂજા ન કરવી અને બીજા કોઈને વંદન પણ ન કરવું. વળી કહ્યું છે કે-ઉચ્ચ-તીક્ષ્ણ પવનના અપાટથી આઘાત પામેલા તાડીના ઝાડના પાંદડા ઉપર લાગેલું પાણીનું ટીપું જેવું ચંચળ હોય છે એટલે પડું પડું થઈ રહ્યું હોય છે તેવું જ માનવનું ભવન ચંચળ હોય છે. વીજળીની રેખાનો અમકારો જેવો ક્ષણવાર માટે જ હોય છે તેવું જ શરીરસુખ પણ ક્ષણભંગુર છે. શરદ્ગતુનાં વાદળાં જેમ લાંબો સમય ટકી શકતા નથી તેમ માનવીની જીવાની પણ વધારે સમય ટકી શકતી નથી. અસુરક્ષિત સ્થળે એટલે પવનનો સપાટો લાગે એવે સ્થળે રહેલો દીવો જેમ નાશ પામવાની તૈયારીમાં હોય છે તેમ માનવના પ્રયોજનના સંબંધો પણ તેવા જ અસ્થિર છે, અને સંપદાઓ વૈભવો અને યશકીર્તિ એ બધું પણ યુવતી સ્ત્રીના કટાક્ષ જેવું અસ્થિર છે. આ સિવાય બીજું બધું પણ ચાર દહાડાના ચાંદરડા જેવું છે એમ સમજીને એ શેઠ મનમાં વિચારે છે કે મેં જે પ્રતિજ્ઞાને ઘણા લાંબા સમયથી સ્વીકારેલી છે અને જે પ્રતિજ્ઞા મારા આત્માને હિતકર છે તેનો નાશ હું કેમ કરું ? એ ભવન, પ્રિયજનોનો સંબંધ અને વૈભવ લક્ષ્મી કીર્તિ વગેરે હમેશાને માટે સ્થિર હોય તો વળી માનવ પોતાની કુલ પરંપરાને છોડી દે અને ધ્યેયથી વિરુદ્ધની પ્રવૃત્તિ અવશ્ય કરી શકે, પરંતુ એવું નથી એટલે હું આ નાશવંત ધનના લાલ માટે મારી પ્રતિજ્ઞાને કેમ છોડી દઉં ? એ પ્રમાણે એ શેઠ જોલતો હતો ત્યારે એ બધી હકીકત ત્યાં પાસે જ સૂતેલા એક ધન નામના મનુષ્યે સાંભળી. એ ધન નામનો મનવ પહેલાં એક જૈન મુનિ હતો પરંતુ જૈનશાસનની તેણે ભારે આશાતના કરી હોવાથી ગુરુએ તેને પારાંચિતક પ્રાયશ્ચિત આપેલું હતું એટલે તે પોતાનો વેશ બદલીને એ પ્રાયશ્ચિતને માટે આ સ્થળે આવેલો હતો. અહીં તેનો વેશ કેવા પ્રકારનો છે તે સ્પષ્ટ કળાતું નહોતું પરંતુ જૈન સાધુનો વેશ તણ દર્શને ગૃહસ્થ જેવા વેશમાં રહેલો તે પોતાના પૂર્વકૃત્યનો પશ્ચાત્તાપ કરતો હતો. પેલા શેઠની વાત સાંભળીને તે ધન વિચાર કરવા લાગ્યો કે અહો ! અહીં આવેલા આ કોઈ મહાનુભાવની પોતાના સમક્રિતમાં કેવી નિશ્ચળતા છે. વળી ભારે વિપત્તિમાં આવી પડેલો હોવા છતાં એ મહાનુભાવ પોતાની પ્રતિજ્ઞામાં અને પોતાના ધર્મમાં કેવો દૃઢ છે ! અહો !

તેની બોલવાની પદ્ધતિ પણ કેવી સુંદર અને અલિજ સ્વરવાળી છે. આ મહાનુભાવ વિશે વધારે શું કહેવું? ખેદ તો એ વાતનો છે કે અમે લાંબા સમય સુધી ચારિત્ર પાળેલું છે છતાંય અમારા ગુણસ્થાનમાંથી અમે ભ્રષ્ટ થઈ ગયા છીએ ત્યારે આ મહાનુભાવ ગૃહસ્થ હોવા છતાં અને અત્યારે ભયંકર કષ્ટવાળી અવસ્થામાં સપડાયેલો હોવા છતાં આ રીતે પોતાના ધર્મમાં દૃઢપણે વર્તીને આ પ્રકારની ભાષા બોલી રહ્યો છે, એટલે ક્યાં આ ધાર્મિક ગૃહસ્થ! ક્યાં ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થયેલા અમે?

બરાબર આ વખતે ક્રોધાવેશમાં આવીને લાલચોળ આંખોવાળા પેલા જોગીએ જમરાજની જીભ જેવી લાંબી એવી છરી કાઢીને પેલા શેઠને કહ્યું: રે રે દુરાચારી! સત્ય વગરનું વ્યર્થ બોલકણ! અને પરમાર્થ વગરના! બાણ કે તું જીવનથી નિર્વેદ પામ્યો હોય તેવું બોલી રહ્યો છે. અરે! તું આ પ્રકારે ધર્મમાં દૃઢ બુદ્ધિવાળો અને નિશ્ચળ સંકલ્પવાળો હતો તો મને શા માટે અનેક વિઘ્નો અને ભયથી વ્યાપ્ત થયેલી તથા ગાઢ અંધકારથી ઢાળી થયેલી મધરાતે મને તકલીફ આપી! હવે તો આ તારી પ્રવૃત્તિ સૂતેલા કેસરી-સિંહના બચ્ચાને પાટુ મારવા જેવી છે અર્થાત્ આ તારી પ્રવૃત્તિથી તારું મોત પાસે આવેલું હોય તેમ જણાય છે, માટે હવે તું તારા ઇષ્ટદેવને સંભારી લે અને હવે છેલ્લી વાર આ જીવલોક ફરીવાર સારી રીતે જોઈ લે. હવે તો તારે યમના મુખમાં પેસવાનો સમય છે. પછી અનવસરે આવી પડેલા યમદંડ જેવું યોગિનું ભયાનક વચન સાંભળીને તે વિસાહહત્ત શેઠે કહ્યું:—અતિશય લાલન પામેલું અને અતિશય સુરક્ષિત જીવિતને નાશ પામતા જે પુણ્ય પરવારી ગયું હોય તો દેવો પણ બચાવી શકતા નથી. જે પુણ્યની અવધિ આવી ન હોય તો તે જીવિતને તોડી શકાતું નથી તેથી હે ભદ્ર! કેઈ પણ પ્રકારે નકામો શા માટે બકવાદ કરે છે? જેની પ્રતિજ્ઞા અખંડિત, પોતાનો કુલાચાર પણ જેનો અવ્યાબાધ રીતે સચવાયેલો છે, એવા માનવનું મરણ પણ મહોદય સમાન છે એમ માનું છું. જે વીતરાગનાં ચરણકમળો માટે મારો આ પ્રકારનો ધર્મનિશ્ચય અડગ છે એટલે હવે જે કાંઈ થવાનું હોય તે ભલે થઈ બાય. એ પ્રકારે પેલો શેઠ હબ્બુ બોલી રહ્યો છે તેટલામાં પોતાની ઘણી લાંબા સમયની નક્કી કરેલી માનતાને પૂરી કરવા પેલો યોગી કાત્યાયની દેવીની સામે એ શેઠને મારી નાખવા તૈયાર થયો.

બરાબર એ જ વખતે જેનું મન કરુણાના પૂરથી ભરાઈ ગયું છે, જેની પાસે ઉત્તમોત્તમ વિદ્યાઓ હોવાથી જેને કોઈ મળી શકતું નથી એવા અને સાધર્મિકો તરફ વત્સલતા દાખવવામાં પૂરો પુરુષાર્થ કરનારા એવા પેલા ધૈને તુરત જ પાસે આવીને પેલા યોગીને કહ્યું: રે અધમ યોગી! તારો આ પરાક્રમ બતાવવાનો આરંભ અનાર્થ કાર્ય કરવાની ટોચ સમાન છે અર્થાત્ તું આવું અનુચિત કેમ કરી રહ્યો છે? શું તું એ પણ

નથી જાણતો કે જેના મનમાં અશરણને શરણ આપનાર એવા જિનેશ્વર ભગવાન રમી રહ્યા છે તેને કદાપિ આવા પ્રકારની હુદ્ર બાધાઓ લેશ પણ સતાવી શકતી નથી તો હે અસત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા જોગી ! તું વિશ્વાસઘાત કરીને આ મહાનુભાવને અહીં લાવી તેને મારવાને તૈયાર થયો છે પરંતુ તું તારી જાતને તો સુરક્ષિત કર. એમ કહેતાં જ પેલો જોગી થંભી ગયો અને ઉગામેટી છરી પણ તેના હાથમાં એમ ને એમ ઠી રહી અને આ ધને વિદ્યાના પ્રયોગવડે તેના શરીરને નબળું બનાવી દીધું. તે ધને વિશ્વાહટત શેઠની સાથે સંભાષણ કર્યું અને પૂછ્યું : હે ભદ્ર ! જે તને દગો દઈને મારવા પણ તૈયાર થઈ ગયો છે એવા આ દુરાચારી તે જોગીની સોબતથી તને શું લાલ થવાનો હતો ? વિશ્વાહટત યોદ્યો : લો પરમબંધો ! એક તો મારી આજીવિકા તૂટી ગઈ અને તેથી મને ધન પેદા કરવાનો લોભ થયો એ કારણથી મારે આનો મેલો સંગ કરવો પડ્યો. આમ કહીને શેઠે પોતાને બતાવેલ કાત્યાયનીના મંદિર પાસેના નિધાન અને તેના પૂજાપા વગેરેની જોગીએ કહેલી બધી હકીકત કહી સંભળાવી.

હવે જોગી દિવાકરની અસત્યતા પ્રગટ કરવા માટે તે ધને તેને કહ્યું : હે બંધુ ! આ તે શું આરંભ્યું છે ? જોગી પણ તેનું અધિક મહાત્મ્ય જાણીને તેનાથી દબાઈ ગયેલા જેવો થઈને ધનને ખરી હકીકત કહેવા લાગ્યો : હે ભગવંત ! ખરી વાત તમે સાંભળો. મેં ઘણા લાંબા સમય પહેલાં આ કાત્યાયની દેવીને એક માનવનો ભોગ આપવાની માનતા કરેલી હતી અને લાલ મળતાં મેં છળકપટ કરીને આ મૂઢ વાણિયાને ભોળવી અહીં આણ્યો અને તેનો ભોગ આપવાની તૈયારી કરી અને પછી બાકીની હકીકત તો તારી નજરોનજર જ થઈ છે એટલે તેને તું જાણે છે. એમ કહીને તે જોગીએ આ પોતાના અપરાધની આ વખતે માફી માગી અને કહ્યું કે હું પણ તમારો કૃપાપાત્ર છું એટલે બધી રીતે તમે મારા ઉપર પ્રસાદ કરો અને મને મારે સ્થાને જવાની રજા આપો. પછી ' હવે તું કોઈ દિવસ ફરીને આ રીતે હિંસા ન કરજે ' એમ કહીને એ જોગીને તેને સ્થાને જવાની રજા આપી એટલે તે પોતાને સ્થાનકે ગયો.

પછી ધને વિશ્વાહટત શેઠને પૂછ્યું : તું ક્યાંથી આવેલ છે ? ક્યાં જવું છે ? અને તને જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ ક્યાંથી થઈ ? વિશ્વાહટત યોદ્યો શ્રી સાગરચંદ્રસૂરિજી પાસેથી મને જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ છે. કૌસંબી નગરીથી હું આવેલ છું અને હવે તો ક્યાંય જવાનું નથી પરંતુ નિર્વાહ ચલાવવા માટે અહીં જ રહીને કેટલાંક વજરતનો મેળવવા પ્રયાસ કરવાનો છે. પછી ધન યોદ્યો : હે ભદ્ર ! તું એ રત્નો મેળવવા ઈચ્છે છે તો વજર રત્નના ગુણદોષ વિશે કશું ય જાણે છે ખરે ? વિશ્વાહટત યોદ્યો : કૃપા કરીને તમે એ રત્નોના ગુણદોષના સ્વરૂપ વિશે મને જણાવો. ધન યોદ્યો : તું યરાબર સ્વસ્થ થઈને સાંભળ.

આ લોકમાં ક્યાંય પરમાણું જેવડું નાનું વજ્જરત્ન પણ સ્વચ્છ મળતું હોય, વળી તે વજનમાં હલકું હોય, વર્ણું કરીને ગુણવાળું હોય, એનાં બધાં ખાસાં સારી રીતે સ્પર્ષાં હોય, તેમાં રેખા-લીટા, ટપકા, બીજી કોઈ એળ, કાકપદ્મનું નિશાન અને નારુ વગેરે દોષ ન હોય અને એવા વજ્જરત્નની ધાર-અણી-તીક્ષ્ણ હોય તો નક્કી સમજવું કે એ વજ્જરત્નમાં દેવનો વાસ છે. જે વજ્જરત્નની એક પણ ટોચ વિચલિત હોય, નાની ઘોટી હોય, ખરી ગયેલી હોય, તે લલે ગુણવાળું હોય પણ દોષના ઇચ્છુકે તેવા વજ્જરત્નને ધરમાં ન રાખવું જોઈએ. જે વજ્જરત્ન તેના કોઈ એક ભાગમાં ચોખ્ખાના સમૂહ જેવો ભાસ ન કરાવતું હોય અથવા તેના કોઈ એક ભાગમાં રાતાં રાતાં ટપકાં ન હોય કે રાતાં રાતાં ટપકાવાળું ચિહ્ન ન હોય તેને પહેરનારો માનવ મરવા ઇચ્છતો હોય તો પણ શીઘ્ર મરી શકતો નથી. છએ ખૂણામાં શુદ્ધિવાળું, નિર્મળ, તીક્ષ્ણ ધારવાળું, વર્ણુવાળું, હલકાં ખાસાંવાળું, દોષ વગરનું અને ઈંદ્ર ધનુષ્યની પેઠે પોતાના કિરણોના પ્રસારથી આકાશને ઝળહળતું કરનારું એવું વજ્જરત્ન જગતમાં સુલભ નથી. એવું વજ્જરત્ન પાસે હોય તો સર્પ, અગ્નિ, ઝેર, વ્યાધિ, ચોર અને પાણીનાં ભયો દૂરથી જ અટકી બચ છે, તથા એવાં વજ્જરત્નો અર્થને આપનારાં નીવડે છે. જે વજ્જમાં એક પણ દોષ ન હોય અને વજનમાં વીશ ચોખ્ખાભાર હોય તો મહિશાસુરને બાણનારાં ઝવેરીઓ કહે છે કે, એવા વજ્જરત્નની પ્રથમ કિંમત જ બે લાખ રૂપિયા ઉપજે છે.

એ પ્રમાણે વજ્જરત્નનું સ્વરૂપ બરાબર સમજી લઈ પછી સૂર્ય ઊગ્યો ત્યારે પેલા ધનનો આચાર વિસાહદત્ત શેઠના જેવામાં આવ્યો એટલે શેઠે પગે પડીને કહ્યું : હે મહાનુભાવ ! કોઈ પણ કોષ ન કરો તો તમે મારા 'પરમોષકારી છો' એમ ધારીને તમને કાંઈક પૂછવાંનો અભિલાષ મારા મનમાં થાય છે. ધન યોદ્યો : જે કાંઈ પૂછવું હોય તે તું નિરાંતે પૂછી શકે છે. વિસાહદત્ત યોદ્યો : તમારા શરીરનો ઘાટ કોઈ સારા શ્રમણ જેવો જણાય છે તો તમે મને કૃપા કરીને કહો કે સારા શ્રમણ જેવો તમારો દેખાવ છતાં તમારું રજેહરણુ ક્યાં છે ? ઉપધિ વગેરે શ્રમણનાં બીજાં ઉપકરણો તમારી પાસે કેમ નથી ? શ્રમણના વેશ જેવો તમારો વેશ કેમ નથી ? આ સાંભળીને ધન યોદ્યો : તે ઠીક પૂછ્યું : હું ધન નામનો સાધુ છું. મેં અનુચિત વચનોવડે શ્રી બિનશાસનની આશાતના કરેલી છે અને તેથી મને ગુરુએ પારાંચિતક પ્રાયશ્ચિત્ત આપેલું છે, એ પ્રાયશ્ચિત્તવાળો, શુદ્ધ સાધુનો વેશ ન રાખી શકે; માટે હું આ રીતે રહું છું અને એ પ્રાયશ્ચિત્તનો ઠંડ ભોગવી રહ્યો છું. એમ સાંભળીને વિરમય પામેલો વિસાહદત્ત વિચાર કરવા લાગ્યો : અહો ! દરીયો પણ પોતાની શી રીતે માબ મૂકે ? શરદ્ગતુના પ્રચંડ સૂર્યમાંથી પણ કદી અંધકારનો પ્રસાર થાય ? આ સાધુની પરિસ્થિતિ તો આવી જણાય

છે. તે આવે ઉત્તમ પ્રકારનો સાધુ છે છતાં પણ પોતાનાં વ્યનોવડે શ્રીજિનશાસનની આશાતનાનું કલંક તેમને માથે ચોટેલું છે, અથવા કર્મમણ્ણના બળ સાથે કોણ પ્રતિમદ્ધ થઈ શકે છે ? એમ વિચાર કર્યા પછી શેઠ બોલ્યો : મારે યોગ્ય હોય એવી કોઈપણ પ્રકારની આજ્ઞા ફરમાવો. ધન બોલ્યો : હે ભદ્ર ! મેં જેવો ઉપકાર કર્યો છે તેવા જ પ્રકારનું મારે માટે કોઈ ધર્મકાર્ય તારે માથે આવી પડે તો તે વખતે બરાબર બદલો આપજે. ઠીક એમ કહીને વિશાહદત્ત શેઠ જ્યાંથી આવ્યો હતો ત્યાં પાછો ચાલ્યો ગયો. પહેલાંની જ પેઠે વજની ખાણ ખોદવા તેમજ ખોદાવવા લાગ્યો.

આ તરફ પેલા ધનનું પ્રાયશ્ચિત્ત પૂરું ભોગવાઈ ગયું એટલે તે પોતાના ગુરુ પાસે ગયો અને ત્યાં તેણે ફરીવાર સાધુધર્મને સ્વીકાર્યો. હવે પેલા વિશાહદત્ત શેઠ વજની ખાણ ખણાવે છે ત્યાં તેને તેના પુણ્યના પ્રભાવથી જે એવાં ઉત્તમ વજરત્નો મળ્યાં કે જેનાં ગુણો પૂર્વોક્ત પ્રલોકોમાં વર્ણવેલાં છે એવા હતા અને એવાં ઉત્તમ વજરત્નો લઈને તે શેઠ પોતાને નગરે ગયો. પોતાના નગરમાં આવીને એ શેઠે એ બંને વજરત્નો વેચી નાખ્યાં અને તેથી તેને ઘણું ધન મળ્યું. ધન મળવાથી તે નવાં નવાં અપૂર્વ જિનમંદિરો ચણાવવા લાગ્યો. તેમાં જિનજિભોની પ્રતિષ્ઠા કરાવવા લાગ્યો, ભુદાં ભુદાં વિશિષ્ટ તીર્થોની યાત્રાએ જવા લાગ્યો તથા તીર્થંકર ભગવાનની પૂજાઓ રચાવવા લાગ્યો અને એવાં બીજાં અનેક ધર્મકાર્યોમાં તે પોતાને મળેલા ધનનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યો.

હવે કોઈ એક દિવસે તે ધન નામનો સાધુ મુનિરાજ ઘણા મુનિઓના મોટા પરિવાર સાથે વિહાર કરતો તે નગરમાં આવી પહોંચ્યો. તેને વંદન કરવા નાગરિક લોકો આવ્યા, તે સાધુ મુનિરાજે આવેલા લોકોને ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો. તે ઉપદેશ સાંભળીને ઘણા લોકો પ્રતિબોધ પામ્યા. પેલા વિશાહદત્ત શેઠે પોતાના નગરમાં આવેલા તે ધન મુનિને ઓળખ્યા અને તેને વિશેષ હર્ષ થયો તથા એ, તે મુનિને આદર સાથે પ્રણામ કરીને વિનંતિ કરવા લાગ્યો.

હે ભગવંત ! તમે મને ઓળખો છો ? જેને કરુણારસથી ભરેલા એવા તમે એક વાર મૃત્યુના મુખમાંથી બચાવી લીધો હતો તે જ હું વિશાહદત્ત શેઠ છું. ‘ આ વાણિયો જૈન ધર્મ પાળે છે ’ એટલું જ જાણીને તમે મારી તરફ જે વાત્સલ્યભાવ બતાવેલો છે તેથી તમે તમારો એકલાનો આત્મા ઉદ્ધર્યો છે એમ નથી પણ સાથે આ સંસારરૂપ ક્રૂપમાં પડેલા એવા મારો પણ ઉદ્ધાર કરેલો છે. જે પ્રવચનમાં તમારી જેવા મુનિસિંહો વિહરે છે તેવું પરવાદીઓરૂપ હાથીઓને દબાવવામાં સમર્થ એવું શ્રી જિનશાસન કેમ ન દીધી નીકળે ? વળી, હે મુનિરાજ ! જે વખતે હું કાળના જડબામાં ફસાયેલો હતો તે

વખતે તમે મારી રક્ષા ન કરી હોત તો હું આર્તધ્યાનને લીધે મરણ પામીને કઈ દુર્ગતિમાં બાત ? હે મુનિરાજ ! આજે મારે સોનાનો સૂરજ જિગ્યો છે અને આજનો આ સમય મારે સારુ વિશેષ સુખરૂપ છે, કારણ કે કલ્પવૃક્ષથી પણ ચડિયાતા એવા તમારું મને દર્શન થયું છે, તો કૃપા કરીને મને આપ જે યોગ્ય લાગે તે આજા ફરમાવી શકો છો અને તે પ્રમાણે કરવા હું તૈયાર છું. હું માનું છું કે ખરેખર મારો પુણ્યનો મોટો ઉદય છે જેથી આપ અહીં મારા નગરમાં પધાર્યા છો. મુનિરાજ જોડ્યા : હે ભદ્ર ! તને હું ખીભું તો શું કહું ? પરંતુ તું એક વાતનો ઘરાખર ખ્યાલ કરજે કે આ સંસારમાં જૈન ધર્મ સિવાય ખીભું કોઈ એવું ઉત્તમ સાધન નથી કે જે આપણાં મનવાંછિતની સિદ્ધિ કરી શકે, તો હવે આમ ને આમ ઉત્તરોત્તર શુભ કાર્યો કરતો તું હંમેશાં એમાં જ પ્રયત્ન કરતો રહેજે અને જેઓ વિવેકયુક્ત ચિત્તવાળા છે તેઓને તો એવો શુભ પ્રયત્ન જ કરવો ઘટિત છે. તું એમ કરીશ અને વળી સર્વ સંગનો પરિત્યાગ કરી એકાગ્રભાવે શ્રી જિનધર્મની જ નિરંતર સાધના કરતો રહીશ તો હું માનીશ કે મેં તારા તરફ બતાવેલા વાતસલ્યનો બદલો પણ વળી જશે. ‘આપનું અનુશાસન ઇચ્છીએ છીએ’ એમ કહીને એ શેઠે મુનિરાજને પોતાના બંને હાથ મસ્તક ઉપર મૂકીને વંદન કર્યું અને તેમનું વચન સ્વીકારીને એ વિસાહદંત શેઠ પોતાને ઘેર ગયો.

પછી એ શેઠે પોતાના આખા કુટુંબને પોતાની પાસે જોલાવ્યું અને ‘પોતે કેવી રીતે મૃત્યુના મોંમાં ફસાઈ પડેલો અને આ મુનિરાજે પોતાને શી રીતે બચાવ્યો ?’ વગેરે હકીકત જે ઘણા વખત પહેલાં થઈ ગઈ હતી તે બધી કુટુંબને સંભળાવી અને હવે પોતાને આ મુનિરાજ પાસે સંયમ લેવાનો અભિલાષ થયેલ છે એ વાત પણ નિવેદન કરી. આ હકીકત સાંભળીને અને આપણે બધાને આ આપણા વડિલનો વિયોગ થશે એવા વિચારથી ભારે દુઃખ થયું અને એથી સમસ્ત કુટુંબની આંખો આંસુઓથી ભીંજાઈ ગઈ, અને આંસુ ભર્યે મોઢે એ કુટુંબ આ શેઠને કહેવા લાગ્યું : હે દેવાનુપ્રિય ! આવી વાત સાંભળવી ગમતી નથી તો પછી એ માટે સંમતિ તો શી રીતે આપી શકાય ? તમારા સિવાય અમારી રક્ષા કોણ કરશે ? અથવા તમારા સિવાય અમારી ખીભ કઈ આંખો છે ?

વિસાહદંત જોડ્યો : તમે આવું વિવેકવગરનું શા માટે બોલો છો ? શું તમે એ વાત નથી જાણતા કે હવે મારું મોત ઘણું પાસે આવ્યું છે, મારા આખા શરીર ઉપર જરાએ-અવસ્થાએ-ઘેરા ઘાડ્યો છે, મારી બધી ઇંદ્રિયો એવી શિથિલ થઈ ગઈ છે કે તેઓ હવે પોતપોતાનું કામ પણ કરી શકતી નથી. આવી સ્થિતિમાં એટલે જેની પાછળ ઘણા ઘણા શત્રુઓ પડ્યા હોય અને તે આગળ ને આગળ જ્યારે નાસતો હોય તેને રોકી

રાખવો એ શું સારું કહેવાય ? વળી, જે, લયંકર આગની જ્વાલાઓમાં ભડભડ બળતા ઘરમાંથી બહાર નીકળવા પ્રયત્ન કરતો હોય તેને ઘરમાં જ પૂરી રાખવો એ શું યોગ્ય ગણાય ? એવી જ રીતે જેમને સંયમ લેવાનો અભિલાષ થયેલ છે, તેમાંથી મને લપસાવી પાડવો એ સર્વ પ્રકારે અયોગ્ય છે. વળી, એમ કરવાથી તમારું કાંઈ પણ શ્રેય થાય એમ હું માનતો નથી; ઉલટું ધર્મપ્રવૃત્તિમાં વિદ્ધ નાખવાથી તમને કેવળ અધર્મ જ થવાનો, માટે મારું વચન માનો, તમારા આત્માને સમજાવો અને પાછળથી પણ એટલે મારા મર્યા પછી પણ તમારો અને મારો વિયોગ થવાનો છે અને તેનું દુઃખ તમારે માથે પડવાનું જ છે એમાં શંકા નથી. જો તમે વિયોગના દુઃખથી ખરેખર લયલીલ થયા હો તો મારી સાથે જ સંયમનો સ્વીકાર કરો. જ્યાં આરંભમાં તો રસ જણાય છે, પરંતુ પરિણામે ભારે લયાનક દુઃખનો સમૂહ આવી પડે છે, એવી આ ગૃહસ્થ જેવી પ્રપંચ દશામાં રહેવાથી શો ફાયદો ?

શેઠની વાત સાંભળીને તેનું આખું કુટુંબ હર્ષ પામ્યું અને ‘તમે ઠીક કહ્યું છે અને અમે પણ એમ જ કરીએ’ એ રીતે આખા કુટુંબે શેઠની વાતને ટેકો આપ્યો. પછી તરતજ એ વિસાહદત્ત શેઠ સાથે તેના આખાય કુટુંબે પેલા ધન મુનિરાજ પાસે સર્વવિરતિના વ્રતને લીધું અને પરિણામે એ બધા સુગતિના પાત્ર બન્યા.

આ પ્રકારે વાત્સલ્યનો શુભ ફેળવવાથી એ વિસાહદત્ત શેઠ ઘણા જ શુભ પામ્યો અને તેથી તેનું આખું કુટુંબ પણ મોટા લાભને પામ્યું, માટે વાત્સલ્યનો શુભ ભારે અસાધારણ છે, તેની તોલે આવે એવો બીજો કયો શુભ છે ? વળી, એક વાત્સલ્યના શુભથી પેલો ધન મુનિરાજ પણ સંયમધનને, કીર્તિને, સુગતિના લાભને અને છેવટે ક્ષાયિક સમક્રિતની ઉત્તમ શ્રેણીએ ચડી ઉત્તમ સ્થિતિને પામ્યો. વળી, આ સંસારમાં વસતો માનવવર્ગ કોઈ પણ સત્કાર્ય કરવા જતાં એ જરાક પણ કલેશ પામે તો તે, એ સત્કાર્યના માર્ગને છોડી દે છે અને હતાશ થઈ જાય છે. અને એને પરિણામે તે, લાંબા સમયથી ચાલી આવતી દાનની પરંપરા, તપનું આચરણ, ધ્યાનનો વિધિ તથા આગમોતું સ્મરણ એ બધાં રુઠાં કાર્યોથી વિમુખ થાય છે, અને એને પરિણામે એવો હતાશ થયેલો માનવ જન્મ, આધિ, ઉપાધિ અને મૃત્યુના ચપળ તરંગોવાળા ભવસાગરમાં ભાંગીને વિંટળાઈ ગયેલ વહાણની જેમ લાંબા કાળ સુધી પક્યો રહે છે અને મિથ્યાત્વરૂપ લયાનક જળચરો તેવા માનવને ઠોલી ખાય છે. એવી રીતે વિપત્તિમાં ફસાયેલા માનવ ઉપર અનુગ્રહ કરીને અને તેના તરફ સાધર્મિક ભાઈ જેવી એકતામય બુદ્ધિ રાખીને જે કોઈ તેને સમજાવે-સાચો માર્ગ દેખાડે તેના કરતાં બીજો વળી કોણ ચડિયાતો પરોપકારી

થઈ શકે ? માતા થઈ શકે વા મનવાંછિત સાધી આપનારો થઈ શકે ? કલ્યાણનું લંડારની ઇચ્છા રાખનારો એવો કોણ મહાસત્વશાલી માનવ હોય કે જે વાત્સલ્ય પ્રાપ્ત કરીને જેનાં પરિણામો ઘણાં જ સુંદર છે એવા સદ્ગુણી પાણીને મેળવવા ન આદરવંત થાય ? અર્થાત્ ખીલ ઉત્તમ સંત માનવ તરફથી વાત્સલ્યભાવ મળતાં જ માનવ માત્ર એ સંતના માર્ગને અનુસરે છે.

એ પ્રમાણે કથારત્નકોષમાં સમ્યક્ત્વના વિચારને પ્રસંગે સાતમા વાત્સલ્ય શુભ વિષે ધનની કથા સમાપ્ત થઈ.

પ્રભાવના સંબંધે અચલનું કથાનક.

કથાનક ૯ મું

દર્શનનું એટલે સમકિતનું સ્વરૂપ આગળ બતાવેલું છે તે દર્શન પણ પ્રભાવના-
 દ્વારા પ્રભાવિત થાય તો મોક્ષનું સુખ સુગમતાથી સારી રીતે મેળવી શકાય
 છે માટે અહીં પ્રભાવનાનું સ્વરૂપ કહી બતાવું છું. સમય ખરાબ હોય એટલે
 સંતાપ આપે એવો હોય અને ધર્મના માર્ગને ઉચ્છેદન એવા લુચ્ચા લોકોએ કહવિત
 કર્યો હોય એવી પરિસ્થિતિમાં તીર્થની પ્રભાવના ન કરવામાં આવે તો ધર્મની વાંછા મોળી
 પડી જાય છે અર્થાત્ અમત્કાર વિના કોઈ નમસ્કાર કરતું નથી. જે વડે બધા લોકો આક-
 વર્ષય તેમજ અમત્કાર પામે એવી પ્રબલ પ્રભાવના તો દેવો જ કરી શકે છે; પરંતુ દેવો
 વિષયાસક્ત હોવાથી મોટે ભાગે પ્રભાવના તરફ પ્રમાદી-કાળજી વિનાના હોય છે અને એવી
 મોટી પ્રભાવના બીજા કોઈ કરી શકે એવા નથી હોતા માટે પ્રભાવના કરનારાઓના
 (અતિશય) વગેરે લેહો કર્યા છે અને તે લેહોને આ નીચેની ગાથામાં જણાવેલા છે.
 ૧. અતિશયવળો પુરુષ. ૨ ઋદ્ધિવળો પુરુષ. ૩ ધર્મકથા કહેનારા-વ્યાખ્યાતા. ૪ વાદી-
 વાદકળામાં કુશળ પુરુષ. ૫ આચાર્ય. ૬ ભારે તપસ્વી. ૭ નિમિત્તશાસ્ત્રને નિપુણ રીતે
 જાણનાર. ૮ વિદ્યાસિદ્ધ પુરુષ-આ આઠ પ્રકારના સમર્થ પુરુષો અને જે બીજા પુરુષો
 રાજમાન્ય હોય વા સમુદાયમાન્ય હોય તેવા પુરુષો પણ તીર્થનો પ્રભાવ વધારી શકે છે.
 આ ઉપરાંત જેઓએ આકરું તપ તપીને પોતાના આચાર તથા શીલને પવિત્ર અને નિષ્ક-
 લંક રાખેલ છે એવી સતી સુભદ્રા જેવી વ્યક્તિઓ પણ ભગવાનના તીર્થનો પ્રભાવ વધા-
 રનારી છે તેમ શાસ્ત્રકારો યોલે છે. જે વડે પ્રભાવના થાય એટલે જે ઉપાયદ્વારા ભગવાનના
 ધર્મનો મહિમા વધે તે ઉપાય સંદોષ છે કે નિર્દોષ છે એ વિશે અહીં વિચાર કરવાનો
 પણ નથી એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે, કારણ કે આ પ્રભાવના કરવાનું કામ સંયમધારી સાધુ,
 સાધ્વી અને સંયમ-પંચમહાવ્રત-વગરનાં શ્રાવક-શ્રાવિકા એ બધાને માથે એક સરખું
 મૂકાયેલું છે. તેથી શૃંગ-શિંગડું વગાડીને સૂચવાતા કામ માટે અર્થાત્ જ્યારે પણ ધર્મના કે
 સંઘના કામની હાકલ પડે ત્યારે સાધુએ પોતાની લઘિ શક્તિનો પ્રભાવ બતાવીને ચક્રવર્તી
 રાજના પણ ચૂરેચૂરા કરી નાખવા ઘટે અને કોઈ એમ ન કહે તો તે અનંત સંસારી છે એમ
 જાણવું. વધારે શું કહેવું? સાધુ-સાધ્વીઓનો અને ચૈત્યોનો જે વિરોધી હોય વા તેમનો અવર્ણવાદ
 કરતો હોય-નિંદા કરતો હોય તથા જે શ્રી જિનપ્રવચનનો વિરોધી હોય વા તેનો અવર્ણવાદ-
 નિંદા કરતો હોય તેને પોતાની બધી શક્તિ-સત્તા વાપરીને અટકાવવો જોઈએ. શાસ્ત્રદ્વારા
 એમ સંભળાય છે કે-એક નમ્મુચિ નામનો કોઈ રાજમંત્રી સાધુસંઘનો વિરોધી હતો. તેને

શ્રી વિષ્ણુકુમાર નામના મુનિએ પોતાના અચળ ચરણ-પગના એક જ અટકાવડે લવણસમુદ્ર-ને કાંઠે ફેંટી દીધો હતો. એમ કોઈની આંખનીએ સર્વે ડંખ માર્યો હોય તો તેનું જીવન ટકાવી રાખવા એ ડંખેલ આંખની કાપી નાખવી જરૂરી જ છે તેમ વિશેષ ગુણની સિદ્ધિ માટે થોડો દોષ પણ કરવો પડે તો કરવો એમ કહેલું છે. તેથી જે માનવ, રાગ અને દ્રેષને તણને શ્રી જિનશાસનની પ્રભાવના કરે છે તે અચળની પેઠે તીર્થ કર નામગોત્રનું ખરેખર ઉપાજન કરે છે. એ અચળની વાત આ પ્રમાણે છે—

કેમ બાણે પુરુષરત્નોની ખાણ જેવું હોય, સર્વ વિદ્યાસ્થાનોની ભૂમિ જેવું હોય, લક્ષ્મીના વર જેવું હોય, આશ્ચર્યકારક બનાવેનું 'ઉત્પત્તિસ્થાન' પેદાશભૂમિ જેવું હોય એવું નિવવયપુર નામે નગર છે. ત્યાં રાજા રામચંદ્ર રાજ્ય કરતો હોવાથી તેના બાહુબળ-વડે એ નગર ઉપર નજર કરનારા બધા શત્રુઓ હણાઈ ગયા તેથી એ નગર નિર્ભય છે. ત્યાં એક અચળ નામનો સહસ્રયોધી-હબરો સાથે પણ પોતે એકલો યુદ્ધ કરી શકે તેવો વીર પુરુષ વસે છે. એના ઉપર રાજાના ચારે હાથ છે તેથી તે પોતાના પરાક્રમની ખાસે બીજા કોઈ પણ લોકનું પરાક્રમ તુચ્છકારી કાઢતો સ્વચ્છંદપણે વર્તે છે. એક દિવસે જ્યારે રાજા રામચંદ્ર સભામાં બેઠેલો હતો ત્યારે તેની ખાસે આવીને મહાજને નીચે પ્રમાણે વિનંતી કરી: હે દેવ !

ક્યાંય ચોરતું પગલું દેખાતું નથી, તેને જવાતું કે આવવાતું નિશાન પણ ક્યાંય જણાતું નથી, ક્યાંય ખાતર પણ પડતું નથી અને ક્યાંય તેનો અવરજવર થતો હોય એવું કળાતું નથી, તો પણ આશ્ચર્ય નગર શીઘ્રતાથી લુંટાઈ ગયેલું છે એમ મહાજન કહે છે. અહીં ધન, ઝર, ઝવેરાત વગેરે કોઈ ન લઈ શકે તેમ ગુપ્તતાથી મૂક્યું છે, છતાં લૂંટનારો કેમ બાણે પોતાનું મૂકેલું લેતો હોય એ રીતે સહેલાઈથી નગરને લૂંટી રહ્યો છે. પોતે મૂકેલી વસ્તુઓ ઉપરથી ધરનો સ્વામી તો આજે પણ ખરેખર દેખાડી શકાય એમ છે, પરંતુ હે રાજા ! ચોરને તો થોડો પણ દેખાડી શકાતો નથી તેમ શોધી શકાતો પણ નથી. નગરની લૂંટ બેતાં એમ અટકળ થાય છે કે નગરનો લૂંટારો કોઈ આકર્ષણવિદ્યામાં વિશેષ કુશળ હોવો બેઠાંએ અથવા તે કોઈ સિદ્ધપુરુષ હોવો બેઠાંએ અથવા તે કોઈ અંજનસિદ્ધ હોવો બેઠાંએ. અંજનસિદ્ધ એટલે વિશેષ પ્રકારનું અંજન આંખમાં નાખવાથી આખો માણસ જ અદૃશ્ય થઈ બાય એવી શક્તિ ધરાવનાર કોઈ વ્યક્તિ. મહાજન કહે છે કે-એ ચોર બાબત અમને ભારે વિસ્મય થાય છે. એ પ્રમાણે એ ચોરનું ખાસ નામ બાણવું પણ દુર્લભ છે એમ અમે બાણીએ છીએ તો પછી જેનું રૂપ દેખાતું નથી એવા એ ચોર છે તેનો કંઈ પકડવો એ તો બને જ શી રીતે ?

મહાજનની આ વાત સાંભળીને રાજાને વિશેષ ક્રોધ ચડ્યો અને તેથી તેની આંખોના પૂણા લાલચોળ થઈ જવાથી જાણે કે એ ભવનભાગ ઉપર (જ્યાં રાજા બેઠેલા છે તેની આસપાસના ભાગ ઉપર) રાતા કરેણના કૂલો ન વેરાયાં હોય એવો ભાસ થયો, અને એ રીતે ગુસ્સે થયેલા રાજા રામચંદ્ર એમ કહેવા લાગ્યો. અહો! નગરમાં આટલી બધી અવ્યવસ્થા થઈ ગઈ છતાં મને આટલા બધા દિવસો વ્યતીત થઈ ગયા પછી આટલું બધું મોડું શા માટે કહેવામાં આવ્યું? શું મેં કદી પણ તમારા મહાજનોનાં વચનથી કશું પ્રતિકૂળ કયું છે ખરું? અથવા પ્રજાના કામકાજમાં હું સારી રીતે નથી વર્ત્યો એમ બન્યું છે? અથવા અનીતિ કરનાર માણસ તરફ મેં કદી બેદરકારી બતાવી છે ખરી? જેથી મને નગરની લૂંટની હકિકત કહેવામાં આટલી બધી બેદરકારી થઈ? મહાજને કહ્યું: હે દેવ! તમે શા માટે એવી ખોટી શંકા મનમાં આણ્યા છો? તમારા માટે સ્વપ્નમાં પણ અમારે કરી તેવી કૃતિયાદ કરવાનું કશું સ્થાન જ નથી. આ તો અમે ચોર વિશે ઘણી ઘણી શોધ ચલાવી છતાં તેનું સ્વરૂપ જાણવામાં ન આવ્યું ત્યારે અમને થયું કે હવે એ બાબત આપને કહીને કેવળ સંતાપ કરવા જેવું થશે અને એમ કરવાથી લાભ પણ શું? તેથી જ આપની પાસે એ વાત ન પહોંચાડી, પરંતુ એ જ્યારે અસદ્ય પરિસ્થિતિમાં આવી પડી અને હવે તો એ સહી શકાય એવું પણ ન રહ્યું ત્યારે જ આપની પાસે આવીને એ બાબત વિનંતી કરી.'

હવે એ ચોરને કોણ પકડી શકશે? એમ વિચારીને રાજાએ સભામાં બેઠેલા સુભટો, સામંતો વગેરે તરફ નજર નાખી. સામંતો, દંડનાયકો, સેનાપતિઓ, અંગરક્ષકો અને સુભટો વગેરે સામે રાજાએ નજર કરી છતાં જ્યારે એમાંનાં કોઈએ પણ કશું જ ન કહ્યું ત્યારે ઉભા થઈને પેલા અચ્છને રાજાને વિનંતી કરી: હે દેવ! તમે પ્રસન્ન થઈને મને આજ્ઞા કરો, મારે માટે આ કેટલુંક કહેવાય? અર્થાત્ મારે સાફ આ કામ વિશેષ કંઈ નથી. વળી આવો પ્રસંગ તો પુણ્યને લીધે કોઈક જ વાર સાંપડે છે. તેણે એમ કહ્યા પછી રાજાએ તેને પાનનું બીડું આપ્યું અને કહ્યું કે-હે ભદ્ર! તું એવો પ્રયાસ કર જેથી એ ચોર જલદી જ પકડાઈ જાય. પછી અચ્છને રાજાને જણાવ્યું કે--આજથી પખવાડિયાના છેલ્લા દહાડા સુધીમાં ચોરને ન પકડી શકું તો હું આગમાં પેસીને બળી મરું. એવી પોતાની નિશ્ચલ પ્રતિજ્ઞા જણાવીને તે અચ્છ રાજાભવનમાંથી બહાર નીકળ્યો.

પછી ચોરની શોધ કરવા માટે એ, તરલેટાઓમાં, ચોકોમાં, સભાઓમાં, આશ્રમોમાં અને દેવભવનમાં વગેરેમાં ભ્રમવા લાગ્યો, અને તેણે સર્વ સ્થાનોમાં પોતાના વિશ્વાસુ માણસોને છુપી રીતે અને બહાર રીતે ચોરની શોધ માટે ગોઠવી દીધા. એમ કરતાં કરતાં બાર દિવસ વીતી ગયા છતાં ચોર સંજોથી કંઈ સમાચાર ન મળ્યાં. એમ બેઠ પામીને અચ્છ વિચાર કરવા લાગ્યો. જે માણસો વગર વિચાર્યે વેણ કાઢે છે તેઓ આ રીતે દુઃખજનક હાલતમાં

આવી પડે છે, કારણ કે મેં જ મારા મૃત્યુને પાસે આણ્યું છે. મને લાગે છે કે આ ચોરની શોધનું બાનું કરીને હવે મારું મોત નજીક જ આવી પહોંચ્યું છે માટે હું એ વિશે સાવધાનતાથી તપાસ કરી જોઉં કે મારા શરીરના કોઈ અવયવોમાં મરણનાં નિશાનો જણાય છે કે નહિ? એમ વિચારીને તેણે પોતાના નાકનું ટેરવું તપાસી જોયું, કાનથી સંભળાતો અવાજ તપાસી જોયો, બંને લવાના લાગને નજરે જોયો અને આકાશગંગાને જોઈ. આ બધું તપાસી જોયા પછી તેને જણાયું કે-હજી સુધી તો મરણ પાસે આણ્યું હોય એવું એક પણ નિશાન મારા શરીરમાં જણાતું નથી. આથી તેને આનંદ થયો. ‘ન્યાંસુધી જીવનને મરણના ત્રાજવામાં ન ચડાવવામાં આવે ત્યાં સુધી કાર્ય સાધી શકાતું નથી,’ એમ વિચારીને તે બરાબર સજ્જ થયો અને મજબૂત રીતે કપડાં પહેરી હાથમાં તમાલના પાંદડાં જેવી કાળી છરી લઈ, તે એકલો રાતનો એક પહોર બાકી રહ્યો ત્યારે ધીમે ધીમે બહાર નીકળ્યો અને નગરની આથમણી દિશાએ આવેલા કુકુંગ નામના મોટા મસાણામાં પહોંચ્યો. તે મસાણા કેવું છે ?

ત્યાં શિયાળોનાં ભુટા નિરંતર કાનને કડવા લાગે એવા કઠોર બરાડા પાડી રહ્યા છે અને એથી એ મસાણા જેવા માત્રથી પણ લયાનક લાગે છે. ઘૂવડોના ઘૂઘૂ એવા ઘોર અવાજોને લીધે એ મસાણામાં ભારે ભયંકર શબ્દો ફેલાઈ ગયેલા છે. રિંછાએ કરેલા ફેફે એવા અવાજોથી એ મસાણા ખીંડામણું જણાય છે. ત્યાં ચારે કોરે અનેક ભૂતડાં ભમી રહ્યા છે. એમાં અડધાપડધા બળી રહેલા મુડદાને ખાવા માટે શિયાળોનું ભુંડ ટોળે મગ્યું છે. એ મસાણામાં એક બાગુ જોગણીનું ટોળું કાપણીથી કાપેલા માંસની પેશીઓ ચૂસી રહ્યું છે બીજી બાબુ ભમતાં ભૂતડાઓ ‘અડખડ’ કરીને અટ્ટહાસ્ય કરી રહ્યાં છે. વળી, એક બાબુ અનેક ડાકણો કરુણસ્વરે કકળાટ કરીને રુદન કરી રહી છે અને બીજી બાબુ તાડની જેવા લાંબા ટાંગાવાળા રાક્ષસોનું ભુંડ ધૂમી રહ્યું છે-એવું મોટું એ મસાણા છે.

એવા એ મસાણામાં પર્વતની પેઠે અચળ રહેતો એવો એ અચળ જરા પણ નહિં ગભરાતો થોડે સુધી આગળ ગયો. એટલામાં એક મહાપિશાચ તેના જોવામાં આંચો. એ મહાપિશાચના વાળની જટા જોયી બાંધેલી હતી, એની આંખો ચકળવકળ થતી હતી. કુંક્રાડા મારતો અને ભારે ઝેરના અગ્નિની જ્વાળાઓને ફેંકતો એવો ભયંકર વિષવાળો સર્પ એની કાંધ પર વીંટળાયેલો પડ્યો છે, એના જમણા હાથમાં જોપરી છે અને ડાબા હાથમાં યમરાજની લવાના ખૂણા જેવી છરી રહેલી છે અને ‘મહામાંસ ક્યાં મળે? મહામાંસ ક્યાં મળે?’ એમ એ વારંવાર બોલ્યા કરે છે. એને જોઈને અને હૃદયમાં ભારે સાહસ ધરીને અચલે એને કહ્યું: હે ભદ્ર! તું શું માગે છે? પિશાચ બોલ્યો: હું ભૂખને લીધે ભારે પીડા પામું છું અને મહામાંસને માગું છું. મહામાંસ સિવાય બીજાં માંસ મને

ગમતા નથી. એ સાંભળી અચલ બોલ્યો: તું ખેદ ન પામ, હું તારી ઇચ્છા પાર પાડું છું, પરંતુ તું પણ મારી રુચિને પૂરી કરજે એમ કહેતાં તેણે છરીને ખેંચીને પોતાના શરીર-માંથી માંસનો લોચો કાપી તેને આપ્યો 'અહો! આવું તો કોઈ દિવસ ખાવા જ નથી મળ્યું.' એમ કહેતો તે પેલા માંસના લોચાને ખાવા લાગ્યો.

એ રીતે અચલ જેમ જેમ પોતાના શરીરમાંથી કાપી કાપીને માંસના ટુકડા આપતો ગયો તેમ તેમ ચમત્કારિક દવાથી જેમ ભૂખ ઉઘડે તેમ તેની ભૂખ ઉઘડતી ગઈ અને વધવા લાગી. એમ કરતાં કરતાં અચલનું આખું શરીર ખાલી થઈ ગયું એટલે હવે તેણે પોતાના જીવનની દરકાર કર્યા વિના છેવટે પોતાનું માથું કાપી આપવાનો વિચાર કર્યો અને એને કાપવા પણ લાગ્યો. એટલામાં એના (અચલના) બળથી સતોષ પામેલા પેલા પિશાચે તેનો જમણો હાથ પકડ્યો અને તે (પિશાચ) બોલ્યો: હે મહાયશસ્વી ! હવે આવું સાહસ કરવાની જરૂર નથી. તું વરદાન માગી લે. એ સાંભળીને અચલે ઉત્તર આપ્યો: હે દેવ ! મારા ઉપર કૃપા કરો અને આ મારું માથું તમે જરૂર સ્વીકારો, તમારા જેવા અતિથિ મને ફરી ફરીને ક્યાંથી મળશે ? આ શરીર વિનાશ તો પામવાનું જ છે એટલે મારી સમજ પ્રમાણે એનો પરના કાર્યમાં ઉપયોગ થવો એ જ સાર છે એમ હું માનું છું; માટે તમે આ કામમાં મને વિદ્ય ન કરો. અચલે પેલા પિશાચને એ રીતે ઘણું ઘણું જણાવ્યું છતાંય પિશાચ બોલ્યો કે-હે ભદ્ર ! તારા જેવો ઉત્તમ પુરુષ આ પૃથ્વી ઉપરથી અકાળે નાશ ન પામે માટે તું જીવતો રહે અને વર માગી લે. જ્યારે પેલા પિશાચે ફરી ફરીને વર માગવા માટે આગ્રહ ચાલુ રાખ્યો ત્યારે અચલ બોલ્યો: હે દેવ ! મારે શું કામ છે એ બધુંય તું જાણે છે એટલે તને કશું કહેવાનું રહે ખરું ? પછી પિશાચ બોલ્યો: ખરી વાત છે, તારું ધારેલું સવારના પહોરમાં થઈ જશે એટલે તું ચોર વિશે બધી હકીકત જાણીને સળને પ્રણામ કરીને જણાવી શકીશ, માટે હમણાં તું લેશમાત્ર ઉચ્ચાટ કર્યા વિના તારે પોતાને ઘરે જા અને બધી ચિંતાને ભાર ઉતારીને નિરાંતે ઉઘ. હું (પિશાચ) પણ મારે સ્થાનકે જઈને મારું બાકીનું કામકાજ પતાવી દઉં. અચલે કહ્યું, ' ભલે. ' અને પેલા પિશાચ અલોપ થઈ ગયો.

હવે આ પ્રમાણે વાતચિત થયા પછી અચલ પણ પોતાના ઘર ભણી રવાના થયો, એટલે પોતાના શરીરનું અસાધારણ લાવણ્ય અને વર્ણુ જોયાં અને તેથી તે ખેદ પામીને વિચારવા લાગ્યો. હા ! હા ! પેલા પિશાચે આ મારું શરીર આવું સુંદર અને આખું કરેલું લાગે છે. આ શરીર તે મહાનુભાવના બપમાં ન આવ્યું, અરેરે હું કેવો પુણ્યહીન છું. હું આ રીતે પરાપકાર કરી ન શક્યો, એમ સંતાપ કરતો કરતો તે પોતાને ઘેર મહોંચ્યો અને સુખશાખ્યામાં પોદી ગયો. ' હવે તો મારું કામ ખરાબર સિદ્ધ થઈ ગયું

છે' એમ જાણીને તે ઘસઘસાટ ઊંઘી ગયો. હવે જ્યારે સવારને વખતે તેની ઊંઘ ઓછી થઈ ત્યારે તેની પાસે આવીને પેલો પિશાચ બોલ્યો: હે ભદ્ર! જાણે છે કે જાગે છે? અચળ બોલ્યો: જાગું છું. આજ્ઞા કરો. પિશાચ બોલ્યો: મેં જે તારું કામ માથે લીધું છે તેની હકીકત હવે સાંભળ.

આ નગરની પૂર્વ દિશામાં પવ્વચઅ નામનો એક ભગવો-ભાગવત આશ્રમમાં રહે છે. તેને કવિલકષ્મ નામે એક સિદ્ધ શિષ્ય-ચેલો છે. એ ભગવો પોતાના ચેલાને મોકલીને નગરમાં જે કાંઈ ઉત્તમ સારામાં સાઈં વસ્ત્ર, રત્ન કે ઘરેલું છે તે બધું એવાવી લ્યે છે. મધરાતે તે શિષ્ય પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ચોરી કરીને પછી નિર્ભય રીતે ફર્યા કરે છે અને દિવસે શરીરને સંયમમાં રાખીને ભગવારૂપે બગલાભાઈની પેઠે રહે છે. તે બધું સારું સારું ચોરી લાવે છે તે સઘળું આશ્રમના જીંપડાની અંદરના ભાગમાં ભોંયરામાં દોટેલું રાખે છે અને એ ભોંયરામાં જવા માટે ઉપર એક દર જેવું કાણું કરી રાખેલ છે. આ હકીકત તદ્દન ખરી છે, એમાં કશી શંકા કરવા જેવું નથી. એ રીતે ખાત્રીથી કહીને તે પિશાચ જેવો આવ્યો હતો તેવો જ પાછો ચાલ્યો ગયો.

આ સહસ્રયોધી અચળ પણ તુરત જ જાગી ગયો અને પોતાની આસપાસ આંખો ફાટીને જોઈ રહ્યો છતાં તેના બેવામાં કશુંય ન આવ્યું એથી એને એમ લાગ્યું કે ચોરની એ બધી હકીકત તેને પેલો પિશાચ જ જરૂર જણાવી ગયો છે એટલે તેણે પોતાનાં સવારનાં કામો બધાં પતાવી લીધાં. પછી પોતાના કેટલાક નોકરાને સાથે લઈ તે, પેલા પિશાચે જણાવેલ દિશા તરફ આવેલા આશ્રમમાં ગયો. ત્યાં તેણે પિશાચ જેવો કહેતો હતો તેવો જ પોતાના ધર્મશાસ્ત્રનું નિરૂપણ કરતો એવો ભગવો જોયો. એ ભગવો અત્યંત શાંત આકૃતિવાળો, ધર્મસારના ધર જેવો, જાણે કે સરસ્વતીનો પ્રવાહ વહેતો હોય તેમ અખંડ વચનોની પરંપરાવડે અનેક કથા, ઉપાખ્યાન, ઉદાહરણો કહેતો ત્યાં ઉપદેશ કરતો હતો. તેને જોઈને અચળને વિચાર થયો-અહો! આ આવી શાંત આકૃતિ ક્યાં અને પેલો અકાર્ય કરવાનો પ્રપંચ ક્યાં? વળી, કાર્ય અને અકાર્યને ખાત્રીથી સમજાવતી આ કુશળ વાણી ક્યાં અને પેલું પોતાની દુષ્ટબુદ્ધિથી કરેલું ચોરીનું અકાર્ય ક્યાં? કર્મના પરિણામો સર્વથા અચિંતનીય છે. અને તેથી જ તેનાં ફળો, પરિણામો-બુદ્ધિની સમજનાં આવી શકતા નથી. એમ વિચારતા અચળને તે ભગવે બોલાવ્યો: હે મહાનુભાવ! આ આસન શોભાવ, અહીં બેસ. પછી થોડુંક નમીને અચળ આસન ઉપર બેઠો. તેના સામું જોઈને ભગવો બોલ્યો: હે ભદ્ર! આમ કેમ ઉદ્દેગવાળો જણાય છે? સહસ્રયોધી બોલ્યો: હે ભગવન! અમારી જેવા અશુભલક્ષણોની મૂર્તિસમા પગલે પગલે ઉદ્દેગ જ ક્યાં કરે છે, એ માટે કેટલુંક કહેવાય? પછી અચળના અંગને પગથી માથા સુધી ઘરાબર જોઈને

પેલો ભગવો બોલ્યો: હે મહાભાગ્યવાળા ! એવું ન બોલ, તારાં શરીરમાં બધા પ્રકારનાં સારાં સામુદ્રિક લક્ષણો જણાય છે તેથી એવું શા માટે કહે છે ? સામુદ્રિકશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-નાસિ, સ્વર અને સર્વ એ ત્રણે ગંભીર હોય તો શુભકર છે. છાતી, કપાળ અને વદન એ ત્રણે વિશાળ-ભરાવદાર હોય તો શુભ કરે છે. વક્ષઃસ્થળ, કાખ, નખ, નાશિકા, મુખ અને હડિયો એ છએ ઉત્તત-ઉંચા-હોય તો શુભકર છે. જનનેદ્રિય, પીઠ, ડોક અને બન્ને બંધો એ ચારે ટુંકા હોય તો શુભકર છે. આંખના ખૂણા, પગ, હાથ, તાળવું, નીચેનો હોઠ, જીભ અને નખો એ સાતે અંગો રાતાં હોય તો સુખ આપનારાં છે. એ બધાં સામુદ્રિકશાસ્ત્રમાં બતાવેલાં શરીરનાં સુલક્ષણો છે. અને એ બધાં સંપૂર્ણપણે કોઈ પ્રકારના દોષ વિના તમારા શરીરમાં દેખાય છે.

અચલ બોલ્યો: બાકી ખીનું તો ઠીક: પરંતુ હે ભગવન ! મારું આયુષ્ય લાંબું છે કે નહિં ? એ સાંભળીને પેલા ભાગવતે-ભગવાએ-તેની હુથેળી જોઈ અને કહ્યું: હે મહાત્મા ! તારું આયુષ્ય ઘણું લાંબું છે. એ વિશે પણ સામુદ્રિકશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

ટચલી આંગળીના મૂળ પાસેથી નીકળતી રેખા પ્રદેશિની અને વચલી આંગળીના વચલા ભાગ સુધી ચાલી જાય તો તે વધારે આયુષ્યની સૂચક છે અને તે જેની જેટલી ઓછી હોય તેટલું તેનું આયુષ્ય ઓછું બાણવું.

આ રીતે વાતચીતમાં થોડો સમય ગાળીને અને પેલા પિશાચે જે બધાં નિશાનો બતાવેલાં તે તમામની ખાત્રી કરીને અચલ પોતાને સ્થાને ગયો. પછી રાજાએ તેને બોલાવ્યો. તેણે રાજા પાસે જઈ પ્રણામ કર્યાં. રાજાએ તેને આદર આપીને પૂછ્યું: હવે પેલો ચેર પકડાયો કે નહિં ? તે વિશે વાત કર. ત્યાર પછી રાજાને એકાંતમાં લઈ જઈને અચલે ચેર વિશે જે વાત સાંભળી હતી અને પોતે જેની પાકી ખાત્રી કરી હતી તે બધી વાત જેવી બની હતી તેવી કહી સંભળાવી. રાજા બોલ્યો: એની ખાત્રી શી છે ? અચળ બોલ્યો કે-દેવ ! તે ભગવાની પથારી નીચે લોંચરામાં બધી ચેરીનેા માલ તેણે રાખેલો છે. ત્યારપછી ‘ પોતાનું માથું ડુખે છે ’ એવું બહાનું બતાવીને રાજાએ સલાને બરખાસ્ત કરી દીધી, અને પોતે જઈને પથારીમાં પોહ્યો. રાજાની માથાની પીડા મટી જાય એ માટે અનેક ઉપાયો શરૂ થયા; કશો ફેર ન પડવાથી મંત્રવાદીઓને બોલાવ્યા, તેઓએ આવીને માંત્રિક ઉપચારો કર્યા છતાં પીડામાં કશો ફેર ન પડવાથી તેઓ પણ જેવા આવ્યા હતા તેવા જ પાછા ગયા. પછી રાજાએ તે ભગવાને તેડાવ્યો. તે આવતાં આદરપૂર્વક આસન આપ્યું અને તેની સાથે વાતચીત શરૂ કરી. આ તરફ માથુસોને ધીકલીને એના આશ્રમને બોલાવ્યો. તેમાંથી બધો ચેરાઉ માલ મળી આવ્યો. એ

બધું રાજ્યલવનમાં લાવવામાં આંચું. એ વખતે મહાજનને બોલાવવામાં આંચું અને બધા ચોરાઉ માલ તેમને દેખાડવામાં આંચો. મહાજને એમાં કોનું શું છે? એ બધું ચોખખી કાઢ્યું. પેલો ભગવો વીલો--લોંઠો--પડી ગયો. રાજ્યએ તેને પૂછ્યું--રે નીચ પાખંડી! આ બધી શી હકીકત છે? પોતાની દુષ્ટતાભરેલી પ્રવૃત્તિને આ રીતે ખુલ્લી પડેલી જોઈને તે શરમાઈ ગયો અને ચૂપ રહીને તે લોચ ખોતરતો નીચે મુખ રાખીને બેઠો. તેને એમ લાગ્યું કે--હવે તેમાં બધાં પુણ્ય પરવારી ગયાં છે અને તેના ધ્યાનનો મહિમા પણ તૂટી ગયો છે. તેનો એલો જે વિદ્યાસિદ્ધ હતો તે દુર્જનની પેઠે દૂર થઈ ગયો અને હવે એના જીવનની આશા પણ ન રહી. પછી ઉચ્ચ શાસનવાળા રાજ્યએ તેના ઉપર પ્રબલ કોપ કર્યો અને એ કોપના આવેગને લીધે રાજ્યએ તે ભગવાને ગદેડા ઉપર બેસાડીને નગરની શેરીએ શેરીએ તરભેટાઓમાં, ચોકોમાં અને ચાચરોમાં તેના નામનો ઢોલ વગાડવતાં અને તેની ચોરીની હકીકત ખુલ્લી કરીને ફેરવાવ્યો અને ભારે આકરે માર મરાવીને એને મારી નખાવ્યો. ભગવાને મારી નખાવ્યાની વાત સહસ્રયોધી અચળે જાણી તેથી અચળને ઘણો પસ્તાવો થયો: અરે હું આવા મહાપાપનું મૂળ કારણ થયો, મેં તજવીજ ન કરી હોત તો તે ભગવાની આ ચોરીની હકીકત કોણ જાણવાનું હતું? માટે હું જ બધી રીતે આ બધા અનર્થનો કરનાર છું. કેમકે એક તો એ લિંગી એટલે અમુક સંપ્રદાયનો વેષધારી સાધુ હતો, બીજું એણે મારાં બધાં શરીરનાં લક્ષણો મને કહી બતાવ્યાં હતાં, મારા ઉપર એને વિશ્વાસ પણ હતો અને મારા તરફ એ પ્રીતિભાવ બતાવતો હતો. તેવી બધી હકીકત ધ્યાનમાં લીધા વિના નીતિના માર્ગને દૂર રાખીને હું આ શું કરી બેઠો? અને આવું અકૃત્ય કરવાને મેં શા માટે પ્રવૃત્તિ કરી? હાય! હાય! લોકોમાં કહેલું છે કે “ જે કામ ઘણા લોકોનું હોય અથવા જે કામને ઘણા લોકો જ ભેગા લખીને સાધી શકતા હોય એવા કામમાં એક માણસે જાણવા છતાંય પ્રગટપણે ન બોલવું જોઈએ. ” આ લૌકિક વાત પણ મને મારાં અતિપાપનો ઉદય થવાથી એ સમયે યાદ ન આવી. આ લોકનો તુચ્છ હેતુ સરે માટે લોકો લાખો અપકાર્ય કરવા પણ તૈયાર થાય છે પરંતુ એ અપકાર્યોને લીધે જે અનિષ્ટ પરિણામ આવે છે તે વિશે દરકાર કરતા નથી, માટે મેં આ ચોરની ભાળ મેળવીને ખરેખર અવિચારી કર્યું છે તેથી હવે મારે એનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ અને હું આગમાં પડું કે પાણીમાં ખૂડી મરું તો જ એ પ્રાયશ્ચિત્ત થઈ શકે.

એ રીતે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા માટે નિશ્ચય કરીને તે સહસ્રયોધી અચળ કોઈને પણ પોતાની કશી વાત કર્યા સિવાય મધરાતે ઘરમાંથી બહાર નીકળી ગયો અને એકાંતમાં આવેલા કોઈ સીમાડાના નેસમાં ગયો. ત્યાં જઈને તે પોતાને બળી મરવા માટે લાકડાં ભેગા કરવાં લાગ્યો. એણે બરાબર એ વખતે ધ્યાનમાં રહેલા એક તપસ્વીને જોયો. એ તપસ્વી

ત્યાં એકાંતમાં રહેતો હતો અને એક જ પગ ઉપર શરીરનો બધો ભાર ટેકવીને બિભો હતો તથા એનાં હૃદયાચ્છેદ્ય વગરનાં નેત્રો સૂર્યમંડળની સામે તેણે તાકી રાખેલાં હતાં. એ તપસ્વીને જોઈને અચળને એમ થયું કે મરવું તો સ્વાયત્ત છે જ; પરંતુ આ મુનિને પૂછી લઉં કે તે આ જાતનું કષ્ટ શા માટે સહી રહ્યો છે? એમ ધારીને અચલ તેની પાસે ગયો અને તેને પગે પડ્યો. પ્રણામ કરીને તે એ મુનિની સેવા કરવા લાગ્યો. થોડીકવાર પછી ધ્યાન પૂરું થયું એટલે તે અચળે પેલા મુનિને પૂછ્યું; “હે ભગવન્! તમે શા માટે આ રીતે તમારા આત્માને સંતાપ આપો છો?” મુનિ જોલ્યા.

મોટા રોગવિના કોઈ મૂઠ માણસ પણ વિરચન, ઔષધ અને વિશેષણ વગેરે લેવાનું પસંદ ન કરે. તેમ પોતાની જાત ભારે પાપનાં ભારથી ભારે થયેલી ન હોય તો કોઈ પણ માણસ આવી જાતની કષ્ટ ક્રિયા ન સહન કરે. તો હે ભદ્ર! મારી આ કષ્ટક્રિયાનું ઉપર જણાવ્યું તે કારણ છે. અચલ જોલ્યો: હે ભગવન્! તમારું સાચું વૃત્તાંત સ્પષ્ટ અક્ષરોમાં તમારી પાસેથી સાંભળવા ઈચ્છું છું. મુનિ જોલ્યા—તારી ઈચ્છા છે તો સાંભળ—કાકંદી નગરીમાં વણસીહ નામનો હું પારથી હતો. એક વાર મારા ઠાકોર (રાજા) સાથે શિકાર કરવા ગયો. ત્યાં જઈને મારા ઠાકોરના કહેવાથી હરણાંને ભોગાં કરવા માટે મેં પંચમસ્વરવાળું ગીત ગાવું શરુ કર્યું. મારું એ ગીત સાંભળતાં હરણાંને આનંદ થયો અને આંખ વીંચીને જાણે ઊંઘતા ન હોય. એ રીતે બધાં હરણાં પાસે ને પાસે આવવા લાગ્યાં. બરાબર એ વખતે ઝાડના થડની પાછળ સંતાઈ રહેલા એ ઠાકોરે કાન સુધી ખેંચીને એ હરણાંની સામે બાણ ફેંક્યું. એ બાણથી પ્રસવક્રાંતની પાસે આવેલી એક ગાલણી હરણી વિંધાઈ ગઈ. બાણ વાગતાં ભારે પીડા થવાથી તેનું પેટ ચિરાઈ ગયું, તેનો ગર્ભ દૂર પડીને તરફડવા લાગ્યો અને એ દુઃખલયું રડતી ‘ધબ’ દઈને જમીન ઉપર પડી ગઈ. હવે તે હરણીની આવા પ્રકારની ભારે દુઃખમય વિષમ દશા જોઈને મારા (પારધિના) મનમાં ભારે દયા આવી. મને લાગ્યું કે આ અકાર્યનું—પાપકાર્યનું—બરું કારણ તો હું જ બન્યો છું એથી મને મારી જાત ઉપર વિશેષ ગુસ્સો આન્યો. પછી બાણ સહિત ધનુષ્યને મરડી નાંખીને હું લૃગુપાત કરીને મરવા માટે વેગથી એક પહાડ તરફ દોડ્યો. પેલા ઠાકોર મને રોકી ન શક્યો અને વિલખો થઈને ત્યાંથી પાછો ફર્યો. હું વળી પહાડના શિખર ઉપર ચડીને ત્યાંથી મારી જાતને નીચે પાડતો હતો તેવામાં એ જ પહાડ ઉપર ધ્યાન ધરતા એક ચારણશ્રમણે મને તેમ કરતો અટકાવ્યો અને એ બાબત સમજણ પાડી; જેમકે:—

હે ભદ્ર! તું તારી જાતનો આ રીતે અશંકપણે નાશ કરવા ઈચ્છે છે અને તે વિશે બધી તૈયારી પણ કરી લીધી છે તો પછી તું તેનો નાશ એવી રીતે કર કે જે નાશ કોઈ રીતે સક્ષણ થાય, તારું સુમરણ થાય. અર્થાત જન્માંતરમાં તું સુભગ થા, એવી જાતનું

મરણ સ્વીકાર. જે મનુષ્ય જીવન સુધી સદ્ધ્યાનમાં જ પોતાની જાતને સ્થાપિત કરીને પ્રચંડ તપ કરીને કર્મેને હણી નાંખે છે, ધગધગતા ઉનાળામાં આતાપના લઈને કે સૂર્યના બળતા તેજવાળા કિરણોદ્ધાર પોતાની જાતને તપાવીને કર્મેને દૂર કરે છે. વળી, એ જ પ્રકારે કડકડતા શિયાળામાં ચાલતી ઠંડી હવામાં ઠંડીને સહન કરીને કર્મેને દૂર કરે છે તે મનુષ્યનું મરણ સુમરણ કહેવાય.

હે ભદ્ર! એમ છે માટે તને ખરેખર કાંઈ વૈરાગ્ય જ આવ્યો હોય તો તું ઉગ્રપણે ધર્મનું આચરણ કર. એ રીતે મને (પાર્થીને) મુનિએ સમજાવ્યો એટલે મેં શ્રમણનું વ્રત લીધું અને ત્યારથી આ પ્રમાણે ખીજથી ન આચરી શકાય એવા કઠોરમાં કઠોર કષ્ટો સહીને મારા આત્માને ભાવિત કરતો રહું છું.

આ હકીકતને ખરાખર સાંભળીને પેલા અચલને એમ થયું કે-આ પાર્થીને અને મારે એમ બન્નેનો રાજ એક સરખો છે, માટે જે ઔષધ એણે (પાર્થીએ) લીધું છે તે જ મારે માટે (અચલને માટે) પણ પૂરતું છે એમ માનીને અચળે પણ દીક્ષા લીધી. કઠોર તપ, ક્રિયા અને સંયમની આરાધના કરતો હું ગામ, નગર અને ખાણોથી સુશોભિત એવી આ પૃથ્વીના વિશાળ પટ પર વિહાર કરવા લાગ્યો. વળી, એવું કોઈ કઠણમાં કઠણ ખાસ તપ પણ ખાકી નથી રહ્યું કે જે તપને આ અચળે કર્યું ન હોય. એવું કોઈ સૂત્ર પણ ખાકી નથી રહ્યું કે જે સૂત્રને આ અચળ સારી રીતે સ્પષ્ટપણે સમજ્યો ન હોય? ભારે અટ્ટહાસ કરનારા એટલે ખડખડ હસનારા વૈતાલોને લીધે અને ડડ એવા અવાજ કરનારી ડાકણોને લીધે જે જે લયાનક મસાણો છે તેમાંનું એવું એક પણ ખાકી નથી કે જ્યાં અચળ ન રહ્યો હોય અને એવાં જ ભૂતાનાં સ્થાનોમાં પણ એવું એકે ખાકી નથી કે જેને અચળે પોતાનું રહેઠાણ ન બનાવ્યું હોય.

આ પ્રકારે ઉત્તમોત્તમ તપની આરાધના, સત્ય વ્રતની સાધના, શૌચની એટલે આંતરપવિત્રતાની સાધના, અને એ બધાંને લીધે આત્મવીર્યનો ઉલ્લાસ થવાથી તે અચળને અનેક પ્રકારની મોટી મોટી ખાસ લઙ્ઘિઓ ઉત્પન્ન થઈ. જેમ સર્પ ક્ષેણ ઉપરના રત્નને લીધે, સિંહ પોતાની યાજના જથ્થાને લીધે, હાથી રૂપા જેવા ધોળા પોતાનાં બે દંતૂશળોને લીધે લોકોને પ્રમોદ અને ડર ઉપજાવે છે તેમ એ અચળ મુનિ મહાનુભાવ પોતાને મળેલી અનેક લઙ્ઘિઓને લીધે લોકોને પ્રમોદ અને ભય ઉપજાવતો તે વખતે ભારે પ્રસિદ્ધિને પામ્યો.

હવે કોઈ એક દિવસે નિંભરપુરીથી કેટલાક તપસ્વીઓ જ્યાં મુનિ અચળ છે તે જગ્યાએ આવ્યા. આવેલા તપસ્વીઓએ અચળને વંદન કર્યું અને તેમની સંયમસાધના

અને વિહારના સમાચાર પૂછ્યા. તે તપસ્વીઓ યોલ્યા : તે નગરમાં રાજા રામચંદ્ર રાજ્ય કરે છે અને એ શાસનનો વિરોધી છે તથા એના મનમાં પરતીર્થિક લોકોએ શાસન પ્રત્યે દ્વેષ ઉપજાવ્યો છે એથી એ શ્રમણસંઘની સાથે સારી રીતે વર્તતો નથી. આ સાંભળીને શાસનની થતી હેલનાને નહીં સહી શકતો એ અચર્ય મુનિ નિંબરપુરી તરફ ગયો. ત્યાં જઈને એ પુષ્પાવતંસ નામના ઉદ્યાનમાં ઉતર્યો.

એ વખતે તે રામચંદ્ર રાજાના હાથીઓ કોઈ ભારે રોગમાં સપડાયા હતા. એ રોગને મટાડવા રાજાએ અનેક પ્રકારનાં ઔષધોના પ્રયોગો કર્યા, જાતજાતના દેવોની પૂજાઓ કરી જોઈ, લાખો હોમો પણ કરી જોયા, નવે ગ્રહોને નૈવેદ્ય ધરીને તૃપ્ત પણ કર્યા અને અનેક પુરોહિતો પાસે શાંતિપાઠ કરાવ્યા છતાં હાથીઓનો એ રોગ જરા પણ ન હઠ્યો અને ઊલટું હંમેશાં બે ચાર પાંચ હાથીઓ મરવા લાગ્યા. આ જોઈને રાજાને ભારે ચિંતા થઈ. એ વખતે કોઈ માણસે અહીં અચર્ય મુનિ આવ્યાના સમાચાર રાજાને કહ્યા. તે સાંભળીને રાજા ખૂબ સંતોષ પામ્યો અને “ જેમ પહેલાં મને ચોરની હકીકત કહી તેને પકડી આપ્યો હતો તેમ આ વખતે પણ આ અચર્ય મુનિ હાથીઓમાં ચાલતા રોગનું નિદાન પણ જણાવશે અને તેનો ઉપાય બતાવશે. ” એમ મનમાં ચિંતવતો રાજા એ અચર્ય મુનિ પાસે ગયો. તેને સ્નેહપૂર્વક વંદન કરીને એ તેની સામે જમીન ઉપર બેઠો. તે અચર્ય મુનિએ પણ પ્રસાદમય વચનોની ચોજનાવાળી અને સુંદર યુક્તિઓથી ગૌરવવાળી ધર્મકથા રાજાને કહેવા માંડી, જેમકે;

જે કામ પુરુષના પૌરુષથી સાધી શકતું નથી, બુદ્ધિબળથી પણ પાર પાડી શકાતું નથી તથા જે વસ્તુ આખા જગતમાં મળવી કઠણ છે તે બધું ય એક ધર્મના પ્રભાવથી સિદ્ધ થઈ શકે છે. વળી, હે નરવર ! તમારી જેવા ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરતા હોય અને ચારે આશ્રમો તરફ હંમેશાં સમાન દૃષ્ટિ રાખતા હોય તો તેથી તમારો જ્ય થાય છે.

જે રાજા ન્યાયથી પ્રજાઓનું પાલન કરતો હોય અને બધા આશ્રમો તરફ એક સમાન દૃષ્ટિ રાખતો હોય તો તે રાજા તેમણે કરેલ સુકૃતનો છટ્ટો ભાગ મેળવે છે. રાજાની નજર કોઈના ગુણ પ્રકર્ષ તરફ હોય તો પણ એવું કોઈ પુણ્ય નથી કે જેને તે ઉપાઈ ન શકે, એ તદ્દન સાધારણ હકીકત છે. વળી જમે તે કોઈ સંપ્રદાયના લિંગીઓ-વેષધારી સાધુઓ અને પોતાના નોકરો તરફ તેમના ગુણો અને અવગુણોને અનુસારે રાજા તેમની કહર કરે તો તેઓ ગુણો તરફ જરૂર વધારે અભિમુખતા પામે એ શંકા વિનાની હકીકત છે. હે નરવર ! જ્યાં દયા નથી ત્યાં સુગુણો મજબૂતપણે કેમ સંભવી શકે ? એ જ રીતે જેઓ અદાર દોષ વગરના, દેવ-દાનવોએ તથા આખા જગતે પૂજેલા અને નિર્માણ

કેવળજ્ઞાનદ્વારા ત્રણ લોકોને જોનારા એવા દેવને માનતા નથી તેઓમાં પણ સુગુણો કેમ સંભવી શકે? આ જાતની ગંભીર તત્વોથી ભરેલી અચ્ય ભુનિની વાણી સાંભળીને લાજને લીધે થોડી આંખો મીંચી ગયેલો અર્થાત્ શરમાઈ ગયેલો એવો રાજા બોલ્યો:

હે ભગવન્! તમે જે પ્રમાણે આદેશ કરો તે પ્રમાણે જ હું અવશ્ય કરવાનો છું એમ મારો મનોલિલાષ છે, ફક્ત વાત એમ છે કે કોઈ પણ નિમિત્તને લીધે મારા રાજ્યના સારભૂત હાથીઓને અકાળે કોપેલો ચમરાજ ચાવી જાય છે અને તે જોઈને હું વિશેષ આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયો છું, તેથી મહેલમાં, વનમાં, શયનમાં, આસનમાં, ભૂખ્યો હોઈ કે જમેલો હોઈ, એકાંત જગ્યામાં, અરણ્યમાં, દિવસે કે રાત્રે એ રીતે કોઈ પણ સ્થળે કાલે મને જરા પણ શાંતિ નથી વળતી, તેથી હે ભગવન્! મારા ઉપર કૃપા કરીને એ હાથીઓને મરવાતું દુર્નિમિત્ત અને તેને શાંત કરવાનો ઉપાય મને જરૂર બતાવો. એમ કરવાથી મારી બધી આપહાઓનો પાર આવી જશે અને હું ઉદ્દેગ વગરનો થઈને તમારા ચરણ-કમળની આરાધના કરી શકીશ. સાધુ અચ્ય બોલ્યા: હે મહારાજ! ઘણા સમય પહેલાં કરેલું દુષ્કૃત હજી સુધી પણ લોંબાયેલા શલ્યની પેઠે મને ખટકતું ગયું નથી ત્યાં વળી એવું બીજું દુષ્કૃત કરવા શા માટે તૈયાર થાઉં? અને ધારો કે એવું દુષ્કૃત હું કરું તો તેથી લાલ પણ શું થવાનો છે? રાજા બોલ્યો: હે ભગવન્! તમે એમ ન બોલો, તમારા ચરણની છાયામાં આવેલા આ જનની ઉપેક્ષા કરવી યોગ્ય નથી. વળી, મેં મારું દુઃખ સહવા માટે હરિ, હર, સૂર્ય, ખુદ, ચંડી, ગણેશ વગેરે અનેક પ્રકારના દેવોની લાંબા સમય સુધી આરાધના કરી, સ્તુતિ કરી અને વિવિધ પૂજાઓ પણ કરી છતાં મારું દુઃખ લેશમાત્ર ઓછું થયું નથી, એથી મને એમ થયું છે કે એ દેવોની આરાધના, સ્તુતિ અને પૂજા કર્યાથી શું સરે? જે કાર્ય એ દેવોની પૂજા કર્યા છતાં સધાયું નથી તે કાર્ય તમારાથી સિદ્ધ કરી શકાય તો હું જીવું ત્યાં સુધી તમારા જૈન શાસનનો સ્વીકાર કરું. જે દેવોની પૂજા-અર્ચના કર્યાથી આ લોકોનું તુચ્છ કાર્ય પણ સિદ્ધ ન થઈ શકે તે દેવો પરલોકનાં ભારે કાર્યનો નિર્વાહ કરી શકે એટલે પરલોકના કાર્યને પાર પાંદી શકે એ બાબત શ્રદ્ધા થવી સંભવિત નથી. આવી મારી માન્યતા સ્થિર થયેલી છે એટલે હે ભગવન્! તમે સંકલ્પ વિકલ્પને તજી દઈને મારું ધાર્યું કરી આપો. આ પ્રમાણે રાજાએ કહ્યું. પછી તેનો નિશ્ચય જાણીને એ અચ્ય ભુનિ બોલ્યા-હે રાજા! જૈન શાસનને જીવતાં સુધી સ્વીકારવાનો તારો અરૂર નિશ્ચય હોય તો હું તારા હાથીઓ સાજા થઈ જાય એવો આ એક ઉપાય બતાવું છું કે સાચા સાધુનાં ચરણને પખાળીને તે પખાળતું પાણી તારા માંદા હાથીઓ ઉપર છાંટ અને રોગ-રાક્ષસના પંજમાં સપડાયેલા તારા હાથીઓને બચાવ. રાજા બોલ્યા-હે ભગવન્! તમારા કરતાં વળી અહીં બીજો સારો સાધુ મને કોણ મળી શકશે? એમ કહીને રાજાએ એ અચ્ય સાધુના ચરણની જ પખાળ લઈને

જેમ સાધુએ કહ્યું હતું તેમ બધું કર્યું. એમ કરવાથી જેમ અમૃતથી હણાયેલું વિષ નાશી જાય, જેમ સૂર્યનાં કિરણોથી રોકાયેલું અંધારું ભાગી જાય તેમ રાજાના હાથીઓના ટોળામાંથી એ રાજા તુરતજ વેગથી નાશી ગયો. પછી સંતોષ પામેલા રાજાએ હાથ જોડીને સાધુને કહ્યું—હે ભગવન્! આ મારા હાથીઓને જે ભયંકર વ્યાધિ લાગ્યું પર્યો હતો તેનું શું કારણ? એ બાબત આપ કૃપા કરીને કહો. મુનિ બોલ્યો: રાજા પહેલાં તમે જે પેલા ભગવા મુનિનો વધ કરાવ્યો તે મરીને રાક્ષસદેવતાની યોનિ પામ્યો છે. તે તારી સાથેનું એ પૂર્વનું વૈર સંભારીને પહેલાં તો તને જ દુઃખી કરવા તત્પર થયો, પરંતુ તારા શરીર ઉપર એ રાક્ષસદેવનું કથુંબ આઢી શક્યું નહીં તેથી તેણે તને દુઃખી કરવા તે તારા હાથીઓને મારવા લાગ્યો. રાજાએ મુનિએ કહેલી યથાર્થ હકીકતને બાણીને નગરીમાં બધાં સ્થળોમાં ઢાલ વગડાવીને આ જાતની ઘોષણા કરાવી કે—જૈન શાસન જ ઉત્તમોત્તમ છે, મંગલરૂપ અને વિશાળ મહિમાવાળું છે તથા આ લોક અને પરલોકના બધા વિવિધ વ્યાધિઓનું એ ઉત્તમ ઔસડ છે. આ મારા રાજ્યમાં જે કોઈ માનવી એ જૈન શાસનનો થોડો પણ અવરુવાદ બોલશે, તેના તરફ પક્ષપાત નહીં રાખે વા તેનું બહુમાન નહીં જાળવે તે આ લોકમાં અને પરલોકમાં ચોક્કસ સજાને પાત્ર થશે. લોકોને એ રીતે જણાવીને તે મહાત્મા રાજા જૈનધર્મમાં એટલો બધો અનુરક્ત થયો કે જેથી એ રાજા શ્રેષ્ઠિકની જેવી પ્રતિષ્ઠાને પામ્યો.

અચળ મુનિએ પણ જૈન તીર્થની આવી ઉત્તમ પ્રકારની પ્રભાવના કરીને તીર્થ'કર નામગોત્ર કર્મને સારી રીતે ઉપાર્જન કર્યું. ત્યાર પછી તે અચળ મુનિ મરણ પામીને સૌધર્મ નામના સ્વર્ગમાં દેવ થયો અને ત્યાંથી પણ મરણ પામીને એ, જ્યાં નિરંતર જિનો, બળદેવો, વાસુદેવો અને ચક્રવર્તિઓ અવતાર ધારણ કરે છે એવા મહાત્રિદેહ નામના ક્ષેત્રમાં વચ્છા નામના વિજયમાં આવેલી સિરિજયપુરી નામની નગરીમાં રાજા પુરંદરજસને ત્યાં તેની રાણી સુદંસાણાને ચૌદ સ્વપ્ને આવ્યાં અને તેથી કોઈ તીર્થ'કર થનારો જીવ ગર્ભમાં આવશે એવી સૂચના મળ્યા પછી, એ રાણીની કૃપમાં ગર્ભપણે આવ્યો અને યોગ્ય સમયે એનો જન્મ થયો. જન્મ વખતે એ બાળકને મેરુશિખર ઉપર લઈ જઈને દેવો તથા દાનવોએ તેનો જન્મભિષેક મહોત્સવ કર્યો. સારું મુહૂર્ત આવતાં એનું નામ જયમિત્ત પાડ્યું અને એ રીતે તે મહાત્મા તરણ અવસ્થા પામ્યા પછી પણ વિવાહ ન કર્યો, મનોહર રાજ્યશ્રીને પણ ન લોગવી, કિન્તુ જે લોકો દરિદ્ર અને દુઃખી હતા તેમને તેણે વાર્ષિક દાન આપ્યું અને લોકાતિક દેવોના હિતોપદેશથી એનો ઉત્સાહ સવિશેષ વધતાં તેણે દીક્ષા સ્વીકારવાનો સંકલ્પ કર્યો. એ મહાત્માની દીક્ષા વેલાનો ઉત્તમ મહોત્સવ બત્રીશ ઈંદ્રોએ કર્યો. દીક્ષાના ઉત્સવ સમયે એક જ સ્થળે મનુષ્યો, દેવો અને દાનવો ભેગા થયેલા એથી બાણે કે ત્રણ જગતને એક જગતરૂપ કરતા એ

મહાત્માએ અસાધારણ એવા શ્રમણ વ્રતનો સ્વીકાર કર્યો. પછી શુકલાધ્યાનની પાયરીએ ઉપર ચડતા એ મહાત્માએ ધ્યાનાગ્નિવડે ઘાતી કર્મરૂપ વૃક્ષને મૂળમાંથી ખાળી નાખ્યું અને ત્રણ લોકનો સમસ્તપણે પ્રકાશ કરતું એવું કેવળજ્ઞાન થયું. પછી તે કેવળજ્ઞાની મહાત્મા સિંહાસન ઉપર બેઠા, તેમનાં ઉપર ત્રણ સ્વેત છત્રો ધરવામાં આવ્યાં અને તેમના શરીર કરતાં ખારગણો જાણે એવા અરોહકતરુ-અમરવૃક્ષ-ની છાયા નીચે એ શોભાયમાન મુનિ કે જેમની આસપાસ ઘોળાં ચામરો વીંજતાં હતાં અને આગળ કૂલોના પગર પૂર્વા હતા તથા ગાઠ અંધારાને દૂર કરી નાખે એવું અને જેનાં કિરણો ચારે દિશામાં ફેલાઈ ગયાં છે એવું નિર્મળ લામંડળ તેના મુખની આસપાસ જગારા મારતું હતું. આ મુનિએ કોઈથી પણ ન જીતી શકાય એવા અંતરંગ દુર્જય શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવ્યો છે એવું સૂચિત કરવાને જાણે તેમની પાસે દેવો દુઃકૃતિનો નાદ કરતા હતા. એવા અતિશય મહિમાવાળા એ કેવલી મુનિ સર્વભાષાને અનુસરતી એવી દિવ્ય વાણીવડે લોકોના મોહને દૂર કરતા હતા. એ રીતે એ કેવલી મુનિએ મુમતિના માર્ગને પ્રગટ કર્યો, અનેક ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ આપ્યો અને એ રીતે લાંબા વખત સુધી આ ભૂમિપટ ઉપર સ્થળે સ્થળે વિહાર કરીને એ મુનિ શિવસુખરૂપ મોક્ષમાર્ગને પામ્યા. એ પ્રમાણે કલ્પવૃક્ષના કરતાં ય અધિક ઉત્તમ ક્ષણને આપનારી એવી શાસનની પ્રભાવના કરીને એ મુનિ પોતે તરી ગયા અને બીજાને પણ તારી ગયા. વળી બધા લોકો સ્વાર્થ માટે પ્રયત્ન કરે જ છે, એથી પરલોકમાં કયો શુભ ખેંચી શકાય છે, મેળવી શકાય છે ! માટે ખરી રીતે પરોપકાર જ કરવા લાયક છે અને તે પરોપકાર પણ બીજાને દાન દેવાની અપેક્ષાએ અતિભ્રમ છે એટલે પરોપકાર કરતાં બીજાને દાન દેવું એ ઉત્તમ છે. અરિહંતોએ કહેલાં સદ્ધર્મનાં રહસ્યોને બીજા પાસે જણાવવા એ વળી વિશેષ ઉત્તમ પરોપકાર છે એમ કહેલું છે અને ધર્મના રહસ્યો પણ પ્રભાવના વિના બીજા મનુષ્યના હૃદયમાં ઠસી શકતાં નથી એટલે ઉત્તમોત્તમ પરોપકાર પણ પ્રભાવના વિના કરી શકાતો નથી માટે શાસનની પ્રભાવના કરનારા સિવાય બીજા કોઈ આ ભૂમંડળમાં ખરો પરોપકારી નથી માટે જ આ કથામાં ચારિત્રધર મુનિરાજે પણ કહેલા સમ્યક્ પ્રયત્નની કથા કહેલી છે. એ પ્રમાણે બધી જાતની માયાથી રહિત, જગતમાં હિતકર એવા મહામૂલા સમ્યક્ત્વ રત્ન વિશે આ પ્રકારે લાંબી લાંબી કથાઓ કહેલી છે જેનાં હૃદયમાં એવું નિષ્પાપ સમ્યક્ત્વ હુમેશાં અચળ રહે છે તેને દારિદ્ર્યના ઉપદ્રવનો ભય ક્યાંથી જ હોય ? અર્થાત્ ન જ હોય.

એ પ્રકારે શ્રી કથારત્ન કોશમાં આઠમા આવ્યાર સંબંધે
ત્રવમા અચળ કથાનક દ્વારા સમ્યક્ત્વ પદ્મ સમાપ્ત.

— પંચ નમસ્કાર વિશે શ્રી દેવનૃપનું કથાનક —

(કથાનક ૧૦ મું.)

અચકત્વમાં સ્થિર વૃત્તિવાળો પુરુષ હોય છતાં તે, પાંચ નમસ્કાર તરફ વિશેષ ભક્તિ રાખતો હોય તો જ પોતાનું પરમ વાંછિત પામી શકે છે. અરિહંતો, સિદ્ધો, સૂરિઓ, આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો અને સાધુઓ એ પાંચ પરમેષ્ઠિઓ છે અને એમને નમન કરવું તે નમસ્કાર કહેવાય અર્થાત્ ઉક્ત પાંચ પરમેષ્ઠિઓને નમન કરવું તે પંચ નમસ્કાર કહેવાય. એ પાંચ પરમેષ્ઠિઓને આદર-વિનય સહિત નમસ્કાર કરવામાં આવે તો એ નમસ્કાર, નમસ્કાર કરનારા જીવોને સમગ્ર કલ્યાણના કારણભૂત બને છે. જે જીવનાં ઘણાં ઘણાં પાપોનો ક્ષય થઈ ગયો હોય તે જ જીવ, એ પાંચ નમસ્કારમાંના એક એક અક્ષરને સવિનય મેળવી શકે છે અર્થાત્ ઘણું ઘણું પુણ્ય હોય તો જ નમસ્કારનો અક્ષર પણ મેળવી શકાય છે. જેમ સૂરજ અંધારાને ઢાંકી કાઢે છે, ચિંતામણી રત્ન જેમ દાળદરને ફેડી નાંખે છે તેમ ચિંતવવા માત્રથી જ એ નમસ્કાર સમગ્ર જાતના જીવોને નસાડી મૂકે છે. જેમકે, જે પુરુષ આદરપૂર્વક અને વિનય સહિત પંચ પરમેષ્ઠિઓને નમસ્કાર કરે છે તેને ઘગઘગતો દાવાનળ દગાડી શકતો નથી, ઝંતૂનમાં આવેલો સિંહ પણ તેને મારી શકતો નથી, સર્પ પણ તેની પાસે આવી શકતો નથી, અને છકેલો હાથી પણ તેને ચાંપી શકતો નથી. શત્રુ પણ તેને પીડી શકતો નથી, ભૂત, શાકિનીઓ કે ડાકણો પણ તેને ડરાવી શકતી નથી, ચોર તેને લૂંટી શકતો નથી, અને પાણીનું ધસમસતું પૂર પણ તેને ડુભાડી શકતું નથી. અથવા આટલું જ બસ નથી, પરંતુ જેનું મન નવકાર તરફ જ છે એવો અર્થાત્ પંચ પરમેષ્ઠિઓને સવિનય નમસ્કાર કરનારો પ્રાણી આ લોક અને પરલોકમાં પોતાનું વાંછિત પામી શકે છે. આ જાણત એક શ્રીદેવ નૃપ નામના રાજાની કથા છે. તેનું ઉદ્દારણ આ પ્રમાણે છે :

સમગ્ર દેશોમાં સવિશેષ પંચાયેલો પંચાળ નામે દેશ છે, જેની રમણિયતા નિહાળીને માણસોનાં ટોળે ટોળાં પ્રસાદ પામે છે એવું એ દેશમાં કંપિલપુર નામે નગર છે. એ નગરમાં આવેલાં ઘરોમાં ઘણું ધન છે, ધન પણ વિદગ્ધ પુરુષોને આનંદ વધારનારું છે અને વિદગ્ધ પુરુષો પણ શ્રી જિનમંદિરની અર્ચા કરનારા, શ્રી જિનખિંબને નહવણ કરનારા અને શ્રી જિનમંદિરમાં પૂજા તથા ઉત્સવો કરનારા હોય છે. શ્રી જિનમંદિરો પણ એવાં છે કે જ્યાં આવીને મુનિજન ગંભીર ગંભીર શાસ્ત્રોની ચર્ચાઓ-કથાઓ-કરે છે અને એ શાસ્ત્રો પણ પ્રશમ રસથી છલોછલ ભરેલાં એવાં સોહામણાં છે. એ નગરમાં કોઈ ચંચળ

હોય તો તે હારનું જીમણું જ-હારની વચ્ચેનું લટકણુ અર્થાત્ એ નગરમાં કોઈ એ સિવાય અંચળ નથી. કોઈ વાંકું હોય તો માત્ર વાળ જ-એ સિવાય ત્યાં કોઈ વક્ર નથી. કોઈ કાળું હોય તો માત્ર સ્તનની ડિંટડીઓ જ-એ સિવાય ત્યાં કોઈ કાળું નથી. એવી એ નગરીની પ્રશંસિત પ્રબલ છે.

એ નગરમાં સિરિહરિસ-શ્રીહર્ષ નામે પોતાના સ્વજનોને સારું ધનનો વરસાદ વરસાવતાર એક રાજા છે. એ રાજાએ પોતે ઉત્કટ પરાક્રમથી શત્રુના દળોને હણી નાખ્યાં છે અને એથી એ બળમાં શ્રીકૃષ્ણથી પણ ચઢિયાતો છે. તેને કમલસોના નામે એક રાણી છે. એ રાજાના આખા ય અંત:પુરમાં તિલક સમાન છે. સારાં સ્વપ્નેવડે સૂચિત થયેલો એવો એ રાજાને એ રાણીની કુક્ષીથી એક પુત્ર થયો. પુત્રના જન્મથી રાજા થઈને એ રાજાએ માણસોને ઘણું ધન આપીને રાજા રાજા કરી દીધા. નગરમાં સ્ત્રીઓના ટોળાં આવવા લાગ્યાં, જલખાનામાં બંદીવાન કરેલાંને છોડી મૂકવામાં આવ્યા, અને દેવળમાં દેવોની, મુકુંદની, કૃષ્ણની અને દાનવ-ભૂતપ્રેતની પૂજાઓ થવા લાગી. પુરોહિતો ઝટ ઝટ શાંતિકર્મ કરવા લાગ્યા. નવા અવતરેલ પુત્રની રક્ષા માટે બાધા-આખડીઓ લેવાવા લાગી, ઘરના બારણા પાસે સાથીઓ પૂરાવા લાગ્યા અને સમગ્ર રાજલોકની પ્રાર્થનાઓ પૂરી કરવામાં આવી. સારા વેશવાળા ભટો અને વંઠો રાજભવન પાસે એકા હતા અને ગીતના નાદથી તથા વાજની તર્જનાઓથી આકાશ પૂરાર્ધ ગયું હતું, એવું એ નગર પુત્રજન્મ વખતે શોભતું હતું ને જાણે કે એ નગર ઉબળેલું નિવૃત્તિનું નિધાન ન હોય અથવા બધી લક્ષ્મીથી ભરપૂર એવું સુંદર ન હોય ?

એ પ્રકારે તે રાજાએ પુત્રના જન્મને લીધે નગરવાસીઓનો હર્ષ વધારે એવું સુંદર વધામણું સર્વ પ્રકારના આદર સાથે કરાવ્યું. વખત આવતાં તે પુત્રનું નામ શ્રીદેવ પાડ્યું અને ભણવાની ઉચિત વયમાં આવતાં તે પુત્રને કળાચાર્ય પાસે રાખી પુરુષની બધી કલાઓ શિખડાવી દીધી. એ પુત્રને યુવરાજ્યપદે એસારી રાજા પોતે ચતુરંગી સેના સાથે મોટો ઘટાટોપ કરીને દિગ્વિજયની યાત્રાએ નિકળ્યો. સૌવીરદેશ, કોસલદેશ, કુશાવર્ત-દેશ, કાશીદેશ અને બંગાળ વગેરે દેશોના રાજાઓના કિલ્લાના માર્ગો ભાંગી નાખીને એ રાજાએ એમના ઉપર પોતાની આજી વર્તાવી અને વિજય મેળવતો એ રાજા અનુક્રમે કામરુ દેશના સીમાડામાં આવી પહોંચ્યો અને તે કામરુ દેશના રાજા પાસે પોતાનો હૃત મોકલી કહેવરાવ્યું કે કાં તો મારી તાબેદારી સ્વીકાર અથવા દેશને છોડીને ચાલ્યો જ અથવા લડવા તૈયાર થા. એ જાતનું હૃતનું કહેણ સાંભળીને એ કામરુ દેશનો રાજા કુપિત

થયો અને તુરત જ હૃતને અર્ધચંદ્ર દર્શને એટલે અર્ધચંદ્ર જેવા હાથે ધક્કો મરાવીને અને એ રીતે હૃતનું સન્માન કરીને તે પોતાના બધા લશ્કર સાથે યુદ્ધ માટે શીઘ્ર તૈયાર થયો.

હવે તે બન્ને રાજાનાં લશ્કરો પરસ્પર મત્સરવાળાં બન્યાં, એક બીજા તરફ ઉછળેલા કોપને લીધે વિશેષ ઝનૂની થયાં અને એવાં એ બન્ને લશ્કરો એક બીજાં સાથે બાખડવા લાગ્યાં. બાણે કે સાગરનાં ફેલાયેલાં નીર જ હોય એમ તે બન્ને લશ્કરો ફેલાઈ ગયાં. બખ્તરવાળા મોખરે રહેતા હાથીઓનું ઝુંડ પરસ્પર બાખવા લાગ્યું તે બાણે કે ડુંગરો એક બીજા સાથે લડતા ન હોય. ચાલમાં ચપળ અને પાખરેલા એવા ઘોડાનું બન્ને બાણનું દળ બાણે કે કઠોર જમરાબચ્ચો ન હોય તેમ પરસ્પર લડવા લાગ્યું. વૈરીઓએ એક બીજા ઉપર કરેલા ઘોર ઘા દેખાવા લાગ્યા. લડતાં બન્ને લશ્કરોને ઉશ્કેરવા માટે બંદીબનો શૂર-તાનો પાનો ચડાવનારા તેમની કીર્તિના પવાઠા બેરથી બોલવા લાગ્યા. બુદ્ધી બુદ્ધી બતનાં શસ્ત્રોવાળાં મહાપ્રચંડ સુભટો બાણે કે યમના બાહુદંડો નાચતા ન હોય એમ રણમાં ધૂમવા લાગ્યા. છકેલા અને ચીંસો પાડતા મોટા મોટા હાથીઓ ન હુણાય તે માટે હાથમાં તર-વારને સમશ્ચુતા દક્ષ નરો તેમના ઉપર સૂર્યના કિરણો પડવાને લીધે બીહામણા લાગે તેવા તેઓ બાણે કે ચડી આવેલા ગાજતા મેઘમાં વીજળી ન ચમકતી હોય એવા દેખાવા લાગ્યા. રોષે ભરાયેલા એવા દુષ્ટ શત્રુઓએ ફેંકેલાં બાણો, ભાલાંઓ અને સેલાંઓ એવાં દેખાવા લાગ્યાં બાણે કે ઉલકાપાત ન થતો હોય અને રણમેદાનમાં સ્વામીનું કાર્ય બરાબર કરીને અમારી પ્રતિજ્ઞા સાચી કરી દેખાડી છે એવું બતાવવા બાણે કે ઘડો હરખને લીધે નાચવા લાગ્યા. તરવારથી કપાયેલા સૈન્યના અને હાથીઓના લોહીનું પુર બાણે કે સમર-સમુદ્રમાં ભરતી ન આવી હોય એમ ઉછળવા લાગ્યું તથા લોહીના પુરમાં જેમનો ડાંડો ઉપર છે એવા છત્રો બાણે કે દૂપસ્તંભવાળાં વહાણો ન ચાલતાં હોય એ રીતે તણાવા લાગ્યાં. કપાઈ ગયેલા સુભટના મસ્તકના ફાટેલા સુખરૂપ કુહર પાસે, જેનો ડાંડો તલવારથી કપાઈ ગયો છે એવું ઘોળું છત્ર એવું લાગે છે કે બાણે સહુથી ગ્રસાઈ ગયેલો અને તેજ વગરનો સૂર્ય પોતે ત્યાં ન આવ્યો હોય. ઘોડાનાં, હાથીઓનાં અને માણસોનાં ધૂળમાં રગદોળાયેલાં અને લોહીથી સિંચાયેલાં ભોડાં ત્યાં રણમેદાનમાં ચારે કોર શોભી રહ્યાં છે, બાણે કે જગ-તની રચના કરવાની વાંછાવાળા બ્રહ્માએ જમીન ઉપર જગતમાં બીયાં ન વાવ્યાં હોય એવાં એ ભોડાં લાગે છે. આ પ્રકારનું ભયાનક યુદ્ધ અને તેમાં અનેક પ્રકારના માણસોને ભયંકર સંહાર જોઈ બાણી રાજા શ્રીહર્ષ ઉદાસ થઈ ગયો અને તેણે કામરુદેશના રાજાને કહેવરાવ્યું કે--તું અને હું બન્ને પરસ્પર લડવા તૈયાર થયા છીએ અને વિજયમાળ વરવા સાથેનો સંબંધ પણ આપણા બેઉનો જ છે માટે તું જ એકલો મારી સામે આવીને લડ. આ રીતે બન્ને સૈન્યનો નાશ કરવો યોગ્ય નથી અર્થાત્ આપણે બન્ને જ સામ-સામા લડીએ. કામરુદેશના રાજાએ પણ આ વાત કબૂલ રાખી અને પછી બન્ને

રાજઓએ પોતપોતાનાં શરીરો ઉપર બખ્તર પહેર્યા, હાથમાં અનેક પ્રકારનાં આયુધો લીધાં અને એ બંને એક બીજા સામસામા લડવા લાગ્યા. એ બંને રાજઓ વચ્ચે ચાલતું યુદ્ધ જોવાને માટે આકાશ-મંડળ ઉપર ચડીને અસુરો, કિન્નરો, ભવનવાસી દેવો અને વિદ્યાધર દેવો ખડા થઈ ગયા, તથા શણગાર સજ્જને અપ્સરાઓનું ટોળું પણ વિસ્મય અને ભયથી વ્યાકુળ થયેલું અને કેલિને લીધે કોલાહલ કરતું એ એ રાજની લડાઈ જોઈ રહ્યું. અને નાચતું એ ટોળું પરસ્પર એમ યોલવા લાગ્યું કે-જે આ લડાઈને જોતો નથી તે આજે ખરેખર ઠગાયેલો છે અને એનાં સુકૃત કાર્યો પરવારી ગયાં છે. જુઓ તો, આ લડતા રાજના માથાના વાળનો ઝૂંડો વિખેરાઈ ગયેલો હોવાથી હવામાં ફરફરે છે, આ રાજ તો રણકીડાની ટોચ સમાન છે, પૂર્વના યુદ્ધને ભૂલવાડી દે એવો છે તથા ભારે કુશળ છે. આ વખતે પરસ્પર લડતા એ બંને રાજઓમાં હર્ષ ફેલાતાં તેમના બખ્તરના બંધ-દોરા તૂટી ગયા અને તેઓ બધી જાતનાં હથિયારો ફેંકવા માટે અનેક પ્રકારનાં જુદાં જુદાં આસનો કરી ચૂકેલા હોઈ તે એક બીજા લડતા લડતા શનિ અને કેતુ જેવા દીપવા લાગ્યા, રાહુ અને ચંદ્ર જેવા દિસવા લાગ્યા તથા તે સુરાસુર સમસ્તની સભાએ તેમને ભય ભરેલી ચપળ આંખે હરિ અને રાવણ જેવા લડતા જોયા. તે બંને રાજઓ તરવાર, ચક્ર, કુંતું, શર્વલ, છુરખ વગેરે હથિયારોવડે લડતા અને એ શસ્ત્રોને વાપરવા પોતપોતાના હાથોને ફેલાવતા કે નચાવતા એ મલ્લોની પેઠે પરસ્પર ઝૂઝવા લાગ્યા. વિખરાયેલા વાળના જૂડામાંથી જેમના માથાના કૂલો ખરી-પડી રહ્યાં છે એવા એઓમાંનો કોઈ જિલો થાય છે તો બીજો પડે છે અને કોઈ પડે છે તો બીજો જિલો થાય છે. એ રીતે લડતા લડતા તે બંને રાજઓવડે આ પૃથ્વી, અડધી કચરાયેલી-મસળાયેલી મહિલાની પેઠે શોભી રહી છે. બંને રાજઓની આશ્ચર્યભૂત લડાઈને જોતાં માણસોની આંખો થંભી ગઈ છે, મટકું મારતી નથી અને દેવોની આંખો તો મૂળે જ મટકું મારતી નથી. એટલે એ લડાઈને જોનારા દેવો અને માણસો વચ્ચે નિનિર્મલ આંખને કારણે ભેદ જણાતો નથી, પરંતુ જેઓ જમીન ઉપર રહેલા છે તે મનુષ્યો છે, અદ્ધર આકાશમાં રહેલા છે તે દેવો છે. એ રીતે મનુષ્ય અને દેવની વિશેષતાવાળી ઓળખાણ થઈ શકે છે. હવે, એ પરસ્પર લડતા બંને રાજઓ જમના દંડનેવા ભયાનક ભુજદંડારા એક બીજાને ઘા કરવા ધૂમતા જાણે એ જંગલી હાથીઓ હોય એવા લાગે છે અથવા વધેલા ઉત્કર્ષવાળા જાણે એ સિંહો લડતા હોય એવા જણાય છે. પરસ્પર એ બંનેની પીઠ ઉપર પડતા મૂઠીઓના પ્રહારોના પડછંદાને લીધે જાણે પ્રહારાંડ લાંગી જતું હોય એવી શંકા થવા લાગે છે તથા જ્યારે તેઓ નિર્ભયપણે પગ ઉપાડે છે કે પછાડે છે ત્યારે તેના ભારને લીધે જાણે વન સાથેની ધરણી ધૂજતી હોય એવો ભાસ થાય છે. યુદ્ધને વખતે પડી જવું, જિલું થવું વા ઉછળવું, ઘટન કરવું કે વિઘટન કરવું એ બધી જાતની પ્રવૃત્તિમાં કુશળ

એવા એ બન્ને રાજ્યો સમરમાં સરખી રીતે જય પામનારા હુરિ અને પ્રહ્લા જેવા દેખાવા લાગ્યા. વળી, આ શું શ્રીહર્ષ રાજ્ય યુદ્ધકળામાં કુશળ છે કે આ કામરુદેશનો રાજ્ય યુદ્ધકળામાં પ્રવીણ છે ? એ વખતે સારા સારા મહર્ષિઓ પણ એવું ચોક્કસ કળી શક્યા નહીં. પરંતુ, વિજયલક્ષ્મી તો એ સમયે એ બન્નેને વરી, કારણ કે યુદ્ધકળામાં એ બન્ને સમાનગુણવાળા હતા એથી એકને તણ ખીબને વરવું એ વિજયલક્ષ્મી માટે શરમરૂપ બન્યું હતું.

આ વખતે તે બન્ને રાજ્યોના ભારે પુરુષાર્થને બેઠને દેવો ઘણા રાજી રાજી થઈ ગયા અને “ તેમનું બન્નેનું યુદ્ધ સુંદર છે. ” એમ કહી તેઓ બન્નેની ઉપર દેવોએ કૂલો વર્ષાવ્યાં. એ બન્ને રાજ્યોને બુદ્ધ પાડીને એ દેવોએ એમને કહ્યું કે-હે રાજ્યો ! તમે શેષને છોડો અને જેમ આવ્યા છો તેમ તમે પાછા વળી જાઓ. ખરેખર તમને કોઈ જિતી શકે એવો જગતમાં કોઈ તમારો સમોવડિયો-પ્રતિમદ્દ નથી. આથમતા ચંદ્ર અને જિગતા સૂર્યની વચ્ચે રહીને સંધ્યા જેમ પોતાના રાગને ખીલવે છે તેમ આ વિજયલક્ષ્મી પણ તમારા બે વચ્ચે જ રહીને પોતાના રાગને ધારણ કરે છે. દેવોનું યુદ્ધને અટકાવવા બાબતનું એ પ્રમાણેનું આગ્રહલયું વચન સાંભળીને તે બન્ને રાજ્યોએ લડાઈને અટકાવી દીધી અને બેમાંથી એકેનું વાંછિત સિદ્ધ નથી થયું એવા તે બન્ને રાજ્ય પોતપોતાના સ્થાને પાછા ફરી ગયા. ‘ કામરુદેશનો શત્રુ રાજ્ય અંકુશમાં ન આવ્યો અને આખી લડાઈ નિષ્ફળ જવાથી માત્ર કલેશ આપનારી બની. ’ એમ વિચાર કરતો રાજ્ય શ્રીહર્ષ પોતાના આત્માને-પોતાની જાતને પ્રાણવગરની--સુડદાલ માનતો-ચિંતવતો ઘણો ઉદાસ થઈ ગયો. શરમને લીધે ઉદ્વેગ ધારણ કરતા અને કોઈ માણસને મોં ન બતાવી શકતા એવા એ રાજ્યે પોતાની ગાદી ઉપર સિરિદેવ-શ્રીદેવને બેસાડયો અને તેને નીચે પ્રમાણે શિખામણ આપવા લાગ્યો.

હે બેટા ! શ્રીકૃષ્ણની પાસેની લક્ષ્મી પણ સ્થિર નથી અને રાજ્ય, ઘણા પ્રકારના કોશોથી ભરેલું છે, અપકીર્તિ નરકનું કારણ છે માટે તને કાંઈક બે વચન શિખામણનાં કહું છું. આઠ બાબતો કોઈ દિવસ કરવી નહીં, આઠ બાબતો સદા આચરવી અને આઠ બાબતો તદ્દન છોડી દેવી, આઠ બાબતો મનમાં ધારી રાખવી અને આઠ વસ્તુઓનો કદી પણ વિશ્વાસ ન કરવો. દુર્જનની સોબત, નહારી સ્ત્રી, ક્રોધ, વ્યસન (ખરાબ આદત) અભિમાન, અનીતિનું ધન, દુરાગ્રહ-કદાગ્રહ-હઠ અને મૂર્ખતા એ આઠ બાબતો કદી ન કરવી. કીર્તિ, સદ્ગુણ મેળવવાનો અભ્યાસ, કળામાં કુશળપણું, સારા મિત્રો, દાક્ષિણ્ય, કરુણા, ઉદય અને શાંતિ એ આઠ બાબતો માટે નિત્ય ખંતપૂર્વક ચત્ન કરવો. બેશરમપણું (નફ-ટાઈ) અવિનય, અનાચાર, નિષ્કુરતા (કઠોરતા) કપટ-લુચ્ચાઈ, અનીતિ, અપકીર્તિ અને

અસત્ય એ આઠે વાનાં સારી રીતે દૂરથી તણ દેવાં. કોઈ ઉપર કરેલો ઉપકાર, પ્રતિપક્ષ સ્વીકારેલું વચન કે કામ, સુભાષિત, મર્મ, શુદ્ધ વિચાર, દેવ, ગુરુ અને ધર્મ એ આઠ વાનાંને હૃદયમાં ધરી રાખવાં. કામીપુરુષ, સર્પ, પાણીતું પુર, આગ, યુવતી, શત્રુ, રોગ અને રાજા, હે પુત્ર ! એ આઠ વસ્તુઓનો સ્વપ્નમાં વિશ્વાસ ન કરવો. હે પુત્ર ! એ પ્રમાણે હું તને કેટલુંક કહું ? તો પણ છેવટે એક વાત કહું છું કે-તું રાજ્યના કારભારને એવી સારી રીતે ચલાવ કે જેથી ખજાણા તારી હાંસી ન કરે, ખજાણાકોમાં તું હાંસીપાત્ર ન બન.

એ પ્રમાણે પોતાના પુત્રને શિખામણ દઈને અને પોતે તાપસી દીક્ષાને સ્વીકારીને પોતાની રાણી સાથે શ્રી હર્ષ રાજા મહારૌદ્ર વનમાં રહેવા ચાલ્યો ગયો. સમગ્ર મંત્રીઓને તથા સામંતોને અનુકૂળ કરીને સિરિદેવ રાજા પ્રજાવર્ગને નીતિના માર્ગની પેઠે પાળવા લાગ્યો.

હવે એક વાર પેલા કામરુદેશના રાજાને સિરિદેવ રાજાના પિતા સાથેનો વૈરલાવ સાંભરી આવ્યો અને તેથી તે, પોતાની લડાઈની હકીકત અગાઉથી દૂતદ્વારા સૂચિત કરી, પોતાનું બધું લશ્કર લઈ દેશના સીમાડામાં લડાઈ કરવા આવી પહોંચ્યો. એ રાજાને ચડી આવેલો જાણી નિર્ભય ચિત્તવાળો રાજા સિરિદેવ, એકાંતમાં બેસીને મંત્રીઓને બોલાવી તેમની સાથે લડાઈ વગેરેની મંત્રણા કરવા લાગ્યો. કાર્યોની ગતિ વાંકી છે, બુદ્ધિ પણ તુચ્છ છે અને શત્રુ ભારે કુપિત થયેલો છે. આ વાતની પરિસ્થિતિમાં આપણે શું કરવું ઘટે ? ખરેખરે પરમાર્થ હોય તે જ કહેવાનો છે.

મંત્રીઓ બોલ્યા: હે દેવ ! કાર્યોના પ્રારંભ કરતાં પહેલાં એ બાબતનો સુનિશ્ચિત રીતે વિચાર કરી લેવો જોઈએ. એમ કરવાથી પણ કદાચ દૈવવશાત્ કોઈ કાર્ય બગડી જાય, વણસી જાય તો પણ અપકીર્તિ તો ન જ થાય. લડાઈ બાબત વિચાર કરતાં મંત્રીઓએ કહ્યું-હે દેવ ! આ આપણા ઉપર ચડી આવેલો શત્રુ ભારે સમર્થ છે, તમને લડાઈનો અનુભવ નથી, તમે કોઈ દિવસ લડાઈને જોઈ નથી, દૈવ તો વર્તી શકાય એવું નથી અને આપણા સહાયકો આપણને સહાયતા આપશે કે કેમ એ શંકા પડતું છે માટે હે દેવ ! સામ, દામ, ભેદ અને દાન એ ઉપાયો સિવાય બીજા કોઈ ઉપાય શત્રુ ઉપર વિજય મેળવવા માટે નથી તેથી બની શકે તેટલી ત્વરાથી તમે એ ઉપાયોને અજમાવવાની નીતિને સ્વીકારો અને અમે પણ આ પ્રસંગે એ નીતિનો જ ઉપયોગ જોઈએ છીએ. સામનો પ્રયોગ કરવાથી શત્રુ પણ મિત્ર થાય છે ભેદનો પ્રયોગ કરવાથી બુદ્ધિમાન પુરૂષ ભેદાઈ જાય છે એટલે જોઈતી જાણમાં સપડાઈ જાય છે અને દાનથી તો એટલે પૈસાથી તો પાથરના બનાવેલા દેવો પણ તાબે થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે ઉચિત રીતે સામ, ભેદ અને દાનની નીતિનો

પ્રયોગ કરે અને ખીજી તરફ દંડનો પણ પ્રયોગ કરે એટલે લડાઈ કરવા માટે તૈયાર થાઓ. આમ કરવાથી આપણે શત્રુનાં મુખ ઉપર મશનો કૂચો ફેરવી શકશું એટલે એમને હરાવી શકીશું, એ નિશ્ચિત વાત છે. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રયત્ન કરનારા સાધારણ રાજાઓ પણ વિજય લક્ષ્મીને પામેલા છે અને જેઓ એવો પ્રયત્ન નથી કરતા એવા ભલે તેઓ મોટા રાજાઓ હોય તેપણ શીઘ્ર મૃત્યુને પામેલા છે, માટે હે દેવ ! શત્રુના સામંતો, મંત્રીઓ અને મિત્રોના ચિત્તને બરાબર સમજવા માટે આપણા વિશ્વાસુ લોકોને રોકવા અને તેમના દ્વારા ઉપર કહ્યા પ્રમાણેના સામ, ભેદ અને દાન વગેરે ઉપાયો ચોજવા. તેમ કરીને હે દેવ ! તમે વિજયયાત્રાનો આરંભ કરો, શીઘ્ર જય મેળવો અને કીર્તિને પ્રાપ્ત કરો તથા સામ વગેરેના પ્રયોગોનું બજતર ધારણ કરી તમે વૈરીઓના મદનો નાશ કરો.

હવે તેમનું વચન સાંભળી-વિચારી રાજાને થોડું હસવું આવ્યું અને પછી તે બોલ્યો-વાણિયાઓની અને બ્રાહ્મણોની બુદ્ધિ આવા પ્રસંગે આવી જ હોય છે. નહીંતર, જેનો કોઈ સમોવડિયો નથી એવા શ્રીહર્ષ દેવના મારા સરખા પુત્ર સામે પણ અધર્મ કરીને લડાઈ જિતવાના આવા અધમ ઉપાયોને તેઓ કેમ સૂચવે ? અર્થાત્ અધર્મ યુદ્ધના કર્મને તેઓ કેમ ઉપદેશે ? તે રાજાએ સારી રીતે વિચાર કર્યા વિના જ પોતાના મંત્રીઓને તણખલાની પેઠે લઘુ-હલકા કરી નાખ્યા એથી તેઓ જેમ તેમ બોલતા પરાલવના સ્થાનને પાગ્યા એટલે ભોંડા પડી ગયા. એથી રાજાએ ધાર્યું કે હવે વિચાર કરવાથી-મંત્રણા કરવાથી કશું વળે એમ નથી માટે હે પરિહાર ! પ્રલયકાળે વરસતા મેઘના જેવા અવાજવાળી અને શત્રુના દળને કંપાવી દે એવી જ્ય ઠક્કાને શીઘ્ર વગાડ, પછી રાજાએ સ્નાન કરી, ઊજળાં વિશુદ્ધ એવાં ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેર્યાં અને મંગળના ઉપચારો કર્યા બાદ તે જ્યકુંજર નામના હાથી ઉપર ચડી, માંડલિક રાજાઓ, દંડનાયક, સેનાપતિ અને સુભટ લોકોને સાથે લઈને તે તૈયાર થયો, અને માથા પર સૂર્યનો તાપ ન લાગે એ માટે શ્વેત ધ્વજની છાયા કરવામાં આવી અને એ રીતે ચતુરંગ સેનાની ભીંસને લીધે પૃથ્વીના પટને ભારે જોરથી દબાવતો તે રાજા વેગપૂર્વક નગરમાંથી નીકળ્યો અને યુદ્ધ માટે પ્રવૃત્ત થયો. કયાંય પણ થોભ્યા વિના અખંડ પ્રયાણો કરતો કરતો એ રાજા પોતાના દેશના સીમાડે બરાબર સંધિલાગમાં આવી પહોંચ્યો અને પછી ત્યાં પહોંચી તેણે હૃત મારકૃતે કામરુદેશના રાજાને કહેવરાવ્યું કે-તું તૈયાર થઈને આવ અને પૂર્વ પરંપરા પ્રમાણે આપણે બે જણાજ પરસ્પર લડાઈ લડી લઈએ; એ માટે ખીજાં માણસોને મારવાથી શો લાભ ? કામરુદેશના રાજવીએ જણાવ્યું કે-આપણે જ પરસ્પર લડી લેવાનું હોય તો પછી સૈન્યને રાખવાનું શું કામ છે ? માટે પૂર્વની રૂઢિ પ્રમાણે હમણાં તો આપણાં સૈન્યો જ લડે એ યોગ્ય છે, અને સૈન્યો બધા મરી જૂટશે ત્યારે જ ઉચિત લાગશે તે કરીશ. રાજા સિરિદેવે કામરુદેશના રાજાની એ વાતને માન્ય રાખી અને બન્ને રાજાનાં સૈન્યો પરસ્પર લડવા લાગ્યાં તથા એ વખતે વાગતાં રણવાળાઓનો ભારે કોલાહલભર્યો અવાજ ઉઠ્યો.

હવે અડધો ક્ષણ થયો એટલી વારમાં તો કામરુદેશના બળવાન શત્રુઓએ લાગ
 બેઠને સિરિદેવ રાજના સૈન્યને જેમ અંધારાને દિનાનાથ-સૂર્ય હણી નાખે તેમ હણી
 નાખ્યું. આ બધી હકિકત રાજ સિરિદેવ પાસે પહોંચી અને કહેવામાં આવ્યું કે-તમારા
 પક્ષના જય, વિક્રમ અને ભીમ વગેરે લડાઈમાં ખપી ગયા છે. આ વાત સાંભળીને રાજના
 મંત્રીઓ ગભરાયા અને ઉદ્વિગ્ન થઈને કહેવા લાગ્યા કે-હમણાં લડાઈને થોભાવી દેવી બેઠબે.
 વળી, વખત આવ્યે લડી લેવાશે. હે રાજ! પરાક્રમ હશે તો તેના બેરે લાંબા સમય સુધી
 આલ્યું ગયેલું રાજ્ય પણ પાછું મેળવી શકાશે, પરંતુ જીવિત આલ્યું બય તો એના એ
 જન્મે એ પાછું મેળવી શકાતું નથી, માટે હમણાં જીવિતને બચાવવા લડાઈ થંભાવી જ
 દેવી ઘટે. રાહુની આક્રમમાં ફસાયેલો સૂર્ય તેનાથી છૂટકારો મેળવી અખંડ મંડળવાળો-
 પરિપૂર્ણ બની પોતાની ગયેલી રાજશ્રી જેમ પાછી મેળવી લ્યે છે અને પરના તેજને-
 પ્રભાને-હણી નાખે છે તેમ હે રાજ! અમે તમને પહેલાં પણ વિનંતી કરી હતી કે-
 લડાઈ કરતાં પહેલાં સામ, દામ વગેરે નીતિ અજમાવો અને પછી જ લડાઈનો નિર્ણય
 કરો. હે રાજ! તમે અમારું કહેવું ન માન્યું અને સ્વચ્છંદપણે વર્તી વિપરીત પ્રવૃત્તિ
 કરી છે તેથી આ દુષ્ટનીતિ હમણાં ખૂબ કાલી છે અને કૃષ્ણ છે અર્થાત્ લડાઈનું પરિણામ
 ધાર્યા કરતાં વિપરીત આવ્યું છે. જેમ કોઈને નાગણુ કરડી હોય અને ત્યાં કોઈ માંત્રિકની
 બરાબર સમજ ન હોય તથા ડંબ થયેલ મનુષ્યના શરીરને સાચવવાની પણ પૂરી કાળજી
 ન થઈ શકે તેમ હોય તો એ ડંબ થયેલ માનવ મૃત્યુ જ પામે છે તેમ હે રાજ! જે
 રાજ્યને લડાઈ ત્રિશે નિશ્ચિત મંત્રણા-વિચારણા કર્યા વિના લડાઈ આરંભી હોય તે રાજની
 રાજશ્રી છળી બય છે અર્થાત્ રાજ તરીકે તેનું મૃત્યુ જ થાય છે-તેની રાજલક્ષ્મી બીજે
 ચાલી બય છે. હવે ગત વાતનો શોક કરવાથી શું વળે? તોપણ હબ્બુ અમારું કહેવું
 માન તો હે રાજ! વાયુવેગ નામના ઘોડા ઉપર ચડીને તમે અહીંથી જલદી ભાગવા જ
 માંડો. પોતાનું સામર્થ્ય બરાબર બાણ્યા વિના લડાઈનો આરંભ કરનારા રાજ્યોને લાગ્યા
 સિવાય બીજે ઉપાય જ નથી. એ રીતે પ્રહાદત્ત ચક્રવર્તી નાશી ગયેલો અને યાદવોનો
 અધીશ પણ મથુરામાંથી ભાગી ગયેલો એ પ્રાચીન હકીકત આજે પણ આપણે સાંભળીએ
 છીએ. આ રીતે મંત્રીઓએ અને બીજા લોકોએ રાજને સમજાવ્યો અને તેની નાસવાની
 ઇચ્છા ન છતાં લડાઈના મેદાનમાંથી ઉત્તમ જીતિવંત ઘોડા ઉપર બેસાડીને ભગાડી મૂક્યો.
 ત્યારથી ભાગતો ભાગતો રાજ દિગ્મૂઠ થઈને તમાલવૃક્ષો, તાડનાં વૃક્ષો અને કેળનાં વનખંડ-
 વાળી કોઈ લયાનક અટવી તરફ ક્રમે કરીને આવી પહોંચ્યો. આ ઘોડાઘોડને લીધે સાથે
 આવેલો પરિજન-નોકરચાકરનો પરિવાર-પણ 'કોક કયાંક, કોક કયાંક' એમ બુદ્ધો બુદ્ધો
 પડી ગયો અને ઘોડાવતા ભારે પરિશ્રમને લીધે થાકી ગયેલો રાજનો ઘોડો પણ તત્કાલ મરણ

પામ્યો. રાજા સિરિદેવ પોતે પણ કેટલીક વેળા સુધી કેટલીક ભૂમિ ઉપર આમતેમ રખડીને તરસ્યો થયો, અને શીતળ છાયાવાળા એક વૃક્ષ નીચે આવીને બેઠો.

ખરાબર એ જ વખતે હાથમાં કંદમૂળો અને ફળોને લઈને એક લિલ્લ તે સ્થળ ઉપર આવી પહોંચ્યો અને રાજાએ તેની સાથે સ્નેહલાવે વાત કરી. અને કહ્યું કે— હે મહાયશસ્વી ! તું ક્યાંયથી જલદી પાણી લાવી આવ, મારા દેહમાં તરસને લીધે આગ-દાહ બળે છે તથા જલદી પાણી નહીં મળે તો હમણું મારું જીવન પૂરું થઈ જાય એવું લાસે છે અર્થાત્ પાણી વિના હું હમણું જ મરી જવાનો છું. તેજસ્વી કાંતિવાળા અને તેજસ્વી મુખવાળા તથા સુંદર એવા એ બોલતા મહાસત્ત્વશાળી માણસને જોઈને તથા એતું વચન સાંભળીને પેલા લિલ્લે તરત જ ક્યાંયથી પણ પાણી લાવી આપ્યું. તે પાણી પી અને લિલ્લે આજીવન કંદમૂળો અને વનફળોને આરાગી રાજાને પોતાના દેહમાં કાંઈક સ્વસ્થતા આવતી જણાઈ અને પછી તે ત્યાં પાંદડાંઓની પથારીમાં જ સૂઈ ગયો. થોડી વારમાં જ જાગેલા તે રાજાને જોઈને તે લિલ્લે કહ્યું. હે મહાભાગ ! તારું શરીર અતિશય કોમળ છે અને તું કોઈ અતિશય સંપત્તિશાળી છે છતાં આવી રીતે જંગલમાં શા માટે ભટકે છે ? પોતાની કથા કહેતાં રાજા શરમાયો છતાં તેણે તેને પોતાનો કાંઈક વૃત્તાંત તો કહી સંભળાવ્યો. જેઓ ભારે ગૌરવવાળા હોય છે તેઓને પોતાની શરભવાળી વાત કહેવી પડે છે ત્યારે બીજા બધાં ય દુઃખો કરતાં ભારે દુઃખ થાય છે. પોતાનો વૃત્તાંત કહ્યાપછી રાજાએ એ લિલ્લને કહ્યું: હે ભદ્રપુરુષ ! તું એવા કોઈ ફરવાના સ્થળને ખતાવ કે જેને જોઈને મારું ઉદ્દેગવાળું ચિત્ત પ્રસાદ પામે. લિલ્લ બોલ્યે—મારી સાથે આવ, તને તું કહે છે એવું સ્થાન બતાવું. પછી કૃતુહલથી પ્રેરાયેલો રાજા તેની સાથે જવા લાગ્યો. તે બંને જણાએ કેટલોક સમય એક અતિશય જિયા પર્વતના પ્રદેશ ઉપર આગળ ને આગળ ચાલ્યા કર્યું, એટલામાં એક ગુફા આવી અને એ ગુફામાં દેહની કાંતિના તેજને લીધે અંધારાને ફર કરી નાખનાર એવા એક મુનિને જોયા. જાણે કે એ મુનિ ‘રાહુ ગળી જશે.’ એવી બીકથી એ ગુફામાં સૂર્ય ન બેઠો હોય એવા લાગે છે, અથવા પવનના સપાટાથી બચવા એ ગુફામાં કોઈ દિવ્ય ઔષધીનો ઢગ ન હોય એવા એ મુનિ ભાસે છે. એવા એ મુનિને ધ્યાનમાં સ્થિર રહેલ જોયા. એ મુનિને પ્રણામ કરતા, એની સ્તુતિ કરતા અને એની પાસે જતા આવતા ખેચરોને અને દેવોને પણ રાજાએ જોયા. એ જોયા પછી હર્ષ પામેલો રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો. આ એક મોટું આશ્ચર્ય છે કે આજ લગી પણ આવા પાપ વગરના યોગમાં સજ્જ સંત સાધુ-સ્ત્રી આવી અટવીમાં પણ દેખા દે છે. ખરી રીતે આ જંગલ નથી પરંતુ જે વડે સતયુગના માણસોને સર્વ શકાય એવા સુંદર ગુણસમૂહવાળું ઘર છે કે ન્યાં સાક્ષાત્ વિધિએ જ એવી યોજના કરી છે કે આ ગિરિની ઊડી ઊડી ગુફામાં પણ નિધિની પેઠે

આ મુનિ સુરક્ષિત છે, અથવા આ પહાડમાં કાંઈ સારામાં સારું હોય તો તે આ મુનિ જ છે. એમ ન હોય તો આ લયાનક જંગલવાળા પ્રદેશમાં પણ આ મુનિનાં બધાં અંગો અત્યંત નિશ્ચળ ન રહી શકે-લય અને ત્રાસવાળા સ્થળમાં આ રીતે એ સ્થિર ન રહી શકે. એ પ્રમાણે વિચાર કરતો અને મુનિના દર્શન થવાથી વિસ્મય ઉપજવાને કારણે જેની આંખો અને મુખ ઉદ્દાસમય થઈ ગયાં છે એવો એ રાજ બીજી બધી પ્રવૃત્તિઓને છોડી એકાગ્ર બની ગયો, અને એવા એને જોઈને પેલો લિલ્લ કહેવા લાગ્યો: હે રાજ ! મારી જેવા મતિમંદ મનુષ્ય તો આ મુનિના રૂપ વિશે શું બાજુ ? પરંતુ હું માનું છું કે બાજુ આ મુનિનું રૂપ દિવ્ય ઔષધીના વૃક્ષો કરતાંય અધિક તેજવાળું છે. એમ ન હોય તો એના બંને કાન નાગદમની લતા જેવા કેમ હોઈ શકે ? એના માથાના સુગંધવાળા વાળ સુગંધી વાળા જેવા પાતળા અને સુંવાળા કેમ હોઈ શકે ? એના બંને હોઠ લાલ છે અને રૂંવાટી કાળી અને ચકચકિત છે. એની શ્યામતા બાજુ કે સુવર્ણના વર્ણુ માટે કુચ્ચી જેવી હોય તેવી દીપે છે. એ મુનિનું અંગ, જેની છાયા હમૈશા અવિચ્છિન્ન રહે છે એવા છાયાદાર વૃક્ષ જેવી છે. એના બંને હાથ બાજુ કે આસોપાલવના કુમળાં નવાં પાંદડાં ન હોય એવા શોભે છે. બંને પગના પહોંચા ઉન્નત છે અને એના મણિુ સમાન લાલ નખોમાંથી કિરણો ફેલાઈ રહ્યાં છે એવા એના બંને ચરણો, સ્થળમાં ઊગેલાં કમળોની સાથે બરાબર બરાબરી કરે એવા છે. એમ એ મુનિ ઉદ્યાચલ નામના ઊગતા સૂર્યવાળા પહાડની જેવા શોભી રહ્યો છે. હે રાજ ! એ પ્રમાણે હું એ મુનિ વિશે તને વધારે કેટલું કહી શકું ? હું તો પ્રકૃતિવડે પણ સમાન છું અને જંગલમાં ઉછરેલો હોવાથી મારે હમૈશા ઝાડોનો જ સહવાસ રહેલો છે.

રાજએ તે લિલ્લને કહ્યું: હે ભદ્ર ! આ મુનિનું તેં જેવું વર્ણન કરેલું છે એવું બીજે કોણ કહી શકે એમ છે ? અર્થાત્ મોટાં માણસોનાં હૃદયો હમૈશાં પોતાની બડાઈથી દૂર રહેનારાં હોય છે, એથી જ રાજએ લિલ્લની પ્રશંસા કરેલી છે. હવે હમણાં વધારે કહેવાની જરૂર નથી. તું આવ તો જે અનુષ્ઠાન ધર્મરૂપ છે એવા એ મુનિને પગે પડીને આપણા આત્માને પાવન કરીએ. એ પ્રમાણે વિચારીને તે બંને જણા મુનિ પાસે ગયા અને ફરફરતા વાળવાળું માથું છેક ભૂમિ ઉપર નમાવી તેમણે તે મુનિને પ્રણામ કર્યાં. પછી તે બંને પ્રસન્ન મનવાળા થઈને મુનિની સામે ઉચિત સ્થાને બેઠા, મુનિ પણ પોતાનું બાકીનું કામ યથોચિત પૂરું કરીને બેઠા બેઠા બોલ્યા: તમે ક્યાંથી આવ્યા છો ? તમે કોણ છો ? અને અહીં તમારે શું કામ છે ? રાજ બોલ્યો: તમને પગે લાગવા જ અમે અહીં આવ્યા છીએ, બાકી અમારી બીજી હકીકત તમારા ચિત્તને સંતાપ આપશે માટે તેને અહીં કહેવી યુક્ત નથી. ત્યાર પછી તે મુનિરાજે પોતાના દિવ્યજ્ઞાનના બળે તે રાજનો

બધાય વૃત્તાંત બહુએ અને કહ્યું કે-હે રાજ ! તું આવું વિષાદ થાય એવું કેમ બોલે છે ? ફરસબંધી-છાબંધી ઉપર અકળાયેલો દડો જેમ ઊંચો ઉછળે અને પાછો નીચો પડે એવા પ્રકારનું સંસારમાં લમતા પ્રાણીઓનું જીવન છે, એ શું તું આ બધું નથી બહુતો ? અથવા થડની પોલમાં બળતા અગ્નિને લીધે દાઝતા વૃક્ષ જેવા અથવા હાથીઓના પગ-વડે ચંપાતી-કચરાતી કમળની માળાની પેઠે કચરાએલા આ શરીરને માટે તું શાને રહે છે ? બ્યારે નિશ્ચળ મોટા પહાડો, લવનો, વનો, નદીઓ અને સમુદ્રો તે પણ સ્થિર નથી તો પછી શરદ ઋતુની પહાડી નદીના જેવી સ્વભાવે જ ચંચળ એવી રાજલક્ષ્મી તો શી રીતે સ્થિર હોઈ શકે ? અથવા બાજુ કે ચંચળ ઘોડાઓની તીક્ષ્ણ ખરીઓ અને પૂંછડાના વાળનો બૂડો એ બન્નેથી ખીડા પામી ન હોય, હાથીના સૂપડા જેવા કાનના વારંવારના તાલોને બાજુ કે તાડન પામી ન હોય, અભિમાનવાળા ઉડ્ડટ સુભટોનાં હાથમાં રહેલા શસ્ત્રાઓના સમૂહથી બાજુ કે ભયભીત થયેલી ન હોય, વેગથી ઢળાતાં આમરોના પવનની લહેરીઓથી બાજુ કે હરાઈ-ઊડી ગઈ ન હોય એવી, અમુક પુરુષને કે અમુક પ્રકારના વિજ્ઞાનને સ્વીકારવાથી વિમુખ થયેલી તથા કલિકાલના કલહોના પ્રભાવે કરીને દુષ્ટ બનેલા રાજ તરફ બાજુ કે વિરક્ત નાખુશ-ન થઈ હોય અથવા યુરુજનની શિખામણો સાંભળી સાંભળીને જેણીના કાનમાં બાજુ કે વધારે ને વધારે શૂળ ન આવવા માંડ્યું હોય એવી એ ચંચળ રાજલક્ષ્મી હે રાજ ! શી રીતે આ લોકમાં હંમેશાને માટે સ્થિરતાને મેળવી શકાય ? માટે હે રાજ ! એવી અતિશય અસ્થિર રાજલક્ષ્મીને મેળવવામાં વ્યાયોહને તદ્દન છોડીને નિશ્ચયવાળા કારણરૂપ જે કોઈ ખીજ ક્રિયા હોય તે તરફ પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત છે; માટે તું એવી નિશ્ચયતાદાયી પ્રવૃત્તિને અનુસર. માત્ર ચિત્તને સંતાપ થતાં જ મનમાં ધાર્યાં સિદ્ધ થતાં હોત તો આ જગતમાં ધ્યાન, દાન અને તપ વગેરે કષ્ટકર પ્રવૃત્તિઓને લોકો શામાટે કરત ?

હવે રાજ બોલ્યો: હે ભગવાન ! તમારી વાત તો ખરી છે, પરંતુ અમારી જેવા કલુષ બુદ્ધિવાળા લોકો જ જેમ તેમ કરીને સુખની સિદ્ધિનો અભિલાષ રાખે છે અર્થાત્ સુખના ખરા કારણને શોધતા નથી અને એમ ને એમ સુખ મળી બાજુ એવું ધારે છે. 'કારણ વિના કાર્ય થઈ શકતું નથી.' એ ખરી હકીકત પણ એ લોકો બહુતા નથી, માટે તમે મને સુખશોધ સંબંધી સારભૂત એવો ઉપદેશ સંક્ષેપમાં આપો. ત્યારપછી એ મુનિરાજે તે રાજની યોગ્યતા બાજુને જેમ કોઈ મલયપર્વત ઉપરથી લાવીને ચંદન આપે, નંદનવનમાંથી લાવીને કલ્પવૃક્ષ આપે અને દરિયાને મથીને તેમાંથી અમૃત લાવીને આપે તેમ શ્રી તીર્થંકર ભગવાને પ્રણીત કરેલા ઉત્તમ પ્રવચનમાં સારભૂત એવા અને સર્વ પ્રકારે ઈષ્ટસિદ્ધિ મેળવી આપનાર એવા પંચ પરમેષ્ઠી નમસ્કાર મંત્રના મહિમાને ઉપદેશમાં વર્ણવી બતાવ્યો. વળી કહ્યું કે આ પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારને શાસ્ત્રમાં “ પંચ-

મંગલશ્રુતસ્કંધ ” એમ કહીને ગાયેલો છે; વખાણેલો છે. શાસ્ત્રમાં સૌથી પ્રથમ પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારનું માંગલિક ઉચ્ચારણ થાય છે અને દિવ્ય મંત્રોમાં જેમ ઉત્તમ પ્રણવ હૃદયકાર મંત્ર છે તેમ આ પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કાર ઉત્તમ મંત્ર છે. મુનિરાજે રાજાને કહ્યું કે હે રાજા ! હૃદયમાં નિશ્ચલપણે શુદ્ધ સમકિતને ઉત્તમ રીતે ધારણ કરવું જોઈએ. શુદ્ધ સમકિત વિના શેરડીની લતાની પેઠે બધી ધર્મક્રિયા સંબંધી પ્રવૃત્તિઓ કશુંયે ફળ આપતી નથી. તાત્પર્ય એ કે-પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કાર મંત્ર પણ શુદ્ધ સમકિત વિના કશો લાભ આપી શકતો નથી.

શ્રી જ્ઞાનમંદિરમાં નંદિની રચના કરીને, પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારની વાચના કરી શકાય છે. તે માટે વાચના લેનારે પ્રથમ એક સાથે પાંચ ઉપવાસ કરવાના હોય છે. ત્યાર-પછી આઠ આંગિલા કરવાના હોય છે. આટલું તપ કર્યા પછી નવકારની વાચના આપી શકાય છે અને ત્રણ ઉપવાસ કર્યા પછી આ નવકાર મંત્રને બીજાને પણ શિખવવાની અનુજ્ઞા આપી શકાય છે તથા આ મંત્રમાં સાધુપદ માટેના વાક્યમાં નવ અક્ષરો છે અને સિદ્ધપદ માટે વાક્યમાં પાંચ જ અક્ષરો છે. બાકીનાં ‘અરિહંત’ વગેરે પદો માટેનાં વાક્યોમાં દરેકમાં સાત અક્ષરો છે. જે કોઈ ઉત્તમ મંત્રો છે તે બધાનાં બીજરૂપ આ ‘અરિહંત’ વગેરે પાંચે પદો છે. અને “એસો પંચ નમુકારો” વગેરે વાક્યો એ પાંચ પદોની ચૂલારૂપ છે. એ ચૂલિકાના તેત્રીશ અક્ષરો છે અને ઉપરનાં પાંચે પદોનાં પાંત્રીશ અક્ષરો છે. એ રીતે આખો પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારમંત્ર અડસઠ અક્ષરોમાં પૂરો થાય છે. એ રીતે કોઈ ભવ્ય માનવ નવકારમંત્રને વિધિપૂર્વક ઘોળાં અને સુગંધી ફૂલો સાથે લાખ વાર એકચિત્તે જપે તો તે, સંસારનું મોટામાં મોટું પદ એટલે તીર્થંકરનું પદ કે ચક્રવર્તીનું પદ અથવા ગણધરનું પદ જરૂર મેળવી શકે છે, તો પછી બીજી સાધારણ સુલભ વસ્તુઓની તો તેને પ્રાપ્તિ થાય એમાં શું કહેવાતું હોય ? વચ્ચે અરિહંતપદને સ્થાપવું અને જમણી તરફ સિદ્ધ વગેરેનાં પદોને ગોઠવવાં, આ રીતે પરમેષ્ઠીસુત્રા કરીને એ નવ વાર મંત્રનું નિત્ય ધ્યાન કરવું જોઈએ. વળી જે મનુષ્ય હાથના આવેતી ઉપર એટલે હાથના વેઠા ઉપર પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારનાં પાંચ પદોને બાર બાર એમ કરીને નવવાર ગણે તો તેને કોઈ પિશાચ, ભૂત કે વ્યંતર છળી શકતાં નથી અથવા સર્વજ્ઞ લગવાન જ આ નવકારમંત્રના પૂરેપૂરા પ્રભાવને બાણી શકે છે. હે રાજા ! મેં તો તને તેનો કાંઈક લેશમાત્ર પ્રભાવ જ કહી બતાવ્યો છે.

ત્યાર પછી પોતાના ભાવી અભ્યુદયની સૂચક જમણી આંખ તત્કાળ ફરકતાં રાખ, મુનિને પ્રણામ કરીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો-હે લગવાન ! તમે કૃપા કરો અને મને વિધિ પ્રમાણે એ નવકારમંત્રને આપો. ચિંતામણિરત્ન કરતાં પણ વધારે મહત્વવાળું તમારું દર્શન વિક્ષણ ન થાય. પછી “આ યોગ્ય છે” એમ વિચારીને મુનિરાજ તેને તે શુક્તની પાસે આવેલા શ્રીશાંતિનાથ લગવાનના મંદિરમાં તેડી ગયા અને ત્યાં તેની પાસે દેવવંદન

કરાંચું. પછી તેને ગુરુ, દેવ અને તત્ત્વતું યથાર્થ સ્વરૂપ સમબળવી સમકિત આપી ઉપધાન-પૂર્વક પંચપરમેષ્ઠીમંત્ર આપ્યો અને ત્યારબાદ તારા જેવો બીજો કોઈ આખા જગતમાં ધન્ય નથી, એમ ન હોય તો તને આ ઉત્તમમંત્રની સંપત્તિ કેમ કરીને મળે? વગેરે વગેરે કહીને સુનિરાજે તેને ઉત્સાહિત કર્યો. કદાચ ચક્રવર્તીનું પદ પણ મળી જાય, ઇંદ્રપણું પણ મેળવી શકાય, સુંદર રૂપ અને સૌભાગ્ય પણ પામી શકાય, પરંતુ સર્વ પ્રકારે સર્વ જાતનું કુશળ કરનારો આ પંચપરમેષ્ઠીમંત્ર તો નથી મળી શકતો. જે ખાબત આપણે કશુંય કહી શકતા નથી. જે વિશે આપણી બુદ્ધિ પણ ચાલી શકતી નથી, જે આપણા મનોરથમાં પણ આવી શકતું નથી અને મનમાં પણ કદીય સૂઝતું નથી એવું ઇંદ્રકાર્ય અચિંત્ય મહિમાવાલા આ પંચપરમેષ્ઠીમંત્રના પ્રભાવને લીધે તેના જાપમાં સજ્જ બનેલો પુરુષ રમતાં રમતાં પણ અશંકપણે સાધી શકે છે. વળી હે રાજા ! તું જે આ શાંતિનાથ લગવાનનું વિશાળ મંદિર જુએ છે, તે પણ થોડા આરાધેલા પંચનવકારમંત્રના પ્રભાવમાંથી જ થયેલું છે. તેની હકીકત આ પ્રમાણે છે—

સૌધર્મનામના સ્વર્ગમાં હૈમપ્રલ નામનો એક ઉત્તમ દેવ હતો, તેણે 'પોતાનું આયુષ્ય હવે રૂકત છે માસ જ બાકી છે.' એમ જાણીને તે કોઈ કેવળી લગવાનની પાસે ગયો. કેવળીને વંદન કરીને તેણે પૂછ્યું: હે લગવન! આ સ્વર્ગમાંથી મર્યા પછી હું ક્યાં અવતાર પામવાનો છું? અને મને સમ્યક્ત્વનો શી રીતે લાભ થવાનો છે? એ સાંભળી કેવળી બોલ્યા: હે ભદ્ર! મરતી વખતે તને આર્તધ્યાન થવાનું છે; અને તેથી તું સ્વર્ગથી મરીને આ અટવીમાં વાનરનો અવતાર પામવાનો છો. એ વાનરાના જ અવતારમાં તને મહાકળે સમ્યક્ત્વનો લાભ મુશકેલીથી થવાનો છે. કેવળીનું આ વચન સાંભળીને તે દેવ તરત જ આ અટવીમાં આવ્યો. આવીને પોતાને સમ્યક્ત્વનો લાભ મળે તે માટે પહાડના એક પાષાણમાં નવકારમંત્રને કૈર્યો અને વખત જતાં મરણ પામીને તે દેવ, તે અટવીમાં વાનરાના અવતારમાં જન્મ્યો. હવે અટવીમાં પહાડનાં શિખરો પર ભમતાં ભમતાં પોતાના કોઈ ભાગ્યને લીધે તે વાનરે, કેમે કરીને જેમાં નવકારમંત્ર કૈરેલો છે એ શિલા દીડી. શિલામાં કૈરેલા નવકારમંત્રને વાંચીને એ વિશે વિચાર કરતાં કરતાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું તેથી પોતાનો પૂર્વનો ભવ (તેને) સાંભરી આવ્યો એટલે વૈરાગ્ય વૃત્તિ ધારણ કરી તેણે સ્વચ્છલાવે અનશન સ્વીકાર્યું. પેલા કૈરેલા નવકારમંત્રને વારંવાર યાદ કરતો તે મરણ પામીને ફરી પાછો સૌધર્મનામના દેવલોકમાં દેવ થયો. દેવ થતાં જ તેને વિચાર થયો કે-મે એવું શું દાન મારા આગલા જન્મમાં દીધું છે? વા તપ તપ્યું છે? વા યજ્ઞ કર્યો છે-પૂજન કર્યું છે? જેથી હું આ દેવનો અવતાર પામી શક્યો છું. એવો વિચાર વારંવાર આવતા તે દેવને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. એથી તેને પોતાના આગલા ભવની બધી પરિસ્થિતિ સમ-બાઈ ગઈ. એટલે તે, દેવનાં બધાં કાર્યોને છોડી દઈને પેલી નવકારવાળી શિલા પાસે

આન્થે અને ત્યાં તેણે વિદ્યાધરને આવેલા જોયા. તે શિલાવાળી જગ્યા ઉપર આ દેવને, પેલા વિદ્યાધરને માટે અને પોતાના ઉપકાર માટે પણ પોતાના ગળ પ્રમાણે એક મોટું શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર ચણાવવાનું મન થયું. એટલે એ દેવે પહાડોની ઊંચાઈને પણ ટપી જાય એવું, અનેક સુંદર સ્તંભોવડે સુશોભિત અને સ્ક્રટિક મણિઓવડે બાંધેલી સુંવાળી બનેલી ફરસબંધીવાળું આ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર કરાવ્યું. અને ઉત્તર દિશામાં એ મંદિરની પાસે જેની ઉપર પાંચ નવકાર કોતરેલા છે, એ શિલા હજી સુધી પણ પડેલી છે. તે જોવાનું. તને મન હોય તો હે રાજ ! તું ત્યાં જઈને જોઈ શકે છે. એટલું જ નહિં પણ ત્યાં શિલા ઉપર શાંતદેવિવાળો, અનશન વ્રતમાં રહેલો, કપાળમાં બન્ને હાથ જોડીને ઝેઠેલો એવો વાનરો પણ કોરેલો છે એટલે તેને પણ તું જોઈ શકે છે. આ બધું સાંભળીને રાજના મનમાં ભારે વિસ્મય થવાથી તે એ બધું જોવાને ઉતાવળો થયો અને બતાવેલા સ્થાને આવીને તેણે, જેવું મુનિએ કહેલું હતું તેવું બધું બરાબર જોયું પણ ખરું. હવે તો તેને મુનિના કથન ઉપર પ્રબળ પ્રતિતિ થઈ એટલે તે પાછો આવીને મુનિને નમી બન્ને હાથ જોડી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો-હે પ્રભો ! જેવું તમે કહ્યું હતું તેવું જ બધું બરાબર મેં નજરે જોયું, એમાં હવે મને કશો શક રહ્યો નથી. કદાચ મેરુ પર્વત પણ ડગી જાય પરંતુ તમારું વચન તો ક્યારેય ડગે એવું નથી. રાજ પહેલા પણ નિશ્ચળ હતો અને વળી આ વખતે વધારે નિશ્ચળ બન્યો છે એમ જાણીને મુનિએ તેને ફરી વાર ઉપદેશ આપ્યો અને પછી મુનિરાજ તેને પૂછીને જેમ આંખ્યા હતા તેમ પાછા આવ્યા ગયા.

રાજ પણ ત્યાં ભગવાન શાંતિનાથના મંદિરમાં ભગવાનના ચરણો પાસે જ પાંચ નવકારનાં પદોમાં ઉચ્ચારણો સાથે જ્ઞાનમુદ્રા કરીને પ્રયત્નપૂર્વક ધ્યાનમાં રહેવા લાગ્યો. ધ્યાન કરતાં કરતાં જોડે ઘોળાં સુગંધી ફૂલોને મૂકવા સાથે જાપ કરતાં કરતાં લાખ જાપ લગલગ થવા આવવામાં થોડું જ આડી હતું ત્યાં તે સ્થાને કોણ જાણે ક્યાંથી ભારેમાં ભારે કોલાહલ થયો અને પોતાના મોટા દેહરૂપ મનવડે જાણે આકાશને માપતો હોય વા જાણે કે જગતમાં દેવપણીની પ્રતિષ્ઠા છે એમ દર્શાવતો હોય એવો ભયંકરને પણ ભારે ભય ઉપજાવે એવો નિબુર પગલાં ભરતો અને તેથી ધરતીને અને તેના પદ ઉપર રહેલા પર્વતોને કંપાવતો એ સ્થાનનો ક્ષેત્રપાળ હાથમાં તલવાર લઈને ત્યાં ધ્યાન કરતા રાજની પાસે સામે આવીને ઊભો રહ્યો. આવીને તેણે રાજને કહ્યું-રે રે અધમપુરુષ ! હવે તું આ મંત્રનો જાપ કરવો મૂકી દે. હે મૂઠ ! આ મંત્ર કયો છે ? અને એનો શીખવનારો મંત્ર-દાતા પણ કોણ છે ? એ મંત્ર અને એનો દાતા તારો ગુરુ એ બધું આળપંપાળ છે; તું શા માટે હાથે કરીને કલેશ પામે છે ? આ બધું છોડીને તારે ઘરે કેમ જતો નથી ?

અંકવાના જળમાં પાણીની કલ્પના કરવી કદી પણ તેથી શાંત થતી નથી માટે તું આ બધું છોડીને અહીંથી ચાલ્યો જ બા. વળી શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના ચરણકમળનાં દર્શન કરવાની પણ તારામાં યોગ્યતા નથી એટલે તું તારી પોતાની યોગ્યતા બણ્યા વિના આ નકામી પ્રવૃત્તિ શા માટે કરી રહ્યો છે? તને વધારે કહેવાનું શું? તું જલદી આ જિનમંદિરની હદ છોડીને હવે અહિંથી બહાર ચાલ્યો બા. કદાચ તું કોઈ મોટો લડવૈયો હો અને તારી શૂરવીરતાનું ગુમાન હોય તો તું મારી સાથે લડવા માટે તૈયાર થઈ બા. રાષથી આંખ ફાડીને ક્ષોભ કરતો અને યમની પેઠે ભયંકર રીતે વાંકાં ભવાં કરીને પેલો ક્ષેત્રપાળ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેનું કેટલુંક જેમ ફાવે તેમ બોલી ગયો અને ક્રોધથી કંપવા લાગ્યો. એટલામાં ગુરુની અને મંત્રની અવજ્ઞાનાં ક્ષેત્રપાળનાં વચન સાંભળીને વિશેષ પ્રકુલ્લિત થયેલો રાજા મત્રનું ધ્યાન પડતું મૂકી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. હે વ્યંતર ! જેમ કોઈ પિત્તના વ્યાધીથી પીડાયેલો માણસ ગમે તેમ બોલી નાખે તેમ તું પણ જેમ ફાવે તેમ આ શું બોલી રહ્યો છે? અને તું જેમ તેમ એલફેલ બોલી પરમેષ્ઠી નમસ્કારની નિંદા કરે છે અને તેનો ઉપદેશ કરનાર ગુરુનું પણ અપમાન કરે છે. હે મૂઠ ! તું એટલું પણ વિચારી શકતો નથી કે એ બંનેનું એટલે મંત્રનું તથા દાતા ગુરુનું મૂલ્ય પણ જગતના દાનવડે પણ કરી શકાય તેમ નથી તેમ એ બંને કરતાં આ સંસારમાં બીજું કોઈ સારભૂત નથી. અહો ! આ એવા પ્રકારનો મોહનો વિલાપ છે કે જેને તાબે થયેલા મહામૂઠ લોકો ખરી હકીકતને બાણી શકતા નથી. જે લોકો ધતુરાનું પાન કરવામાં રસિયા હોય છે તેઓ શું શુભ છે, શું અશુભ છે વા શું આહ્ય છે અને શું અઆહ્ય છે એ બાબત કશું જ બાણી શકતા નથી તેમજ મૂઠ લોકો એ વિશે કશું સમજતા હોતા નથી, અથવા ભૂખ અને તરસની પીડા વિવેક વગર સહવાધી અને અજ્ઞાનપૂર્વક ત્યાગનું વ્રત લેવાથી જેને દેવગતિ મેળવી હોય છે તેનું જ્ઞાન અને બોલવાની ચતુરાઈ આવાં જ પ્રકારનાં હોય છે. તુચ્છ લોકોનાં વચનો તુચ્છ હોય છે, એમનાં મનોરથો, શીલ, ક્ષમા, વિનય અને નીતિ એ પણ બધું જ તુચ્છ હોય છે તેથી હે મૂઠ ! તને તારા અભિમાનનું ફળ તો મળ્યું છે છતાં તું હજી સુધી તારા અભિમાનને છોડતો નથી? રાજા બોલ્યો-હે અધમ ! એવો તે તું કોણ છે જેથી હું તારાથી ભય પામું અને ક્ષત્રિયકુલમાં જન્મતાં જ મને વારસામાં મળેલું એવું મારું અભિમાન ધન છોડી દઉં. વળી, તારા હાથમાં જે આ છરી છે તે મારા કાનને જરા પણ ઉજરડો સરખો પણ કરી શકે એમ નથી અને બાળકોને ભય પમાડનારો એવો તારો મારી પાસે દેખાડવામાં આવેલો ફટાટોપ પણ તદ્દન નકામો છે. રાજાના આ વચનો સાંભળીને પેલો ક્ષેત્રપાળ કહેવા લાગ્યો કે બે એમ છે તો તું આ જિનમંદિરમાંથી બહાર આવ, કારણ કે જગતને શાંતિ પમાડનારા એવાં શાંતિનાથ ભગવાનની મૂર્તિ સામે લડાઈ કરવી ઉચિત નથી. હવે ક્ષેત્રપાળનું આ વચન સાંભળીને રાજા પોતાનાં કપડાં

મજ્જભૂત ખાંધીને અને મંદિરમાંથી તરત જ બહાર નીકળીને પેલા ક્ષેત્રપાળની સાથે લડવા લાગ્યો. આ વખતે રાજને ડરાવવા માટે અને તેને મુંઝવી નાખવા માટે એ ક્ષેત્રપાળે તેની બધી બાબુએ આઠો દિશાઓમાં લયાનક દેખાવો ગોઠવી હીધા તેથી રાજને એક તરફ દાંતના કડાકા યોલાવતા અને ભયંકર લાંબા દાંતની આણીઓને બહાર કાઢતા તથા “ ડમડમ ડમડમ ” એવો અવાજ કરતા ડમરુથી લય ઉપભવતી એવી ડાકણોનું મોટું ટોણું દેખાય છે. બીજી તરફ મોઢામાં બળતા લયાનક લાડકાઓને લીધે જેમની સામે જોઈ શકાતું નથી અને હાથના ટાંખોટા પાડીને જે ભયંકર અવાજે કરી રહ્યું છે એવું ભૂતોનું ટોણું રાજના જોવામાં આવે છે. વળી, એક બાબુ, પંજે મારવાને તૈયાર થઈ રહેલા, તીક્ષ્ણ ધારવાળી દાઢો દેખાય એવી રીતે મોંને ફાડી રાખતા, આગની જેમ બળતી આંખોને ફેરવવા અને માનવને ભયંકર લાગે એવા સિંહોનું ટોણું રાજને જોયું. બીજી બાબુ, પહોળી કરેલી ફેણોને લીધે ભયંકર દેખાય એવા, જે લાંબી જીભ બહાર કાઢીને લલકારા કરતા અને કુંકાડા મારી મારીને આગને વરસાવતા એવા સર્પોનું ઝુંડ રાજની નજરે ચડ્યું. વળી એક તરફ લયાનક સુંઢોને ઊંચી ઊંચી કરીને ઉછાળતા, જેમના બહારના દાંત મજ્જભૂત, તીક્ષ્ણ અને લયાનક છે એવા અને અંજનગિરિ જેવા ઊંચા અને કાળા એવા મહમત્ત હાથીઓનું ટોણું રાજની નજરે આંચું. બીજી તરફ, પ્રલયકાળના લયાનક પવને ઉછળેલાં ઊમાંડિયાને લીધે નક્ષત્રો પણ લોપાઈ બચ એવા ભયંકર અને બહુ પ્રલયકાળે ફેંકાયેલા ન હોય એવા ત્રાસજનક વનદાવાનળને રાજ જોઈ રહ્યો. વળી એક બાબુ બાણ, કુંતાં, તરવાર, શેવ, નારાય અને ચક્ર વગેરે હાથમાં લઈને સજ્જ બનેલું અને જોતજોતામાં મજ્જભૂત રીતે ચડી આવે એવું તથા ન ખાળી શકાય તેવું એક શત્રુઓનું લશ્કર રાજના જોવામાં આવ્યું. વળી, એ રીતે બીજી બાબુ, માછલાં અને કાચબાનાં પૂછડાંઓનાં પછાડાને લીધે જેમાં મોટાં મોટાં મોજાં ચડી આવેલાં છે એવો બહુ કે પ્રલયકાળનો ભયંકર તોફાને ચડેલો સમુદ્ર હોય એવો મોટો દરિયો રાજના જોવામાં આવ્યો. આ રીતે રાજ પોતાની તરફની આઠે દિશાઓમાં રહેલા લયાનક દેખાવોને જોયા કરે છે છતાં પંચપરમેષ્ઠી મંત્રના પ્રભાવને લીધે લેશ પણ જ્વાલ પામતો નથી, જ્વમમાં પડતો નથી, અટકી પાછો હડતો નથી, સંતાતો નથી, લેદ કે કટાંગો આણુતો નથી તેમ કલેશ પણ પામતો નથી. વળી બીબુ: પેલો ક્ષેત્રપાળ અને રાજ બન્ને એક બીબા પરસ્પર લડવા લાગ્યા તે ઘડીકમાં એક બીબાના માથાના વાળ પકડી ડોકને મરડી રહ્યા છે, ઘડીકમાં આંખો પટપટાવ્યા વિના બન્ને જણા સામસામા ડોળા ફાડી રહ્યા છે, બન્ને જણાને ઘણો જ થાક લાગવાથી ઘડીકમાં તેઓ પરસ્પરથી નીતરી જઈ જમીનને પણ ભીંજવી રહ્યા છે, ઘડીકમાં તેઓ સામસામા પોતાના દાંતથી હોઠોને કરડી રહ્યા છે, ઘડીકમાં ફરતાં ફરતાં ઢીલું થયેલું તેમનું કટિવસ્ત્ર ગળી પડે છે, ઘડીકમાં તેઓ વિવિધ પ્રકારનાં આસનો-

દાવપેચો-કરવાનો દેખાવ કરી રહ્યા છે, એ રીતે ચિત્રવિચિત્ર પ્રવૃત્તિવાળું તેમનું યુદ્ધ જાણે કે રતિકીડા હોય એવું જણાય છે, અર્થાત્ રતિકીડામાં પણ એક બીજાના વાળ પકડવાની, સામસામા ડાળા ફાડીને જોવાની, પરસેવો આવી જવાની, હોઠ કરડવાની, છાતી ઉપર પ્રહાર કરવાની, કટિવસ્ત્ર ગળી પડવાની અને વિવિધ પ્રકારનાં આસનો કરાવાની ક્રિયાઓ થાય છે. જ્યારે એ બંને જણા લડતા હતા, બરાબર તે જ વખતે, પોતે ચણાવેલા મંદિરની સાંભાળ કરનાર દેવ પાસેથી આ બંને જણાની લડાઈની વાત સાંભળીને પેલો હેમપ્રલ દેવ સ્વર્ગમાંથી ત્યાં ઊતરી આવ્યો. તેણે આવીને તુરત જ પેલા ક્ષેત્રપાળને દૂર કર્યો અને રાજાની સાથે આદરપૂર્વક વાત કરતાં કહ્યું કે-હે મહાભાગ ! ખેસ, હમણાં યુદ્ધને છોડી દે અને મારી વાત સાંભળ આ તારી સાથે લડે છે તે પુંડરીક નામનો ક્ષેત્રપાળ છે. તેને જ મેં આ મંદિરની સારસંભાળ કરવા માટે અને સાધર્મિક જનોની પણ સારસંભાળ કરવા માટે નિમેલો છે, પરંતુ એ દુષ્ટ અને મૂઢ ક્ષેત્રપાળે સ્વધર્મિક જનો તરફ લક્ષ્ય ન આપતાં તારી સાથે લડાઈ ઉભી કરી અથવા જેઓ પોતાની કીડામાં જ મશગૂલ હોય છે એવા આ વ્યંતરોને ગુણ કે દોષનો વિચાર ક્યાંથી આવે ? માટે તને મારો વિશેષ પ્રકારનો આગ્રહ છે કે મારા આ નોકરનો અપરાધ તું માફ કર. નોકરની ભૂલો તેના સ્વામીએ જ દૂર કરવાની હોય છે. આ સાંભળીને રાજા ઓલ્યો: હે મહાકીર્તિવાળા ! તું આ પ્રસંગ માટે શા માટે સંતાપ કરે છે ? આમાં કોનો શું દોષ છે ? ખરી રીતે તો આ મારા પુણ્યનો જ વિપર્યય છે એટલે મારા પુણ્ય પાંસરાં નથી. મારાં પુણ્ય પાંસરાં હોત તો મેં નવકારની સાધના માટે મારા મનવડે વચનનો અને શરીરનો પણ વિશેષ સંયમ કેળવેલો તે એક થોડાક માટે જ આમ ન વણસી જાત અર્થાત્ મારો મનોરથ અધૂરો રહ્યો અને મારું મન ચંચળ થઈ ગયું એમ ન જ બનત. શું એટલું પણ હું સમજતો નહોતો કે વાંછિત મનોરથની સિદ્ધિમાં ઘણું કરીને ઘણાં વિઘ્નો આવે છે અને એ વિઘ્નોને લીધે હાથવેંતમાં આવતી જણાતી એ સિદ્ધિ વણસી જતી જણાય છે. દેવ ઓલ્યો: હે નરેન્દ્ર ! તારી વાત સાચી છે અને જે થવાનું હોય છે તે જ થાય છે. ખરી વાત એવી છે કે જે વિદ્યાધર હોય કે ચક્રવર્તી હોય તે જ એ પ્રમાણે લાખ બપ સાધી શકે છે. વળી, તને કહું છું કે તારા નવકારના લાખ બપમાં થોડું બાકી રહી ગયું તેથી તને ચોક્કસ નરપતિનું આસન મળશે જ અર્થાત્ નરપતિપણું હવે તારા હાથમાં જ આવી ગયું છે એમ તું સમજ, તો હવે તું મારી સાથે આ મંદિરમાં આવ અને આપણે બંને, જેમનાં ચરણોને ત્રણ લોક નમેલા છે એવા શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની સ્તુતિ કરીએ. પછી એ બંને જણા ભક્તિથી વંદન કરી તેમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. સ્વર્ગલોક, પાતાળલોક અને મર્ત્યલોકના સમસ્ત લોકો એક જ સાથે જેમની સ્તુતિ કરવા માંડે તોપણ જેમના ઉજ્જવલ સદ્ગુણો પાર ન પામી શકે એવા ઇંદ્રો જેમનાં

ચરણોને વંદન કરે છે એવા અને સમસ્ત વિશ્વને શાંતિ કરનારા એવા શ્રી શાંતિનાથ લગવાન જયવંતા થાઓ. આ પ્રમાણે શ્રી શાંતિનાથ લગવાનની સ્તુતિ કરીને પેલો હેમપ્રભ નામનો દેવ જ્ઞાનમંદિરમાંથી બહાર નીકળ્યો અને રાજને લઇને તેની સાથે ઉત્તમ વિમાનમાં ચડી બેઠો. મનના વેગ કરતાં પણ અતિશય વેગવાળા એ વિમાનદ્વારા તેઓ બંને ધરતીનાં પર્વતવાળા, વનવાળા અને કાનનવાળા વિસ્તારોને ભેતાં ભેતાં શીઘ્ર મોટા કંપિલપુર નામના નગરે પહોંચ્યા. ત્યાં જઈને હેમપ્રભ દેવે પ્રથમના રાજની ગાદી ઉપર આ સિરિદેવરાજને બેસાડ્યો. જે લોકો દુર્હાંત હતા એટલે તેોક્ષાની હોઈ વશમાં નહોતા આવતા તેમને હણી નાખ્યાં. પેલા કામરુદેશના રાજને પણ તરત જ સિરિદેવ રાજની આજ્ઞા નીચે આણ્યો તથા બીજા ધર્મગ તથા કલિંગદેશના રાજઓને પણ તાબે કરી દીધા. એ પ્રમાણે પ્રથમના રાજ કરતાં પણ અધિક રાજશ્રી અપાવીને તે દેવ બોલ્યો:—“ હે ભદ્ર ! બીજું કંઈ તને જે ઇષ્ટ હોય તે કહે તો તે પણ તને આપી દઉં. ” દેવનું વચન સાંભળીને રાજ વિશેષ રાજ થયો અને તેથી તેના શરીરની બધી રામરાજ્ય ભભી થઈ ગઈ. એમ થવાથી રાજનું શરીર વિશેષ સુંદર દેખાવા લાગ્યું અર્થાત્ એ રીતે પ્રસન્નતા પામેલો રાજ કમળની કળી જેવા પોતાના બંને હાથને ભેડી, કપાળમાં સ્થાપી, માથું થોડું નીચું નમાવી આદર સાથે પેલા દેવને કહેવા લાગ્યો: “ જેમનું દર્શન અતિશય દુર્લભ છે એવા સુનિરાજ મળ્યા, તેમની પાસેથી શુદ્ધ સમકિત મળ્યું, પંચપરમેષ્ઠીને મહામંત્ર પામ્યો અને શ્રી શાંતિનાથ લગવાનની સ્તુતિ કરી. વળી, હે દેવ ! તારા પ્રભાવને લીધે મારું બધું વાંછિત કાર્ય સિદ્ધ થયું. હવે આના કરતાં મને બીજું વળી શું આ આ જગતમાં વિશેષ વહાલું છે કે જેની તારી પાસે યાચના કરું ? તોપણ તારી પાસે મારી આ એક માગણી તો છે જ. દારિદ્રના સંકટને દૂર કરનારું, વાંછિત સિદ્ધિને આપનારું એવું ચિંતામણિરત્ન જેવું તારું દર્શન મને ફરી ફરીને થવું જોઈએ અર્થાત્ તું મને ફરી ફરીને તારો સમાગમ આપજે, એમ હે દેવ ! મારી માગણી છે. ” રાજ એ પ્રમાણે બોલી રહ્યો કે તરત જ પેલો દેવ અદૃશ્ય થઈ ગયો અને રાજ પણ પોતાનાં રાજના કામો તરફ પૂરતું લક્ષ્ય આપી રાજ કરવા લાગ્યો. પછી ઘણા સમય સુધી રાજએ રાજ્ય લોગવ્યું અને પોતાનું મરણ પાસે આવ્યું બાણી પોતાના પુત્રને ગાદી ઉપર બેસાડી તે મહાત્માને વૈરાજ્ય થયો. મનમાં પંચપરમેષ્ઠીને વારંવાર યાદ કરતો તે રાજ ચિત્તની ઉત્તમ સમાધિ સાથે કાળધર્મ પામ્યો. રાજનું આવું ઉત્તમ સમાધિમરણ થયેલું બાણી કંપિલ નગરના રહેવાસીઓને એવી જિજ્ઞાસા થઈ કે—આ રાજ મરણ પામીને ક્યાં ઉત્પન્ન થયો હશે ? નગરલોક એવી જિજ્ઞાસામાં ને જિજ્ઞાસામાં વ્યામૂઢ બનેલા હતા તેવામાં ત્યાં દૃઢધોષ નામના કોઈ કેવળજ્ઞાની પુરુષ આવી પહોંચ્યા અને લોકોએ વિનય સાથે પ્રશ્ન કરીને પોતાની

જિજ્ઞાસા વિશે તે કેવળીને પૂછ્યું. કેવળીએ કહ્યું કે-તમારો સિરિદેવ રાજા અહીંથી મરણ પામીને માહિંદ્ર નામના સ્વર્ગમાં દેવ થયો છે અને ત્યાં તેને તેણે જપેલા પંચનમસ્કાર મંત્રના મહિમાને લીધે મોટી દેવશ્રીનો લાલ મળ્યો છે. ત્યાર પછી ત્યાંથી તે, કોઈ સારા કુળમાં જન્મ લેશે અને પછી કેટલાક બીજા અવતારોમાં ભમીને તેને નિર્વાણનો લાભ થશે. એ પ્રમાણે સમગ્રધર્મનો સાર પંચ નમસ્કાર મંત્ર છે. વળી, અરિહંત વગેરે એક એક પદ્મનું ધ્યાન કરવામાં આવે તો પણ પ્રમોદપૂર્વક મનવાંછિત સિદ્ધ થાય છે તો પછી એ પાંચે ઉત્તમોત્તમ પદોનું સાથે જ ધ્યાન કરતાં તો શું કહેવું? તો એવો કોણ હોય કે જે યોગીનો જ વેરી હોય? વળી, સ્વર્ગની ઇચ્છા કોણ નથી રાખતું? મોક્ષની વાંછા કોને નથી? શ્રી પરમેષ્ઠી નમસ્કારના ધ્યાનમાં જે દૃઢ આદરવાળો ન હોય એવો કોણ હોય? અર્થાત્ નમસ્કારના ધ્યાનથી સ્વર્ગ, મોક્ષ વગેરે વાંછિતો મળે છે તો એ નમસ્કારના ધ્યાનમાં કોણ તત્પર ન બને? સંસારરૂપ સમુદ્રમાં વહાણ સમાન એવી શ્રી પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કાર તરફ જે માનવોની સકલ કલ્યાણ કરનારી નિશ્ચળ ભક્તિ ન હોય એઓ દાનો દે તોય શું? ઘણાં શાસ્ત્રો ભણે તોય શું? દેવપૂજા કરે તોય શું? ધ્યાનો કરે તોય શું? તપ કરે તોય શું? અને બીજા એવા યોગી વિવેકો કરે તોય શું? આગથી સળગતા ઘરમાંથી જેમ કોઈ મહામૂલા રત્નોને જ સાથે રાખે, લડાઈમાં અમોઘ અસ્ત્રને જ સાથે રાખે, દરિયામાં ઊડતો માણસ જેમ હોડિના પાટિયાનો જ આશ્રય લે, પડતો માણસ ગમે તે આલંબનને જ પકડી લે તેમ ભવિતનો વિપ્લવ થતાં પણ જે માણસ બીજું બધું છોડી દઈને એક માત્ર પંચનમસ્કારમંત્રનો જ આદરપૂર્વક આશ્રય લે તે તેને કદી પણ આપદાઓ આવવાની જ નહીં. જેમના મનમાંથી ગમે તેવી સ્થિતિમાં, ગતિમાં, સુખમાં, દુઃખમાં, સ્વપ્નમાં, ઉંઘ ઊડી જતાં, ઘરમાં, જંગલમાં, રાત, દિવસ, પડવાની વેળાએ કે ઉત્પાત વેળાએ અર્થાત્ ગમે તે પ્રસંગે પરમેષ્ઠીમહામંત્રનું ધ્યાન કરે છે-જપે છે. તે વ્યક્તિ આ સંસારસમુદ્રમાંથી શીઘ્ર બહાર થાય છે અર્થાત્ નિર્વાણ મેળવે છે.

આ પ્રમાણે કથારત્ન કોશમાં પંચનમસ્કાર સંબંધે શ્રી દેવનૃપનું દશમું કથાનક સમાપ્ત.

ચૈત્યાધિકારે વિજયનું કથાનક.

કથા ૧૨ મી.

જિનમંદિર અંધાવવાનો વિધિ અને યોગ્યતા.

 શ્રી અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ પાંચ પદના નમસ્કારોમાં સૌથી પ્રથમ પદ અરિહંતનું છે માટે અરિહંતપદની વિધિપૂર્વક સવિશેષ ભક્તિ કરવાથી સંસારનો એટલે જન્મમરણ-સ્થિતિનો ઉચ્છેદ કરી શકાય એમ છે. શ્રી જિનનું ભવન કરાવનારમાં તે ભક્તિ સ્પષ્ટ છે અર્થાત્ જિનભવન કરાવવાથી શ્રી જિનની ભક્તિ પ્રદર્શિત કરી શકાય છે. ગમે તેવો માણસ શ્રી જિનનું ભવન કરાવી શકતો નથી. તે કરાવવા માટે પણ માણસે અધિકાર મેળવવો જોઈએ અને અધિકાર મેળવ્યા પછી પણ તેને વિધિપૂર્વક કરાવવું જોઈએ. આમ થાય તો જ શ્રી જિનની ભક્તિ થઈ શકે.

શ્રી જિનભવનને કરાવનારમાં નીચેના ગુણો હોવા જોઈએ. નિર્મળ કુળ, વૈભવ, ગુરુ-ભક્તિ, શુભચિત્ત, (એટલે સંકલેશવાળું ચિત્ત ન હોવું જોઈએ) વધારેમાં વધારે ધર્મ-ભાવમાં સ્થિરતા, બહુમિત્રો અને વિશેષ સ્વજનો અથવા બહુ સુખવાળો પરિવાર, શુશ્રૂષા, શ્રવણ, ધારણ વગેરે ગુણો, નિર્મળ બુદ્ધિ, આજ્ઞાપ્રધાન અને શ્રી જિનની આજ્ઞા પ્રમાણેનું વર્તન-આવા ગુણોવાળો માણસ, શ્રી જિનભવન કરાવવાનો અધિકારી છે.

શ્રી જિનભવનના નિર્માણનો વિધિ આ પ્રમાણે છે: ભૂમિ શુદ્ધ હોવી જોઈએ તેમાં શલ્ય વગેરે કોઈપણ પ્રકારના દોષો ન હોવા જોઈએ. ભૂમિ સંખંધે આ બાહ્ય શુદ્ધિ. ભૂમિ મેળવતા કોઈને પણ લેશમાત્ર અપ્રીતિ ન પેદા થાય એ સૌથી પ્રથમ જોવું. ભૂમિ સંખંધે આ અંતરશુદ્ધિ. જે સ્થળે વેશ્યાઓ, મચ્છીમારો, બુગારીઓ અને આવા પ્રકારના બીજા પણ નિંદનીય લોકો ન રહેતા હોય તેવું સ્થળ, શ્રી જિનભવનને માટે પસંદ કરવું. એ સ્થળ એવું મનોહર હોવું જોઈએ કે જેને જોતાં જ ગૃહસ્થોમાં અને સાધુઓમાં સદ્ધર્મની ભાવના પેદા થાય. દળ પણ સ્વયંસિદ્ધ હોવું જોઈએ. દળ એટલે શ્રી જિનભવન-નિર્માણની સામગ્રી, સારી જાતનાં લાંકડાં, ઇંટો અને પાવાણુ વગેરે પ્રધાનપણે તો સ્વયંસિદ્ધ અને સારી જાતનાં દળ સારાં શુકન જોઈને મેળવવું જોઈએ. કદાચ એવું દળ ન મળે તો વિશેષ ગુણના લાભને નજરમાં રાખીને બીજાં પણ દળ મેળવવું એવી શાસ્ત્રકારની અનુજ્ઞા છે. (કોઈ કારણથી સ્વયંસિદ્ધ અને ઉત્તમ દળ ન મળે અને એમ થતાં જિનમંદિર જ અંધાતું અટકી પડતું હોય તો પરિણામે જૈનમાર્ગનો ઉચ્છેદ થઈ જાય તથા સારા ગૃહસ્થોની શ્રદ્ધા પણ લાંગી જાય.) માટે વિશેષ લાભ તરફ નજર કરીને જે મળે તેવા દળથી પણ મંદિર તો નિર્માવું જોઈએ. વળી શ્રી જિનમંદિરના નિર્માણ-

માં પાણી ગળીને વાપરવું; ખોદતી વખતે જમીન ઘરાખર ભેવી, પ્રમાદને લીધે ત્રસ-
જીવોનો વધ ન થાય એવી કાળજી રાખવી અને બધી પ્રવૃત્તિઓમાં યતના રાખવી, કારણ કે
યતના એ જ ધર્મનો સાર છે, માટે તેનો ભંગ ન થવા દેવો. વળી, મંદિરનિર્માણનું
જેઓ કામ કરનારા હોય એટલે મજૂરા વગેરે હોય તેની સાથે થોડું પણ છેતરામણુ ન
કરવું, ઊલટું તેમનો સહભાવ વધે એ માટે તેમની મજૂરી કરતાં સવિશેષ આપવું. આ
રીતે નવીન જિનમંદિર નિર્માણનો આ વિધિ કહેલો છે, અને જીવું જિનમંદિરનો
પુનરુદ્ધાર કરવો હોય તો પણ લગભગ એ જ વિધિ સમજવાનો છે, પરંતુ જ્યાં જે
જિનભવન જીવું થઈ ગયું, ભીંતોમાં ફાટો પડી ગઈ હોય, ધબ્લ ફાટી કે તૂટી ગઈ હોય
ત્યાં એવા જિનભવનને જોઈને તેની દરકાર કર્યા વિના કુશળ પુરુષે નવું ખીજું જિનમંદિર
બંધાવવું ન ઘટે અર્થાત્ સૌથી પ્રથમ જીવું જિનભવનનો ઉદ્ધાર કરવો એ કર્તવ્ય છે.
જીવું જિનભવનનો ઉદ્ધાર ન થાય તો શ્રી જિનમાર્ગનો ઉચ્છેદ થાય, જૈનોનું તેજ હીણું
થાય અને શ્રી જિન તરફની ભક્તિ પણ ઘટે; માટે સામર્થ્ય હોય તો પ્રથમ જીવું જિન-
ભવનનો ઉદ્ધાર કરવો એ જ ઉત્તમ પ્રવૃત્તિ છે. આ પ્રમાણે પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે જે ગૃહસ્થ
પુરુષ મનોહર એવા જિનભવનને કરાવે તે વિજયની પેઠે પોતાનાં કંઠણુ-દુઃખ-દળદર
વગેરેનો નાશ કરે છે.

વિજયની કથા.

માળવા દેશમાં વિખ્યાત એવી ચક્રપુરી(ચક્રપુરી) નામે ઉત્તમ નગરી છે. એ નગરી-
ની આસપાસ પર્વતો, સરોવરો, નદીઓ, આરામો, બગીચા, પરમો, સલાસ્થાનો અને
કૂવા વગેરે હોવાથી એ રમણીય છે. એ નગરીમાં “વહર” શબ્દનો પ્રયોગ કેવળ રત્નો
માટે જ થાય છે અર્થાત્ “વહર” ના બે અર્થો છે. એક વજ્રરત્ન અને બીજું વૈર-વિરોધ-
દુશ્મનાવટ. આ બે અર્થોમાંથી ફક્ત ‘વજ્રરત્ન’ માટે જ ‘વહર’ નો પ્રયોગ છે, વિરોધ
અર્થ માટે નહીં. હવે એ નગરીમાં વસનારાં પ્રજાજનો તેમ રાજા પ્રજા વચ્ચે કયાંય વૈર-
વિરોધ નથી. વળી, અહિં ‘વિગ્રહ’ શબ્દના બે અર્થો છે. એક શરીર અને બીજું યુદ્ધ-
લડાઈ-ઝગડા. એ બે અર્થોમાંથી કેવળ “શરીર” અર્થ માટે જ એ નગરીમાં ‘વિગ્રહ’
શબ્દનો ઉપયોગ છે, લડાઈ ઝગડા. અર્થ માટે નહીં, જોથી એ નગરીમાં કયાંય લડાઈ-
ઝગડા નથી. તથા ‘ચક્કચલણ’ શબ્દના બે અર્થો છે: એક કુંભારને ત્યાં ચાકડો ચાલે તે
અને બીજું પરચકની-દુશ્મન સેનાની ચડાઈ. એ બે અર્થોમાંથી કેવળ કુંભારને ત્યાં ચાકડો
ફરે એ અર્થમાં એ નગરીમાં ‘ચક્કચલણ’ શબ્દનો વ્યવહાર છે. અને નગરી અજ્ઞેય
હોવાથી તેના ઉપર કોઈ શત્રુ ચડી શકે તેમ નથી તેથી ‘ચક્કચલણ’ શબ્દનો ઉપયોગ
તેના બીજા અર્થમાં નથી. એવી એ નગરી રુડા રત્નોવાળી અને પરચકના ભયથી રહિત
છે. એ નગરીમાં બળભદ્ર નામે પ્રસિદ્ધ રાજા રાજ્ય કરે છે. એ રાજા મહાત્મા છે અને

તેણે પોતાના ભુજબળથી બળવાન શત્રુઓનાં બળોને હાંકી કાઢ્યાં છે. એ રાજ્યને પોતામાં ઘણું ગુણો વધારેલાં છે. તેણે અંધાવેલા લવનોમાં લક્ષ્મી ભરેલી છે અને ચારે દિશામાં કીર્તિને ફેલાવેલી છે. શત્રુઓને ભારે ભય પમાડ્યો છે તથા અનીતિની વાતને મૂળથી જ છેદી નાંખી છે. વિદ્વાનોનો મહિમા વધાર્યો છે. આ પ્રમાણે તે રાજાનું જગતને આશ્ચર્યકારી ચરિત છે. તેનું વિશેષ વર્ણન શી રીતે થાય? તે રાજાને શ્રીગુપ્ત નામે એક મિત્ર છે. એ રાજાનો બાળમિત્ર છે. રાજા અને એ બંને સાથે ધૂળમાં રમેલા હોવાથી રાજા તરફ એનો દ્રઢ-ગાઠ સ્નેહ પણ છે. તે મિત્રે દરિયો ખેડીને, ખેડ કરીને અને અનેક પ્રકારના વેપારો કરીને એમ અનેક રીતે ઘણું ધન પેદા કરેલ છે. અને કુબેર ભંડારી કરતાં પણ વિશેષ ધન મેળવેલું છે. એટલો બધો ધનનો વૈભવ છતાં એ શ્રીગુપ્ત પોતાના મિત્રો, સ્વજનો અને બાંધવોને તે ધન માટે થોડો પણ અવકાશ આપતો નથી. તેઓ ધન ઉપાર્જન કરે એ માટે તેમને થોડી પણ સગવડ કરી આપતો નથી, અને ધનના મોહને લીધે તે બીજા વેપારીઓની ગોષ્ઠિમાં-મંડળીમાં પણ બેસવા જતો નથી. માત્ર પોતાના પૂર્વજોથી ઉતરી આવેલા શ્રાવક ધર્મના ઉત્સવને યથાવસરે કરે છે, અને શ્રી જિનપૂજનાદિ વગેરેની ચાલતી આવેલી પ્રવૃત્તિને પણ કાંઈક કાંઈક કરે છે. પોતાનું જમીનમાં દાટેલું ધન લઈ જશે એવી શંકાને લીધે તે પોતાના ધનને એક જગ્યાએથી ખોદી બીજી જગ્યાએ દાટે છે. અને બીજી જગ્યાએથી કાઢી વળી ત્રીજે સ્થાને સંતાડે છે. એ રીતે તેના પર મમત્વને લીધે ધનની જગ્યા વારંવાર બદલ્યા કરે છે, અને ચરુ ઉપરના પોતે ચોડેલા સીલોને ' તે બરાબર છે કે નહિ ' એ રીતે વારંવાર જોયા કરે છે. વખત જતાં તેને એક પુત્ર થયો. તેનું નામ વિજ્ય પાડ્યું. એ વિજ્ય, પુરુષોની બહોંતેર કળાને શિખ્યો અને યુવાવસ્થા પામ્યા પછી તેના અનેક સમાન મિત્રો તેની સાથે રૂચા કરતા. પહેરવેશ ભલકાદાર રાખતો અને સ્વચ્છદે વિહરતો તથા તેના હોઠ પાન ખાવાથી રાતા ચોળ રહેતા. માથું કૂલોથી ઢંકાયેલું રહેતું એવો એ શોખિન હતો.

પોતાના પુત્રને આવો ઉડાઉ જોઈને એના પિતાને ચિંતા થવા લાગી કે-મેં લાંબા સમયે જે આટલું બધું ધન ભેગું કર્યું છે તેને આ છોકરો ખરેખર વગર વખતે જ વાપરી નાંખશે એમ જણાય છે. એમ ન હોય તો એનો આવો ઠાઠમાઠ શી રીતે ચાલે ? જે ધન મેં ઘણા પ્રયત્ને સાચવી રાખેલું છે તેનું આ છોકરો શું ચ કરી નાંખશે ? માટે હું આ છોકરાને કાંઈ થોડું ઘણું સમજાવું, એમ વિચારીને તેણે પોતાના છોકરાને બાલાવીને કહ્યું કે:-“હે પુત્ર ! તું આમ શા માટે નકામો ધનનો ખર્ચ કરે છે ? તને આ વાતની ખબર નથી લાગતી કે લક્ષ્મી મહાકળે પામી શકાય છે. હે વત્સ ! શું તું જોઈ શકતો નથી કે સમુદ્રે, શ્રીકૃષ્ણ અને કુબેર ભંડારીએ બધાએ લક્ષ્મીને કેવી કેવી રીતે સાચવેલી છે. જો, સમુદ્રે પોતાના તળીઆમાં રાખીને લક્ષ્મીને સાચવી છે. તેની

ઉપર પાણી, માછલાં અને મગરો રાખેલા છે જેથી લક્ષ્મી પાસે કોઈ પહોંચી શકે નહીં-લઈ જઈ શકે નહીં. કૃષ્ણે તો પોતાની કપાટ જેવી પહોળી છાતી ઉપર જ લક્ષ્મીને ખેસાડી-બાણે સુવરાવી છે, અને પોતાની બન્ને બુજ્જઓ તેના ઉપર ભીડી રાખી તેને સંતાડી રાખી છે. વળી, કુબેરભંડારીએ તો શ્રમણુની જેમ ભોગોની ઈચ્છા ન રાખતાં લક્ષ્મીને પાતાળમાં મૂકી છાંડી છે અને એની ફરતા સર્પોની મોટી મોટી ફણાઓ રાખી તેને સંતાડી રાખી છે. આવા તને કેટલાક દાખલા આપું? એવા પણ લોકો થઈ ગયા છે કે જેઓ પોતાના માણુને પણ છોડી દઈ તથા પોતાના મિત્રોનો, સ્વજનોનો, અરે! પોતાના શરીરનો પણ દ્રોહ કરી લક્ષ્મીને સાચવતા હતા.”

આ સાંભળીને વિજય બોલ્યો:—“હે પિતાજી! જે લક્ષ્મીને પેદા કરીને આ રીતે જ સાચવવાની હોય તો એ લક્ષ્મીથી આપણને શો લાભ? લક્ષ્મીનાં ખે ફળો છે. એક તો દાનમાં વાપરવી અને બીજું પોતાના ભોગમાં ખરચવી. આ સિવાય તેનું કોઈ ત્રીજું પ્રયોજન નથી એમ અતુલવી લોકો કહી ગયા છે. વળી, હે પિતાજી! લક્ષ્મીને સાચવી રાખવા વિશે તમે જે સમુદ્ર વગેરેનાં દષ્ટાંતો કહ્યાં છે તે પણ બધાં નકામાં છે. દષ્ટાંતો તો એથી વિરુદ્ધ પણ મળે છે. દાનવીર બલિરાજ અને હરિશ્ચંદ્ર વગેરેનાં દષ્ટાંતો ઉપર જણાવેલાં દષ્ટાંતો કરતાં ખરાબર વિરુદ્ધ જ છે. એથી એવાં દષ્ટાંતો આપવાથી એમ નક્કી થતું નથી કે લક્ષ્મીને વાપરવી જ નહીં અને સાચવી જ રાખવી. કૂવાનું પાણી વપરાયા કરે તો જ તેમાં નવું નવું પાણી આવ્યા કરે છે. એ જ રીતે હે પિતાજી! ધન પણ વપરાયા કરે તો જ નવું નવું વધ્યા કરે છે. એથી ઊલટું જે કૂવાનું પાણી ન વપરાય તેની આવ બંધ થઈ જાય છે અને છેવટે તેનું પાણી ખૂટી જઈ નાશ પામે છે. એ જ રીતે ધનનો ઉપયોગ દાન કે ભોગમાં ન થાય તો તે, આવતું બંધ થઈ છેવટે, નાશ પામે છે. હે પિતાજી! એવા તો અનેક માણુસો થઈ ગયા છે જેમણે લક્ષ્મીને સર્વ પ્રકારે કેવળ વધાર્યા જ કરી અને એક પાઈ પણ દાન કે ભોગમાં ન ખર્ચી, ત્યારે એવા કોઈક વિરલા માણુસો થયા છે કે જેમણે જગતમાં લક્ષ્મી ભોગવી હોય અને દાનમાં વાપરી હોય. વળી, હે પિતાજી! કમનશીબ માણુસ લક્ષ્મીને ગમે તે રીતે સાચવે તો પણ તે, તેના તાબામાં દુષ્ટ સ્ત્રીની પેઠે રહેતી જ નથી, છેવટે તે ચાલી જાય છે. નંદ રાજાએ લક્ષ્મીને સાચવવા ઘણાં પ્રયત્નો કરેલા પરંતુ છેવટે તે તેની ન જ થઈ, માટે હે પિતાજી, લક્ષ્મીનો આવો ચંચળ સ્વભાવ સમજી તેના ઉપરનો મોહ દૂર કરો.”

પેલા શ્રીગુપ્તને પોતાના પુત્રનાં આ બલતનાં ઉપદેશ વચ્ચેના સાંભળીને કોઈ ઉત્પન્ન થયો અને બડબડવા લાગ્યો કે—“હે દુષ્ટ છોકરા! તું મારો બાળક હોઈને મને વળી શિખા-મણુ દેવા તૈયાર થયો છે? અને બાળકોના બહુ બોલવાથી શું વજ્યું? છેવટે તેઓ જ પાછું

મીઠું મીઠું ખોલે છે. રે છોકરા ! મારે તને વધારે શું કહેવું ? પરંતુ છેવટનું આ કહી રાખું છું કે તું જીવંતર ચાહતો હો તો આવી કશી ગડબડ કર્યા વિના જ અહીં રહી શકીશ. જે તારી ઇચ્છા છેલખટાઉની પેઠે પૈસાને ઉડાડી વિલાસો માણવાની જ હોય તો મારા ઘરમાંથી બહાર નીકળ.

પિતાનાં આવાં કઠોર વચનો સાંભળતાં જ વિજય એવો તો વિંધાઈ ગયો, તેને ઉચ્ચ-વાસ મૂકવો પણ મહાકષ્ટ થઈ ગયું અને તેનો દમ જ બેસી ગયો. પિતાએ પોતાના છોકરાને ઘરથી નીકળી જવાની ધમકી આપી અપમાનિત કર્યો છતાં તેણે પિતા તરફ કોઈ પ્રકારનો દુર્ભાવ નહીં જ કર્યો. 'જે પુરુષો કુલિન હોય છે તેઓની રીત જ એવી હોય છે કે તેઓ કષ્ટ પ્રસંગે પણ સ્થિરતા ગુમાવતા નથી.' છોકરાના વચન સાંભળીને પિતાને તો એવડો બધો તીવ્ર ગુસ્સો ચડી આવ્યો કે તેણે પોતાનું બધું ધન એવી રીતે સંતાડીને રાખવા માંડ્યું કે કોઈ પણ તેને બાણી ન શકે.

જીવમાત્રનું જીવન મેઘધનુષ્ય જેવું ચંચળ છે એ ન્યાયે વખત જતાં, ધનમાં મહા-મૂરછાં રાખતો એ શ્રીગુપ્ત પણ મરણ પામ્યો. પિતાના મરણને લીધે વિજયને વિશેષ શોક થયો કે તેની આંખોમાંથી પડતાં આંસુઓથી તેનું મુખ ધોવાવા લાગ્યું, અને એ રીતે તેણે ભારે ખેદ સાથે છેવટે પિતાનાં મૃત્યુકૃત્યો પૂરાં કર્યાં. શ્રી જિનવચનને સાંભળતા અને ગુરુજનો તરફથી નિરંતર અનુશાસન પામતા તે મહાન આત્મા વિજયે વખત જતાં શોક મૂકી દીધો. અને આલી આવેલી પૂર્વની રીત પેઠે જ ઘરનાં કામકાજમાં મન પરોવ્યું. પછી, તપાસ કરતાં તેને ઘરમાં કયાંય ચારે પ્રકારમાંથી એક પણ પ્રકારનું ધન મળ્યું નહીં. ઘરમાં ચોપડા વગેરે જોયા તો તેમાંથી ધનનો પત્તો ન લાગ્યો, તેમ ચોપડા વગેરે તપાસતાં તેમાંથી કયાંય ભૂમિમાં દાટેલા ધનની લખેલ હકીકત પણ ન મળી. સંચક કરેલું ધન પણ ન મળ્યું અને સોનું રૂપું દર દાગીના ઘરેણું ગાંઠું વગેરે પણ કાંઈ કયાંય જડ્યું નહીં. આ દશા જોઈને વિજય વ્યાકુળ થયો અને તેને એમ થયું કે હવે ઘરનો કારભાર કેમ ચલાવવો ? ધન વગરના લોકો એક પણ કામ પાર પાડી શક્તા નથી. સંગ-આસક્તિ વગરના રહેવું અને ધન વિના ચલાવવું એ તો સારા એવા તપસ્વીને જ હોજી, પરંતુ ગૃહસ્થ પાસે ધન ન હોય તો તે દુઃખી જ થાય અને લોકોમાં નિંદાપાત્ર પણ બને. હવે આવી આવી કલ્પનાઓ કરવાથી શું ? જે ભાવી છે તે મટવાનું નથી અને જે થનારું નથી તે થવાનું નથી; માટે હમણાં આવી નકામી ચિંતાઓ કરીને શું કરવું ? આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે વિજયે પોતાના સર્વભાવને-સામર્થ્યને આરોપ્યો અને ચિત્તની જીવનનિર્વાહની વૃત્તિઓને સ્થિરતામાં આણી. પછી તો તે, સાધારણ માણસોની પેઠે હંમેશાનાં કામકાજમાં લાગી પડ્યો. એક વાર વિજયની માતાએ વિજયને કહ્યું કે-હો પુત્ર ! મારા પ્રત્યે ખુશી

થયેલા એવા તારા પિતાએ મને એક વાર કેમ કરીને એમ કહેલું કે ઘરની પાસે જ જમીનમાં આઠ કોડ સોનૈયા દાટી રાખ્યા છે, માટે હે પુત્ર ! તું હમણાં એ સોનૈયાવાળા કુંભને કેમ ખોદતો નથી ? અને ઘરમાં છતે ધને આમ તું શા માટે કલેશ પામે છે, અને જે કામ તારે કરવા ઉચિત નથી એવાં કામો કરીને નકામો દેહને કેવળ ક્ષીણ કરે છે ? માતાનું વચન સાંભળીને વિજયે જમીન ખોદવા માટે સારું મુહૂર્ત એવરાંચુ, ભૂમિદેવતાઓને નિવેદ્ય ધરી હાથમાં કોદાળો લઈ તે, દાટેલા ધનનો સંભવ હતો તે જગ્યા જ્યાં ખોદવા માટે તૈયાર થયો કે તુરતજ તે જગ્યા ઉપરથી પથ્થરનો વરસાદ પડવા લાગ્યો અને અકાળે પ્રહ્લાંડ તૂટતું હોય એવો પૃથ્વી ક્ષટવાનો ભયાનક અવાજ થવા લાગ્યો. ‘ અરે ! આ શું ? ’ એમ વિચારતા તે વિજયનાં ડુંવાડા ભયને લીધે ઊંચા થઈ ગયાં અને તે, ખોદવાનું પડતું મૂકી વેગથી પોતાના ઘરમાં પાછો ફર્યો. તે વિચારવા લાગ્યો કે-મારા કમનસ્તીખને લીધે ઘરમાં છતું ધન પણ હું મેળવી શકતો નથી. એમ જણાય છે કે એ ધન, કોઈ દેવોએ પોતાને તાળે કચું લાગે છે. એમ ન હોય તો મને ખોદતાં ખોદતાં વિદ્ય શા માટે નડે ?

વળી તેને એમ થયું કે આ બાબત કોઈને પૂછી જોઉં એટલે તેણે હરિસેન નામના કેવળી પાસે જઈ તેમને વાંદીને પૂછવાનો વિચાર કર્યો અને એમ વિચારી તે કેવળી પાસે ગયો પણ ખરો. તે વખતે એ કેવળી મુનિ, રાજ બલભદ્રને ઉપદેશ આપતા હતા કે-ચૈત્ય કરાવવાથી શુભ એવાં ઉદ્ધાર ફળો મળે છે, વિશેષ પ્રકારના સુખ લાભો મળે છે, અને છેવટે નિર્વાણનો પણ લાભ મળે છે. આ સાંભળીને પેલા વિજય વિચાર કરવા લાગ્યો કે-હું પિતાના ધનને કોઈપણ રીતે મેળવી શકું તો ઊંચામાં ઊંચું અને મનોહર એવું શ્રી જિનભવન જરૂર કરાવું. હવે પ્રસંગ મળતાં વિજય, કેવળી મુનિને નમન કરીને યોલ્યા કે-હે ભગવાન ! મારી પાસે જે નિધાનો પડેલાં છે તે, મને મળતાં નથી તેલું કારણ શું ? અર્થાત્ મારાં પોતાના નિધાનો છતાં તેને મેળવવામાં કોણ વિદ્ય કરી રહ્યું છે ? કેવળી મુનિ યોલ્યા-હે ભદ્ર ! તારો પિતા ધનમાં તીવ્ર આસક્તિ રાખતો હતો તેથી કરીને તે મર્યા પછી વ્યંતર થયો છે, અને તેણે એ ધન ઉપર પોતાનો કાબૂ કરેલો છે તેથી તે તારો જ પિતા તને નિધાનો મેળવવામાં નડતરૂપ છે. પછી એ વિજય કેવળી મુનિને નમસ્કાર કરીને અને કોઈ પોતાના સ્વજનને ઘરની ભલામણ કરીને ઉત્તરદેશમાં આવેલી જયંતી નગરીમાં ગયો. એ નગરીના બહારના ભાગમાં ઉતર્યો, એ નગરીમાં ભૂયલ નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. એ બ્રાહ્મણ જેઠા હતો એટલે વાસ્તુ-વિદ્યામાં વિશેષ કુશળ સુપ્રસિદ્ધ હતો. પેલા વિજયે એ બ્રાહ્મણની સાથે મિત્રતા બાંધી. કેટલાક દિવસો ગયા પછી જયંતી નગરીના નિવાસી અને ધનવાન એવા મહેન્દ્ર નામના વહેવારીઆએ એ ભૂયલને યોલાવીને જણાવ્યું કે-મારા વડિલોએ જાતે કમાયેલું ધન

જમીનમાં નિધાનરૂપે દટાયેલું પડ્યું છે. જોહવા જતાં વ્યંતરે તે ધનને લેવા દેતા નથી, માટે એ માટે તું કાંઈ પ્રયત્ન કર અને તે નિધાન મળે તો અડધું તારું અને અડધું મારું, માટે તું જરૂર પ્રયત્ન કર. પછી ભૂયલે એ વાત સ્વીકારી અને મંડળ કરી દેવતાઓનું આહ્વાહન કર્યું, તેમની પૂજા કરી અને વિશેષ પ્રયત્નપૂર્વક પૂરી કાળજીથી સારી રીતે મંત્રો લખવા લાગ્યો. એ રીતે એ ભૂયલ, ફક્ત થોડી જ વાર ધ્યાનમાં રહ્યો એટલી વારમાં પેલાં વ્યંતરે જેમના ઉપર તેઓનો કાબૂ હતો તે મંત્રના પ્રભાવને લીધે તે ભૂતો મંડળમાં પકડાઈ ગયાં. મંડળમાં પકડી પાડેલાં ભૂતોને ચસકાવીને થંભાવી રાખ્યાં અને પછી પેલા વિજયની નજરોનજર જ મહેન્દ્રની નિધાનવાળી જમીન શીઘ્ર જોહવા લાગી. થોડી જ વારમાં કોઈપણ જાતના વિદ્ય વગર જમીનમાં દાટેલાં નિધિઓ મળી આવ્યાં, અને તેમાંથી પોતાનો અડધો અડધ લાગ લઈને પેલો ભૂયલ આદ્યણુ પોતાને ઘેર ગયો. આ હકીકત જાણને પેલો વિજય તો વિસ્મય પામ્યો અને વિચાર કરવા કરવા લાગ્યો કે ‘હું નિધાનો જોહવાની વિદ્યામાં કુશળ થયો હોઉં તો મને પણ આ પ્રકારે નિધાનોનો લાભ જરૂર મળે.’ એ માટે હું નિધાનો જોહવાના મંત્રોને ઝટ શીખી લઉં. પછી વિજયે વિશેષ વિનય અને સેવાલક્ષિત કરીને પેલા ભૂયલ આદ્યણુને એવો તો ખુશ કરી નાખ્યો કે તેણે જ પોતાની મેળે વિજયને નિધાન જોહવાની વિદ્યામાં નિપુણ બનાવી દીધો. પછી આ વિજય પોતાના વિદ્યાગુરુ ભૂયલને પગે પડ્યો અને પોતાના દટાયેલા નિધાન વગેરેની બધી હકીકત કહી બતાવી. ત્યાર બાદ જલદી તે પોતાના નગર તરફ પાછો વળ્યો. વિના વિલંબે તે પોતાને ઘેર પહોંચ્યો, ત્યાં જઈને તે, જ્યાં નિધાનો દટાયેલાં છે તે જગ્યા ઉપર ગયો અને પેલાં ભૂતડાં ધનને ન ઉઠાવી બધ માટે તેણે જતાવેંત તે જગ્યાને મંત્રી લીધી. હવે વિજયે જપેલા મંત્રના પ્રભાવથી એ નિધાનો પર અધિકાર ધરાવતો વ્યંતરેશ એવો તો ગલરામ ગયો કે એ નિધાનવાળી જમીનની તરફ નજર પણ નાખી શકતો નથી, આથી તે વ્યંતરને ભારે ઉદ્વેગ થયો અને તેને પોતાના વિભંગજ્ઞાનદ્વારા (વિ=વધારે બુદ્ધા બુદ્ધા. લંગ=વિકલ્પો અર્થાત્ જે જ્ઞાન ચોક્કસ ન હોય પણ અનેક વિકલ્પોવાળું હોય તે વિભંગ) આમ થવાનું કારણ તે વ્યંતર સમજી ગયો. તેનો જ પુત્ર, એ નિધાનોને જમીનમાંથી જોદી કાઢવા ઇચ્છે છે. અને એ માટે જ તેણે મને (વ્યંતરને) થંભાવી રાખ્યો છે. આવી વિષમ સ્થિતિમાં મૂકાઈ જવાથી તે વ્યંતર પોતાના બચાવ માટે પોતાના પુરાણા મિત્ર બળલદ્રને એકાંતમાં જઈ મળ્યો, અને તેણે કહ્યું કે-‘હે રાબા ! હું શ્રીગુપ્ત નામનો તારો મિત્ર છું, મરીને વ્યંતર થયેલો છું અને મેં જ્યાં મારાં નિધાનો દાટ્યાં છે તે જમીન ઉપર રહું છું. હવે, મારાં નિધાનોવાળી મારી એ જમીનને મારા દિકરાએ મંત્રી લીધી છે. મને લાગે છે કે-તે મારો પુત્ર જમીન-

માંથી નિધાનો જોદી કઢાવશે. એના મંત્રના પ્રભાવને લીધે હવે તો હું (વ્યંતર) એ જમીનને જોઈ પણ શકતો નથી. એથી, હે રાજા ! મારા ઉપર પૂર્વના રનેહને ધારણ કરતો હો અને તને, પૂર્વે કરેલી મારી સેવાઓ યાદ આવતી હોય તો મારાં દાટેલાં નિધાનોને જમીનમાંથી જોદાવી કાઢવા માટે તૈયાર થયેલા આ વિજયને ખાસ હુકમથી અટકાવ. ' એમ કહીને એ વ્યંતર અદૃશ્ય થઈ ગયો, અને રાજાએ પણ એ હકીકત બધી-એટલે વ્યંતરે કહેલી બધી-વાત વિજયને કહી સંભળાવી. એ સાંભળી વિજય જોલ્યો:- ' હે દેવ ! મારા બાપ ઘન ઉપરની મૂરછાને લીધે વ્યંતર દેવની હલકી ગતિને પામ્યો છે. વળી, હું જે નિધાનોને જોદાવું છું તે કાંઈ મારે પોતાને ભોગવવા-વાપરવા સારુ નહીં કિન્તુ હે રાજા ! શ્રી વીતરાગ દેવનું ભવન બનાવવા માટે મારો સંકલ્પ છે. મારા બાપે જમીનમાં દાટેલો પૈસો જમીનમાં પડ્યો પડ્યો નકામો ન થઈ બચ અને તે, કોઈ પુણ્ય કામમાં વપરાય એવી મારી વૃત્તિ છે. વળી હે દેવ ! જ્યાં સુધી બાપ, એ પૈસો આપે નહીં ત્યાં સુધી એને ભોગવવો યોગ્ય નથી. પેઠી દર પેઠીથી વારસામાં મળેલી લક્ષ્મી હોય તો જ તેને ભોગવી શકાય અથવા પોતાના બાહુબળથી લક્ષ્મી મેળવેલી હોય તો તેને પણ ભોગવી શકાય અર્થાત્ 'મારા બાપે પૈસો મને ન આપતાં દાટી રાખ્યો છે તેથી તેને મારા ભોગ માટે વાપરવાનો નથી પરંતુ તેનો કોઈ પુણ્ય કાર્યમાં ખર્ચ થાય તો ઠીક' એમ માનીને આ જમીનમાંનાં નિધાનોને જોદાવવા ચાહું છું. વળી, લાખો દુઃખો વેઠીને બાપાએ પેદા કરેલો આ પૈસો શ્રી જિનભવન ચણાવવાના પુણ્ય કામમાં ખર્ચવા યોગ્ય છે. એ સિવાય પૈસો ખર્ચવાનું બીજું કોઈ પવિત્ર કાર્ય જણાતું નથી. આમ નક્કી કરીને જ હે રાજા ! મેં એ નિધાનોને જોદાવવા માંડ્યાં છે. યુક્ત ન હોય તો આપ મને હુકમ કરો જેથી હે પ્રભો ! જમીન જોદાવવાનું કામ અંધ પણ રાખી શકું એમ છું.' રાજાએ વિચાર કર્યો કે-વિજય ધર્મનું કામ કરી રહ્યો છે. ધર્મના કાર્યમાં વિઘ્ન કરવું એ પાપ છે માટે રાજાએ વિજયને કહ્યું: ' હે વિજય ! તને ધન્ય છે કે ચૈત્યને માટે આ ભતને ઉઘમ કરી રહ્યો છે. વળી, રાજાએ જણાવ્યું કે-અમારી જેવા પાપીઓ તો દુર્ગતિ આપે એવા આ રાજકાળમાં ખૂબ ખૂંચી ગયેલા છે, અને એ કામની આડે ખાવાપીવામાં પણ નવરા પડી શકતા નથી, માટે હે વિજય ! તારું આ કાર્ય વિના વિઘ્ને સિદ્ધ થાય એવો મારો આશીર્વાદ છે.' આ પ્રમાણે રાજાની સંમતિ પામેલો વિજય વિશેષ ખુશ થઈ પોતાને ઘેર પહોંચ્યો. રાજા પણ સંધ્યાકર્મ કરીને હજી જ્યાં પથારી ઉપર બેસવા બચ છે ત્યાં પેલો વ્યંતરદેવ ખેદપૂર્વક રાજાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો: 'હે મહારાજ ! તું જાણે છે કે બીજા કોઈને પ્રાર્થના કરવી એ મોટામાં મોટું પાપ છે, અને એ કરેલી પ્રાર્થનાને વિકળ કરી દેવી એ તો વળી એ કરતાં વિશેષ પાપ છે.' આ સાંભળીને થોડાક વિલખો થયેલો રાજા પેલા ભૂત સાથે વાત કરવા લાગ્યો: 'હે ભદ્ર ! તું એમ ન જોલ. શ્રી જિન-

વચનોને સમજનારો એવો હું તે વિજયને ધર્મનાં કામમાં કેમ વિઘ્ન કરી શકું? તું તો ધનની મૂર્છા નકામી રાખી રહ્યો છે. વ્યામોહને છોડી દે. ઉંદર વ્યવહાર એટલે ઉંદરએ જેમ મોહને લીધે પૈસાને આમથી તેમ ફેરવ્યા કરે તે કરવા સિવાય તારે ધનનું ખીભું કશું પણ કામ નથી. જો એવો ઉંદર જેવો વ્યવહાર કર્યા વિના તને ખેદ જ થતો હોય તો તું મારી પાસેથી નિધિઓ લઈ જા અને ધન ઉપર સત્તા રાખવાથી તને ચેન પડતું હોય તો તેમ કર. ' રાજની વાત સાંભળી પેલો ભૂત હસ્યો અને યોદ્ધો: ' હે રાજા ! તારા ઉપર વ્યંતર દેવોની મોટી કૃપા છે. એટલે વ્યંતર દેવો તારા નિધિઓની કાળજીપૂર્વક સાચવણુ કરે છે, એથી કરીને તારા નિધિઓને હું જોઈ શકતો પણ નથી તો લેવાની તો વાત જ શી? શું તે આ નીચેની વાત સાંભળી નથી? ગમે તેવા સાધારણુ રાજના પણ પાંચસો રખેવાળો હોય છે અને જે રાજા મોટો હોય તેના તો રખેવાળો ભૂત કેટલાં હોય છે તે બાણી શકાતું નથી. ' આ સાંભળીને રાજા યોદ્ધો- ' તો મેં જે ઉપર કહ્યું છે તે સિવાય તારા માટે હું ખીભું શું કરી શકું? મને કોઈ એવો ઉપાય જડતો નથી કે આ લોકમાં અને પરલોકમાં અવિરોધી હોય. ' આ પ્રમાણે સાંભળીને પેલો વ્યંતરદેવ ખેદ પામ્યો અને જલદી નાશી ગયો. પછી મંત્રના જોરવડે વિજયે એ બધાં નિધાનો યોદ્ધાવી કાઢ્યાં.

ન્યાં વિજય પોતે રહે છે તે જ નગરીમાં પૂર્વ દિશામાં આવેલ ચંપક નામના ઉદ્યાનમાં ભાંગ્યુંતૂટ્યું, ભીંતો તૂટી ગઈ છે અને શિખર પડી ગયું છે એવું-શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું એક જીર્ણશીર્ણુ મંદિર છે. એ મંદિરની પાસે જ આવેલી પદ્મશાળાઓ ભાંગી ગઈ છે, અર્થાત્ જૈન મુનિઓને ઉતરવાનાં સ્થાનો જીર્ણ થઈ ગયાં છે. એ મંદિરની ચિંતા કરનારું કોઈ રહ્યું નથી એટલે જ એની આવી અવદશા થઈ છે એમ બાણીને વિજયને એવો વિચાર થયો કે મારે આ જીર્ણ થયેલા મંદિરને સમરાવણું જોઈએ-આ મંદિરનો ઉદ્ધાર કરાવવો જોઈએ. આવું તદ્દન ક્ષીણ થયેલ-પડી ભાંગેલ-મંદિર સમું ન કરાવું અને એ તરફ ઉપેક્ષા-બેદરકારી રાખું તો ખરી રીતે તો જિનેશ્વરની ભક્તિ થઈ શકતી નથી, તેથી તેવા જીર્ણ મંદિરને નવેસરથી જ ચણાવવાનો વિચાર કરી, વિજયે દેવગુરુ નામના સૂત્રધારને-સલાટને યોદ્ધાવ્યો. એ દેવગુરુ સલાટ પેટી દરપેટીથી ઉતરી આવેલી અને એ રીતે વરસામાં મળેલી એવી વાસ્તુવિદ્યામાં પ્રવીણ હતા તથા એના હાથ એ કામમાં વિશેષ ચપળ હતા એટલે એ એવું ઝપાટાબંધ ચણતો કે તેનો ચણવાનો કમ કદપી શકાતો ન હતો. વિજયે એ સલાટને તંબોળ, વસ્ત્ર અને આભરણુ વગેરે આપી પ્રથમ તો ખૂબ જ સંતુષ્ટ કર્યો અને પછી હાથ જોડીને સલાટને વિજય આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો: ' હે સૂત્રધાર ! અમે આ સંસારરૂપી કૂવામાં વારેવારે પડ્યા કરીએ છીએ, તો તું જો અમને તારા હાથ-નો ટેકો આપ તો અમે તે ભવના કૂવામાંથી બહાર નીકળી શકીએ. તો હે સદ્ધર્મના સચિવ ! તું જરૂર અમારો ઉદ્ધાર કર. ભીંતના પત્થરો તૂટી ગયા છે; અને શિખરો પડી

ગયાં છે એવા આ જિનભવનના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરીને હે સૂત્રધાર ! તું ચંદ્ર અને સૂર્ય સુધી ટકે એવી નિર્માણ કીર્તિને મેળવ. ' આ સાંભળીને પેલો સૂત્રધાર બોલ્યો- ' હે વિજય ! એ માટે બહુ શા માટે ભલામણ કરે છે ? હું એ મંદિરને એવું કરી દઈશ કે ફરીને કોઈ કાળે એ તૂટે જ નહીં. એ મંદિરનું કામ તો એવું છે કે તેથી તારો અને અમારો બેઉનો ઉદ્ધાર થાય એમ છે એટલે આપણુ બન્ને માટે એ કામ સંસારસમુદ્રનો પાર પાડવા માટે વહાણુ જેવું છે, માટે એ કામ માટે તારે કોઈ રીતે વારેવારે મને ભલામણુ કરવાની જરૂર નથી. '

ત્યાર પછી સારો દિવસ જોઈને તે સૂત્રધારે એ જીર્ણુ જિનમંદિરનું કામ શરૂ કર્યું અને એ કામ માટે સારા સ્વભાવવાળા, સદ્ભાવ યુક્ત હૃદયવાળા મજૂરીને એ સૂત્રધારે કામે લગાડયા. પછી એ કામ માટે રોજ ને રોજ સવિશેષ ઉત્સાહની ઊંચે વધવા લાગી અને એ સાથે જ મંદિરની ભૂમિશુદ્ધિ, દંઠ પીઠબંધ, પાકો પાયો અને પછી એ ભૂમિ ઉપર ચણતરના થરો વગેરે કામે થવા લાગ્યાં, અને પછી વખત જતાં દેવતાનાં પીઠો બરાબર બંધાઈ ગયાં, ઉપર અનેક શિખરો શોભવા લાગ્યાં, સુવિશાળ આમલસાર ઉપર સોનાના કળશો ચમકવા લાગ્યાં. વિસ્તારવાળાં સ્થૂલ-બડાં અને મજબૂત થાંભલાઓ, દ્વારો-બારણાં અને મંડપો એવાં બંધાવાં લાગ્યાં કે દિશાઓ બિચારી ડંધાવા લાગી અને મંદિરમાં યથોચિત સ્થાને મોટી મોટી ઊંચાઈ, પહોળાઈ અને બડાઈ એ ત્રણે પ્રકારે યુક્ત એવી મણિની પૂતળીઓની શોભા વધવા લાગી. એ રીતે પેલા દેવગુરુ સૂત્રધારે વિશેષ સુંદર, મંદર પર્વત જેવું જીર્ણુ અને મનોહર શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર વગર વિલાંબે તૈયાર કરી આપ્યું.

હવે સારું એવું લક્ષ-મુહૂર્ત આવ્યા પછી સદ્ગુરુના ઉપદેશથી બરાબર સમજીને એ વિજયે તૈયાર થયેલા મંદિર ઉપર મહાધ્વજના આરોપણનું વિધાન શરૂ કર્યું. નગરીમાં અમારીની આઘોષણા કરાવી, દીન અને અનાથ જનોને દાન દેવડાવ્યું અને મંદિર ઉપર ચડાવવાને શોભ્ય સરણ અને સુસ્તિગ્ધ એવો વંશ-વાંસડો તૈયાર કર્યો. એ તૈયાર કરેલો વાંસડો સુંદર ગાંઠવાળો હતો. દંઠ મજબૂત હતો. પોલો ન હતો. ક્રીડાઓનો ખવા-યેલો ન હતો તથા બળેલો ન હતો. સુંદર વર્ણુવાળો, ઉપર નહિં સુકાયેલો એ પ્રમાણે યુક્ત એ વાંશ હતો. મૂળનાયકની પ્રતિમાને અર્ધોળ કરીને અને મંદિર ફરતી ચારે દિશાઓની જમીનને શુદ્ધ કરીને દિશાદેવતાઓનું આહ્વાહન કર્યું. વળી, વાંસડા ઉપર સુવાસવાળાં ફૂલો ચડાવ્યાં, વાંસડાને અધિવાસિત કર્યો તથા વાંસડા ઉપર મીઠાળ, ઋદ્ધિ અને વૃદ્ધિદાયક સરસવો ચડાવ્યા. વાંસડા સામે ધૂપ કર્યો, મુદ્રાન્યાસ કર્યો અને ચાર સુંદરીઓએ તેને માલ્યો. એ રીતે ચંદ્ર જેવા ધવલ એ મહાધ્વજ માટેના વાંસનું

અધિવાસન થયું. પછી, ચારે બાજુ જવારા વાંચ્યા, વાંસની આગળ ફળોના ઢગલા કર્યા, આરતી ઉતારી અને વિધિપૂર્વક દેવવંદન કરવામાં આવ્યું. વળી પાછું બલિ બાકળા, સાત પ્રકારનું અનાજ, ફળો, વાસશ્લેષ, કૂલો અને કષાયેલી વસ્તુઓ બધાના જથ્થાવડે વાંસનું અધિવાસન કર્યું અને પછી શિખર ઉપર પ્રદક્ષિણા કરવામાં આવી. ત્યાર બાદ મૂળ કલશમાં કુસુમની અંજલિઓ નાખવા સાથે ન્હવણુ કરવામાં આવ્યું. પછી ઈષ્ટ સમય આવી લાગતાં, નિર્મળ પાંચ રત્નો જડેલાં છે એવા ધ્વજગૃહમાં પ્રતિમાના મંત્રી લક્ષ્મીને વાંસડા ઉપર ઉત્તમ વાસશ્લેષ નાખી તેને યથાસ્થાને બરાબર સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો, અને પછી તેના ઉપર ફળોના ઢગલા અને ઘણાં પકવાનો ઢાકવામાં આવ્યાં. પછી સરળ ગતિથી, જ્ય જ્ય શબ્દ સાથે ધ્વજને મૂકવામાં—ફરકાવવામાં આવ્યો અને પ્રતિમાના જમણા હાથ સાથે મહાધ્વજને પણ બાંધવામાં આવ્યો. સારા એવા ઝેરી દિવસો આવતાં પ્રતિમાના જમણા હાથથી મહાધ્વજને છૂટો કરવામાં આવ્યો. તે વખતે યથાશક્તિ સંધને દાન આપ્યું અને એ પ્રમાણે શાસ્ત્રોક્ત વિધિવડે એ વિજયે ધ્વજનું આરોપણ કર્યું. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે દુઃસાધ્ય મંદિરનું બધું ચણતર કામ સિદ્ધ થઈ ગયા પછી અને મંદિરની પ્રતિષ્ઠાનું બધું કામ પૂરું થઈ ગયા પછી એ વિજયને ત્રણ જગતનું રાજ્ય મળે એ કરતાં પણ અધિક સંતોષ થયો.

પૂર્વોક્ત રીતે વિશેષ હર્ષ પામેલો એ વિજય પોતે નિર્મોલા એ ચૈત્યનું અવલોકન કરે છે ત્યાં એ જ જિનલવનની આગળથી લઈ જવામાં આવતો અને જીવનની આશા ખોઈ બેઠેલો એવો એક માણસ તેના જોવામાં આવ્યો. એ માણસ એક યુવા ગધેડાની પીઠ પર બેઠેલો હતો, શરીરે આખે મસ લગાડેલી હતી, રાતી કરેણના કૂમકાવાળી સંકો-રાની માળા ગળામાં પહેરેલી હતી, અને અનેક ટેક્ષકો એ માણસને જોવા તેની આબુ-બાબુ ભારે બીડ કરી રહ્યા હતા. એ માણસની આગળ ઢાલ વાગી રહ્યો હતો, એવા એને કાંધ મારવા રાજપુરુષો ફાંસી દેવાની જગ્યાએ લઈ જતા હતા. વિજયે વિચાર કર્યો કે—શ્રી જિન શાંતિનાથ ભગવાનની નજરે પડેલો આ ફાંસીએ ચડી મરણ પામે તો મને ધિક્કાર છે. અરે! એવું અને તો પછી મારે જીવીને પણ શું કામ છે? આમ વિચારી એ વિજય ચોરને લઈ જતાં રાજપુરુષોને ત્યાં થોડીવાર માટે ઊભા રાખી રાજ પાસે ગયો અને હાથ જોડીને તેણે રાજને આ પ્રમાણે કહ્યું: ‘હું દેવ! આખા જગતમાં શાંતિ કરનાર એવા શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની નજર આગળ આવેલો ચોર પણ ફાંસીએ દેવાય તો એ અત્યંત અનુચિત ગણાય, તો આપ મારા પર કૃપા કરો અને એ બિચારા અતિકરુણુ એવા ચોરને મુક્ત કરી નાખો. એના બદલામાં આપ જોઈએ તેટલું ધન લ્યો અથવા મને પણ ફાંસીએ ચડાવી દો.’

વિજયની આ વાત સાંભળીને રાજાએ ખીલેલા કમળ જેવી અને ડાળાઓને હલાવતી એવી પોતાની નજર ઝટ દઈને અમાત્યો તરફ ફેરવી. પછી, હાથ ભેડી અમાત્યે રાજાને કહ્યું કે-‘ હે દેવ ! એ પાપી ચોરે પોતાની પાસેના અદ્રશ્ય અંજનના પ્રયોગ કરીને તમારા અંતઃપુરની અંદર પેસીને ભારે સ્વચ્છંદી વર્તન ચલાવ્યું છે. પછી તેને પકડી લાવવાની તમારી આજ્ઞા થતાં યોગંધર નામના સિદ્ધે તેને પોતાના યોગબળથી બાણી પકડી પાડ્યો અને તમારી પાસે ખડો કર્યો. પછી તમે એવી શરત મૂકી કે-જો એ, પોતાનો અદ્રશ્ય અંજનનો પ્રયોગ અરાબર બતાવી આપે તો તેને હૃદયાર કરીને કાઢી મૂકવો અને એમ ન કરે તો તેને ગધેડા પર બેસાડી, આખા નગરમાં ફેરવી અને એ રીતે ઘણે પ્રકારે વિડંબના આપી ફાંસીએ કે શૂળીએ ચડાવી મારી નાખવો, અથવા એવી જ બીજી કોઈ અરાબ રીતે એટલે હાથીને પગે કચરાવીને, તેના પર ફૂતરા છોડી મૂકીને અથવા જીવો સળગાવીને કે ચીરી નાખીને તેને મારી નાખવો. તો હે દેવ ! એ પ્રકારની તમારી આજ્ઞા થવાથી કોટવાળો તેને વધ્યભૂમિ તરફ લઈ બચ છે. હવે તો ફરીવાર તમે કહો તે થાય.

રાજા બોલ્યો: ‘ હે વિજય ! એ ચોર તો બધી જ રીતે હણવા યોગ્ય છે. તેણે ઘણાં ઘણાં વિકૃદ્ધ કામો-અપરાધો-શુનાઓ કરેલાં છે, છતાં મેં તેના ઉપર ભારે કરુણા લાવીને એમ શરત કરેલી કે જો એ પોતાનો અદ્રશ્ય અંજનનો પ્રયોગ ખરેખરી રીતે બતાવે તો તેને જીવથી ન મારતાં હૃદયાર જ કરવો અને એ શરત ન માને તો તેને જીવથી જ મારવો જ. વળી હવે હે વિજય ! તું કહે છે તો તેને ફરીવાર કહેવરાવું છું કે શરત પ્રમાણે તેને મુક્ત કરવો, પરંતુ તેને છોડવાનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી એમ અમે નક્કી કરેલું છે. આવી બાબતમાં અમારા જેવાની પણ આજ્ઞા ફરી બચ તો પછી સત્ય ગયું જ સમજવું.’

વિજય બોલ્યો:-‘ હે દેવ ! જેમ તમે કહો છો તેવો એ માણસ બચંકર અપરાધી હોય તો મને એ માણસને ફક્ત ત્રણ રાત સોંપી દો, એટલા સમયમાં હું એની વૃત્તિ, અને ધારણા બધું બાણી કરીને પછી તમને જે કહેવા યોગ્ય હશે તે બાબત વિનંતિ કરીશ. ’ રાજાએ વિજયે કરેલી વિનંતિ માન્ય રાખી અને વિજય, તે ચોરને પોતાને ઘેર લઈ ગયો. વિજયે અદ્રશ્ય થવાના અંજનયોગને બાણનાર એ માણસને નવરાવી, તેના શરીરે મુગંધી વિલેપન કરી, તેને ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણો પહેરાવી, અને સારાં ભોજનો જમાડી તથા બીજી એવી રીતે તેની સેવાશુશ્રૂષા કરી બહુ ખુશ કરી દીધો. અવસર જોઈને વિજયે એ માણસને પૂછ્યું: ‘ હે ભદ્ર ! તારી આકૃતિ તો બધા સારા એવા લક્ષણોથી યુક્ત છે, છતાં

૧. અંજન-આંખમાં આંજવાથી અદ્રશ્ય થઈ જવાનો પ્રયોગ તેનું નામ અંજનયોગ.

તેં આવી વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ, વ્યભિચારાદિકની સ્વચ્છંદ પ્રવૃત્તિ કેમ આવરી ? અર્થાત તારી આકૃતિ અને તારી પ્રવૃત્તિ વચ્ચે મેળ ખાતો નથી તેનું શું કારણ ? આ વાત કહેવા જેવી હોય અને મારાથી કશું છુપાવવા જેવું ન હોય તો જ તું મને મૂળથી માંડીને બધું સર્વથા સ્પષ્ટ કહે, તને જોઈને મને ભારે કૌતુક થાય છે. ' પેલો માણસ જોલ્યો: ' વિજય ! તું મારા જ જીવિત તુલ્ય છે એટલે હું તને મારાથી જુદો માનતો નથી; એટલે તારાથી પણ મને કાંઈ છાનું-છુપાવવા જેવું હોય શકે ખરું ? મારી મૂળથી માંડીને જે હકીકત છે તે તને કહું છું અને તું ધ્યાન રાખીને સાંભળ.

કૌશામ્બી નગરીમાં અંકુર નામનો એક પુરોહિત છે. હું તેનો જ પુત્ર છું, અને મારું નામ સ્વયંભૂદત્ત છે. વખત જતાં અનેક પ્રકારનાં અનર્થોતું સંચાલક એવું જોખન આવ્યું, અને મારામાં ભોગોની લાલસા એવી અમર્યાદિત રીતે વધી ગઈ કે તેથી હું ભારે લંપટ થયો, અને લંપટતાના કારણે મેં મારા બાપનો બધો પૈસો ઉડાવી દીધો. આ કારણને લીધે પિતાજીએ મને ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો. પછી હું દેશાંતરમાં ભ્રમતો ભ્રમતો કામરુદેશમાં પહોંચ્યો, અને ત્યાં મેં એક બલ્લ નામના યોગીને જોયો. એ યોગી આકર્ષણ, દૃષ્ટિમોહન, વશીકરણ, ઉચ્ચાટન વગેરે વિદ્યાઓમાં કુશળ હતો, અને યોગશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હતો. હું એ યોગીનો ચેલો થયો. પછી, ભયંકર રાક્ષસો, પિશાચો અને હબરો શાકિનીઓ રહેતાં હોવાથી જ્યાં કોઈ જ જઈ ન શકે એવા દુર્ગમ પર્વતો, ગાઢા જંગલો, મસાણો, આશ્રમો અને મોટા કેાતરવાળાં સ્થાનકો વગેરેમાં એ યોગીની સાથે ખૂબખૂબ ભ્રમ્યો. એક વાર તે યોગી મહાત્મા પોતાના કર્મ-દોષને લીધે વિશેષ માંદો પડી ગયો અને તે વખતે મેં તેની બહુ સમય સુધી ઘણી સારી રીતે સેવા કરી. જ્યારે તે સાજો થયો ત્યારે મારી સેવા-આકરીને લીધે તે મારા પર ઘણો જ તુષ્ટ થયો, અને તેણે મને આદર-પૂર્વક કહ્યું કે: હે બચ્ચા ! તું કહે કે તને હું શું આપું ? હું ભોગોમાં લંપટ તો હતો જ તેથી મેં તેને પ્રમોદ સાથે એમ કહ્યું કે-આપની પાસે અદૃશ્ય થવાની અંજનસિદ્ધિ છે તે મને બતાવો. પછી એ યોગીએ મને જેવી હુતી તેવી ખરેખરી અંજનસિદ્ધિ શીખવી દીધી. પછી, મેં તેનો જલદી પ્રયોગ કરી જોયો તો તે ખરેખરી જ નીકળી. તેણે મને શિખામણ આપેલી કે: હે બચ્ચા ! આ અંજનસિદ્ધિ તું કોઈને પણ બતાવીશ નહિ. જો કહીશ તો એ વિદ્યા ચાડીઆની ભાઈબંધીની પેઠે તારી પાસેથી નાશ પામી જશે. હવે વખત જતાં તેના ચરણકમળોનો પ્રસાદ આપીને હું ફેટલા દિવસોથી વનના મસ્ત હાથીની પેઠે બધે ઠેકાણે એકલો જ ફરવા લાગ્યો છું. એવું એક પણ ઊંચું કુળ બાકી નથી, વેશ્યાનું એવું એક પણ ઘર બાકી નથી અને એવું અંત:પુર પણ એકે બાકી નથી કે ભ્રમતાં ભ્રમતાં જ્યાં હું સ્વચ્છંદે ન વિલસ્યો હોઉં. આટલા વખત સુધી તો મારી સ્વચ્છંદ પ્રવૃત્તિ ચાલ્યા કરી; પરંતુ હમણાં મારા પરિવારના દુષ્ટ માણસે મને ઝોળખી લીધો, અને

આવી માઠી દશાએ મને પહોંચાડ્યો, છતાં કોઈ પૂણ્યના યોગને લીધે તારી અમૃત કરતાં વધારે મીઠી એવી નજરે હું પડ્યો, અને તેં મને જીવાડ્યો. આ સાંભળીને વિજય યોદ્યો: 'હે ભદ્ર! તને જીવાડ્યા વિશેની એક ખરી હકીકત તું જાણતો નથી. ખરી વાત તો એમ છે કે તું એ ત્રણ જગતના નાથ એવા જિનેશ્વરની દૃષ્ટિએ પડ્યો હતો એટલે જ તું જીવી ગયો છે. અર્થાત્ તને જીવાડનાર હું નથી કિન્તુ ખીજે ત્રિલોક પ્રભુ છે. આ સાંભળીને પેલો ચોર યોદ્યો: 'જે એમ છે તો તું મને જીવાડનાર એવા એ વિશેષ મહાત્મ્ય ધરાવનારને જ દેખાડ કે તેનાં દર્શન કરીને હું કૃતકૃત્ય થાઉં.' પછી હિમાલયના શિખરોનીય હાંસી કરનાર અર્થાત્ એર્થીય ઊંચા એવા ચૈત્યમાં વિજય એને લઈ ગયો; અને તેને શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું દર્શન કરાવ્યું. એ ચોરે એ મંદિરને અને શ્રી જિન-ભગવાનની પ્રતિમાને એકી ટસે મટકું માર્યા વિના જોયા કયું, અને એ રીતે જોતાં જોતાં તેને એવું લાગ્યું કે 'આવું તો મેં કાંઈક જોયું છે' આ રીતે વિચાર કરતાં કરતાં તો એ ચોરને જાતિરમરણ જ્ઞાન થયું. એટલે તેને પોતાને પોતાના પૂર્વજન્મની વાતો યાદ આવી. એ રીતે પૂર્વજન્મને સંભારતાં વેંત જ તે ચોર છેદાયેલા વૃક્ષની પેઠે જમીન પર પડી ગયો. મૂર્છાને લીધે તેની આંખો મીંચાઈ ગઈ અને આ બધું જોઈ 'આ શું? આ શું?' કરતોક વિજય પણ જલદી દોડ્યો. મૂર્ચ્છિત થયેલા ચોરના શરીર ઉપર થંડા થંડા ઉપચારો કર્યા. સારી રીતે ચંપી કરી તેથી એને મૂર્છા વળી અને પાછો તે જાગૃત થયો, ત્યારે વિજયે તેને પૂછ્યું કે 'આમ કેમ થયું?' પછી, તેણે કહ્યું કે-મને મૂર્છા આવવાનું કારણ તને કહી સંભળાવું છું તો ધ્યાન દઈને સાંભળ.

આ જન્મથી આગળ ત્રીજા ભવમાં હું આ જ નગરીમાં રામદત્ત નામના શેઠનો રામ નામે પુત્ર હતો, અને એ જન્મમાં હું શ્રી જિન ભગવાનનો ભક્ત હતો. એ વખતે શ્રી આરુદત્ત નામના મુનિરાજ પાસે મારી ઈચ્છા દીક્ષા લેવાની હતી, પરંતુ પિતાજીએ મને અટકાવ્યો, અને કહ્યું કે હે બેટા! તું હજી તો જીવાન છે માટે જિનમંદિરને ખંધાવીને, સાધુ જનોની સેવા કરીને અને ઇકરાંઓને જન્મ આપીને તથા સ્વધર્મી ભાઈઓનું સન્માન કરીને પછી શ્રમણ થજે. પિતાજીની એ વાત મેં સ્વીકારી અને શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવો શરૂ કર્યો, અને એ માટે સૂત્રધારો, સલાટો અને બીજાં કડીઆઓ તથા મજૂરો રોક્યાં, પરંતુ મંદિરનું અડધું કામ પૂરું થયું ત્યાં મારો બધો પૈસો ખૂટી ગયો, અને મને એવી ભારે ચિંતા ધવા લાગી કે હવે આ કામ શી રીતે પૂરું થશે? અર્થાત્ હું કામની ચિંતાના દરિયામાં ડૂબી ગયો. એ ચિંતામાં ને ચિંતામાં હું ભૂખ, તરસ, ભૂખદુઃખ સત્રીદિવસ, ઉતું કે ટાડું અથવા તાપ કે ઠંડી બધું જ ભૂલી ગયો, અર્થાત્ એ ચિંતામાં મેં એ કશું જ જાણ્યું નહીં.

એક વખતે હું ચારુદત્ત મુનિરાજને વાંદવા ગયો, અને ત્યાં વંદન કરીને તેમની સામે જમીન પર બેઠો. પછી ગુરુએ મને પૂછ્યું કે-તારું ધર્મકૃત્ય નિત્ય બરાબર નિર્વિઘ્ને ચાલે છે ? તારું શરીર સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનની પ્રવૃત્તિઓમાં બરાબર વર્તે છે ? તારી બધી ઇન્દ્રિયો દૃઢ રીતે ઉપશમમાં રમે છે, અને તારું મન શુભ એવા ધન તરફ થોડું પણ ચંચળ થતું નથી ? આ સાંભળીને હું બોલ્યો: હા ભગવન્ ? જિનમંદિરતું કામ ઠીક ઠીક ચાલે છે, એમ તમે પૂછો છો તો એના ઉત્તરમાં મારે આપને કહેવું બેઠાં કે પૈસા વગર કડીઆ વગેરે લોકો શ્રી જિનમંદિરતું કશું કામ કરતાં નથી.

બરાબર આ જ વખતે મારું આવું અસંબંધ વાક્ય સાંભળીને એ મુનિરાજ પાસે બેઠેલો ચક્રધર નામનો ધાતુસિદ્ધ કિમિયાગર પુરુષ હસી પડ્યો. મુનિરાજ શ્રી ચારુદત્તજી પોતાની જ્ઞાનશક્તિથી મારા કહેવાનું કારણ સમજી ગયા, અને તેમણે પેલા ચક્રધર ધાતુવાદીને કહ્યું: તું એની હાંસી ન કર; એવો એ હસી કાઢવા જેવો માણસ નથી. તેણે ભગવાનનું મંદિર ચણાવવું શરૂ કર્યું છે, પરંતુ એની પાસે પૈસા ખૂટી ગયા તેથી તે મંદિરનું કામ અટકી પડ્યું છે. એ કામની વિશેષ ચિંતાને લીધે આનું મન ઠેકાણે નથી, તેથી જ આ આમ અસંબંધ બોલી રહ્યો છે. આ સાંભળીને પેલા ચક્રધરે પોતાની થયેલી ભૂલની તેની પાસે માફી માંગી, અને મેં શરૂ કરેલાં શ્રી જિન-ભવનના કામને આગળ ચલાવવા અને તેને પૂરું કરવા પોતા પાસેનો ધાતુવાદનો કિમિયો અજમાવવા ઇચ્છા બતાવી અને તે માટે એ કિમિયાગરે (ચક્રધરે) કોટિવેધ એવા પારાને વિધિપૂર્વક સિદ્ધ કર્યો. પછી રસવેધ કરીને તેણે પેલા પુરોહિત-પુત્રને ઘણું ઘણું સોનું આપ્યું અને એ સોનું પેલા મંદિર ચણનારા સલાટો, કડિઆઓ વગેરેને આપવામાં આવ્યું, તેથી તે કારીગરો વિશેષ રાજી રાજી થઈ ગયા અને તેઓએ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરને જલદી પૂરું કરી તૈયાર કરી દીધું. મંદિરની પ્રતિષ્ઠાને પ્રસંગે રાજાને નોતરવામાં આવ્યો, અને મોટી ધામધુમથી મંદિર ઉપર ધ્વજ ચડાવ્યો. રાજાએ મંદિર માટે દસ ગામની પહેલવહેલી ઉપજ મળે એ માટે દસ ગામના દાનપત્રોના પટા કરી આપ્યા. શ્રી જિન ભગવાનના મંદિરના નિર્માણ અને નિર્વાહ માટે રાજાએ જે દસે ગામના પોતાની આજ્ઞા સાથેનાં દાનપત્રો લખી આપ્યાં હતાં તે બધાં આજે પણ વિદ્યમાન છે અને એ બધાં શાસનદેવીની બેઠક નીચે માત્ર ત્રણ હાથ જમીનમાં રાખેલાં છે. આ પ્રમાણે સમ્યગ્દર્શનનાં કામો મોટા પ્રબંધપૂર્વક કરીને પછી હું શ્રમણ થયો અને શ્રમણદશામાં મેં લાંબા વખત સુધી સિદ્ધ તપ તપ્યું. પરંતુ એક વખત ભીંત પાછળ વિલાસ કરતાં કોઈ બેઠલાનો રતિકીડાનો અવાજ મારા સાંભળવામાં આવ્યો. હું કામાકાન્ત થયો અને એ રીતે કામરાગવાળો થયેલો હું મરણ પામી શ્રમણ હોવા છતાં

આ ભૂતચોનિમાં જન્મ પામ્યો. પછી ત્યાંથી મરણ પામી અહીં હું પુરોહિતનો પુત્ર થયો અને અંતકાળ વખતે થયેલા પૂર્વના કામરાગની દ્રઢ ભાવનાને લીધે મારી બુદ્ધિ ઘણી જ ઉલટી થઈ ગઈ. હાય !!! હાય !!! હું અધન્ય છું, અકલ્યાણતું ભાજન છું, પાપી છું. મને પૂર્વજન્મમાં ચારિત્રની સાધનાની સરસ સામગ્રી મળી છતાં હું તેનાથી બહિષ્કૃત થયેલો જ રહ્યો, અને ચારિત્રનો ખરો લાભ ન મેળવી શક્યો. એટલું એટલું ભણતર, એટલું એટલું ઘોર પાપ, એ બધું મેં કરેલું છતાંય એ બધું એક પલકમાં જ આકાશના કૂલની પેઠે કેમ નિષ્કૃણ નીવડ્યું? આ રીતે શુભ ભાવના આણીને તે ચોર પસ્તાવો કરવા લાગ્યો અને તેના પૂર્વજન્મમાં ભણેલું ભણતર બધું યાદ આવ્યું અને ચારિત્રની બધી વિધિક્રિયાઓ પણ યાદ આવી તેથી તે મોહને શાંત કરી શ્રમણ થયો અને અદ્ધર રહેલા દેવોએ તેને શ્રમણનો વેશ આપ્યો.

હમણાં જ જે ચોર તરીકે પકડાયેલો હતો તે શ્રમણ થયો. આ હકીકત રાજાને કહેવામાં આવી. હકીકત સાંભળી રાજા અચંબો પામ્યો અને (રાજા) બોલ્યો કે-પુરુષો વિચિત્ર ચારિત્રવાળા હોય છે, એટલે એનો આ બાબતમાં શો વિશ્વાસ કહેવાય? પછી પેલા દાનપત્રોવાળી વાત રાજાએ બાણી અને તરત જ ચોક્કસાઈ કરવા માટે એ જગ્યા બોદાવી તો પેલા ચોરે જેવા દાનપત્રો કહ્યાં હતાં તેવાં જ બરાબર મળી આવ્યાં. પછી તો રાજાને ચોરમાંથી મુનિ થયેલા એ પુરોહિત-પુત્ર ઉપર ભારે ભક્તિભાવ થયો અને તેથી એણે પોતાના અંગમાં શેમાંય અનુભવ્યો. અને પછી રાજા વગેરે બધા લોકોએ જઈને એ મુનિસિંહને નમસ્કાર કર્યાં. પોતે કરેલ અપમાન માટે રાજાએ એ મુનિ યાસે માફી માંગી અને પછી એ મુનિરાજ એ લોકો તરફ અમૃતની દ્રષ્ટિ જેવી નજર ફેરવતો તેમને ધર્મકથા કહેવા લાગ્યો. જેમ કે:- અનેક પ્રકારની કુલ્પનાને લીધે આત્મામાં સ્વચ્છંદ ભાવો વધે છે; એમાંથી પાપના સંસ્કારો જન્મે છે. એ પાપ-સંસ્કારોને પરિણામે આત્મા પોતે પોતાને જ એવી હાણુ કરે છે કે તે હાણુ, સિંહ, હાથી, સર્પ, ઝેર અને શત્રુઓ તરફથી થતી હાણુ કરતાં ક્યાંય ચડી બંધ એવી હોય છે. સિંહ, હાથી વગેરે હાનિકારક પ્રાણીઓને તો યંત્ર, સ્તંભન, ચારણુ વગેરે વિદ્યાઓવડે કરીને થાંભાવી પણ શકાય છે, પાછો વાળી શકાય છે ત્યારે પાપમાં રાચી પડેલા આત્માને તો ઈંદ્ર પણ ખાળી શકતો નથી-પાછો વાળી શકતો નથી. અથવા સિંહ વગેરે બ્યારે ક્રોધમાં આવે છે ત્યારે માત્ર એક જન્મનો નાશ કરે છે એટલે કે એક જન્મને બગાડે છે, પણ બ્યારે આત્મા અવળો થાય છે-પોતે જ પોતાનો શત્રુ બને છે અને અનંત દુઃખવાળા આ જન્મમરણના ફેરામાં પાડી દે છે ત્યારે તે એક જન્મને નહીં પણ અનેક જન્મોને બગાડે છે. ખરેખરે વિચાર કરીએ તો આત્મા પોતે જ નરકનું ઘોર એવું કૂટશાલ્મલિનું

ઝાડ છે, આત્મા પોતે જ નરકની ઘોર વૈતરણી નદી છે, અને આત્મા પોતે જ નરકનું ભૈરવચંદ્ર છે. આત્મા પોતે જ નરકમાં આવેલી તપેલી એવી કલંબ-વેણુ નામની નરકની નદી છે. આત્મા પોતે જ નરકનું અસિવન છે અને આત્મા પોતે જ પ્રલયકાળની ધગધગતી વજ્રના અગ્નિની જ્વાળાઓ છે. આ રીતે કુમાર્ગે ચડેલા આત્મા પોતે જ બધાં દુઃખનું મૂળ છે. ઉત્તમ વિવેક વગર કોઈની તાકાત નથી કે એ કુમાર્ગે ચડેલા આત્માને ખરેખરી રીતે અટકાવી શકે. એ વિવેક શ્રી જિનવચનને જાણવાથી પામી શકાય છે. અરણીથી પ્રગટેલો અગ્નિ જેમ વનને બાળી શકે છે તેમ વીતરાગના વચનોને સમજવાથી પ્રગટેલો વિવેક પેલા-કુસસ્કારના પાપોને બાળી મૂકે છે. જેમ આગની આંચમાંથી પસાર થઈને શુદ્ધ થયેલું સોનું સૌ કોઈને બધાં પ્રકારનાં સુખ સંપડાવી શકે છે તેમ એ જાતના વિવેકથી શુદ્ધ થયેલો આત્મા પણ સૌ કોઈને પરિણામે દુઃખ વગરનાં બધાં પ્રકારનાં સુખ સંપડાવી શકે છે. વળી, હે રાજા ! શ્રી વીતરાગનાં વચનો પણ કાંઈ જેમ તેમ જાણી લેવાં રેઠાં પડ્યાં નથી, એ વચનોનું જ્ઞાન મેળવવા તો નિરંતર સંયમવાળા ગુરુઓની ઉપાસના કરવી જરૂરી છે. પ્રમાદને તણ દેવો જોઈએ અને ઇંદ્રિયોના વિષય તરફ ભારે વૈરાગ્ય કેળવવો જોઈએ અને ભારે કદાચહોને છોડી દેવા જોઈએ અને શાસ્ત્રોમાં કહેલી હકીકતોને વારંવાર સાંભળવી જોઈએ.

એ મુનિરાજની આવી ઉત્તમ પ્રકારની ધર્મદેશના સાંભળીને લોકોના મનમાં સદ્-ધર્મનાં આચરણુ વિશે રુચિ જાગી અને તેમણે પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે ધર્મક્રિયાઓનું શ્રદ્ધાળુ કાર્યું. રાજાએ દેશવિરતિવ્રત સ્વીકાર્યું અને પેલાં દશ ગામની પહેલીવહેલી ઉપજ ચૈત્યમાં જ જાય એ બાબતનાં દશ શાસનપટ્ટોને પોતે ફરી તાબાં દાનપત્રોરૂપે કરી આપી, તેમાં પોતાના સહીસિક્કા કરી આપી, શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની પૂજા માટે આપી દીધાં. પછી વિજયે ચણાવેલા એ જિનાયતનને પોતાના કુટુંબને ખરાખર ભજાવ્યું અને પોતે મોટા મહોત્સવ સાથે સંયમને સ્વીકારી તેની સાધનામાં ઉદ્યમવંત થયો. આ પ્રમાણે સ્વયંભૂદત્ત નામના મહામુનિએ પોતાની ધર્મદેશનાવડે લોકો ઉપર ઉપકાર કર્યો અને તેમ કરી, રાજાને પૂછીને બહારનાં બીજાં જનપદો તરફ વિહાર માટે નીકળ્યા, અને એ રીતે વિહાર કરતા કરતા તે મુનિ, લાંબા વખત સુધી ભવ્ય જનોને પ્રતિબોધ પમાડી સમ્મેત-શૈલ શિખર નામના પર્વત ઉપર જઈ અનશન કરી અચલ, અનુત્તર એવા શિવને પામ્યો.

આ તરફ સંયમ લીધેલો વિજય પણ ઘણાં શાસ્ત્રોને ભણ્યો. પરમાર્થભાવને ખરાખર સમજ્યો, ત્રણ શિષ્યો કર્યા અને તેણે અનેક ભવ્ય જનોને પ્રતિબોધ આપ્યો. નગરો અને આકરો વગેરે તરફ અપ્રતિબદ્ધપણે વિહાર કરતો કરતો તે વિજય, ચક્રપુરીમાં આવી પહોંચ્યો અને એક ઉદ્યાનમાં ઉતર્યો. સૂત્રપૌરુષી એટલે સ્વાધ્યાયપૌરુષી કરીને પછી તે

પોતાના શિષ્યસમૂહ સાથે શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનાં મંદિરમાં ચૈત્યવંદન માટે ગયો. ત્રણ નિસિદ્ધી કરીને, ત્રણ પ્રદક્ષિણા દર્શને તથા ત્રણ વાર પ્રણામ કરીને, પગ મૂકવાની ભૂમિને ત્રણ વાર પ્રમાણને તથા ત્રણ અવસ્થાના ચિંતનપૂર્વક આડું અવળું ત્રણ દિશામાં બેવાનું તણ દર્શને માત્ર શ્રી જિનબિંબ સામે જ દષ્ટિને સ્થિર કરીને, ત્રણ મુદ્રાયુક્ત એવું ત્રણ પ્રકારનું ધ્યાન કરીને વર્ણાદિલકિતભાવના સાથે તે વિજયમુનિએ ચૈત્યવંદન કર્યું. પછી યોગ્ય સ્થાનમાં બેસીને તે મુનિએ ધર્મદેશના આપવી શરુ કરી. જેમ માલતીની ગંધથી આકર્ષાએલા ભમરા દોડ્યા આવે તેમ દેશના સાંભળવા સારુ સલા ભોગી થઈ ગઈ. વિચિત્ર યુક્તિઓ અને ગહન તર્કોના વિચારને લીધે ગૌરવ પામેલા તેને દેશનામાં દષ્ટિવાદ નામના ખારમા અંગનો સાર કહેવાનો હતો. તે વખતે મીમાંસકમતનો પંડિત પ્રભાકર નામનો ભટ્ટ નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો હે ભગવન! જે શાસ્ત્ર પુરુષે બનાવેલું હોય તે અપ્રમાણ હોય છે તો તમે એવા અપ્રમાણ શાસ્ત્રમાંની વાત શા માટે કહો છો? કદાચ તમે કહો કે-સર્વજ્ઞ પુરુષે બનાવેલું શાસ્ત્ર પ્રમાણ હોય છે અને હું એવા સર્વજ્ઞ પુરુષે બનાવેલા શાસ્ત્રમાંની વાત કહું છું, તો પણ તમે જે સર્વજ્ઞ પુરુષની વાત કરો છો એ પુરુષ 'સર્વજ્ઞ' છે, એમ શી રીતે બાણી શકાય? 'અમુક પુરુષ સર્વજ્ઞ છે' એવું પ્રત્યક્ષ અનુમાન કે આગમ વિગેરે પ્રમાણવાડે બાણી શકાતું નથી અને જે પુરુષ રાગ-દ્રેષવાળો હોય છે તેનું વચન ધૂર્તાના વચનની પેઠે ખોટું હોવાથી પ્રમાણભૂત માની શકાય નહીં માટે ખરી વાત તો એ છે કે-કોઈ પુરુષે નહીં બનાવેલું એટલે અપૌરુષેય એવું વેદવચન જ પ્રમાણભૂત છે એમ માનવું જોઈએ. અને એ વેદવચનદ્વારા કહેવાયેલાં યજ્ઞયાગ વગેરે ધર્મકૃત્યોને જ કૃત્યરૂપે હોવા જોઈએ. પ્રભાકરનું ઉપર પ્રમાણેનું કહેવું સાંભળીને તેને વિજયે કહ્યું કે-ભદ્ર! તું બધું અનુચિત બોલે છે. તું જે કહે છે કે-વેદો વચનરૂપ છે; અને અપૌરુષેય છે એ હકીકત પરસ્પર વિરોધવાળી છે, અર્થાત્ જે વચનરૂપ હોય એટલે કોઈના બોલરૂપ હોય તે અપૌરુષેય શી રીતે હોઈ શકે? તું કહે છે કે-વેદવચન અપૌરુષેય છે, એ વાત સાચી હોય તો એ વેદવચનો અપૌરુષેય હોવાથી હંમેશા કેમ સંભળાતા નથી? જે વચન કોઈનું પણ બોલેલું નથી, તો પછી એ હંમેશા શામાટે ન સંભળાય? જગતમાં આપણે નજરે જોઈએ છીએ કે શંખોને કોઈ પુરુષ વગાડે તો જ એ વાગી શકે છે અર્થાત્ શંખો પુરુષક્રિયાની અપેક્ષા રાખે છે અર્થાત્ જે કાર્ય જેની અપેક્ષા રાખે છે તે કાર્ય, તેમાંથી જ જન્મે છે એમ નહીં બાણીવું જોઈએ; જેમકે ધૂમાડો અગ્નિની અપેક્ષા રાખે છે માટે તે અગ્નિમાં જ જન્મે છે તેમ વચન પણ પછી તે ગમે તે પ્રકારનું હોય તો પુરુષના ઉચ્ચારણની અપેક્ષા રાખે છે, માટે તેનો બનાવનાર પુરુષ છે એમજ સમજવું જોઈએ. વળી પ્રભાકરે કહ્યું કે-શબ્દ એટલે વેદવચન આકાશમાં ઉપલબ્ધ થાય છે માટે તે શબ્દને આકાશનો ગુણ માનીએ

તો શું વાંધો છે ? તો એ વાત પણ યુક્ત નથી. એ રીતે તો જે જે વસ્તુ આકાશમાં ઉપલબ્ધ થાય છે તે બધીને આકાશ શુષ્ટરૂપ માનવી જોઈએ. આકાશમાં શબ્દ ઉપલબ્ધ થાય છે માટે તે, આકાશનો શુષ્ટ થઈ જાય તો પછી, આ ઘડો, પાટલો, ખાટલો, ઝાડ-પાન, માણસ વગેરે બધુંય આકાશમાં જ ઉપલબ્ધ થાય છે, માટે એ બધાંને પણ આકાશના શુષ્ટ લેખવા જોઈએ, શબ્દની પંઠે એ બધાંને નિત્ય પણ માનવાં જોઈએ; પરંતુ ખરી રીતે તમે તેમ માનતા નથી તો પછી શબ્દને પણ આકાશનો શુષ્ટ અને નિત્ય માનવો એ યુક્તિયુક્ત નથી એટલે ન્યાય પ્રાપ્ત વાત એ છે કે-જે કંઈ વચનરૂપ છે તે બધુંય પુરુષ-પ્રણીત છે એમજ સમજવું જોઈએ. તેમાં ય જે વચન સર્વજ્ઞપ્રણીત છે તે વચન પ્રત્યક્ષમાં ઈષ્ટ ક્ષણ આપે એવું જ હોય છે એમ માનવું ખરાખર છે. વળી, ચંદ્રગ્રહણ, સૂર્યગ્રહણ વગેરે જે બનાવો અતીન્દ્રિય છે તેને જે કહી શકે છે તે સર્વજ્ઞ જ હોઈ શકે-સિવાય સર્વજ્ઞ, એવા અતીન્દ્રિય બનાવોને અગાઉથી બીજું કોણ કહી શકે ? જેમના અગાઉથી કહેલા એવા અતીન્દ્રિય બનાવો ખરા પડે છે તેને સર્વજ્ઞ જ કહેવા ઉચિત છે, એ રીતે પણ સર્વજ્ઞની સાબિતી થઈ શકે છે, અને અનુમાન પ્રમાણથી પણ સર્વજ્ઞ હોવાનું નિશ્ચિત જાણી શકાય છે માટે સર્વજ્ઞને ન માનવો એ મહામૂઢતા છે. વેદનો પ્રણેતા કોઈ સર્વજ્ઞ પુરુષ નથી માટે તે અપ્રમાણરૂપ છે અને તેમ હોવાથી તેમાં જણાવેલાં યજ્ઞયાગો પણ ધર્મકૃત્યરૂપે નથી રહેતાં, તેમ એ અપ્રમાણ ભેદવડે જણાવાયેલાં એ યજ્ઞ વગેરે, ઘણાં જીવોના નાશક હોવાથી કલ્યાણના પણ કારક નથી થતાં વળી, વેદમાં આવેલાં વચનોમાં પરસ્પર મોટો વિરોધ છે. વેદમાં એક સ્થળે કહેલું છે કે મમ હિંસ્યાત્ સર્વભૂતાનિ અર્થાત્ સર્વ ભૂતોની હિંસાને છોડી દેવી અને બીજે સ્થળે કહેલું છે કે-મધ્યાન્હ થાય ત્યારે છસેં બકરાંઓને મારી નાખવાં-આ પ્રમાણે વેદના વાક્યોમાં એક બીજામાં ભારે વિરોધ વર્તે છે. વેદ આ જાતનો વિરુદ્ધ વાક્યોવાળો છે છતાં એ પ્રમાણરૂપ મનાય તો ભારે ખેદની વાત છે. એ પ્રમાણે એ વિજ્ય મુનિએ, વેદવાદી પેલા ભટ્ટ પ્રભાકરને ઘણી શાસ્ત્રીય યુક્તિઓથી સમજાવ્યો ત્યારે તે ખરી હકીકત સમજી શક્યો અને એનામાં સમ્યક્ત્વનો ભાવ જાણ્યો. પછી, તે પ્રભાકરે મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરી એ વિજ્યમુનિ પાસે દીક્ષા લીધી. એ પ્રભાકર મુનિ પણ બધાં શાસ્ત્રોને ભણ્યો. ઉત્સર્ગ શું કહેવાય ? અપવાદ શું કહેવાય ? એ બધી વિધિનો તેને ખ્યાલ આવ્યો અને એવો મહાજ્ઞાની પ્રભાકર મુનિ, પોતાના ગુરુ સાથે ઘણા લાંબા સમય સુધી આ પૃથ્વી ઉપર વિહર્યો.

હવે, વિજ્યમુનિએ પોતાનો અંતકાળ પાસે આવ્યો જાણી સંલેખના કરી, આહાર-પાણીનો ત્યાગ કર્યો અને તે, ત્રિકૂટગિરિ ઉપર શુદ્ધ પ્રાસુક સ્થાનમાં અનશન સ્વીકારીને રહ્યો. ત્યાં મરણ પામી, સૌધર્મ નામના સ્વર્ગમાં ચંદ્રાલ નામના વિમાનમાં તે, સોનાના વર્ણુ જેવા

નિર્મળ શરીર વાળો દેવ થયો અને ત્યાં તેનું આયુષ્ય બે સાગરાપમનું હતું. હવે, તે પ્રભાકર અપ્રતિબદ્ધપણે ભૂતળ ઉપર વિહાર કરતાં કરતાં કાલક્રમે ચક્રપુરી નગરીમાં આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં ઉચિત સ્થાનમાં ઊતર્યો. પછી, પોતાના તપસ્વી શિષ્યોને સાથે લઈને તે પ્રભાકર મુનિ, પેલા શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરમાં ગયો. ત્યાં જઈને દેવદર્શન કરીને તે યોગ્ય સ્થળે બેઠો અને ધર્મકથા કહેવા લાગ્યો. ત્યાં નગરીના લોકો પણ આવી પહોંચ્યા. હવે, પાણીવાળા મેઘની ગર્જના જેવા ગંભીર શબ્દોવડે તે ધર્મકથા કહે છે, એટલામાં બધી દિશાઓને ઊજળી કરતો પેલો સૌધર્મ સ્વર્ગમાં રહેલો વિજ્યદેવ, તેની પાસે આંચો. એ વિજ્યદેવનો આ પ્રભાકર મુનિ સાથે ગાઠ સંબંધ હતો એટલે જ તે, તેની પાસે ગયો. ઇદ્રની પેઠે શોભાયમાન એ દેવ, ચૈત્યમાંનાં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનને વાંદીને અને પ્રણામ કરીને જમીન ઉપર મુનિની સામે બેઠો. એ દેવને બોધને આખી સભા બાહુ કે ચિત્રમાં ચિતરેલી ન હોય અથવા ચૂના વગેરેથી બાહુ બનાવેલી ન હોય એ રીતે ક્ષી આંખે-આંખનું મટકું માર્યા વિના તેના તરફ શીઘ્ર, એક ચિત્તે બેઠું રહી. પ્રભાકર મુનિ શ્રુતશાની હતા તેથી તે પોતાની સામે બેઠેલા દેવના ચિત્તની સ્થિરતાનો ભાવ બાહુી શક્યા અને એ દેવ, વિજ્યમુનિના ભવમાં પોતાનો શુરુ હતો તેથી તેના ઉપરના પક્ષપાતને લીધે કહેવા લાગ્યા. આ સામે બેઠેલા દેવ એ મહાત્મા છે, એણે જ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું જીર્ણમંદિર ઉદ્ધરણું છે અને એ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરીને એણે પોતાનો અને બીજા અનેક ભવ્ય-જીવોનો પણ ઉદ્ધાર કર્યો છે. જો ચૈત્ય ન હોત તો અહીં સાધુ આવી શકે શી રીતે ? અને સાધુઓ ન આવે તો અમારી જેવાને પ્રતિબોધ પણ કેમ થાય ? ચૈત્યો ન હોત તો ચંદ્ર જેવા ધવળ શ્રી જ્ઞાનશાસનનો, મોહના પ્રભાવને હઠાવી દે એવો સર્વત્ર અધિક પ્રચાર પણ કેમ કરીને થાય ? વધારે કહેવાથી શું ?

વિજ્ય ! તું ધન્ય છે. તું જ વિજ્યવંત છે. ગાયના પગલાથી પડેલો ખાડો જેમ જલ્દીથી ટપી જવાય છે તેમ તું સંસારના મહાસાગરને ટપી-તરી ગયો છે. વળી, તે તારી નિર્મળ કીર્તિને વધારી છે. તું પુણ્યવંત પુરુષો માટે ઉદ્ધારણુરૂપ બનેલો છે. શ્રી તીર્થંકર ભગવાનમાં તારી ખરેખરી સ્વાભાવિક-બનાવટી નહીં એવી ભક્તિ છે અને તેને લીધે જ તે આ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર સમરણું છે. આ જગતમાં અનંત જીવો ભમ્યા કરે છે, તેઓ અનેક પ્રકારે પાપ કરે છે અને હિંસાનાં અનેક સાધનો ઊભા કરી જિંદગી પૂરી કરી મોતને માર્ગે આલ્યા બંધ છે. તેઓ કોઈ પણ પ્રકારનો સદ્ગુણ મેળવી શકતા નથી. તેમાં હે વિજ્ય ! તું એક જ ધન્ય છે કે તે પર્વત જેવું ઊંચું અને જોનારને અચંબો પમાડે તેવું શ્રી જ્ઞાનમંદિર કરાવીને સ્વાર્થને સાધ્યો તથા પરાર્થ-પરોપકાર પણ કર્યો.

એવા ઊંચા ઊંચા જિનમંદિરો હૈયાત ન હોય તો જૈન દર્શન પણ ન જણાય અને એવી પરિસ્થિતિમાં “લોકો મિથ્યાત્વથી ભરેલા છે, આજકાલ સારા સાધુઓ રહ્યા નથી, તેમનો વિચ્છેદ થઈ ગયો છે, અતિદ્રિયજ્ઞાન પણ લોપ પામ્યું છે,” એવા એવા નિરાશાના (અજ્ઞાન ભરેલાં) વચનો લાંબા વખત સુધી-હજારો વર્ષો સુધી સ્થિર રહી શકે અને જહોલોકો એવું એવું જ કહ્યા જ કરે. માટે ભાગ્યવાન પુરુષો તો જિનશાસનની ઉત્પત્તિ માટે ચૈત્યનિર્માણના ઉત્તમ કાર્યનાં ઉદ્ધમવંત થવું ઘટે જ. આ રીતે તે પ્રભાકર સાધુ ઉપદેશ આપતો હતો અને લોકો અચંબાને લીધે આંખો તાકી તાકીને હુંસાતુંસીથી પેલા વિજયદેવ તરફ ભેઠ રહ્યા હતા તે વખતે ચતિઓના ચરણકમળને વાંદીને એ દેવ, પોતાના સ્વર્ગના માર્ગ લાણી વળી ગયો, અને મોહમૂઢતાને હણી શકેલા લોકો પણ નગરના માર્ગ તરફ ચાલ્યા ગયા.

એ પ્રમાણે શ્રી કથારતન કોશમાં ચૈત્યના અધિકારમાં વિજયતું કથાનક સમાપ્ત થયું.

શ્રીજિનબિંબ પ્રતિષ્ઠાપ્રક્રમે (કરાવવા વિષે) મહારાજ પદ્મનૃપની કથા.

કથા ૧૨ મી.

વિધિપૂર્વક શ્રીજિનપ્રતિમાનું વિધાન અને તેની પદ્ધતિ.

શ્રી જિનનું મંદિર કરાવ્યું પરંતુ તેમાં શ્રી જિનવરની પ્રતિમા ન પધરાવી હોય ત્યાં સુધી તે મંદિર સમ્યગ્ધર્મબુદ્ધિનું કારણ થઈ શકતું નથી, માટે શ્રી જિનનું મંદિર કરાવ્યા પછી તેમાં શ્રી જિનની પ્રતિમા પધરાવવી જ જોઈએ, એટલે અહીં લગ્ય જનોને સમજાવવા શ્રી જિનની પ્રતિમા કેવી રીતે કરાવવી એ વિશેનો વિધિ કહેવાનો છે. સારો વાર જોઈ સૂત્રધાર(સલાટ)ને યોલાવી તેની પૂજા કરવી જોઈએ. અને પછી પોતાના વૈભવની શોભા વધે એ રીતે તે સૂત્રધારને ધન આપવું એટલે શ્રીજિનની પ્રતિમાનું મૂલ્ય આપવું, પરંતુ એ યાદ રાખવું જોઈએ કે-સૂત્રધાર નિર્દોષ હોવો જોઈએ, સૂત્રધાર સરળ પ્રમાણિક અને પવિત્ર હોવો જોઈએ. કદાચ નિર્દોષ સૂત્રધાર ન મળે તો પછી સમા પ્રમાણે જેવો તે મળે તેવાનો પણ આદર કરી સમય પ્રમાણે મૂલ્ય વગેરેનો નિશ્ચય કરવો અને તેનું શ્રી જિનપ્રતિમાનું પૂરેપૂરું મૂલ્ય આપવું-મૂલ્ય આપતાં કોઈ પણ રીતે કંબુસાઈ કે અનીતિ વગેરે કોઈ દોષ ન થાય એ ધ્યાન રાખવું-પૂરો વિવેક કર્યા વગર ગમે તેમ કિંમત ઠરાવતા મહાન દોષ પેદા થાય છે. એ અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવું. ગમે તેમ કિંમત ઠરાવતાં એટલે સસ્તું પડાવી લેવાની બુદ્ધિથી ઠગાઈ કરવાં જતાં પેલો દોષ એ લાગે છે કે-સૂત્રધાર શ્રી જિનપ્રતિમાને સારી રીતે ઘડશે નહીં. વળી સસ્તું પડાવી લેવાની દુર્મતિ જાગતા વધારાનું દેવદ્રવ્ય ખાઈ જવાનું મન થશે અને તેથી શ્રી જિનબિંબ કરાવનાર અને તેના બીજા સહચરો પણ દેવદ્રવ્યના લક્ષણમાં નિમિત્તરૂપ બને છે એટલે પરિણામે એ બધા સંસારમાં અનંતકાળ સુધી ભમ્યા કરે છે. આવા દોષ ન થાય તે માટે ખાસ કાળજી રાખવી, એથી બન્ને પક્ષોમાં પરસ્પર પ્રીતિ વધે છે અને અવિશ્વાસ નથી રહેતો અને બન્ને પક્ષો-પ્રતિમા ઘડનાર અને પ્રતિમા ઘડાવનાર એ બન્ને પક્ષો-વચ્ચે પરમ સ્નેહવાળો સંબંધ બંધાય છે તથા એ સંબંધ જિંદગી સુધી ટકી પણ રહે છે. વળી શ્રી જિનપ્રતિમાને ઘડાવનારે એમ સમજવું જોઈએ કે આ શ્રીજિન-પ્રતિમા સદ્ધર્મની બુદ્ધિનું નિમિત્ત છે માટે તેનો ઘડનાર ઘણો મોટો ઉપકારી છે, એના જેવો જગતમાં બીજો કોઈ ઉપકાર નથી; એ જાતનો સુંદર વિચાર કરી તે સૂત્રધાર તરફ બહુમાન રાખવું એ વિશેષ યોગ્ય છે. જે જે પ્રકારે સૂત્રધારના ચિત્તને સંતોષ પહોંચાડી શકાય તે બધા પ્રકારે અજમાવી તેના ચિત્તને પ્રસન્ન રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો. એમ કરવાથી તે શ્રી જિનપ્રતિમાને ઘણી સરસ લાવનાથી સુંદર રીતે ઘડી આપી શકે છે.

ન્યારે શ્રી જિનજિંબ તૈયાર થઈ જાય ત્યારે દશ દિવસમાં તેની પ્રતિષ્ઠા કરી લેવી જોઈએ. તે પ્રતિષ્ઠાના ત્રણ પ્રકાર બતાવેલ છે. પેલી વ્યક્તિઆખ્યા, બીજી ક્ષેત્રઆખ્યા અને બીજી મહાઆખ્યા. એ ત્રણે પ્રતિષ્ઠાનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે સમજવાનું છે. વ્યક્તિઆખ્યા એટલે કોઈ એક જ શ્રી જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા અર્થાત્ જે વખતે જે તીર્થ કરને પ્રધાનરૂપે ઠરાવ્યા હોય તેની એકની જ પ્રતિષ્ઠા. ક્ષેત્રઆખ્યા એટલે અમુક એક જ તીર્થ કરને પ્રધાનરૂપે ન ઠરાવતા બધા તીર્થ કરોની-શ્રી ઋષભદેવ વગેરે બધા જિનવરોની પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવી અને મહાઆખ્યા એટલે મોટામાં મોટી પ્રતિષ્ઠા અર્થાત્ એક સાથે ૧૭૦ જિનવરોની પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવી તે મહાઆખ્યા મોટી આખ્યાવાળી-મોટી પ્રસિદ્ધિવાળી પ્રતિષ્ઠા. આમાંથી ગમે તે એક પ્રતિષ્ઠા કરી શકાય છે. જેવો સમય, જેવી શક્તિ અને જેવા પરિણામ. એ બધું નજરમાં રાખી જે, જેવી પ્રતિષ્ઠા કરી શકવા સમર્થ હોય તેને તે યોગ્ય છે. ઘણી પ્રતિમાઓને પધરાવતાં તેમાં પેલી પખાળ-પેલી પૂજા કોની કરવી ? તીર્થ કરો તો બધાય સરખા છે છતાં તેમાં અમુક જ મૂળનાયક અને બીજા તેવા નહીં. વગેરે પ્રકારની કલ્પનાથી આશાતના થવાનો સંભવ નથી. જે પૂજા કરનાર છે તેના મનમાં શ્રીજિનવરો પ્રત્યે એક સરખો જ આદર છે, એથી અનેક પ્રતિમાઓ હોવા છતાં પખાલ વગેરેને પ્રસંગે કોઈ પ્રકારની આશાતના થવાનો ભય રહેતો નથી. આશાતનાનો સંભવ પરિણામની અશુદ્ધતામાં છે. એથી ન્યાં પરિણામ નિર્મળ હોય ત્યાં આશાતના થતી નથી. આવશ્યક ચૂંચિ વગેરે અનેક અથોમાં શ્રી જિનજિંબ સ્થાપવાનો વિધિ બતાવ્યો છે ખરો, પરંતુ તે વિધિ તો ચરિતાનુવાદરૂપ છે એટલે તેમાં બતાવ્યા પ્રમાણે અક્ષરશઃ અનુકરણ કરવાનું નથી અર્થાત્ બતાવેલી વિધિ કરતાં વધારે બીજી ધર્મપોષક ક્રિયાઓ કરવામાં તે વિધિ નડતરરૂપ નથી. એ પ્રમાણે સુમુક્ષુ શ્રાવક પોતાની શક્તિ પ્રમાણે શ્રીજિન-પ્રતિમાને ઘડાવે. પછી તે મોટી હોય કે નાની હોય, પાષાણની હોય કે મણિની હોય, શ્રીજિનની પ્રતિમાને કરાવનાર ગૃહસ્થ પદ્મરાજની પેઠે શિવપદને મેળવે છે. એ પદ્મરાજની વાત આ પ્રમાણે છે.

સુહંકરા નામે એક મોટી નગરી છે, જેમાં ઘણી સરસ મહેમાનગતિ થતી હોવાથી કાંઈ ભય કે વિપ્લવનું નિશાન પણ દેખાતું નથી. એ નગરીમાં ઘરે ઘરે હંસ, કપિંજલ, પોપટ, મેનાના મધુર શબ્દો સંભળાતા હોવાથી, જોનારને મનોહર દેખાય છે. એ નગરીમાં વસનારા પુરુષોની કીર્તિ, મહાદેવના અટ્ટહાસ્ય સમાન નિર્મળ-શ્વેત છે, તેથી એ વિશેષ સુશોભિત છે. વળી, અનંતોપભોગ સુંદર એવી એ નગરી લક્ષ્મીની વક્ષસ્થલી સમાન છે. અર્થાત્ જેમ અનંત-શ્રીકૃષ્ણ લક્ષ્મીના હૃદયનો ઉપભોગ કરે છે તેથી તે(લક્ષ્મી) સુંદર દેખાય છે તેમ એ નગરી પણ અનંત-અનેકાનેક

ઉપલોગથી-વિલાસોથી સુંદર દેખાય છે. વળી, ભૂરિભવ્યપર્વાનુગતશરાસનચષ્ટિ જેવી આ નગરી છે. અર્થાત્ ધનુષ્યની લાકડીમાં જેમ ભૂરિ-ઘણાં, ભવ્ય-સુંદર, પર્વ-ગાંઠાઓ છે તેમ આ નગરીમાં ભૂરિ-ઘણાં, ભવ્ય-સુંદર, પર્વ-ઉત્સવો થયા કરે છે. એવી નામ તેવા ગુણવાળી આ સુહંકરા (સુખ કરનારી કે શુભ કરનારી) નગરી આખા બ્રહ્માંડમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. તેવી એ નગરીમાં સૂરપ્પલ (શૂરપ્રભ કે સૂર્યપ્રભ) નામે રાજા રાજ્ય કરે છે. એ રાજાનો મહિમા ઈન્દ્ર કરતાં પણ વધારે છે, જેની આજ્ઞા સાંભળતાં જ શત્રુગણ ભયથી થરથરી ભય છે અને નમી પડે છે. સરોવરના મધ્ય ભાગમાં બહુપત્ર અલંકૃત-બહુ પાંખડીવાળું કમલ જેમ શોભે છે તેમ એ રાજાના રાજ્યમાં બહુપાનકમલા અલંકૃત ઘણાં સુપાત્રો વસે છે, અને કમલા-લક્ષ્મીનો પણ નિવાસ છે. વળી એ રાજા કોઈ મોટા વૃક્ષ જેવો છે. જેમ મોટા વૃક્ષો ઉપર અનેક સઉણ-શકુન-પક્ષીઓ આશરો મેળવે છે તેમ આ રાજાના રાજ્યમાં અનેક સઉણ-સગુણ-ગુણી પુરુષોએ આશરો મેળવેલ છે. એવા પ્રકારના ગુણવાળી એ સૂરપ્પલ રાજાની કીર્તિ દશે દિશામાં ફેલાઈ આખા જગતમાં કુસુદિની પેઠે સુવાસ પ્રસરાવી રહી છે. તે રાજાને લીલાવતી નામે રાણી છે. એ રાણી તેની બાધી રાણીઓમાં પ્રધાન પદ્મરાણી છે, અને જાણે સાક્ષાત્ રાજલક્ષ્મી ન હોય એવી લાવણ્યવાળી છે. સમય પ્રમાણે એ બંને સાંસારિક સુખવિલાસ અનુભવી રહ્યા છે. અને એ રીતે તેમના દિવસો સુખે સુખે વીતી રહ્યાં છે.

બીજે કોઈ વખતે રાજે લીલાવતી રાણી સુખશય્યામાં સૂતેલી હતી ત્યારે તેને એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે-જાણે તેના સુખમાં વિશેષ સુગંધથી મહેકતું અને તેને લીધે ઉપર ગુંજતા ભ્રમરાઓના અવાજોથી વિશેષ મનોહર લાગતું એવું કમળ પેસતું હોય. એવું સ્વપ્ન બેઠંને તે રાણી બગી ગઈ. પોતાની યુદ્ધિથી એ સ્વપ્નનો અર્થ વિચારતાં રાણીને લાગ્યું કે-તેને એક ઉત્તમ પુત્ર થવો જોઈએ અને એ સ્વપ્નની વાત રાજાને જણાવતાં તેણે પણ કહ્યું કે-તને સારો એવો ઉત્તમ પુત્ર જન્મશે. રાણીને રાજાના વચનની હકીકત નિશ્ચિત જણાઈ અને તેથી તે સુખપૂર્વક રહેવા લાગી. પછી કેટલાક મહિનાઓ ગયા પછી ગર્ભના પ્રસાવને લીધે રાણીને ધર્મની મીમાંસા કરવાનો મોહ જાગ્યો એટલે ધર્મ અને તેનું સ્વરૂપ જાણવાના રાણીને ભારે કોડ થયા. એ કોડ રાજાના જણવામાં આવ્યા. કોડો(મનોરથ) પૂરા કરવા સારુ રાજાએ અનેક ધર્મચાર્યોને-પાખંડીઓને બોલાવ્યા અને તેમની સાથે રાણી સમજે તે રીતે ધર્મ વિશે વિચારો કરવા શરુ કર્યા. એ વિચારો સંક્ષેપમાં આ પ્રમાણે છે. પ્રથમ વૈદિક ધર્મના આચાર્યો આવ્યા અને તેમણે કહ્યું કે-યજ્ઞમાં બકરાતું બલિદાન દેવાથી ધર્મ થાય છે. પછી, જૌદ્ધ ધર્મના આચાર્યો આવ્યા, તેમણે જણાવ્યું કે-કરુણા રાખવાથી ધર્મ થાય છે. ત્યારબાદ શિવમાર્ગના પ્રવર્તક યતિ આચાર્યોએ આવીને જણાવ્યું કે-દીક્ષા લેવાથી ધર્મ થાય છે. પછી સ્નાતક પરંપરાના

અનુગામી આચાર્યોએ આવીને કહ્યું કે-સ્નાન, શૌચ વગેરે પાળવાથી ધર્મ થાય છે. પછી છેલ્લે કપિલમતને માનનારા આચાર્યો આવ્યા અને તેમણે સ્થાપિત કર્યું કે-તત્ત્વજ્ઞાનથી જ ધર્મ નીપજે છે. એ પ્રમાણે તે તે બુદ્ધ બુદ્ધ ધર્મચુરુઓએ આવીને પોતપોતાના શાસ્ત્રને અનુસારે ધર્મનું બુદ્ધ બુદ્ધ સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું.

રાણીએ એ બધી ધર્મના સ્વરૂપની બુદ્ધી બુદ્ધી હકીકતો સાંભળી છતાં તેને પ્રસન્નતા ન ઉપજી અર્થાત્ ધર્મની મીમાંસા વિશે રાણીને જે મોહ થયો હતો તે લેશ પણ પૂરો ન થયો. એમ થવાથી તે ઘણી દુઃખળી પડવા લાગી. રાણીને દુઃખળી પડતી જોઈને રાજાને ભારે ઉદ્વેગ થયો, અને તેણે પોતાના પ્રધાન પુરુષોને આ બધી વાત કહી. પ્રધાનોએ કહ્યું કે-પહેલા આવેલા હતા તે કરતાં બુદ્ધ બીજા એક ધર્મચાર્ય છે, તેઓ હજુ અહીં આવ્યા નથી. તે બાબતની કાળજીથી તપાસ કરતાં નંદનવનના એકાન્ત પ્રદેશમાં રહેલા, સ્વાધ્યાય તથા ધ્યાનમાં નિરંતર તત્પર રહી મનને નિગ્રહમાં રાખતા એવા એક ધર્મસિંહ નામના આચાર્ય હજી રાણી પાસે નહીં આવેલા મળી આવ્યાં. પ્રધાનોએ એમને વિશે રાજાને નિવેદન કર્યું, અને રાજાએ તેમને ભારે માનપૂર્વક બોલાવ્યા. તે આચાર્ય પોતાના કેટલાક શિષ્યો સાથે રાજકુલમાં આવ્યાં, અને યોગ્ય આસન પર બેઠા. રાણીએ ભક્તિભાવથી તેમને વંદન કર્યું અને અગાઉ આવી ગયેલા તે તે ધર્મચાર્યોએ ધર્મનું જે સ્વરૂપ બુદ્ધ બુદ્ધ જણાવેલું હતું તે બધું તેમને નિવેદિત કર્યું. આચાર્યે એ વિશે ગંભીર વિચારણા કરીને રાણીને ધર્મ વિશે પોતાના વિચારો જણાવતાં કહ્યું કે:-

હો મહાનુભાવ ! બીજા ધર્મચાર્યોએ જણાવેલો ધર્મ વિચાર કેવળ મૂઠ્ઠા માણસના મનને ગમે તેવો છે, પરંતુ ચુકિતઓથી તેનો વિચાર કરવામાં આવે તો તે ટકી શકે તેવો નથી. તે ચુકિતઓ સાથેની વિચારણા આ પ્રમાણે છે:-પેલો વૈદિક આચાર્ય કહી ગયો કે-યજ્ઞમાં બકરાનો હોમ કરવાથી ધર્મ થાય છે એટલે તેના કહેવા પ્રમાણે હિંસા કરવાથી ધર્મ થાય છે એમ થયું, અને એમ થવાથી જે લોકો સુકૃત્ય કરનારા છે અર્થાત્ હિંસા, અસત્ય, વ્યભિચાર વગેરે દોષો ટાળનારા છે તેઓને ધર્મ થતો નથી, અર્થાત્ તેઓ ધર્મથી છંડાયેલા રહે છે એમ તાત્પર્ય નીકળ્યું. કદાચ એ વૈદિક મુનિ એમ કહે કે-મંત્રો બોલીને બકરાનો હોમ કરવામાં દોષ નથી એટલે જેઓ મંત્રો બોલનારા છે તેમને દોષ લાગતો નથી તો પછી શાકિનીઓ પણ મંત્રોની બાબત જ છે છતાં તેમનો નિગ્રહ કેમ કરો છો ? અર્થાત્ મંત્રો બોલનાર ધાર્મિક હોય અને તેમને દોષ ન લાગતો હોય તો શાકિનીઓ પણ મંત્રો બોલનારી હોવાથી નિર્દોષ રહી છતાં તેમનો નિગ્રહ શા માટે કરવામાં આવે છે ? હવે, બીજો બૌદ્ધ મુનિ એમ કહી ગયો કે-કરુણા કરવાથી ધર્મ થાય છે. તેમનું આ કથન પણ દર્શક જ છે. તે પોતે તો પાત્રમાં પડેલા માંસને ઘણી ખુશીથી આરાગે છે

તો પછી આમાં કરુણા ક્યાં રહી ? શિવમાર્ગના યતિઓએ કહેલું કે-માત્ર દીક્ષા લેવાથી ધર્મ થાય છે એ પણ તદ્દન ખોટું છે. ખરી રીતે તો શુદ્ધ ક્રિયા-સદાચરણની પ્રવૃત્તિ અને શુદ્ધ જ્ઞાન-વિવેક વિના કેવળ દીક્ષા લેવાથી કશો ફાયદો થતો નથી, માટે તે વૈદિક વગેરે આચાર્યોએ બતાવેલ તે બધાય ધર્મવિચારે મૂઢમતિને યોગ્ય છે પરંતુ જેઓ વિચારવિવેકમાં કુશળ છે તેમને માટે તો રત્નત્રયરૂપ ધર્મનો અંગીકાર જ યોગ્ય છે.

રાજની પટ્ટરાણી બોલી:-એ રત્નત્રય ધર્મ શું છે ? આચાર્ય બોલ્યા:-સાંભળ—

બધા નાનાં મોટાં પ્રાણીઓની રક્ષા કરવી, અને તેમની બધાંની તરફ કરુણા સખવી તથા ઇન્દ્રિયોનો અને કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરેનો નિગ્રહ કરવો એનું નામ અવિરુદ્ધ ધર્મ કહેવાય. અઠાર દોષ વગરના, કેવળજ્ઞાનના પ્રકાશવાળા, સર્વથા નિરંજન, જ્ઞાની અને ત્રણ લોકમાં પ્રસિદ્ધ એવા જિન દેવ કહેવાય. ધર્મને આચરનાર, ધર્મનું આચરણ કરાવનાર, વૈરાગ્યવાળો, સંવેગી, ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબૂ મેળવનાર, બધાં પ્રાણીઓની રક્ષા કરનાર એવો મુનિ તે ધર્મશુરુ કહેવાય. આ રીતે ધર્મ, દેવ અને ગુરુ એ રત્નત્રય-ત્રણ રત્ન કહેવાય. જેમની પાસે આ રત્નત્રય છે તેઓનું દારિદ્ર્ય દૂર થાય છે, અને જેઓ હીનપૂણ્ય છે તેઓને આ રત્નત્રય ધર્મ સ્વપ્નમાં પણ સાંપડતો નથી. હે ભદ્ર ! જેમ કેઈ સોનાને કસોટી પર કસીને પછી જ દ્યે તેમ તારી શુદ્ધ બુદ્ધિની કસોટી વડે બરાબર પરખ કરીને આ મહાકલ્યાણકારી એવા રત્નત્રય ધર્મનું ગ્રહણ કર. આચાર્યે આ પ્રમાણે સમજાવ્યા પછી એ પટ્ટરાણીએ પોતાની નિપુણ બુદ્ધિદ્વારા ધર્મતત્ત્વના યથાર્થ સ્વરૂપનો વિચાર કર્યો, અને તેના મનમાં આચાર્યે જણાવેલું દેવ, ગુરુ અને ધર્મનું સ્વરૂપ બરાબર ઠસી ગયું. પછી, જાણે પોતા પર અમૃત છંટાયું ન હોય એ રીતે પોતાની બલતને પ્રસન્ન માનતી રાણીએ શ્રી જિનધર્મનો સ્વીકાર કર્યો, અને મિથ્યાત્વ અસત્યનો ત્યાગ કરી તે જિનધર્મનું યથોચિત આચરણ કરવા લાગી. આચાર્ય તો પછી પોતાના સ્થાને પાછા ચાલ્યા ગયા.

એ રીતે રાણીનો ડોહલો વખત જતાં પરિપૂર્ણ થયો અને સારાં કરણ, નક્ષત્ર અને યોગ આંબે રાણીએ પુત્રને પ્રસવ્યો. તેના સંરક્ષણ માટે રાજાએ એક ક્ષીરધાત્રી(દૂધ પાનારી કે ધવરાવનારી), બીજી મન્જનધાત્રી(નવરાવનારી), ત્રીજી મંડનધાત્રી(શણગાર કરનારી), ચોથી ક્ષીરધાત્રી(રમાડનારી) પાંચમી અંકધાત્રી(બોળામાં બેસારનારી કે કેડે બેસારી ફેરવનારી) એમ પાંચ ધાત્રીઓનો(ધાઈમાતાઓનો) પ્રબંધ કર્યો અને તે પુત્રનું નામ પડમ(પદ્મ) પાડયું. ક્રમેક્રમે વધતો તે ગુરુ પાસે પુરુષની બહોંતેર કળાને શીખતો યુવાવસ્થાએ પહોંચ્યો. પછી ‘ એ હવે યોગ્ય થયો છે ’ તેમ જાણી રાજાએ તેને યુવરાજ પદે સ્થાપ્યો. એ પદ્મકુમાર, યુવરાજ પદે આવ્યા પછી યથાવકાશ શત્રુરાજાઓ સાથે લડાઈઓ લડવા લાગ્યો. રાજાને એમ

થયું કે-લાડાઈઓની પ્રવૃત્તિમાં પડેલો પુત્ર કહાચ મરી પણ બચ; માટે તેને તેમ કરતો અટકાવવા રાજાએ પોતે જ તેને યુવરાજપદેથી ઊઠાડી લીધો. આમ થવાથી પદ્મકુમારને પોતાનું ભારે અપમાન થયેલું લાગ્યું અને તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે:-

સ્થાનબ્રહ્મ થતાં જેમ કદલી (કેળ), શાંતિ આપનારી થતી નથી તેમ સત્પુરુષો પણ સ્થાનબ્રહ્મ થતાં શી રીતે શાંતિકર થાય ? વળી જેઓ મોતી લેવા પડે છે તેઓ હાથને વીસામો આપે તો મોતીને શી રીતે મેળવી શકે ? તથા, જેની પાસે પાંચજન્ય શંખ છે છતાં જે આખા જગતને ભદ્ર શબ્દવડે ઠાંસોઠાસ ભરી દેતો નથી તેને પુરુષોત્તમ કોણ કહે ? વળી માનવ, બીજાના માહાત્મ્યવડે કીર્તિને-પ્રશંસાને પામી શકતો નથી માટે હું કોઈ ન બાંધું તે રીતે કોઈ અબાણ્યા સ્થાને નીકળી બાઉ અને મારી બાતની તુલના કરી બેઉ-પરખ કરી બેઉ. આ રીતે નિશ્ચિત વિચાર કરીને તે પદ્મકુમારે પોતાના વેશનું પરિવર્તન કર્યું અને તે, પોતાના ઘરથી બહાર નીકળી પડ્યો. અનેક દેશદેશાંતરમાં ભમતો ભમતો તે, એક તપોવનમાં આવી પહોંચ્યો. તે તપોવનમાં તેને એક લીમ નામે તાપસ મળ્યો, અને તે રાજકુમારે ત્યાં તેની સાથે કેટલાક દિવસ નિવાસ કર્યો. રાજકુમાર અને તાપસ વચ્ચે ગાઠ સ્નેહ બંધાઈ ગયો અને તેથી તાપસે રાજકુમારને પોતાનો 'પુત્ર' ગણ્યો.

વખત જતાં રાજકુમારે તાપસને પગે પડી, નમસ્કાર કરી, બહાર જવાની સંમતિ માગી. તાપસ તેને પુત્ર સમાન ગણતો હોવાથી તે બહાર જતાં તેના વિરહથી તે ક્રયર જેવો થઈ આંખમાં આંસુઓ લાવી રાજકુમારને કહેવા લાગ્યો:-હે બચ્યા ! મુનિઓ કોઈ ઉપર પ્રેમ કરે તે જ ઘણું જ અનુચિત છે. તારા પ્રેમને લીધે હું મારી બાતને તારી વિના શકવા સર્વથા અસમર્થ બની ગયો છું. વળી, તારા જેવા ઉપર સ્નેહ કરીને હું તારો કશો ઉપકાર પણ કરી શક્યો નથી, તો પણ મારી પાસે મારા પૂર્વ ગુરુઓ પાસેથી મેળવેલો એવો વિસ્સમુહ (વિશ્વમુખ) નામના યજ્ઞનો મંત્ર છે તો હે બચ્યા ! તે મંત્ર હું તને આપું છું તો લે અને એ તને દેશાંતરમાં ભમતાં સહાયકારી થશે અને તારી આપહાઓને અટકાવશે. કુમારે તે તાપસનું વચન સ્વીકાર્યું અને તાપસે તેને પૂર્વસેવા વગેરે વિધિની સાધના કરીને મંત્ર આપ્યો. હવે કાળીચૌદશનો દિવસ આવતાં રમસાનમાં જઈને કુમાર તે મંત્રની સાધના કરવા લાગ્યો.

રમસાનમાં જઈને કુમાર, બાપની મુદ્રા કરીને, મનને નિશ્ચળ રાખીને તે મંત્રની સાધના કરવા લાગ્યો એટલામાં દેખતાં જ ભારે ડર પેદા થાય એવા ભયંકર દેખાવવાળો, સાક્ષાત્ મૃત્યુ જેવો લાગતો અને પ્રમાણ કરતાં વધારે ઊંચા અને ભારે શરીરવાળો એક પિશાચ્ય શીઘ્ર કુમાર પાસે પહોંચ્યો અને કુમાર ઉપર ભારે કોપ કરીને તે કહેવા લાગ્યો કે: 'આ આતું તે શું અસંબદ્ધ કામ શરુ કર્યું છે ?' કુમાર બોલ્યો: તું નકામો શાને

શ્રમ કરે છે ? તારાથી ડરી બચ એવો આ માણસ ન હોય. હું મારા પિતાનો અને રાજ્યનો સુદ્ધાં ત્યાગ કરતાં ડર્યો નથી. વળી હું મારી છાતી ફાટી બચ એવાં સેંકડો દુઃખો પડતાં પણ ડરું એમ નથી એટલે તને તો તણુખલાની તોલે પણ ગણું એમ નથી. કુમારે એમ કહ્યા છતાં પેલો પિશાચ પોતાની લાંબી, મેલી અને પીળી જટાને દિશાઓમાં ફેલાવવા લાગ્યો, શરીરથી આકાશને ભરી દેવા લાગ્યો, અને બચથી લોકોને આકુળવ્યાકુળ કરવા લાગ્યો. તથા પ્રલયકાળનો વાયરો વાતાં કંપાયમાન થતાં મોટા પહાડ એવો તે પિશાચ વધારે ને વધારે નાચવા લાગ્યો. તે ભેદને જરાક હસી પડી એ રાજકુમાર બોલ્યો: હે પિશાચ ! તારી રાજલક્ષ્મીનો આ થોડા દેખાવ હવે કેમ અટકતો નથી ? કદાચ આ દેખાવ અટકી પડે તો આણું જેવા જેવું નાટક ક્યાંથી ચાલે ? આ રીતે લેશ પણ ક્ષોભ પામ્યા વિના એ રાજકુમારે હસતાં હસતાં જ્યારે પેલા પિશાચને સંભળાવી દીધું ત્યારે તે પિશાચ શરમાઈ ગયો, અને પોતાનું ખડું સ્વરૂપ પ્રગટ કરી તે યક્ષે રાજકુમારને આ પ્રમાણે જણાવ્યું. બહુ નાચવાથી શું ? હે રાજપુત્ર ! હવેથી હું તારો ચાકર બન્યો છું તેથી તું મને જેમ હુકમ આપીશ તેમ હું તારાં કાર્યો કરીશ. હું તારાં અસાધારણ પરાક્રમ અને ચરિત્રોત્ક્રમણવતાં સુધી તારો વેચાણુ થયેલ છું. યક્ષના એ વચનોનો “સારુ” કહીને રાજપુત્રે સ્વીકાર કર્યો અને પછી તેણે એ મંત્રનો બાપ કરવો તણ દીધો. ત્યાર પછી, તાપસની સંમતિ મેળવીને તે રાજકુમાર ઉત્તરદિશા તરફ ચાલવા લાગ્યો. રાજકુમાર પદ્મની પાસે પ્રવાસમાં તેને સદા સહાય કરનાર “વિસ્સસુહ” નામે યક્ષમંત્ર હતો તેથી એ મંત્રનો અધિષ્ઠાતા યક્ષ જ તે રાજકુમારનાં બધાં મનોવાંછિત કાર્યો પૂરાં કરતો હતો અને તેને લોજન વગેરેની સામગ્રી પણ પૂરી પાડતો હતો. આ રીતે તે પદ્મકુમાર, નિરંતર પ્રયાણો કરતો કરતો ત્રણ લોકની લક્ષ્મીના નિવાસ સીંહપુર (સિંહપુર) નામના ગામની પાસે આવી પહોંચ્યો. તે નગરમાં વધરસિંધ (વૈરસિંહ કે વજ્રસિંહ) નામે રાજા હતો. એ રાજા સ્વભાવે સર્વ ધર્મનો અનુરાગી હતો, સુશીલ હતો, કરુણાવાળો હતો અને પરોપકારી હતો. તેણે પોતાના સર્વ ધર્મ તરફના અનુરાગને લીધે એક દિવસે ઊંચા શિખરવાળાં મંદિરોમાં મહાદેવ, બ્રહ્મા, કૃષ્ણ, જ્ઞાન અને બુદ્ધ એ બધા દેવોની પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને બધા ધર્મના આચાર્યોને બોલાવી તેમની સાથે બુદ્ધા બુદ્ધા દેવોના સ્વરૂપ વિશે ચર્ચા કરવી શરૂ કરી. તે આચાર્યોમાંનાં શિવમતના શિષ્યોએ કહ્યું. મહારાજ ! આ ત્રિલોચન (ત્રણ આંખવાળો) નામે દેવ છે, એના અડધા શરીરમાં એણે પોતાની સ્ત્રી પાર્વતીને ધરી રાખી છે, કામદેવને બાળીને ખાખ કરી નાંખ્યો છે અને હાથમાં ત્રિશૂલ અને ધનુષ ધરી રાખ્યાં છે. અને સંગ માત્રને તણ દીધો છે.

રાજા બોલ્યો: એના અડધા શરીરમાં સ્ત્રી છે અને એણે કામદેવને બાળી નાખેલ છે. આ બંને હકીકત પરસ્પર અસંગત છે. તેમજ એણે સંગ માત્રને તણ દીધેલ છે અને

તેના હાથમાં ત્રિશૂળ વગેરે શસ્ત્રો છે એ વાત પણ એક બીજાથી વિરુદ્ધ બાય છે. અર્થાત ત્રિલોચનદેવે કામદેવને બાળી નાખેલ હોય તો પછી એને સ્ત્રીનું શું કામ છે? તેમજ સંગને ત્યાગી હોય તેને વળી શસ્ત્રધારણુતું શું કામ? આ પ્રકારે આરાધ્ય એવા મહાદેવનું સ્વરૂપ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે.

આ વખતે ત્યાં આવેલા બ્રહ્માના શિષ્યે યોલ્યા: આ બ્રહ્મા નામે દેવ છે. એના ગળામાં રુદ્રાક્ષની માળા છે. એના હાથમાં પાત્ર તરીકે કુંડી છે. એની પાસે એની સ્ત્રી સાવિત્રી છે અને એનું વાહન હંસ છે, તથા એના ચાર મુખમાંથી ચાર વેદો નીકળેલા છે અને એ આ જગતનો કર્તા છે. રાજા યોલ્યા: બ્રહ્મા રુદ્રાક્ષની માળા ફેરવે છે તેથી અજ્ઞાની જણાય છે. જે પૂર્ણજ્ઞાની હોય તેને વળી માળા ફેરવવાનું શું કામ? હાથમાં કુંડી છે અને વેદને ગણ્યા કરે છે એથી એ, સાધારણ જાતિ હોઈ શકે, પણ દેવ નહીં. વળી સ્ત્રી ને હંસને પાસે રાખેલાં છે એટલે પરિશ્રદ્ધી હોઈ રાગી જણાય છે. જે રાગી કે પરિશ્રદ્ધી ન હોય તેને વળી સ્ત્રી કેવી અને વાહન કેવું? જગતની ઉત્પત્તિ તો સ્ત્રી-પુરુષના સંબંધથી થઈ રહી છે, એવું પ્રત્યક્ષ જણાય છે, એટલે બ્રહ્મા જગતનો કર્તા છે એ પણ વિરોધી હકીકત છે. આ પ્રમાણે બ્રહ્માનું પણ અસંગતપણું હોવાથી યોટું જણાય છે. અત્રાંતરે શ્રી કૃષ્ણના ભક્તો યોલ્યા: હે મહારાજ! આ કૃષ્ણ ભગવાન છે. ઓગણે મહીપીઠને ધરી રાખ્યું છે. મુર, કંસ વગેરે રાક્ષસોનાં દળને કચરી નાખેલ છે, સમુદ્રના પાણીમાં સૂતા રહે છે, અને એમની પ્રિયાનું નામ લક્ષ્મી છે. રાજા યોલ્યા:—મહીપીઠ તો પોતાના સ્વભાવે કરીને જ અવસ્થિત છે, એટલે શ્રીકૃષ્ણે મહીપીઠને ધરી રાખ્યું છે એ કથન સત્ય નથી, પરંતુ કૃષ્ણનું કેવળ અતિશયોક્તિભર્યું વર્ણન જ છે. એણે કંસ વગેરે રાક્ષસોનો વધ કરેલો છે તેથી એટલું જ બાણી શકાય છે કે એ કોઈ વિજયપ્રિય ક્ષત્રિય હોવો બોધ્યો. સમુદ્રમાં સૂતો રહે છે એટલે એમ બાણી શકાય કે—એ કોઈ કુશળ તરવૈયો હોવો બોધ્યો. અને એની લક્ષ્મી પ્રિયા છે એથી તો એ ‘કામુક’ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. આ રીતે કૃષ્ણમાં પણ પારમાર્થિક દેવનું સ્વરૂપ હોય એવું ભાસતું નથી.

અત્રાંતરે કારુણિક-બુદ્ધ-નો શિષ્યસમૂહ યોલી ઊલ્યો:—મહારાજ! આ બુદ્ધ ભગવાન છે. એમનું હૃદય કરુણાથી ભરેલું છે. એ પોતાના તીર્થનો પરાભવ સહી શકતા નથી તેથી જ પરમપદે બંધને પણ એ પરાભવને દૂર કરવા ફરી સંસારમાં અવતાર લે છે.

રાજા યોલ્યા: એ કારુણિક છે તો પાત્રમાં આવી પડેલા માંસનું ભોજન કરવાની સંમતિ શી રીતે આપી શકે? પરમપદમાં સ્થિત છે છતાં તીર્થનો પરાભવ થતાં પાછો સંસારમાં ફરી અવતાર ધરે છે તે પણ ઉચિત નથી કારણ કે જે પરમપદમાં સ્થિત હોય

તે ફરી અવતાર કેમ લઈ શકે ? એ પણ વિરુદ્ધ હકીકત છે એટલે બુદ્ધમાં દેવતાત્વનું સ્વરૂપ પરસ્પર વિરોધી છે.

અત્રાન્તરે અરિહંતના ભક્ત લોકોએ કહ્યું-મહારાજ ! આ અરિહંત દેવ છે. એણે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર મોટા દોષોને છૂટી લીધા છે. કામદેવને હણી નાખેલ છે. શત્રુ અને મિત્રમાં એમનું મન સમાન છે. સ્ત્રી રહિત છે અને તેમને ક્યાંય મહત્ત્વ નથી.

રાજા બોલ્યો: આ સાચું છે. હમણું જણાવેલું સ્વરૂપ અરિહંતનું હોય તો એમની દૃષ્ટિ પ્રશાંત કેમ હોઈ શકે ? શરીર સૌમ્ય કેમ હોઈ શકે ! પ્રહરણ શસ્ત્ર એક પણ પાસે નથી, સ્ત્રી પણ નથી એ પણ કેમ સંભવે ? વળી, એમના ઉપર ત્રણ છત્રો છે, એમની આસપાસ ભામંડળ છે, વગેરે જે એમની પૂજા-પ્રતિપત્તિ છે તેવી ખીજા કોઈ દેવમાં દેખાતી નથી એથી ચોક્કસ માલૂમ પડે છે કે આ જ પરમાત્મા છે. સંતોવડે સેવવા યોગ્ય છે, અને સંસારનો પાર પામવામાં હેતુ પણ છે. રાજા વિચારે છે કે મને તો આ અરિહંત સાચો પરમાત્મા જણાય છે, પરંતુ ખીજા કોઈ મધ્યસ્થ દ્વારા પણ આ નિશ્ચય થઈ શકે તો હું ખીજા દેવોનો ત્યાગ કરીને આ જ દેવમાં હું મારા મનને સ્થિર કરું.

અરિહંત તરફ સ્થિર થતું મન બાણીને અને તે વિશે રાખતું ભક્તિયુક્ત વચન સાંભળીને અન્ય જે જે ધર્માચાર્યો ત્યાં આવેલાં હતાં, તેમને બારે મત્સર થયો અને તે બધા ભેગા થઈને રાજાને એમ કહેવા લાગ્યા-હે રાજા ! તું આવું અયુક્ત કેમ બોલે છે ? અરિહંતની શ્રદ્ધા કેમ કરે છે ? એ અરિહંત તો વેદબાહ્ય દેવ છે, અને તારા કોઈ પૂર્વજોએ પણ તેને દેવરૂપે સ્વીકારીને પૂજેલ નથી. તારી કુલપરંપરામાં જે દેવ અને ગુરુ ચાલ્યા આવે છે તેમને સંબંધ નહીં. જેઓ સત્પુરુષો છે તેઓ અપદ્રવ્યમાં રાગ કરે તે ઉચિત ન ગણાય. હે રાજા ! તારું ચિત્ત ઉન્માર્ગ તરફ ગયું છે એટલે અમે કોઈ પણ રીતે તારા તરફ બેદરકાર રહી શકીએ નહીં અને પૂર્વ પરંપરાને તું છોડી દે તો અમે તારી સામે અમારો બન પણ કાઢી નાખીએ એટલા બધા અમે તારા તરફ કાળજીવાળા છીએ. રાજા બોલ્યો: તમે આવું મર્યાદા વગરનું બોલો તે અયુક્ત છે. તમારી જેવા અનેક સંપ્રદાયો અને શાસ્ત્રોના બાણકારોના મુખમાં આવું વેણ શોભે નહીં. જેમ સોનું અને રત્ન વગેરેની પરખ કર્યા વિના જ તેને લેનારા અકુશળ લેખાય છે અને લોકોમાં હાંસીપાત્ર બને છે. તેમ દેવ, ગુરુ અને ધર્મની પારખ કર્યા વગર તેને માનનારા અકુશળ લેખાય છે અને લોકોમાં હાંસીપાત્ર બને છે. પૂર્વથી ચાલી આવેલી પરંપરા જો યુક્તિ-યુક્ત હોય તો જ અનુસરણીય જણાય અને યુક્તિયુક્ત ન હોય છતાં જો તેને અનુસરણીય

સમજવાતું કહેવામાં આવે તો તે ખરેખર મહામૂઢતા જ છે. કોઈ મનુષ્યને એવો માલ મળતો હોય કે જેને ખરીદવાથી તેને ઘણો નફો-વિશેષ ધનલાભ થતો હોય તો શું એવા માલને ખરીદવા તે મનુષ્યને તેના ગુરુઓ-વડિલજનો અટકાવે તે શું ઉચિત છે ? રાજાએ આમ કહ્યા પછી તે પાખંડીઓ બોલ્યા કે, ‘ અમુક જ દેવ છે ’ એ રીતે આ દેવસ્વરૂપનો નિર્ણય કોઈ જાની કરી શકે વા કોઈ દેવ કરી શકે; પરંતુ એ વિશેની આપણી જુદા જુદા પ્રકારની કલ્પનાઓને પ્રમાણરૂપ ન માની શકાય.

રાજા બોલ્યો:—‘ આ સાચું છે. ’ પછી, રાજાએ પોતાના માણસોને કહ્યું કે, ‘ અરે ! આ નગરમાં બધે ઢાલ વગડાવીને એવી બહિરાત કરો કે—જે કોઈ પ્રબળજન કોઈ જાની પુરુષને ઓળખતો હોય વા જેણે ખાસ કોઈ દેવને સિદ્ધ કરેલ છે એવા પુરુષને બાણુતો હોય તે પ્રબળને રાજા પાસે આવીને પોતાના ઓળખીતા જ્ઞાનીની કે દેવસિદ્ધ પુરુષની સૂચના આપવાની છે; કારણ કે આ વખતે રાજાને કોઈ જાનીતું કે દેવસિદ્ધ પુરુષતું ભારે પ્રયોજન પડયું છે. ’ રાજાના તે માણસોએ ‘ તદ્દત્તિ ’ એમ કહીને નગરમાં ચારે કોર ઢાલ વગડાવી રાજા તરફથી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેની બહિરાત કરી.

આ બહિરાતની ઘોષણા રાજપુત્ર પદ્મકુમારે સાંભળી. એ વિશે તેને ભારે કુતૂહલ થવાથી તે બહિરાત કરનારાઓને તેણે પૂછ્યું. ‘ હો ! જાનીતું કે દેવસિદ્ધ પુરુષતું રાજાને શું કામ પડયું છે ? ’ રાજાના માણસોએ કહ્યું; ‘ હે મહાભાગ ! અમારો રાજા દેવ, ગુરુ અને ધર્મના સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરવા ઇચ્છે છે. બીજા બીજા અનેક ધર્માચાર્યો સાથે તેને એ બાબત વિશેષ વિવાદ થયો છે, માટે એ વિશે નિર્ણય મેળવવા તે, કોઈ જાની કે દેવસિદ્ધ પુરુષને મધ્યસ્થ તરીકે શોધે છે. એ મધ્યસ્થ એવો હોવો જોઈએ કે જેના વચનથી રાજાને દેવ, ગુરુ અને ધર્મના સ્વરૂપનો સાચો નિર્ણય થઈ તે દરેકની ખરી પ્રાપ્તિ થઈ જાય. એવા મધ્યસ્થને મેળવવા માટે આ અમારી બહિરાતની ઘોષણા છે. ’ પછી કુતૂહલને લીધે એ પદ્મકુમાર, રાજા પાસે ગયો, ત્યાં તેના એક ઓળખીતા ચારણપુત્રે તેને ઓળખી કાઢ્યો અને તે, રાજપુત્ર પદ્મકુમારના ગુણગાન કરવા લાગ્યો. પછી રાજાએ તેને ઓળખ્યો અને પોતાની પાસેના આસન પર બેસાડ્યો. કુશળ સમાચાર પૂછ્યા.

પ્રસંગ મેળવી રાજકુમાર પદ્મે રાજાને કહ્યું: “ હે મહારાજ ! આ બધા તીર્થિકોનો-જુદા જુદા સંપ્રદાયના આચાર્યોનો-અહીં શામાટે મેળો ભર્યો છે ? ” પછી રાજાએ જે હકીકત પહેલાં બનેલી હતી તે બધી વીગતથી કહી જતાની અને કહ્યું કે—દેવ, ગુરુ અને ધર્મના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવાનો મારો ઉદ્દેશ છે. એમ કહી રાજાએ, તે રાજકુમારને શિવ વગેરે દેવોની પ્રતિમાઓ દેખાડી. રાજકુમારે પણ તે દરેક પ્રતિમાને પોતાની નિપુણ નજરથી ખરાખર

બેઠ-તપાસી. પછી રાજાએ તે કુમારને પૂછ્યું: “ હે કુમાર ! તું કહે કે આમાંથી તને કયો દેવ પસંદ છે ? ” કુમાર બોલ્યો: “ એ તો સ્વપ્ન જ છે. એ વિશે શું કહેવું ? ” રાજા બોલ્યો, “ તોપણ એ દેવ તને ગમતો હોય તે વિશે સંક્ષેપથી કહે. ” કુમાર બોલ્યો: “ સાંભળો.

એ દેવોના હાથમાં અનેક પ્રકારના અસ્ત્રશસ્ત્રો છે તે દેવો રાજ વગરના છે એમ કેમ કહી શકાય ? એ દેવોની પાસે સ્ત્રીઓ બેઠેલી છે, તેઓ રાજ વગરના છે એમ કેમ કહેવાય ? એ દેવો યજ્ઞમાં પશુને હણવાની વાત કહે છે તેઓ કરુણાવાળા છે એમ કેમ કહેવાય ? એ દેવોની પાસે છત્ર, ચામર, ભામંડલ, અશોકવૃક્ષ, સુરપુષ્પવૃદ્ધિ, દિવ્યહુંદુભિ, આકાશગામી આસન અને દિવ્ય ધ્વનિ એ આઠ મહાવિભૂતિઓ નથી તેઓ ‘ દેવાધિદેવ છે ’ એમ કેમ મનાય ? માટે આ બધા દેવોમાં બધા ગુણોની વિભૂતિવાળો આ એક અરિહંત જ દેવ વિજયવંત છે. ”

રાજા બોલ્યો:—“ એ એમ જ છે અને અમને પણ એમ જ લાગે છે, પરંતુ કોઈ દેવના સુખદ્વારા આ જાતનો નિર્ણય જાહેર થાય તો આ બધા ગુણ ગુણ ધર્માચાર્યોને પણ બોધ મળે. ” પછી રાજકુમાર પદ્મે રાજાની પાસે જઈ તેના કાનમાં કહ્યું કે—“ મેં એક યક્ષને ઘણા લાંબા સમયથી સાધી રાખેલો છે. ” એ બાણી રાજા બોલ્યો—“ હે કુમાર ! મારા ઉપર બહુ પ્રકારે કૃપા કરી, તું એ યક્ષને એવી રીતે સૂચના કર જેથી આ સંશય લાંબી નહાય. ” કુમાર બોલ્યો:—“ હે રાજા ! તું કહે છે એમ જ કરુ છું. ” પછી કુમારે યક્ષને સંભાર્યો. એ હાજર થયો એટલે કુમારે તેને કહ્યું—હે “ યક્ષ ! તું પ્રત્યક્ષ થઈને દેવના સ્વરૂપ વિશે આ લોકોને તારો નિર્ણય કહી સંભળાવ. ”

ત્યાર પછી, ઉપર નીચે ચારે બાજુ મોતીઓ લટકી રહ્યાં છે, અને ધમધમ કરતી ધુધરીઓનો અવાજ પ્રસરી રહ્યો છે એવા વિમાન ઉપર ચડીને કાનમાં મહિમય જળ-હળતા કુંડળોને પહેરેલો જાણે કે ઈંદ્ર ન હોય એવો એ યક્ષ આકાશમાં પ્રગટ થઈને અદ્ભૂત સ્થિર થયો. તેને જોઈને રાજા અને પેલા બધા ધર્માચાર્યો ઘણા ખુશી ખુશી થઈ ગયા અને એમને એમ લાગ્યું કે—આપણે જેને યાદ કરતા હતા તે જ આ પરમેશ્વર આવી પહોંચ્યો. એને આવેલો જોઈને રાજા વગેરે બધા લોકોએ તેના તરફ સાદરભાવે પૂજાની અંજલિ ઉછાળી અને કહ્યું કે—“ હવે એ, આપણને અહીં જે ઉચિત હોય તે કહી સંભળાવે. ” આ વખતે યક્ષ બોલ્યો:—“ હે મહાનુભાવો ! તમે નિર્મળ મતિવાળા થઈને પણ દેવ વગેરેના સ્વરૂપ વિશે શા માટે સંશય કરો છો ? ‘ દેવો રાગદ્રેષ વગરના હોય છે ’ એ વાત તો એક બાળક પણ સમજે છે. જેઓ રાગદ્રેષવાળા છે તેઓ પણ પૂજાપાત્ર હોય તો પછી, જગતમાં અપૂજનીય એવું કોઈ નથી એમ થયું અર્થાત્ પ્રાણીમાત્ર પૂજાપાત્ર થયાં. અથાગ જળના પ્રવાહમાં પડેલો જે, પોતાની જાતને તારી શકવા સમર્થ નથી તે, બીજાને

પણ તારી શકે છે એ હકીકત યુક્તિવિરુદ્ધ છે અને પ્રત્યક્ષથી પણ વિરુદ્ધ છે, માટે રાગ-
દ્વેષ વગરના અને પ્રાણીમાત્રને સુખ આપનારા અરિહંત દેવને યાદ કરો અને કદાચહને
તણ ઘો, એટલે અરિહંત સિવાયના બીજા બધા સાંસારિક દેવોને છોડી ઘો. તમારી ઈચ્છા
આ સંસારસમુદ્રને પાર પામવાની હોય તો જે નિશ્ચય મેં તમને જણાવેલો છે તેને જ
અનુસરો ' એમ કહીને પેલો યક્ષ એકદમ અન્તર્ધાન થઈ ગયો.

યક્ષની આ વાત સાંભળીને રાજ, પેલો રાજકુમાર અને ત્યાં બેઠેલા કદાચહ વગરના
બધા લોકો ખુશ ખુશ થઈ ગયા અને વિવાહ કરવા આવેલા બધા કુટીર્થિકો-ધર્માચાર્યો-
શરમાઈને પોતપોતાને ઠેકાણે ચાલ્યા ગયા. રાજ અને પેલો કુમાર એ બન્ને જણા પણ
વધારે વખત સુધી શ્રી જ્ઞાનની પૂજા અને સ્તુતિ કરીને રાજપ્રાસાદે ગયા. ત્યાં રાજએ
કુમાર સાથે ભોજન લીધું. આ રાજકુમારે જ દેવના સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરવામાં વિશેષ
મહદ કરેલી છે તેથી ' આ મારો પરમ ઉપકારી છે ' એમ સમજીને રાજને કુમાર પ્રતિ
ભારે પ્રસન્નતા થઈ અને તેથી રાજએ પોતાની સુરસુહૃદી નામે પુત્રીને એ રાજકુમાર
વેરે પરણાવવી એમ નક્કી કર્યું. સારું સુહૃત આવતાં રાજપુત્ર પદ્મકુમાર એ સુરસુહૃદીને
પરણ્યો, અને એ બન્નેનો વિવાહ મોટી ધામધૂમથી ઉજવવામાં આવ્યો. પછી એ રાજએ
રાજકુમારને ' મહામંડલેશ્વર ' ને પદે સ્થાપ્યો અને પછી તે જાણે પોતાના મહેલમાં રહેતો
હોય એ રીતે ત્યાં સુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યો.

હવે કોઈ બીજે પ્રસંગે એ રાજકુમાર અને તેનો સાસરો રાજ એ બન્ને એકાંતમાં
બેઠા હતા તે વખતે એકાએક આકાશમાં ઊડતો દિવ્યજ્ઞાનદૃષ્ટિવાળો અને જેની પાછળ
કેટલાક વિદ્યાર કુમારો ચાલી રહ્યા છે એવો ક્ષેમંકર નામે ચારણશ્રમણ રાજમહેલના
ભાગ તરફ ઊડતા આવતા નગરે બેવામાં આવ્યા. આશ્ચર્યકારી રૂપવાળા એવા એ મુનિ-
વરને જોતાંવેંત જ વિસ્મય પામેલો રાજ આસન ઉપરથી શીઘ્ર ઊભો થઈ ગયો અને હાથ
જોડી, માથું નમાવી તે મુનિને વિનવવા લાગ્યો. " હે ભગવન્! પ્રસન્ન થાઓ. તમારા
ચરણકમળનું દર્શન આપો. અનુગ્રહ કરો અને અમારું જીવતર સફળ કરો. " રાજનાં
આવાં વચન સાંભળી પેલા ક્ષેમંકર મુનિના હૃદયમાં રાજ ઉપર કરુણા થઈ આવી અને ' નીચે
નહીં ઊતરું તો આ રાજની સ્નેહતાલરી પ્રાર્થનાનો ભંગ કર્યો જણાશે ' એમ ધારી તે
આકાશમાંથી મુનિ રાજભવનમાં ઊતર્યા, અને રાજએ એને ઉચિત આસન આપતાં તે બેઠા.
બરાબર આ જ વખતે રાજ અને તેના જમાઈ પેલો રાજકુમાર બન્ને જણાએ ક્ષેમંકરના
ચરણયુગલમાં વિશેષ આદર સાથે પોતાનાં મસ્તકો ધરતીને અડે એ રીતે નીચે નમાવીને પંચાંગ
નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે કહેવાની શરુઆત કરી. " હે ભગવન્! આજે અમે કૃતાર્થ
થયા છીએ, સ્વસ્થ થયા છીએ અને આજે જ તમારું દર્શન થવાથી અમે સંસારસમુદ્રનો

પાર પામ્યા છીએ. હું માતું છું કે હુલંભ એવું ઋદ્ધિસિદ્ધિથી ભરેલું સભ્ય મળવું તેો સુલભ છે અને અંગસિદ્ધિતું વિજ્ઞાન મળવું પણ સુલભ છે, પરંતુ તમારાં ચરણોની સેવા મળવી સુલભ નથી. હે ભગવન્ ! અમે વ્યામોહના અંધારાથી અવરાઈ ગયા છીએ અને કૃતીર્થિકોથી ગ્રસાઈ ગયેલા છીએ માટે તમે અમારા ઉપર અત્યંત કરુણા કરીને અમને સન્માર્ગમાં બોડો. ” આ સાંભળીને અને તે બંનેની પાત્રતા બોધને તે ક્ષેમંકર-સાધુ, શ્રી જ્ઞાનતું સ્વરૂપ, અને શ્રી જ્ઞાનભગવાને કહેલા ધર્મતું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહેવા લાગ્યા, અને બરાબર સમજણ પડે એ માટે સ્પષ્ટ ઉદાહરણો આ યુક્તિઓથી પોતાની વાતને સમજાવવા લાગ્યા. વળી, એ ક્ષેમંકર સાધુએ પોતાના અધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરી પોતાના આવ્યા પહેલાં રાજાએ કરેલો દેવ અને ગુરુ વિશેનો વાદવિવાદ પણ બાણી લીધો અને પછી રાજાને જણાવ્યું કે—“ હે રાજા ! તારી બુદ્ધિતું વેળેનું હું શી રીતે કરું ? હે રાજા ! તને કેઈ તથાપ્રકારનાં શાસ્ત્રો સાંભળવાનો બોગ મળ્યો નથી, તેમજ તને કેઈ ઉત્તમ મુનિરાજની સેવા કરવાનો બોગ પણ સાંપડ્યો નથી છતાંય તારી પ્રતિભાને બળે દેવના સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરી શકેલ છે અને પેલા કૃતીર્થિક લોકોને હુકાવી શકેલ છે એ જ તારી બુદ્ધિનો મોટો અમકારો છે. ” પછી એ ક્ષેમંકરમુનિએ રાજાના જમાઈ પદ્મકુમારની પ્રશંસા કરતાં જણાવ્યું કે—“ હે રાજપુત્ર પદ્મ ! તેં પણ તારા સાંધેલા યજ્ઞના પ્રભાવથી આ બધા લોકોની મૂહતા દૂર કરી નાંખી છે અને તેમને દેવના સ્વરૂપ વિશે તેં નિશ્ચય કરી નાખેલા છે, એ તારું કામ જગતને વિસ્મય પમાડે તેવું છે. ન્યારે તું ગર્ભમાં હતો ત્યારે તારી માતાએ સત્ય તત્ત્વનો નિર્ણય થાય એવી વૃત્તિથી બધા દર્શનોના વિચારોની જિજ્ઞાસા સંબંધી દોહદો કર્યો હતો એથી જ તારી પ્રવૃત્તિ ઉક્ત રીતે વિસ્મયકારી હોય એ સ્વાભાવિક છે. આ આખો લોક મિથ્યાત્વથી ઢંકાઈ ગયેલો છે છતાં તારી જેવા શિવલક્ષ્મીને બોનારા-વરનારા પુરુષોમાં આવી અમરકારિક બુદ્ધિ હોય એ ખરેખર વિશેષ ઉચિત છે; માટે જ તમે બધા અરિહંતને દેવરૂપે, સુતપસ્વીઓને ગુરુરૂપે, અને શ્રી જ્ઞાને જણાવેલા તત્ત્વને ધર્મરૂપે, સદ્ભાવપૂર્વક જરૂર સ્વીકારો. જે લોકો ધર્મથી વિરુદ્ધ રીતે વર્તે છે તેમની સોબત છોડી દો, વિષયોનો વ્યામોહ તણ દો અને નવા નવા ગુણોને મેળવવા માટે આજથી જ ઉદમ શરૂ કરી દો. ” આ રીતે અનેક પ્રકારે તે ક્ષેમંકરમુનિએ તે બધાને સમજાવીને ધર્મમાં નિશ્ચય કર્યા અને પછી તેમની રજા લઈને તે મુનિ પોતાને ઇષ્ટ સ્થાને આવ્યા ગયા. હવે પહેલેથી ધર્મ વિશે નિશ્ચય પામેલા એવા રાજા અને પેલા રાજપુત્ર એ બંને—સાસરો અને જમાઈ પેલા ક્ષેમંકરસાધુના વચનથી વિશેષણે પરમાર્થ પામ્યા અને ધર્મ-કાર્યોમાં વધારે ને વધારે પ્રવૃત્તિ કરવા લાગ્યા.

હવે વખત જતાં એક દિવસે પેલા રાજપુત્ર પદ્મકુમારને તેડી જવા માટે તેના પિતાએ મોકલેલા પ્રધાનપુરુષો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમના આવવાના સમાચાર દ્વારાજો જણાવ્યા પછી તેઓ

પદ્મકુમાર પાસે ગયા ' આ તો મારા પિતાના પ્રધાનો છે ' એમ તેમને ઓળખી દ્વરથી જ ઊભા થઈ કુમારે તેમને સન્માન આપ્યું અને તેઓ એક બીજા પ્રેમથી પરસ્પર ભેટી પડ્યા અને પછી પાસેના આસનો ઉપર બેઠા. ત્યારબાદ રાજકુમાર પદ્મને તેમને પોતાના પિતાના કુશળસમાચાર અને દેશની સ્વસ્થતાના સમાચાર પણ પૂછ્યા. તેઓએ બધા સમાચારો ઉચિત રીતે જણાવ્યા. બરાબર આ જ વખતે લોજનનો સમય થયો. રાજકુમાર પદ્મ, તેમની (પ્રધાનો) સાથે લોજન કરવા માટે જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. પહેલાં તેણે દેવોની પૂજા કરી અને પછી લોજનનો વિધિ પૂરા કર્યો. પછી પ્રસંગ મળતાં તે પ્રધાનપુરુષોએ રાજકુમાર પદ્મને વિનંતિ કરી કે—“ હે મહાભાગ ! તમારા પિતાનું શરીર હવે ન મટી શકે એવા રાજાની જીર્ણુ થઈ ગયું છે. હવે તેમની ઈચ્છા પરલોકતું જાતું ખાંધી લેવાની છે. એટલે તમને રાજ્યગાદી સોંપી દેવા માટે અમને તેમણે (મહારાજે) તમને તેડવા મોકલ્યા છે અને આજ્ઞા કરી છે (કહેવરાવ્યું છે) કે-રાજકુમાર, મને જોયા વિના બીજું લોજન ન લ્યે. માટે હે રાજપુત્ર ! હવે ખાંડીનાં બીજાં કાર્યોને જતાં કરો અને પિતાજી પાસે આવવા તૈયાર થાઓ. ”

આ બધી હકીકતો સાંભળીને અને પોતાના પિતાની રાગચરત સ્થિતિ જાણીને રાજકુમારના મનમાં શોક થયો અને ઘડીક તો તે કિંકર્તવ્યમૂઠ જ બની ગયો પણ પછી પોતાની મેળે જ ધીરપણું ધારણ કરી, પોતાના સસરા રાજાને કેમે કરીને પ્રસન્ન કરી, તેની રજા લઈ પોતાની સ્ત્રી સાથે તે, નિરંતર પ્રયાણો કરતો કરતો-પ્રવાસ કરતો સુહૃંકેરા નામની નગરીમાં આવી પહોંચ્યો. તેના માનમાં નગરીમાં શોભા કરેલી. કુમાર રાજલુવનમાં ગયો. પંચાંગ પ્રશ્નિપાતપૂર્વક તેણે પોતાનું મસ્તક પિતાના ચરણોમાં નમાવ્યું. પિતા તેને સ્નેહથી ભેટી પડ્યો, ખેળામાં બેસાડ્યો અને કુમારે બુદ્ધા બુદ્ધા દેશમાં પ્રવાસ કરેલો હોવાથી જે જે અનુભવો થયા હોય તે વિશે પિતાએ તેને પૂછ્યું. પોતાના પિતાની શારીરિક દુર્દશા જોઈને કુમારની આંખમાં જળજળીયાં આવી ગયાં તેથી ભારે શોક થવાને કારણે ગળગળા થઈ ગયેલા તે કુમારે અરુપ્પ અક્ષરોવાળાં વચનોવડે પોતાનો દેશાંતરબ્રમણનો યથાર્થ અનુભવ કહી સંભળાવ્યો. પછી રાજા પોતાના પુત્રને શોકાકુલ જોઈને તેને સમભવવા આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યો. “ હે વત્સ ! આમ કેમ કાયર થાય છે ? સિદ્ધતા આત્માઓને છોડીને બીજા બધાંની આવી જ (મારી જેવી) દશા થાય છે, એ સુપ્રસિદ્ધ હકીકત છે. અને આમ છે માટે જ આપણા પૂર્વજોએ સમગ્ર સંજોનો ત્યાગ કરી સંયમ સાધવા માટે ઉદમ કરેલો, અથવા હે વત્સ ! અમારે શોક કરવા જેવું છે પણ શું ? અમે તો ત્રણ વર્ગોને સાધી સંસારના કયા સુખો નથી લોગવ્યા ? અર્થાત્ સર્વ સુખો લોગવી લીધા છે. અમારી આજ્ઞા કોણે પોતાને માથે ઊગાની જેમ નથી ચઢાવી, અર્થાત્ બધાએ જ અમારી આજ્ઞા માનેલી, અથવા આ રીતે આત્મપ્રલાધાથી પણ સર્થું. સંસારમાં અનંતકાળ સુધી બ્રમણ કરવાથી

અમે શું જોયું નથી ? શું અનુભવ્યું નથી ? શું કરવું બાકી રાખેલ છે; તો હે પુત્ર ! તું શોકને તણ દે અને મને ધર્મસાધનામાં સહાય કર." ત્યારપછી કુમારની ઈચ્છા રાજ્યભાર લેવાની લેશ પણ ન થઈ, છતાં મહાકાળે-પરાણે પરાણે રાજ્યલોકોએ તેની પાસે ગાદી સ્વીકારાવી, અને સારું મુહૂર્ત આવતાં તેનો રાજ્યાભિષેક કરી તેને ગાદી ઉપર બેસાડ્યો. પછી, નવા રાજને યથોચિત શિખામણુ દઈને જૂના રાજ્યે અનશન કર્યું. સમાધિથી મરણુ પામી તે રાજ સુરપ્રભ સૌધર્મ નામના દેવલોકમાં દેવ થયો. હવે નવા રાજ પદ્મરાજ્યે પિતાનાં મરણુકૃત્યો કર્યાં, અને સંસારનું સ્વરૂપ વિચારી તે પણ શોક રહિત થઈ પોતાનાં રાજ્યકાર્યો સંભાળવા લાગ્યો.

હવે એક દિવસ તે પદ્મનૃપ રાજવાટિકાથી પાછો ફરતો હતો તેવામાં તેને વીરભદ્ર શેઠે કરાવવા માંડેલું ઊંચા ઊંચા શિખરોવડે દિશાઓને રૂંધતું-ભરી દેતું અને હરના હાસ્ય અને હિમ જેવું ઉજ્જવળ એવું એક જિનભવન જોયું. કુતુહલથી તે એ ચણાતા જિનભવન પાસે ગયો. વીરભદ્ર વગેરે શેઠોએ રાજનો આદર કર્યો, અને ચણાતા જિનપ્રાસાદની વિશેષ પ્રકારની કારીગરી વગેરે બતાવ્યાં. રાજ્યે વીરભદ્ર શેઠની આ પ્રમાણે પ્રશંસા કરી.

“હે મોટી કીર્તિવાળા વીરભદ્ર શેઠ ! તે તારા હાથે પેદા કરેલું ધન ખર્ચીને પહાડ જેવું ભારે ઊંચું આવું સુંદર જિનભવન ચણાવ્યું છે, તેથી તને ધન્ય છે. પહાડોમાં આઘડી આથડીને, જંગલોમાં રખડી રખડીને, નદીઓ અને સમુદ્રોને ઓળંગી ઓળંગીને અર્થાત્ અનેક કળો સહીસહીને ધન પેદા થાય છે. એવું ભાગ્યવંતોનું જ ધન ધર્મના કામોમાં ખરચાય છે, અને ધીજઓનું ધીજ કામમાં બંધ છે. રાજ કહે છે કે-હું મારી બતને પૂણ્ય વિનાની માનું છું, અને મારા ધનને પણ આપત્તિઓનું સાધન સમજું છું, કારણ કે-એ મારું ધન આવા સરસ સ્થાનમાં ઉપયોગમાં નથી આવતું. રાજ કહે છે કે-મારા રાજ્યને હું દોરડાની જેમ બંધનનું સાધન સમજું છું, કારણ કે રાજ્ય થોડું પણ આવા સદ્ધર્મના કામમાં ખપ નથી લાગતું. ભાવસ્તવમાં અસમર્થ એવો હું-(રાજ) દ્રવ્યસ્તવ માટે પણ ચત્ન નહીં કરું તો હું મારી બતને મારી મેળે જ સંસારના કૂવામાં નાંખું છું. આમ બહુ યોદ્ધવાથી શું ? હવે તો આ જિનભવનમાં જ જિનજિંબને કરાવીને હમણાં મારી બતને શાશ્વત કરી દઉં-અમર કરી દઉં-મુક્તિમાર્ગની સાધના કરી લઉં. હવે સારું મુહૂર્ત જોઈને પૂર્વોક્ત વિધિવડે રાજ્યે ઉત્તમ સુવર્ણની જિનપ્રતિમા કરાવવા નાખી. વખત જતાં ચંદ્રના લાંછનવાળી એ ઉત્તમ જિનપ્રતિમા અર્થાત્ શ્રી ચંદ્રપ્રભુની પ્રતિમા તૈયાર પણ થઈ ગઈ, અને તેની પ્રતિષ્ઠા માટે યોગ્ય લગ્ન પણ આવી ગયું.

હવે બરાબર એ જ વખતે પેલા ચારણુ મુનિ મહાત્મા કે ગુરુએ જેને મુનિગણુ સાથે વિહરવાની અનુમતિ આપેલી છે એવો સૂરિ દ્વેષંકર પણ સુહંકરા નગરીએ આવી

પહોંચ્યા. રાજા પદ્મનુપે ક્ષેમંકર મુનિના આવવાના સમાચાર જાણ્યા તેથી હર્ષને લીધે તેનાં રોમાંચ પુલકિત થઈ ગયા, અને વિશેષ ભક્તિપૂર્વક તે તેમને વંદન કરવા લાગ્યો. ગુરુએ તેને આશીષ આપી. અને તે ગુરુની સામે કેવળ ભોંયતળ ઉપર બેઠો. મુનિએ તેના ધર્મ વિષયક કુશળ સમાચાર પૂછ્યા, અર્થાત્ તે નિર્બાધ રીતે ધર્મની આરાધના કરે છે કે કેમ? એ વિશે રાજાને પૂછ્યું. રાજાએ પોતે એક સુંદર જિનપ્રતિમા કરાવી છે, તે વિશે મુનિરાજને વાત કરી, અને અવસર બેઠને મુનિને કહ્યું કે-હે ભાગ્યવંત! આ મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરો. પછી એ ગુરુ(મુનિરાજ) બોલ્યા : હે નરવર! પ્રતિષ્ઠાની પ્રવૃત્તિમાં જે વિધિ અસાવધ છે એટલે મંત્રોચ્ચારણ અને દેવાહાન વગેરે જે કામો અસાવધ છે તે તો અમે કરી શકીએ અને જે કાર્યો સાવધ છે એટલે પ્રતિમાને નવરાવવું વગેરે જે સાવધ કામો છે તે બધાં ગૃહસ્થને કરવાં ઉચિત છે. પછી ગીતાર્થ, ભક્તિવાળા, દક્ષ, ધર્મક્રિયા કરનારા, નિપુણ અને પરમ આસ્તિક એવા વીરભદ્ર વગેરે ગૃહસ્થો, ભક્તિ અને બહુમાન સાથે ઉદ્દેગ વગરના તેઓ(ગૃહસ્થો)એ ક્ષેમંકર ગુરુને દેવપ્રતિષ્ઠાના વિધિ વિશે પૂછવા લાગ્યા અને મુનિ પણ, એ વિશે શાસ્ત્ર પ્રમાણે વા પોતે જે સાંભળ્યું છે તે પ્રમાણે તેમને કહેવા લાગ્યા. પ્રથમ તો અમારી-થોષણા કરાવવી એટલે કોઈ, કોઈ જીવોનો વધ ન કરે એવી બહેરાત કરાવી, લોકો તે પ્રમાણે વર્તે એમ કરવું. પછી રાજાને અને સંઘને બોલાવવા, પછી વૈજ્ઞાનિકનું એટલે મૂર્તિના શિલ્પના જાણકારનું સન્માન કરવું અને ક્ષેત્રની શુદ્ધિ કરવી. તથા દિક્ષાલોની સ્થાપના કરવી. તે સંબંધી ક્રિયાનાં સાધનોને તૈયાર કરી રાખવાં અને હાજર રાખવાં. ઉપવાસ કરવો, બાહ્ય અને આંતર એમ બન્ને પ્રકારે પવિત્ર થવું અને વેદિકામાં શ્રી જિનજિંબની સ્થાપના કરવી. વળી, સારું સુહૃત્ બેઠને પૂર્વોક્તર દિશાની સન્મુખ અને ઇશાનપૂણાની સામે મુખ રાખી સારાં શકુન થતાં અને આરે જાતનાં માંગલિક વાજાંઓ વાગતાં, સર્વ સંઘ સાથે પ્રતિમાજીની સામે સ્થાપનાચાર્યની સ્થાપના કરીને અખંડ અને પવિત્ર વસ્ત્રને પહેરેલો આચાર્ય દેવવંદન કરે. શાંતિના અને શ્રુતના અધિષ્ઠાયક દેવોને નિમિત્તે કાર્યોત્સર્ગ કરે તથા તેમની સ્તુતિ બોલે. પછી દક્ષિણ હાથમાં સોનું રાખી સકલીકરણ કરે. પછી જેમનો માતૃપક્ષ અને પિતૃપક્ષ વિશુદ્ધ છે એવા અને દક્ષ, ક્ષેત્રજ્ઞ, રક્ષા બંધનવાળા, સ્ત્રાત્રીઓ(નહવણુ કરનારાઓ) બધી દિશાઓમાં સિદ્ધ-તૈયાર કરેલા બલિને ફેંકે. ત્યારપછી તેઓ આર બંધ કલશોવડે જિન લગવાનની પ્રતિમાઓને નહવરાવે અને પછી માણેક, મોતી, પરવાળાં, સોનું અને તાંબું અથવા પરવાળાં મોતી, સોનું, રુપું અને તાંબું એ પાંચ રત્નોવાળા પાણીવડે તે પ્રતિમાઓને નહવરાવે. ત્યાર બાદ પીપર, પીંપળો, સરસડો, ઉંજરો અને વડ વગેરેની અંદરની છાલદ્રારા બનાવેલા કપાયેલા પાણીવડે નહવણુ કરે. ત્યારબાદ, પર્વતની, પદ્મદ્રહની, નદીસંગમની, નદીના બન્ને કાંઠાની, ગાયના શિંગડાથી બોદાએલી અને રાફડા વગેરેની માટીના પાણીવડે નહવણુ કરે.

પછી આઠ વર્ગના પાણીવડે એટલે કુઠ, પ્રિયંશુ, વચાવજ, લોહર, ઉશીર-સુગંધી વાળો, દેવદાર, ધરો અને જેઠીમધ એ બધાંનાં પાણીનું નામ 'પ્રથમ અષ્ટવર્ગજલ' છે. મેદ, મહામેદ, કંકોલ, ક્ષીરકંકોલ, જીવક, ઋષભક, નખલા અને મહાનખલા એ બધાંનાં પાણીનું નામ 'દ્વિતીય અષ્ટવર્ગજળ' છે—એ બંને પ્રકારનાં પાણીવડે ન્હવણુ કરે. સર્વૌષધીવાળા પાણીવડે એટલે જે પાણીમાં હળદર, વજ, શોક, વાળો, મોથ, ઝંધિવણુ, પ્રિયંશુ, સુરવાસ, કચૂરો, કુઠ, એલચી, તજ, તમાલપત્ર, નાગકેસર અને લવિંગ એ બધી ઔષધીઓ પડેલી છે એવા સર્વૌષધીવાળા પાણીવડે ન્હવણુ કરવું. પછી ગંધજલવડે અને પ્રવર વાસ સલિલવડે ન્હવણુ કરવું. પછી ચંદનના પાણીવડે, કુંકુમના પાણીના ધડાઓવડે અને તીર્થના પાણીવડે ન્હવણુ કરવું. ત્યાર બાદ ગુરુએ મંત્રી આપેલાં શુદ્ધ પાણીવાળા કળશોદ્ધારા ન્હવણુ કરવું. છેલ્લે કળશ થાય ત્યાં સુધીનાં બધાં ન્હવણો કરતી વખતે પણુ વચ્ચે વચ્ચે જલધારા, પુષ્પ, ગંધ અને ધૂપોનો પણુ વિધિ પ્રમાણે ઉપયોગ કરવો. આવી રીતે બિંબ-પ્રતિમા-ને ન્હવરાવ્યા પછી ગુરુ, જ્ઞાનકલાના ન્યાસને આચરે, ત્યાર પછી પ્રતિમા ઉપર સરસ સુગંધવાળા પ્રવાહી ચંદનના લેપથી લેપ કરવો. અને પછી પ્રતિમાની આગળ સુગંધી ફૂલોને ચડાવી નંદાવર્તનો પટ્ટ કાઢી સારાં દ્રવ્યોવડે પ્રતિમાની પૂજા કરવી. પછી એ નંદાવર્તના પટ્ટને ચંદનના છાંટણા છાંટેલા કપડાવડે ઢાંકી દેવો અને પછી જિનબિંબની ઉપર ઋદ્ધિ અને વૃદ્ધિવાળું પડિસર એટલે હસ્તસૂત્ર કે કંકણ ચડાવવું. ત્યાર પછી જિનબિંબની આગળ સરસ-રસદાર સુગંધી ફળો મૂકવાં જેવાં કે જંબીર, લીંબુ અને બીજેરું વગેરે. પછી ગંધો દેવા એટલે સુગંધી ધૂપો વગેરે કરવા. પછી મુદ્રા અને મંત્રન્યાસપૂર્વક જિનબિંબના હાથમાં કંકણુ નિવેશવું. ત્યારબાદ બિંબની આગળ મંત્રવડે ધારણાવિધિ કરવો. પછી અનેક પ્રકારનાં પકવાનો મૂકવાં, ઉત્તમ મિશ્રણોવાળી સુગંધી ગંધપુટિકા-ગંધની પડીઓ મૂકવી. ઉત્તમ વ્યંજનો મૂકવાં અને વિશેષે કરીને જમફળ વગેરે ફળો મૂકવાં. પછી શ્રી જિનેન્દ્રની પ્રતિમા આગળ શાક, શેરડી, વરસોલાં, ખાંડ અને ઉત્તમ ઔષધીઓ-ઘઉં વગેરે તથા સંપૂર્ણ રીતે તૈયાર થયેલો બલિ મૂકવો. પછી સુકુમારિકાચુકત એટલે તાજી માટી-જેનો કોઈએ પણ ઉપયોગ નથી કર્યો એવી માટી ચુકત ઘૃતશુડદીપ તથા ચારે દિશામાં ચાર જીવારા, જિનબિંબની આગળ મૂકવા અને પછી જૂતોને બલિ આપવો. પછી શ્રી જિનનાથની આસ્તી અને મંગળદીવો ઉતારીને વંદન કરવું. પછી અધિવાસના દેવતાનો કાઉસગ કરવો અને તેમની સ્તુતિ કરવી. હવે પછી અત્યંત અપ્રમત્ત એવા ગુરુ શ્રી જિનનાં પાંચે અંગોમાં ત્રણ વાર, પાંચ વાર કે સાત વાર સ્થિરીકરણ મંત્રને સ્થાપિત કરે. પછી મદનફળ-મીઠાળ ચડાવે અને અધિવાસન મંત્રનો ન્યાસ પણુ કરે. શ્રી જિનબિંબનું ધ્યાન કરે, એટલે બાણુ કે તે, સજીવ ન હોય એમ સ્પુટપણુ ભાસે. આ રીતે અધિવાસિત થયેલા તે શ્રી જિનબિંબને

દશાવાળા અને ચંદનના છાંટણાવાળા વસ્ત્રવડે ઠાંકે અને પછી તેના ઉપર પુષ્પોને વેરે. પછી જેમનો પિયરનો પક્ષ અને સાસરાનો પક્ષ જીવંત હોય એવી સૌભાગ્યવતી અને અલંકારથી સુશોભિત ચાર સ્ત્રીઓ શ્રી જિનબિંબને સાત ધાન્યના પાણીવડે નહવડાવે. પછી હિરણ્યના દાનવડે તુષ્ટ થયેલી એ જ સ્ત્રીઓ પાસે સૂતરથી ભરેલી-ત્રાકના સૂતરવડે ચારગણું વીટીને બિંબનું માપ કરાવે. પછી દેવોનું વંદન કરે અને પ્રતિષ્ઠા દેવીનો કાઉસગ્ગ કરીને તેણીની સ્તુતિ કરે અને તેણીની જ આગળ ઘૃતપાત્ર સ્થાપે. પછી સારા લગ્નમાં મધ અને સાકરથી ભરેલી સોનાની વાટકીમાં ઘોળેલી કનકશલાકા-સોનાની સળીવડે બિંબમાં નયનોનું ઉન્મીલન કરે. પછી શ્રી જિનબિંબના અંગોની સંધિઓમાં પ્રતિષ્ઠા મંત્રવડે સારી રીતે અક્ષરના ન્યાસને કરતા સ્થિર મનવાળા આચાર્ય વાસક્ષેપ કરે. પછી શ્રી જિનબિંબના સ્થૈર્ય માટે સંઘ સાથે ગુરુએ પુષ્પ અને અક્ષતોની અંજલિપૂર્વક મંગળશબ્દોવડે ઘોષણા કરવી. એ ઘોષણા આ પ્રમાણે છે. સિદ્ધિ, મેરુપર્વત અને કુલપર્વતો તથા જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય. એ પાંચ અસ્તિકાયો અને કાગ એ બધાની જેમ અહીં શાશ્વત પ્રતિષ્ઠા છે તેમ આ બિંબની પણ આ સુપ્રતિષ્ઠા થાયો. વગી બધા દ્રીષો, સમુદ્રો, ચંદ્ર, સૂર્ય, સ્વર્ગ અને ખીબાં વાસક્ષેત્રોની જેમ અહીં શાશ્વત પ્રતિષ્ઠા છે તેમ આ બિંબની પણ આ સુપ્રતિષ્ઠા થાયો. આ પ્રસંગે શુભ લાવ નિમિત્તે ચોખા ઉછાળવા. પછી બિંબની સવિશેષપણે પૂજા કરવી અને ચૈત્યને વંદના કરવી. પછી શ્રી જિનબિંબનું મુખ ઉઘાડતાં વેંત જ પ્રાસુક ઘી, ગોળ, ગોરસ અને વસ્ત્રાદિકવડે શ્રી શ્રમજ્ઞસંઘની પૂજા કરવી. પછી સારો દિવસ જોઈને સૌભાગ્યમંત્રના વિન્યાસપૂર્વક, શ્રી જિનબિંબના હાથ ઉપરથી મીઠાળનું કંકણુ અવશ્ય ઉપાડી લેવું. ઉપયુક્ત બનેલા ગુરુએ શ્રીજિનબિંબ સંબંધે નિઝનિઝ સ્થાનોમાં જે નવી મુદ્રાઓ કરવાની છે તે બધીનાં નામો આ છે. ૧ જિતમુદ્રા, ૨ કળશમુદ્રા, ૩ પરમેષ્ઠીમુદ્રા, ૪ અંગમુદ્રા, ૫ અંજલિમુદ્રા, ૬ આસનમુદ્રા, ૭ ચક્રમુદ્રા, ૮ સુરભિમુદ્રા, ૯ પ્રવચનમુદ્રા, ૧૦ ગરુડમુદ્રા, ૧૧ સૌભાગ્યમુદ્રા અને ૧૨ કૃતાંજલિમુદ્રા. ચાર કુંભની સ્થાપના, સ્થિરીકરણ અને અધિવાસ મંત્રન્યાસ એ બધું શ્રી જિતમુદ્રામાં કરવું અને ખીબાં વિધાનો આસનમુદ્રામાં કરવાં. કળશોદારા નહવણનું કામ કળશમુદ્રામાં કરવું. આહ્વાન મંત્રને પરમેષ્ઠીમુદ્રામાં કરવો, અંગમુદ્રામાં સમાલલન કરવું અને પુષ્પારોપણ વગેરે અંજલિમુદ્રામાં કરવું. આસનમુદ્રામાં પદની પૂજા કરવી. ચક્રમુદ્રામાં અંગરૂપર્શ કરવો, સુરભિમુદ્રામાં અમૃતમુક્તિ અને પ્રવચન મુદ્રામાં પ્રતિબોધ કરવો. ગરુડ મુદ્રામાં દુષ્ટ રક્ષાની વિધિ કરવી, સૌભાગ્યમુદ્રામાં મંત્ર સૌભાગ્યનું કામ કરવું અને કૃતાંજલિ મુદ્રામાં દેશના કરવી. એ રીતે તે તે બધાં કાર્યો તે તે મુદ્રામાં કરવાં. અહીં કોઈ ચર્ચા ઉઠાવે છે કે ગુરુ તો યાવજીવિત સામાયિકને ઉચ્ચરેલા છે અને તેમાં જ સ્થિત રહેલાં છે તો પછી એમને આ બધાં સાવધ સમારંભ કરવો કેમ કરીને યોગ્ય

ગણાય ? પૂર્વોક્ત પ્રતિષ્ઠાની પ્રવૃત્તિમાં તેા જીવવધ થાય જ છે એથી સામાયિકને વરેલા ગુરુ પણ એવી પ્રવૃત્તિમાં પડશે તેા પછી ગુરુઓના અહિંસાના ઉપદેશમાં શિષ્યોને અવિશ્વાસ થશે. આ અર્થાને ઉત્તર આપતાં ગુરુશ્રી જણાવે છે કે-હે મૂઠ ! જો કે પૂર્વોક્ત પ્રવૃત્તિમાં ક્યાંક જીવવધ થાય છે ખરે તેા પણ તે કાયવધને ગુરુનાં વચનનો તથા આચરણનો ટેકો છે તેથી એ જીવવધ દુષ્ટ ન લેખાય અર્થાત્ સામાયિકમાં રહેલા સાધુને પણ એવો જીવવધ કરવાની છૂટ હોવાથી તે નિમિત્તે તેને દોષ ન લાગે. ‘શ્રી જિનગિંબની સ્થાપના ગુરુએ કરવી’ એવું વિધિવચન છે અને તે સૂત્રોક્ત છે માટે પ્રમાણરૂપ છે. પ્રતિષ્ઠાનો વિધિ કરનાર યતિ તે વચનને સવિષય-સફળ કરે છે એટલે એમાં એને દોષ ન હોય. એ વચન પ્રમાણે ગુરુ, પ્રતિષ્ઠાની વિધિને ન આચરે તેા તે વચન નિષ્ફળ થાય માટે પ્રતિષ્ઠાની વિધિનો આચરતો યતિ યોગ્ય જ કરે છે અર્થાત્ ગૌરવ વગેરે ગુણોવાળી એવી શ્રી જિનગિંબની સ્થાપના ગુરુ કરે તે યોગ્ય જ છે. વળી બીજું એ કે,-અને તેટલી યતના રાખીને સૂત્રોક્તવિધિપૂર્વક શ્રી જિનભવન ચણાવવામાં જેમ જીવવધ વગેરે દોષો લાગતા નથી તેમ શ્રી જિનગિંબની સ્થાપના પણ કરવામાં જીવવધ વગેરે દોષો લાગતા નથી. ગુરુ વિના એકલો ગૃહસ્થ શ્રી જિનભવન, શ્રી જિનગિંબ અને શ્રી જિનગિંબની પૂજા વગેરેનાં વિધાનો કરી શકતો નથી માટે તેમાં જીવવધનો દોષ નથી અને ગુરુને એ દોષ લાગતો નથી એમ કહેવું છે. આ વિશે આથી વધારે કહેવાનું કામ નથી. શ્રી જ્ઞેમંકર મુનિ કહે છે કે-પૂર્વોક્ત વિધિ પ્રમાણે શ્રી જિનગિંબની સ્થાપના કર્યા પછી પોતાના વિલવને છાત્રે એ રીતે એકસો ને આઠ કળશોવડે શ્રી જિનગિંબનો અભિષેક કરવો. અને શ્રી જિનગિંબની પૂજા વગેરેની પ્રવૃત્તિમાં પ્રતિદિન પરમ પ્રયત્ન કરવો. શ્રી જ્ઞેમંકર મુનિ કહે છે કે-હે વીરભદ્ર ! અને અન્ય શ્રાવકો ! પ્રતિષ્ઠાનો વિધિ આ રીતે સંશ્લેષમાં કહેલો છે.

પછી સાવધાન ચિત્તવાળા અને હાથ જોડીને નમસ્કાર કરતા એવા વીરભદ્ર વગેરે શ્રાવકો બોલ્યા કે-હે ભગવન્ ! તમે પ્રતિષ્ઠાનો વિધિ બતાવીને અમારા ઉપર અનુગ્રહ કરેલો છે. આ રીતે તે શ્રાવકોએ ગુરુની વારંવાર પ્રશંસા કરી. પછી તેમને વંદન કર્યું અને ગુરુએ જણાવેલ વિધિની બધી હકીકત પશ્ચાન્નપતિને કહી સંભળાવી. વીરભદ્ર વગેરે શ્રાવકોનું વચન સાંભળી તે રાજાએ પણ વેગથી પોતાના માણસોને કહીને નગરની શોભા કરાવી, કેદખાનામાંથી બધાય કેદીઓને છોડી દઈ બધાં કેદખાનાં સાફ કરાવી નાખ્યાં, બધાં તીર્થોનાં પાણી મંગાવ્યાં, પ્રતિષ્ઠામાં ઉપયોગી એવાં ફૂલો, બધી ઘઉં વગેરે ઔષધીઓ અને કુંવારી માટી વગેરે સામગ્રી તૈયાર કરી અને આગળ ચોવીશમી ગાથામાં નિયતરીતે ઉપયોગમાં આવનાર વસ્તુવર્ગ જણાવેલ છે તે બધી લેગી કરી સંઘરી લીધી, દૂર દૂર દેશ-દેશાંતરથી કુશળ સાધર્મિકોને બોલાવી લીધા, જે જે સાધુઓ વિહાર કરવાને

ઉદત થયા હતા તેમને મહામહેનતે શેકી લીધા અને આ રીતે પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવનો આરંભ કરીને એ રાજાએ શ્રી ક્ષેમંકરસૂરિને આ પ્રમાણે કહ્યું કે—“ હે ભગવન્ ! તમે અમારા ઉપર કૃપા કરીને આ જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરો. ”

પછી રાજાની વિનંતિને માન આપીને આચાર્યે પ્રતિષ્ઠાનું કાર્ય સ્વીકાર્યું. પ્રથમ તો એમણે આગળ પાછળ એકાશન અને વચ્ચે ઉપવાસ એ રીતે ચતુર્થ ભકતનો તપ કર્યો, પોતાનો આત્મા સમાહિત કર્યો, પ્રતિષ્ઠાસમયે ઉચિત લાગે તેવો વેષ કર્યો, જેમને પહેલાં શિક્ષણ આપીને તૈયાર કરેલા છે એવા, દક્ષ, દ્રવ્યથી અને ભાવથી શુદ્ધિયુક્ત, સમાલભન કરવામાં કુશળ, ઘરેણું પહેરેલાં, જેમનો માતૃપક્ષ અને પિતૃપક્ષ શુદ્ધ છે એવાં કેટલાક સ્નાત્રીયાઓને ભેગા કરી પોતાની સાથે રાખ્યા. પછી પૂર્વોક્ત પ્રતિષ્ઠાવિધિ પ્રમાણે સૂરિમંત્રનું અધિવાસન વગેરેનો વિધિ કર્યો. બરાબર ઇંદ્ર ઘડી આવતાં જ વગર વિલંબે બિંબ ઉપર સુગંધી વાસક્ષેપ કર્યો અને એ રીતે શાસ્ત્રથી અવિરુદ્ધ ક્રમ પ્રમાણે શ્રી જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી. એ વખતે રાજા પણ પોતાની જાતને પુણ્યના પ્રકર્ષવાળી માનતો તે તે બધાં તરફલોચિત વિધાનો કરવા લાગ્યો એટલે કે પ્રતિષ્ઠા વખતે કરવામાં આવતાં ચૈત્યવંદન, આરતી વગેરે વિધાનો કરવા લાગ્યો તથા સંઘને અને સાધર્મિકોને દાન આપ્યાં, સ્વજન વર્ગનાં અને પ્રધાનો તથા પ્રજાજનોનાં પોતે જાતે ઘણાં ઘણાં સન્માન કર્યાં. હવે આ રીતે પ્રતિષ્ઠાનો વિધિ પૂરો થતાં ક્ષેમંકર શુરુ રાજા વગેરેની સભા સમક્ષ ધર્મદેશના કરવા લાગ્યા:—

“ જેઓ શ્રી જિનભવનનું નિર્માણ કરે છે, શ્રી જિનબિંબનું સ્થાપન કરે છે, શ્રી જિનની પૂજા અને યાત્રા વગેરેની પ્રવૃત્તિમાં સવિશેષ ઉદ્યમવંત છે તેઓ ધન્ય છે અને તેવા ધન્ય પુરુષો ગોપદત્તી પેઠે આ ભવસાગરને તરી જાય છે. શ્રી જિનભવનનું નિર્માણ વગેરે પ્રવૃત્તિઓમાંનું સદ્ધર્મનું નિમિત્ત એક એક પણ મેળવી શકાય તો પણ તે ઘણા ગૌરવની વાત છે અર્થાત્ એક નિમિત્ત પણ ભારે હિતકર છે તો પછી જે લોકો શ્રી જિનભવનના નિર્માણથી માંડીને તેની પ્રતિષ્ઠા સુધીના બધાં સુંદર નિમિત્તોને મેળવી શકે છે તેમના લાભની તો શી વાત કરવી ? આ વિશે બહુ શું કહીએ ? પરંતુ શ્રી જિનની પ્રતિષ્ઠાનો વિધિ કરવામાં આવે તો એવું કોઈ મંગલમય કાર્ય નથી જે સિદ્ધ ન થાય ? અર્થાત્ બધાં મંગલમય કાર્યો પાર પડે છે; જેમકે જેઓ પ્રતિષ્ઠાને પ્રસંગે શ્રી જિનબિંબને વિવિધ પ્રકારના પાણીના કળશોથી નવરાવે છે, તે જાણે પોતાની જાતનો ત્રણ લોકના રાજ્યમાં અભિષેક ન કરતાં હોય. વળી, એ પ્રસંગે જેઓ શ્રી જિનબિંબની આગળ વિવિધ પ્રકારનાં ફળો, પાકો અને શાકોનો બલિ-નૈવેદ્ય ધરે છે તેઓ જાણે મોક્ષસુખના ખજાનાને જલદીથી ખોદતા ન હોય. વળી, જેમના તરપથી સ્નિગ્ધ અને લાંબા લાંબા

તાબ તાબ જવારાઓ મૂકવામાં આવેલા હોય તે બાજુ કે તેમના તત્કાળ ભગેલા સુખ-કલ્પવૃક્ષના અંકુરાઓનો જથ્થો ન હોય. જે ભવ્ય લોકો શ્રી જિનબિંબ નિમિત્તે વેદીની રચના કરે છે તેઓ માનું છું કે તે દ્વારા મોક્ષવધુનું પાણિઅહુ કરે છે કે શું? જે ભવ્યો, ભરેલી-પવિત્ર સુતરથી ભરેલી-ત્રાકના તાંતણાંઓથી શ્રી જિનબિંબનું માપ કરે છે તેઓ તાંતુને બહાને બાજુ કે પોતાની લક્ષ્મીને દ્રઢ રીતે બાંધી રાખતા ન હોય? જેઓ જગતની આંખ જેવા એવા શ્રી જિનબિંબના બન્ને નયનોનું ઉન્મીલન કરે છે તેઓ પોતાની બન્ને આંખ, બાજુ જગતને જોવાને સમર્થ બને એવી બનાવે છે. પ્રતિષ્ઠાને પ્રસંગે વાળઓનો અવાજ બધે સ્થળે નિર્ભર રીતે ફેલાય છે તે બાજુ એમ કહે છે કે જેમ બકરી સપ્તપર્ણના વૃક્ષ પાસે પહોંચે છે તેમ બધા બુધ પુરુષોએ આવાં પવિત્ર કામો કરવા માટે પહોંચી જવું જોઈએ. એ પ્રમાણે જગદ્ગુરુ એવા શ્રી જિનના બિંબ નિમિત્તે ભવ્ય લોકો જે જે કાંઈ મંગલરૂપે કરે છે તે તે બધું તદ્દતુરૂપપણે તેમના સુખ માટે પરિણમી છે તેથી તમે બધા પૂણ્યવાળા છે, કારણ કે તમારી બધાની શ્રીજિનેન્દ્રના સંબંધે આવી સારી વિશેષ પ્રયત્નવાળી પ્રવૃત્તિ થઈ છે. જે લોકોએ અંગૂઠા જેવડી નાની પણ શ્રી જિનની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠાપિત નથી કરી તે લોકો, પોતાના આત્માની નિર્વાણ પ્રાપ્તિ માટે કેમ પ્રતિષ્ઠા કરી શકે?”

આવી રીતે ઘણા લાંબા વખત સુધી તે વીરભદ્ર વગેરે શ્રાવકોને તથા રાબને ઉત્સાહિત કરીને આચાર્યશ્રી ક્ષેમંકરમુનિ બીજી તરફ વિહાર કરી ગયા. રાબ પણ પોતાનાં રાબ્યનાં અને ધર્મનાં કાર્યો તરફ ધ્યાન આપવા લાગ્યો. હવે વખત જતાં રાબ રાબ્યલક્ષ્મીની મોજો માણતો રહે છે, એવામાં તેને પૂર્વે કરેલું કોઈ નિકાયિતકર્મ ઉદયમાં આવ્યું. એના પરિપાકરૂપે એના શરીરમાં ભયંકર દાહજ્વર પેદા થયો. એના પ્રતિકાર માટે અનેક મંત્રો તથા તંત્રોના ઉપચાર કરાવ્યાં. આખું રાજકુટુંબ અને બધા પ્રબળન વ્યાકુળ થઈ ગયાં. રાબના અંતઃપુરમાં તો રડારોડ મચી ગઈ. એક ક્ષણ કોઈના આંસુ સૂકાતા નથી. એમ બધી રાણીઓ રડવા લાગી. અનેક ઉપાયો કર્યા છતાં રાબનો એ વ્યાધિ ન જ મટ્યો એટલે એ ભયાનક વ્યાધિની અસહ્ય પીડા થતાં રાબ પોતાના આત્મભાનને ભૂંચ્યો અર્થાત્ એનું સમ્યક્ત્વ આદ્યું ગયું અને રાબ આર્તધ્યાનને વશ પડ્યો. એ વખતે તેણે પોતાનું ભવાંતર આયુષ્ય બાંધ્યું અને આર્તધ્યાન દોષમાં વર્તીતો રાબ મરણ પામ્યો અને સ્વયંભૂ રમણ નામના મહાસમુદ્રમાં ગર્ભજ મત્સ્યરૂપે તેણે જન્મ ધર્યો અર્થાત્ રાબ મરીને માછલાની યોનિમાં જન્મ્યો.

આ રાબએ પૂર્વોક્ત પ્રકારે શ્રી જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી-કરાવીને વિશિષ્ટ પુણ્ય પેદા કરેલું, વળી, એ રાબએ શાસ્ત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણેની સત્ક્રિયાઓ પણ નિરંતર રસપૂર્વક

કરેલી. વળી, એ નાનપણથી જ અસાધારણ વિવેકના પ્રકર્ષથી ગૌરવવાળો હતો, ઘણા લોકોની સામે રાજાએ તીર્થની પ્રભાવના પણ દૃઢપણે કરી બતાવેલી, વળી, એ મહાત્મા, ઉપશમ, વિવેક, આસ્તિક્ય વગેરે અનેક ગુણોથી ભૂષિત હતો અર્થાત્ એ પદ્મ નામનો રાજા આવા આવા અનેક ગુણવાળો અને વિશેષ ધાર્મિક હતો; છતાંય તે દુર્ગતિને પામ્યો. હાય !!! હાય !!! બુઝો તો કર્મનું માહાત્મ્ય કેવું છે ? અથવા કર્મના પ્રભાવને લીધે શ્રી મલ્લિજ્ઞિન સ્ત્રીનો અવતાર પામ્યા અને લગવાન મહાવીરને એક માતાને છોડીને ખીણ માતાના ગર્ભમાં રહેવું પડ્યું. આ કર્મોનો પ્રતિભલ્લ કોને કરી શકાય ? અર્થાત્ એ કર્મોની સામે કોને કરી શકાય ?

એ પ્રમાણે તે (રાજા) માછલું થઈને સમુદ્રમાં આમતેમ હિંડતો, એક વાર શ્રી જિનબિંબની સમાન આકારવાળા એવા એક મહાપદ્મને-મોટા કમળને બુલે છે. શ્રી સર્વજ્ઞ લગવાને કહ્યું છે કે—સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં માછલાં અને કમળો બધા પ્રકારના આકારવાળા મળી આવે છે, તેઓ ફક્ત એક બલોયાના આકારના નથી હોતા. હવે શ્રી જિનબિંબ એવા આકારવાળું કમળ બોધને આ માછલાને ભારે સંતોષ-પ્રસન્નતા થયો અને ‘આવું રૂપ મેં કયાંક જોયું છે.’ એ ભતની તેને ઊડી વિચારણા બગી. એ વિચારણામાં વધારે ને વધારે વધતાં તેને તેના પૂર્વભવનું સ્મરણ-ભતિસ્મરણ જ્ઞાન થઈ ગયું. હવે તો તેને, પોતે જેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે એવું શ્રી જગગુરુનું બિંબ સાક્ષાત્ હોય એમ દેખાવા લાગ્યું અને સંભારતાં સંભારતાં પેલા કરુણાઅમૃતના સમુદ્ર એવા ક્ષેમંકરસૂરિ પણ નજરે તરવા લાગ્યા તથા તેના ઉપદેશ વચનો ટાંકણાંથી કેરેલાં હોય એ રીતે તેના હૃદયમાં પ્રકટ રીતે જણાવા લાગ્યાં. ભતિસ્મરણુજ્ઞાન થવાથી તેના મનમાં સંવેગના તરંગો ઊઠવા લાગ્યા અને તે મત્સ્ય હોઈને પણ વિચારવા લાગ્યો કે—અહો ! મારું કેવું કમનશીબ છે ! મારાં કેવાં કિલ્લ કર્મો છે ! અહો ભાવિલાવની પ્રબળતા કેટલી બધી છે કે તે ટાળી ટળી શકતી નથી. મને મારા રાજાના ભવમાં તથા પ્રકારની ઉત્તમ ધર્મની સામથી સાંપડી હતી અને બાલુ મારું નાવ સમુદ્રને કાંઠે પહોંચું પહોંચું એમ થઈ રહ્યું હતું; પરંતુ એવી દશામાં પણ મેં અંતસમયે સમ્યક્ત્વને ઝોઈ નાખ્યું, આત્મભાનને શુભાવી દીધું અને પરિણામે આ દુર્દશાને પામ્યો તો હવે શું કરું ? કોને શરણુ બાઉ ? કયાં બાઉ ? અથવા હવે શું કરું તો સારું થાય ? એ પ્રમાણે વધારે સમય સુધી સંતાપ પામી, પશ્ચાત્તાપ કરી તેણે પોતાના મનના પરિણામોને વિશુદ્ધ કર્યા અને તે છેવટે ‘શરદ્દના ચંદ્ર જેવા અને જગગુરુ એવા શ્રી ચંદ્રપ્રભ લગવાનનું શરણુ છે’ એમ તેણે નિશ્ચય કર્યો અને પછી તેણે અનાગારી-જેમાં કોઈ પ્રકારની છૂટછાટ નથી એવું—અનશન સ્વીકાર્યું. તે એ રીતે પરમ સમાધિમાં રહેતો અને કેવળ પંચપરમેષ્ઠિ મંત્રને જ નિરંતર યાદ કરતો કરતો મરણ પામી સહસ્રાર નામના સ્વર્ગમાં વધારેમાં વધારે આયુષ્યવાળો દેવ થયો. એ,

સ્વર્ગમાં પરિપૂર્ણપણે ગમી પર્યાપ્તિએ પૂરી કરી આળસ મરડી દેવશય્યામાં બેઠા થયે અને તેણે તત્કાલ ઉચિત એવાં તથાપ્રકારનાં દેવકાર્યોં પૂરાં કરી તુરત જ 'કયા કર્મને લીધે હું આ દેવનો અવતાર પામ્યો છું' એ બાણવા માટે પોતાના અવધિજ્ઞાનનો પ્રયોગ કર્યો એટલે (તેણે) પોતાનો મત્સ્યભવ અને રાજાનો ભવ સ્પષ્ટપણે જોઈ લીધો. તે બધું જોતાં જ શીઘ્ર તેને પોતે પ્રતિષ્ઠા કરાવેલા શ્રીચંદ્રપ્રભાજિનના ઝિંબને જોવાની પ્રગળા ઉત્કંઠા થઈ આવી અને પોતે યોગ્ય આભૂષણો પહેરી, કેટલાક પ્રમુખ પ્રમુખ દેવોને સાથે લઈ વિમાનમાં બેસીને શ્રીચંદ્રપ્રભાજિનના મંદિર ભણી જવાને ઊપજ્યો. લકિતના પરમપ્રકર્ષપૂર્વક તેણે જગશુર એવા શ્રીચંદ્રપ્રભા જગવાનને વંદન કર્યું. પછી ત્યાંથી પાછા ફરતાં તેણે, તાજા જ વિહાર કરીને આવેલા અને ધર્મકથા કહી સાંભળાવતા એવા તે શ્લેમંકર આચાર્યને જોયા. એ દેવે, તે આચાર્યને પણ પરમપ્રેમના પ્રકર્ષપૂર્વક વંદન કર્યું. આચાર્યે તેને આશિષ આપી. તે (દેવ), પાસેની જમીન ઉપર બેઠો. આચાર્યે પણ પોતાના જ્ઞાનના પ્રભાવથી તેને ઓળખી લીધો અને તેને આહરપૂર્વક બોલાવ્યો અને કહ્યું કે—“હું સુરવર ! તું પુણ્યવાળો છે: જેમકે પોતાના પ્રકાશથી વિશ્વને પ્રકાશિત કરતા મહિમાવાળા અને ચંદ્ર જેવા મનોહર એવા જિનઝિંબને શ્રીજિનમંદિરમાં સ્થાપિત કરતો એવો તું પુણ્યવંતોમાં ઈશ સમાન કેમ ન હો ! અથવા મારી જેવા તારી પ્રશંસા કેમ ન કરે ? તેં પ્રતિષ્ઠા જેવું ઉત્તમોત્તમ આચરણ-કાર્ય કર્યું છતાં તારાં પૂર્વના દુષ્ટતોને લીધે તને અંત-સમયે તારી સુમતિને રોકી રાખનારું એવું, કંટક વાગવા જેવું કલુષતાવાળું જે મહાવિદ્ય આવી ગયું તેથી તું કોઈ પણ રીતે તારા મનમાં ખેદ ન કરીશ. જેમણે અનેક સુકૃત્યો કર્યાં છે એવા પણ પ્રાણીઓ કુકર્મોના વિપાકને પામતાં દુર્ગતિને ન પામે એવું બને ખરું ? અર્થાત્ એ રીતે તારે પણ મત્સ્યયોનિમાં જન્મ લેવો પડ્યો તો પણ હવે તું તેં કરેલી શ્રીજિનઝિંબની સ્થાપનાના પૂણ્યપ્રભાવને લીધે બીજો મનુષ્યભવ પામી અનુ-પમ એવું શિવસુખ જરૂર પામીશ.” આ પ્રમાણે તે શ્લેમંકર ગુરુની વાણી સાંભળી તે દેવ હર્ષ પામ્યો અને તેણે શુરુને પ્રણામ કર્યાં. પછી ચાલતાં ચાલતાં જગારા મારે એવા કુંડળવાળો એ દેવ, સ્વર્ગમાં ચાલ્યો ગયો અને લભ્યો, પ્રીતિપૂર્વક જેમની હૃદયમાં સેવા કરે છે એવા આચાર્ય પણ પોતાના શિષ્યપરિવાર સાથે પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

એ પ્રમાણે શ્રી કથારત્ન કોશમાં શ્રી જિનઝિંબ-પ્રતિષ્ઠાના અધિકારે
મહારાજ પદ્મનું કથાનક સમાપ્ત.

શ્રી જિનપૂજા અધિકારે પ્રભંકરનું કથાનક.

કથા તેરમી.

શ્રી જિનેંદ્રની પ્રતિમાની સારી રીતે પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી પણ તેની પૂજા કર્યા વિના કર્મોની નિર્જરાનો લાભ મળતો નથી માટે શ્રી જિનેંદ્રની પૂજાની વિધિ કહીશ. પવિત્ર પહેરવેશવાળો ગૃહસ્થ, પુષ્પ વગેરેની સામગ્રી લઈ સારાં સારાં ભાવવાહી સ્તવનો સાથે યોગ્ય સમયે વિધિપૂર્વક શ્રી જિનેંદ્ર ભગવાનની પૂજા રચે-કરે. યોગ્ય સમય એટલે ત્રણ સંધ્યાઓ-આતઃકાળ, મધ્યાહ્ન કાળ અને સાયંકાળ, અથવા યોગ્ય સમય એટલે પોતાની આજીવિકાને અનુરૂપ સમય એટલે આજીવિકાની પ્રવૃત્તિમાં બાધા ન કરે એવો કાળ. ગૃહસ્થની પવિત્રતા એટલે સ્નાન કરવું તે બાદ પવિત્રતા અને શુભ આશય તે આંતર પવિત્રતા. શુભ આશય એટલે શ્રી જિનેંદ્ર જે માર્ગે સંચરી, રાગદ્વેષનો પરાજય કરી, સમભાવ કેળવી કોઈને પણ લવમાત્ર પણ પીડાકર ન થયા-થવાય તે રીતે હું (ગૃહસ્થ) પણ શ્રી જિનની પૂજા કરતો કરતો એમને માર્ગે સંચરી સર્વત્ર અભયપ્રદ બનું. પવિત્ર પહેરવેશ એટલે દેશ, કાળ, ધર્માચરણ અને પોતાની સ્થિતિની અપેક્ષાએ પ્રશસ્ત ગણાતો, આછટલાઈ વગરનો અને ઉપકાસપાત્ર ન ગણાય એવો પોષાક રંગે સ્વેત-ધોળો, ફાટેલો નહીં અને ખીબ દોષો વિનાનો પોષાક-કપડાં વગેરે. ખીબ દોષો વિનાનો એટલે જે પોષાકની બનાવટમાં અપેક્ષાએ ઓછામાં ઓછો આરંભ થયો હોય, અને જેને મેળવવામાં અનીતિ ન થઈ હોય તથા જે ત્રસપ્રાણુના શરીરોદ્ધાર ન નીપજ્યો હોય એવો પોષાક. ફૂલ, અક્ષત, ધૂપ, દીપ, વાસકોષ્પ, બલિ-નિવેદ, જલપાત્ર-પાણીનું પાત્ર કલશ-જલનો કુંભ, સારાં ફળો, કેસર, કપૂર, ચંદન, કરતૂરિકાનો લેપ, મણિ જેડેલો સોનાનો મુગટ, એવાં જ કડાં, કંદોરો, તિલક વગેરે તથા ઉત્તમ આભૂષણો અને મહામૂલાં વસ્ત્રો-એ બધી વસ્તુઓ ઉપરાંત સિદ્ધાર્થ-સરસવ વગેરે ખીલ ખીલ સુંદર વસ્તુઓની પણ શ્રી જિનપૂજામાં યોજના કરવાની છે. પૂજા કરવા સિવાય ખીબ કામમાં એ વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરવો એ ધન્ય ન ગણાય-સારું ન કહેવાય. પૂજાનો વિધિ એટલે શ્રી જિનની પૂજા કરતી વખતે વસ્ત્રવડે મુખ અને નાકને મજબૂત રીતે બાંધી લેવા ઘટે. એમ ન કરે તો શ્રી જિનની ભારે આશાતના થઈ કહેવાય. વળી કહ્યું છે કે-જે લોકો રાજાની સેવામાં બરાબર પ્રયત્નપૂર્વક વર્તે છે તે લોકો સેવાનું ફળ મેળવે છે અને ખીબ બાકીના-બરાબર સેવા નહીં કરનાર બિચારા-કલેશ પામે છે. ગંભીર અર્થવાણાં ગંભીર પદોનાં મોટાં મોટાં દંડકોની યોજના કરી તે દ્વારા શ્રી જિનેંદ્ર ભગવાનના ગુણોનું કીર્તન કરે. ભગવાનના ગુણોનું સ્મરણ કરવું એ જ શ્રી જિન ભગવાનની પરમપૂજા છે. શ્રી જિનની

પૂજા, બધી ઈષ્ટ સિદ્ધિઓ મેળવવાનું દ્વાર છે. ગૃહસ્થધર્મનો સાર પણ એ છે. જે લોકો પુણ્ય વગરના છે તેઓ શ્રી જિનની પરમપૂજા કરી શકતા નથી. બધા લોકો સુખને વાંછે છે, એ સુખ, મોક્ષ મળતાં જ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ એ મોક્ષનું સાધન ધર્મ છે, ધર્મનું સાધન સમ્યક્ત્વ છે અને એ સમ્યક્ત્વ વળી શ્રી જિનની ચરણપૂજા વિના સંભવતું નથી. એમ સમજીને એટલે શ્રી જિનની ચરણપૂજા મોક્ષસુખનું પરમ સાધન છે એમ જાણી એ પરમ સાધનોમાં સર્વ પ્રયત્નપૂર્વક ઉદ્યમવંત માનવ, સંસારનો પાર પામે છે. આ માટે અહીં પ્રલંકરનું દર્શાવ કહેવાનું છે.

વસંતપુર નામે નગર છે. એ નગરમાં નિરંતર મોટા મોટા ઉત્સવો પ્રવર્તી રહ્યા છે એથી એમ લાગે છે કે-જાણે એ નગરમાં નિત્ય ને નિત્ય સત્યુગ જ ન આવતર્યો હોય. વળી એ નગરનું નામ સાંભળતાં જ પણ પ્રવાસી જનો સંતોષ પામે છે એવું એ ઉદાર અને અતિથિ-અભ્યાગતો-ની આગતા-સ્વાગતામાં નિત્ય તત્પર છે. એ નગરમાં કેમ જાણે મોટા મોટા પર્વતો ન હોય એવાં વિશેષ પ્રકારનાં ઉત્તુંગ દેવમંદિરો છે, કેમ જાણે સ્વર્ગનાં વિમાનોની હાર લાગી ન હોય એવી મનોહર મહાલયોની પરંપરા આવી રહી છે, જે નગરમાં સ્ત્રીપુરુષો કેમ જાણે બૃહસ્પતિની બેડી ન હોય એવાં બુદ્ધિવાળાં છે, એ નગરનાં સરોવરો કમળ, કદહાર અને કુમુદના પરગથી સુવાસિત સ્વચ્છ પાણીથી છલોછલ ભરેલાં છે અને એ સરોવરો કેમ જાણે માનસરોવરને હસતાં ન હોય એવાં શોભી રહ્યાં છે. એ નગરનો રાજા નામે સુદર્શન છે. એ રાજાએ પોતાના પ્રયંત બાહુદંડથી ઊભા કરેલા માંડવામાં રાજલક્ષ્મીને આશ્રીને રાખેલી છે તેથી એ રાજલક્ષ્મીએ રાજના મુખ સામે પોતાના નેત્રકટાક્ષો ફેંકતાં રાજનું મુખ ચકચકિત અદ્ભુત કંતિવાળું દેખાય છે. એવો એ “યથા નામા તથા ગુણાઃ” વાળો રાજા ઈંદ્ર જેવો શોભે છે, અર્થાત્ જેમ ઈંદ્ર પરભૂધરો-મોટા પર્વતોના પશ્ચાને હણી નાખેલા છે તેમ એ રાજાએ પર-શત્રુ, ભૂધરો-ભૂપતિઓના-રાજાઓના પશ્ચાને હણી નાખેલા છે. તે રાજાને પ્રભાવતી નામે ભારજા છે કે જેના રૂપમાં સમસ્ત સ્ત્રીઓના રૂપની હદ આવી ગઈ છે, રાજના અમાત્યનું નામ ભવદત્ત છે કે જેના બુદ્ધિકૌશલ પાસે બૃહસ્પતિ પણ હારી જાય. એ અમાત્ય ઉપર રાજાનો વિશેષ પ્રસાદ-કૃપા છે, તથા સર્વશ એવા શ્રી જિન ભગવાનના શાસનમાં દૃઢ અનુરાગ ધરાવે છે એવો એ અમાત્ય પોતાને સોંપેલા રાજ્યકાર્યોને કરતો-વિચારતો પોતાનો સમય વીતાડે છે.

કોઈ ખીજે પ્રસંગે તે રાજા અને તેનો અમાત્ય બન્ને જણા બહાર ફરવા માટે નીકળવાને તૈયાર થયા તે વખતે ઘોડાહારના ઉપરીએ, દેશાંતરથી આવેલા વેપારીઓ પાસેથી તાજા જ ખરીદાએલા એવા બે ઉત્તમ-બદતવાં ઘોડા તેમની પાસે હાજર કર્યા.

ગમ્મત કરવાને ખાતર તેમાંના એક ઘોડા ઉપર રાજા અસ્વાર થયો અને બીજા ઉપર અમાત્યે સ્વારી કરી. તેમણે બન્નેએ તે બન્ને ઘોડાઓને સારી રીતે ચલાવ્યા. ઘોડાઓ પવનવેગી હતા અને તે જેમ જેમ ચોકડું ખેંચે તેમ તેમ તે ઊલટા વધારે વેગમાં આવે એવી ઊંઘી ટેવવાળા હતા તેથી “ આ રાજા જાય; આ રાજા જાય ” એમ કહેતાં લોકો ફાટી ચાંખે ભેતા રહ્યા; એટલામાં જ તેા તે ઘોડા ઘણે આગળ નીકળી ગયા અને આંખના પલકારા ભેટલા સમયમાં તેા તેમણે ઘણા લાંબા માર્ગ કાપી નાખ્યો, તેથી હવે રાજા અને અમાત્ય તે બન્ને દેખાતા પણ અંધ પડ્યા. હવે રાજાના પરિવારે એમ ધાર્યું કે ઘોડાઓએ તેા રાજા અને અમાત્યનું અપહરણ કર્યું તેથી તેમની પાછળ જવું જોઈએ. આમ વિચારી હાથી, ઘોડા અને રથો વગેરે લઈ તે રાજપરિવાર, જે માર્ગે એ ઘોડાઓ ગયા તેની પાછળ વેગથી ઊપડ્યો. દુષ્ટ ટેવવાળા એ ઘોડાઓ રાજાને અને અમાત્યને લઈને એક ભયંકર અટવીમાં પહોંચ્યા અને દુષ્ટ કર્મોની સાથે સરખાવી શકાય એવા તે ઘોડાઓએ તેમને પોતા ઉપરથી નીચે પાડી નાખ્યા અને ભારે થાકને લીધે થરથર ધૂજતા બન્ને ઘોડાઓ તે જ વખતે ચમત્તા પરેણુ થયા-મરણુ પામ્યા. રાજા અને અમાત્ય પણ ઘણા થાકી ગયા અને ખૂબ તરસ્યા થયા. તે બન્ને આસપાસ આવેલાં ઘટાદાર વૃક્ષોની છાયામાં વિસામો ખાવા બેઠાં, ત્યાં ઠંડા પવનની લહેરોનો સ્પર્શ થતાં તે બન્નેનો થોડોક થાક ઉતર્યો, થોડીક નિરાંત વળી અને પછી તેઓ બન્ને આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યા:—

કાર્યોની ગતિ વાંકી હોય છે, આપદાઓ ઓચિંતી આવી પડે છે અને આવેલી સંપદાઓ પણ હા ! ભોતભોતામાં કેવી રીતે ઝટ વણસી જાય છે. જુઓ તેા ખરા, રાજલક્ષ્મી પણ કુભારના જેવી પાપણી છે અને મહાદુઃખે રીઝે એવી છે. જ્યારે લાગ્ય વાંકું થાય છે ત્યારે અમૃત પણ ઝેર થઈ જાય છે. ખરી વાત એ છે કે આ ઘોડાઓ વગેરે રાજ્યાંગોનો પણ ઉપયોગ શ્રમ ફર કરવા માટે જ છે પણ તે મોજશોખનાં સાધનો નથી. તે ઘોડાઓ વગેરે સાધનોનો ગમે તેમ ગમે તે રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે તેા તે પણ આપણને ભારે આકુળવ્યાકુળ કરી નાખે છે. લાંબા પંથના થાકને લીધે તે બન્નેને ભારે ખેદ થયો છે અને તેમનાં મુખો કાળાં પડી જઈ સંકોચાઈ ગયાં છે. એવી સ્થિતિમાં આ રીતે તે બન્ને જણા પરસ્પર પોતે પોતાની ગોઠડી કરતા હતા તેટલામાં જ તેમણે દુંદુલિનો નાદ સાંભળ્યો. તથા સર્વ પ્રકારે આદર અને વિશેષ હરખને લીધે જેમનાં કુંવાડા ઊભાં થઈ ગયા છે એવાં દેવનાં ઠોળેઠોળાં ભણે વિજળી ન ઝબકતી હોય એ રીતે પ્રકાશ ફેલાવતાં આકાશમાં દેખાયા. કેટલાક દેવો ઊંચે ઊંચે છે, કેટલાક નીચે આવે છે, કેટલાક ઠોળે વળ્યા છે તથા કેટલાક લીડને લીધે થંભી ગયા છે અને કેટલાક ચપળતા બતાવતા થાકતા નથી, કેટલાક સુગંધી પાણી વરસાવે છે, ફૂલો વરસાવે છે અને કેટલાક હર્ષમાં આવી જઈ કપડાં

ફરકાવે છે. વળી કેટલાક નાચે છે, ગાય છે, સ્તુતિ કરે છે. ખરી વાત તો એમ છે કે વિશેષ ભક્તિના આવેશમાં આવેલા તન્મય થયેલા લોકો શું શું નથી કરતા ? એ રીતે રાજા અને અમાત્યે એક તરફ ઉપર વશુવેલાં એવાં દેવનાં ટોળાં જોયા, ખીલુ તરફ જમીન ઉપર, એક ખીબ્બતું સ્વાભાવિક વેર વીસરી ગયેલાં એવાં સિંહો, હરણો, સસલાં, સૂવરો, ઝરખો, રીંછો વગેરે જંગલી પશુઓનાં ટોળેટોળાં એ દુંદુભિના અવાજ તરફ જતાં જોયાં. વળી, સારી રીતે શાંતચિત્તવાળા અને વેલડીઓથી પોતાના વાળના જૂડાને શુથી બાંધી રાખનારા એવા જંગલી લોકો-ભિલ્લ-વિગેરે-નાં ટોળાં પણ તે અવાજને અનુસારે ચાલ્યા આવતાં રાજાએ અને અમાત્યે નીહાળ્યાં. તે ટોળામાંનાં એક ઘરડા ભિલ્લને ‘આ બધું શું છે ?’ એમ અમાત્યે પૂછતાં તેણે કહ્યું કે-“ આ જગ્યાએ એક મુનિરાજને કેવળજ્ઞાન થયું છે. તે કેવળી ભગવાનનાં ચરણોને પૂજવા માટે દેવોનાં ટોળાં, માણસનાં અને આ પશુઓનાં ટોળાં પણ પોતપોતાનાં બધાં કામ છોડીને તૈયાર થઈને ચાલી નીકળ્યા છે.” આ વાત સાંભળીને રાજા અને અમાત્યને કુતૂહળ થયું અને તે બંને પણ એ માર્ગ ભણી ચાલવા લાગ્યા. દેવે રચેલા સુવર્ણકમલ ઉપર બેઠેલા અને સૂર્યની પેઠે પ્રકાશ ફેલાવતા એવા કેવળી મુનિરાજને તેમણે જોયા. તે મુનિના ચરણકમળમાં પ્રણામ કરીને બંને જણા જમીન ઉપર જ બેસી ગયા. ત્રણે ભુવનોની બધી હકીકતોને જાણનારા કેવળી મુનિરાજે તેમને સંભળ્યા-બોલાવ્યા અને પછી સર્વસાધારણ ધર્મદેશના દેવી શરુ કરી.

જેમકે-“ હે ભવ્ય જનો ! તમે સંસારના સ્વરૂપનો સારી રીતે વિચાર કરો તો તમને જણાશે કે સંસાર અત્યંત વિરસ અને દુર્જનની જેવો. સુખમધુર જણાશે-દુર્જન જેમ મુખે મીઠું મીઠું બોલે છે અને અંતરમાં કાતી રાખે છે તેમ સંસાર ઉપર ઉપરથી તો મધુર જણાશે પણ પરિણામે ભયાવહ નીવડશે. વળી, સંસાર, ઈંદ્રિયગિયાના ઈંદ્રિયજની પેઠે ઉપર ઉપરથી વિવિધતાવાળો આકર્ષક જણાશે પરંતુ અંદર તો પરમાર્થ વગરનો એટલે પોલો નીકળશે, તથા સંસાર કાયરના પુરુષાર્થની પેઠે મુગ્ધ જનોને ઉપર ઉપરથી તો મોહિત કરી નાખશે, પરંતુ પરિણામે ઉદ્દેગ જ પમાડશે. આવા એ સંસારમાં વ્યામોહ પામેલા માનવો પૌરુષવિનાના જ પ્રયાસોમાં પ્રવર્તે છે, ભવિષ્ય કાળનો વિચાર કરતા નથી, પોતાના હિતાહિતની દરકાર રાખતા નથી, ગુરુના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તતા નથી, શાંતિવર્ધક શાસ્ત્રોને સાંભળવા ચાહતા નથી તેમ વિશિષ્ટ પ્રકારના સત્સંગને પણ અભિલષતા નથી. કેવળ કેમ જાણે ઉન્મત્ત ન થયા હોય વા બેભાન ન થયા હોય એ રીતે માનવો, તોફાની એવી ઈંદ્રિયોને વશ પડ્યા છે અને શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શનાં સુખમાં લુબ્ધ બન્યા છે, તથા એ રીતે લુબ્ધ થયેલ તેઓ અત્યંત મૂઢ થઈ હરણ, પતંગ, માછલું, સર્પ અને હાથીની પેઠે તત્ક્ષણ-દેશ પણ વિલંબ વગર અસંખ્ય અને ભારે ઉચ્ચ એવાં દુઃખોના ભાજન બને છે. પુદ્ગલભાવમાં રચીપચી રહેલાં તેઓ અનંત કાળ સુધી તે તે નિંદિત ચેતિવાળા

અવતારોમાં વારંવાર જન્મ પામે છે અને મરણ પામે છે. પહાડના શિખર ઉપરથી અનાયાસે દડી પડેલો ખડગચડો પથ્થર નદીમાં પડી અને પૂરના પ્રવાહના પાણીથી થતા ઘસારાને લીધે જેમ એક વખતે ગોળમટોળ અને લીસો બની બચ છે તેમ આ જીવ પણ પૂર્વોક્ત પ્રકારે સંસારમાં આથડતાં આથડતાં એ પત્યરની પેઠે અસુક અવસ્થાએ એ પહોંચે છે અર્થાત્ ઉપયુક્ત નદીપાષાણન્યાયે આ જીવ, યથાપ્રવૃત્તકરણુદ્વારા એટલે સંસારમાં અથડતાં અથડતાં મોહનીયકર્મની ઓગણોસિત્તેર કોડકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ અપાવી નાખે છે, અને એ જ રીતે ઓગણત્રીશ કોડકોડી સાગરોપમની જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય અને અંતરાય કર્મની સ્થિતિ અપાવી નાખે છે, એ સાથે ઓગણીશ કોડકોડી સાગરોપમની નામકર્મની અને તેટલી જ ગોત્રકર્મની પણ સ્થિતિ છેદી નાખે છે એટલે આયુષ્યકર્મ સિવાય બાકી બીજાં પૂર્વોક્ત મોહનીય, જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, અંતરાય, નામ અને ગોત્રકર્મની એક કોડકોડી સાગરોપમ જેટલી સ્થિતિ જીવને અપાવવાની બાકી રહે છે એટલે પૂર્વોક્ત રીતે સંસારને ધકકે ચડેલો જીવ સાતે કર્મની લાંબી લાંબી સ્થિતિને નદીપાષાણન્યાયે અપાવતો અપાવતો વજ્ર જેવી વધારેમાં વધારે કઠણુ એવી રાગદ્રેષની અંથી સુધી પહોંચે છે. કેટલાક જીવો એ અંથીને ભેદવાને મહાપ્રયાસ કરે છે, પરંતુ મોટા પર્વતની શિલાને ભાંગવા જતાં જેમ હાથીનાં પોતાનાં જ હાંત ભાંગી બચ છે તેમ અંથીનો ભેદ કરવાને પ્રયાસ કરવા જનારા કેટલાક જીવો એવા હોય છે, જેઓ પોતે જ તૂટી પડે છે- પાછા પડે છે અને વળી ફરીને મોહનીય વગેરે સાતે કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને ઉપાજે છે, એટલે જે ભાંગામાં ભાંગી સ્થિતિને તેઓ અપાવી આવ્યા છે તે સ્થિતિ પાછી ફરી પેદા કરે છે. એ અંથીનો ભેદ કરવાને પ્રયાસ કરવા જનારા એવા પણ કેટલાક જીવો હોય છે કે જેઓ અપૂર્વકરણુદ્વારા (જે ક્રિયા આ પહેલાં પૂર્વે કદી કરી શકાઈ નથી તે અપૂર્વ-કરણુ-અપૂર્વવીર્યોદ્ધાસ) તે વજ્ર જેવી કઠણુમાં કઠણુ રાગદ્રેષની અંથિને ભેદવાનો પ્રારંભ કરે છે. ન્યારે તે ઉચ્ચ અંથિ પૂરેપૂરી ભેદાઈ બચ છે ત્યારે તેઓ અનિવૃત્તિકરણુ નામનું એક અપૂર્વ અદ્ભુત સામર્થ્ય-બળ મેળવે છે (અંથિભેદ કર્યા પછી હવે પાછા નિવર્તવાનું- પાછા હઠવાનું નહિં જ પણ આગળ આગળ વધવાનું સામર્થ્ય તે અનિવૃત્તિકરણુ). એ બળવડે અંથિભેદ કરનારા જીવો અંથિનો પૂરેપૂરો ભેદ થઈ રહેતાં કલ્પવૃક્ષની જેવું આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ સકલ મનોરથપૂરક ઉપશમ સમ્યક્ત્વ મેળવે છે. ત્યાર પછી વળી એવા ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિવાળા કેટલાક જીવો પોતાના અંતરંગ પ્રબળ પુરુષાર્થવડે ક્ષાયોપ-શમિક સમ્યક્ત્વનો લાભ મેળવે છે અને એ રીતે એવા જીવોના ઉત્તરોત્તર વધતા જતા શુદ્ધ પરિણામને લીધે તેઓ માતા મરુદેવીની પેઠે તત્કાળ જ કૃતકૃત્ય થઈ બચ છે એટલે અજરા-મર દશાને પામે છે. વળી, બીજા એવા પણ જીવો છે કે જેઓ અનંતાનુબંધી કષાયોનો નાશ નથી કરી શક્યા તેથી તેમને તે કષાયોનો ઉદય થતાં તેમના અશુભ ભાવો ઝળક્યા કરે

છે અને તેથી જ તે જીવો દેવ, મનુષ્ય, નરક અને તિર્થંચ એવી ચાર ગતિવાળી આ સંસાર-અટવીમાં-વધારેમાં વધારે દેશોન-થોડું ઓછું અર્ધપુદ્ગલપરિવર્ત જેટલું આથક્યા કરે છે. (સંસારમાં લોકમાં જેટલાં પુદ્ગલપરમાણુઓ છે તે પરમાણુઓમાંથી એક પણ અણુનો ઉપલોગ બાકી ન રહે તે રીતે તે બધાનો ઉપલોગ જીવ જેટલાં-વખતમાં કરી શકે તે વખતનું નામ પુદ્ગલપરિવર્ત છે.) ત્યાર પછી સંસારમાં આથકતો જીવ નવી નવી સેંકડો યોનિઓમાં અવતાર ધારણ કરતો ભારે ભયાનક પાર વિનાનાં દુઃસહ દુઃખોને કેમે કરીને લોગવતો લોગવતો ભારે પાપોનો ક્ષયોપશમ થતાં તેને માનવનો અવતાર લાભે છે. માનવનો અવતાર પામ્યા પછી પણ હીન જાતિઓમાં, મલિન કુલોમાં અને અનાર્થભૂમિમાં જન્મેલો હોય તે જીવ, સદ્ધર્મની સંગતિ પામી શકતો નથી અને તેથી તેનાથી કશું સુકૃત્ય બની શકતું નથી એટલે એમ ને એમ ભારે ગરીબીમાં સપડાએલો, ભયાનક રોગોથી ઘેરાએલો વા એવી બીજી કોઈ આયત્તિથી ચગદાએલો તે જીવ, પોતાનો માનવ જન્મ વૃથા હારી જાય છે-શુભાવે છે. કોઈ પ્રકારે જીવને કુશળનો યોગ થયો, આરોગ્ય મળ્યું, જ્યાં સુકૃત્ય કરી શકાય એવા બામી વિનાનાં જાતિ, કુળ અને જન્મભૂમિ પણ મળ્યા છતાં જીવ ઘણાં રૂઢ એવા પ્રમાદના સંસ્કારને લીધે આત્મશોધન તરફ વા જેનાથી માનવજન્મ સફલ કરી શકાય એવાં સત્કાર્યો તરફ સાવ બેદરકાર રહે છે. સુખસંબંધની વિવેકશક્તિ શુભાવી બેસે છે અને ખરા સુખ વિષેનો વિવેક બતાવનારા સંયમપરાયણ ગુરુજનોએ બતાવેલું પણ દેવ, ગુરુ અને ધર્મનું સાચું સ્વરૂપ જાણવાને વારંવાર બિજમાળ જ થતો નથી. કદાચ જીવ, ગુરુજનો પાસેથી તત્ત્વોનું ખરું સ્વરૂપ જાણે તોપણ સંયમના બાધકે ગાઢ આવરણોને લીધે એ જાણેલા તત્ત્વોને અનુસારે તે, પોતાનું આચરણ સારી રીતે કરી શકતો નથી. તાત્પર્ય એ છે કે-જીવને તેનાં વધારેમાં વધારે શુભ પુણ્યોનો ઉદય થયો હોય ત્યારે જ ધર્મની સામગ્રીનો યોગ મળે છે. અને એવો મેળવેલો યોગ જ પ્રેક્ષાવંત જનોને શિવશ્રીનું ક્ષણ આપે છે, માટે ધર્મના પ્રશંસક ગુરુજનો, ધર્મસામગ્રીના યોગ સિવાય બીજા કોઈ પદાર્થ વખાણતા નથી. એવો ધર્મસામગ્રીનો સુંદર યોગ મળ્યા પછી બીજું કશું મેળવવાનું બાકી રહેતું નથી. જેમની બુદ્ધિ પરિપક્વ છે એવા સુસ્થ લોકો તો ધર્મસામગ્રી સિવાય બીજું કશું ચ ચાહતા નથી, કારણ કે ધર્મની સામગ્રી મેળવ્યા વિના શિવસુખનો લાભ મળી શકતો જ નથી, માટે આ વિશે અહીં બહુ કહેવાની જરૂર નથી. વાત એમ છે કે-જો તમોને સુગતિનું સુખ ગમતું હોય અને દુર્ગતિનું દુઃખ સહી શકાય એવું ન જણાતું હોય તો પ્રમાદને કૌરે કરીને, મિથ્યાબુદ્ધિનો ઉચ્છેદ કરી નાખીને શ્રી જિન લગવાને પ્રરૂપેલા તત્ત્વવિચારને પામવા માટે અને તદનુસાર આચરણ આચરવા સારુ નિરંતર પ્રયત્ન કરો. પ્રયત્ન કરો એટલે ગુણવાળા બધા માનવો તરફ પ્રમોદભાવ કેળવો એટલે દેશ, કાળ, વય, નાત, જાત, રંગ વગેરેનો ભેદ કૌરે મૂકીને

બધા ગુણવંત પ્રત્યે આદર રાખે. જે માનવ વિનય વિનાનો છે, શઠ છે તે તરફ દ્રેષ ન કરતાં ઉપેક્ષાભાવ રાખે, ઉદાસીન રહે, મધ્યસ્થ રહે અને બાકી બધા પ્રાણિયો તરફ મિત્રભાવે વર્તે. દુઃખીયા પ્રાણિયો તરફ દયાની નજરે જુઓ, મિથ્યા વિવાદનો ત્યાગ કરો. ઉન્માદ અને માયાને છાંડી જાઓ તથા જેમાં પ્રશમ-સમભાવ પ્રધાન છે એવી ધર્મપ્રવૃત્તિમાં વિશેષ ઉદ્યમ કરો. વળી તમે એમ સમજો કે આજે નવીન યૌવન ફાટફાટ કરતું આત્મું છે તે, લક્ષ્મી, કૂલની મૃણાલ જેવી સુંવાળી પથારી, ધન, આયુષ્ય, ભોગો અને સગાંવહાલાનો સંયોગ આ બધું અંજાવાતને લીધે તોફાને ચડેલા દરિયાના મોઝા જેવું ચંચળ છે અને સ્વપ્નની પેઠે એક જ ક્ષણમાં હટું ન હટું, દીકું ન દીકું, થઈ જવાતું છે. હે માનવો ! હું તમને ફરી ફરીને પણ કહું છું કે-આ ધર્મસામગ્રી ભારે દુર્લભ છે તેથી આળસ વગેરે દોષોને છાંડીને તે સામગ્રી મેળવવા અને મળી હોય તો તેનો ઉપયોગ કરી જીવનની શુદ્ધિ કરવા તરફ ઊજમાળ થઈ જાઓ. તમે જાણો છો કે મૂર્ખ માણસ પણ ઉત્તમ રતનતું નિધાન મેળવી તે તરફ જરા પણ આંખમીંચામણું કરી શકતો નથી. ”

એ કેવળી ભગવાને આપેલી આ ધર્મદેશનાને સાંભળીને ઘણા માનવો અને બીજા પ્રાણિયો પ્રતિબોધ પામ્યા અને અપૂર્વ યોધિલાલને પામેલા તેઓ કેવળી ભગવાનને ચરણે સવિનય પ્રણામ કરીને પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. હવે ત્રણે કાળના પદાર્થોને સ્પર્શી કરણ સાથે સમજવનારા શ્રી જિન ભગવાનના પ્રવચનને વિશેષ પ્રકારે જાણવાની ઈચ્છા રાખતાં રાજા અને અમાત્ય એ બન્ને જણાએ કેવળીને પ્રણામ કરીને પૂછ્યું. “ હે ભગવાન ! કૃપા કરીને કહો કે તમને દીક્ષા લેવાતું શું કારણ મળેલું ? ” ભગવાન બોલ્યા : “ ભાઈઓ ! એની મોટી કથા છે. સાવધાન થઈને સાંભળો. ”

પંચાલ દેશના અલંકાર સમું કમલસંકે નામે એક નગર હતું. તેમાં સોમપ્રભ નામે શેઠ અને સુભદ્રા નામે તેની શેઠાણી રહેતાં હતાં. તે બન્ને દંપતી પરસ્પર ભારે સ્નેહથી વર્તતાં હતાં. હું તેમનો એકનો એક પુત્ર છું અને મારું નામ પાલકે. બાળપણું છોડી ક્રમે કરીને હું જીવાન થયો અને ધન કમાવાના વહેવારમાં પડ્યો, અને વેપારમાં જેવો જોઈએ તેવો ફાયદો થયો નહીં તેથી હું વિચારવા લાગ્યો-જે વ્યવહારમાં પ્રયાસ-કલેશ ઘણા કરવો પડે છે અને તેના પરિણામે તદ્દન જીજ જેવી જ ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે તેવો વહેવાર કરીને શું કરું ? અહો ! હું ભારે કમનશીબ છું. હું જે જાતનો વહેવાર કરું છું તેવો જ વહેવાર બીજાઓ પણ કરે છે પરંતુ તે બીજાઓ ભાગ્યવાન હોવાથી ધાર્યા કરતાં વધારે ધનલાલ કરે છે ત્યારે બેનશીબ એવો હું ફાયદો તો દૂર રહ્યો, મારો આધા-ખર્ચ પણ મહાકષ્ટે મેળવી શકું છું એથી ખરેખર એમ જણાય છે કે આ સ્થિતિ મારા દુર્ભાગ્યનું ફળ છે. એ દુર્ભાગ્યને ફેડ્યા સિવાય હું ઘણા સમય સુધી ગમે તેટલો પુરુષાર્થ

કરું તો પણ મારું વાંછિત ધન મેળવી શકું તેમ નથી, માટે હવે તો એ દુર્ભાગ્યને દૂર કરવા સારુ પ્રબળ પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે. આમ વિચાર કરીને તે, પોતાની પેઢી દરપેઢીથી ચાલ્યા આવતા અને વાગમાર્ગમાં નિપુણ એવા જોગંધર ગુરુ પાસે ગયો. તેમને પગે પડીને સામે જમીન ઉપર બેઠો. ગુરુએ તેમને પૂછ્યું—હે બચ્ચા ! કેમ તારા મુખની કાંતિ બિડી ગઈ છે અને એટલે લાંબે સુધી તારે મારી પાસે શા માટે આવવું પડ્યું ? પાલક બોલ્યો—હે ભગવાન ! મારી કાંતિ બિડી જવાનું દારિદ્ર-ગરીબાઈ સિવાય બીજું કશું કારણ નથી. બીજા પણ અનેક દોષોતું કારણ એ ગરીબાઈ છે; જેમકે—

જે માનવ, અર્થ-ધન વગરનો છે તેની બુદ્ધિ ગળી જાય છે—નાશ પામે છે, તેનો જશ અપજશ થાય છે. સ્વજનો પણ તેવા રાંક માણસનો આદર કરતા નથી. રાંકના શરીરમાં આળસ વર્ત્યા કરે છે અને મનમાં ઉદ્વેગ જ રહ્યા કરે છે. ઉત્સાહ બધો ઓસરી જાય છે. અને આખા શરીરે બળતરા જ વળ્યા કરે છે, અથવા જે માણસ, ધન વગરનો છે તેને શું શું દુઃખ નથી થતું ? બધું જ દુઃખ થયા કરે છે. આ સાંભળીને જોગંધર ગુરુ બોલ્યો: બચ્ચા ! એ વાત તો તારી સાચી છે. પાલક બોલ્યો: હે ભગવાન ! એ પરિસ્થિતિને દૂર કરવાના ઉપાયને મેળવવા માટે જ હું તમારા ચરણની છાયાને આશરે આવ્યો છું. ગુરુ જોગંધર બોલ્યો: જે ઉપાય તું શોધવા આવ્યો છે તે ઉપાય ગુરુની કૃપાથી મારા જાણવામાં તો છે, પરંતુ જેનામાં મહાશક્તિ-મોટું પરાક્રમ હોય તે જ માનવ એ ઉપાયને મેળવી શકે તેમ છે. પાલક બોલ્યો—તમે મારા ઉપર તેવા પ્રકારનો પ્રસાદ કરો જેથી હું તમારી સેવા માટે બરાબર સમર્થ અને મહાપરાક્રમી બની જાઉં. જોગંધર બોલ્યો: હે પુત્ર ! અમારા ગુરુઓએ અમને મૃતકસાધક મંત્ર-જે મંત્રને સાધવા માટે મુડદાની સાધનરૂપે જરૂર પડે તેવો મંત્ર-આપેલો છે. તારું મનોબળ બરાબર ચોક્કસ હોય—મન ચલાયમાન વા લચ્છીત થાય તેવું ન હોય તો જ તું આવતી કાળી ચૌદશને દિવસે બરાબર તૈયાર થઈને મારી પાસે આવજો. પાલક બોલ્યો: હે ભગવાન ! એમ કરીશ અર્થાત્ તમે કહ્યા પ્રમાણે મનને દૃઢ કરીને બરાબર તૈયાર થઈને આપની પાસે બરાબર કાળી ચૌદશને દિવસે આવીશ. પછી તો ઘડીએ ઘડીએ વારંવાર દિવસો ગણતાં ગણતાં માંડ માંડ કાળી ચૌદશ આવી, અને સાથે સેંકડો મનોરથ લેતી આવી. હું ગુરુ પાસે પહોંચ્યો અને તેમને પૂછ્યું: કહો, હવે શું કરવાનું છે ? ગુરુએ બધું બરાબર સમજાવીને કહ્યું. પછી હું ગુરુએ જણાવેલા ઉપકરણ અને વિધિવિધાનની સામગ્રી સહિત ગુરુની સાથે મસાણામાં પહોંચ્યો. ત્યાં ગુરુએ એક મંડળ-કુંડાળું આલેખ્યું—હોયું. હું પહેલાં દીઠેલું, શરીર બગડ્યા વગરનું અને મોટા ઝાડની ડાળ ઉપર લટકતું એક મુડદું લઈ આવ્યો. મુડદાને નવરાંચું અને તેના ઉપર ચંદનનું વિલેપન કર્યું. પછી તેને હાથમાં ધારદાર તરવાર પકડાવીને, પેલા કુંડાલામાં સુવરાંચું. ગુરુને મને આદેશ કર્યો—હે બચ્ચા ! આ મુડદાનાં તળીયાં તલાસવા માંડ-ઘસવા

લાગ. હું પણ શુરુએ કહ્યું તે પ્રમાણે કરવા લાગ્યો. શુરુથી પણ પદ્માસન લગાડીને, નયનોને નાસાત્ર તરફ નિશ્ચળ રાખીને શરીરની રક્ષામાં સાવધાન બની મંત્ર ભણવા લાગ્યા. હવે તેઓ (શુરુ) મહાપ્રયત્ન કરીને મંત્રાક્ષરને ઉચ્ચારતા કેટલોક સમય ધ્યાનમાં બેઠા રહ્યા તેવામાં બાહ્યે કે જરાથી ખળભળી ગયેલું કોઈ શરીર ન હોય તેમ તે મુડદું કંપવા લાગ્યું અને ઊઠીને અટ્ટહાસપૂર્વક ખડખડ હસવા લાગ્યું. એ જોઈને હું અને મારો શુરુ જોગંધર બંને વિસ્મય પામ્યા. હવે ધ્યાનની પ્રવૃત્તિને રોકીને-ધ્યાન તણ દઈને શુરુ જોગંધરે તે મુડદાને પૂછ્યું: હં હો! તું આ રીતે મોટેથી કેમ હસવા લાગ્યું! જેમનું કાર્ય સિદ્ધ થયું નથી તેમને માટે 'હસવું' એ એક જાતનો પરિભવ જ છે, માટે બીજું બવા ઘો પણ આપ દેવરૂપ એવા આ હસવાનું જ કારણ જણાવો. આમ કહ્યા પછી તે મુડદું બોલવા લાગ્યું.

મંત્રોની સાધનાઓથી કે તંત્રોની વિધિઓથી વળી અકર્મી-પુણ્ય વગરના લોકોને ધન મળે ખરું? જો એ રીતે પુણ્યના કારણ વિના પણ ધન મળતું હોય તો કુંભાર માટીના પીંડા વગર જ ઘડો પણ બનાવી શકે. ખરી વાત એમ છે કે-જ્યાં ઉપાદાન કારણ સમૂહનું જ નથી ત્યાં ભલે વિચારપૂર્વક નિમિત્ત કારણો અને સહકારી કારણોનો પ્રકર્ષ કરાયેલો હોય તો પણ એ પ્રકર્ષ, થોડું પણ કાર્ય સાધી શકતો નથી. બધાં સુખસાધક કાર્યોને બરાબર સિદ્ધ કરવા માટે સૌથી પ્રથમ ઉપાદાન કારણ તરીકે પુન્યને જ મેળવવું જોઈએ. પુણ્યરૂપ ઉપાદાન કારણની પૂરેપૂરી જોગવાઈ હોય તો જ ત્યાં મંત્ર, તંત્ર વગેરે બીજાં સાધનો નિમિત્ત અને સહકારીરૂપે ઉપયોગી થઈ શકે છે, પરંતુ જ્યાં પુણ્ય-ઉપાદાન કારણનું જ ઠેકાણું નથી ત્યાં આ મંત્ર-તંત્રો વગેરે નિષ્ફળ બંધ છે. અરે! તમે કેમ આમ મૂઠ ધઈ ગયા છો? શું આ બાબત સોમ નામના અકર્મી માણસનું ઉદાહરણ પણ બાજુતા નથી? પુણ્ય વગરનો કોઈ લાભ મળે તો પણ તે અલાભ બરાબર છે અર્થાત્ પુણ્ય વગર મેળવેલો લાભ પણ કદી ટકી શકતો નથી, કદાચ ટકે તો સુખને બદલે ભારે પીડા નીપજવે છે. હવે જોગંધર શુરુ બોલ્યો: હે દેવ! કૃપા કરીને એ અકર્મી સોમની વાત કહો. મને આશ્ચર્ય થાય છે કે-પુણ્ય વિના મેળવેલો લાભ પણ અલાભ બરાબર કેમ થઈ શકતો હશે. હવે પેલું મુડદું બોલ્યું:—

પોતાની ઊંચાઈને લીધે આખા ગગનતલના વચલા ભાગને ભરી દેનાર અને મોટી મોટી સદ્લકી વેલોનાં પાંદડાં ખાઈ ખાઈને છૂકી ગયેલાં હાથીઓનાં ટોળાં જ્યાં કર્યા કરે છે એવો વિંધ્ય નામે મોટો પહાડ છે. તે પહાડની તળેટીમાં અરિષ્ટપુરી નામે નગરી છે. એ નગરીમાં અનેક કોટીધવજો રહે છે. તેમનાં વૈભવવિલાસ જોઈને લોકો ઘડીભર તો એ નગરીને જોઈને સ્વર્ગ-પુરીને પણ ભૂલી ગયા છે. એવી એ નગરીમાં જન્મથી જ ગરીબાઈના સંકટથી પીડાતો અને રાજ ને રાજ નગરીમાં ભભી ભભીને જ જીવનનિર્વાહ

માટે લોટની ચપટીઓ માગતો એવો સોમ નામે બ્રાહ્મણ છે. એક તો એ માંગી માંગીને માંડ માંડ પૂરું કરે છે ત્યાં તેને ઘરે વરસે વરસે એક એક છોકરી જન્મવાને લીધે તેના ઉપરનો કુટુંબનો ભાર વધ્યે બધ છે અને એ રીતે એ દુખીયો રાંક બ્રાહ્મણ પોતાનો વખત ચલાવ્યે બધ છે.

બીજે કોઈ વખતે એ બ્રાહ્મણ પોતાની સ્થિતિનો વિચાર કરતાં અને નગરીના બીજા માણસોના મનગમતાં લોગવિલાસો જોતાં ભારે ખેદ પામી આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો: 'હું જન્મથી જ ગરીબાઈના ચક્રમાં પિસાઈ પિસાઈને કંટાળી ગયો છું, તો હવે શું હું આગમાં પડીને બળી મરું? વા પર્વતના શિખર ઉપરથી કૂદકો મારી મારો પ્રાણ કાઢી નાખું? વા ઝાડની ડાળે ટિંગાઈ આકાશમાં અદ્ધર લટકી રહી જીવ છોડી દઉં?' આ પ્રમાણે વિચાર કરતો તે બ્રાહ્મણ શૂન્ય ચિત્તે, ફાટી આંખે ઘેઠો છે એટલામાં ત્યાં તેનો મિત્ર શંકર આવ્યો અને તેણે એ સોમ બ્રાહ્મણને બોલાવ્યો:-લો ! લો ! તું આમ કેમ ચિંતાતુર-ઉદ્દાસ દેખાય છે? જે હોય તે ખરી વાત કહેજે. સોમ વિપ્ર બોલ્યો: હે ભદ્ર ! કહેવાથી શું વળે? મારી ચિંતાનો કોઈ ઉપાય જ નથી કળાતો. કદાચ મારો મુશીબતની વાત કરું તો ઉલટું તમારી જેવાને પણ સંતાપ થાય માટે એ વાતને જવા દે. શંકર બોલ્યો: હે મિત્ર ! તું કશી એવી આ શંકા ન રાખ. જેમનાં હૈયાં ચિંતાના પ્રસરેલા લયંકર દાવાનળથી સંતાપ પામેલાં છે તેઓ પોતાની એ ચિંતા મુખી મિત્રો પાસે ઊઘાડી કરી ઘડીલર માટે જરૂર શીતળતા અનુભવે છે-હજવા થાય છે. કોઈ નાના બાળકને પણ આપણે કોઈ હકીકત કહીએ તો તેમાં પણ વિશેષ પ્રકારની શુદ્ધિનું સ્ફુરણ થાય છે માટે માણસે પોતાના સંકટને કેવળ હૈયામાં જ ન સંઘરી રાખવું કિંતુ પોતાના હિતૈષી પાસે પ્રકટ પણ કરવું જોઈએ.

હવે સોમ બોલ્યો: જો તારો સાંભળવાનો આગ્રહ છે તો તે સાંભળ-હમણાં હું વિચારતો હતો કે આ ગરીબાઈના ચક્રમાં ભીંસાઈ ગયેલી મારી જાતને શું આગમાં પતંગની પેઠે અંપલાવી ખાખ કરી દઉં કે બીજી રીતે આપઘાત કરીને મરી જાઉં? અને એમ કરીને હવે તો આ ગરીબાઈથી છૂટી જઈ નિરાંત મળે એવું કરું. મારી ચિંતાની આ ખરી હકીકત તને કહી. શંકર બોલ્યો: તારી આ ચિંતાની બાજુ તદ્દન અયોગ્ય છે. ગરીબાઈ ટાળવા માટે ધન સાંપડે એમ કરવું જોઈએ, અને ધન મેળવવા માટે વિદ્યાસુ અને ડહાણા માણસોએ ઘણા ઉપાયો અતાવેલા છે તો તે ઉપાયોને તું અજમાવી જો, જેથી વગર-વિકલ્પે તારી ધારણા સફળ થાય. સોમ બોલ્યો: એ શી રીતે? શંકર બોલ્યો:-વિદ્યાચળ પર્વતથી પૂર્વ દિશામાં વડના ઝાડની બખોલમાં રહેનારી વડવાસિની નામની એક ભગવતી દેવી છે. તેની પાસે જઈ તપ કરવાથી વા બીજે બીજે પ્રકારે તેની વિનયપૂર્વક સેવા

કરવાથી તે તુષ્ટમાન થઈ કામદુધા ગાયત્રી પેઠે આપણાં બધાં મનોવાંછિત પૂરા કરે છે એવી તેની સુપ્રસિદ્ધિ બધે ઠેકાણે કહેવાય છે, માટે તું ત્યાં જઈ તે દેવીની ઉપાસના કર. સોમ, શંકરે કહેલી એ વાત સ્વીકારી અને ભાતું પોતું કરી, જોઈતાં બધાં તત્કાળ ઉચિત સાધનો લઈ તે દેવીના સ્થળ તરફ રવાના થયો. વગર વિલંબે ચાલતો ચાલતો તે, એ ભગવતીના મંદિર સુધી પહોંચી ગયો. મંદિરમાં જઈ ભગવતીની પૂજા તથા પચુંપાસના પશુ કરી. દિવસ આથમતાં વિશેષ પ્રકારે પૂજા કરી તેણે ભગવતીને વિનંતિ કરી કે— “હે દેવિ ! આજ પછી ન્યારે તું મારા ઉપર પ્રસન્ન થઈશ ત્યારે જ હું લોજન લઈશ.” એમ કહીને તેણે તે મંદિરમાં વીશ લાંઘણો જેવો કાઢી. દેવીને લાગ્યું કે—હવે તેની પોતાની અપકીર્તિ થશે તેથી દેવીએ એ સોમને બોલાવ્યો અને કહ્યું કે—“હે ભદ્ર ! તું જે કરતો આવ્યો છે તે જ કામ કર. તું પુણ્ય વગરનો અકર્મી છો માટે તને જે અપટી અપટી લોટ મળે છે તે જ મળ્યા કરશે, તેથી વધારે કશું મળવાનું તારા ભાગ્યમાં છે નહીં અને તેથી ખુદ ઈર્ષ્ય પોતે પશુ તને કશું વધારે આપી શકે તેમ નથી.” પછી બંને હાથ જોડીને સોમ બોલ્યો: “હે દેવિ ! હું અકર્મી છું તેથી તો તારા ચરણની ઉપાસના માટે આવ્યો છું. જે હું ભાગ્યશાળી હોત તો મારાં ભાગ્યથી જ મને ધનવૈભવ વગેરે મારું વાંછિત મળી જાત અને તારી ઉપાસનાની જરૂર ન રહેત. જે રાજા વગેરે લોકો સુકર્મી છે તેઓ કાંઈ તારી આરાધનાને લીધે આવે અપૂર્વ વૈભવ વિલાસ—સમૃદ્ધિ માણતા નથી.” આ સાંભળી પેલી દેવી બોલી: “જાતનો બ્રાહ્મણ છે તેથી જ તું આટલું બધું બખડી જાણે છે.” એમ બોલીને એ દેવી અલોપ થઈ ગઈ.

તે સોમ બ્રાહ્મણ તો એમ ને એમ લાંઘણો જેવો રહ્યો અને એમ કરતાં કરતાં બત્રીશમી લાંઘણ સુધી પહોંચ્યો ત્યાં તેની વાચા બંધ થઈ ગઈ, નજર આંખી પડવા લાગી, શરીરનું હલનચલન વગેરે પશુ બંધ થવા લાગ્યું અને ઊભો શ્વાસ ઊપડ્યો. બ્રાહ્મણની આ પરિસ્થિતિ જોઈ પેલી દેવીને લાગ્યું કે—હવે તો બ્રહ્મહત્યા લાગશે, આથી ગભરાયેલી તે દેવી મહામૂલાં પાંચ રત્નોને લઈને તે બ્રાહ્મણની સન્મુખ આવી કહેવા લાગી: “હે બ્રાહ્મણ ! આ તારો બળાત્કાર છે. એથી પશુ જે કાંઈક થવાનું હોય તો થાય. એક એક કરોડ સોનૈયાની કીમતવાળા એવાં આ પાંચ રત્નો તું લે અને મારો છેડો મૂક. બ્રાહ્મણને રત્નો સોંપીને એ ભગવતી દેવી જેવી આવી હતી તેવી ચાલી ગઈ. સોમ બ્રાહ્મણે એ રત્નો લીધાં અને તેથી જાણે દિવ્ય ઔષધ મળ્યું હોય તે રીતે વિશેષ પ્રકારે નવા શરીરને પામેલો તે, ધીરે ધીરે ઊઠી પોતાની પાસેનું ભાતું ખાવા લાગ્યો. શરીરમાં શક્તિ આવતાં તે, દેવી ભગવતીને નમીને પોતાના નગર ભણી જવાને ઉપડ્યો. જતાં જતાં વચ્ચે તેને ચોરો આંખી મળ્યા, અને એ બ્રાહ્મણને લાકડી, મુકા વગેરેવડે ખૂબ માર મારીને અને

છાતી ઉપર ચઢી બેસીને એ ચોરાએ એ રત્નો ખુંચવી લીધાં, અને બ્રાહ્મણ રાડો પાડતો રહ્યો. ચોરા તો પોતાને ધારેલા સ્થાને પહોંચી ગયા. પ્રચંડ ક્રોધે ભરાયેલો આ બ્રાહ્મણ પશુ ચોરાની ભૂલથી પડી રહેલી એક છરીને લઈ પાછો ફરીને પાછે પગલે તે વડવાસિની દેવીની આગળ જઈ પહોંચ્યો. લાલ આંખોને લીધે લયાનક મુખ ફરીને તે, ભગવતીને કહેવા લાગ્યો. હે કટપૂતને ! હે પાપે ! હે મહાના હાડકાં ઉપર રહેનારી ! હે અદીક ! આંખોવડે બેવા લાયક નહીં એવી ! હે વિશ્વાસી ભક્તોનો ઘાત કરનારી ! હે ડાકણ ! હવે તું ક્યાં જવાની છો ? હવે તો હું તારા ગળામાં, વધ્યને જેમ રાતાં કચ્છેરની માળા પહેરાવે છે તેમ, મારાં આંતરડાંની જ માળા હમણાં પહેરાવું છું. હવે એમાં વિકલ્પ રહ્યો નથી. મને રત્નો આપતાં જ ભવાં ચડાવી લયાનક મોરો કરીને કહ્યું હતું કે-તને બળાત્કારે મેળવેલાં આ રત્નોથી લાંબા વખત સુધી સ્થિર રહે એવો લાલ મળવાનો નથી. એમ કહેતોક બ્રાહ્મણ જમની જીભ જેવી લયંકર છરીને હાથમાં લઈ સર્વથા એકચિત્ત બની પોતાનું પેટ ચીરે તે પહેલાં જ એ ભગવતી બ્રાહ્મણનો પાકો નિશ્ચય બાણી જઈ, દયા લાવી, છરીવાળા બ્રાહ્મણના હાથને અટકાવી ફરી વાર પાછાં અમૂલ્ય એવાં દશ રત્નો એ ભટ્ટને આપીને અલોપ થઈ ગઈ. બ્રાહ્મણ તો ખુશ થતો પોતાના નગરને માર્ગે પહોંચ્યો. માર્ગે ચાલતાં વચ્ચે કોઈ પહાડી નદી આવી. તેમાં વળી વધારે પૂર આવેલું. પેલો બ્રાહ્મણ એ નદીને પાર કરવા સારુ તેમાં ઉતર્યો તો ખરા; પરંતુ પૂરના ધસતા પ્રવાહથી તે પડી ગયો અને તણુયો, અને તેથી બનવા કાળે-યોગાનુયોગે તેની પાસેથી પેલાં રતનની ચીંદડી નદીમાં પડી ગઈ. તેને લાગ્યું કે-આ બધું પેલી ભગવતી દેવી જ કરે છે તેથી તેને પેલી વડવાસિની દેવી ઉપર વિશેષ પ્રચંડ ક્રોધ આવ્યો અને એમ થયું કે “હવે તો એ દેવીની જ સામે શીઘ્ર ચિત્તા ખડકીને તેમાં બળી મરું.” એવો પાકો નિશ્ચય કરી તે સોમ બ્રાહ્મણ પાછો વળી પાછે પગલે એ દેવીના નિવાસ તરફ મુડીએ વાળીને દોડ્યો. પેલી દેવી પણ તેનો સંકલ્પ-નિશ્ચય બાણી ગઈ તે પોતાના વાસસ્થાન વડને તણુ દઈ ઘીબ વડ ઉપર જઈને વસી. બ્રાહ્મણ તો અસલ વડ પાસે ગયો અને ત્યાં પહોંચી તેણે દેવી ભગવતીને ન દીડી. છેવટે પરમાર્થ-ખરી વાતને બાણી તે શરમાઈ ગયો અને આ બનાવ ઉપરથી ‘તે પોતે અકર્મી છે.’ એવો આધ તેણે હવે લીધો અને પછી જ્યાંથી જે રીતે તે આવ્યો હતો તે રીતે ત્યાં પાછો આવ્યો ગયો. આ રીતે આ બધી સોમ બ્રાહ્મણની વાત પેલા મુડદાએ પાલકના ગુરુ જોગંધરને કહી સંભળાવી અને છેવટે વાતને પૂરી કરતાં તે મુડદાએ પેલા જોગંધરને કહ્યું કે-હે જોગંધર ! સોમવિપ્રની પેઠે અકર્મી હોવા છતાં તું મંત્રતંત્ર વગેરે દ્વારા શામાટે તારી પોતાની જાતને નકામી હેરાન કરે છે ?

આ સાંભળીને જોગંધર સમજી ગયો અને મંત્રસાધનની પ્રક્રિયા સંકેલી લીધી તથા પેલા મુડદા પાસે આમ કરવા બદલ ક્ષમા માંગી. અત્રાંતરે સોમવ્રભ શેઠનો પુત્ર

પેલો પાલક, પોતાની મહેનત ઉપર પાણી ફરેલું જાણી પેલા મુડદાને પગે પડી વિનવવા લાગ્યો કે-હે સ્વામિ ! પ્રસન્ન થાઓ, હવે મારે ધન મેળવવા સારુ ખીજો કયો ઉપાય કરવો તે બતાવો. ત્યારપછી પેલું મુડદું બોલ્યું કે-દેવોની પૂજા કરવાથી બધી સંપત્તિઓ મળે છે, અર્થાત્ દેવપૂજા. સર્વ સંપત્તિતું ખરેખરું મૂળ સાધન છે. આટલું બોલી તે મુડદામાંથી જીવતાની જેવો આવેશ નીકળી ગયો અને એ, જમીન ઉપર ઢળી પડ્યું. પછી પેલો જોગંધર અને પાલક એ બન્ને ખેદ પામી પોતાને સ્થાનકે ચાલ્યા ગયા. તેમાં પેલો પાલક તો પેલા મુડદાના વચનને અનુસારે વર્તાવા લાગ્યો એટલે નગરના દરવાજામાં વસતા સુંદર નામના એક દેવની રોજ ને રોજ પૂજા કરવા લાગ્યો અને તેમ કરી લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ માટે તેને રીજવવા પ્રબળ પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. કેટલાક દિવસો વહી ગયા પછી પેલો સુંદર દેવ, પાલકની ભક્તિ, પોતા તરફનું બહુમાન વગેરે જોઈને રાજ થયો અને તેને સ્વપ્નમાં આવીને કહેવા લાગ્યો: હે મહાતુલાવ ! કેઈ માનવ લીંબડાને લાંબા સમય સુધી પાણી પાયા કરે તો પશુ તે શું આંખાના ફળને આપે ખરો ? નોકરને ગમે તેટલો ખુશ કરે તો પશુ તે, ઘણી આપે એટલું સન્માન આપી શકે ખરો ? રોહણાયલમાં પાકતાં રતનો શું ગામડાનાં ખાડા ટેકરાઓમાં નીપજે ખરાં ? એટલે અમારી જેવો ક્ષુદ્ર અને થોડી સંપત્તિવાળો તને કેટલુંક આપી શકે ? માટે ભાઈ, અમોને રાજ કરવાથી તારો દહાડો વળશે નહિ, તેથી તું અહિંથી છેટે આવેલા એવા જિનભવન તરફ જા અને ત્યાં જઈ ત્રણ ભુવનના સ્વામી એવા શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની પ્રયત્નપૂર્વક પૂજા કર. હે ભદ્ર ! એમનાં દર્શનથી પશુ પૂર્વનાં પાપો નાશ પામે છે તો પૂજા કરવાથી વળી તારું વાંછિત સિદ્ધ થાય એમાં શી નવાઈ ? એ શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન દેવોના પશુ દેવ છે, સુર, અસુર, માનવ, વગેરે આખો સંસાર તેમની પૂજા કરે છે. એના સિવાય ખીજો કેઈ દેવ, વંદનીય નથી તેમ પૂજય પશુ નથી.

સ્વપ્નમાં બનેલી વાત સાંભળીને પાલક તો જાગ્યો. તેને લાગ્યું કે-આ શું કેઈ ઈંદ્રજાળ છે ? કે મને ઠગવાનો કેઈ ખીજો લાલચુ ઉપાય છે ? વા મારો પોતાનો વહેમ માત્ર છે. આ રીતે તેને સંશયમાં પડેલો જોઈ ત્યાં આકાશવાણી થઈ અને તેનો સંશય ટાળી દીધો. હવે તેને પોતાના સ્વપ્નની હકીકતનો નિશ્ચય થતાં તે, શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના મંદિર તરફ ગયો. દરથી જ ભગવંતના બિંબને સાદર પ્રણામ કરી તે 'આ દેવોના પશુ દેવ છે' એમ જાણી હરખના ઊભરાને લીધે તેનાં રામરામ ખડાં થઈ ગયાં, તેની આંખો-માંથી આનંદના આંસુઓ ઝરવા લાગ્યાં અને એ રીતે, ઉત્સાહ, ભક્તિ, આદર અને સદ્ભાવ સાથે શ્રી જિનની રોજ ને રોજ પૂજા કરવા લાગ્યો.

હવે કેઈ એક દિવસે દેવાનંદ નામના સાધુ પોતાના ગુરુની અનુજાથી એકલા વિહાર

કરતા કરતા ત્યાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના દર્શન-વંદન માટે આવ્યા. જગતના નાથ એવા શ્રી જિનને વંદન કરીને તે સાધુ એ મંદિરમાં યોગ્ય આસને બેઠા. ત્યાં દેવપૂજા કરતાં સરલ સ્વભાવવાળા એ પાલકને તે સાધુએ બોલ્યો. ‘ આ સરલસ્વભાવી છે ’ એમ સમજીને મુનિએ તે પાલકને તેની પૂજાવિધિ પૂરી થતાં બોલાવ્યો અને કહ્યું કે-હે ભદ્ર ! તારે જન્મ અને જીવંત સફળ છે. તારી કલ્યાણસંપત્તિ અવિકળ છે, તે તારી જાતને નિર્વાણને યોગ્ય બનાવી છે. તારે ત્યાં સુકૃત-પુણ્યનું કલ્પવૃક્ષ હજારો પ્રકારે ફળ્યું છે. અને ઇંદ્રની શ્રી તારે આધીન બની છે કે તું જે આ પ્રકારે શ્રી જિનની ચરણસેવામાં ઉલ્લાસ રાખે છે; પરંતુ બચ્યા ! એક જ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે વિધિપૂર્વક કરવામાં આવે તો જ બધી ક્રિયાઓ ફળસાધક નીવડે છે અને દોષ રહિત બને છે; માટે તને એ બાબત આ શિષ્યામણુ આપું છું. શ્રી જિનપૂજા કરનારે પૂજા કરતી વખતે બહારથી પવિત્ર બનવું જોઈએ. એટલે હાથપગનું પ્રક્ષાલન કરીને પૂજા કરવી જોઈએ અને પણ અંદરથી એટલે ચિત્તે કરીને પણ પવિત્ર બનવું જોઈએ અર્થાત્ કષાયભાવોને-કામ, ક્રોધ, લોભ, મદ, મોહ વગેરે વૃત્તિઓને, શાંત કરી ભાવશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શ્રી જિનનું પૂજન કરવું જોઈએ. વળી, કપડાં ધોયેલાં, ઘોળાં અને નહીં ફાટેલાં હોય તેવાં પહેરવાં જોઈએ તથા ઉત્તરીય-ખેસવડે મુખને એ રીતે બાંધવું જોઈએ કે શ્રી જિનબિંબ ઉપર યોગ્ય મલિન પ્રવાસોચ્છવાસ ન પડે અને જેમ કોઈ હજમ, રાજાની જે રીતે સેવા કરે તે રીતે અત્યંત સાવધાન થઈને શ્રી જિનની કોઈ પણ રીતે આશાતના ન થાય એ માટે પૂરતી કાળજી રાખીને શ્રી દેવાદિદેવ જિનભગવાનની સેવા-પૂજા કરવી ઘટે. ‘ આશાતના થવાથી કરેલી પૂજા અલેખે બંધ છે. એટલું જ નહીં પણ પૂજા કરનારને સંસારજામણુ-દંડ ખમવો પડે છે. હવે, એ પૂજા આઠ પ્રકારે થાય છે: ૧ પુષ્પ, ૨ ધૂપ, ૩ ગંધ, ૪ સુગંધી દ્રવ્ય, ૫ અક્ષત-ચોખ્ખા, ૬ બલિ-નૈવેદ્ય, ૭ ફલ અને ૮ જલપાત્ર-કળશ-જલનો કુંભ. એ આઠ પદાર્થોદ્વારા શ્રી જિનની દ્રવ્ય પૂજા કરી શકાય છે. આઠ પ્રકારે પૂજા કરવાની શક્તિ ન હોય તો એમાંથી-એ આઠમાંથી ગમે તે એક પદાર્થવડે પણ શ્રી જિનનું પૂજન, પરમાચ્યુદયનું-નિર્વાણનું નિમિત્ત બને છે, એમ ગુરુજનો વણ્યું છે. કહેલું છે કે:-

જે લોકો, જગતના નાથ એવા શ્રી જિનભગવાનને નીલકમલ, કુસુમ, કેતકી, બાઈ, બેલાનાં ફૂલ અને બકુલશ્રીનાં ફૂલોવડે પૂજે છે, તેઓ સારી રીતે પૂજનીય થાય એમાં શી નવાઈ ? શ્રી જિન ભગવાનની મૂર્તિની આગળ ઘનસાર અને અગરનો ધૂપ ઉખેવાતો હોય-ધૂપને સળગાવતાં એમાંથી અગ્નિની આંચ જાણે ચડી બહાર ફેલાતી હોય તો એવો દેખાવ લાગે છે કે બાણે એ, વૃદ્ધિ પામતા કલ્પવૃક્ષનો અંકુરો શોભતો ન હોય. જે માનવ, સુગંધવાળાં ચૂલ્હોવડે-મધમધતા વાસણેવોવડે ત્રણ લોકના ગુરુ એવા શ્રી જિનબિંબની પૂજા કરે છે તે, જરૂર સ્વર્ગ અને નિર્વાણનાં સ્થાનોમાં વાસ મેળવી શકે છે. જે સ્થિરચિત્ત-

વાળો પુરુષ, ત્રણ જગતના પ્રભુનાં ભિંબના ચરણો આગળ અખંડ અને અસ્પૃટિત એવા અક્ષતોને-એખાને ધરે છે તે, વગર વિલંબે, અક્ષત એવી નિર્વાણશ્રીને પામે છે. જેમાંથી અનેક શિખાની જ્યોતો ઊછળી રહી છે એવા પ્રદીપ-દીપક-દીવાવડે શ્રી જિનની પૂજા કરનાર એટલે શ્રી જિનના ઝોધમય સ્વરૂપને પ્રકટ કરનાર-સંભારી આપનાર એવા દીપકને શ્રી જિનની મૂર્તિ પાસે ચેતવનાર મનુષ્ય જેનો કોઈ પ્રતિપક્ષી નથી એવા જગતના પતિ-પણાને પેદા કરે છે-એવો પૂજક, જગતપતિ થાય છે. શ્રી જિનેન્દ્ર લગવાનની સંમુખ અખંડ-આખાં ખાળાં વગેરેનું નિવેદ ધરતાં આશ્ચર્ય તો એ છે કે-તેવું નિવેદ ધરવાથી તૃપ્તિ તો લાગે જ અનુભવે છે.

અહો ! શ્રી જિન લગવાનનું માહાત્મ્ય કેવું છે ? પાકેલાં હોવાથી પીળાં થઈ ગયેલાં અને મધમધતી સુગંધવાળાં ફૂલો શ્રી જિન લગવાનની સામે ધરવાં જોઈએ તો આપણને તેથી વિવિધ ખીજાં ફૂલો મળી શકે છે. ઝાડ જ્યારે ફળ આપે છે ત્યારે પેલાં ફૂલો આપે છે અને પછી તે ફૂલો આપે છે ત્યારે શ્રી જિનલગવાનરૂપ કલ્પવૃક્ષ તો પેલાં ફૂલો ઉઘડયાં વિના જ એમ ને એમ સીધે સીધા વિવિધ ફૂલો આપી શકે છે એ, એમનો અદ્ભૂત મહિમા છે. જગતમાં સૂરજ સમાન એવા શ્રી જિન લગવાનની સામે જલપૂર્ણ પવિત્ર કુંભ મૂકવામાં આવે તો મૂકનારનો સંસારતાપ શાંત થઈ જાય છે એ મોટું આશ્ચર્ય છે. ખરી રીતે જ્યાં પાણી પડે ત્યાં આગ ખુઝાવી જોઈએ ત્યારે આ તો ઊલટું થયું અર્થાત્ જલપૂર્ણ કુંભ શ્રી જિનની સામે મૂકવામાં આવે તેથી મૂકનારના સંસારદાવાનળને ઓલવી શકે છે, એ માટે આશ્ચર્ય કહેવાય. જીવના પ્રદેશો ઉપર સજ્જડ રીતે ચોંટી ગયેલાં દુષ્ટ અને નિષ્કુર-ભારે કઠણ એવાં કર્મોની ગાંઠને-કર્મચંચિને તોડી નાખવાને મહાસમર્થ એવા શ્રી જિન, આઠે પ્રકારની કે આઠમાંના ગમે તે એક પ્રકારની પૂજાને ચરહે છે-યોગ્ય બનેલા છે માટે તેમને ચરહંત કહેવામાં આવ્યા છે. અથવા એટલું જ શા માટે એટલે ઉપર જણાવેલી વસ્તુઓ દ્વારા જ પૂજા કરવી એવું શા માટે ? ખીજું પણ જે કાંઈ, દેખાવમાં મનોહર અને સુપ્રશસ્ત દ્રવ્ય-વસ્તુ હોય તે અધુન્ય શ્રી જિન લગવાનની પૂજામાં વાપરી શકાય છે-પૂજા માટે દઈ શકાય છે. વળી, જે ગૃહસ્થ, પુખ્ત વગેરેની પૂજાવડે દ્રવ્યસ્તવ-દૃશ્ય પૂજા-નથી કરતો તે ભાવસ્તવ-આંતરપૂજા-આત્મશોધનરૂપ અભ્યંતર પૂજાનો અધિકારી કેમ બની શકે ? માટે પ્રથમ તો આરંભની ભૂમિકા ઉપર આવવા જ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પછી, તે ગીતાર્થ એવા દેવાનંદ મુનીશ્વરે શ્રી જિનપૂજા વિશે ખીજું પણ કેટલીક શ્રાવકે કરવા જેવી વિધિઓ કહી બતાવી અને પેલા પાલક શ્રાવકે ધર્મમાં એકચિત્ત રાખીને એ બધી વિધિઓ ધરાગર સમજી લીધી. આ પ્રમાણે તે મુનિએ, પાલકને શ્રી જિનપૂજાનો સંપૂર્ણ વિધિ સમજાવ્યો અને પછી તમોગુણ્ય-અજ્ઞાન વગરનો તે મુનિ પોતે આરંભેલ કાર્યની સિદ્ધિ માટે ખીજે સ્થળે વિહાર કરી ગયા.

પછી 'તહત્તિ' (કહ્યા પ્રમાણે કરોશ) આ પ્રમાણે શ્રી દેવાનંદ શુરુની વાણીને બરાબર અવધારી હું ભાવપૂર્વક શ્રી સર્વજ્ઞજિનભગવાનની પૂજાપ્રવૃત્તિ વગેરે અનેક સવિશેષ ઉલ્લભવાણે થયો. રાજ ને રાજ શ્રી જિનની શુદ્ધ ભાવે પૂજા કરતો હતો તેથી મારાં પુણ્યનો પ્રકર્ષ થયો અને તેમ થવાથી મારાં લાભાંતરાય કર્મોનો પણ તે રીતે ક્ષયોપશમ થયો કે જેથી હું વખત જતાં ધીરે ધીરે ઘણાં વિપુલ ધનને મેળવી શક્યો, બધા લોકોમાં માનનીય થયો અને સર્વત્ર-બધે ઠેકાણે મારી પ્રખ્યાતિ પણ સારી રીતે ફેલાઈ. એમ કરતાં કરતાં કાલક્રમે હું (પાલક) મરણ પામ્યો અને સૌધર્મ નામના સ્વર્ગમાં દેવરૂપે જન્મ્યો. ત્યાંથી મરણ પામી અહીં વૈતાલગિરિની આબુબાબુના પ્રદેશોમાં શોભારૂપ, દેવોને પણ દુર્લભ એવા ગગન-વહ્નિના નામના નગરના અર્વાતિવિજય રાજાનો પુત્ર થયો. મારું નામ પ્રભાંકર રાખ્યું, તે હું આ, નાનપણથી જ સાધુની ઉપાસનામાં તત્પર બન્યો અને પૂર્વજન્મના અભ્યાસને લીધે શ્રી જિનપૂજનમાં જ મારું બધું લક્ષ્ય પરિવાયું એટલે સંસારના પ્રપંચોની દરકાર રાખ્યા વિના હું શ્રી જિનની પૂજામાં સમય વીતાવતો હતો.

એવામાં એક વાર કોઈ કેવળી ભગવાન પાસે ધર્મકથા-ધર્મની દેશના સાંભળી અને મને જાતિસ્મરણ-પૂર્વભવોનું જ્ઞાન-થયું એટલે મને મારા પૂર્વ જન્મો પ્રત્યક્ષવત્ સાંભરી આવ્યા, તેથી મારા ધર્મ-સંસ્કારો વળી સવિશેષ દઢ થયા. વળી, તે કેવળી ભગવાને વિલાંબ કર્યા વિના ભાવસ્તવ-આત્મશોધનરૂપ આંતર પૂજન-વિશે ઉપદેશ આપ્યો અને કહ્યું કે-ભાવસ્તવરૂપ હોડીનો આશ્રય લેવાથી જ આ અપાર એવા સંસારસમુદ્રના પારને પામી શકાય છે. મને તે ભાવસ્તવ, વિશેષ રુચિકર થયો તેથી મેં ચાલુ અટવીમાં જ એક શૃંગ નામના પર્વત ઉપર શ્રી આદિદેવનું મંદિર કરાવ્યું, યાત્રામહોત્સવ સ્થાપ્યો, પછી સર્વ પ્રકારના આંતર અને બહારના સંબંધોને છોડી દઈ હું શ્રી શ્રમણધર્મને-સંયમ ધર્મને-વરેલો છું, તો હે મહારાજ ! તેં જે મારી દીક્ષાના કારણ વિશે પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો તેનો આ ખુલાસો છે કે-ભાવસ્તવના સાધનરૂપ એવો દ્રવ્યસ્તવ મને ગમી જવાથી મારામાં દ્રવ્યસ્તવ કરતાં કરતાં ભાવસ્તવની રુચી વધી અને મેં આ પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારી. પ્રવ્રજ્યા લેવાનું બીજું કોઈ કારણ નથી અર્થાત્ મને સંસારમાં કશુંક દુઃખ આવી પડયું કે મારા ઈષ્ટ જનોનો વિયોગ થયો એવું કોઈ પ્રવ્રજ્યાનું નિમિત્ત થયું હોય એવી શંકા ન રાખજો. કેવળ આત્મશોધનના ઉદ્દેશથી જ આ પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારેલી છે અને તે આત્મશોધનની વૃત્તિ શ્રી જિનના ચરણોની પૂજા કરતાં કરતાં મારામાં પ્રગટ થઈ આવી છે એ જ મારી પ્રવ્રજ્યાનું કારણ વા રહસ્ય છે.

કેવલીએ કહેલી ઉપલી બધી હકીકત સાંભળીને રાજ તથા અમાત્ય બન્ને તુષ્ટ થયા અને પ્રણામ કરીને વળી એ કેવળીને પૂછવા લાગ્યા: હે ભગવન ! કૃપા કરીને કહો કે અમે

અમારા ઘરમાં સુખે સુખે રહેતા હતા તેમાંથી અમે આ અટવીમાં આવી પડ્યા તે દુઃખનું અર્થાત્ અમારા એ ગૃહસુખના વિધનું એવું કંઈ જાતનું કર્મ-કારણ થયું છે, કે જેથી અમે હમણાં એક ભિખારી જેવા બની ગયા છીએ. કેવળી યોલ્યા-સાંભળો—

કૌશાંબી નામે નગર છે, તેમાં રહેનારા હે મહારાજા ! તમે એક મોટા ધર્મ નામના વહેવારી-સાર્થવાહ હતા. તમે તે વખતે શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાનના ઉપાસક હતા. અર્થાત્ શકિત અને વૈભવ પ્રમાણે તમે રાજા શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાનના ચરણોની પૂજા કર્યા કરતા હતા અને એ રીતે તમારો સમય ચાલ્યો જતો હતો.

હવે બીજે કોઈ વખતે આ તમારો અમાત્ય, જેનું તે વખતનું નામ અર્જુન હતું અને એ, ધર્મે કરીને શ્રાવક હતો. એ અર્જુન હતો તો શ્રાવક પરંતુ તેનું મન ધર્મ સંબંધે અનેક પ્રકારના ખોટા દુરાચરોને લીધે ખવાઈ ગયું હતું, તેની બુદ્ધિનું તેજ, એક જ પક્ષ તરફ ઢળેલું હોઈ ક્ષીણ થયેલું હતું અર્થાત્ તે ધર્મ સંબંધી કોઈપણ જાતના વિધિવિધાનો તરફ એકતરફી જ વિચાર કરતો તેથી તે બુદ્ધિ બુદ્ધિ જાતનાં ધાર્મિક વિધિ-વિધાનથી નીપજતા શુભ પરિણામોને સમજી શકતો જ નહીં એથી કરીને તેને અનેક પ્રકારની કુભાવનાઓ થતી અને તેને લીધે તે ચોતાની જાતને અને બીજા લોકોને પણ ભ્રમમાં નાખતો રહેતો. આ કારણથી જ તેના ગામમાં રહેનારા બીજા વિશિષ્ટ લોકોએ તેને ગામની હદ બહાર કરેલો-ગામમાંથી કાઢી મૂકેલો. તેથી તે બીજાં બીજાં ગામડામાં અને નગરોમાં રખડતો રખડતો તમારી નગરી કૌશાંબીમાં આવી પહોંચ્યો. યોગાનુયોગ એ અર્જુન શ્રાવકને તમારો સમાગમ થયો અને તમારી બેની વચ્ચે સારો મેળ બેસી ગયો. એક વાર એ અર્જુને વિશેષ આદર સાથે તમને કહ્યું કે-હે સાર્થવાહ ! રૂપિયાની ખરાબર પરીક્ષા કર્યા પછી એટલે તેને ખરાબર ખખડાવી તથા તેની બન્ને બાજુની મહોર ખરાબર જોઈ-તપાસીને પછી તેને લેવો ઉચિત છે અને તે જ પ્રકારે તે રૂપિયાવડે જે કાંઈ ખરીદ કરવાનું હોય છે તે પણ ખરાબર જોઈ તપાસીને લેવાનું હોય છે. એવી જ રીતે કોઈ પણ ધર્મકૃત્યને-ધર્મવિધિને-ધર્મ સંબંધી ક્રિયાકાંડને કરતાં પહેલાં તેનો ખરાબર સુવિનિશ્ચય કરવો જોઈએ એટલે તે ધર્મકૃત્યના ખરાખોટાપણા વિશે, ગુણ અવગુણ વિશે અને લાભહાનિ આપત ખરાબર તપાસ કરવી જોઈએ અને એ પ્રમાણે ખરી પરખ કર્યા પછી જે જે ધર્મકૃત્ય ખરું નીકળે તેને જ આચારમાં લાવવું જોઈએ. ત્યારે તું છેા તો ધર્માર્થી પરંતુ મૂઠ જેવો જણાય છે-તે વસ્તુત્વનો ખરાબર વિચાર કર્યો જણાતો નથી અને બધે ઠેકાણે તું ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે વર્ત્યો જાય છે એ સ્થિતિ ખરાબર નથી એટલે તારે વસ્તુત્વનો વિશેષ વિચાર કરવો જોઈએ તથા તેના ખરાખોટાપણા વિશે નિશ્ચય કરી આ ગાડરીયા પ્રવાહ પેઠે નહીં વર્તવું જોઈએ. આ સાંભળી તમે (સાર્થવાહકે) હમણાંનાં રાજાએ કહ્યું-હે

શ્રાવક ! તને વંદન કરું છું. તું જ કહી બતાવ કે વસ્તુતત્ત્વ શું છે એટલે ખરી હકીકત શી છે ? પછી અર્જુન-(હમણાનો અમાત્ય) બોલ્યો—સાંભળ.

ભાઈ ! આ જૈનધર્મ અહિંસાપ્રધાન છે એટલે જિન ભગવાને જે છકાયના જીવો વિશે કહ્યું છે, તેમાંનો એક પણ જીવ ન હણાય—એ જીવે કાયના જીવોનું બરાબર રક્ષણ થાય, એ પ્રવૃત્તિ જૈનધર્મની પ્રધાન પ્રવૃત્તિ છે માટે જૈનધર્મને પાળનારો, દેવપૂજા નિમિત્તે જીવવાળાં પુષ્પ વગેરેનો ઉપયોગ કરે તે બરાબર ન કહેવાય અર્થાત્ જૈનધર્મ પાળનારો, દેવપૂજન માટે જીવવાળાં પુષ્પ વગેરેનો ઉપયોગ તજી દેવો જોઈએ અને એને જીવ વગરના વાસણે વગેરે પવિત્ર દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. બીજું, અક્ષત—ચોખ્ખા, વસ્ત્ર તથા નૈવેદ્યવડે પણ પૂજા ન કરવી જોઈએ. ચોખ્ખા, વસ્ત્ર-કપડાં અને નૈવેદ્ય—એ બધું પૂજા કરતી વખતે શ્રી જિન ભગવાન સામે ધરવાનું હોય છે અને પછી એ બધી ચીજો બીજા કોઈને આપી દેવાની હોય છે. જે વસ્તુ શ્રી જિન ભગવાનની સામે ધરી તે બધી દેવદ્રવ્ય કહેવાય અને જે, એ દેવદ્રવ્યરૂપ ચીજોનો પોતાનો અંગત ઉપયોગમાં—ખાવાપીવામાં, પહેરવા—ઝોઢવામાં તથા બીજા કોઈ એવા પ્રકારના ઉપયોગમાં—ખર્ચ કરે તેને અનંતકાળ સુધી સંસારમાં રખડવું પડે છે. જે આપણે એ નૈવેદ્ય વિગેરે વસ્તુઓ શ્રી જિનને ચડાવીએ તો જ બીજાઓ તેમનો પોતાના ઉપયોગમાં ખર્ચ કરે અને પરિણામે અનંત સંસારમાં રખડે. એટલે તે દેવદ્રવ્યનો વાપરનારો અધર્મી જે અનંત સંસારમાં રખડે છે તેનું કારણ આપણે શ્રી જિન સામે તે તે ચીજને ધરનારા થયા, માટે હે સાર્થવાહ ! શ્રી જિનની પૂજામાં અક્ષત, વસ્ત્ર કે નૈવેદ્ય વગેરેનો પણ ઉપયોગ ન કરવો જોઈએ. વળી બીજું, ન્યારે આપણે ચૈત્યવંદન કરતા હોઈએ કે આપણું અંગ—હાથ મસ્તક વગેરે ન્યારે શ્રી જિનની પૂજામાં રોકાયેલું હોય ત્યારે એટલે ચૈત્યવંદન કરતી વખતે અને પૂજા કરતી વખતે કોઈ સાધુ મુનિરાજ આપણને મળે તો પણ તેમને નમસ્કાર કરવા ઉચિત નથી, કારણ કે પૂજામાં (ચૈત્યવંદનમાં) વપરાયેલાં—રોકાયેલાં આપણુ અંગો તેટલા વખત સુધી દેવનિર્માલ્યરૂપ કહેવાય અને એથી એવા નિર્માલ્ય અંગોદ્વારા સાધુ-મુનિરાજને નમસ્કાર કરવા જતાં, તેમનો વિનય ન થતાં અવિનય જ થયો કહેવાય. વળી, શ્રી જિનને નવરાવવા માટે જે દૂધ, દહીં વગેરેનો ઉપયોગ થાય છે તે પણ ઉચિત નથી, કારણ કે દૂધ વગેરે તિર્યંચયોનિક પ્રાણિઓના શરીરમાંથી આવે છે તેથી બરાબર પવિત્ર નથી હોતાં એટલે દૂધ વગેરેથી નવરાવતાં શ્રી જિનની પૂજા ન થતાં આશાતન્ત્ર જ થાય છે માટે તેને બદલે સુવાસિત પવિત્ર ગંધોદકવડે શ્રી જિનનું નહવણ કરવું એ જ નિર્દોષ છે. આ પ્રસંગે આપ, મારી કહેલી આટલી જ વાતો ઉપર બરાબર ધ્યાન આપો અને એ બધીને બરાબર સમજી લ્યો. પછી વળી જે બીજું કહેવાનું છે તે તમને બરાબર સમજાવીશ.

પેલો ધર્મસાર્થવાહ યોદ્ધો: ભાઈ ! હું આ પ્રકારના વિચાર કે વિવેકને કરી શકતો નથી, હું તો આ સાધુમુનિરાજે જેમ મને સમજાવે છે તેમ કરું છું માટે તું એ સાધુ-મુનિરાજે પાસે ચાલ અને પછી તું તથા એ મુનિરાજે બંને મળીને નિશ્ચય કરીને મને જેમ કહેશે તેમ હું કરીશ. પેલો અર્જુન વિશેષ ધીકો હતો અને અધિક અભિનિવેશી હતો તેથી તેણે સાધુમુનિરાજે સાથે વાદવિવાદ કરવાનું ઠરાવ્યું અને એમ કરી તે બંને જણા-પેલો સાર્થવાહ અને અર્જુન-સાધુમુનિરાજ પાસે ગયા. ત્યાં અર્જુને ઉપર પ્રમાણે પોતાની પ્ર૩પણા જણાવી. પછી તેને સાધુમુનિરાજેએ કહ્યું—

હે મૂઢ ! ધર્મની પ્ર૩પણા કરવા માટે-ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવવા માટે-તને કોણે નિમ્ત્રે છે ? શું તેં એ સાંભળ્યું નથી કે શ્રી જ્ઞાન ભગવાને પ્ર૩પેલા ધર્મના ઉપદેશને પ્રકટપયતિ-ગીતાર્થમુનિ-જ કહી શકે-સમજાવી શકે. જે ધર્મમાં હેતુવાદ નખને-નહોરને-પંજને સ્થાને છે, નયવાદ આંખરૂપ છે, ચાર અનુયોગ-ધર્મકથાનુયોગ, ચરણ-કરણાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ અને દ્રવ્યાનુયોગ-ચાર પગ છે એવા આ ધર્મરૂપ સિંહને શિયાળ જેવો તું સમજી જ કેમ શકે ? અને આ ધર્મરૂપ સિંહનું સ્વરૂપ લાભ્યા-દેખ્યા-સમભ્યા વિના શિયાળ જેવો તું લોકોની સામે કેમ કરીને કહી શકે ? તું ઉત્સર્ગ એટલે સામાન્ય નિયમોને અને અપવાદ એટલે વિશેષ નિયમોને-સામાન્યના આધક નિયમોને-લેશ પણ સમજતો નથી તથા ક્યા ધર્મનો કોણ અધિકારી છે એ પણ જાણતો નથી અને આમ ને આમ હે મૂઢ ! તું ઉપદેશ કરવા નીકળી પડ્યો છે. તને એ ખબર જ નથી કે જેઓ સર્વ પ્રકારના આરંભ-સમારંભમાં પડેલા છે અને છકાયના વધથી જેઓ નિવૃત્ત થયા નથી તેવા ગૃહસ્થોને માટે તો દ્રવ્યપૂજા-દ્રવ્યસ્તવ જ યોગ્ય છે અર્થાત્ સંસારરૂપી કૂવામાં પડેલા તેવા ગૃહસ્થો માટે એક દ્રવ્યસ્તવ જ આર્હંબનરૂપ છે. બીજા પ્રકારની એટલે શુદ્ધ અહિંસા-સર્વપ્રકારે અહિંસા, સર્વથા સત્ય, સર્વથા બ્રહ્મચર્ય અને સર્વથા અપરિચ્છ વગેરે શુદ્ધ ધર્મની પ્રવૃત્તિઓ કરવા માટે જેઓ અસમર્થ છે એવા ગૃહસ્થોને માટે તો શ્રી જ્ઞાનમંદિરનિર્માણ, શ્રી જ્ઞાનબિંબસ્થાપન, શ્રી જ્ઞાનની યાત્રા તથા શ્રી જ્ઞાનબિંબની પુષ્પ વગેરેવડે પૂજા વગેરે-એવો જે દ્રવ્યસ્તવ છે તે જ યોગ્ય કહ્યો છે. હે મૂઢ ! જેમાં થોડો આરંભ છે એવાં પુષ્પ વગેરેનો પૂજામાં ઉપયોગ કરવાની તું ના પાડે છે તો તારે હિંસાએ તો એમ થયું કે જેનાં વધારે આરંભ છે તેવાં મંદિર-નિર્માણ, મૂર્તિનિર્માણ, શ્રી જ્ઞાનની યાત્રા વગેરે કાર્યો પણ નહીં કરવાં જોઈએ અર્થાત્ તું પુષ્પની તો ના પાડે છે અને મંદિરનિર્માણ વગેરેની ના પાડતો નથી એ કેવું કહેવાય ? તું એમ સમજતો લાગે છે કે—મંદિરનિર્માણ ન કરવામાં આવે, મૂર્તિની સ્થાપના ન કરવામાં આવે તો સમૂળગો તીર્થનો ઉચ્છેદ જ થઈ જાય, ધર્મનો લોપ જ થઈ જાય અને એ રીતે

ઘણા દોષો ઊભા થાય. વળી, હે મૂઠ ! તું શરીર માટે, ઘર માટે અને એવાં બીજાં અનેક કાર્યો માટે નીપજતાં જીવવધ વગેરે આરંભનો નિષેધ તો કરતો નથી અને પૂજા વગેરે માટે ‘જીવવધ’નો દોષ બતાવી શ્રી જિનની પૂજાનો નિષેધ કરી રહ્યો છે. હે અનાર્થ ! આ તે તારી કેવી મૂઠતા છે. શ્રી જિનચૈત્યની ખરી પૂજા, પ્રભાવના વગેરે પ્રવૃત્તિઓથી તો તીર્થની, ધર્મની અને શાસનની પ્રભાવના, ઉદ્ધોત અને પ્રકર્ષ વગેરે લાભો થાય છે અને એ દ્વારા કેટલાક સરળ સ્વભાવી વિચારકો યોધિબીજને-શુદ્ધ જ્ઞાનને-પામે છે, સત્કાર્યની અનુમોદના કરે છે, અને સદ્ધર્મ તરફ આકર્ષાય છે. એવા બીજાં પણ અનેક લાભો થયા કરે છે. ગૃહસ્થોએ પૌષધવ્રત કરેલું હોય અને એ રીતે તેઓ મુનિઓની પેઠે સચિત્તાની હિંસાથી નિવર્તેલા હોય ત્યાં સચિત્તા આરંભથી નિવૃત્તિ કરવારૂપ એવી શ્રાવકોની ઉત્તરપ્રતિભાઓને વહેતા હોય તો ભલે પુષ્પ વગેરે દ્રવ્યોથી થતી દ્રવ્યપૂજાને વળે, પરંતુ જ્યાં સુધી તેઓ મુનિઓની પેઠે સર્વઆરંભના લાગી નથી બન્યા ત્યાં સુધી દ્રવ્ય પૂજાનો લાગ કરવો તેમને માટે ઉચિત નથી. આગળ જે એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે—પૂજાની પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલા હાથ વા માથાવડે ગૃહસ્થ સાધુને નમસ્કાર ન કરી શકે તે ઉચિત નથી, કેવળ સ્વબુદ્ધિકલ્પિત હોવાથી પ્રલાપમાત્ર છે. વિનય, ધર્મનું મૂળ છે અને તેને, સાધુ કે શ્રાવકો તરફ યથોચિતપણે આચરવાનો જ છે તો કદાચ પૂજાની પ્રવૃત્તિમાં હાથ વગેરે અંગો રોકાયાં હોય તો પણ વાણીથી ‘નમસ્કાર’ શબ્દ કહીને સાધુ કે શ્રાવકનો વિનય કરવાનું શાસ્ત્રમાં ક્યાંય નિષેધેલું નથી. હાથમાં કોઈ બતતું પૂજાનું ઉપકરણ હોય વા બીજી રીતે અંગે પૂજાની પ્રવૃત્તિમાં રોકાયાં હોય તો પણ વાણીથી નમસ્કાર કરી સાધુનો કે શ્રાવકનો વિનય કરવામાં કોઈ પ્રકારનું દ્વંષણ નથી તેમજ તેમ કરવાથી શ્રી જિનની આશાતના પણ થતી નથી તથા એ કામ (વિનય કરવાનું કામ) લોક-વિરુદ્ધ પણ નથી. વળી, જે એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે ‘તિર્યંચ પ્રાણીમાંથી પ્રાપ્ત થતાં દૂધ કે દહીંવડે શ્રી જિન ભગવાનનું ન્હવણ કરવું એ, તેમની આશાતના કરવા સમાન છે’ તે પણ ચુક્રિતચુક્રત જણાતું નથી. ખરી વાત એમ છે કે દૂધ વગેરે-વડે થતું શ્રી જિનનું ન્હવણ આશાતનારૂપ હોત તો શાસ્ત્રમાં તેનો સ્પષ્ટપણે નિષેધ કરવામાં આવ્યો હોત પરંતુ શાસ્ત્રમાં તો તે બાબતનો નિષેધ ક્યો હોય એવું ક્યાંય સંભળાતું નથી અને તે રીતે થતું ન્હવણ લોકવિરુદ્ધ પણ નથી. લોકો તો દેવપૂજામાં ગોરાચન, કસ્તૂરી અને કુંકુમનો ઉપયોગ કરે જ છે અને તે ગોરાચન વગેરે પદાર્થો, તિર્યંચ પ્રાણીઓમાંથી જ આવેલાં છે. વળી, એ પદાર્થો તિર્યંચ પ્રાણીઓમાંથી આવેલા છે એટલા જ માટે તે પૂજામાં ન વપરાય એમ ન કહી શકાય, કારણ કે એ પદાર્થો લોકોમાં “પવિત્ર”રૂપ પ્રસિદ્ધ છે, તેથી એ પદાર્થોને પૂજામાં વાપરતાં નથી શાસ્ત્રનો નિષેધ, તેમ નથી લોકવાદનો નિષેધ. વળી, જે દેવો દુષ્ટ છે તેમની પખાળ દૂધ વગેરેવડે

કરવામાં આવે છે છતાં તેઓ લેશમાત્ર રોષ કરતાં નથી. ઊલટું પખાણ કરનારને વરદાન દેવા તૈયાર રહે છે, આથી પણ એમ જણાય છે કે દૂધ વગેરેવડે થતું નહવણ અનુચિત નથી. અનુચિત હોત તો દૂધ વગેરે દ્વારા નવરાવતા દુષ્ટ દેવો જરૂર કોષ કરત. વળી, દૂધ વગેરેવડે નહવણ કરવાની પ્રથા કાંઈ આજકાલની નથી. એ ઘણા લાંબા સમયથી ચાલી આવે છે. અને તે પ્રમાણે કોઈ એક જ વ્યક્તિ વર્તે છે એમ પણ નથી કિન્તુ તે પ્રથા પ્રમાણે પરંપરાગત-પેઢીદરપેઢી ઉતરી આવેલી અનેક વ્યક્તિઓ પ્રવૃત્તિ કરતી દેખાય છે, તથા એ પ્રથાને ગીતાર્થ પુરુષોનો ટેકો છે. તથા પ્રાચીન કવિઓએ એ પ્રથાને પોતાની કવિતામાં વર્ણવેલી છે અને તેઓ તે પ્રથા પ્રમાણે વર્ત્યા પણ છે, માટે દૂધ વગેરેવડે નહવણ કરતાં કોઈ પણ દોષ જણાતો નથી. વળી, બગડેલું નહીં એવું વિશેષ ઉત્તમ પ્રકારનું દૂધ, દહીં વગેરે પ્રાપ્ત કરી તેવડે નહવણ કરતાં આશાતના દોષ લાગતો નથી. ઊલટું પાપ હોય તે છૂટી બંધ છે અને લાવનો ઉલ્લાસ થાય છે. એ વાત ખરી છે કે જેમની પાસે દૂધ, દહીં વગેરે ઉત્તમ પદાર્થોની જોગવાઈ નથી તેઓ શ્રી જિન ભગવાનનું નહવણ ગંધોદકવડે કરે તો પણ વાંધો નથી. એ તો જેવો લાવ હોય તેવું કાર્ય થઈ શકે છે, પરંતુ સુદાની વાત એ છે કે—દૂધ વગેરે દ્વારા નહવણ કરવામાં દોષ બતાવવો એ ઠીક નથી. શ્રી જિનશિ'બના પૂજન વગેરેમાં જે જે સાધનોવડે જેના લાવનો ઉલ્લાસ થાય તેણે તે તે સાધનોનો ઉપયોગ કરવો ઘટે અને એવો લાવોલ્લાસ જ બંધનનો નાશક છે. લાવોલ્લાસ એટલે કષાયોની મંદતા, સદાચારપરાયણતા અને મૈત્રીવૃત્તિ વગેરે આત્મધર્મો તરફ પ્રવૃત્તિ અને દિન-દિન એ પ્રવૃત્તિમાં પ્રગતિ, લાવોલ્લાસનો અર્થ કોઈ એમ ન સમજે કે બાહ્ય આડંબર કે વાહ વાહ આંગી વગેરેને જોઈને આપણા મન કે ઇન્દ્રિયોનો સંતોષ, તાત્પર્ય એ કે—આત્માર્થીએ જેમ આંતરલાવનો ઉલ્લાસ થાય અને વધે તેમ નિર્દોષ અને પવિત્ર સાધનોનો ઉપયોગ કરવો રહ્યો, પરંતુ સાધનો માટે એક જ કોઈ પક્ષનો આગ્રહ રાખવો જરૂરી નથી. વળી, આગળ (પૃ. ૧૦૧)માં જે એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે—'અક્ષત(ચોખા) તથા વસ્ત્રો શ્રી જિન પાસે ધરીએ તો તે ખીજા કોઈના ઉપયોગમાં આવનારાં છે, અને જેનાં ઉપયોગમાં આવશે તે દેવદ્રવ્યનો ખાનારો થયો. જે દેવદ્રવ્યને ખાય તે ભારેકર્મી થઈ અનંત-સંસારી થાય. એટલે શ્રી જિન પાસે ચોખા, ખીજું નૈવેદ્ય કે વસ્ત્રો મૂકવાં એ યોગ્ય નથી.' ચોખા વગેરે મૂકીએ તો જ તેનો ઉપયોગ ખીજો કોઈ કરે અને ન મૂકીએ તો તેનો ઉપયોગ ક્યાંથી થાય? એ રીતે શ્રી જિન પાસે ચોખા વગેરે ન ધરવાં એ જ યોગ્ય છે, એમ નહિં પરંતુ વિચાર કરતાં જણાય છે કે—શ્રી જિન પાસે ચોખા વગેરે ધરવામાં જે દોષ બતાવેલો છે તે કપોલકલ્પિત હોવાથી બરાબર નથી. જે પૂજક શ્રી જિન પાસે ચોખા વગેરે ધરે છે તેનો આશય તો માત્ર પોતાના લોભ વગેરે દોષનો ત્યાગ કરવાનો છે અને સત્પુરુષનો વિનય કરી ઉદ્ધારવૃત્તિ કેળવવાનો છે; નહીં કે કોઈ એનો ઉપયોગ કરી ભારે-

કર્મી થઈ સંસારમાં અનંતકાળ સુધી રખડ્યા કરે. એ રીતે જે ભાવ મનમાં નથી છતાં પરિણામે પૂજકને :દંડ લાગતો હોય તો સાધુમુનિરાજને ખાનપાન વગેરેનું દાન કરવામાં પણ દોષ જ લાગવો જોઈએ. કારણ કે ઘણીવાર એ દાનમાં અપાયેલાં ખાનપાનને લીધે જ સાધુઓને અજીર્ણ થઈ જાય છે, બીજા પણ ભારે રોગો થઈ જાય છે. કેટલીક વાર તો મુનિ મરણુ પણ પામે છે અને એ રીતે મુનિને માંદા પડવાનું કે મરણુ પામવાનું કારણ પેલો દાતા અને છે એટલે તે દોષ, દાતા ઉપર આવવો જોઈએ અને એ રીતે જોતાં મુનિને ખાનપાન દેનાર દાતા પણ ભારેકર્મી થઈ ઋષિઘાતક હોવાને લીધે દુર્ગતિમાં જ જવો જોઈએ, પણ જેમ એમ થતું નથી તેમ જ શ્રી જિન પાસે ચોખા વગેરે ધરનાર પણ દોષવાન બનતો નથી. વળી, એ રીતે જ જો દોષ ગણાતો હોય તો શ્રી જિનભવન, શ્રી જિનભિંબનું સ્થાપન વગેરે પણ ન કરવું જ ઉચિત છે, કારણ કે જગતમાં એવા પણ લોકો હોય છે કે જેઓ શ્રીજિનભવનને તોડી નાખે અને શ્રી જિનભિંબને ભાંગી નાખે, જ્યારે કોઈ ભક્તિવાન પુરુષે જિનભવન કરાવ્યાં અને જિનભિંબ સ્થાપાવ્યાં ત્યારે જ પેલા તોડનારને તોડવાનો પ્રસંગ આવ્યો ને? એટલે જિનભવન તોડાવવાનું કે જિનભિંબ ભંગાવવાનું કારણ પેલો જિનભવન કરાવનારો અને જિનભિંબ સ્થાપનારો જ થાય છે એમ ગણાય. એ રીતે કોઈએ જિનભવન ન કરાવવાં અને જિનભિંબ પણ ન સ્થાપાવવાં એ જ પ્રાપ્ત થયું, પરંતુ ખરી વાત એમ નથી. જેનો જેવો માનસિક પરિણામ હોય છે તે પ્રમાણે તેને કર્મબંધ થાય છે એ જ ખરો સિદ્ધાંત છે, માટે શ્રીજિનભવન કે શ્રીજિનભિંબને કરાવનારો કોઈ રીતે દોષપાત્ર બનતો નથી અને એ જ રીતે નૈવેદ્ય ધરનારો પણ દોષનું કારણ થતો નથી, માટે ખરી વાત તો એ છે કે—હૈ ભદ્ર લોકો ! મનમાં કોઈ પ્રકારનો કુચ્છ-કદાચ્છ-રાખી મનમાન્યાં કલ્પિત ગમ્યાં ન ચલાવવાં એ જ ઉત્તમ માર્ગ છે. જે હકીકતો મોટા મોટા બહુશ્રુત પુરુષોને સંમત હોય તે હકીકતોને પણ કદાચ્છયુક્ત ચિત્તે ન કહેવી એ જ ઉચિત છે. જે આત્માર્થી લોકો નિર્વાણ માટે પ્રવૃત્ત થયા છે તેઓને માટે આ એક જ માર્ગ ઉત્તમ છે કે—જે માર્ગ, પૂર્વ મુનીશ્વરોએ બતાવેલો હોય, એ સિવાય તેઓ માટે પોતાની સ્વચ્છંદ બુદ્ધિથી કહ્યેલો એવો કોઈ બીજો માર્ગ નથી. તેમ તે સત્ય નથી.

પેલા અર્જુનને આ પ્રકારે પેલા મુનિરાજોએ ઘણું ઘણું સમજાવ્યો છતાં એ, અર્જુનના ઝાડની પેઠે જડ પ્રકૃતિવાળો હોવાથી તે મુનિરાજના સુવચનોને સમજી શક્યો નહીં. તે વચનોની તેણે અવગણના કરી અને પોતાની ભૂલને પણ સ્વીકારી નહીં. હે સાર્થવાહ ! તમે પણ આ અર્જુનનો માર્ગ સ્વીકાર્યો. અર્જુનને બતાવેલો માર્ગ વધારે સહેલો હોઈ તમને પણ એ ગમી ગયો. ખરી વાત છે કે—સ્વચ્છંદે ચાલનારી બુદ્ધિ, કોઈ દિવસ શુભ તરફ પ્રવૃત્તિ કરતી જ નથી અર્થાત્ તમે અને આ અર્જુન બન્ને સ્વચ્છંદે ચડી ગયા. એ પ્રકારે તમારા બન્નેના મનમાં શ્રીજિનપૂજની વિધિ વિશે અમુક પ્રકારનો કુચ્છ હસી ગયો અને તેથી તમારા

પરિણામ અશુદ્ધ થયા એટલું જ નહીં પરંતુ એ રીતે આચરતા તમે બંનેએ લોકોની બુદ્ધિમાં પણ ભ્રમ પેદા કર્યો એટલે તમે બંને, જગદ્ગુરુ શ્રી જિનભગવાનની પૂજના પવિત્ર કામમાં વિચ્છેદ ઊભો કરનારા થવાથી સુકૃતના અંતરાયના લાગી થયા. એ દોષથી અસાયેલા તમે બંને મરણ પામી અનેક અશુભ સ્થાનોમાં વારંવાર જન્મ પામ્યા અને એ રીતે લાંબા સમય સુધી દુઃખોને અનુભવતા રહ્યા. પછી તથાપ્રકારના પૂર્વ કરેલા સુકૃતના યોગે તમે બંને જણા હમણાં રાજ્ય અને અમાત્યરૂપે અહીં અવતર્યા છો. તમને જે, આ અટવીમાં આવી પડવાતું સંકટ પડયું છે તે, તમે આગલા ભવોમાં જે જે દુષ્કૃત કરેલાં તેમાંનાં જે હજુ પરિપાક પામ્યાં નથી અને ભોગવવામાં બાકી છે તેના ફળરૂપે છે, માટે હે મહાનુભાવ ! પૂર્વનાં દુશ્ચરિતોને યાદ કરીને હવે વર્તમાનમાં પણ ગમે તે પ્રયત્ને સુચરિતો તરફ લક્ષ્ય કરી પ્રવૃત્તિ કરો જેથી હવે પછી પણ આવી બતની દુઃખમય વિટંબનાઓ ન ભોગવવી પડે. (આ પ્રમાણે પેલા પ્રલંકર કેવળીએ પેલા રાજ્ય અને અમાત્યને તેમના પૂર્વભવની વાત કહી સંભળાવી.)

આ બધી હકીકત સાંભળીને એ રાજ્ય અને અમાત્યને તેમનો પૂર્વભવ સાંભરી આવ્યો, અને સંસારના પ્રપંચથી ભયભીત થયેલા તે બંને ત્યાં કેવળીના ચરણોમાં નમી પડયા અને કેવળીને વિનંતિ કરવા લાગ્યા કે-હે ભગવન્ ! તમે કહેલી હકીકત અક્ષરે અક્ષર સાચી છે, માટે હવે તમે, અમને, જે દોષ અમે આગલા જન્મમાં કરી આવ્યા છીએ તેનું પ્રાયશ્ચિત આપવા કૃપા કરો. કેવળી બોલ્યા: શ્રી જિન ભગવાનની પૂજમાં વિશેષ શુદ્ધલાવે પ્રયત્ન કરવો એ જ તેનું પ્રાયશ્ચિત છે. હજુ સુધી તમારા બંનેમાં વ્રતો લેવાની યોગ્યતા આવી નથી, માટે તમે શ્રી જિન ભગવાનની પૂજમાં જ પ્રયત્ન કરો. કેવળીએ કહેલી વાતને તે બંને જણાએ-રાજ્ય અને અમાત્યે સ્વીકારી લીધી અને તે પ્રમાણે વર્તવા લાગ્યા.

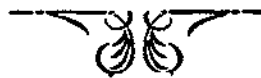
પછી તેઓ બંને પ્રલંકર કેવળીને પ્રણામ કરીને પૂર્વેકિત એકશૃંગ પર્વત તરફ જવા ઉપડયા. ત્યાં જઈને તે પર્વત ઉપર આવેલા શ્રી આદિનાથના મંદિરમાં, એ પર્વતમાં એની મેળે ઊગેલાં એવાં કમળ, કેતકી, કેસર, સરસબેલીનાં ફૂલોવડે અને માલતિની માળાઓવડે નાલિનરેંદ્રનંદન શ્રી ઋષભદેવની ત્રણે સંધ્યા પૂજા કરવા લાગ્યા. એ રીતે લાંબો વખત પૂજાસુધી કર્યા પછી તેમનું પૂર્વ કરેલું દુષ્કૃત નાશ પામ્યું.

બરાબર આ વખતે પેલા ઘોડાએ અપહરેલા રાજ્ય અને અમાત્યને શોધતું શોધતું અને તે માટે તેમની પાછળ ભમતું ભમતું તેમનું હય, ગય, રથ અને પાયદળવાળું મોટું લશ્કર તેમની પાસે આવી પહોંચ્યું. રાજ્ય અને અમાત્યને જોઈને ખૂબ ખૂબ રાજી થયેલા

એવા સેનાધિપતિએ અને સેનાના ધીજી લોકોએ રાજને જ્યે અને તેની પાસે પોતાના મુકુટમંડલને પૃથ્વી ઉપર નમાવી દઈ રાજને વિનંતિ કરી કે-હે દેવ ! તમારા વિશેષને કારણે તમારો આજો દેશ ભારે સંતાપ પામ્યો છે અને ચિંતાથી બળીબળી રહ્યો છે તો તમે તેને દર્શન આપી ગામડાંના લોકોને અને નગરનાં લોકોને હવે શાંતિ આપો અને તેમની ચિંતાને દૂર કરો અને આ હાથણી ઉપર જેસી દેશમાં પાછા પધારો. પછી રાજને પણ પોતાથી ઘણી વખત સુધી વિષ્ટાં પડેલાં એવાં પોતાનો દેશ, પોતાનાં સુખી સ્વજન વગેરે સાંભરવાથી તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું અને તેમને મળવાની ઉત્કંઠા થઈ આવી. પછી તે શ્રી આદિનાથ ભગવાનને ઉત્તમ ચીનાઈ કપડાં વગેરે સારાં સારાં પૂજનાં ઉપકરણોવડે શુદ્ધ ભાવપૂર્વક પૂજીને અને લાંબા સમય સુધી તેમની સ્તુતિ કરીને તેમને આ પ્રમાણે વિનંતિ કરવા લાગ્યો:-

હે દેવાધિદેવ ! તારાં ચરણકમળની મારા મનને હર્ષ ઉપજાવનારી ઉપાસનાનું કાંઈ પણ ક્ષણ મળવાનું હોય તો તે માટે હું એટલું જ માગું છું કે-સંસારમાં હોઈ ત્યાં સુધી હુમ્મશાં મારી પ્રવૃત્તિ તારી પૂજામાં જ થયા કરો અને એવી મારી પ્રવૃત્તિથી મારાં પૂર્વે કરેલાં દુષ્કૃતોનો ધ્વંસ થાયો. જેમ ગમે તેવો અંજાવાત હોય તો પણ પર્વતને તો તેની કશી અસર નથી હોતી તેમ જે લોકો શ્રી જિનપૂજામાં પ્રતિદિન આદરવાળા હોય છે તેઓને દુર્ગંતિ, રોગો, ગરીબાઈ, વિપદાઓ અને ભાઈભાંડુંના મરણ વગેરે વ્યથાઓ કશી અસર કરી શકતી નથી. જે લોકો મૂઢ છે તેઓ ભલે ધારેલા મનોરથોને સફળ કરનારાં એવાં કલ્પવૃક્ષ, રત્નચિંતામણિ અને કામદુધા ઘેનુ વગેરેની સ્તુતિ કરે; પરંતુ હું તો ધારેલ કરતાં વધારે પ્રલ આપનારાં અને સંસારસમુદ્રથી પાર ઊતારનારા એવા એક શ્રી જિનપૂજનની જ સ્તુતિ કરું છું અને વાંછા કરું છું. આ રીતે એ રાજાએ શ્રી અરિહંત ભગવાનની પૂજાની પ્રશંસામાં અને તેની વાંછામાં ચિત્ત દઈ અને આદિદેવની ઉપાસના કરી પોતાના નગર ભણી પ્રયાણ કર્યું અને પેલા પ્રભંકર કેવલી પોતાનાં બધાં કર્મોના ઓઘનો નાશ કરી નિર્વાણલક્ષ્મીને પામ્યા.

એ રીતે શ્રી કથારત્નકોશમાં પૂજાના અધિકારમાં પ્રભંકરનું કથાનક સમાપ્ત (૧૩)

દેવદ્રવ્યની સંભાળ રાખવા વિશે એ ભાઈની કથા.

(કથા ૧૪ મી)

(દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ, સામાન્ય સ્વરૂપ, સાધારણ દ્રવ્ય, કર્ણ વિલાપ, દેવદ્રવ્ય ભક્ષણ વિષાક અને દેવદ્રવ્ય રક્ષણોપદેશ ઉપર વિવેચન.)

જે કપરો કાળ હોય અથવા બીજાં એવાં અશાંતિનાં કારણો હોય ત્યારે જે દ્રવ્ય ન હોય તે જ્યેત્યો અને બિંબો વગેરેની સંભાળ થઈ શકે નહીં, માટે આ કથામાં દેવદ્રવ્યને શી રીતે વધારવું વા તેને કઈ રીતે સંભાળવું તે આખત કહેવાની છે.

ગૃહસ્થ જ્યારે જિનભવન વગેરેનું નિર્માણ કરે એટલે તેને ચણાવે ત્યારે જ એ જિનભવન વગેરેના નિભાવ માટે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દ્રવ્યનું દાન કરે અને એ દાનમાં દેવાયેલા જ્યેત્યદ્રવ્યની વિશેષ આદર અને પ્રયત્ન સાથે સંભાળ કરે તથા તેને વધારવાના ઉપાયો પણ કરે. રાજાને કહીને જામમાં, નગરમાં કે ખેતરમાં લાગા નખાવીને વા રાજાને સમભવીને જગાત વગેરેમાંથી ભાગ મળે એવી વ્યવસ્થા કરાવીને અર્થાત્ જ્યાંથી મળી શકે ત્યાંથી રાજા પાસે દેવ સંબંધી ભાગની યોજના કરાવીને જિનદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ.

ખરાખર પાકે પાયે વધારેલા એ જ્યેત્યદ્રવ્યની રક્ષા માટે-સંભાળ માટે-તેના રક્ષણમાં ખંતવાળા, પાપથી ભીરુ-પાપનો ડર રાખતા અને અલુબ્ધ એવા કોઈ એક સારા માણસને નીમવો જોઈએ.

દેશ-કાળ અને પરિસ્થિતિ વગેરેની ખરાખર સ્થિતિ હોય તો પણ જ્યેત્ય વગેરેના રક્ષણ માટે બીજું કશું સાધન ન હોવાને લીધે એ જ્યેત્યદ્રવ્યની ખરાખર સંભાળ કરવી જોઈએ અને કુશળ માણસે તેનો જેમ કાવે તેમ ખર્ચ નહીં કરી નાખવો જોઈએ.

જે, એ દ્રવ્યને સાચવી રાખે છે તે, પ્રત્યક્ષપણે ધર્મને જ સાચવે છે અર્થાત્ દેવદ્રવ્યની સંભાળ કરનારો, ધર્મનો જ રક્ષક છે. એ દેવદ્રવ્યની રક્ષા કરતાં બીજું કોઈ ઉત્તમ ગુણસ્થાન નથી એમ વર્ણવેલું છે.

(આચાર્ય હરિભદ્રજી પોતાના સંબોધ પ્રકરણમાં કહી ગયા છે કે) “ જિનદ્રવ્ય-દેવદ્રવ્ય, જ્ઞાન અને દર્શન જેવા ઉત્તમ ગુણોનું પ્રભાવક છે અને જિનપ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનારું છે અર્થાત્ દેવદ્રવ્યદ્વારા જ્ઞાનનો પ્રભાવ વધારી શકાય છે અને દર્શનનો પણ મહિમા થઈ શકે છે, એ જિનદ્રવ્ય શ્રી જિનના પ્રવચનની વૃદ્ધિ-પ્રસાર-મહિમા-કરનારું છે માટે જે કોઈ એ જિનદ્રવ્યની સંભાળ કરનારો નીકળશે તેનું સંસારબ્રમણ પરિમિત થઈ જશે અર્થાત્ તેનું ભવબ્રમણ ઓછું થઈ જવાથી તે, વહેલો નિર્વાણને મેળવી શકશે. ”

(વળી એમણે (હરિભદ્રે) જ કહ્યું છે કે-) જિનદ્રવ્ય, દેવદ્રવ્ય, જ્ઞાન અને દર્શન જેવા ઉત્તમ ગુણોની પ્રભાવના કરનારું છે અને શ્રી જિનના પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનારું છે અર્થાત્ જિનદ્રવ્યદ્વારા જ્ઞાનનો પ્રચાર અને દર્શનનો ફેલાવો કરી શકાય છે તથા એ દ્વારા શ્રી જિનના પ્રવચનની મહત્તા વધે એવી પ્રવૃત્તિ પણ કરી શકાય છે, તે એવી ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રવૃત્તિમાં અપ લાગતા શ્રી જિનદ્રવ્યને વધારનારો માનવપ્રાણી તીર્થ- કરનો અવતાર મેળવી શકે છે અર્થાત્ સદુપાયોદ્વારા શ્રી જિનદ્રવ્ય વધ્યા કરે એવી યોજના કરનારો માનવ, તીર્થકરપદનો લાભ મેળવી શકે છે.

“ચોઢાઈ ચોહ્યાળ” એવાં પ્રકારનાં શાસ્ત્રનાં વચનોદ્વારા શાસ્ત્રકારે જિનદ્રવ્યની રક્ષાનો ભાર યતિઓ ઉપર પણ નાખ્યો છે તે પછી ગૃહસ્થો ઉપર તે ભાર જ હોય તેમાં શું કહેવું? અર્થાત્ સર્વસંગના પરિત્યાગી જતિઓને પણ જિનદ્રવ્યને સંભાળવાની ભલામણ જોખમદારી સાથે સૂચવવામાં આવી છે ત્યારે ગૃહસ્થોએ તે એ જોખમદારી પોતાને માથે સ્વયમેવ ઊઠાવવાની છે એટલે એ વિશે શું કહેવાનું હોય?

(આ વિશેનું શાસ્ત્રવચન પૂર્વપક્ષ અને ઉત્તરપક્ષ સાથે તર્કપૂર્વક કથાકોશકાર રજૂ કરે છે-) જે મુનિઓ સર્વપ્રકારના આરંભ સમારંભને તણને કેવળ આત્મપરાયણતા મેળવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, અને ‘આરંભ કરવો નહીં, કરાવવો નહીં’ તેમજ કોઈ પ્રકારે આરંભ કરનાર તરફ સંમતિ પણ દર્શાવવી નહીં.’ એ રીતે મન-વચન-ક્રયાદ્વારા-ત્રિકરણદ્વારા-આરંભને તજનાર મુનિઓ, ચૈત્યનાં એટલે ચૈત્યોને દાનમાં મળેલાં ગામો, સુવર્ણ, પશુઓ અને રૂપું વગેરેની સંભાળમાં પોતાનું મન પરોવે તે પછી એમને આરંભ-સમારંભ તે જરૂર કરવો પડે જ અને એ રીતે આરંભ-સમારંભ કરનારા એ મુનિઓ પોતે કરેલી, ત્રિકરણદ્વારા આરંભ ત્યાગની-પ્રતિજ્ઞાને ન જ પાળી શકે અર્થાત્ જિનદ્રવ્યની સંભાળમાં પૂર્વોક્ત આરંભ વગેરે સમાચેલાં જ છે એથી એની સંભાળ કરનાર મુનિને પૂર્વોક્ત ત્રિકરણશુદ્ધિ શી રીતે સંભવે?

(પૂર્વોક્ત શંકાનું સમાધાન કરતાં અંતકાર કહે છે-)

તમારો તર્ક ખરો છે અર્થાત્ જિનદ્રવ્યની સંભાળમાં પડતો મુનિ આરંભી ધર્મ જાય છે અને એ રીતે તે, પોતાની પ્રતિજ્ઞાને જોઈ જોડે છે પરંતુ, આ જાણત એક વિલાપ-વિકલ્પ-ખતાવેલો છે અને તે આ પ્રમાણે છે-જે મુનિ પોતે જાતે જ ઉક્ત પ્રકારના જિનદ્રવ્યની સાર-સંભાળમાં પડી જાય તે તે પોતાની મુનિપણની પ્રતિજ્ઞા જોઈ જ જોડે છે અર્થાત્ તેને પૂર્વોક્ત ત્રિકરણશુદ્ધિ સંભવી શકતી નથી અથવા તેની *સિદ્ધિ ધર્મ શકતી નથી અર્થાત્ એ નિર્વાણને મેળવી શકતો નથી પરંતુ વાત એમ છે કે-ચૈત્યો માટે

* પ્રતિમાં “સિદ્ધિ” એવો પાઠ છે, માટે અહીં ‘સિદ્ધ’ એવો અર્થ પડાવ્યો છે.

દાનમાં અપાયેલાં એ ગામ, સુવર્ણ, પશુ કે બીજું ધન વગેરેને જ્યારે કોઈ હરી જાય-
 લૂંટી જાય અર્થાત્ એ જિનદ્રવ્યને કોઈ ચોર વા બીજે અપ્રમાણિક ઉચ્ચાપત કરી જાય
 ત્યારે સંઘે પોતાની બધી શક્તિને ખર્ચી નાખીને એને બચાવવા પ્રયત્ન કરવો જ
 જોઈએ. એ કામ, ચારિત્રને લીધેલા કે ચારિત્ર વગરના બધા લોકોને કરવા જેવું છે જ
 અર્થાત્ દીક્ષિત કે અદીક્ષિત એવા બધા માનવોએ લૂંટાતું કે ઉચ્ચાપત થતું જિનદ્રવ્ય
 ગમે તે લોગે બચાવી લેવું જોઈએ એવું શાસ્ત્રવચન છે, માટે મુનિઓ ઉપર પણ લૂંટાતા
 કે ઉચ્ચાપત થતા જિનદ્રવ્યને બચાવવાની ફરજ આવી પડે છે. આનો અર્થ એ નથી કે-
 મુનિએ પોતે જાતે એ જિનદ્રવ્ય એકઠું કરવા આરંભ સમારંભ વગેરેની પ્રવૃત્તિમાં
 પડવું, પરંતુ જ્યારે આકૃત આવે તેમ હોય અને જિનદ્રવ્ય ચોરાના હાથમાં કે બીજા
 અપ્રમાણિક હાથમાં 'એ હવે નહીં જ બચી શકે' એ રીતે આવી પડ્યું હોય તેવે વખતે
 સંઘે પોતાનું બધું બળ વાપરીને એ જિનદ્રવ્ય બચાવવું જ જોઈએ. સંઘમાં તે
 મુનિઓ પણ આવી ગયા. એ રીતે મુનિઓ ઉપર જિનદ્રવ્ય ઉપરની આકૃતને વખતે તેને
 બચાવવાની ફરજ આવી પડે છે એટલે 'એ પ્રવૃત્તિ કરતાં મુનિને દોષ લાગ્યો' તેમ
 ન કહેવાય અર્થાત્ જિનદ્રવ્ય ઉપર આકૃત આવતાં જ્યારે કોઈ કશી વ્યવસ્થા કરતું ન
 જ દેખાય અને એ લૂંટાઈ જવાનું યા નાશ પામવાનું જ હોય તેવે વખતે ન છૂટકે
 એને સંભાળી રાખવાની, સંયમપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવાની મુનિને છૂટ પણ છે એવી વિભાષા
 ધ્યાનમાં રાખીને મુનિ પ્રવૃત્તિ કરે. એ જ પ્રમાણે બીજું એક સાધારણ દ્રવ્ય પણ સ્થાપિત
 કરે. વિશેષ એ છે કે-સાધારણ દ્રવ્ય ચૈત્ય, બિંબાર્ચન, સંઘ અને પુસ્તકો^૧ વગેરેનાં કામમાં
 ખર્ચી શકાય છે. (ચૈત્ય સંબંધી દ્રવ્ય) શ્રી જિન સંબંધી-શ્રીજિનના જ કાર્ય માટે વપ-
 રાય છે ત્યારે સાધારણ દ્રવ્ય તો બધાં સ્થાનોમાં વાપરી શકાય છે, તેથી કરીને આ સાધા-
 રણ દ્રવ્યને પણ સ્થાપિત કરવું, વધારવું અને કાળજીપૂર્વક સાચવવું. વળી, જ્યાંસુધી
 નિત્ય બીજું ધન મળતું હોય ત્યાં સુધી આ સાધારણ નિધિને પણ ખર્ચ ન કરવો.
 દેશભંગ થતો હોય અને દેશ ઉપર એવા પ્રકારની બીજી બીજી આપત્તિ આવી પડેલી
 હોય ત્યારે તે આપત્તિઓને દૂર કરવા-શમાવવા-મટાડવા, બીજા મતવાળાઓ સાથે કોઈ
 પ્રકારનો કલહ જીલો થયો હોય તો તેને શાંત કરવા અને દર્શન પદને લગતા સમ્યગ્
 દર્શન સંબંધી ખાસ કાર્યમાં એ સાધારણ દ્રવ્યનો ખર્ચ થઈ શકે છે. અર્થાત્ દેશ વગેરે
 સામુદાયિક આકૃતને વખતે સાધારણ દ્રવ્યનો ખર્ચ થઈ શકે છે. તે જ પ્રકારે બીજા મત-
 વાળા સાથેનો કલેશ દૂર કરવા અને સમ્યગ્દર્શનને લગતી પ્રવૃત્તિઓમાં-સમ્યગ્દર્શનના
 પ્રચારકાર્યમાં અથવા સમ્યગ્દર્શનને લગતી એવી જ બીજી પ્રવૃત્તિઓમાં પણ સાધારણ

૧ મુદ્રિત પુસ્તકમાં--**વોગ્ગચાર્હિણિ** પાઠ છે તેનો અર્થ સમજતો નથી પરંતુ તેને બદલે **વોસ્થ-**
ચાર્હિણિ પાઠ કશી આ અર્થ યોગ્યો છે.

દ્રવ્યનેા ઉપયોગ કરી શકાય છે. વધારે કહેવાથી શું? જે મૂઢ મતિવાળો, ચૈત્યદ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્ય એ બન્નેનો દ્રોહ કરે છે એટલે તે બન્નેની બરાબર સંભાળ કરતો નથી અને એ તરફ ઉપેક્ષા કરે છે તે-જેનું આયુષ્ય^૧ પહેલાં બંધાઈ ચૂક્યું છે એવો તે શ્રી જિનના મતને પણ સમજતો નથી. હવે ચૈત્યદ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્ય એ બન્નેની સારી રીતે સંભાળ ન રાખતાં જે દોષો ઊભા થાય છે અને એ બન્ને દ્રવ્યોની સારી રીતે સંભાળ રાખતાં જે ફાયદાઓ મળે છે તે બાબત એ લાઈનાં ઉદાહરણ આ નીચે આપવાનાં છે. તે બે ભાઈઓની કથા આ પ્રમાણે છે-

બંગાળદેશના તિલક સમાન વિશ્વપુરી નામની નગરી છે. એ નગરી, સમગ્ર ભુવનમાં લલામભૂત છે, એના ઉપર પરચકનો ભય નથી તેમજ બીજા કોઈ ઉપદ્રવો પણ એટલે મારિ વગેરેના ઉપદ્રવો પણ એ નગરીમાં થતાં નથી. જેમ કૃષ્ણનું શરીર લક્ષ્મીથી યુક્ત છે તેમ એ નગરી પણ લક્ષ્મીથી-ધન વગેરેથી અથવા સુંદરતાની શોભાથી યુક્ત છે, ધક્કાની મૂર્તિ ચતુર્ભુજ-ચાર મુખવાળી-બધી બાબુ મુખવાળી હોય છે તેમ એ નગરી પણ બધી બાબુ મુખવાળી-ચારે બાબુ દરવાજવાળી-છે. એ નગરી, વિસાલ^૨ છે છતાં કોઈ ન ટપી શકે એવા ભારે ઊંચા કિલ્લાવાળી છે. વળી, એ નગરી વિક્ષાય^૩ છે છતાં ફરતી ગોળ આઈથી સુશોભિત છે. એવી એ નગરીમાં ક્ષેમંકર નામે નરપતિ રાજ્ય કરે છે. એ ક્ષેમંકર રાજ્યને પોતાના અખંડ બાહુબળ ઉપર સમસ્ત ભૂમંડળને સ્વાયવવાતું શૈય દાખવ્યું છે એવો એ બળવાન છે. વળી યુદ્ધભૂમિના વેદિમંદિરમાં એ રાજ્યને ન ચૂકી બચ-ખાલી ન બચ એવાં બાણોને ફેંકી તેમનો માંડવો આંધી, એ માંડવો ઉપર ચારે દિશાઓથી ધસમસતા મદોન્મત્ત ગજરાજોના વિશાળ કુંભસ્થળોના કળશો હારબંધ આરોપ્યા અને પછી સુલટોના બખતરો ઉપર પડતા તરવારના ઘામાંથી જે બળતા તણુઓ ઊડતા તે તણુઓની અગ્નિ સમક્ષ, ભટ્ટોની ઠઠ (ભટ્ટ એટલે મોટા ચોદાઓ અથવા ભાટ લોકો) વિવાહમંત્રાને (હોંકારા વગેરે શૂરતાના ધ્વનિઓને) લાણુતી હતી ત્યારે વહૂની પેઠે એ રાજા વિજયલક્ષ્મીને પરણી લાવ્યો હતો. તે મહાન આત્મા રાજાનું અંત:પુર મોટું હતું જેમાં જયસુંદરી રાણી પટ્ટરાણી હતી. તેના મંત્રીનું નામ શિવદત્ત હતું અને બીજા પણ

(૧) અહિં 'આયુષ્ય પહેલાં બંધ્યું' કહેવાનો આશય સમજતો નથી અથવા અહીં કાંઈક અધૂરું રહી બચ છે:

(૨) વિસાલ એટલે (સાલ-કિલ્લો, વિ-વગરની) કિલ્લા વગરની. બીજો અર્થ વિસાલ-વિશાલ-વિશાળ-મોટી વિસાલનો વિસાલ અર્થ લેવાથી વિરોધનો પરિહાર સમજવો.

(૩) વિક્ષાય-એટલે (કષાય-ખાઈ, વિ વગરની) ખાઈ વગરની, બીજો અર્થ વિક્ષાય-વિખ્યાત, પ્રસિદ્ધ 'વિક્ષાયનો ખાય' 'વિખ્યાત' અર્થ લેવાથી વિરોધનો પરિહાર સમજવો.

તેના કારભારીઓ હતા જેમની ઉપર રાજાએ રાજ્યવ્યવસ્થાનો ભાર મૂક્યો હતો અને પોતે એ રીતે સુખે સુખે વખત વીતાવતો હતો.

હવે વખત જતાં તે રાજાને ઘરે રાણીને સારું સ્વપ્ન આંચ્યા પછી એક પુત્રનો જન્મ થયો, વધામણાં થયાં. એ પુત્રનું નામ 'યુગંધર' પાડયું. એ રાજકુમાર માટે રાજાનાં મનમાં અનેક પ્રકારના મનોરથો વધતા ચાલ્યા. તેમ એ રાજકુમાર પણ શરીરે વધવા લાગ્યો અને કળાકૃશળતામાં પણ એ, ભારે આગળ આંચ્યો. યુગંધરને કેટલીક ઉત્તમ રાજકન્યાઓ પરણાવી અને તેમને માટે ભુક્તિ-તેમના ખર્ચનું સાધન પણ ખાંધી આપી. આ રીતે ત્યાં તે રાજકુમાર પરમસુખ સાથે રાજ્યશ્રીને ભોગવતો રહે છે.

હવે એક વાર તે રાજકુમાર, ભોગાનુભોગ મધરાતે જાગી ગયો. પથારી છોડી ઊભો થતાં તેણે પૂર્વ દિશા તરફ જોયું તો એને એવું જણાયું કે-જાણે કે આકાશમાં જાયે ચડતા ઊડતા અને નીચે ઊતરતા તથા અતિશય તેજને લીધે ઝળહળતા દેવોનાં શરીરનાં કાંતિ-તેજકિરણો ચારે બાજુ ફેલાઈ લહેરાતાં ન હોય. એ ચમત્કારિક દેખાવ જોઈને તે વિચારવા લાગ્યો. આ મધરાતનો સમય છે. જે દેખાવ હું જોઈ રહ્યો છું એ બાબત કશી ગમ પડતી નથી. રાતનો સમય હોવાથી સૂર્યનો સારથિ અરુણ સંભવતો નથી. અરુણોદયનો એ દેખાવ નથી. તેમ જ વરસાદનું એકે નિશાન નથી જણાતું તેથી એ દેખાવ વીજળીના ચમકારાનો પણ નથી. જે દેખાવ હું જોઈ છું તે અખંડિત પ્રકાશમય છે. તેથી ઉલ્કાના સ્ફુલિંગનો પણ એ દેખાવ નથી. ત્યારે શું એ ખિલીચિકા હોય-કેવળ ભયજનક દેખાવ હોય અથવા હું ત્યાં જઈને જોઈ જ ન લઉં ?

આમ વિચારીને તે બહાર જવાનાં કપડાં પહેરીને તૈયાર થયો. પોતાના પરિવારથી જુદો પડી હાથમાં ઊઘાડી તલવાર લઈ કોઈ ન જાણે એ રીતે ધીરે ધીરે તે રાજમહેલ-માંથી બહાર નીકળી પડ્યો અને જે તરફથી એ ઝળહળતો પ્રકાશ દેખાતો હતો તે તરફ ચાલવા લાગ્યો. એ રસ્તે આગળ ચાલતાં રાજકુમારને જણાયું કે ત્યાં ચારે દિશાઓમાં સરસ પારિજાતની મંજરીનો પરિમલ મધમધી રહ્યો હતો અને શુંજતાં ભમરા અને ભમરીઓ એ પરિમલને પીતાં હતાં તથા બકુલ અને માલતીના પરિમલ કરતાં એ પરિમલ ઘણો જ ઉત્તમ સુગંધિત હતો. વળી આગળ ચાલતાં એ રાજકુમારના કાન ઉપર, મનોહર વેણું, અંસી અને વીણામાંથી નીકળતો તથા કોકિલ કંઠમાંથી નીકળતા સંગીત જેવો સુ-મધુર એવો ગીતનો નાદ આંચ્યો. આ ગીતના નાદને વનનાં હરણો નિશ્ચિન થઈને સાંભળતાં હતાં. આ પછી રાજકુમારના જોવામાં આંચું કે-ત્યાં દેવોનાં ટોળેટોળાં-લેગા થઈને કપડાં ઉછાળી રહ્યાં છે અને કૂલો વેરી રહ્યાં છે અને કોઈનો પૂજ-સત્કાર કરી રહ્યાં છે. આ બધો દેખાવ જોઈને રાજકુમારે નક્કી કર્યું કે-આ તો અહીં દેવો આવેલા છે એમ જણાય

છે. પણ 'દેવો અહીં શામાટે આવ્યા છે?' એમ વિચારીને એ બાબત નક્કી કરવા માટે તે ત્યાંથી પણ આગળ વધ્યો.

ત્યાં આગળ જતાં તેણે 'કાળધર્મ પામેલા એક સાધુનાં પૂન-સન્માન સુરો અને અસુરો આદરપૂર્વક કરી રહ્યાં છે તથા તેવી તેની સ્તુતિ પણ કરી રહ્યા છે.' એ દેખાવ બોલ્યો. 'આ શું છે?' એવું બોલવા માટે તેણે ત્યાં એક દેવને પ્રશ્ન પૂછ્યો: ભો ! ભો ! દેવો તો જમીન ઉપર સંચરતા જ નથી છતાં આ મહાનુભાવ દેવો અહીં જમીન ઉપર સંચરતા દેખાય છે, એવું શું કારણ? દેવ બોલ્યો: હે રાજપુત્ર ! અહીં આ તપસ્વી મુનિએ રાત્રે પ્રતિમાને સ્વીકારી અને શુકલધ્યાન ધ્યાતાં એ મુનિના બધાં ધાતી કર્મો નાશ પામી ગયાં અને એ જ વખતે તેનાં બાકીનાં અધાતી કર્મો પણ નાશ પામતાં તે મુનિએ દેહત્યાગ કર્યો-નિર્વાણ મેળવ્યું. એનો મહિમા કરવા માટે આ સુરો અને અસુરોનાં ટોળાં અહીં આવેલાં છે.

'આવી જ હકીકત મેં કયાંય પહેલાં પણ સાંભળેલી છે અને જોયેલી છે' આ પ્રમાણે વિચારમાન થતાં તે રાજકુમારને ત્યાં જ યતિ સ્મરણજ્ઞાન થયું એટલે તેને પોતાનાં પૂર્વ ભવો સાંભરી આવ્યા અને પોતે પૂર્વભવમાં જે પ્રવજ્યા લીધી હતી તે અને તેને અંગે જે જે અનુભવો કર્યાં હતાં તે બધું તેને સાંભરી આવ્યું. તથા પૂર્વભવમાં જે જે પૂર્વ વગેરે સૂત્રોનું અધ્યયન કરવામાં આવેલું તે બધું જાણી તાબું જ ક'ઠે કયું-ભણાવેલું હોય તેમ સાંભરી આવ્યું. સાધુઓની જે ચક્રવાલસામાચારી આચરી હતી તે પણ યાદ આવી ગઈ અને આ રીતે તે રાજકુમાર સ્વયંબુદ્ધ થઈ, સર્વ સંગોનો પરિત્યાગ કરી સ્વયંબુદ્ધ એવો સાધુ થયો અને સાધુધર્મની વિશુદ્ધ રીતે આરાધના કરતાં તેનો આત્મા વિશેષ વિશુદ્ધ થતાં તેને અવધિજ્ઞાન પણ થઈ ગયું. આ રીતે તે અવધિજ્ઞાનવાળો યુગંધર શ્રમણ દિવ્ય જ્ઞાનદૃષ્ટિવાળો થયો અને જ્યાં કોઈ પણ પ્રાણીને લેશ પણ કલેશ ન થાય એવી જગ્યામાં એક શિલા ઉપર આસન જમાવી સૂત્રપાઠનું પરાવર્તન કરવા લાગ્યો.

હવે આ તરફ જ્યાંથી તે રાજકુમાર પથારી છોડીને નીકળી આવ્યો છે, ત્યાં શી શી હકીકત બની તે વિશે અંધકાર જણાવે છે.

સવારના ઊગતા પહેરે શિયાળની ઠંડી હવા ચાલતાં એની શીતતાથી પીડા પામેલા એવા શય્યાપાલકો પથારીમાંથી જાગી ગયા અને તેમણે યુગંધર રાજકુમારને પથારીમાં ન દીઠો. એથી કરીને ખેદ અને ભય પામેલા તે શય્યાપાલકોએ ચારે તરફ રાજકુમારને શોધ્યો પણ જ્યારે તેનો મુદ્દલ પત્તો જ નહીં લાગ્યો ત્યારે તે શય્યાપાલકોએ, મંત્રીઓને, અંત:પુરની સ્ત્રીઓને અને રાજ વગેરેને રાજકુમાર શુભ થયાની હકીકત જણાવી. એવામાં તે રાજકુમાર જ્યાં

પહોંચેલો હતો તે પ્રદેશના કોઈ માનવે આવીને જણાવ્યું કે-‘તમે રાજકુમારની શોધાશોધ ન કરો, તે સલામત છે અને સાધુ થઈ ગયેલ છે.’ આ હકીકત સાંભળીને રાજકુમારના કુટુંબીઓ ભારે અન્નબો પામ્યાં અને ખિન્નચિત્તવાળા બની આનંદ વગરનાં બની ગયાં. રાજકુમારનું આખું અંતઃપુર પણ ભારે વિયોગના સંતાપને લીધે વ્યાકુળ બની ગયું અને વિલાસની બધી સગવડો છોડી દઈ તથા બધા પ્રકારના શારીરિક શૃંગારો તણ દઈ શૂન્ય બની બેઠું. તથા એ અંતઃપુર, નિરંતર શોકને લીધે આંસુ સારતું સારતું ફિક્કું પડી ગયું અને ‘હે હતાશ! હે દુષ્ટવિધિ! આ તે શું કર્યું?’ એમ વિલાપ કરતું કરતું વધારે શોકમાન થયું. આ રીતે શોક કરતા કરતા એ કુટુંબીઓ-રાજકુમારના પિતા, અંતઃપુર વગેરે જ્યાં મહાત્મા યુગંધરશ્રમણ બેઠેલા છે ત્યાં જઈ પહોંચ્યા અને રાજા વગેરેને ત્યાં, પોતાના પુત્રને ખરેખર વેશમાં અને ભાવમાં સાધુની ચર્ચા આચરતો દીઠો. પોતાના પુત્રને ખરેખર સાધુ થયેલો જોઈ તેમનાં ચિત્તમાં ભારે શોકનો આવેગ આવ્યો અને તેથી તેઓ ભારે સંતાપ પામ્યાં અને એ બધાં રેતાં રેતાં આ પ્રમાણે વિલાપ કરવા લાગ્યા. “હે વહાલા પુત્ર! તારો તમાલની જેવી ક્રાંતિવાળો અને ઘણી સરસ શોભાવાળો કેશનો ગુચ્છો તે તણખલાની જેઠે માથા ઉપરથી ઉખેડી નાખી જમીન ઉપર શા માટે ફેંકી દીધો? તારું શરીર શિરીષના ફૂલ કરતાં ય વધારે સુકોમળ છે છતાં હે વત્સ! તેં આવાં પ્રકારનાં કષ્ટમય અનુષ્ઠાનો શા માટે આદર્યાં? વળી, હે વત્સ! જ્યારે તું ઘરમાં હતો ત્યારે આ વધૂજનન્ય વક્ષસ્થળ ઉપર મનોહર હારો પહેરીને ઉલ્લસિત રહેતો હતો તે, હવે તું પ્રવાસી થયે-સાધુ થયે-શી રીતે ઉલ્લસિત રહેશે-શોભશે? હે પુત્ર! તારા વિયોગના તીવ્ર સંતાપને લીધે અમારા બધાનાં ચિત્તમાં અને શરીરમાં આગનાં એવા ભડકા સળગી ઊઠ્યા છે કે એના ઉપર બધા સાગર અને નદીઓનાં પાણી છાંટીએ તો પણ ઓલવાય એમ નથી. હે વત્સ! તારું તે લાવણ્ય, તારી તે વિલાસિતા, તારું તે અનુપમ રૂપ તથા તારો તે યુદ્ધિ-ચમત્કાર, હવે, અમને કોનામાં જોવા મળશે?” આ રીતે એ આખું રાજકુટુંબ-અંતઃપુર-વાસી લોકો, સમગ્ર વધૂજન, મંત્રિઓ, પ્રધાનો અને રાજા, પોતાના પુત્રને સાધુ થયેલો જોઈ ન શકતા તેઓ ભારે દુઃખ પામ્યા અને છેવટે પોતાને ઘરે પાછા ફર્યા.

પોતાનાં સ્વજનોને આ રીતે વિલાપ કરતાં જોયાં છતાં ‘અસમય’ બાણીને સર્વત્ર સમદર્શી એવા યુગંધર રાજર્ષિએ તેમને કશું સમજાવ્યું નહીં અને તે મહર્ષિ ગામ, નગર વગેરે સ્થળોએ વિહાર કરવા લાગ્યો. વિહાર કરતાં કરતાં તે મહાત્માએ ઘણા રાજ-પુત્રોને, મંત્રિપુત્રોને, સામંતપુત્રોને, શેઠના પુત્રોને અને સેનાપતિપુત્રોને પ્રતિબોધ કરી સર્વ-વિરતિ લેવરાવી. તે બધા શિષ્ય થયેલાઓએ સૂત્રોનું અધ્યયન કર્યું અને સૂત્રના અર્થોનું પણ પૂરું જ્ઞાન મેળવ્યું. એ બધા શિષ્યોથી પરિવરેલો યુગંધરશ્રમણ, ભદ્રભતિના હાથી-ઓના ટોળાથી પરવરેલાં ઐરાવત હાથી જેવો શોભતો હતો. અને એવો તે યુગંધરશ્રમણ.

બધે વિહાર કરીને હવે પોતાનાં માતાપિતા વગેરે સ્વજન વર્ગને યોધ પમાડવા સારુ વિશ્વપુરી નગરીએ પહોંચ્યો અને ત્યાં એક ઉદ્યાનમાં રહ્યો. સાધુ યુગંધરશ્રમણ(પોતાના પુત્ર)ને આવેલો જાણી રાજા ક્ષેમંકર અને તેના સમગ્ર પરિવારના ચિત્તમાં એક સાથે એ લાગણીઓ થઈ આવી. શોક પશુ થયો અને આનંદ પશુ થયો. આ રીતે બન્ને લાગણીઓથી યુક્ત તે આખો રાજપરિવાર અને રાજા ક્ષેમંકર, જ્યાં યુગંધરશ્રમણ ઉતર્યા હતા તે સ્થાનમાં તેમના દર્શન માટે પહોંચ્યો. બધાંએ યુગંધરમુનિને સાદર વંદના કરી અને યુગંધર મુનિએ વિકસિત કમળ જેવાં નેત્રોની નજર તેમનાં ઉપર નાખતાં ' ધર્મલાભ ' દીધો. પરિવાર યુક્ત રાજા અને નગરના ખીજા લોકો એ બધા ઉચિત સ્થાન ઉપર બેઠાં.

હવે યુગંધર ભગવંત પશુ, કુમુદ અને ચંદ્ર જેવા ઘોળા દાંતના કિરણોની ઉજ્જ્વલતાના જળથી જાણે ધોવાયેલી ન હોય એવી ધવળ પવિત્ર વાણીવડે તે રાજકુલું અને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા: હે મહારાજ! જ્યારે તમે પહેલાં મળ્યાં ત્યારે મને આકસ્મિક રીતે અને તમે ધારી પશુ ન શકો એ રીતે સાધુ થયેલો જોયેલો અને તેથી ભારે ખેદ પામેલા તેથી તે વખતે તો મારે સાધુ થવાનું કારણ તમારા ખ્યાલમાં નહીં આવેલું અને જેવા જ તમે આવેલા એવા જ પાછા ધર તરફ વળી ગયેલા. ' એ વખતે તમને સમજાવવાનો સમય ન હતો. ' એમ જાણીને હું પશુ તમારી ઉપેક્ષા કરીને ખીજા તરફ વિહાર કરવા ચાલી નીકળેલો. હે મહારાજ! હવે હમણાં ' એ અવસર આવી ગયો છે. ' એમ સમજી હું તમને, મેં તે વખતે તત્કાળ દીક્ષા શા માટે લઈ લીધી તેના કારણની વાત કહું છું, તે તમે બધા સાવધાન થઈને સાંભળો. હર્ષને લીધે પ્રસન્નમુખવાળો રાજા યોલ્યો: હે ભગવન્! તમારી વાત ખરી છે માટે તમે હવે અમને પરમાર્થની-ખરી હકીકતની-વાત સંભળાવો. પછી, પોતે મધરાતે જાગી પથારીમાંથી ઊઠીને રાજમહેલમાંથી કેવી રીતે બહાર નીકળ્યો ત્યાંથી માંડીને ' દેવોનું પોતે જોયેલું વર્ણન કર્યું અને દેવોએ મુનિનો સત્કાર કેવી રીતે કર્યો. ' તે હકીકત કહી તથા તે જોઈને ' પોતાને જાતિસ્મરણજ્ઞાન થયું અને તેથી પોતાના પૂર્વજવોને નજરોનજર નિહાળીને પોતે દીક્ષા સ્વીકારી ' એ બધી હકીકત યુગંધર મુનિએ પોતાના પિતા વગેરે લોકોને સવિસ્તર કહી સંભળાવી. એ સાંભળીને દેશના સાંભળવા આવેલો તે રાજા, તેનો પરિવાર અને બધા નાગરિક લોકો-એ બધાને વિશેષ પ્રમોદ થયો.

હવે રાજા પોતે પોતાના પૂર્વજન્મોની હકીકત જાણવા માટે હાથ જોડીને જેવો એ યુગંધરમુનિને વિનંતી કરવા ઊઠે છે તેવામાં જેનાં હાથ, ધગ વગેરે બધાં અંગો ખરી પડ્યાં છે એવો એક કોઠિયો માણસ તે સભામાં આવ્યો. એ કોઠિયો જાણે બધા રોગોના ભંડાર ન હોય, ભારે પાપોની રાશિલુ' અગર ન હોય, તીવ્ર દુઃખોનું સ્થાન ન હોય, દુર્ગતિની ખાણ ન હોય અને બધા લોકોના અપમાનનું પાત્ર ન હોય એવો એ કોઠિયો,

ધામાંથી ભારે દુર્ગંધી પડૂ નીકળી રહ્યું છે અને તેના ઉપર માખીઓનું ટોણું બમણી રહ્યું છે છતાં 'કોઈ અતિશય જ્ઞાની પુરુષ આન્યા છે.' એવું લોકો પાસેથી બાણીને- સાંભળીને એ સભામાં આવ્યો, એકંદર એ કોઢીઓ ભારે રોગપીડિત હતા અને ઘણા જ દીન માનવ હતા. એ કોઢીયાએ સભામાં આવીને યુગંધર મુનિને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી અને પછી ઊભાં ઊભાં મુનિની સ્તુતિ કરી અને તેમની ઉપાસનામાં પ્રવૃત્ત થયો. જ્યારે એ કોઢીઓ સભામાં આવ્યો કે તુરત જ બધા સભા જનોની ભારે કરુણાભર નજર તેના ઉપર પડી અને અહહ!!! આ માણસે પહેલાં એવું તે શું કયું હશે કે જે અત્યારે આવો રોગગ્રસ્ત અને લયાનક દેખાય છે? એવું બાણવાની તેમની ઈચ્છા થઈ આવી. હવે પેલો કોઢીયો કાંઈ પણ ખોલે કે પૂછે તે પહેલાં જ રાજા ખોલી ઊઠ્યો. હે ભગવન! મારે ઘણુંય પૂછવાનું છે પરંતુ તે ભલે હમણાં પડ્યું રહે. હમણા તો મારે એ એક જ હકીકત બાણવાની ઇચ્છા છે કે બાણે દુઃખીયોની હદ આવી ગઈ હોઈ એવા આ કોઢીયા મહાનુભાવે પોતાના પૂર્વજન્મમાં શું એવું અકૃત્ય કયું છે જેને લીધે તે આવું લયાનક દુઃખ ભોગવી રહ્યો છે? એ સંબંધે આપ કહો. આ કોઢીયાને જોઈ મને અને આખી સભાને કુતૂહલ પેદા થયું છે, માટે જ હું આપને એના સંબંધમાં કહેવાની અરજ કરું છું. યુગંધર મુનિ બોલ્યા-મહારાજ! તમે જે વાત પહેલાં પૂછવા ઇચ્છતા હતા તેનો પણ સંબંધ આ કોઢીયા પુરુષની પૂર્વ કથા સાથે જ છે અને હું પણ એના તમારા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આ મહાનુભાવની જ કથા કહેવાનો હતો માટે તમે બધા એકચિત્ત થઈને જે વાત હું કહું છું તે સાવધાન થઈને સાંભળો.

પ્રવાસીઓના મનરૂપ ભમરાઓને વિશેષ પ્રમાદ આવે એવું કુસુમ-પુષ્પ જેવું કુસુમપુર નામે નગર હતું. તેમાં સર્વજ્ઞ જિન ભગવાનની પૂજામાં તત્પર અને પરોપકાર, ક્ષમા, ઉદારતા આવા અનેક ગુણોથી સુકત એવો સાગર નામે એક શેઠ હતો. તેને સુદર્શના નામે સ્ત્રી હતી, અને તેમને બે પુત્રો હતા. તેમાં મોટો હું પોતે-જેનું નામ નંદ હતું અને નાનો આ કોઢીયા પુરુષનો જીવ જેનું નામ નાગદેવ હતું. અમે બન્ને ભાઈઓ પરસ્પર સ્નેહવાળા હતા અને સર્વ પ્રવૃત્તિઓમાં એ પ્રમાણે સ્નેહભર વર્તતાં, અમારાં કેટલાંક વર્ષો વીતી ગયાં. સંસારના બધા પદાર્થો મેઘધનુષ્યની જેવા ક્ષણભંગુર છે આ ન્યાયે કોઈ પ્રકારના શારીરિક વ્યાધિને લીધે અમારા માતાપિતા અણુધારી રીતે કાળધર્મને પામ્યા. અમે તેમની પાછળ જે જે કર્તવ્યો-દાનપુણ્ય વગેરે કરવાનાં હતાં તે બધાં કરી વખત જતાં માતાપિતાનો શોક મૂકી દીધો (અને) ઘરનાં કામકાજની ચિંતામાં પરોવાઈ ગયાં. હવે એક વાર નાગદેવની વ્યવહારની અશુદ્ધિ જોઈને મેં તેને એકાન્તમાં બોલાવી આ પ્રમાણે સમજાવ્યું.

હે ભાઈ! તું તો નિપુણ હોઈ સુકતાસુકતનો બાણ છે. તને હું શું શિખામણ આપું? પરંતુ તારામાં મને અધિક સ્નેહ છે તેથી કરીને તને કાંઈક કહેવાની ધીઠાઈ કરું છું.

જેમ પહાડ ઉપર ચડાવી પથ્થર સ્થાપિત કરવો ભારે કઠણુ-અઘરો-છે તેમ આત્માને સારા ગુણોમાં સ્થિર સખવાનું કામ ભારે કઠણુ છે પરંતુ આત્માને નીચે પાડવાનું કામ તો ઘણું જ સરલ છે, અર્થાત્ નાના એવા મોટા વ્યવહારથી પણ આત્મા નીચે પડી જાય છે. જે માણસ એક વાર પણ અપકીર્તિના કીચડથી ખરડાયો તે માણસ પછી ભલે ગમે તો હજારો સુકૃત કરે છતાં તેનો અપકીર્તિનો કીચડ ઘોષ શકતો નથી, માટે હે ભાઈ! તું તારો વ્યવહાર વિશેષ શુદ્ધ રાખ, વચનની પ્રતિષ્ઠાને જાળવ અને તારા લોભનો નિગ્રહ કર, તથા દ્વિક્ષિણ્ય અને દયાવાણું તારું શીલ દૃઢપણે ટકાવી રાખ. તને વધુ શું કહું? તું નાનો છે, તો પણ પાકટ વડિલ જેવું આચરણુ રાખ, તેથી કરીને હે ભાઈ! તું મોટો થઈશ-મોટો ગણાઈશ અને ડહા માણસોની વચ્ચે તું પૂજાપાત્ર બનીશ. ગુણોને લીધે જ ગૌરવ મળે છે, તાબે કરેલી લક્ષ્મી ધણે દૂર સુધી પહોંચતી નથી એટલે ગુણોને લીધે યશ અને ગૌરવ દૂર દૂર સુધી પહોંચી જાય છે ત્યારે પેદા કરેલું ધન એ કામ કરી શકતું નથી. સેમજાનું ફૂલ કે પાટલનું પાન કદી કમળ જેવું શોભતું નથી. જો તું જેમ તેમ વ્યવહાર ચલાવીશ, સાવધાનપણે વર્તી વ્યવહારની શુદ્ધતા તરફ લક્ષ્ય નહીં રાખીશ તો પેઢીદરપેઢીથી ચાલતું આવતું આપણું આનંદાનપણું-મોટાઈ તું ગુમાવી બેસીશ એટલે લોકો વચ્ચે હમણાં જે તારી મોટાઈ છે તે પછી નહીં ટકે, માટે તને હું છેવટમાં કહું છું કે જેમ યુક્ત જણાય તેમ વર્તન રાખ.

મોટાભાઈની વાત સાંભળીને નાનો ભાઈ નાગદેવ બોલ્યો: હે વડિલ ભાઈ! મારા આ અપરાધ તમે જતો કરો અર્થાત્ મારા અપરાધ બદલ તમે મને સર્વપ્રકારે ક્ષમા આપો. હવેથી હું આપણી ચાલતી આવતી આનંદાનીની પરંપરાથી વિરુદ્ધ કશુંય નહિં કરું. ઠીક કશું કે-તમે મને આ દુષ્ટ પ્રવૃત્તિ કરતાં અટકાવ્યો. આ રીતે મોટાભાઈની શિખામણ માનીને નાનો ભાઈ અને મોટો ભાઈ એ બન્ને પૂર્વની પદ્ધતિથી વ્યવહાર કરવા લાગ્યા. થોડા જ સમયમાં તો તે બન્ને ભાઈઓનો આદર રાજા પ્રધાન વગેરે પણ કરવા લાગ્યા એટલે સુધી તેમની કીર્તિ વધી ગઈ. આમ થયું છતાં 'સ્વમાવો દુરતિક્રમઃ' અર્થાત્ 'ખાડા ખસે પણ ઢાળા ન ખસે' એ ન્યાયે નાગદેવ પોતાનો દુષ્ટ સ્વભાવ છોડી શકતો નથી. ત્યારપછી અમે બન્નેએ જુદા રહેવાનું રાખ્યું. ઘરની ઘરવખરી, દરદાગીના વગેરે વહેંચી લઈ તેના ભાગનું તેને આપી દીધું. મારી ઇચ્છા ન હતી છતાં તેના અશુદ્ધ વ્યવહારને લીધે મારે તેને જુદા જ ઘરમાં રાખવો પડ્યો, અને એ રીતે તે હવે પોતાનો જુદો રોજ-ગાર કરવા લાગ્યો.

હવે કોઈ બીજે વખતે અમારા વતનના બલભદ્ર નામના રાજાએ સંભૂત મુનિ ખાસે આવક ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. અને શ્રી જિન ભગવાનના ધર્મનો વિશેષ પક્ષપાત કરતા તે

રાજાએ એક મોટું ચૈત્યગૃહ બંધાવ્યું અને તેના નિભાવ માટે કેટલાક ગામોના દાનપટ્ટા કરી આપ્યા તથા ધનની આવક થાય એવા બીજાં પણ કેટલાક લાગા કરી આપ્યા. 'આનંદ અને નાગદેવ બંને ભાઈઓ પવિત્ર આચરણવાળા છે; શુદ્ધ વ્યવહારવાળા અને પ્રમાણિક છે.' એમ વિચારીને પૂર્વોક્ત ચૈત્યગૃહના દ્રવ્યની રક્ષા કરવાનો અને તેને સારા નીતિયુક્ત અને ધર્મબોધક ઉપાયોવડે વધારવાનો બંધો ભાર રાજાએ અમાશ ઉપર નાખ્યો. જો કે આ કામને માટે યોગ્ય બીજાં પણ ગૌહિકો-સભ્યો હતા, છતાં પ્રધાન ભાર અને જવાબદારી અમ બંને ભાઈઓ ઉપર જ હતી. આથી કરીને દ્રવ્યનો ભંડાર અને તેની કુચીઓ એ બંધુ અમ બંનેને સોંપવામાં આવ્યું. રાજાના વિશેષ આગ્રહને લીધે અમ બંનેએ તે બંધી જવાબદારી સ્વીકારી અને પછી સમય જોઈને અને શાસ્ત્રમાં જણાવેલા ઉપાયોને બરાબર લક્ષ્યમાં રાખીને અને યોગ્ય સ્થાને તે દ્રવ્યનો વિનિયોગ કરી અને બીજાં પણ યોગ્ય ઉપાયોદ્વારા તે દ્રવ્યભંડારની સંભાળ, વૃદ્ધિ અને વ્યવસ્થા કરવાની ચિંતામાં પડ્યા.

હવે વખત જતાં કોઈ કિલ્લકર્મના ઉદ્યને લીધે નાગદેવનું ધન ઓછું ઓછું થતું ગયું અને તે રાંક જેવો થઈ ગયો. 'પીડાતા પ્રાણિઓ પ્રાયઃ ધર્મરહિત બની જાય છે.' એટલે 'ભૂખ્યો કયું પાપ ન કરે?' એ ન્યાયે નાગદેવ થોડું થોડું દેવદ્રવ્ય પણ પોતાના ઉપયોગમાં વાપરવા લાગ્યો. આ હકીકત જાણી મેં તેને આ પ્રમાણે સમજાવ્યું: હે ભદ્ર ! એક તરફ બીજાં બંધાં પાપો અને બીજી તરફ દેવદ્રવ્યને વાપરવાનું પાપ-એ બંને સરખાં છે, માટે કલ્યાણવાંછુ લોકો દેવદ્રવ્યનો વાવર દરથી જ પરહરે છે. ઉચ્ચ વિષ ખાવું વધારે સારું, પરંતુ થોડું પણ દેવદ્રવ્ય ખાવું સારું નથી. વિષ તો આપણા એક જ ભવનો નાશ કરે છે ત્યારે દેવદ્રવ્ય તો આપણા અનેક જન્મ-જન્મમાંતરોનો નાશ કરે છે. બીજાં બીજાં પાપોથી તો કોઈ ને કોઈ રીતે બચી શકાય એમ છે, પરંતુ દેવદ્રવ્યને પોતાના ઉપયોગમાં લેવાના પાપથી કોઈ રીતે બચી શકાતું નથી, એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે. જે લોકો દેવદ્રવ્યને પોતાના અંગત ખર્ચમાં વાપરવાની વૃત્તિવાળા છે તેઓ જન્મે જન્મે દુગ્ધરી થાય છે અને દીનતાની પીડા પામે છે તથા આ લાંબી ભવાટવીમાં ભારે દુઃખ પામતાં પામતાં તેઓ નરક વગેરે દુર્ગતિઓમાં રખડ્યા કરે છે. આ વિશે વધારે શું કહેવું? પરંતુ આ હકીકત નિશ્ચિત છે કે—માણસોને જે જે કષ્ટકર-અનિષ્ટ પ્રસંગો આવે છે તે બંધાનું કારણ, દેવદ્રવ્યને અંગત ખર્ચમાં વાપરવાનું પાપ જ છે, એમ તું સમજી રાખ. આ બંધુ સાંભળીને નાગદેવને કોષ ઉપજ્યો અને પોતે પ્રામાણિક નથી છતાં પોતાની શરાદીનો ડોળ દેખાડવા તે બોલ્યો: હે ભાઈ ! તેં તો ભારે કયું. તું એમ સમજતો લાગે છે કે 'જે એક તણખણું ચોરે તે ઘાસના પૂળાના પૂળા પણ ચોરી જાય.' તેં તો 'તણખણાનો ચોર તે ગંજનો પણ ચોર' એવી લોકવાયકા સાચી ડરાવી. મારી નાની વયમાં

સરતચૂકને લીધે કોઈ નાનો અપરાધ થઈ ગયેલો એથી શું હું હંમેશાં એવો અનર્થ કરતો હોઈશ એમ તું સમર્થન કરે છે? શું હું દેવદ્રવ્યને ખાઈ જવાતું પાપ કરું એમ તું માને છે? શું હું એ પાપતું પરિણામ નથી જાણતો કે તું મારી સામે આનો બડ-બડાટ કરી રહ્યો છે? આ સાંભળી મને એમ થયું કે—આ નાનો ભાઈ અયોગ્ય બની ગયો છે માટે હવે ચૂપ રહેવું જ ઠીક છે, એમ માની હું મૌન રહ્યો; પરંતુ મને એ બાબત ચિંતા તો થવા લાગી કે હવે આ પ્રસંગે શું કરવું? રાજને કાને આ વાત નાખું તો ભારે દાંડ કે સજા થવાનો સંભવ છે. રાજને કાને આ વાત ન નાખું તો દેવદ્રવ્યના વિનાશની ઉપેક્ષા કરવાતું મહાપાપ લાગે તેમ છે. આમ મારી તો એક તરફ નદી અને બીજી તરફ વાઘ જેવી કફેડી સ્થિતિ છે અથવા આ પ્રસંગે મારે મારા નાના ભાઈનું દક્ષિણ્ય છોડી દઈ ન્યાયને જ પ્રથમ સ્થાન આપવું જોઈએ. ભાઈ તો માત્ર આ જન્મનો સગો છે અને તે મને શું કરી નાખનારો છે? કદાચ તે મારું કાંઈ બગાડનારો થાય તો પણ એક જન્મ પૂરતું જ બગાડી શકશે ત્યારે આ તો દેવદ્રવ્યના વિનાશની ઉપેક્ષાતું મહાપાપ તો મને અતંત જન્મો સુધી વિપાક આપનારું નીવડવાતું છે, માટે જે થવાતું હોય તે ભલે થાય તો પણ હું તો દિવસ ઊગ્યે રાજા પાસે જઈને દેવદ્રવ્યના ભંડારની સોંપણી કરી જ દઈશ. આમ વિચાર કરીને રાત્રે પથારીમાં સૂતો, એવામાં થવા કાળ તે મને શૂળ ઊપડયું, જેનાં ઉપચાર માટે કેટલાંય ઔષધો અજમાવ્યા, મંત્રો જપાવ્યા અને તંત્રો-દોરાધાગા પણ કરાવી બેઠા, છતાં શૂળનો પ્રતિકાર ન જ થયો અને ઊલટું તે વિશેષ પ્રકારે વધતું ચાલ્યું. શૂળ વધારે ને વધારે વધતું જવાથી મને હવે ચોક્કસ જણાયું કે—મારો અંતકાળ હવે પાસે આવી રહ્યો છે. આમ સમજી મેં અંત વખતે સંસારના ફેરાને ટાળનારા વીતરાગદેવ અને જૈનસાધુતું ભાવપૂર્વક સ્મરણ કરી તેમનું રક્ષણ લીધું અને બધા જીવોની પાસે મારા સર્વ અપરાધોની ક્ષામણા કરી સાગારી અનશનને વારંવાર યાદ કરતો કરતો કાળધર્મ પામી પાંચમા સ્વર્ગમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. એ દેવગતિનું આયુષ્ય પૂરું થતાં ત્યાંથી મરણ પામી હું કુંડિનપુર નગરમાં એક હાથી ઠંકાઈ બંધ એટલી બધી લક્ષ્મીવાળા ઈક્વિ-રોઈને ત્યાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં મારું નામ ધ્રુવદ્વ હતું. વખત જતાં હું યુવાન થયો અને સારા સાધુઓ સાથે મારી સોબત થઈ. એમ થતાં મને જૈનધર્મ ઉપર અભિરુચિ થઈ અને એ રીતે મારો સમય પસાર થવા લાગ્યો. મારી અવસ્થા વધતાં મેં જૈનદીક્ષા સ્વીકારી અને બધાં સાવધ કાર્યોને તજી દઈને હું જૈનદીક્ષાને બરાબર પાળી, છેવટે અનશન સ્વીકારી, કાળધર્મ પામી પ્રાણીત નામના સ્વર્ગમાં ઇદ્રપણાની પદવી પામી, તે સુખ લાંબા વખત સુધી અનુભવી ત્યાંથી પણ કાળધર્મ પામી સારી મનુષ્યગતિમાં આવી અને ત્યાં સાધુપણું પામી વળી પાછો અચ્યુત નામના સ્વર્ગમાં દેવપણું પામ્યો, અને એ જ ક્રમે સાત જન્મમાં ચારિત્રની આરાધના કરીને કાળધર્મ પામીને

જ્યંત નામના વિમાનમાં દેવપણું જન્મી, ત્યાંનું અતિશય સુખ ભોગવી હે મહારાજ ! હવે આ તારા પુત્રરૂપે તારે ઘરે જન્મેલો છું, અને પછી એક વખત અકસ્માત રીતે જાગ્યો, ઝળહળાટ કરતો પ્રકાશ મારા બેવામાં આવ્યો, તેની શોધમાં હું જ્યાં આગળ ચાલ્યો ત્યાં મને દેવોનો સમાગમ થયો. દેવોએ પોતે અહીં શા માટે આવ્યા છે? એ વિશે વાત કરતાં મુનિના મરહોત્સવનું નિમિત્ત કહ્યું અને એ સાંભળી મને જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઊપજ્યું. તેથી પૂર્વ જન્મમાં મેં જે શાસ્ત્ર-સૂત્રપૂર્વ વગેરે લખ્યાં હતાં તે બધાં મને તાબાં જ કંઈસ્થ કરેલાં જેવાં યાદ આવી ગયાં અને મેં આરાધેતો સંયમધર્મ પણ મને પ્રત્યક્ષવત્ ભાસ્યો. એથી કરીને હું ત્યાં ને ત્યાં જ તે જ વખતે શ્રમણ થઈ ગયો, તે હે મહારાજ ! મારે સાધુ થવાનું જે નિમિત્ત ઊભું થયેલું, તે મેં આપને કહી સંભળાવ્યું.

હવે તે મારે પૂર્વ જન્મનો નાનો ભાઈ નાગદેવ કોઈ મહાભયંકર વ્યાધિથી પીડાઈ ચિત્તમાં ભારે વિષાદ પામ્યો, અને દેવદ્રવ્યના દુરુપયોગના દોષને લીધે લોકોએ તેનો ભારે તિરસ્કાર કર્યો—ફિટકાર દીધો અને એથી તે વિચારવા લાગ્યો કે—અહો ! મહાનુભાવ એવા તે મારા મોટા ભાઈએ મને દેવદ્રવ્યનો દુરુપયોગ કરતાં વાર્યો છતાં હું પાપી, ક્ષણિક સુખની લાલચમાં પડ્યો અને લવિષ્યમાં આવી પડનારી અનંત દુઃખની પરંપરાનો મને વિચાર જ ન સૂળ્યો અને એથી દેવદ્રવ્યને ખાઈ જવાનું મેં મહાપાતક કરી નાખ્યું. મને લાગે છે કે—મને જે આ મહાવ્યાધિ થયો છે તે તો મેં જે એ પાપવૃક્ષ વાળ્યું છે તેનાં હજુ માત્ર ફૂલો આવ્યાં છે અને તે વિષવૃક્ષનાં ફળો આવવાં તો હજુ બાકી છે. વળી, જે વૃક્ષનાં ફૂલો જ આવાં લયાનક છે ત્યારે તેનાં ફળો તો વળી કેવાંય ભયંકર નીવડશે, માટે એ ફળો આવે તે પહેલાં જ મારે આ મહાપાતકની થનારી વિડંબનાને લક્ષ્યમાં રાખી, મારી જાતની ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ એટલે કે તેનો પ્રતિકાર થાય એવો ઉપાય કરી લેવો જોઈએ. એ રીતે ઠીક ઠીક વિચાર કરીને મેં, જે દેવદ્રવ્ય મારા અંગત ખર્ચમાં વાપર્યું હતું તેને ભરપાઈ કરવા સારુ મારું ધન, સોનું અને ઘરેણું ગાહું વગેરે દેવદ્રવ્યના ભંડારમાં આપ્યું છતાં અપાયેલી રકમ થોડી હોવાને લીધે એ દેવદ્રવ્યનું ઢેલું હું (નાગદેવ) પૂરેપૂરું ભરપાઈ કરી ન શક્યો અને તેથી કરીને એ પાતકમાંથી હું તદ્દન નીકળી ન જ શક્યો એટલે મારી જે સર્વ પ્રકારે શુદ્ધિ થવી જોઈએ તે ન થઈ શકી. હવે મારે પણ અંતકાળ પાસે આવ્યો એટલે મેં મારા પુત્ર વગેરે સ્વજનોને બોલાવીને લલામણુ કરી કે—મારે માથે દેવદ્રવ્યનું ઢેલું બાકી રહેલું છે તો તે દેવાને ચૂકતે કરવા ઘરમાંથી આટલી રકમ તમે દેવદ્રવ્યના ભંડારમાં ભરી દેજો અને એ બાબત બધાં હિસાબ ચૂકતે કરી બધું ચોકખું કરી નાખજો; એમ કહીએ એ નાગદેવ મરણુ પામ્યો. અને તે, એ દેવદ્રવ્ય સંબંધી કરેલા પાતકને પરિણામે અનેક હીન જાતિઓમાં વારંવાર જન્મ પામી લાંબા કાળ સુધી સંસારમાં રખડયા કર્યો.

પાપકર્મી એ નાગદેવ મહાનુભાવ, જે જે કુળમાં જન્મ પામ્યો તે તે કુળનું પણ એણે નખોદ કાઢી નાખ્યું એટલે કે તે કુળનું બધું ધન, તેના પાપના પ્રભાવને લીધે નાશ પામી ગયું. વળી, જે જે કુળમાં તેના પાપમય પગલાં અવતર્યાં તે બધાં કુળોમાં ભારે અનર્થોની પરંપરા ઊતરી પડી, અનેક પ્રકારના વ્યાધિઓ થયા અને કારણ વિના પણ ભાઈ ભાઈઓમાં ભયંકર કલહો ઊભાં થયાં. એ કુળનો અવર્ણવાદ આરે દિશામાં ફેરી વળ્યો. એક ક્ષણ પણ એ કુળોમાં શાંતિ કે ચેતન ન ટક્યું તથા જે જે ઉપાયો ધનાર્જન માટે ચોખ્ખા તે બધા ઉપાયો વિક્ષણ નીવડ્યા. વળી, જે કોઈનો ઉપકાર કરવામાં આવે તો તે કૃતજ્ઞ થવાને બદલે કૃતઘ્ની બની ભારે પ્રચંડ કોષ કરે, મિત્રો પણ શત્રુ બન્યા અને એ નાગદેવના જીવનાં જ્યાં જ્યાં પગલાં થયાં ત્યાં ત્યાં બધે કોઈ પણ રીતે એક પણ પશુ સુખ ન રહ્યું. આ પ્રકારે એ ભૂખાળવો જ રહ્યો, કયાંય માંદો માંદો જ રહ્યા કર્યો, કયાંય વળી નિરંતર ભયભીત રહેવાનું થયું, અને કયાંય વળી, ‘ આ સંતાન છપ્પર-પચુ છે ’ એમ સમજીને માતાપિતાએ જનમતાંબેંત જ દૂર તજી દીધું. આવી આવી મહા વિડંબના એ નાગદેવને ભોગવવી પડી છે. દેવદ્રવ્યને ખાઈ જવાના દોષને લીધે આ પ્રકારે એ નાગદેવ ઉક્ત મહાકલેશોને બહુ કાળ સુધી સહી સહીને વીતાવી ચૂક્યો છે, અને એ જ દોષને કારણે એનું બોધિણીજ વિનય થઈ ગયું છે અને હવે દેખાવમાં આવે. ભયાનક બની ગયો છે. રોગોની ખાણ જેવો બનેલો છે, એને ડગલે ને પગલે શોક થયા જ કરે છે તથા એ દુઃખોને લીધે તે, કરુણ રીતે રડયા કરતો રિખાઈ રહ્યો છે. ‘ હે વણસી ગયેલા દેહવાળા ! કોઈને લીધે ખરી પડેલા હોઠવાળા ! અહીં શા માટે આવેલો છે ? તું ભારે ઉદ્વેગ કરે એવો છે માટે દૂર રહે ’ આ પ્રકારે એ નાગદેવનો લોકો તિરસ્કાર કર્યા કરે છે. એથી કંટાળીને એને એવું થઈ આવે છે કે ‘ શું હું ગળે ફાંસો દઈ આપઘાત કરીને મરું ? આગમાં પડીને જીવ કાઢી નાખું ? પાણીમાં ખૂડી મરું કે પહાડ ઉપરથી પડતું મૂકી મારો અંત આણું ’ આ રીતે પોતાનો અંત આણવાના અનેક વિકલ્પો કરતો તે અહીં અમારી પાસે આવેલો છે.

આ પ્રકારે તે નાગદેવ, શ્રી યુગંધર મુનિ પાસેથી પોતાના પૂર્વભવોની સવિસ્તર હકીકત સાંભળીને થરથરી જઈ ભારે ભયભીત થયો અને દેવદ્રવ્યનો અંગત અર્ચમાં ઉપયોગ કરનારને કેવી ભયંકર આફતો વેઠવી પડે છે એ બરાબર અવધારી તે આખી સભા પણ ભારે ભયભીત બની ગઈ. પેલો કોઠિયો પણ પોતાના પૂર્વજન્મોની યથાસ્થિત હકીકતને સાંભળીને શ્રી યુગંધર મુનિને પગે પડ્યો, તેને પોતાના પૂર્વભવનો ભાઈ યાદ આંચો અને તે અત્યંત દુઃખના વિશેષ આઘાતથી પીડા પામતો, આંખમાંથી દડદડ આંસુ પાડતો અને તેથી પોતાનું મુખ આંસુભર્યું કરતો કહેવા લાગ્યો. હે ભગવન્ ! જે કાંઈ તમે કહ્યું છે તે બધુંય ખરૂં છે. અને એ બધું, મેં મહાપાપીએ આ દેહે અનુભવેલું છે; તો હવે હું

શું કરું? તમે જે દુષ્કરમાં દુષ્કર કહેશો તે પણ કરીશ, હવે તો હું આ પાપની વિડંબનાઓથી ભારે કંટાળ્યો છું, તમે આદેશ કરો તો હું પાણીમાં ખૂડી જવા અને આગમાં પડી બળી જવા કે ગળે ફાંસો ખાવા પણ તૈયાર છું, મારે જીવવાનો હવે કોઈ હેતુ રહ્યો નથી. પેલું મારું ન પચેલું પાપ હવે કેટલુંક બાકી છે? યુગંધર ભગવાન ઓલ્યા: હે મહાતુભાવ! તું તારાં આગલાં નિંદિત દુરાચરણોની નિંદા કરે, ગર્હા કરે એ જ હવે તો યુક્ત છે, માત્ર પાણીમાં ખુડી મરવાથી કે આગમાં બળી મરવાથી કશું વળવાનું નથી. જ્યાં સુધી આપણી અંતઃશુદ્ધિ ન થાય, વાસનાઓ ઘટે નહીં અને સત્ એવી શુદ્ધ કે શુભ વૃત્તિ તરફ આપણા સંસ્કારોનો પ્રવાહ ન વળે ત્યાંસુધી આત્મહત્યા કે એની જેવા ખીબા કાયકલેશોથી આપણું કશું હિત સધાતું નથી માટે હવે તો તારે વિવેકપૂર્વક અને સંસ્કારોનું શોધન થાય એ લક્ષ્ય કરીને તપશ્ચર્યા, નિયમો અને અનશન દ્વારા જ વર્તન કરવાનું છે અને એ જ પ્રકારે વર્તતાં મરણ આવે તો એ પ્રશસ્ત છે એમ શાસ્ત્રવચન છે અને વળી હવે તો તારું એ અશુભ કર્મ લગભગ નિર્જરિત થઈ ગયેલું છે.

આ બધી હકીકત સાંભળીને એ નાગદેવને સંસારની માયાબળનો ભય ઉપજ્યો, એનો વૈરાગ્ય વધ્યો તથા તે પ્રકારના ખીબા નિર્વેદ વગેરે શુભો પણ તેનામાં વધ્યા, સમ્યગ્દર્શનને તેણે સ્વીકાર્યું અને ગુરુરાજશ્રી યુગંધર મુનિ પાસે નિરપવાદ (આગાર વગરનું) એવું અનશન વ્રત લીધું તથા એ રીતે તે સંધારો સ્વીકારી સાધુની પેઠે નિશ્ચળ ચિત્ત થઈને એક શિલા ઉપર બેઠો અને પોતાનાં પૂર્વ દુષ્કૃતોનો વારંવાર પશ્ચાન્તાપ કરતો સ્થિરતા સાથે બેઠો. એક મહિનાની સંલેખના કરીને તે કાળધર્મ પામ્યો અને અચ્યુત નામના સ્વર્ગમાં મોટી સમૃદ્ધિવાળો દેવ થયો, ત્યાંથી કાળધર્મ પામીને પછી કેટલાક ભવોમાં-જન્મારાઓમાં યથોક્ત રીતે ચારિત્રધર્મની આરાધના કરીને છેવટે તે, અયુનરાગમન એવું નિર્વાણ પદ પામશે.

હવે બીજો વખતે ફરીથી રાજા જેમાં આગેવાન છે એવી તે સભા, શ્રી યુગંધર મુનિને સાદર વંદન કરીને પૂછવા લાગી: હે ભગવન્! અમે બધા અત્યંત પ્રમાદી છીએ તો અમારે માટે એવો કોઈ તત્ત્વોપદેશ કરો જેથી અમે પણ આ સંસારસાગરનો પાર પામી શકીએ. યુગંધર ભગવાન ઓલ્યા-જે હકીકત તમે પૂછો છે એ તો મેં બધી તમારી પાસે સવિસ્તર આગળ કહી દીધેલી જ છે. વળી, વધારે બહુવું હોય તો જે આ કહું છું તેનું બરાબર અવધારણુ કરો અને તે પ્રમાણે વર્તવાનું લક્ષ્ય કરો.

તમારો બધાનો એક મતે એવો વિચાર હોય કે આપણે તો સત્પુરુષોના પંથ ઉપર જ ચાલવું છે, રાજા અને દેવનાં પદો મેળવવાં છે, અવિનશ્વર લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવી છે, મનને આનંદ પ્રમાડનારી બધી લીલાઓ હસ્તગત કરવી છે અને દુઃખનો સમૂળગો નાશ થાય એવા મનોરથો સફળ કરવા છે. તથા આ ભયાનક સંસાર-સાગરને પાર કરવો છે, સારા

કુળોમાં જન્મો લેવાના છે અને એવી જ બીજી તમારી શુભ આકાંક્ષાઓ છે. વળી કમળ જેવી શ્વેત કાંતિવાળો યશ પ્રાપ્ત કરી જગતમાં બધે નામના કાઠવી છે અર્થાત્ પોતાની કીર્તિ એવી ફેલાય કે જેથી આખું જગત ઉજળું અને એવી ધારણા હોય, તે હે માનવો! જૈનદ્રવ્યની અભિવૃદ્ધિ કરો. જૈનદ્રવ્ય નહીં હોય તો જિનમંદિર વગેરે ધર્મસ્થાનો ક્ષીણતા પામશે અને એમ થતાં યતિઓનો વિહાર પણ અટકી જશે અને એને પરિણામે માનવોને બોધ પમાડવાનું કાર્ય પણ બંધ થઇ જશે અને એ રીતે સંસારમાં શ્રી જિનશાસનનો ફેલાવો પણ નહીં થઇ શકે માટે શ્રી જિનદ્રવ્યને સાચવવાનું તથા તેની અભિવૃદ્ધિ કરવાનું લક્ષ્ય નહિ રખાય તો આ રીતે ઉત્તરોત્તર અનિષ્ટ પરિણામો નીપજવાનાં છે તેથી કરીને શ્રી યુગંધર મુનિએ તે રાજા વગેરે સમસ્ત સલા સમક્ષ એ જ હુકીકતને ભારપૂર્વક સમજાવી. પછી રાજા વગેરેએ તે મુનિને વંદન કર્યું અને ત્યારબાદ યુગંધર મુનિરાજે બીજે વિહાર કરવાનું ઠરાવ્યું.

એ પ્રમાણે શ્રી કથારત્ન કોશમાં દેવદ્રવ્યના વિચારના પ્રકરણમાં
એ સંબંધે એ લાઠઝિયાની કથા પૂરી થઇ.

શાસ્ત્રશ્રવણના મહિમા વિશે શ્રીગુપ્તનું કથાનક.

(કથા ૧૫ મી.)

જિન ભગવાનનાં શાસ્ત્રોને બરાબર સાંભળ્યા વિના જે જિનમંદિરો વગેરે ધર્મસાધનો કરાવાય છે તે, અનધ-નિર્દોષ નથી હોતાં, માટે શ્રીજિનના આગમોને બરાબર સાંભળી-સમજી-તેમાં કહેલાં અહિંસાદિક તરવોને બરાબર લક્ષ્યગત કરી જિનમંદિરો વગેરે ધર્મસાધનો બનાવાય તો તે નિર્દોષ કહેવાય. અર્થાત્ કોઈ પણ ધર્મસાધનો કરાવતાં પહેલાં તેનાં કરાવનારે પ્રથમ તો જિનના આગમોને બરાબર સાંભળવા-સમજવાં જરૂરી છે માટે ધર્મવાંછુ લોકોએ શ્રીજિન સિદ્ધાંતને બરાબર સાંભળવા માટે પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે. એટલા માટે જ અહીં શાસ્ત્રશ્રવણનો મહિમા સમજાવવાનો છે તે સમજવું છું. ધર્મની વાંછાનું પ્રથમ નિશાન શુશ્રૂષા-સાંભળવાની ઇચ્છા જ છે; એમ કુશળ પુરુષો કહે છે. જે લોકો, શુશ્રૂષા વિના જ શાસ્ત્રના અર્થોને સંભળાવે છે અર્થાત્ માત્ર ગાર્હરિયા પ્રવાહને અનુસરીને જેઓ શાસ્ત્રની વાણી સંભળાવે છે તેઓ કેવળ પોતાના ગળાને સૂકવે છે-કંઈશોષ કરે છે. જેઓ શાસ્ત્રના અર્થોને સાંભળતા નથી તેઓ-તે પુરુષો-પશુની પેઠે કશું પણ બહુતા નથી હોતા અને એવા પોતાનાં હિત વા અહિતને નહીં સમજનારા અજ્ઞાન લોકો પોતાનું અહિત પણ પોતાને જ હાથે કરે છે. પોતાને હાથે જ પોતાનું અહિત કરનારા લોકો, કાચબાની પેઠે આ-જ્યાં દુઃખના મોટા મોટા તરંગોના આંચકા વારંવાર લાગે છે તેના-સંસારસમુદ્રમાં ઘડીકમાં સેંકડોવાર ઉપર ડબકાં ખાતા દેખાય છે અને ઘડીકમાં ડુબતા પણ દેખાય છે. વળી, શાસ્ત્રના અર્થોની વિચારણા કરનારા લોકો પણ કદાચ સત્માર્ગને ચૂકી બંધ તો પણ તેમની પાસે જ્ઞાનનું અંકુશ હોવાને લીધે તેઓ ફરી પાછા કોક વાર અંકુશને વશ થયેલા હાથીની પેઠે ઠેકાણાસર આવી બંધ છે અર્થાત્ શાસ્ત્રને વિચારનારા પણ શાસ્ત્રના માર્ગથી ઊલટું માર્ગે કદાચ ચડી બંધ તો પણ તેમની પાસે શાસ્ત્રજ્ઞાન છે તેથી સંભવ છે કે માર્ગ ચૂકી ગયેલા એવા તેઓ ફરીવાર પાછા શાસ્ત્રમાં જણાવેલા માર્ગ ઉપર આવી બંધ છે. સંવેગ વગેરે આત્મશુદ્ધિ માટેની વૃત્તિઓ, શ્રી જિનનાં વચનોને સાંભળવાથી જ આવે છે, તેવી વૃત્તિઓ દેહના જ્ઞાનથી, સ્વજનના પરિચયથી વા ધનના ઢગલાઓને લીધે પ્રાપ્ત થતી નથી, અર્થાત્ જે મુમુક્ષુ ભયે સંવેગ વગેરે ગુણોને મેળવવા ઇચ્છે છે તેમણે શ્રી જિનવાણીને અવશ્ય સાંભળવી જ જોઈએ એવું લોકપ્રતીત છે. વળી, વાત તો એમ છે કે, લોકો સૌખ્યને વાંછે છે, સૌખ્ય, ધર્મને લીધે જ મેળવી શકાય છે, અને ધર્મ પણ વિવેક હોય તો જ સમજી શકાય એમ છે એટલે બધાં સુખનું મૂળ એવો વિવેક મેળવવો હોય તો શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવું જ જોઈએ, માટે વિવેક મેળવવા સારુ શાસ્ત્રની વાણીને સમજૂર્વક સાંભળવા માટે પ્રયત્ન

કરવાની જરૂર છે. જેઓની વૃત્તિ, લયંકર હિંસાદિક દુષ્ટ પ્રવૃત્તિઓમાં ખૂંચી ગયેલી છે, જેઓ સર્વથા દયા વિનાના-કૂર-છે, વળી, જેઓ નિરંતર અપોહ્યાપી-અસત્ય બોલનારો છે અને વિનય વગરના પણ છે; એવા ભારે કૂર-ખોટા બોલા અને અવિનયી લોકો પણ શાસ્ત્રની વાણી તરફ અનુરાગ ધરાવી શાસ્ત્રીય વાણીને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી-સમજી વખત જતાં વીતરાજ દશાને પામી મહાઅભયુદય-નિર્વાણ-ને પામેલા છે. આ સંબંધમાં, જેણે પોતાનાં બધાં ઈષ્ટ પ્રયોજનો સાધી લીધાં છે એવા-શ્રી ગુપ્ત નામના પુરુષને અહીં ઉદાહરણરૂપે રજૂ કરવામાં આવે છે. તેની કથા આ પ્રમાણે છે—

મગધ દેશના અલંકાર સમી વિજયપૂરી નામે નગરી છે, એ નગરીમાં સ્વર્ગીય વિમાનમાં રહેનારા માનવ લોકો વસે છે. વળી, એ નગરી યુધિષ્ઠિર સેનાની જેમ સદાનકુલ-વિલસિતાભિરામ છે, અર્થાત્ જેમ યુધિષ્ઠિર સેના સદા-હમેશા-તેના ભાઈ નકુલના વિલાસોથી સુંદર દેખાય છે તેમ તે નગરી પણ સદાન-કુલ એટલે દાન દેવામાં શૂરવીર એવા અનેક વિલાસોથી અભિરામ સુંદર છે. વળી, એ નગરી મરુમૂમિ જેવી છે, અર્થાત્ જેમ મારવાડમાં વિદ્રુમો-આકડા-એરંડા અને કેરડા વગેરેના ક્ષુદ્ર વૃક્ષો હોય છે. રિષ્ટો-કાગડાઓ હોય છે અને નીલો-એક પ્રકારનાં પશુઓ રખડે તેમ આ વિજય નગરી વિદ્રુમો-પ્રવાળાં-રિષ્ટો-રિષ્ટ રત્નો અને નીલો-નીલમરત્નો વગેરે અનેક રત્નોથી સુશોભિત છે. એ નગરીમાં નલ નામે નરપતિ છે. એ નલ નરપતિ મહાપરાક્રમી છે. તથા તેનાં અસાધારણ પ્રભાવ, રૂપ, ત્યાગ, દાન, સૌભાગ્ય વગેરે ગુણોને લીધે ખીબ બધા રાજાઓ તેની પાસે તુચ્છ જણાય છે, અને એ (નલરાજ), શત્રુઓની સેનાને માટે પ્રલયકાળ સમો છે. એવો નલરાજ એ નગરીનું રક્ષણ કરે છે. તેના સમગ્ર અંતઃપુરમાં ઉત્તમોત્તમ એવી પદ્માવતી નામે તેને ભાર્યા છે. તેના રાજ્યમાં મહાધર નામે એક મોટો વેપારી વસે છે. એ મહાધરે અનેક દેશોમાં ફરી ફરીને વિવિધ વેપારો ખેડી ઘણું ધન લેણું કરેલું છે. એને શ્રી નામે સ્ત્રી છે. તેના પુત્રનું નામ શ્રીગુપ્ત છે. એ શ્રીગુપ્ત અનેક વ્યસનોમાં ફસાયેલો હોઈ વિશેષ નિંદનીય થયો છે.

તે મહાધર શેઠ, સ્વભાવથી જ દાની, શરમાળ, દયાળુ, સત્યવાદી અને પારકાનું હિત કરનાર છે તથા લોકોમાં અવિરુદ્ધ એવી પ્રવૃત્તિ કરનાર છે છતાં તેનો વ્યસની પુત્ર શ્રીગુપ્ત જે અનેક અનર્થો ઉપજાવે છે તેથી તે શેઠ ત્રાસી ગયેલ છે. અને હવે પોતાના પુત્ર શ્રીગુપ્તને ભવિષ્યમાં તેના દોષથી રાકી રાખવા માટે અથવા તેના (પુત્રના) ઉપરનું ભવિષ્યમાં થનારું દેણું રાકવા માટે શેઠ, એ પુત્ર બાબત વાતચીત કરવા રાજમંદિરમાં ગયો. ત્યાં દ્વારે શેઠ આવ્યાના સમાચાર રાજાને જણાવ્યા અને રાજાની અનુમતિથી શેઠને રાજસભામાં લઈ જવામાં આવ્યો. શેઠે પોતાના પાંચે અંગો (બે હાથ, બે પગ અને મસ્તક) જમીનને અડકાડી-અડકાડીને-રાજાને પ્રણામ કર્યાં. રાજાએ તેને માટે આસન નમાવ્યું. અને તે શેઠ યોગ્ય આસન પર બેઠો. રાજા, શેઠ તરફ સ્નેહભરી નજર કરીને બોલ્યો-હે શેઠ !

કેમ જાણે તમે અમારા તરફ પક્ષપાત ન રાખતા હો એવા કેમ દેખાઓ છો ? અને એવું હોવાથી જાણે તમે આજ ઘણા વખતે મળવા આવ્યા છો કેમ ? શું અમારી એવી કોઈ અનુચિત પ્રવૃત્તિઓને લીધે અથવા અહીં તમારું યોગ્ય સન્માન નહીં થાય એવી સંભાવનાને લીધે તમે અમારી પાસે નથી આવતા ? તમારું અહીં ન આવવાનું ખરું કારણ કળી શકાતું નથી. એટલે માથે પોતાના બન્ને હાથ લગાડીને નમ્રતાપૂર્વક તે શેઠ ઓલ્યા કે-હે દેવ ! આવી ખોટી વિકલ્પના ન કરો ! સ્વપ્નમાં પણ તમે કદી અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરો તેવા નથી, આપ એવા દેવપાદો તરફથી કોઈપણ માનવ, કોઈ પ્રકારની અનુચિત પ્રવૃત્તિની સંભાવના કરે ખરો ? ખરી વાત તો એ છે કે ઘર-સંસારનાં બીજાં બીજાં અનેક કાર્યોને લીધે હમણાં હું ઘણા વ્યાકુળ રહું છું અને તેથી જ નિરન્તર આપના દર્શન કરવાની મારી ઉત્સુકતા હોવા છતાંય આપની પાસે આવી શકાતું નથી. અર્થાત્ અમારી જેવા લોકોએ પૂર્વે કોઈ એવાં દુષ્કર્મો કરેલાં છે, જેને લીધે આપની પાસે આવી શકાતું નથી એટલે આપની પાસે નહીં આવવાનું કારણ અમારાં પાપો સિવાય બીજું કશું જ નથી. રાજ ઓલ્યોઃ થયું, હવે તમે આજ મારી પાસે શા માટે આવ્યા છો ? તે વાત કરો. સાર્થવાહ-શેઠ ઓલ્યો-હે દેવ ! એ કારણ, કહી શકાતું પણ નથી, સહી શકાતું પણ નથી અને છાતું પણ રાખી શકાય તેમ નથી. જે દુઃખ બીજા દ્વારા નીપજેલું હોય તે તો ગમે તેની પાસે સારી રીતે કહી શકાય, પરંતુ જે આકૃત પોતાની જાતમાંથી જ પેદા થયેલી હોય—જે આકૃત પોતે જાતે કરી હોય તેને કહેતાં ભારે કષ્ટ થાય છે. એમ છતાંય ગમે તેવું કઠણમાં કઠણ દુઃખ પણ આપને-સ્વામીને જણાવ્યા સિવાય ચાલે તેમ નથી, તેથી મારું દુઃખ પણ આપને જણાવીને હું દુઃખરહિત થઈશ. હું સમજું છું કે-દુઃખ ટાળવા માટે આપના સિવાય બીજા કોણ સમર્થ છે ? શેઠનો અભિપ્રાય કોઈ પ્રકારની ખાનગી વાત કરવાનો છે એમ સમજીને રાજએ પોતાની પાસે ખેડેલા બીજાઓને ત્યાંથી ચાલ્યા જવાનું કહ્યું અને ખરાબર એકાંત સ્થાન રહે એવી તજવીજ કરી રાજ ઓલ્યોઃ હે ભદ્ર ! તું મારા ઉપર ખરાબર વિશ્વાસ રાખી તારા દુઃખની વાત કહે. શેઠ ઓલ્યોઃ હે રાજ ! મારા દુઃખની કહાણી સાંભળો.

અમારું કુળ ચંદ્રમા જેવું ધવળ છે પણ તેમાં કલંક સમાન, અનેક અનર્થોથી ભરેલા એવો મારો એકનો એક પુત્ર શ્રીગુપ્ત છે. મારે એ એક જ પુત્ર છે, તેથી એ મારો લાડકો અને એમ જ છે માટે જ તેને હું અનેક પ્રકારનાં દુર્વ્યસનોમાં પડેલા જોઉં છું-જાણું છું છતાં રોકી શકતો નથી: તે દુર્લભિત-ગોષ્ઠીઓમાં રખણ્યા કરે છે, એ જ ગોષ્ઠીઓ તરફ હંમેશા તેનું ચિત્ત ખેંચાયા કરતું હોવાથી તે જીગાર રમે છે, વેશ્યાઓનાં ઘરોમાં પડ્યો રહે છે, અનેક નટો, ચેટો તથા અનેક સ્વચ્છંદી ખુશામતીયા લોકોને તે પોષે છે.

આ રીતે અનેક દુર્વ્યસનોમાં પડીને તે છોકરે સાત પેઢીઓથી પરંપરાએ સચવાતો આવતો મારો પૈસો વેડફી નાખ્યો છે. મેં તેને એકાંતમાં બોલાવીને ઘણું ઘણું સમજાવ્યો: હે બેટા: આમ ક્વખતે જ તું આ ધનને ઉડાવ મા, કુસંગનો ત્યાગ કર, સારા સદાચારો ભણી વખ અને તેવું વર્તન કર-આ રીતે તેને મેં ઘણું ઘણું સમજાવ્યું છતાં તે 'હવે નહીં કરું' એમ માત્ર મોઢથી બોલી ફરી પાછું વિશેષ પ્રકારે સ્વચ્છંદથી રહેવા લાગે છે અને તે કોઈ રીતે જરા પણ સુધરતો નથી. મેં તે છોકરાનો એ પ્રકારનો વ્યવહાર બહુ મારી બધી ધરની સંપત્તિ તે ન બાણે તેમ ગોપવી દીધી અને ચારે બાજુ ચોકીદારો ગોઠવી દીધા. ફક્ત એ આવીને બે ટંક જમી ભય, પણ એ સિવાય બીજું મારા ઘરનું એક તણખલું પણ તેના હાથમાં ન આવી શકે એવો સજ્જડ બંદોબસ્ત કરી દીધો. આમ કર્યું છે છતાં તે દુર્વ્યસનોને તાબે થયેલો હોવાથી હજુ સુધી ભુગાર વગેરે દુર્ગુણોને છોડતો નથી અને તેણે ઘણું ધન ગુમાવી લીધું છે. એક વાર ભુગારના અખાડાના સુખીએ તે છોકરાને હારેલો પૈસો આણી આપવા માટે હડમાં પૂર્યો-સારી રીતે બાંધ્યો, તો તેણે ત્યાંથી કોઈ પણ રીતે છૂટા થઈને રાત્રે અમારા પાડોશી સોમ શેઠને ઘરે પહોંચી ખાતર પાડ્યું અને ઘણું ધન ચોરી લીધું અને પછી તે ધનને તેણે પોતાનાં ભુગાર વગેરે ઇષ્ટ વ્યસનોમાં જ્યાં જ્યાં જરૂર હતી ત્યાં વાપરી પણ નાખ્યું. મેં તેણે રાખેલી રખાતોના નોકરાને મોઢથી આ બધી હકીકત બાણી છે. આ પ્રકારે તે છોકરાના રાજવિરુદ્ધ વર્તનને લીધે હું પણ ખૂબ ડરી ગયો છું. રાજાએ તો હજાર આંખવાળા હોય છે. 'આપની પાસે આ હકીકત ન આવે તે પહેલાં જ હું મારું પોતાનું દુશ્ચરિત આપને જણાવી દઉં' એમ વિચારી એ કહેવા માટે જ આપની પાસે મારી બતે હાજર થયો છું, તો હે દેવ ! આજ પહેલાં આપની પાસે હું નહીં આવી શક્યો અને આજે આપની પાસે આવ્યો છું તેનું આ જ કારણ છે.

હવે હે રાજન્ ! મારે આપને એ કહેવાનું છે કે-આ પ્રકારે ખાતર પાડી ચોરી કરનાર હું ઠર્યો આપનો અપરાધી, તો એવો અપરાધ કરનાર હોવાથી મારું બધું ધન અને બીજું પણ જે ઘરવખરી છે તે બધું આપ કૃપા કરીને લઈ લ્યો. રાજા બોલ્યો: હે સાર્થવાહ ! અપરાધ તો તારા છોકરાનો છે એથી તું શેનો અપરાધી ઠર્યો ? સાર્થવાહ બોલ્યો: જે માનવ, અપરાધીઓને પાળે પોષે છે તે પણ અપરાધી કેમ ન કહેવાય ? શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-ચોર સાત પ્રકારના છે. ૧ ચોરી કરનાર, ૨ ચોરી કરાવનાર, ૩ એ માટે ગુપ્ત મંત્રણા કરનાર, ૪ એના મર્મને બાણનાર, ૫ ચોરીના માલને ખરીદનાર, ૬ એને-ચોરને જમાડનાર અને ૭ ચોરને રહેઠાણ આપનાર.

હવે આથી વધારે દેવપાદોને બીજું શું કહું ? રાજા બોલ્યો: હે સાર્થવાહ ! વિશ્વસ્ત થા-નિરાંત કર, તારું ધન તો હંમેશને માટે અમારે તાબે જ પડેલું છે, તું ઉદ્દેગ

ક્યાં વિના તારે પોતાને ઘરે જા. પછી રાજ્ય એ શેઠને પાન દેવરાવ્યું અને એ રીતે રાજ્ય માન પામેલો શેઠ પોતાને ઘરે પાછો ફર્યો. બરાબર આ જ વખતે હાથમાં શાખા-ઝાડની કાળ લઈને ‘અન્યાય અન્યાય’ એમ પોકાર પાડતું વાણિયાનું ઘણું મોટું મહાજન રાજ્ય દરબારમાં પેહું. ‘આ શું છે?’ એમ ઉતાવળે અવાજે રાજ્ય એ પૂછ્યું. દૂરથી પ્રથમ કરીને-માથું નમાવીને દ્વારપાળે રાજ્યને જણાવ્યું: હે દેવ ! જેતું બધું ધન લૂંટાઈ ગયું છે એવા સોમ શેઠ આગળ આગળ ચાલે છે અને તેની પાછળ પાછળ બીજું મહાજન આવે છે અને એ બધાં આપનાં દર્શન કરવા માટે-આપની સુલાકાત માટે ઊભા છે. રાજ્ય બોલ્યો: એ બધાને મારી પાસે જલદી હાજર કર. ‘જેવો આપનો હુકમ’ એમ કહેતાકે દ્વારપાળે એ વાણિયાના મહાજનને રાજ્ય પાસે હાજર કર્યું. એ મહાજનને રાજ્ય પાસે બહુ મૂલ્ય વસ્તુઓની ભેટ ધરી અને રાજ્યને પગે પડીને વિનંતિ કરી કે-હે દેવ ! આ તો ભારે અનુચિત થયું છે. આપ વિજયવંત વર્તો છો અને આપના કોટવાળા ચારે બાજુ ચોકી કરવા ફર્યા કરે છે છતાંય ધન અને ધરવખરી લૂંટાઈ જાય એ કેવું કહેવાય ? રાજ્ય બોલ્યો: અરે કોટવાલ ! આ શું હકીકત છે ? કોટવાળા બોલ્યો: હે દેવ ! બીજે ક્યાંયથી પણ ચોર આવી ચોરી કરી ગયો હોય તો અમે ચોરેલી વસ્તુ કે ધન બધું ભરી દઈએ. રાજ્ય બોલ્યો: શું ત્યારે નગરમાં જ ચોરો વસે છે ? અલ્યા કોટવાળા ! તારી બોલવાની ઢબ તો ઠીક ઠીક છે અને તું એમ બોલી આ વાણિયાના મહાજનને જ ચોર બનાવવા-ઠરાવવા માગે છે અથવા આવી ગાલફાડી વાતો કરવાથી શું ? આ વિશે મહાજન જ જે કહેવું હોય તે કહે અને જણાવે કે-કેટલું ધન ચોરાઈ ગયું છે ? પછી બરાબર વિચાર કરીને મહાજન બોલ્યું: હે દેવ ! પચીસ હજાર સોનૈયા ચોરાઈ ગયા છે. ત્યાર પછી રાજ્ય એ પોતાના ભંડારમાંથી તેટલું જ-પચીસ હજાર સોનૈયા જેટલું સોનું મંગાવી મહાજનને દેવરાવ્યું અને તંબોળ વગેરે સુખવાસ અપાવી મહાજનનો આદર કરી તેને વળાવ્યું.

આ તરફ રાજ્ય એ પણ શ્રીગુપ્તને બોલાવ્યો અને કહ્યું: અરે નાદાન ! કોઈ પણ રીતે તારા આપની શરમને લીધે તારું અયુક્ત વર્તન તને જેમ જેમ જણાવતો નથી વા જેમ જેમ તને દંડ આપતો નથી તેમ તેમ તું ફાટતો જાય છે. તું જ કહે કે-તારે આ રીતે વર્તવું ઉચિત છે ? તો હજી પણ કશું બગડ્યું નથી. તું, આ મહાનુભાવ સોમ શેઠનું જે ધન ચોર્યું છે તે બધું તેને પાછું આપી દે. તું તારી જાતને વિરુદ્ધકારી-ચોર તરીકે બહેર કરી કવખતે જ જમનો મેળાપ કે કાળનો કોળિયો ન થા. શ્રીગુપ્ત બોલ્યો: હે દેવ ! ગર્ધકાના શીંગડા જેવું આવું મારે માટે અઘટિત તમને કોણે કહ્યું ? શું અમારા કુળમાં આવું અકાર્ય કોઈએ પણ કરેલું છે ? સાચું છે કે હજીનોને માટે કશું નહીં બોલવા જેવું નથી હોતું અર્થાત્ હજીનો ગમે તેવી ખોટી હકીકત હોય છતાંય ખોટી શકે છે

અથવા આ વિશે આમ વધારે બગડવાથી પણ શું ? હું પછી જ પાણી પીશ ન્યારે હું નિર્દોષ-શુદ્ધ છું એવી મને ખાત્રી થશે. પછી રાજાએ જુગારીઓના મુખીને-દૂતપાલને તેડાવ્યો અને પૂછ્યું:-ભો ! સાર્થવાહના આ ઊંકરાએ કેટલું બધું ધન હારેલું હતું ? દૂતપાલ યોદ્યો: હે દેવ ! દશ હજાર સોનૈયા, પરંતુ તે આજે હમણાં તો ભરી દીધા છે. રાજા યોદ્યો: અરે શ્રીગુપ્ત ! તારા ઘરમાંથી તો તને એક પાઇ પણ મળે એમ નથી તો આ દશ હજાર સોનૈયા તે ક્યાંથી લાવીને આ દૂતવાનને ભરી દીધા ? તે (ઊંકરા) યોદ્યો: હે દેવ ! આપની કૃપાથી હજી સુધી તો મારા પિતા પાસે હું જેટલું ભોગવી શકું એટલું ધન તો છે જ. રાજા યોદ્યો: અરે ! ઘરમાં તો હવે તારા સ્વચ્છંદ આવી શકતો જ નથી, માટે 'તું' એ ધન ઘરમાંથી લાવ્યો છે.' એ તારું કથન માની શકાય તેમ નથી. તે યોદ્યો: આપને મારા કહેવામાં અવિશ્વાસ જ હોય તો કૃપા કરીને મારી પાસે આપ કોઈ દિવ્ય જ કરાવો અર્થાત્ મારી પાસે ધગધગતી લોહાની ખંભી ઉપડાવો વા ધગધગતા તેલમાં મારા હાથ ઘોળાવો વા ધગધગતા કોયલા મારા હાથમાં આપો. આ સાંભળીને અને છતી આંખે જોયેલી હકીકતને પણ ખોટી પાડતો હોવાથી એ ઊંકરા ઉપર રાજાને ભારે કાળ-ક્રોધ અદ્યો. આથી રાજાએ ન્યાય આપનારાઓને-ધર્માધિકારીઓને યોદ્યાવ્યા અને કહ્યું: દેવમૂર્તિની સામે આ દુષ્ટ પાસે ધગધગતા તપેલા લોહાનું કૃતું પકડાવો, અને 'એ શુદ્ધ છે કે નહીં' એવો નિર્ણય કરી પાછો મારી પાસે આજો. 'જેવો આપનો હુકમ' એમ કહી ધર્માધિકારીઓએ, એને દેવમૂર્તિની સામે લઈ જવા ઉપડાયો એટલામાં તે શ્રીગુપ્તે રાજાને વિનંતિ કરી: હે દેવ ! આ પ્રસંગે સાચું માથું આપે એવો કોણ આવે એમ છે ? અર્થાત્ કદાચ હું સાચો નીવડું તો પછી મેં પકડેલું ધગધગતું કૃતું મારે બદલે કોણ પકડવાનો છે ? કોધને લઈને જેનાં લવાં ખેંચાઈ ગયાં છે એવો રાજા યોદ્યો: અરે ! હું જ સાચું માથું આપવાનો છું અર્થાત્ તારે બદલે હું પોતે જ ધગધગતું લોહાનું કૃતું મારે હાથે પકડી મારું માથું આપવા તૈયાર છું: "ન્યાં રાજા ઊઠીને પોતે જ સાચું માથું આપવાની વાત કરે ત્યાં પછી ન્યાયની વ્યવસ્થા ન ટકી શકે." એ રીતે ઉતાવળું ઉતાવળું યોદ્યાતા એ શ્રીગુપ્તને પેલા કારણિકો-ન્યાય આપનારા ન્યાયાધીશો દેવમંદિર ભણી લઈ ગયા. કપડાઓળ તેને નવરાવ્યો. આગની જવાળાઓના સમૂહ જેવું લયંકર એવું લોહાનું કૃતું ખૂબ ખૂબ તપાવ્યું. શ્રીગુપ્તે પોતાના વાળ છૂટા મૂક્યા. પહેલાં તે કોઈ સિદ્ધપુરુષની પાસે અગ્નિને થંભાવી દેવાની કરામત શીખ્યો હતો એ કરામતને તેણે આ પ્રસંગે અજમાવી. અથવા હાથમાં ગમે તેવું ધગધગતું લીધું હોય તો પણ તેનાથી લેશ પણ દગ્ગાય નહીં અને ઊલટું એ, આપણને હિમ જેવું શીતળ લાગે એવી અગ્નિસ્તંભની વિદ્યા શીખ્યો હતો. આ પ્રસંગે એણે (શ્રીગુપ્તે) એ વિદ્યાને સંભારી અને પછી 'એ હું સાચો હોઉં તો આ કૃતું મને દગ્ગાડશે નહીં' એમ બધા લોકોની સમક્ષ મોટે અવાજે યોદ્યો. ત્યાર

આદ્ય ધર્માધિકારી લોકોનાં દેખતાં એણે આદરપૂર્વક પોતાને હાથે એ ધગધગતા લોઠાના કૂળાને ઉપાડયું, પરંતુ તે રામમાત્ર પણ દાઝ્યો નહીં અને ઊલટું એ કણું તેને બરફના ટુકડા જેવું ઠંડું લાગ્યું. મણિ અને મંત્રોનો પ્રભાવ અદ્ભૂત હોય છે એટલે અગ્નિસ્ત-ભાની વિદ્યાના પ્રભાવને લીધે એ શ્રીગુપ્ત પણ જરાય દાઝ્યો નહીં. ન્યાયાધીશોએ તેની ખાસે આવીને તેની બંને હથેળીઓ તપાસી તો જણાયું કે તે એવી ને એવી જ ચોકળી છે, તેના ઉપર ક્યાંય પણ એક ફેલ્લો સરખો પણ ઉપડ્યો નથી અર્થાત્ પેલા ધગધગતા કૂળાની અસર તે હથેળીઓ ઉપર લેશમાત્ર પણ થઈ નથી. આ ભેદ ચારે બાબુના પ્રેક્ષકોએ તાળીઓ પાડી અને 'આ શુદ્ધ છે-આ શુદ્ધ છે' એવી ઘોષણા ત્યાં બેવા માટે નિમાયેલા પરીક્ષક વ્રાહ્મણોએ કરી. ન્યાયાધીશોએ શ્રીગુપ્તના ગળામાં સુગંધી ઘોળાં કૂલોની માળા પહેરાવી અને આ બધી હકીકત તેઓએ રાજ્યને પણ નિવેદિત કરી. તે સાંભળીને રાજ્ય તો ચોંકી ઊઠ્યો અને 'એના બદલામાં પોતે માથું આપશે' એવી જે એણે (રાજ્યને) વગરવિચાર્યે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી તે બાબત વિચારવા લાગ્યો.

ચાર ઉપર દિવ્યનો પ્રયોગ થયા છતાં જો 'તે સર્વથા શુદ્ધ છે.' એવું સાબિત થાય તો તેને રાજ્ય છોડી મૂકે અને તેને બદલે જેણે માથું આપવાનું માથે લીધું હોય એવા માણસને રાજ્ય ચોરની પેઠે જ બાહરમાં ઠંડ ઘે અર્થાત્ એ માણસ ઉપર જ રાજ્ય બાહરમાં દિવ્ય પ્રયોગ કરવો.

એ પોતે બધા લોકોની દેખતાં બદલામાં મારું માથું આપવાનો પક્ષ સ્વીકારેલો છે, હવે જો હું મારી જાતને મારી જાતે જ ચોરની પેઠે ઠંડ નથી આપતો તો 'રાજ્યનો સત્યવાદી હોય છે' એવો જે પ્રવાદ ચાલ્યો આવે છે તે ધૂળમાં મળશે. એવા પ્રવાદને આજથી જલાંજલિ મળશે અર્થાત્ એ વાત ખોટી પડશે. આખો સંસાર ફરવા લાગશે અને અપકીર્તિ પણ ફેલાશે. એમ થયું તો પછી ન્યાય જ ક્યાં રહેશે? ન્યાયની વાત જ તણ દેવી. માનવસમૂહને ભલે કલિકાળનું પાપ ખાઈ જાય અને ઉત્તમ, મધ્યમ તથા કનિષ્ઠ એવા ત્રણ માર્ગોનો વિલાગ પણ મટી જાય. અર્થાત્ બધું સારું અને ખોટું-એક સરખું થઈ જાય. વળી, નીતિ વગરના માનવને જીવીને પણ શું કરવું? અર્થાત્ જો પછી પણ મરવાનું ચોક્કસ છે તો હમણાં જ મરી જવું ઉત્તમ છે.

આ રીતે વિચાર કરતાં રાજ્યને પોતે પણ મરવાનો જ નિશ્ચય કર્યો. દેવ અને ગુરુ-જનોને સવિશેષપણે યાદ કર્યા, પોતાના પ્રધાનોને ઝોલાવ્યા અને તેમને રાજ્યને પોતે ફરેલો મરવાનો નિશ્ચય જણાવ્યો. પ્રધાનો શોકાતુર બન્યા અને કહેવા લાગ્યા:-હે દેવ ! તમારે આ માર્ગ ચોગ્ય નથી અર્થાત્ તમારે માથે આખા ભૂમંડળનો ભાર છે અને તમે એ ભારને ધીરપણે વહી રહ્યા છો એટલે તમારે મરવાનો વિચાર કરવો ઉચિત નથી. વળી,

ખરી વાત તો એમ છે કે-તમારી જેવા મહાનુભાવો કાંઈ એમ તેમ કે ઝટપટ ઊપજતા નથી. એ તો પ્રજાના પૂણ્યપ્રકર્ષનો પ્રભાવ હોય તો જ તમારી જેવા, પૃથ્વી પર અવતાર ધરે છે, તો હે દેવ ! થોડા દોષવાળા કામને સ્વીકારીને પણ વધારે શુભવાળું કામ હોય તેને જ કરવું યોગ્ય છે અર્થાત્ લાભાલાભનો વિચાર કરીને જ તમારે કોઈ પણ નિશ્ચય કરવો રહ્યો. આ રીતે બધા પ્રધાનો વિચાર કરતા અને યોલતા બેઠા છે ત્યાં ધીરે ધીરે 'રાજ્ય પોતે મરવાનો છે' એવી વાત નગરમાં મોટા મોટા ઘરોમાં ફેલાઈ ગઈ અર્થાત્ 'રાજ્યે પોતાની બદતને માથું આપવાની પ્રતિજ્ઞા વગરવિચાર્યે' કરી હતી. હવે તે પોતે પોતાની બદતને ચોરની પેઠે દાંડ દેશે અને એ માટે એ (રાજ્ય) તૈયાર પણ થઈ ગયો છે.' એવી વાત આખા નગરમાં બધે ફેલાઈ ગઈ. આ વાતને પેલા સાથવાહે પણ સાંભળી, તેથી તે ભારે ગભરાયો અને ઝટપટ રાજ્યલવને આવી પહોંચ્યો. દ્વારપાળે તેના (સાથવાહના) આગ્વાના સમાચાર રાજ્યને જણાવ્યા અને રાજ્યની સંમતિ મેળવી શેઠને સભામાં પ્રવેશાવ્યો. શેઠ રાજ્યને પ્રણામ કરીને સભામાં ઉચિત આસને બેઠો. સમયને બહી શેઠે આ પ્રસંગે રાજ્યને વિનંતી કરી: હે દેવ ! જમતાં જમતાં મેં આપના સંબંધે તહીં સાંભળવા જેવી રાજ્યની મરવાની પ્રતિજ્ઞાની વાત સાંભળી એટલે અહ્યું જમણુ પડતું મૂઠી હું આપની પાસે દોડતો આવ્યો. આપ તો યાવચ્ચં દ્રઢિવાકર વિજયવંતા રહો અને તમે બંધે જે કરવાનું ધારો છે તે છોડી દઈ મને જ તે પ્રમાણે કરવાનો આદેશ આપો. ખરી રીતે આ બધી પરિસ્થિતિને મૂળ હેતુ હું પોતે જ છું. રાજ્ય બોલ્યો: સાથવાહ ! સારું સારું, તારી રાજ્યલકિત-સ્વામી-લકિત-વિશે વધારે શું કહેવું ? અર્થાત્ તારી રાજ્યલકિતવાળી વફાદારી વિશે કોઈનું પણ બે મત નથી. આ વખતે રાજ્યના મહામંત્રીએ શેઠને પૂછ્યું: હે શેઠ ! તમે તમારા પુત્રની અનિષ્ટ પ્રવૃત્તિ સંબંધી રાજ્યને જે વાત સંભળાવી તે શું અટકળ કરીને સંભળાવી હતી ? કે નજરેનજર જોયેલી વાત સંભળાવી હતી ? કે તમારા કોઈ વિશ્વાસુ માણસ પાસેથી સાંભળીને સંભળાવી હતી ? આ સંબંધે જે તદ્દન ખરું હોય તે જ કહો. શેઠ બોલ્યો: હે મહામંત્રી ! શું દેવપાદોની સામે અટકળેલી વાત તે કોઈ દિવસ કહેવાતી હશે ? અર્થાત્ મેં જે કહ્યું છે તે મારી નજરે જોયેલું છે અને બરાબર ચોકસી કરીને પછી જ એ હકીકત રાજ્યને કાને નાખી છે. શેઠ બોલ્યો:—

જેનાં ઊંચા શિખરો ઉપર ચાલતા દેખાતા ક્રીડા કરવાના બગીચાઓમાં દેવનરનારોનાં જોડલાં ખેટી રહ્યાં છે એવો રમણીય મેરુપર્વત પણ લલે કદાચ હટી બય-કંપી બય, ચંદ્રમામાંથી કદાચ કોઈ કાળે લલે આગનો વરસાદ વરસવા મંડી બય, સૂરજ પણ કદાચ કોઈ કાળે લલે સંસારમાં અંધારું ભરી દે. વળી આમતેમ અફળાતા ભારે તરંગોને લીધે બંને છેડા છલકાઈ રહ્યાં છે અને અંદરના મગરો તથા માછલાંઓ ભારે અકળાઈ રહ્યાં છે

એવો ઉછળતો સમુદ્ર પણ ભલે કદાચ સૂકાઈ જાય, તો પણ અમારું વચન ખોટું નીકળતું નથી; માટે તમે મારા વચન વિશે વિકલ્પ-શંકા ન રાખો અને અશંકપણે હુવે આ સંબંધે જે કરવું ઘટે તે જ કરો. આ વિશે મારાથી ખીબું ઉચિત શું કહેવાય ?

એ રીતે શેકના વચનની સત્યતા ખાખત નિશ્ચય જાણી કુશાચ્છુદિવાળા તે રાજ-મંત્રીઓએ પેલો છોકરો લેશપણ દાઝ્યો નહિં એ વિશે પોતાની તીવ્રબુદ્ધિ ચલાવી વિચાર કરી રાજને કહ્યું: દેવ ! સાર્થવાહનું વચન તો સાચું જ છે તો એ છોકરો રામમાત્ર પણ દાઝ્યો નહીં તેનું કારણ તેની કોઈપણ પ્રકારની યાંત્રિક યા ખીજી જાતની આ સંબંધમાં કરામત હોવી જોઈએ, અર્થાત્ એ છોકરો અસ્થિતંભની વિદ્યા વા ખીજો કોઈ એવા પ્રકારનો મંત્ર જાણતો હોવો જોઈએ, કે જેના પ્રભાવને લીધે તે ખોટાખોટો છતાં લેશ પણ ન દાઝ્યો હોય-મંત્ર વગેરેનો પ્રભાવ અદ્ભુત હોય છે તેથી એમ જરૂર બનવાજોગ છે. એવું ન હોય તો આ રીતે બની શકે જ નહીં. અમે એવું સાંભળ્યું છે કે-જે લોકો અસાધુ-ખોટાખોટા વા દુરાચારી કે દુષ્ટ હોય છે તેઓની પાસે મંત્ર વગેરેના પ્રભાવને લીધે દિવ્ય વિધિઓ પણ થાંભી જાય છે, એ મંત્રોના દેવતાએ પણ કદાચ એવાં જ નિરધિધાન-ઠેકાણા વગરના-હોય છે અને તેથી જ કરીને આવે પ્રસંગે દુષ્ટ લોકો કાવી પણ જાય છે. દિવ્ય-વિધિઓ સંબંધે એવો પ્રવાહ છે કે “ દિવ્યની ગતિ દિવ્ય હોય છે. ” માટે આ સંબંધે આ છોકરા પાસે ફરીવાર દિવ્યપ્રયોગ કરાવવો જોઈએ અને તે પણ કોઈ એવાઓની સમક્ષ કરાવવો કે જેઓ વિશેષ પ્રકારે મંત્રવાદી હોય. આમ થવાથી પેલા ધૂર્ત છોકરાની પોલ પકડાઈ જશે જ.

બરાબર આ જ ટાંકણે દ્વારપાળે પગે પડીને રાજને વિનંતી કરી: દેવ ! જેણે અનેક મંત્રો સિદ્ધ કરેલા છે અને જે અનેક દેશોમાં વિખ્યાત છે એવો કુશળસિદ્ધિ નામનો ખોટો યાંત્રિક સિદ્ધશર્મા નામના પુરોહિત સાથે અહીં આવેલો છે અને દરવાજા પાસે આપના દર્શન માટે એ આપની સંમતિની રાહ જોઈને ઊભો છે. રાજ યોલ્યો: એ બંનેને જલ્દી મારી પાસે લઈ આવ. “ જી ” એમ યોલ્યો દ્વારપાળ એમને અંદર લઈ આવ્યો અને રાજને આશીર્વાદ આપીને રાજકર્મકરે આપેલા આસન ઉપર તે યાંત્રિક બેઠો અને રાજએ તેની સાથે આદરપૂર્વક સંભાષણ કર્યું. પ્રસંગ મળતાં મંત્રીઓએ એ યાંત્રિકને પૂછ્યું: હે સિદ્ધમંત્ર ! તમે કયા કયા મંત્રો સાધેલા છે ? યાંત્રિક યોલ્યો: તમારે એનું શું કામ છે ? તમે તમારે જે કામ હોય તે મને કહી બતાવો. પછી મંત્રીઓ યોલ્યા: અહીં એક ચોર પકડાયો છે, તેની પરીક્ષા માટે ધગધગતા લોહના કળાનું દિવ્ય કરાવ્યું છતાં તેના ઉપર એ દિવ્યની કશી અસર જ ન થઈ અને એ ચોર, નક્કી ચોર છે એમાં શક નથી. બરાબર વિચાર કરીને તે યાંત્રિક યોલ્યો: તમે મારી સામે એ ચોર પાસે ફરીવાર ધગ-

ધગતા કૃણાને ઊપડાવે એટલે જે હકીકત સત્ય હશે તે બરાબર બહી શકશે. 'બરાબર કહ્યું,' એમ કહી બધા મંત્રીઓએ યાંત્રિકની એ સૂચનાને સ્વીકારી લીધી. પછી ફરીવાર પહેલાં જ્યાં ગયા હતા તે જ દેવળમાં એ ચોરને લઈ ગયા. રાજા, અમાત્ય, મહાજનો અને બીજાં પણ નગરલોકો પોતપોતાને યોગ્ય આસને બેસી ગયા અને પેલા કુશળસિદ્ધિ યાંત્રિક પણ એક જગ્યાએ બેઠો. ચોરને હાથે પકડાવવા માટે પેલા કૃણાને તેમાંથી તણુખા ઝરે એટલું બધું ધગાવ્યું. સાર્થવાહના પુત્રને (ચોરને) બોલાવ્યો અને કહ્યું: ઝરે ! તું બરેબર શુદ્ધ આચારવાળો હોતો આ ધગધગતા કૃણાને તારી હથેલીમાં પકડી રાખ. એ ચોરે તો એ કૃણાને પહેલાં જેમ હથેળીમાં પકડયું હતું તે જ રીતે તેને પકડયું એટલે બરાબર તે જ વખતે પેલા કુશળસિદ્ધિ યાંત્રિકે બીજાની વિદ્યાના પ્રભાવનો નાશ કરવા માટે પોતે સિદ્ધ કરેલા મંત્રવડે ચોખાને મંત્રીને ચારે દિશામાં ફેંક્યા. આમ કરવાથી પેલું દિવ્ય થ'ણી શક્યું નહીં એટલે સાર્થવાહના પુત્ર શ્રીગુપ્ત(ચોર)ની હથેળીઓ એ ધગધગતા કૃણાને પકડવાથી ઠીક ઠીક બળી ગઈ. રાજાનો જ્યજ્યકાર થયો. કુશળસિદ્ધિ યાંત્રિક 'જેવા નામ તેવા ગુણવાળો છે' તેથી પ્રસન્ન થઈને પંચાંગપ્રસાદ આપીને તેનો સવિશેષ આદર કર્યો એટલે એ યાંત્રિકના પગ, હાથ, કાન, ડોક અને માથું એ પાંચે અંગો ઉપર પહેરવાનાં બહુમૂલ્ય આભૂષણો આપી રાજાએ તેના ઉપર પસાય કર્યો- પ્રસન્નતા બતાવી અને પેલા ચોરને રાજપુરુષોએ ત્યાં ને ત્યાં પકડી હડમાં નાખ્યો. રાજા બચી ગયો તેથી નગરીમાં મોટી ધામધૂમ થઈ, ઠેરઠેર વધામણાં થયાં અને પરમ આનંદને લીધે જ્યાં ત્યાં રાજાઓના નાટારંભો ચાલ્યા. ખાઈપી ચોકખા થઈ અને મુખવાસ વગેરે લઈ પરવાર્યા પછી આનંદ પામેલો રાજા રાજસભામાં આવ્યો અને રાજસિંહાસન ઉપર બેઠો, તે વખતે સાર્થવાહ વગેરે નગરના મહાજનોએ અને રાજકચેરીમાં બેસનારા લોકોએ રાજાને ઉત્તમોત્તમ મોતીના હારો પહેરાવી તેનું માંગલિક વાંછ્યું.

આ વખતે રાજના કોટવાળોએ રાજાને વિનંતી કરી. હે દેવ ! જેણે તમારી જિંદગી પણ જોખમમાં નાખી હતી તેવા આ ચોરને ક્યો દંડ દેવો ! રાજા બોલ્યો: તેના આપડાના શરીરને કાંઈ પણ ઈજા કર્યા વિના જ અહીં મારી સામે તેડી લાવો. પછી કોટવાલે એ ઉત્સાહ વગરના મિર્છિવ જેવા ચોરને રાજસભામાં આણ્યો. રાજાએ તેની સાથે સારી રીતે વાત કરી: ઝરે સાર્થવાહના પુત્ર ! આ શું બનાવ બન્યો ? એટલે પહેલાં તું દાઝેલો નહીં અને પાછળથી કેમ દાઝી ગયો ? ચોર બોલ્યો: એ તો આપ બહોળા. રાજા બોલ્યો: હે વત્સ ! તું જરા પણ ગભરાયા વિના જ આ સંબંધે જે ખરી વાત હોય તે કહી નાંખ. 'જેવો આપનો આદેશ' એમ કહીને એ ચોર ખરી હકીકત કહેવા લાગ્યો: ઘણા વખત પહેલાં અહીં કાલ્પસિંધ નામનો એક વામભાગી આચાર્ય આવ્યો હતો, તેનો અને

મારો સ્વભાવ, આચાર અને વિચાર બધું સરખું હોવાથી મારી અને તેની વચ્ચે ભાઈ-બંધી જાતી. મેં તેને નિરંતર મધપાન કરાવ્યું અને ખીજી રીતે તે વિશેષ પ્રસન્ન રહે તેમ મેં ખીજું પણ તેને મનગમતું બધું આણી આપેલું તેથી એ મારા ઉપર ખૂબ પ્રસન્ન થયો. પછી તે જ્યારે અહીંથી દેશાંતરમાં જતો હતો તે વખતે મને ‘ પરમોપકારી ’ સમજીને એ દિવ્યસ્તંભન, ચારણ, ઉચ્ચાટન વગેરે સંબંધી કેટલાક મંત્રો મને આપતો ગયેલો અને એણે આપેલા એ મંત્રોના પ્રભાવને લીધે જ આ પ્રસંગે પહેલી વાર હું મારી જાતને છુપાવી શક્યો અર્થાત્ દિવ્યને થંભાવી શક્યો અને તેથી જ હું રામમાત્રમાં પણ દાઝેલો નહીં. મંત્રી યોલ્યો: અરે મહાપાપી ! તે તારી જાતને છેતરી હતી એટલું જ નહીં પરંતુ રાજાના જીવનને પણ ‘ હવે તે જીવશે કે નહીં ’ એ રીતે ભ્રમમાં મૂક્યું હતું. સાર્થ-વાહનો પુત્ર યોલ્યો: હા, એ ખરી વાત. હવે શસ્ત્રના ઘાથી, પેટે તરવાર મારીને કે જાડે ટીંગાડીને વા ગળે પ્રાંસો ખાઈને વા ઝેર પીને હું મરી જાઉં એ માટે આપ મને આદેશ કરો. રાજા યોલ્યો: તું તારા પોતાનાં દુષ્ટ કાર્યોને લીધે જ મરી જઈશ એટલે આમ આપઘાત કરવાની જરૂર નથી. વળી, તું પોતે આમ અકાર્યો કરવાને ઉત્સાહવાળો છે તેથી જ તારું નામનિશાન પણ નહીં રહે એવા તારા હાલ થવાના છે. માત્ર જીવનભરના મારા મિત્ર જેવા આ તારા પિતા-સાર્થવાહની શરમ આવે છે માટે તને ખીજે કોઈ ઠંડ આપવાનું મન નથી, પરંતુ હવે તું મને તારું મોહું ન જ બતાવીશ. લાંબા વખત સુધી જીવવાની તારી વૃત્તિ હોય તો તું મારા રાજ્યનો ત્યાગ કરીને ખીજે ઠેકાણે જટ ચાલ્યો જા.

રાજા એમ યોલ્યો રહ્યો કે પછી તુરત જ કોટવાળોએ તે ચોરને રાજસભામાંથી હાંકી કાઢ્યો. લોકો તરફથી જતાં જતાં તેના ઉપર તિરસ્કારનો વરસાદ થયો અને એ રીતે તે, નગરમાંથી બહાર નીકળી ગયો અને તેણે ઉત્તરાપથ જવાનો માર્ગ પકડ્યો. જ્યારે તે નલરાજનો સીમાડો વટાવી ગયો ત્યારે ત્યાં કોઈ પાસેના નાના ગામમાં એક ઠેકાણે વીસામો લઈ વિચાર કરવા લાગ્યો: અહો ! એ કુશળસિદ્ધિ યાંત્રિક કેવો દુષ્ટ હતો ? મારી સાથે કોઈ જાતના વેરવિરોધ વિના જ તેણે મને કેવી માઠી દશામાં મૂકી દીધી ? એ યાંત્રિકે મને આમ વિના કારણ હેરાન કર્યો તેથી જ મારે મારા નગરમાંથી નીકળવું પડ્યું, મારાં સખી-મિત્ર-સ્વજનોને તથા મારી મોટી મીલકતને છોડી દેવી પડી અને આમ દૂર દેશમાં મહેમાનગતિ માણવાનો વારો આવ્યો, તો હવે લલ્લે જે થવાનું હોય તે થાય, પરંતુ એક દિવસ એવો લાવવો છે કે જ્યારે મારે હાથે એ યાંત્રિકનું ખૂન કરું. આ રીતે તે યાંત્રિક ઉપર ક્રોધે લરાયેલો એવો એ, ગામો અને ખાણીયાના પ્રદેશોમાં ફરતો ફરતો ગજપુર તરફ ગયો. ગજપુર પહોંચતાં જ તેણે નશીબયોગે એક શેરીમાં બેઠેલા અને હવે જેનું આવી બન્યું છે એવા કુશળસિદ્ધિ યાંત્રિકને જોયો. તેને જોતાં તે,

સારાસારનો વિચાર ભૂલી ગયો, કોધની આગથી ભલુકી ઊઠ્યો અને કોઈ બીજાના હાથ-માંથી તીક્ષ્ણ આણીવાળી છરી લઈ તેની (યાંત્રિકની) ઉપર કૂર રીતે ધા કુર્ચો અને તેથી તે કુશળસિદ્ધિ મરી પણ ગયો. ધા કરીને નાસવા માંડેલા એ શ્રીગુમને ગજપુરના સંરક્ષક કોટવાળોએ પકડી લીધો અને બાંધીને કારણિક પુરુષોને-ન્યાયાધીશોને સોંપી દીધો. તેઓએ તેને ખૂન કરવાનું કારણ પૂછ્યું અને તે તેણે એ ન્યાયાધીશોને જે ખરું કારણ હતું તે બરાબર જણાવી દીધું. પછી ન્યાયાધીશોએ કહ્યું કે-જો તે બતાવેલું કારણ ખરું જ હોય તો પણ—હવે રાજા હયાત છે, ન્યાય અન્યાયનો વિચાર કરી શકાય છે. આ પરિસ્થિતિમાં થોડી પણ વગરવિચાર્યે પ્રવૃત્તિ કરવી તે કાયદા વિરુદ્ધ છે તો પછી કોઈનું ખૂન તો કેમ કરી શકાય? અર્થાત્ તારે એ યાંત્રિક વિરુદ્ધ ફરિયાદ કરવી ઉચિત હતી, તેમ ન કરતાં તે તારી મેળે જ ફેંસલો કરી નાખ્યો એ અન્યાય કહેવાય.

કોઈના દોષો જરૂર હોઈ શકે પરંતુ તેથી કરી લોકો પરસ્પર એક બીજા મારામારી કરી ખૂન કરે વા દોષનો-અપરાધનો બદલો પોતાની મેળે જ લ્યે તે અનુચિત છે. એમ થાય તો બધે સ્વચ્છંદ જ ફેલાય અને જેને જેમ ફાવે તેમ કરે. આમ થવાથી જગતમાં ચારેકોર પિશાચલીલા જ ફેલાઈ જાય અને એમ થતાં સંસાર આખો માનવ વિનાનો જ થઈ જાય.

અરે ! જે એ યાંત્રિક તારો વેરી હતો તો એ હકીકત તારે અમને જણાવવી હતી તે, તે કેમ ન જણાવી? અને તું તારી પોતાની મેળે જ દંડ દેવા મંડી ગયો. આમ કરવાથી તું ગુન્હેગાર બન્યો છે. આ રીતે ન્યાયાધીશોએ તેને તકસીરવાન-ગુન્હેગાર ઠરાવ્યો અને પછી સબ કરનાર અધિકારીએ તેને મરણાંતની સબ કરી અને ઝાડ ઉપર ટાંગીને તેને મારી નાખવાનો આદેશ આપ્યો.

હવે તે, એ મરણાંતની સબ સાંભળી ભયને લીધે થરથર કંપવા લાગ્યો અને તેને, એ કોટવાળો ફાંસી દેવાની જગ્યાએ લઈ ગયા, તેના ગળામાં એક દોરડું સજ્જડ રીતે બાંધ્યું અને પછી તેઓએ (તેની) છેલ્લી ઘડીએ તેને કહ્યું: રે અભાગિયા! હવે તું હમણાં જ હતો ન હતો થઈ જઈશ, માટે ફરી એક વાર તું આ જીવલોકને-સંસારને સારી રીતે જોઈ લે, તારા ઇષ્ટ દેવને સંભારી લે, આ કામમાં અમે તો તદ્દન નિર્દોષ છીએ. માત્ર તારું દુષ્કર્મ જ આ તારા મરણમાં પ્રધાન કારણ છે. એ રીતે કહી પછી તેઓ, એ ભયથી થરથર ધ્રુજતા, 'હવે શું કરવું' એ બાબતની શુદ્ધિ જોઈ ખેઠેલા શ્રીગુમને ઝાડની ડાળ ઉપર ટાંગીને પોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા. હવે, ગળામાં સજ્જડ દોરડી બાંધીને ઝાડની ડાળ ઉપર ટાંગાયેલા તે શ્રીગુમનો શ્વાસ રુંધાવા લાગ્યો, ગળાની નાડી ઉપર દોરડાનો સખત ભરડો આવવાથી તે આંધળા જેવો થઈ ગયો-તેની આંખો બહાર નીકળવા જેવી થઈ ગઈ.

સખત પીડાને લીધે તે, પૃથ્વી કેમ જાણે આકાશ જ ન હોય, આકાશ કેમ જાણે જમીન જ ન હોય એમ સમજવા લાગ્યો અને દિક્ષ્યક્રમે જાણે ચાકડા ઉપર ન ચડાવ્યું હોય એમ-દિક્ષ્યક્રમે ચકર ચકર ફરતું-માનવા લાગ્યો. તથા તેની આંખે બધે અંધકાર ને અંધકાર જ દેખાવા લાગ્યો. તે એમ સમજવા લાગ્યો કે આ લોકમાંથી ચંદ્રની જ્યોત્સ્નાનો પ્રકાશ, અગ્નિના અને સૂર્યના તેજનો પ્રસાર એ બધું અદ્રશ્ય થઈ ગયું છે અને બધે એકલું અંધારું ને અંધારું જ ફેલાઈ રહ્યું છે.

તે ઝાડ ઉપર લટકી રહ્યો તેથી તેના ભારે ભારને લીધે કહો કે તેણે સખત તરફડીયાં માર્યાં તેથી કહો વા બીજી પશુ ગમે તે રીતે કહો પરંતુ તેના ગળામાંનો દોરડાનો બંધ તૂટી જવા જેવો થઈ એકાએક તૂટી ગયો અને પછી પ્રચંડ પવનનો ઝપાટો લાગવાથી સાક્ષાત્ તાડના ઝાડની પેઠે તે, નીચે જમીન ઉપર ઘેલાન દશામાં પડી ગયો.

હવે ઘેલાન દશામાં પડેલા તેની ઉપર વનનો શીતળ પવન આવ્યો તેથી તેના શરીરની બળતરા થોડી ઘણી મોળી પડી અને ક્ષણાંતરમાં તેની મૂર્છા વળી ગઈ-તેને પાછું ચેતન આવ્યું એટલે તે જાગી પોતાની જાતને જાણે એ ફરી જીવતો થયો હોય એમ માનતો ધીરે ધીરે એ મસાણાંમાંથી ભાગવા માંડ્યો. 'વળી ફરીવાર કોઈ પાછળ પડશે' એવી ખીકને લીધે તે ભાગતો ભાગતો એક વનનીકુંજમાં જ્યાં કોઈ ન જોઈ શકે ત્યાં ભરાઈ ગયો. ત્યાં તેણે કોઈપણ ખાજીથી વાંસળી અને વીણાના નાદ કરતાં ય મધુર અવાજ કરતા કોઈને સાંભળ્યો અને એ મધુર નાદ સાંભળીને તે ભયભીત, ચકલવકલ આંખો કરતો ઝાડના થડની પાછળ સંતાયેલો ચારે તરફ જોવા લાગ્યો. ત્યાં તેણે સ્વાધ્યાયનો મધુર નાદ કરતા એક મહાતપસ્વીને જોયો. એને જોતાં જ તેને શંકા પડી કે છળથી આ તો વેશધારી બનીકોઈ અમારી જેવા ગુન્હેગારોની તપાસ કરવા આ જંગલમાં ન આવ્યો હોય. એના (શ્રીગુપ્તના) મનમાં ભારે ખીક હોવાથી તેને આવો વહેમ પડ્યો અને તેથી તે ઝાડને એથી ભરાઈ ગુપચુપ 'એ શું જોલે છે' તે સાંભળવા લાગ્યો. તેણે આવતા મધુર અવાજ તરફ પોતાના કાન બરાબર સરવા કર્યા તો તેણે બરાબર એ વખતે સાંભળ્યું કે—

ઈન્દ્રિયોદ્ધ ઉન્મત્ત હાથીના ટોળાના સંઘર્ષમાં આવીને પોતાનો ધર્મ ચૂકી ગયેલા એવા મનુષ્યો કોઈપણ પ્રકારનો ત્રાસ-ખીક રાખ્યા વિના જ નિઃશંકપણે અકાર્યો તરફ પ્રવૃત્ત થાય છે.

એ રીતે કુકૃત્યોમાં પ્રવર્તતા લોકો પોતાની જાતને આનંદ આપે-પોતે ખૂબ સુખ માણી શકે એ માટે અનેક પ્રાણીનો સંહાર કરે છે અને એવી ભયંકર જીવહિંસા કરવાથી પોતાને જ પાછાં અસંખ્ય એવા કઠોર દુઃખો વેઠવાં પડશે એ બાબત તદ્દન બેદરકાર રહે છે.

વળી, પોતાની જાતના જ સુખને માટે એ મૂઠ અને તુચ્છ લોકો મ્લેચ્છોની પેઠે

ખોટાં વચનો બોલવા ચાહે છે. ખોટું બોલવાથી પરિણામે કેટલું અધું કષ્ટ ભોગવવાનું આવે છે અને લોકો પણ કેટલો અર્થ તિરસ્કાર કરે છે એ વિશે તો તેઓ કશો વિચાર નથી કરતા.

એ જ પ્રમાણે સ્વચ્છંદી લોકો ચોરી કરવા માટે-ખાતર પાડવા માટે-બીભત્તું અણુ-દીધું લઈ જવા માટે પોતપોતાનાં પરાક્રમે બતાવવા તુરત જ તૈયાર થઈ બંધ છે, પરંતુ તેઓ એ તો બેઈ શકતા જ નથી કે ચોરી કર્યા પછી તુરત જ જેલમાં જવું પડશે વા ઝાડે ટિંગાઈને કે આપઘાત કરીને મરવું પડશે.

વળી, રૂપ અને લાવણ્યમાં મૂઠ થયેલા લોકો સ્ત્રીઓમાં લુબ્ધ થાય છે અને એ રીતે લુબ્ધ થયેલા તેઓ દીવાની શિખા ઉપર પડતા પતંગિયાની પેઠે વિનાશને પામે છે.

ખેતર-વાડી, ધાન્ય, હિરણ્ય વગેરે વગેરે દુન્યવી પદાર્થોમાં એ લોકો મમતાની મજબૂત ગાંઠોવડે એવા તો જકડાઈ બંધ છે કે આખરે તેઓ રેશમના કોશેટાની પેઠે પોતાની બળમાં પોતે બંધે કસાઈ પડે છે.

વળી, એવા મૂઠ લોકો જ્યાં ત્યાં આત્માના ભારે અને ન મટી શકે એવા શત્રુસમાન એ ઇદ્રિયોના તે તે વિષયો માટે,-લોહી ઉકાળા કર્યા કરે છે અને તેથી તેઓ આખા શરીરમાં જીવડા પડી ગયેલા કૂતરાની પેઠે ક્યાંય પણ કોઈપણ રીતે શાંતિ પામી શકતા જ નથી.

એ રીતે અનેક પ્રકારની તે તે વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિઓ કરીકરીને મૂઠ લોકો પોતાની બંધે જ પોતાની બંધને વેડફી નાખે છે-હણી નાખે છે. હા ! હા ! મહામોહરૂપ ચોદાનું આ બંધનું માહાત્મ્ય છે.

એ પ્રકારે મધુર સ્વરે સ્વાધ્યાય કરતા એ મહાતપસ્વીને સાંભળીને તે શ્રીગુપ્તે એ વિશે વિચાર કર્યો અને તેણે ધાર્યું કે અહો ! આ મહાતપસ્વી કેવું સરસ અને અક્ષરશઃ સાચું બોલી રહ્યો છે, તો શું હું તેની પાસે જઈને થોડો વખત વીતાવું ? અને હવે “ મારે શું કરવું બેઈએ ! ” એ બાબત પૂછપરછ કરું. જે આવાં આવાં સુવચનો ગાઈ રહ્યો છે તેથી જણાય છે કે તે કોઈ ધાર્મિક પુરુષ હોવો બેઈએ અથવા હું ચોર છું તેથી મારે તો પકડાઈ જવાની બીકને લીધે અર્થે અવિશ્વાસ જ રાખવો ઘટે. કદાચ આ દેખાતો તપસ્વી પણ મને પકડવા માટે આવું આવું બોલી ન રહ્યો હોય ? જેમનું ભાગ્ય પ્રતિ-કૂળ છે એવા-ખાસ કરીને અમારા જેવા આમ ગમે ત્યાં વિશ્વાસ કરે તો તેમનું આવી જ બંધે, માટે અહીંથી હવે જલ્દી પોબારા જ ગણી બાઉ. એમ વિચાર કરીને એ ચોર, ત્યાંથી કોઈ ન સાંભળે એ રીતે ધીમે ધીમે એક બાબુ જતો રહ્યો અને ત્યાં જ

વનનિકુંજમાં વચ્ચે કેટલોક દૂર સુધી પહોંચી ગયો. એટલામાં સૂર્ય આથમી ગયો. જેમ જગતમાં જ્યાં ત્યાં પાખંડીઓના દંડો દેખાયા કરે છે તેમ એ વખતે-સૂર્ય આથમ્યો ત્યારે-આકાશના માંડવામાં જ્યાં ત્યાં સંધ્યાની વિવિધરંગલરી અનેક રેખાઓ દેખાવા લાગી. જાણે ભયંકર અંધારાને લીધે પીલાઈ ગયું હોય તેમ કમલવન ખીડાઈ ગયું, કારંડવ અને ભારંડ વગેરે અનેક પક્ષીઓનાં કુટુંબો પોતપોતાનાં માળા લાણી ઊડવા લાગ્યાં, જાણે ખૂબ પાકી ગયેલી દાડમીનાં દાડમનો ઝુમખો ન હોય એવો જરાક રાતો અંદ્ર ઉદય પામ્યો. પોતપોતાના રહેઠાણોને યાદ કરતાં મૃગો, પાડાઓ, હાથીઓ અને ગવયોનાં ટોળાં જ્યાં ચરતાં હતાં ત્યાંથી પાછા ફર્યાં. આ રીતે સાંજ પડી ગઈ. એ વખતે પેલો વનકુંજમાં સંતાઈ રહેલો ચોર વિચારવા લાગ્યો: હવે અહીંથી આ વખતે જવું ઠીક નથી, આ સ્થળ વિભ્રવાળું છે. એમ વિચારી તે કોઈ મોટા ગંભીર અને અનેક ડાળાં-પાખંડાવાળા વડની વડવાઈઓ ઉપર ચડ્યો અને ત્યાં કોઈ એક મોટી ડાળ શોધી તે ઉપર સૂતો અને પેલાં સાધુએ ઉચ્ચારેલાં વચનો: સંબંધે વિચાર કરવા લાગ્યો. એટલામાં પહોરેક રાત વીતી ગઈ હશે ત્યારે ત્યાં વડના થડની બખોલમાં માણસની બોલી જાણવામાં કુશળ એવો એક પોપટ આવ્યો. પોપટીએ ઊભી થઈને તેનું સ્વાગત કર્યું અને પૂછ્યું કે-આજે અહીં આવતાં આટલું બધું મોડું કેમ થયું? પોપટ બોલ્યો: સંસારની વિવિધ ઘટનાઓ ભારે આશ્ચર્યકારી હોય છે અને તે કહી શકાય એવી પણ નથી હોતી. પોપટી બોલી: ત્યારે તો તે બધું જરૂર કહેવું પડશે. પોપટ બોલ્યો: સાંભળ ત્યારે.

હું આજે ચણ ચરવા માટે સરસ્વતી નદીને કાંઠે પહોંચ્યો હતો. ત્યાં ચોખાના વિશાળ ક્યારામાંથી વિશેષ સુગંધદાર કલમી કણોને ધરાઈ ધરાઈને ચણી પાછા ફરતાં અહીંથી નજીકમાં જ આવેલા એક અશોક વનમાં ત્યાંના એક ઉત્તમોત્તમ અશોક ઝાડ પાસે પહોંચી તેની ડાળ ઉપર વિસામો લેવા બેઠો હતો તો ત્યાં નીચે જ બેઠેલો અને કોયલના મધુર અવાજને પણ કોરે મૂકે એવા મધુર અવાજથી એક વિદ્યાધર યુવાનને ધર્મોપદેશ કરતો એવો એક શ્રમણ મારા જોવામાં આવ્યો. એ શ્રમણે કરેલા ધર્મોપદેશને લીધે એ વિદ્યાધર યુવક ઓધ પાર્યો. પછી, શ્રમણના પગમાં ભક્તિપૂર્વક માથું નમાવીને તે વિદ્યાધર યુવકે પોતાના પૂર્વલવની વાત તેને (શ્રમણને) પૂછી. તે શ્રમણ ભગવંતે જેવી હતી તેવી જ બરાબર તેના (વિદ્યાધરના) પૂર્વલવની હકીકત કહી સાંભળાવી. એ સાંભળીને એ યુવાન ખુશ ખુશ થઈ ગયો. આ બધું જોઈને પોપટ કહે છે કે મને પણ ભારે કુતૂહલ થયું અને હું એ ડાળેથી ઊડીને એ સાધુપુરુષના પગમાં જઈને પડ્યો. અશોકના કૂંચા પાદડાં જેવી લાલ લાલ હથેળી મારી પીઠ ઉપર ફેરવીને એ શ્રમણ ભગવંતે મને આશીર્વાદ આપ્યો અને પૂછ્યું કે-હે બચ્ચા! તારે શું કહેવાનું છે? હું (પોપટ) બોલ્યો: હે ભગવંત!

મારા ઉપર પ્રસાદ કરેા અને મેં પૂર્વભવમાં એવી કઈ અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરી હતી, જેને લીધે આ ભવમાં હું તિર્યંચની યોનિને-પક્ષીના અવતારને પામ્યો છું. સાધુ યોલ્યા: સાંભળ.

તું તારા પૂર્વભવમાં શ્રાવસ્તી નગરીનેા રહીશ હતો. તારી વૃત્તિ લવ્યાત્મા જેવી હતી તેથી તું સંસારથી લય પામી ઘરખાર કુટુંબ-કળીલાને તજી દઈ સારા ગુરુની પાસે દીક્ષિત થયો.

દીક્ષિત થયા પછી તું છટ્ટ, અકુમ વગેરે ઘોર તપ મનમાં કપટ રાખીને તપવા લાગ્યો અને ન્યારે તારે અંતકાળ પાસે આવ્યો ત્યારે પણ તું એ કપટભાવનું પ્રાયશ્ચિત, પ્રતિક્રમણ ન કરી શક્યો, અને એમ ને એમ કપટના સંસ્કારે સાથે કાળધર્મ પામી તું વ્યંતરની યોનિમાં જન્મ પામ્યો.

હે ભલા પોપટ ! ત્યાંથી તું કાળધર્મ પામ્યો અને તેં કરેલા એ કપટભાવના દોષને લીધે જ આ જન્મમાં તું પક્ષીની યોનિમાં આવ્યો છું. તારા પૂર્વભવની આ ખરી હકીકત છે તો હવે તને જેમ ઠીક લાગે તેમ કર.

પોપટ યોલ્યા: હે પોપટી ! એ સાધુ પાસેથી મારા પૂર્વજન્મની વાત સાંભળી હું ભારે ઉદ્વેગ પામ્યો અને મને ત્યાં જ મૂર્છા આવી ગઈ. થોડીક વાર તો જાણે 'હું મરી ગયો છું.' એમ મને લાગ્યું અને પછી મૂર્છા વળતાં ઊંધ પામેલો હું જાગૃત થયો.

ન્યારે હું સાધુ હતો ત્યારે સૂત્રના જે પાઠને વિચારતો હતો તે પાઠ જાણે કે હું હમણાં જ ન શીખ્યો હોઉં એમ મને લાગવા માંડ્યું. આ રીતે મારી પૂર્વ જન્મની કથા સાંભળી મારું મન સંસાર ઉપરથી ઊઠી ગયું. મને વૈરાગ્ય આવ્યો અને પછી મેં તે મુનિરાજને આમ કહ્યું.

હે લગવંત ! હવે મારે શું કરવું જોઈએ ? હું પોપટ છું. એથી તમારા ચરણોની સેવાને લાયક નથી રહ્યો તેમ સર્વવિરતિધર્મને પાળવાની એટલે કે દીક્ષા લેવાની પણ મારામાં યોગ્યતા નથી રહી. આ પક્ષીના અવતારમાં, મારામાં હવે થોડું પણ કપટ નથી રહ્યું અથવા મમતા નથી રહી. શ્રીગ્નિન લગવાને કહેલા ધર્મ પ્રમાણે નિષ્કલંક આચરણ કરવાનું આ અવતારમાં મારાથી ખની શકે તેમ નથી.

તો હે લગવન ! તમે મને એવું ઘણું પ્રશસ્ત તીર્થસ્થાન ખતાવો કે જ્યાં જઈને હું જૈન શાસ્ત્રમાં કહેલી વિધિ પ્રમાણે મારું જીવન પૂરું કરું. અણસણ વગેરે કરીને મારા જીવનનેા અંત આણું.

મુનિ યોલ્યા: હે પોપટ ! જ્યાં પુંડરીક પ્રમુખ કરોડો સાધુઓ સિદ્ધિ પામ્યા છે એવા પુંડરીકશૈલ કરતાં ખીન્નું કોઈ તીર્થ ચડિયાતું નથી

હે ભગવંત ! જો એ જ તીર્થ ઉત્તમોત્તમ હોય તો હે ભગવંત ! હવે હું ત્યાં જઈને જ અણુસણ કરીશ. મુનિ બોલ્યા: હે પોપટ ! તારી ધારણા-નિર્વિઘ્ને સિદ્ધ થાઓ.

પોપટ બોલ્યો: હે પ્રિય પોપટી ! તો આ ભવ અને પરભવમાં તારા જે અપરાધો મેં કર્યા હોય તેની તારી પાસે હું ક્ષમા માગું છું-તેનું મિચ્છામિ દુઃક્રંડં દઉં છું માટે હે સુતનુ ! મારા થોડાં પણ અપરાધની તું મને સાચી ક્ષમા આપ. આ રીતે પોપટ અને પોપટી વચ્ચે થયેલી આ બધી વાતચિત બરાબર એકચિત્તે સાંભળીને તે શ્રીગુપ્તને એમ લાગ્યું કે-આ પોપટ જ સાધુજન છે, તેથી તે (શ્રીગુપ્ત) પોપટને આમ કહેવા લાગ્યો. હે પોપટ ! તું તિર્થ-ચ-પંખી છે તો પણ પુણ્યશાળી છે કે જે તેં તે મહાસાધુને સાક્ષાત્ વંદન કર્યું અને તારા બધા સંદેહો ટાળવા પૂછ્યું પણ ખરૂં.

ત્યારે હું એકલો જ અલાગિયો છું કે જે દુષ્ટબુદ્ધિવાળા એવા મેં તે મહામુનિને મધુરરાગે તે પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કરતા નજરોનજર દીકા, છતાંય હું તેને વાંદી ન શક્યો તેમ કશું પૂછી પણ ન શક્યો.

હે પાપિયા જીવ ! આજ સુધી પણ તેં તારી જાતને આમ ને આમ વેડફી નાખી છે કે જે તેં એવા ચિંતામણિ રત્ન જેવા મુનિ તરફ પણ તિરસ્કારપૂર્વક નજર કરી તેના ઉપર પણ અવિશ્વાસ આણ્યો.

હવે જે થઈ ગયું તે થઈ ગયું. તે વિશે પસ્તાવો કરવાથી શું વળે ? તો હે પોપટ ! તું પોતે કર્તવ્ય અને અકર્તવ્યને બરાબર સમજી ગયેલો છે એથી તું જ મને મારું કર્તવ્ય કહી સંભળાવ.

પછી, તે શ્રીગુપ્તને ઉદ્દેશીને પોપટે દેવ, ગુરુ અને ધર્મનાં બધાં તરવો બરાબર કહી સંભળાવ્યાં અને શાસ્ત્રના વચનોને સાંભળવા માટે પ્રયત્ન કરવાથી ઈષ્ટસિદ્ધિ થાય છે એમ પણ સમજાવ્યું.

તે બધાંને અમતખામણાં કરીને એ પોપટ પોતાનું વાંછિત સિદ્ધ કરવા માટે પુંડરીકશૈલ તરફ ઉડ્યો અને દુઃખી દુઃખી થઈ ગયેલો શ્રીગુપ્ત પણ ત્યાંથી ઉડીને રસ્તા ઉપર જવા નીકળ્યો.

હવે આ તરફ, પોતાના એકના એક પુત્રને નગરજનોએ ફિટકાર-તિરસ્કાર આપી નગરમાંથી કાઢી મૂકેલો છે. તેથી પિતા મહીધર સાર્થવાહુને ભારે સંતાપ થયો અને તેથી તેને પોતાને ઘરે રહેવું પણ ભારે વસમું થયું એથી એ મહીધર શેઠ પૈસો પેદા કરવાનું બહાનું કરીને વેપાર નિમિત્તે પોતાને ઘરેથી દેશાંતર જવા નીકળી પડ્યો.

અને ઉત્તરદિશા તરફ જવા ઉપડ્યો. ઉત્તર દિશાનાં ગામો અને નગરોમાં ફરી ફરીને એ શેઠ પોતાના પુત્ર શ્રીગુપ્તની જ્યાં ત્યાં શોધ કરવા લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં એક વખતે એ સાર્થવાહ ગજપુર સુધી આવી પહોંચ્યો. ગજપુરનો સીમાડો મૂકીને આગળ થોડુંક ચાલીને એ સ્થળે શેઠે પડાવ નાખેલો કે જ્યાં પેલો વનનિકુંજ આવેલો હતો અને એજ વનનિકુંજમાં તેનો પુત્ર શ્રીગુપ્ત પણ હતો. બરાબર એ સમયે જ કર્મ-ધર્મના સંયોગને લીધે એ વનનિકુંજના ઝાડના છુંડમાંથી નીકળીને શેઠનો પુત્ર શેઠના પડાવ પાસે આવી પહોંચ્યો. શેઠે એને બરાબર ઓળખી લીધો અને ખૂબ સ્નેહપૂર્વક તે, પોતાના પુત્રને ભેટી પડ્યો. તે અત્યાર સુધી ક્યાં ક્યાં ફર્યો? અને તેણે શું શું અનુભવ્યું? એ બધી હકીકત શેઠે એને આદરપૂર્વક પૂછી. પેલા શ્રીગુપ્તે પણ પોતે જ્યારથી પોતાની જન્મભૂમિ વિજયપુરી નગરીમાંથી નીકળ્યો ત્યાંથી માંડીને તેને જે છેલ્લો પોપટનો સમાગમ થયો ત્યાં સુધીની બધી ખરેખરી હકીકત કહી સંભળાવી. એ બધી હકીકત સાંભળીને શેઠની આંખમાં આંસુ ઉભરાયાં અને તે, પોતાના પુત્રે આજ લગી જે જે દુઃખ અનુભવ્યું તેના આવેગથી ગળગળો થતો બોલ્યો:—હે પુત્ર! તું એમ ન સમજતો કે હું પૈસો પેદા કરવા સારુ વેપાર ખેડવા નીકળ્યો છું. હવે આ સમય કાંઈ મારે સારુ પૈસો પેદા કરવાનો છે? હું તો ફક્ત તારી શોધ માટે જ આ બહાને નીકળી પડ્યો છું. જ્યારથી તું ઘરેથી નીકળી પ્રવાસે ચાલ્યો ત્યારથી જ મને ભારે દુઃખ થતાં અને તેથી જ તને શોધવા માટે આ અવસ્થાએ પણ મેં આ રખડપાટો માંડ્યો તો હે પુત્ર! મેં તને અહીં બેસ્યો અને ઓળખી પણ કાઢ્યો એ બહુ જ સારું થયું. હવે તો તું એવી રીતે સરસ વર્તન રાખ કે જેને લીધે આપણા પૂર્વજોની શરદના પૂર્ણ ચંદ્ર જેવી ઉજળી કીર્તિ ફેલાય. દુષ્ટ લોકોનાં મોઢાં કાળા થઈ જાય. તારી વાત કરતાં દુષ્ટ લોકોનાં મોઢાં બંધ થઈ જાય અને તું સત્પુરુષોની પંક્તિમાં આગળ બેસનારો થઈ જા. શેઠની આ સ્નેહભરી વાણી સાંભળી એ શ્રીગુપ્ત બોલ્યો: પિતાજી, હવે આ વિશે વધારે કહેવાથી શું? અર્થાત્ હું બધું સમજી ગયો છું અને હવેથી મનના દુઃખને અને શરીરના કષ્ટને એમ અનેક બતના વિકારોને વધારતા એવા આ બધી બતના અનીતિના માર્ગને હું આ ક્ષણે જ છોડી દઉં છું. જો કે મારું મન સ્વચ્છંદ છે છતાં તેના ઉપર અંકુશ રાખવાનો અભ્યાસ વધારી વધારીને હું તેને હવેથી સુમાર્ગ જ તરફ જોડવાનો છું.

માટે હે પિતાજી! તમારે હવે મારો જરા પણ અવિશ્વાસ ન રાખવો. ત્યાર પછી પોતાની સાથે આણેહું બધું કરીવાળું એ સાર્થવાહ ગમે તે ભાવે જેમ આવે તેમ વેચી નાખ્યું, અને પોતાના પુત્રને લઈને સાર્થવાહ પોતાની વિજયપુરી નગરી તરફ જવા માટે ત્યાંથી પાછો ફર્યો. નગરીમાં આવી મહામૂલા ભેટણા સાથે તે શેઠ, પોતાના રાબતા દર્શાવે ગયો, અને પોતાનો પુત્ર શ્રીગુપ્ત હવે તદ્દન સુધરી ગયો છે અને આપણે ન ધારીએ એવો

સદાચારી બની ગયો છે એ બધી વાત રાબાને કહી સંભળાવી. રાબાએ પણ તે શ્રીગુપ્તને પોતાની રાજસભામાં મોટી ધામધૂમથી તેડાવ્યો અને રાજસભામાં આવેલા તેનો વિશેષ આદર કર્યો.

પછી તે એ નગરીમાં પોતાના પિતા સાથે રહેતો શ્રીગુપ્ત શ્રી જિન ભગવાનને બતાવેલા ધર્મનું એકમને શુદ્ધ ભાવે બરાબર આચરણ કરતો ધર્મ, અર્થ અને કામ વગેરે એ બધા પુરુષાર્થની પરસ્પર અવિરોધભાવે એ રીતે સાધના કરવા લાગ્યો કે જેથી તે ઉત્કલ કીર્તિને પામ્યો.

નવાં નવાં શાસ્ત્રોના ભાવોને તે રાજ ને રાજ સાંભળવા લાગ્યો અને જેમ જેમ એ શ્રીજિનવાણીને સાંભળતો ગયો તેમ તેમ તેનો વૈરાગ્યભાવ વધતો ચાલ્યો અને તે, એ પરિસ્થિતિમાં શાસ્ત્રના ભાવોનું વિશેષ વધુ ચિંતન કરવા લાગ્યો.

પછી, પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તે શ્રાવકનાં બાર વ્રતો સ્વીકારી તે પ્રમાણે જ પોતાનું વર્તન રાખવા લાગ્યો, અર્થાત્ અત્યારસુધી તે તે, પોતાનાં દેહસુખો વગેરે માટે અમર્યાદ રીતે વર્તતો હતો તે હવે એ માટેની વિવિધ મર્યાદાઓ કરી, તૃણા ઓછી કરી સંતોષ-પૂર્વક વર્તવા લાગ્યો, તથા પેલા પોપટની વાતને જ યાદ કરતો કરતો તે મહાત્મા, પોતાનો વખત વીતાવવા લાગ્યો.

હવે એક વખતે રાત્રે બરાબર એક સંધ્યા સમયે તે શ્રીગુપ્ત, ચૈત્યવંદન કરી સામાયિકમાં બેઠો હતો ત્યાં બરાબર એ જ વખતે બધી દિશાઓમાં પોતાનો પ્રકાશ અમકાવતો અને ઈંદ્ર કરતાંય વધારે સૌંદર્યવાન એવો એક દેવ આવી ચડ્યો. આવીને શ્રીગુપ્તને આદરપૂર્વક પ્રણામ કરીને એ દેવે પૂછ્યું: હે શ્રીગુપ્ત ! તારી આત્મહિતની સાધના વગરવિઘ્ને ચાલી રહી છે ? શ્રીગુપ્ત બોલ્યો: દેવ અને ગુરુના પ્રસાદને લીધે, ખાસ કરીને તે પેલા પોપટ મહાશયના પ્રતાપે, મારી સાધના બરાબર વગરવિઘ્ને ચાલી રહી છે. દેવ બોલ્યો: વળી, એ પોપટ મહાશય કોણ છે ? તે સાંભળી પોતા ઉપર એ પોપટ મહાશયે જે ઉપકાર કર્યો હતો તે બધી વાત એ શ્રીગુપ્તને વિગતવાર એ દેવને કહી સંભળાવી. દેવે બોલ્યું કે “ આ મહાશય મારો કરેલો ઉપકાર ભૂલી નથી ગયા. ” તેથી એ દેવ વિશેષ સંતોષ પામ્યો અને બોલ્યો: હે શ્રીગુપ્ત ! તું શું એ પોપટરાજને ઓળખી શકે છે ? શ્રીગુપ્ત બોલ્યો: એ મહાશય તે પંચત્વને પામ્યા છે, હવે તે એ કથાશેષ બની ગયો છે એટલે એ તે હવે શી રીતે ઓળખાય ? પછી દેવ બોલ્યો: ભાઈ ! હું એ જ પોપટ છું. પોપટના અવતારમાં પેલા મુનિરાજ પાસેથી ધર્મની વાત સાંભળી મેં પુંડરીકગિરિ ઉપર જઈ અણુસણુ આદરેલું અને ત્યાં કાળધર્મ પામી હવે હું સનત્કુમાર નામના સ્વર્ગમાં

દેવના અવતારમાં અવતર્યા છું અને હમણાં હું તને ધર્મસાધનામાં સ્થિર કરવા માટે અને એક બીજી ખાસ વાત તને જણાવવા માટે તારી પાસે આવ્યો છું. શ્રીગુરુ બોલ્યો: ઠીક કર્યું; હવે કૃપા કરીને જે બીજી ખાસ વાત મને કહેવાની છે તે તમે કહી નાખો. દેવ બોલ્યો: આજથી બરોબર સાતમે દિવસે તું આ માનવલોક છોડી જવાનો છે. અર્થાત્ તારું મરણ થવાનું છે, તો તું હવે વિશેષ સારી રીતે ધર્મની આસધનામાં પુરુષાર્થ કરજે. દેવનું એ કથન સાંભળીને શ્રીગુરુ તેને વિશેષ અભિનંદન આપ્યાં અને પછી એ દેવ પોતાને સ્થાને પાછો ફર્યો.

દેવની વાત સાંભળ્યા પછી તુરત જ શ્રીગુરુ શ્રી જિનમંદિરોમાં વિશેષ પૂજાપ્રભાવના કરવા લાગ્યો, સકળસંઘની પૂજા કરી અને જીવમાત્રને ખમાવ્યા અર્થાત્ પોતાના અપરાધો બદલ જીવમાત્ર પાસે તેણે ક્ષમા માગી અને પછી દિવ્ય જ્ઞાનવાણી વિજયસૂરિ નામના મુનિરાજ પાસે તેણે સંથારો સ્વીકારી અણસણ માંડયું. સંથારામાં પાંચ પરમેષ્ટીના નમસ્કારરૂપ નવકાર મંત્રને જ અક્ષુબ્ધભાવે યાદ કરતાં તે કાળધર્મ પામી સ્વર્ગે સીધાવ્યો. આ પ્રસંગે નગરીવાસી લોકોએ તે આચાર્યને પૂછ્યું: હે ભગવંત! શ્રીગુરુ અત્યંત દુષ્ટ અને ક્રૂર આચારવાળો હતો છતાંય તે, આ જાતના વિશુદ્ધ વિવેકને શી રીતે પામ્યો? અર્થાત્ પાછળથી તે કેવી રીતે સુધરી ગયો? એ વિજયસૂરિ આચાર્ય બોલ્યા: શાસ્ત્રોને સાંભળી સાંભળીને એવા દુષ્ટ શ્રીગુરુમાં પણ પવિત્ર સદાચાર તથા બીજા અનેક સદ્ગુણો આવી ગયા અર્થાત્ શાસ્ત્રનાં શ્રવણ, મનન અને ચિંતનથી અનેક સદ્ગુણોને મેળવી શકે છે માટે તમે બધા પણ હે નગરવાસી લોકો! શાસ્ત્રના શ્રવણ માટે વિશેષ ઉદ્યમ કરજો.

વળી, 'આ સત્ છે, આ અસત્ છે.' એવો વિવેક કરીને જાણે ત્યારે જ માણસના મનમાંથી સઘળી શંકાઓ ટળી જાય છે અને વિશેષ વિવેકનો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. એમ થવાથી જ સાધક, અશુભ તત્ત્વ કે વિચારને છોડી શકે છે. માણસમાં શાસ્ત્ર સાંભળવાની તીવ્ર વૃત્તિ હોય-શુશ્રૂષા હોય-તો જ તે વિવેકના શુદ્ધ ભાવને પામી શકે છે, માટે મુમુક્ષુ સાધકોએ લેશ પણ ખેદ રાખ્યા વિના-થાક વગર-કંટાળા વગર શાસ્ત્રશ્રવણ માટે વિશેષ પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે.

પ્રાણીઓ પોતે તો જ્ઞાન-સમજ વગરના છે. વળી, આ કળિકાળના પ્રભાવને લીધે કોઈ અતીન્દ્રિય જ્ઞાની પણ નથી સાંપડતો. સંસારમાં સૂર્યની જેવા પ્રખર પ્રભાવવાળો આ શ્રી જિનભગવાનનો ધર્મ ન હોત તો આ અજ્ઞાન માણસો કોણ જાણે કેવાં કેવાં કષ્ટો ન પામત ?

શ્રીજિનભગવાને ઉપદેશોલાં શાસ્ત્રો શિવ-નિર્વાણ માર્ગ સુધી પહોંચવા માટે રથ જેવાં છે. એ શાસ્ત્રો જ, દુર્વાદીઓના મોઢાં બંધ કરી શકે છે, મુમુક્ષુઓને સારુ એ શાસ્ત્રો,

દોષ વગરની નિર્મળ આંખ સમાન છે અને બુદ્ધિના મોટા બગીચા માટે એ જ શાસ્ત્રો ચૈત્ર માસ સમાન છે અર્થાત્ ચૈત્ર માસમાં બગીચો જેમ ખીલી નીકળે છે તેમ આ શાસ્ત્રો બુદ્ધિના ગુણોને વિશેષ ને વિશેષ ખીલવે છે, જેથી અંધશ્રદ્ધા-અવિવેક-કુતર્ક અને રૂઢ દુર્ગણો વગેરેના દોષો આપોઆપ ટળી જાય છે. વળી, એ શાસ્ત્રો કામદેવનો જય કરવા માટે અમોઘ શસ્ત્ર સમાન છે તો એવાં એ શાસ્ત્રોને ભવનો-સંસારનો ભય ટાળવા માટે કોણ ન શીખે? અર્થાત્ એવાં સુશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કોણ ન કરે? વા એવાં સત્શાસ્ત્રોને વારંવાર સાંભળવા કોણ ન ઈચ્છે?

માટે જ જે મહાનુભાવ માનવો સમૃદ્ધિને ઈચ્છતા હોય, નિરંતર પોતામાં ગુણુશ્રેણિની અભિવૃદ્ધિ કરવા યાહતા હોય તેમણે, જેમનાં શ્રવણથી અનેક દુઃખો ટળી જાય છે એવાં શ્રીજિનેદ્રે કહેલાં શાસ્ત્રોને વારંવાર સાંભળવા માટે પ્રયત્ન કરવો જ જોઈએ.

ઈતિ શ્રી કથારત્નકોશમાં શાસ્ત્રશ્રવણના આધિકારમાં શ્રીગુરુની કથા સમાપ્ત.

જ્ઞાનદાન સંબંધે ધનદાનનું કથાનક.

(કથા ૧૬ મી.)

જ્ઞાતોને અને શાસ્ત્રોને સાંભળી સાંભળીને જેમના મનમાં પૂર્ણપણે નિર્મળ વિવેક આવેલો છે એવા માનવો સિદ્ધાંતોનું અને શાસ્ત્રોનું દાન કરી શકે છે એટલે ભણાવી વા સમજાવી શકે છે, માટે હુમણાં જ્ઞાનદાન-વિદ્યાદાન સંબંધી વિધિને કહેવાની છે

બધાં દાનોમાં સૌથી પહેલું જ્ઞાનદાન છે, બીજું અભયદાન છે એમ કહેલું છે અને ત્રીજું ધર્મકરણીમાં સહાય આપનારું ઉપદ્રવદાન છે.

સ્વ અને પરના સ્વભાવને ઓળખાવનારું એક જ્ઞાન જ છે અને એ રીતે તેનો પ્રભાવ પ્રકટ છે, માટે સૌથી પહેલું, એવા જ્ઞાનને ફેલાવવામાં જ અર્થાત્ જ્ઞાનદાનમાં-વિદ્યાદાનમાં-જ ઉદ્યમ કરવો યોગ્ય છે.

જ્ઞાનનું દાન દેવાથી અર્થાત્ જેને જ્ઞાન દીધું હોય છે તે પ્રાણી પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાન-દ્વારા બંધ અને મોક્ષના સ્વરૂપને બરાબર જાણી શકે છે તેમજ પુણ્ય અને પાપને બરાબર ઓળખી શકે છે અને તદ્દુચિત્ કરણી-પુણ્યકરણી તરફ અનુરાગવાળો થાય છે.

જ્ઞાન પામેલો પ્રાણી પાપનો પરિહાર કરે છે, પુણ્યને ઉપાર્જન કરવા ઉદ્યમ કરે છે અને જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશની કૃપાવડે આ લોક અને પરલોક એમ બંને લોકોમાં સુખી થાય છે.

કોઈ ને કોઈ હેતુથી બીજાં દાનોનો તો ક્યાંય ને ક્યાંય, ક્યારે ને ક્યારે વિનાશ થઈ જાય છે એમ દેખાય છે ત્યારે જે માનવ, જ્ઞાનનો દાતા છે તેનું જ્ઞાન તો દેતાં દેતાં પણ નિરંતર વધ્યા જ કરે છે, અર્થાત્ જેનું દાન દેવાય તે વસ્તુ ખૂટી જાય છે એવો સાધારણ નિયમ છે ત્યારે દેવામાં આવતું જ્ઞાન જેમ જેમ વધારે દેવાય તેમ તેમ વધ્યા કરે છે એ, જ્ઞાનદાનની ખાસ ખૂબી છે.

જે માનવ જ્ઞાનને આપે છે તેણે બધું જ આપ્યું છે એમ કહેવાય અર્થાત્ આ સંસારમાં એવી એક પણ ચીજ બાકી નથી રહેતી જે જ્ઞાન આપનારે જ્ઞાન લેનારને ન આપી હોય. એમ છે તેથી જ્ઞાનદાન જેવો બીજો કોઈ ઉત્તમ પ્રકાર આખા સંસારમાં નથી.

જે વિદ્યાર્થીઓ વા જિજ્ઞાસુઓ ભણવા માટે ઉપસ્થિત થાય છે તેમને બધા પ્રકારની અનુકૂળતા-સગવડતા કરી આપવી એ જ્ઞાનદાનનો એક ખાસ પ્રકાર છે અર્થાત્ અધ્યાપકે વા ઉપાધ્યાયે પોતે ભણેલાં ગંભીર અર્થવાણાં પુસ્તકોને વંચાવવાં, તેમનું વિવેચન કરી બતાવવું વા તે પુસ્તકોના અર્થો વિશે શ્રોતાઓના મનનું સમાધાન કરી આપવું વા

જરૂર હોય તો તે પુસ્તકોને લખવા માટે આપવાં વા લખનારની કોઈ પણ પ્રકારની અગવડતાઓ જ્ઞાન લેવાની ઉચિત પ્રકારની બધી સગવડ કરી આપવી એ જ્ઞાનદાનનું મોટામાં મોટું લક્ષણ છે.

જે મનુષ્ય પોતે જાતે જ્ઞાન નથી આપી શકતો પરંતુ લખનારાઓને-જ્ઞાન લેનારાઓને એ પોતે, ઔષધ, વસ્ત્ર, અન્ન વગેરે લખવામાં યોગ્ય અને ઉત્સાહ પ્રેરે એવી વસ્તુઓ આપે છે તે પણ પરમાર્થતઃ જ્ઞાનનો જ દાતા છે.

આ બાબત વધારે કહેવાથી શું ? જ્ઞાનના દાનથી કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી મુક્તિ મેળવી શકાય છે. આ વિશે અહીં ' ધનદત્ત ' નું ઉદાહરણ છે.

મગધદેશના છોગા સમાન રાજગૃહ નામે નગર છે. શેષનાગની વિશાળ કૃષ્ણા ઉપર રહેલા મણિ ઉપર જેમ પર-અન્ય કોઈ આક્રમણ કરી શકતું નથી તેમ એ રાજગૃહ નગર ઉપર પર-શત્રુઓ આક્રમણ કરી શકતા નથી. સ્વર્ગમાં બુધ અને ગુરુ વસે છે તેમ આ રાજગૃહ નગરમાં પણ બુદ્ધ-હાદ્યા માણસો અને ગુરુ-ધર્મગુરુ વસેલા છે તથા એ નગર ઉપર બધા લોકોને અનુરાગ છે એવું એ પ્રાસાદિક અને મનોહર છે. તે નગરમાં, હૈહયકુલરૂપ આકાશમાં ચંદ્ર જેવો, પોતાના શત્રુઓની સ્ત્રીઓને આતંક પેદા કરનારો, ભુવનને આનંદદાયી એવો ' જ્યયંદ્ર ' નામે રાજા છે. શ્રી કૃષ્ણની જેમ કમળા ભાર્યા છે તેમ તે રાજાને કમલાવતી નામે સહજ સ્નેહવાળી ભાર્યા છે. તેઓને બે પુત્રો છે. વિજયચંદ્ર અને ચંદ્રસેન. એ બંને પુત્રો પુરુષોચિત બધી કળાઓમાં પ્રવીણ છે, અને શૌર્ય, ઔદાર્ય, દક્ષિણ્ય વગેરે અનેક ગુણોથી સુશોભિત છે. તે બંને ભાઈઓ એક જ માને પેટે જન્મેલા છે, સગા ભાઈઓ-સહોદરો છે છતાંય કર્મદોષને લીધે તે બંને પરસ્પર એક બીજાને સાંખી શકતા નથી-અસહનશીલ છે અને ' હું મોટો, હું મોટો ' એવા અભિમાનવાળા છે. એ રીતે પરસ્પરના સંકલેશવડે તેમના દિવસો વીતે છે.

બીજે કોઈ દિવસે રાજા સલામાં બેઠેલો હતો. રાજપુત્રો, મંત્રીઓ, સામંતો અને નગરના બીજા પ્રધાન પ્રધાન નાગરિકો પોતપોતાને ઉચિત સ્થાને બેઠેલા હતા તે વખતે દ્વારપાળે આવીને રાજાને વિનંતી કરી: ' હે દેવ ! લાંબા માર્ગ ઉપર નિરંતર ચાલવાને લીધે થાકી ગયેલા જણાતા, બે પુરુષો હાથમાં લેખ લઈને એકદમ આપનું દર્શન ઇચ્છે છે. આપને મળવા માંગે છે. ' રાજા બોલ્યો: તે બંનેને એકદમ મારી પાસે મોકલી આપો. દ્વારપાળ તે બંનેને રાજાના પાસે લઈ ગયો. તે બંને રાજાને પગે પડ્યા, લેખ આપ્યો. રાજાએ પોતે જ લેખને વાંચ્યો. એમાં લખ્યું હતું કે:—

સ્વસ્તિ. મગધની ભૂમિ માટે ચંદ્રસમાન શીતળ એવા જ્યયંદ્ર મહારાજાને,

ગંગાની આસપાસના પ્રદેશમાં વ્યવસ્થા માટે અધિપતિપણું નીમેલો, હંમેશા આપના આદેશ પ્રમાણે વર્તનારો કુરુદેવ પંચાંગ પ્રણિપાતપૂર્વક નમસ્કાર કરીને વિનવે છે કે, આપના ચરણોની કૃપાથી કુશળ છે. ફક્ત, “ શૈવાલ નામે સીમાડાનો રાજ સીમાડાના ગામને રંભડીને આપના દેશમાં ઉપદ્રવ મચાવે છે. ” આ હકીકત જણાવવા આ લેખ મોકલ્યો છે. હકીકત જાણીને આપ કહો તે પ્રમાણરૂપ માગીને અમે તેને અનુસરીશું.

આ સમાચાર વાંચીને રાજની આંખમાં લાલાશ આવી ગઈ. કેમ જાણે અકસ્માત સંઘ્યા કરી બતાવતો ન હોય એવો તે ક્રોધને લીધે સતોચોળ થઈ વિશેષ પ્રકૃષ્ટિત થતો તે રાજ-ખોલ્યો: અરે! અરે! જુઓ તો ખરા, આ દુષ્ટ શૈવાલ બાળકની પેઠે શું કરવા તૈયાર થઈ ગયો છે? એ તો સૂતેલા સિંહના માથાની ટોચ ઉપર અંજવાળવા જેવી બાલચેષ્ટા કરે છે.

ઘણા હાથી, ઘોડા, ઉત્તમ રથો, શૂરવીર લટો તથા બીજા મિત્ર રાજઓ જેમાં લોગા થયેલા છે એવી મોટી સેનાને બહાર તૈયાર કરો. આ રીતે આવેશપૂર્વક બોલતા રાજને સલામાં બેઠેલા રાજપુત્રોએ વિનંતી કરી: હે દેવ! આપ આ રીતે શા માટે કોપ કરો છો? જલ-ખાણીના સહવાસથી ઉન્મત્ત બનેલી સેવાળ જેવા જલ-જડના સંસર્ગથી બેકામ બની ગર્વિષ્ટ બનેલા બીચારા શૈવાલ ઉપર આ રથો કોપ? તે બીચારાની ઉપર વળી કોપ હોય? અમને આજ્ઞા આપો એટલે તેનો ગમે તેવો વધારે ઉન્માદ હશે તો પણ તેના ચૂરેચૂર કરી નાખીશું. જે કામ માટે સેવકો તૈયાર હોય તે કામ માટે સ્વામીએ પોતે જ બાંધે શા માટે તકલીફ લેવી?

એ પ્રમાણે રાજપુત્રની વિનંતિને સાંભળીને રાજએ પોતાની નજર મંત્રીઓ તરફ નાખી. ઈંજિતને અને આકારને સમજનારા કુશળ પ્રધાનોએ રાજને કહ્યું: હે દેવ! રાજપુત્રોએ ઠીક જ કહ્યું છે. રાજપુત્રો સિવાય બીજા કોણ એવો કુશળ છે જે પ્રસંગોચિત વાત કરી જાણે-કરી શકે? પછી રાજએ મોટા પુત્ર વિજયચંદ્રને આજ્ઞા કરી અર્થાત્ તેને લડવા જવાનો આદેશ કર્યો. આ સાંભળીને નાના પુત્ર ચંદ્રસેનને ક્રોધ આવ્યો. ક્રોધને લીધે લવાં જેવાવાથી તેનાં કયાળમાં કરચલીઓ પડી ગઈ અને તે, ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં સલામાંથી બહાર ચાલ્યો ગયો. આ બનાવથી સલામાં દ્યોલ થઈ ગયો અને તેને રાજએ માંડ માંડ પાછો વાળી સલામાં ખેસાડ્યો અને કહ્યું: હે વત્સ! તું આમ શા માટે કોપ કરે છે? શું તું લોકસ્થિતિને-લોકવ્યવસ્થાને જાણતો નથી? ગુણવાળો મોટો પુત્ર વિદ્યમાન હોય ત્યાંસુધી નાના પુત્રને આજ્ઞા કરવી યોગ્ય નથી.-આ મર્યાદા છે. તમે બંને સગા ભાઈઓ છો છતાં આશ્ચર્ય થાય છે કે તું આવું માત્સર્ય દાખવી રહ્યો છે. આ તો શું છે? પરંતુ મોટો ભાઈ વિદ્યમાન હોય ત્યારે તેને પિતા સમાન સમજનારા નાના ભાઈઓ

તેમને રાજ્ય આપવામાં આવે તો પણ લેતા નથી. ક્રમને ભંગ કરીને સન્માન થતું હોય તો પણ સત્પુરુષો તેને અપમાન જ સમજે છે ત્યારે ખીળ સાધારણ માનવ કીટો તો જેમ તેમ કરીને પણ સન્માનને માટે પડાપડી કરે છે. ન્યાયમાર્ગની તુલા ઉપર બેઠેલા-ન્યાયના પદલામાં બેઠેલા પુરુષો પણ ન્યાયનો ગમે તે રીતે ભંગ કરે તો હું પુત્ર ! ક્ષત્રિયવટની વાત તો દૂર રહી અર્થાત્ એવા ન્યાયને ભંગ કરનારામાં ક્ષત્રિયવટ ક્યાંથી હોય ?

રાજ્યએ પોતાના નાના પુત્રને આ પ્રમાણે સમજાવ્યો તો પણ તે શાંત ન થયો. પછી રાજના કહેવાથી મંત્રીઓએ રાજપુત્રને કહ્યું: હું રાજપુત્ર ! દેવનું વચન કેમ માનતો નથી ? અર્થાત્ તેમના વચનથી પ્રતિકૂળ થઈને શા માટે વર્તે છે ? આમ કરવાથી તો 'તું' અવિનયી છે.' એવી તારી અપકીર્તિ બધે ફેલાશે, માટે તું એવી અપકીર્તિરૂપ ફેલાતી ધૂળને વિનયના પાણીવડે શા માટે શાંત કરી દેતો નથી ? 'અકલંકિત કીર્તિવાણું જ જીવન પ્રશંસાપાત્ર છે.' એ હકીકત, રાજપુત્ર થઈને શું તું નથી સમજતો ? આ પ્રમાણે ઘણી ઘણી શિખામણોદ્ધારા સમજાવ્યો ત્યારે તે ચંદ્રસેન ન્યાયવર્ગ બહુ વળ્યો. આ તરફ બીજો વિજયચંદ્ર નામે મોટો રાજપુત્ર ચાર અગોવાણું મોટું સૈન્ય લઈ 'શૈવાલ' રાજ ઉપર ચડાઈ લઈ ગયો. ક્રમે કરીને પ્રયાણ કરતો કરતો તે, પોતાના દેશના સીમાડા સુધી પહોંચી ગયો. ત્યાં રહેનારા સામંત વગેરેને ઓલાવ્યા અને હૃત મોકલીને શૈવાલ રાજને આ પ્રમાણે કહેધરાવ્યું:

પૂરતું બળ ન હોય અને લડવાને તૈયાર થવું એ મોટી ભૂલ-દૂષણ છે. એવી સ્થિતિમાં તો લજ્યા કરતા નમી જવું એ જ ભૂષણ છે, તો બે ! તું તારી બંતે વિચાર કરીને જે યોગ્ય લાગે તે કર.

રાજ શૈવાલે કહેરાવ્યું: જેઓ રણસંગ્રામથી ડરનારા છે તેઓ ન્યાયમાર્ગમાં બહાનુની વાતો કરે છે. હાથીના ટોળા સામે સિંહને નીતિનો માર્ગ કોણ બતાવી શકે તેમ છે ? તેથી તું રણસંગ્રામ માટે સજ્જ થઈ જા અને તારું પોતાનું ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમ બતાવ. મારી પાસે પૂરતું બળ છે કે નહીં એ હકીકત તો રણસંગ્રામ ચોક્કસપણે કહી દેશે.

રાજ શૈવાલનું આ કહેણ સાંભળીને હૃત પાછો ફર્યો અને તેણે, શૈવાલે મોકલેલું કહેણ રાજપુત્રને જણાવ્યું. રાજપુત્રે યુદ્ધ માટે પ્રયાણ કર્યું. બન્નેનાં લશ્કરો એક ખીળ બેઠે થોડે અંતરે પાસે આવી પહોંચ્યા. એ બન્ને લશ્કરોએ ક્ષત્રિયવટને ધારણ કરી, પોતાના સ્વામીની કાર્યસિદ્ધિ માટે શસ્ત્ર-અશસ્ત્રના ધાને પણ આદર સાથે બીડ્યા. એ લશ્કરોની પરસ્પર ભીડને લીધે અને રણવાદના ભેરશોર સાથે વાગવાને લીધે એવો અવાજ બીજાઓ કે કાયરો કંપી ગયા. રણસંગ્રામમાં કુતાના અણીના ધાને લીધે હાથીઓ ધૂમવા લાગ્યા,

મોટી મોટી મોગરીઓના સજ્જડ ઘાને લીધે ઉત્તમ રથો પણ છિન્નલિન્ન થઈ ગયા, રણ-સંઘ્રામમાં બંને બાબુના હબરો શૂરો કપાઈ ગયા. એ રીતે એ બંને લશ્કરો લાંબા વખત સુધી રણસંઘ્રામમાં પ્રવર્ત્યાં. હવે લલિતવ્યતાને યોગે અર્થાત્ 'જે બનવાનું હોય તે બને છે.' એ યોગે રાજપુત્ર વિજયચંદ્રનું લશ્કર હારી ગયું, પરાજય પામ્યું અને જેને જેમ કાવે તેમ પલાયન કરી ગયું. વિજયચંદ્ર પોતે રણસંઘ્રામમાંથી પાછો ફરવાનું નહીં ઇચ્છતો હતો છતાં તેને ગમે તેમ સમજાવીને મંત્રીઓએ પાછો વાળ્યો.

આ બધી હકીકત રાજાએ સાંભળી, વિજયચંદ્રને અણાવ્યો, પાછો બોલાવ્યો અને પોતે બંને જ જવાની તૈયારી કરી. બરાબર આ વખતે નાના પુત્ર ચંદ્રસેને ઊઠીને રાજાને કહ્યું: હે રાજા! પહેલાં પણ તમે મને અટકાવ્યો હતો તો હવે આ વખતે તમારે મને કશું કહેવાનું નથી-અટકાવવાનો નથી. મને જવાની આજ્ઞા આપો. આ વખતે રાજાને મંત્રીઓએ કહ્યું: હે દેવ! પહેલાં પણ મહામુશીબતે નાના રાજપુત્રને રોકી રાખ્યો હતો તો હવે આ વખતે રાજપુત્રના સ્નેહનો લંગ કરવો ઉચિત નથી. વધારે હાથી, ઘોડા, રથો અને યોદ્ધાઓ આપીને તેને ઉત્સાહિત કરી રણસંઘ્રામમાં જવાની રજા આપો. રાજાએ આ વાત સ્વીકારી અને ચંદ્રસેનને રણસંઘ્રામમાં જવાનો આદેશ આપ્યો. ચંદ્રસેને, પોતાના મોટા ભાઈ કરતાં વધારે લશ્કર, હાથી, ઘોડા વગેરેને લઈને સંઘ્રામ માટે પ્રયાણ કર્યું. નિરંતર પ્રયાણ કરતો કરતો તે, શૈવાલ રાજાની સીમાડાની ભૂમિ સુધી પહોંચ્યો. મોકલવાનો ખાસ સંદેશો સમજાવીને હૃતને શૈવાલ રાજા પાસે મોકલ્યો. હૃતે જઈને રાજાને કહ્યું.

હરણો સાથેના સંઘ્રામમાં પણ દુર્ભાગ્યને લીધે-કમનશીબીને લીધે કોઈ પણ રીતે સિંહ પાછો પડ્યો અને ભાગી ગયો એટલા માત્રથી જ શું તે જીતી શકાય એમ છે?

જરૂર સર્પોની ફણાઓના ઘાને લીધે ગરુડની ચાંચ કોઈ પણ રીતે લાંગી ગઈ અને તે પાછો પડ્યો તો એટલા માત્રથી શું સર્પો વિજયી બની શકે છે?

અગ્નિ પાણીથી હણી શકાય એવો છે અર્થાત્ અગ્નિ અને પાણી વચ્ચે ભતિવૈર છે, કુલવૈર છે; છતાંય અગ્નિનો ગોત્રજ ભાઈ વડવાનલ સમુદ્રના પાણીને બાળી બાળીને, તે કુલવૈરને વહે છે, તેનો ઉત્તર આપે છે તે સૌ કોઈ જોઈ શકે છે.

પ્રમાદવાળા મારા મોટા ભાઈને તેં ગમે તે રીતે હરાવ્યો એટલા માત્રથી તું વિજયી બન્યો છે એમ સમજીને એ વિશ્વાસે નિરાંતે ન બેસતો.

તો હવે પ્રમાદને તજ દઈને તું રણસંઘ્રામ માટે તૈયાર થઈ જા. પાછળથી લોકો સાથે એમ ન બોલતો કે છળ કરીને મને હરાવી દીધો છે.

હતુ' ઉક્ત કથન સાંભળીને રાજા શૈવાલ્ક ઓલ્યો: હે હૂત ! તારો સ્વામી જ સ્વચ્છંદી છે તેથી જ તે આમ જેમ તેમ ઓલે છે. ખરી વાત તો એ છે કે-આ માટે મને શા માટે કાંઈ કહેવું જોઈએ ?

આ રાજપુત્ર તો બિચારા નિર્દોષ છે, એકલો એમનો પિતા-રાજા જ દોષવાળો છે જે આવા નાનાઓને પણ યુદ્ધક્ષેત્ર ઉપર મોકલે છે.

રાજપુત્રો દુ:શિક્ષિત છે, બહુ ઓલકા છે અને તદ્દન વિનય વગરના અત્યંત દુર્વિનીત છે એટલે તેમને સુશિક્ષિત, નમ્ર અને વિનીત કરવા સારુ યુદ્ધમાં મોકલવાને મિથે અહીં ધક્કેલે છે, અર્થાત્ યુદ્ધતું બીજું બહાનું લઈ તેમને શિક્ષિત કરવા સારુ-શીખવવા માટે-તેમને કાંઈ શિખામણ મળે એ નિમિત્તે અહીં મોકલતો લાગે છે એમ માતું છું. તાત્પર્ય એ કે-દુ:શિક્ષિત રાજપુત્રો આ બહાને શીખે એ માટે રાજા તેમને અહીં મોકલતો જણાય છે, આઠી એઓ યુદ્ધને લાયક જ નથી. તેથી હે હૂત ! તું જ અને તારા રાજાને કહે કે-બાળકને જીતવો એમાં તો મારી નિંદા થવાની. ખરી રીતે તારા પિતા સાથે યુદ્ધ કરવું એ મારે માટે વિશેષ ઉચિત છે.

રાજા શૈવાલ્કતું કહેણુ લઈને હૂત પાછો ફર્યો અને રાજપુત્ર પાસે પહોંચ્યો. જે હકીકત શૈવાલ્કે કહી હતી તે બધી હૂતે રાજાને જણાવી. એ સાંભળીને ચંદ્રસેન વિચારવા લાગ્યો.- અહો ! મેં જે કહેણુ મોકલેલું તે વગરવિચાર્યું હોઈ અનુચિત લેખાય એવું હતું ત્યારે આ સામો શત્રુ છતાં તેણે કેવું સુપ્રસન્ન અને ઉચિત કહેણુ મોકલાવ્યું છે ?

“ શત્રુ પાસેથી પણ તેઓના શત્રુના પણ ગુણો ગ્રહણ કરવા ” એ વાત ખરી છે તો હૂતદ્વારા જે મેં મારો ઉત્કર્ષ પ્રકટ કરાવ્યો તે મેં અયુક્ત કર્યું. સારા કુટુંબમાં જન્મ પામેલાઓ માટે પોતાની પ્રશંસા કરવી એ વિશેષ શરમભરેલી વાત છે. કહું છે કે—

ગૌરવશાલી મનુષ્યો ઘણું થોડું થોડું ઓલે છે અને તેમનાં કાર્યો ભારે વિસ્તારવાળાં હોય છે. એ જાતની મોટા માણસોની અદ્ભુત પ્રવૃત્તિ વિષ્ણુ ડોકોને વિસ્મય ઉપજાવનારી છે. ત્યારે અમારી જેવા મુગ્ધ માનવો તેવા પ્રકારનાં કાર્યો કરવામાં અકુશળ હોવા છતાં પોતાની જાતને પોતે જ વખાણતા એવા વિક્લ મનવાળા કેવી રીતે વિડંબિત કરે છે ?

તેથી શૈવાલ્ક રાજા મારો શત્રુ છે છતાં એ ગુણવાન છે એમ મને લાગે છે માટે તેની સાથે જેમ તેમ યુદ્ધ કરવું પાલવે તેમ નથી. વગર વિચાર્યે કરેલી પ્રવૃત્તિ વિષ કરતાં પણ વધારે ભયાવહ છે, એમ વિચારીને રાજપુત્ર ચંદ્રસેન એકાંતમાં વિચારવા લાગ્યો, અને બધા પ્રધાનોને ઓલાચ્યા. તેમને પોતાનો સર્વ અભિપ્રાય જણાવ્યો. એ વિશે

પ્રધાનોએ વિચાર ચલાવ્યો, અને તેઓએ રાજપુત્રને કહ્યું: તમે જે કહે છે તે સાચું છે માટે શૈવાલ રાજની પરિસ્થિતિ સમજવી જોઈએ અને તે માટે આપણા અત્યંત વિશ્વાસુ ચર-પુરુષોને તેને ત્યાં મોકલવા જોઈએ. તે ગુપ્તચરો ત્યાં જઈને શૈવાલ રાજની પાસે હાથી, ઘોડા, વગેરેની કેટલી સામગ્રી છે? સામંતો તેના અનુરાગી છે કે તેનાથી નાખુશ છે? તેની પાસે જવાનો અને બેસવાનો કયો સમય છે? તેના કિલ્લાઓમાંથી તેમ જ જલમાર્ગોમાંથી નીકળવાના અને તેમાં પેસવાના કયા કયા ખાસ માર્ગો ચોગ્ય છે? એ બધું જાણી લાવે અને પછી તે પ્રમાણે સામ, લેદ, દામ અને દંડ વગેરે નીતિશાસ્ત્રોક્ત ઉપાયોને શૈવાલ રાજ ઉપર અજમાવવા. આ બધી મંત્રીઓએ કહેલી હકીકત રાજપુત્રે સ્વીકારી.

હવે શૈવાલ રાજની બધી પરિસ્થિતિ જાણી લેવા વિવિધ પાખંડીઓના વેશ લઈને તૈયાર થયેલા એવા ગુપ્ત ચરપુરુષોને શૈવાલની પાસે મોકલ્યા. તેઓમાંનો એક તો સામવેદપાઠી બન્યો અને તે રાજનો પુરોહિત થઈને રહ્યો, બીજો મંત્રવાદી થઈને ગયો અને તેણે રાજને ત્યાં સંઘિવિચ્છેદકની જગ્યા સ્વીકારી, ત્રીજો વળી નૈમિત્તિક થઈને પહોંચ્યો અને તે પ્રધાનોને ત્યાં ચોંટ્યો. ચોથો જોશી બની રાજની પાસે જ રહ્યો. આમ આ ચારે કુશળ ગુપ્તચરો શૈવાલને ત્યાં જઈ પોતપોતાનાં કામમાં લાગી ગયા. એ ચારે, સમયાનુસારે કયાં કેમ જોલવું તે બરાબર સમજનારા હતા. સુખ વગેરેના આકારનો ભાવ અને ઈગિત વગેરેના સંકેતોને સમજવામાં પણ વિશેષ કુશળ હતા તથા તેમનું હૃદય કોઈ નિપુણ પુરુષ પણ ન જાણી શકે એવા તેઓ ગંભીર હતા. એવા એ ચારે ચરનરો પોતપોતાની પ્રવૃત્તિમાં સાવધાનીથી પ્રવર્તતા, થોડા જ દિવસોમાં રાજ, પ્રધાન વગેરેના એવા અંતરંગ માણસ જેવા બની ગયા—જાણે તેઓ તેમને ત્યાં પરંપરાથી જ રહેતા ન આવ્યા હોય એમ તેઓને લાગ્યું. પોતપોતાની પ્રવૃત્તિઓનો રાજનો યથાર્થ હેવાલ તે ચારે ગૂઢચરો, બીજા પોતાના ગુપ્તચરોદ્વારા રાજ ચંદ્રસેનને રાજ ને રાજ મોકલવા લાગ્યા અને આ રીતે દિવસો ઉપર દિવસો જવા લાગ્યા.

રાજપુત્ર ચંદ્રસેનને મંત્રીઓએ કહ્યું: આપણા અને શત્રુના બળની—સેના વગેરેની—શક્તિની તુલના કર્યા પછી યુદ્ધ વગેરેની વિશેષ પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવી ચોગ્ય ગણાય. જ્યાં સુધી એ કામ ચાલે છે? તે દરમિયાન અને રાજ શૈવાલ તરફ કોઈ પ્રકારનો વિશેષ ઉદ્ધમ કરવાનો—યુદ્ધ વગેરેની પ્રવૃત્તિનો સમય આવતાં સુધી આપણે એ રાજ શૈવાલના બહારના પ્રદેશો ઉપર હુમલો કરવો જોઈએ. એમ કરવાથી એ પ્રદેશનો ભોગવટો કરનારા સામંતો વગેરે આપણી સેવામાં આવશે અને તેથી શૈવાલ રાજ ઉપર પણ એક પ્રકારનો હુમલો લઈ જવાયો છે એમ પણ થશે. ત્યારપછી રાજકુમાર ચંદ્રસેને એ પ્રદેશો ઉપર શીઘ્રવેગી ઘોડેચારો મોકલ્યા અને તે પ્રદેશોને લૂંટી લેવા માંડ્યા અર્થાત્ પ્રદેશોમાં આવેલાં ગામ અને નગરોમાં લૂંટ ચલાવવા માંડી. પોતાના તાબાના પ્રદેશો ઉપર હુમલો થયેલો જાણી

રાજા શૈવાલ ક્રોધે ભરાયો. તેણે પોતાનું ચતુરંગ સૈન્ય સભ્ય કર્યું, જ્યોતિષીઓને યોલાવ્યા, વિજયયાત્રાના યોગને લગતું લગ્ન કઠાવ્યું-મુહૂર્ત જોવરાવ્યું અને જ્યોતિષીઓ તરફ નજર માંડી અર્થાત્ કાઢેલું મુહૂર્ત બરાબર છે કે કેમ ? એવી જિજ્ઞાસા સાથે રાજાએ નવા આવેલા જ્યોતિષીની તરફ જોયું. નવા આવેલા જ્યોતિષીએ કહ્યું-હો દેવ ! વિશ્વાસુ જને-જ્યોતિષીએ કાઢી આપેલા લગ્નમાં 'દોષ છે.' એમ કેમ કહેવાય ? રાજા બોલ્યો: સાચી વાત કહો. જ્યોતિષી બોલ્યો: જો મને પૂછતા હો તો આ સમયે વિજયયાત્રા કરવી યોગ્ય નથી, કાઢી આપેલા લગ્નનું એવું બળ છે કે તમે અહીં રહો તેમાં જ તમારો વિજય છે એમ મારી નજરે દેખાય છે. બાકીના જ્યોતિષીઓ બોલ્યા: જ્યારે દેશ ઉપર હુમલો થતો હોય-દેશ લૂંટાતો હોય ત્યારે અહીં બેઠા બેઠા વિજય કેમ થઈ શકે ? આગં-તુક નવો આવેલો જોશી બોલ્યો: જો મારા કથનમાં વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો માત્ર પાંચ દિવસ સુધી રાહ જુઓ અને પછી જેમ ઠીક લાગે તેમ કરો. રાજાએ આ વાત સ્વીકારી અને રાહ જોવાનું કમ્બલ કર્યું.

ચંદ્રસેનના પક્ષના ચર જોશીએ પણ તે જ વખતે એક ગુપ્ત ચરપુરુષદ્વારા ચંદ્ર-સેનને કહેવરાવ્યું કે-તમારે હમણાં કપટયુક્ત કલેશ કરવો અને તેમ કરીને પરમાર્થ-ખરી હકીકતને સમજાવેલા વૈરસિંહ વગેરે કેટલાક સામંતોને શૈવાલ રાજા તરફ મોકલવા અર્થાત્ એ સામંતોને તિરસ્કાર કરીને તેમને પડાવમાંથી હાંકી કાઢવા. રાજપુત્ર ચંદ્રસેને તે ચરના કહેવા મુજબ બરાબર બધું કર્યું. કપટયુક્તિને સમજેલા અને ઉત્તમ સ્વામી-સેવાને ધારણ કરનારા વૈરસિંહ વગેરે તે સામંતોએ પણ પ્રસંગતું સ્વરૂપ સમજી રાજપુત્રે જેમ કહ્યું તેમજ આબાહ બધું કર્યું અર્થાત્ તેમણે પોતાના પ્રધાન પુરુષોને રાજા શૈવાલ પાસે મોકલીને એમ કહેવરાવ્યું કે-અમને બધા સામંતોને આ છોકરમત-વાળા રાજપુત્ર ચંદ્રસેને ભારે સંતાપ્યા છે માટે અમે આપની સેવામાં રહેવા ઈચ્છીએ છીએ. આ હકીકત સાંભળી રાજાએ સંધિવિગ્રહને યોલાવી મંગાવ્યો અને કહ્યું: ચરે ! શત્રુપક્ષમાં ભળી ગયેલા આ સામંતો કેવા પ્રકારના છે ? તમારા ચરપુરુષોએ એમના સંબંધમાં કોઈ ખાતમી અથવા એમની કોઈ પ્રવૃત્તિના સમાચાર આણ્યાં છે ? તેણે કહ્યું: હો દેવ ! આજે અમારા ખાતમી આશુનારા ચર પુરુષો આવનારા છે. તેઓ આવ્યા પછી તેમની સાથે મંત્રણા કરીને જે હકીકત ખરી હશે તે હું આપને કહીશ. આમ વાત થયા પછી રાજા શૈવાલે સંધિવિગ્રહિકને વળાવ્યો અને તે પોતાને સ્થાને ગયો. રાજા શૈવાલના સંધિવિગ્રહિકને વિપક્ષના ગુપ્તચરે હળો હતો અર્થાત્ સંધિવિગ્રહિક એ ગુપ્તચરની અસર તળે હતો તેથી તે(સંધિવિગ્રહિક) મંત્ર(ગુપ્ત વિચારણા)ના બળે જે જોયેલું અને સાંભળેલું હોય તે બધું રાજા વિપક્ષના ગુપ્તચરને કહ્યા કરે છે અને એ રીતે તેણે આજે પણ આવતાવેંત પોતાની સાથે રાજાની જે વાતચીત થઈ હતી તે બધી શત્રુના ગુપ્તચરને

કહી સંભળાવી. કાર્યના મહત્ત્વને સમજનાર પેલા ગુપ્તચરે તે સંધિવિગ્રહિકને કહ્યું: હે સંધિવિગ્રહિક! 'વૈરસિંહ વગેરે સામંતો રાજની સેવા સ્વીકારવાના હોય તો પછી રાજ-પુત્ર ચંદ્રસેન પણ આપોઆપ રાજ શૈવાલનો દાસ થશે.' એમ તારે રાજ શૈવાલને જણાવવું. અને વધારામાં એમ પણ સમજાવવું કે 'ચંદ્રસેને આધીન કરેલા સામંતો રાજ શૈવાલના સેવક ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે ચંદ્રસેનના હાથ હેઠાં પડ્યા હોય અર્થાત્ જો સામંતો રાજ શૈવાલની સેવા સ્વીકારે તો ન છૂટકે ચંદ્રસેન પણ રાજ શૈવાલનો સેવક થવાનો.'

ખરાબર આવે પ્રસંગે રાજ શૈવાલ તરફથી મોકલવામાં આવેલા બીજા ચર પુરુષો આવી પહોંચ્યા અને તેમણે શત્રુના લશ્કર વગેરે વિશે જે જે ખાતમી મેળવી હતી તે બધી રાજ શૈવાલના સંધિવિગ્રહિકને જણાવી. પછી સંધિવિગ્રહિકે એ ચરપુરુષોની રાજ સાથે મુલાકાત કરાવી ત્યારે એ ચરપુરુષોએ રાજને કહી સંભળાવ્યું કે-હે દેવ! વૈરસિંહ વગેરે સામંતોનો રાજપુત્ર ચંદ્રસેને કઠોર વચનો સંભળાવીને ભારે તિરસ્કાર કર્યો છે અને 'તમારે મારી સેનામાં ન રહેવું' એમ કહી તેમને નસાડી મૂક્યા છે અને 'તેઓ નિર્વાસિત કરેલા છે.' એ જાતની હકીકત રાજપુત્ર ચંદ્રસેને ઢોલ વગડાવીને જાહેર કરેલી છે. પોતાના ગુપ્તચરો પાસેથી આ હકીકત સાંભળી રાજ શૈવાલે કહ્યું કે-હે સંધિવિગ્રહિક! આમાં-આ પ્રસંગે-શું કરવું યુક્ત છે? સંધિવિગ્રહિક જોડ્યો: દેવ! તે નિર્વાસિત કરેલા સામંતોને તમારે જરૂર આદર આપવો જોઈએ, તેમના દ્વારા શત્રુપક્ષની ખરી હકીકત આપણને મળી શકશે અને તેમ થવાથી આપણે શત્રુનો પરાજય સહજમાં કરી શકીશું. પેલા સંધિવિગ્રહિકની હકીકત સાંભળી રાજ શૈવાલે તે સામંતોને તેડાવ્યા અને પારિતોષિક આપીને તેમનું સન્માન કર્યું. હવે રાજપુત્ર ચંદ્રસેનના જે ચર નૈમિત્તિકને વેશ લીધો હતો તેણે ચિંતા, પુષ્ટિ અને નષ્ટ વગેરેનાં વિવિધ નિમિત્તો કહી સંભળાવી રાજ શૈવાલના અમાત્યને ખૂબ ખુશ કર્યો તેથી તેણે રાજ શૈવાલ સાથે એકાંતમાં એ (ચર)-નૈમિત્તિકની મુલાકાત કરાવી. રાજએ એ નૈમિત્તિકને પૂછ્યું: હે નૈમિત્તિક! અમારું બળાબળ કેવું છે? તે તું કહી જતાવ. નૈમિત્તિક જોડ્યો: દેવ! તમે અહીં રહો તેમાં જ તમારો વિજય છે એમ સ્થિર લગ્નથી સૂચિત થાય છે. આ સાંભળી રાજ શૈવાલને એમ થયું કે જે હકીકત પેલા જ્ઞેશીએ કહી હતી તે જ હકીકતને આ નૈમિત્તિક ટેકો આપે છે માટે જ્ઞેશીનું વચન ખરૂં છે એમ સમજી રાજએ તે નૈમિત્તિકને વિશેષ આદર કર્યો અને પોતાના પ્રધાનોને રાજ શૈવાલે જણાવ્યું કે પેલા જ્ઞેશી વિશ્વાસ કરવા લાયક છે. હવે જે ચર પુરોહિતનો વેશ લીધો હતો તેણે પોતાના જપોદ્વારા સેનાના અમુક પ્રકારના રોગો મટાડી દઈ પોતાની પ્રબળ પ્રતિષ્ઠા જમાવી હતી. તે સામવેદપાઠી પુરોહિતને શાંતિકર્મ નિમિત્તે હોમ કરવાના કામમાં રાજ શૈવાલે શેકેલો હતો. આ પ્રસંગે તે પુરોહિતે આધિચારિક મત્રોદ્વારા હોમનો વિધિ આરંભ્યો અને તેથી કરીને રાજ શૈવાલના હાથી-

ઓને, ઘોડાઓને તથા બીજા પાયદળ વગેરેના લોકોને જુદા જુદા અનેક પ્રકારના રોગો થઈ આવ્યા. આ પ્રકારે પોતાના ગુપ્તચરોની યોજનાદ્વારા રાજપુત ચંદ્રસેને નિર્વિઘ્ને રાજા શૈવાલનેા દેશ તાબે કર્યો અને સામંતોને તાબે કર્યાં.

હવે બીજો વખતે ચંદ્રસેનના ગુપ્તચરોએ કહેવરાવ્યું કે-હમણાં ચડાઈ કરવાનો મોકો છે માટે શીઘ્ર રાજા શૈવાલ ઉપર ચડાઈ કરી દેવી જોઈએ. આ ખાતમી મળવાથી ચતુરંગી સેના સાથે રાજપુત ચંદ્રસેને હુમલો કરી રાજા શૈવાલને રુંધ્યો-ઘેરી લીધો. ખંને બાબુની સેનાઓ પરસ્પર લડવા લાગી અને સામસામા ધા કરવા લાગી. વૈરસિંહ વગેરે સામંતોએ રાજા શૈવાલને ઉત્સાહિત કરતાં જણાવ્યું કે-હે દેવ ! તમે પાછળ થાઓ, આ છોકરવેળ શું કરવાની હતી ? આમ જણાવી તેઓએ શત્રુઓ તરફ ધા કરવા શરુ કર્યા એટલામાં ચંદ્રસેન પાસે આવી ગયો. બરાબર આ વખતે વૈરસિંહ વગેરે સામંતોની સેનાએ અને ચંદ્રસેનની સેનાએ રાજા શૈવાલને બરાબર અંદર લઈને ઘેરી લીધો અને સતત છોડેલાં બાણ, ભાલાં, નાશય તથા ખુરપ વગેરે શસ્ત્રોદ્વારા રાજા શૈવાલને ઢાંકી દેવામાં આવ્યો. એ વખતે રાજા શૈવાલના છત્રનેા ઢાંકો કપાઈ જવાથી માથા ઉપરનું તેનું છત્ર પડી ગયું, તેના રથ ઉપરની રંગબેરંગી ધ્વજ-પતાકાઓ કપાઈ ગઈ, તેના અંગરક્ષકો મરાઈ ગયા છતાં અર્થાત્ રાજપુત ચંદ્રસેને રાજા શૈવાલની આવી દીનદશા જોઈને પશુ તે, તેના ગુણોથી ખુશ થયેલો હતો તેથી તેણે પોતાના સેનાપતિઓને કહ્યું કે-જો જો સેનાપતિઓ ! હવે જો, રાજા શૈવાલ ઉપર ધા કરે તેને મહારાજાની આણુ છે અને મારા શરીરના સોગન છે. આ હકીકત રાજપુત ચંદ્રસેને ઢોલ વગડાવીને જાહેર કરી. ચંદ્રસેનની ઘોષણા સાંભળીને ઢાલ વગેરે દ્વારા ચાંપીને રાજા શૈવાલને જીવતો જ પકડી લીધો, અને સપ્તાંગ રાજલક્ષ્મી સાથે તેને જીવતો ને જીવતો રાજપુત ચંદ્રસેનને સોંપી દીધો.

રાજપુત ચંદ્રસેને, રાજા શૈવાલને જીવતો પકડીને પોતાના પિતા પાસે પહોંચવાનું નક્કી કર્યું. અખંડ પ્રયાણો કરતો કરતો તે પોતાને નગરે પિતા પાસે પહોંચ્યો. ચંદ્રસેન આવ્યાની વધામણી તેના પિતા રાજા જયચંદ્રને પહોંચાડવામાં આવી. ભારે ધામધૂમ સાથે રાજપુત ચંદ્રસેને રાજભવનમાં પ્રવેશ કર્યો અને સાથે આણેલા રાજા શૈવાલની યથોચિત પ્રતિષ્ઠિત કરીને તેને પોતાના પિતા રાજા જયચંદ્રને સોંપી દીધો અને પિતાને સવિનય વિનંતિ કરતો ચંદ્રસેન બોલ્યો: હે દેવ ! રાજા શૈવાલ શત્રુ છે છતાં તેનામાં ભારે ગુણો છે તેથી તે અમારે સારુ એક ગુરુ સમાન છે માટે આપે પશુ તેની તરફ મહા-પ્રસાદભરી દષ્ટિ રાખવી ઉચિત છે. પોતાના પુત્ર ચંદ્રસેનની શૈવાલ તરફની આદરવૃત્તિ જાણીને રાજા જયચંદ્રે પશુ શૈવાલની તેના ગુણોને લીધે ભારે કદર કરી અને તેને સારી રીતે સન્માન આપી તેની ગાદી તેને પાછી સોંપી દીધી અને રાજા શૈવાલને પોતાને સ્થાને વળાવ્યો.

બુદ્ધિના ગુણો અને પરાક્રમને લીધે ચંદ્રસેન નાનો છતાં ગુણોને લીધે વડો છે માટે તેને તેના પિતાએ યુવરાજ પદે સ્થાપ્યો, અને તેના ભોગવટા માટે સારાં ગરાસ આપ્યો. મોટો ભાઈ વિજયચંદ્ર ભારે અપમાન પામેલો હતો તેથી તે એકલો જ રાત્રે રાજલખનથી બહાર નીકળી ગયો અને દેશાંતર લણી ઊપજ્યો. કેટલોક પ્રવાસ કર્યા પછી તે પોતાના પિતાના દેશની સીમા વટાવી ગયો અને પછી ત્યાં એક નાના ગામડામાં તે રહેવા લાગ્યો. એ ગામડાની પાસે આવેલા એક જીર્ણ બગીચામાં ઝાડની છાયા નીચે બેઠેલો તે વિજયચંદ્ર, એ બગીચાની ઉજ્જડતા જોઈને વિચાર કરવા લાગ્યો.

આ ઉજ્જડ બાગમાં આ તરફ જીર્ણ થઈ ગયેલાં અને ઘેરાવો ગુમાવી બેઠેલાં ઝાડો છે, આ બાગ પાણી વગરની વાવ છે, વળી આ તરફ કાત્યાયની દેવીનું મંદિર છે, જેનાં શિખરો ભાંગી ગયાં છે અને ધજા ખડી ગઈ છે. આ ગામમાં પણ વસેલાં બધાં કૂપો નાશ પામ્યાં છે. એમનાં નામનિશાન પણ જડતા નથી. અને ગામનાં બધાં ઘરો પણ પડીને પાદર થઈ ગયાં છે. આ ગામ અને બગીચો એ બન્નેનો યોગ જોઈને મને ઘણું સુખ થાય છે, કારણ કે અમે બન્ને એક સરખા છીએ. અર્થાત્ હું એક વાર તો ભારે અભિમાન-વાળો હતો તેની મારી અત્યારે આવી ખૂરી હાલત છે તેમજ આ ગામ અને બગીચો પણ એક વાર ઉન્નતિની ટોચે પહોંચેલાં હશે પણ અત્યારે તો તેની પણ મારી જેવી જ ખૂરી-જીર્ણ-હાલત છે.

થોડો વખત એ ગામમાં ગાળીને પછી પાછો તે વિજયચંદ્ર પ્રવાસે ઊપજ્યો અને ત્યાંથી ચાલતો ચાલતો તે, ઉદ્ધિયામણુ નામના દેશમાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં તેણે કીર્તિધર નામના તપસ્વીને જોયા અને તેની પાસે સાધુધર્મના બધા આચાર-વ્યવહારો સાંભળ્યા.

સાધુધર્મ, સંસારસમુદ્રમાં પડેલા જંતુઓને સંસાર તરવા માટે અદ્વિતીય હોડી જેવો છે, શિવમાર્ગ ઉપર પ્રવાસ કરવા માટે એક સાર્થવાહ જેવો છે અને અન્યાબાધ સુખના કારણરૂપ છે.

સાધુધર્મ સિવાય બીજો એકે ધર્મ અભ્યુદયસાધક નથી એમ હું સમજું છું, માટે બીજી બધી પ્રવૃત્તિઓને તણ દઈને ધન્ય-ભાગ્યવંત લોકોએ સાધુધર્મને પામવા માટે પ્રયત્ન કરવો ઘટે.

કદાચ રાજ્ય પણ પામી શકાય, ધનના ઢગલા પણ મેળવી શકાય અને ધારેલું સુખ પણ પામી શકાય અર્થાત્ એ બધું પામી શકાય પરંતુ અશુભ કર્મોનો નાશક અને શિવ-સુખનો પ્રાપક મુનિધર્મ પામવો ઘણું કઠણ છે. શરુ શરુમાં સુખ પમાડનારા હોવાથી રાજ્ય વગેરે બધા પદાર્થો આરંભમાં મધુ જેવા મધુર-રમણીય જણાય છે પરંતુ એ બધા પદાર્થો, અંતે વિવિધ દુઃખોને ઉપભવનારા હોવાથી વખાણવા લાયક નથી જ. શરુ શરુમાં, લીંબ-

હાનું ઔષધ કડવું લાગે છે પરંતુ પરિણામે તે કડવું ઔષધ પણ ભારે લાભ આપનારું નીવડે છે. તેવી જ રીતે મુનિધર્મ પણ શરુ શરુમાં કષ્ટકર જણાય છે, પરંતુ પરિણામે તે અત્યંત સુખ પમાડનારો નીવડે છે. જે પદાર્થ શરુઆતમાં મધુર જણાતો હોય અને પરિણામે વિરસ લાગ્યો હોય એવા પદાર્થને તણ દઈને જે પદાર્થ શરુઆતમાં ભલે કષ્ટકર જણાતો હોય પણ અંતે વિશેષ સુખ આપનારો હોય એવું જાણ્યું છતાં તેવા પદાર્થોના કોણુ પડિત સ્વીકાર નહીં કરે? આ રીતે મુનિધર્મને મહિમા સાંભળીને રાજપુત્ર વિજયચંદ્રના મનમાં સંસારના પ્રપંચરૂપ ગૃહવાસને તણ દેવાની વૃત્તિ થઈ અને તેણે, તે મુનિની પાસે પ્રવ્રજ્યાનો સ્વીકાર કર્યો. હવે તે વિજયચંદ્ર મુનિ, સ્વાધ્યાય અને ધર્માતુષ્ઠાનમાં રોકાઈ ગયો અને પોતાના ગુરુ સાથે ગ્રામગ્રામાંતરે વિહરવા લાગ્યો. પછી વખત જતાં તેની યોગ્યતા વધી જતાં ગુરુએ તેને યોગ્ય સમજીને પોતાની ગાદી ઉપર સ્થાપ્યો-એસાડ્યો. ગુરુએ પોતાની ગાદી સોંપ્યા પછી તે વિજયચંદ્ર મુનિને આ પ્રમાણે કહ્યું: હિ વત્સ ! આ આચાર્ય પદ, નિર્વાણરૂપ ધનને આપવાની આદતવાળું છે અર્થાત્ નિર્વાણ મેળવવા માટે અસાધારણ નિમિત્તરૂપ છે. તથા ગૌતમ વગેરે મોટા મોટા પ્રભાવશાળી મુનિઓએ તેને (આચાર્ય પદને) શોભાવેલું છે. તે રીતે શાસ્ત્રકારો આ આચાર્ય પદનો મહિમા બોલે છે. તને એ આચાર્યપદ સાંપડ્યું છે તો તું સર્વ પ્રકારે પ્રમાદને તણ દઈ શિષ્યોને સારણા, વારણા, ચોચણા, પડિચોચણા વગેરે પ્રકારે શાસિત કરતો રહેજે અને તેમને સિદ્ધાંતોની વાચનાઓ આપવા માટે નિરંતર તત્પર બનજે. વળી તું સુખશીલ વૃત્તિ રાખીને આચાર્યપદને જવાબદારીઓ પ્રમાણે વર્તતાં થોડો પણ ખેદ કોઈ પણ રીતે દાખવીશ નહીં. એમ કરીશ તો જ ઋણમોક્ષ છે અને શાસનની વૃદ્ધિ છે અર્થાત્ સંઘનું તારા ઉપર જે ઋણ છે તે ત્યારે જ ચૂકાવી શકાય. જ્યારે તું આચાર્યપદની જવાબદારીઓ બરાબર ધ્યાનમાં રાખીને વર્તે અને એમ કરે તો જ શાસનની પ્રભાવના થાય. આ રીતે પોતાના શિષ્ય વિજયચંદ્ર મુનિને બહુ પ્રકારે સમજાવીને તેના ગુરુએ સમેતશિખર નામના મહાપર્વતના શિખર ઉપર જઈ માસ સુધીનું પાદપોષગમન અનશન સ્વીકાર્યું અને તેઓ અંતે નિર્વાણના સુખને પામ્યા.

આચાર્ય વિજયચંદ્ર પણ ગામ, નગર, આકરો જ્યાં ખાણો છે તેવા જનવાસો તરફ વિહરવા લાગ્યો. તેણે કેટલાક દિવસ સુધી તો પોતાના શિષ્યોને લણાવવા ગણાવવાનું ચાલુ રાખ્યું. પછી તેને તે કાર્યમાં ખેદ થવા લાગ્યો અને તેથી તે ભાંગી ગયેલી મનોવૃત્તિવાળો બોલવા પણ ઈચ્છતો નથી. જ્યારે વૃદ્ધ સાધુઓ-સ્થવિરો લણાવવા માટે પ્રેરણા કરે છે ત્યારે તે કહે છે કે-આ લણીને ગળું સૂકવવાથી-કંઈશોષ કરવાથી શું ફાયદો છે? તમે તમારે લણવું તણ દઈને તપ તરફ રુચિ રાખો. શાસ્ત્રમાં પણ કહેલું છે કે- જે ક્રિયાવાળો છે-ક્રિયાઓ તરફ રુચિ ધરાવે છે, તે પડિત કહેવાય છે.” માટે તમે તપશ્વ-

ચાંની પ્રવૃત્તિ તરફ આદર વધારો. વળી, માસતુસ વગેરે જે મહામુનિઓ નિર્વાણને પામેલા છે તેઓ વળી શું ભણેલા હતા? આ પ્રકારે અનેક દષ્ટાંતો બતાવી અધ્યયન-અધ્યાપન તરફ અરુચિ બતાવતા તે વિજયચંદ્ર આચાર્યની તે સ્થવિરોએ ઉપેક્ષા કરી. પછી વખત જતાં એ આચાર્ય કાળધર્મ પામ્યો પરંતુ અધ્યયન-અધ્યાપન તરફ અરુચિ બતાવીને એ આચાર્ય જે જ્ઞાનાવરણીય વગેરે દુષ્કર્મ આંધ્યું હતું તેનું તેણે આલોચન-પ્રતિક્રમણ કે પ્રાયશ્ચિત્ત કયું નહીં અને એમ કરવાથી તે સંયમપાલક હતો છતાં નિર્વાણ વા સ્વર્ગની ઉત્તમ દશા નહીં મેળવી શક્યો પરંતુ કાળધર્મ પામીને એ સૌધર્મ નામના સ્વર્ગમાં દેવરૂપે જન્મ પામ્યો. ત્યાં દેવગતિમાં જન્મ પામી અને જીવન પૂરું કરી વળી ખીજે જન્મ પામ્યો. આ ખીજા જન્મમાં તે, પદ્મખંડ નામના નગરમાં ધનંજય નામના શેઠને ત્યાં શિવા નામની સ્ત્રીની કુક્ષિએ અવતર્યો અને ત્યાં તેનું નામ 'ધનશર્મ' પડ્યું. જ્યારે તે આઠ વરસની વય વટાવી ગયો ત્યારે તેને ભણવા બેસાડ્યો પરંતુ પૂર્વ ભવમાં ભણવા ભણાવવા તરફ સખત નફરત બતાવેલી હતી તેથી તેણે વધારે ગાઢ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ આંધ્યું હતું. તે જ્ઞાનમાં વિદ્ય કરવાના દોષને લીધે તેને એક અક્ષર પણ ચડ્યો જ નહીં. તે ઘણું માથું ધુણાવી ધુણાવીને ગોખતો હતો છતાં તેને હૈયે જરા પણ જ્ઞાન આબ્યું નહીં. ભણાવનારો ઉપાધ્યાય શિક્ષક પણ થાકી ગયો, અને આ છોકરો 'પત્થર' જેવો છે એમ બાણી શિક્ષકે પણ તેને તણ દીધો. પછી તેના પિતાએ તે છોકરા માટે ખીજે શિક્ષક રાખ્યો તો તે પણ તેને ભણાવી શક્યો નહીં અને એ રીતે તેના પિતાએ તેને સારું પાંચસે શિક્ષકો બદલ્યા છતાં તેમાંનો એક પણ શિક્ષક આ પત્થર જેવા છોકરાને લેશ પણ વિદ્યા શીખવી શક્યો નહીં. છેવટે પિતા પણ ખેદ પામી થાકી ગયો. છોકરાને વિદ્યા ચડે તે માટે ઔષધ વગેરેના ઉપચારો કરવા શરુ કર્યા પરંતુ તેથી છોકરાને કશો ફાયદો થયો નહીં. આટલું કર્યા પછી તેના પિતાએ મંત્ર-તંત્રના બહુનારાઓને એ છોકરા સંબંધે પૂછ્યું. તેમાંનાં એક જણે છોકરાના બાપને કહ્યું. અમુક ઠેકાણે એક વિશેષ પ્રકારની શક્તિવાળો તપસ્વી રહે છે માટે તેની પાસે જાઓ. પછી છોકરાનો બાપ ધનંજય શેઠ છોકરાને સાથે લઈ તે સાધુપુરુષની પાસે પહોંચ્યો. તપસ્વી સાધુને વંદન-નમન કરીને બેઠેલો ભક્તિપૂર્વક છોકરાનો બાપ બોલ્યો: હે ભગવન્ ! આ મારા છોકરાએ એવું શું કયું છે જેથી તે આવો પત્થર જેવો જડ થઈ ગયો છે. પછી તે તપસ્વી પુરુષે એ છોકરાના પૂર્વજન્મની હકીકત કહેતાં એણે પૂર્વજન્મમાં જ્ઞાનની જે ભારે આશાતના કરી હતી તે વર્ણવી દેખાડી અર્થાત્ એ તપસ્વીએ કહ્યું કે-આ છોકરો તેના આગલા જન્મમાં જ્યારે મનુષ્ય હતો ત્યારે જૈન આચાર્ય થયેલો અને તે વખતે ત્યાં તેણે પોતાના શિષ્યોને ભણાવા ભણાવવામાં ભારે કંટાળો આણેલો એટલું જ નહીં પણ ભણી ભણીને કંઠ સૂકવવાથી શો ફાયદો થવાનો છે? એવું એવું કહીને વિદ્યા પ્રત્યે ભારે

ઘૃણા કરેલી અને તેમ કરી તેણે જ્ઞાનોપાર્જનમાં જ ભારે વિદ્વ કરેલું, એથી જ કરીને આ છોકરો આ જન્મમાં પત્થર જેવો જડ થયેલો છે. આ વાત સાંભળીને ધનશર્મા નામના એ છોકરાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું એટલે તેને પોતાનો પૂર્વજન્મ સાંભર્યો. પછી તે સાધુને પગે પડ્યો અને કહેવા લાગ્યો: 'હે ભગવન્ ! તમે જે મારે માટે કહ્યું છે તે બરાબર છે અને હવે હું મારા એ દુષ્કર્મથી ભારે ભયભીત થયો છું. આ જ્ઞાનાન્તરાયના-જ્ઞાનમાં વિદ્વ કરવાના-પાપના ખાડામાંથી હું શી રીતે બહાર નીકળું ? મને તમે તે વિશેનો ઉપાય બતાવો.' એ તપસ્વી બોલ્યા:-હે સૌમ્ય ! સાંભળ, તારે એ માટે જે કાંઈ કરવાનું છે તે આ પ્રમાણે છે. જે કોઈ પ્રકારના દોષને લીધે સારા ભાવનો વિક્ષંસ થાય તે દોષને ટાળવા માટે એ દોષથી ઉલટી પ્રવૃત્તિ શરુ કરવી એ જ એક એ દોષનું પ્રાયશ્ચિત છે, અર્થાત્ કોઈ પણ દોષ ટાળવાનો અસાધારણ ઉપાય એ છે કે-એ દોષથી વિરુદ્ધ દિશામાં સન્માનપણે બળપૂર્વક પ્રયત્ન કરવો-એ વાત જ્ઞાનીઓએ કહેલી છે. તો તે જે વિદ્યાના દાનનો વિક્ષેપ કરેલો અને તેને લીધે તને જે આ જ્ઞાનાન્તરાય થયો છે તેના વિનાશનો ઉપાય વિદ્યાનું દાન છે અર્થાત્ તું વિદ્યાના દાન માટેના બને તેટલા પ્રબળ પ્રયત્નો કરે અને વિદ્યા તરફ વિશેષ અભિરુચિ રાખ એટલે આપોઆપ તારો આ જ્ઞાનાન્તરાય દોષ ઝરી જશે. વળી, તું પોતે વિશેષ જડતાવાળો છે એથી સાક્ષાત્ તારી જાતે જ્ઞાનનું દાન બની શકે એમ નથી તો પણ તું જ્ઞાનનું અને જ્ઞાનીઓનું બહુમાન કરવા મંડી જા અને જ્ઞાન તરફ તથા જ્ઞાનીઓ તરફ અભિરુચિ તથા આદરભાવવાળી દૃષ્ટિને વિશેષ કેળવ એટલે તારો દોષ આપોઆપ ઘટવા માંડશે.

જે લોકો વિદ્યાભ્યાસ કરતા હોય તેમને સારાં પુસ્તકો અને સારી પોથીઓ પૂરી પાડી જ્ઞાનપ્રાપ્તિમાં સહાયતા કરવી તેમજ એવા જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરનારાઓને ઔષધ, વસ્ત્ર, અન્ન, નિવાસસ્થાન વગેરે આપીને સહાય કરવી એ બધું, જ્ઞાનને વધારનારું દાન છે.

આ વાત સાંભળીને એ ' ધનશર્મા ' મહાત્માને પોતાના પૂર્વભવમાં પોતે કરેલી જ્ઞાનવિદ્યાતની પ્રવૃત્તિનો ભારે પશ્ચાત્તાપ થયો અને હવેથી તે જ્ઞાન અને જ્ઞાનીઓ તરફ વિશેષ આદર રાખવા લાગ્યો તથા જેમ જ્ઞાનનો પ્રચાર થાય અને જ્ઞાનીઓનો વિશેષ આદર થાય તેવી પ્રબળ પ્રવૃત્તિ તરફ પોતાના બધા પ્રયત્નો કરવા લાગ્યો. ત્યારપછી એ ' ધનશર્મા ' મનુષ્યનો ભવ પૂરો કરી અને સૌધર્મ નામના સ્વર્ગમાં દેવપણું સુખ અનુભવી વળી પાછો મનુષ્યના જન્મમાં સુકુલમાં અવતાર પામ્યો, અને ત્યાં તેનું નામ ' ધનદત્ત ' પડ્યું. ધનદત્તના અવતારમાં પણ તેને સારી રીતે ભણતાં છતાંય

એક અક્ષર જેટલી પણ વિદ્યા ન ચડી, કારણ કે હજી સુધી તેણે પૂર્વ કરેલા વિદ્યા-વિદ્યાતનથી થયેલો જ્ઞાનાંતરાયનો તેનો દોષ તદ્દન ટળી ગયો ન હતો. આ પરિસ્થિતિમાં વૈરાગ્ય માર્ગ ઉપર ચડેલા એ ધનદત્તને પોતાને એક અક્ષર પણ નથી ચડતો. તેના કારણ સંબંધે ભારે ઈહાપોહ-વિચારણા ઉપર વિચારણા-થયો અને તેમ થતાં તેને પોતાનો પૂર્વભવ યાદ આવી ગયો અને સાથે જ પોતે પૂર્વભવમાં વિદ્યાનો જે દ્રોહ કર્યો હતો તે પણ યાદ આવ્યો. આથી તે પહેલાંની પેઠે એટલે “ ધનશર્મ ” ના અવતારમાં કરેલું હતું તેમ, જે લોકો પાઠનપાઠનમાં નિરંતર ઉદ્યમી હતા તેમને પુસ્તકો, અન્ન, વસ્ત્ર, રહેઠાણ વગેરેની સહાયતા કરીને જ્ઞાન દાનની તથા જ્ઞાન તરફની પોતાની વધતી જતી રુચિને લીધે જ્ઞાનીઓના બહુમાનની સવિશેષ પ્રવૃત્તિ કરવા લાગ્યો. મહાનુભાવ ધનદત્તનો દોષ, તેનો સંવેગરંગ વધતો જતો હોવાથી, દુઃકૃતની વારંવાર ગર્હા કરવાને લીધે અને જ્ઞાનદાન વગેરેની શુભ પ્રવૃત્તિમાં મન, વચન અને શરીરદ્વારા તત્પરતા દાખવવાને કારણે દૂર ધર્ષ ગયેલો અર્થાત્ નિંદનીય એવું તેણે જન્માંતરમાં ઉપાજેલું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તેની ઉક્ત પ્રકારે શુભ પ્રવૃત્તિઓને લીધે દૂર ધર્ષ ગયું. તેણે હવે પ્રમજ્યા સ્વીકારી, અંગ તથા ઉપાંગ સહિત બધા સિદ્ધાંતોને તે સુખેથી ભણી ગયો અને તેને પોતાનો પૂર્વજન્મ યાદ આવેલો હતો તેથી ખીબ લગ્યોને માટે એ મહાનુભાવ ધનદત્ત વિશેષ આદરણીય બન્યો. હવે તે, મુનિ તથા પછી જ્ઞાનનું દાન કરવા તરફ જ મચ્યો રહે છે અને તે બાબત એ લેશ પણ પ્રમાદ-આળસ કરતો નથી. આવી રીતે સ્વાધ્યાય, પઠનપાઠન વગેરે જ્ઞાનદાનની પ્રવૃત્તિ કરતાં કરતાં તેના જ્ઞાનાવરણીય બધાં આત્મઘાતી કર્મો તદ્દન હણાઈ ગયાં-નાશ પામ્યાં અને તે ઉત્તમ એવા કેવળજ્ઞાનને પામ્યો. જે જગ્યાએ તે ધનદત્ત મુનિએ કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું તે જગ્યાએ અને તેની આસપાસ રહેનારા દેવોએ ધનદત્ત કેવળીનો, તેને કેવળજ્ઞાનનો લાભ થયો તેથી ભારે મહિમા કર્યો અને સોનાની ભારે ખીલેલી પાંખડીઓવાળું એક કમળ બનાવ્યું. તે કમળ ઉપર ખેઠેલ મહાનુભાવ કેવળી સંસારી જીવોને શાંતિ પમાડવાને માટે ઉપદેશ દેવા લાગ્યા. જેમકે સંયમધર્મ માટે પ્રબળ પ્રયત્ન કરનારા યતિઓને જ આ જગતમાં અખંડ સુખ હોય છે. દુઃખના કારણરૂપ અને આત્મસુખના વિરોધક જે જે પદાર્થો વિદ્યમાન હોય છે તે બધાઓને યતિજનોએ તજી દીધેલા હોય છે તેથી જ તેઓ અખંડ સુખને માણી શકે છે. જેને એ વિષેનું ઊંડું જ્ઞાન હોય છે, વળી, એવું ઊંડું જ્ઞાન તે જ મેળવી શકે છે જેણે ઘણું ઘણું જ્ઞાનદાન, જ્ઞાનપ્રચાર અને જ્ઞાન તથા જ્ઞાનીઓ પ્રત્યે અભિરુચિ બતાવી-એવી બધી સત્પ્રવૃત્તિઓ કરેલી હોય છે. જે મનુષ્ય, વ્યાખ્યાન અને વાચનાની પ્રવૃત્તિમાં અર્થાત્ શાસ્ત્રશ્રવણ અને શાસ્ત્રવાચનની પ્રવૃત્તિમાં ઉદ્યમી હોય છે તેને ભણાવવું વા સમબલવું એનું નામ જ્ઞાનદાન અને તે માટે તેને ઉત્સાહિત કરવો અને જ્ઞાનની પોષક

તથા ઉત્તેજક સામગ્રીઓ તેને પૂરી પાડવી એ પણ એક પ્રકારનું જ્ઞાનદાન છે. વળી, જે લોકો સારાં શાસ્ત્રોને લખ્યતાં લખ્યતાં ભાંગી પડયા હોય છે અર્થાત્ કંટાળી ગયા હોય છે તેમને સત્શાસ્ત્રના જ્ઞાનશુભ્ય માટે તત્પરતા બતાવનારા જે જ્ઞાનરુચિ મહાનુભાવો હોય છે તેમની વારંવાર વિશેષ પ્રશંસા કરનારાઓ એ બંને પ્રકારના મહાનુભાવો પણ એક પ્રકારનું જ્ઞાનદાન જ કરે છે. હે ભગ્યો ! આ માટે શું વધારે કહેવાય ? પરંતુ જ્ઞાનદાન અને જ્ઞાનનું અદાન એટલે જ્ઞાનવિરોધી પ્રવૃત્તિ એ બંનેનું ક્ષણ મેં પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું છે. તે બાણીને તમે તમને જે ઉચિત સમજાય તે પ્રવૃત્તિ કરવા લાગો. આ સાંભળીને લોકોએ કહ્યું: તો હે ભગવન્ ! આપ આપનું જ ચરિત્ર વર્ણવી બતાવો. પછી ધનદત્ત કેવળીએ જે ચરિત્ર જેમ પોતે નજરે દીઠેલું અને જેમ પોતે પ્રત્યક્ષ અનુભવેલું તેમ બધું કહી બતાવ્યું, માટે જે જ્ઞાનદાનને શાસ્ત્રોએ વખાણેલું છે, કુશલ પુરુષોએ ઉપદેશેલું છે અને જેનું ક્ષણ પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે એવું જ્ઞાનદાન હે લોકો ! તમે નિરંતર કર્યા કરો અને એવું જ જ્ઞાનદાન, બધી સિદ્ધિઓ મેળવવાનું મહાસાધન છે.

જે કે બીજા પણ એવી અનેક સત્પ્રવૃત્તિઓ છે જેનાથી આત્માની જડતા સર્વ પ્રકારે ટળી જાય છે તો પણ તે બધી સત્-પ્રવૃત્તિઓમાં જ્ઞાનદાન જ ભારે પ્રશંસનીય છે, કારણ કે શાસ્ત્રમાં તેની (જ્ઞાનદાનની) વિશેષ પ્રતિષ્ઠા છે અથવા જ્ઞાનદાનનો સીધો સંબંધ સત્શાસ્ત્રો સાથે છે અને જ્ઞાનદાન જ એક એવું દાન છે કે જે આત્માને નિરંતર લાભ પહોંચાડ્યા જ કરે છે, માટે જ્ઞાનદાન જ શ્રેષ્ઠતમ છે. શ્રી જિનેશ્વર ભગવંત કેવળજ્ઞાની હોવા છતાં જે તેમનામાં ઉપદેશશક્તિ ન હોય તો તેઓ લોકોને તૃષ્ણુરહિત થવાની પ્રેરણા-સૂચના કરી શકતા નથી અર્થાત્ જ્ઞાન હોય તો જ ઉપદેશ દેવાની આવડત આવે છે તેથી જ્ઞાનદાન એવું ઉત્તમોત્તમ છે કે તેની સરખામણી કોની સાથે થઈ શકે ? માણસ કદ્રુપો પણ હોય, બોલતાં પણ બરાબર ન આવડતું હોય, ક્રાંતિ વગરનો પણ હોય, દરિયાપેટા પણ ન હોય અર્થાત્ મનમાં કાંઈ ન સંઘરી શકે એવો બડબડિયો પણ હોય, રાગી પણ હોય અને અપલક્ષણોવાળો પણ હોય છતાં જે તે જ્ઞાની હોય તો તેની તરફ લોકો 'શુરુ' સમજીને નમ્રપણે માથું નમાવે છે, એ બધો માત્ર જ્ઞાનના એક જ છાંટાના દાનનો ચમત્કાર છે એમ મોટા મોટા મહાનુભાવોએ કહેલું છે. આ પ્રકારે એ ધનદત્ત કેવળી મુનિએ પોતાના પૂર્વજનો વૃત્તાંત વર્ણવી બતાવ્યો અને તે દ્વારા જ્ઞાનના દાનનો મહિમા સ્પષ્ટપણે સમજવી લોકોને જ્ઞાનદાન માટે વિશેષ પ્રેરણા કરી અને દેશના પૂરી કરી પછી દેવ અને મનુષ્યોમાં પૂજાને પામેલા એ મુનીંદ્ર પોતે ગામગામમાંતરે વિહરવા લાગ્યા.

એ રીતે શ્રી કથારત્ન કૌશમાં જ્ઞાનદાનના વિચારના પ્રકરણમાં એ સંબંધે ધનદત્તની કથા પૂરી થઈ.

══════ અભયદાન સંબંધે જયરાજર્ષિનું કથાનક. ══════

(કથા ૧૭ મી)

હેલાં જ, દાન વિષે કહેતાં ‘અભયદાન’ સંબંધે પણ કહેવાઈ ગયું છે. પ્રસ્તુતમાં અભયદાનનું સ્વરૂપ અને રૂળ વર્ણવવા માટે સંક્ષેપથી કહું છું. પૃથ્વી-કાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય.—એ પાંચ સ્થાવર જીવોની અને એ ઇન્દ્રિયવાળા એ ચાર ત્રસ જીવોની અર્થાત્ એ નવે પ્રકારના જીવોની રક્ષા તેનું નામ ‘અભયદાન.’ બધા જીવો સુખને જ ઇચ્છે છે. બધા જીવો સદાકાળ જીવવાની વૃત્તિવાળા છે, બધા જીવોને વેદના થાય છે અને બધાય જીવો મરણના ભયથી ડરનારા છે. ખાસ વાત એ છે કે—પોતપોતાના કર્મ પ્રમાણે શક્તિ, શરીર, રૂપ અને આકૃતિ પામેલા એવા વિવિધ યોનિઓમાં જન્મ પામી પૃથક્ પૃથક્ ચેતન્ય ધરાવતા એ બધા જીવો એક બીજાથી તદ્દન ભુદા છે. જે માનવ, એ બધા જીવોની રક્ષા કરવા તત્પર હોય—એ બધા જીવોને અભયદાન દેવાના મનવાળો હોય તેણે એ જીવો સાથે સંઘર્ષણ, સંઘટ્ટન થાય એવો શોડા પણ ઉપદ્રવ તણ દેવો. જે પ્રાણીનું મરણ તદ્દન પાસે હોય—જે મરવાની તૈયારીમાં જ હોય તેને કોઈ આખીય પૃથ્વી દાનમાં આપી દે તો પણ તેને તેટલો સંતોષ થતો નથી જેટલો સંતોષ તેને પોતે બચી જવાથી, તેને ‘અભય’ મળવાથી થાય છે. મોતના ભયથી થરથર કંપતા પ્રાણિયો પોતાના કુલના આચારની પણ અવજ્ઞા કરે છે. અરે ! એઓ મોતથી બચવા માટે બીજું પણ શું શું નથી કરતા ? કોઈની ગુલામી પણ કરે છે અને અંડાળના ઘરે રહેવાનું પણ સ્વીકારે છે. એવા મોતના ભયથી ગભરાયેલા, દીનતાપૂર્વક કરગરે છે, દીનતાપૂર્વક ધૂણે છે, પડે છે અને વેગથી ભાગે છે—મરણના ભયથી કાયર બની ગયેલા પ્રાણીઓ પોતાના બચાવ માટે શું શું નથી કરતા ? આમ છે માટે જ એવા ભયભીતોનું રક્ષણ કરવું એ ઉત્તમ ધર્મ છે. બહુ ત્યાગ કરવો, સુપ્રશસ્ત તીર્થોમાં જઈને દાન આપવું એવાં એવાં બીજાં ધર્મકૃત્યો કરતાં ય ભયભીતોની રક્ષા કરવાનો ધર્મ વધારે ઉત્તમ છે એમ ભિક્ષુઓ કહે છે. વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખોને લીધે સંતાપ પામેલા જીવોને જે અભયદાન આપે—શાંતિ પમાડે—તે, ‘જયરાજર્ષિ’ની પેઠે વિજયલક્ષ્મીને વરે છે અને નિર્વાણને પણ ચોક્કસ મેળવે છે. તે ‘જયરાજર્ષિ’ની કથા આ પ્રમાણે છે.

જંબૂદ્વીપમાં તિલક સમાન એવા ભારતવર્ષના મુકુટમણિ જેવું ‘વિજયવર્ધન’ નામે નગર છે. દ્વારકા નગરીમાં તો એક જ પુરુષોત્તમ-કૃષ્ણ—છે, ત્યારે ‘વિજયવર્ધન’ નગર, જ્યાં ત્યાં ભમતા અનેક પુરુષોત્તમો—ઉત્તમ પુરુષો—થી વિરાજિત છે. જાણે કે વળી એ નગર સમસ્ત જીવલોકરૂપ મહાલયનો વિજયધ્વજપટ ન હોય અને ધર્મમાર્ગનું ઉત્પત્તિ-સ્થાન ન હોય એવું શોભાયમાન છે. ખીલેલાં કોમળ કુમુદ્ગની સરખી દેહપ્રભાને લીધે

ચંદ્ર કરતાં પણ ચઢિયાતો, રાગરંગમાં વાગતાં ઉત્તમ પટહ, મૃદંગ, ઝાલર વગેરે વાજા-
ઓનો અવાજ સાંભળી જેના શત્રુઓ ભયભીત થઈ શૂન્ય થઈ ગયા છે એવો અને જેનો
આસપાસ વારાંગનાઓ હાવભાવ સાથે ચામરો વીંઝી રહી છે અને તેમ કરી જેનો વૈભવ-
વિસ્તાર સૂચવી રહી છે એવો 'જયસુન્દર' નામે એ નગરનો રાજા છે. યુવતીનાં બધાં
લક્ષણો જેનાં શરીરમાં ઝળકી રહ્યાં છે એવી વિજયવંતી નામે એ રાજાની ભાર્યા છે.
યુવરાજ લક્ષ્મીના તિલક જેવો તેમને ભુવનચંદ્ર નામે પુત્ર છે. શેઠનો પુત્ર શંખ, પુરા-
હિતનો પુત્ર અર્જુન અને સેનાપતિનો પુત્ર સોમ એ ત્રણ રાજપુત્ર ભુવનચંદ્રના મિત્રો
હતા. એ ત્રણ બાલમિત્રો સાથે રહેતો રાજપુત્ર ભુવનચંદ્ર, નિરંકુશ હાથીની પેઠે આમતેમ
કરતો સ્વચ્છંદપણે વિલાસ કરતો વખત વીતાવે છે.

એ રાજપુત્ર ખીજે કોઈ વખતે પોતાના મિત્રોને લઈને નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં
ફીડા કરવા ગયો, ત્યાં તેણે અનેક દેશોમાં પ્રવાસ કરવાને લીધે અનેક ભાષાઓનો જાણ-
નારો તથા વિવિધ પ્રકારના વેશપરિધાનમાં નિપુણ અને વિચિત્ર મંત્ર, તંત્ર, વિજ્ઞાનમાં
નિપુણ એવો 'નાણકરંડ' નામે કાપાલિક મુનિને દીઠો. રાજપુત્રે વિશેષ આદરથી તે
કાપાલિકને પ્રણામ કર્યા અને 'પાતાલકન્યાનો સ્વામી થા' એવો આશીર્વાદ એ કાપા-
લિકે પાસે ખેંઠેલા રાજપુત્રને આપ્યો. રાજપુત્રે વિસ્મય સાથે કહ્યું:—હે ભગવન્ ! પાતાલ-
કન્યાઓ ક્યાં થતી હશે ? તે મળે શી રીતે ? કાપાલિક બોલ્યો: હે રાજપુત્ર ! સાંભળ.

વિંધ્યગિરિની તળાટીમાં વિજયકુંડ નામે ઉદ્યાન છે. તેની વચ્ચેવચ જમણી બાજુ
આવેલા સુવેલ નામના યક્ષના મંદિરની ભીંત તરફ પદ્મના આકારની એક શિલા છે તેને
દૂર ખસેડીને ત્યાં 'કેયૂર' નામનું એક મોટું વિવર-ભોંયરું છે. તેમાં પ્રવેશ કરવો. એક
જ કોશ તેમાં આગળ ચાલતાં ઘણા જ સુંદર અવયવોવાળી-સર્વાંગે મનોહર, જેમની
આંખના લાવણ્ય પાસે હરણીઓની આંખોનું લાવણ્ય કશા હિસાબમાં નથી એવી સુંદર
આંખોવાળી અને રૂપે તથા સૌભાગ્યે રતિ-રંભાને પણ ટપી જાય એવી યક્ષકન્યાઓ સાક્ષાત્
નજરે દેખાય છે. ત્યાં જનારા, અસાધારણ સાહસને લીધે વિજય લક્ષ્મીને વરનારા, પોતાના
અનોખમ પરાક્રમવડે પૃથ્વીમંડળને તાબે કરનારા, શરીર ઉપર અકવર્તીના લક્ષણોને ધારણ
કરનારા એવા તમારા જેવા રાજાઓના અસાધારણ પ્રબળ પુણ્યબળને લીધે તે યક્ષકન્યા-
ઓનાં હૃદયો તમારા તરફ ખેંચાય છે અને છેવટે તેણીઓ ગૃહિણીઓ થઈ રહે છે.

આ હકીકત, પેલા કાપાલિક પાસેથી સાંભળીને તે રાજપુત્ર અને તેના મિત્રો વિસ્મય
પામ્યા. રાજપુત્રનું મન તે કન્યાઓને મેળવવા મારે તલપાપડ થઈ ગયું. મોઢા ઉપરનો
વિકાર કોઈ ન જાણી જાય તેમ જરાક રોકીને અને થોડો વખત આડીઅવળી વાતોમાં
વીતાવીને રાજપુત્ર પોતાને ઘેર ગયો. ઘરે ગયેલો છતાં તેનું—રાજપુત્રનું મન તો પેલી પાતાલ-

કન્યાઓની જ હકીકતમાં તક્ષીન થઈ ગયું છે. તેને જ ચિંતવતો તે કેમ બાણે ઊઘતો ન હોય વા પરવશ ન પડી ગયો હોય એવો દેખાવા લાગ્યો. તેની એવી સ્થિતિમાં મિત્રોએ તેને પૂછ્યું: રાજપુત્ર ! બાણે અણમનો હો એવો આમ કેમ જણાય છે, તારા પોતાના શરીર ઉપર પણ કેમ ખીભય છે ? શું પેલા કાપાલિકે બનાવી કાઢેલું એ પાતાલકન્યાઓનું વૃત્તાંત સાંભરી ગયું છે ? અરે ભાઈ ! એવા ફક્ત મૂઠ્ઠા લોકોને લલચાવે એવા તડાકાઓ સાંભળી વિજ્ઞ એવો તું પણ આમ ઘેલા જેવો થઈ ગયો છે, એ એક આશ્ચર્ય છે. રાજપુત્ર બોલ્યો: શું તેં એ કાપાલિકે ગપ્પું જ મારેલું ? તે મહાનુભાવને એવું ખોટું બોલવાનું શું પ્રયોજન ?

જેને કાંઈ લાલચ હોય વા સ્વાર્થ માટે કાંઈ લેવુંદેવું હોય એવો આસક્ત માણસ ખોટું પણ બોલે એ માની શકાય, પરંતુ માત્ર ભભૂતિ અને હાડકાંથી સંતોષ રાખતા એવા એ કાપાલિકને ખોટું બોલવાનું શું કામ ? જુઓ તો ખરા, ડોઢડાહ્યા લોકો બંતે બેચેલી હકીકત ઉપર પણ પોતાની તરંગી ભાષાવડે અનેક પ્રકારના કુતકોં કરી શંકા લાવે છે.

રાજપુત્રને આમ કહેતો બેઠાં પરમાર્થને સમજનાર મિત્રવર્ગ ચૂપ રહ્યો. હવે એક વાર રાજપુત્ર પોતે એકલો પેલા કાપાલિક પાસે ગયો. તે બંને વચ્ચે પરસ્પર ગોઠી થઈ. પ્રસંગ મળતાં જ રાજપુત્રે કાપાલિકને પૂછ્યું: હે ભગવન્ ! પેલા આપે કહેલા લોચરામાં કેવી રીતે પેસી શકાય ? વા એ પાતાલકન્યાઓને શી રીતે મેળવી શકાય ? મારું મન એ માટે ભારે આતુર બની ગયું છે તેથી એ કન્યાઓને મેળવ્યા વિના અહીં રહેતાં મને હમણાં હમણાં જરાય ચેન પડતું નથી, તો હવે મારે માટે શું કરવું ઉચિત છે ? કાપાલિક બોલ્યો:—રાજપુત્ર ! બહુ બડબડાટ કર્યેથી શું ? થોડા જ દિવસમાં તારું ધાયું કામ સિદ્ધ કરી આપીને તારું કુતૂહલ ન શમાવી દઉં તો મારું નામ પણ ન રાખું અર્થાત મારું નામ પણ ફેરવી નાખું. માત્ર ' માંગલિક કાર્યોમાં ઘણાં વિદ્યો નડે છે. ' એ લોકપ્રવાદ પ્રસિદ્ધ છે, માટે તું તે તરફ—વિવર તરફ જવા માટે ખૂબ તૈયારી કર.

' તૈયાર થાઉં છું. ' એમ કહીને રાજપુત્ર પોતાને ઘરે પહોંચ્યો. એકાંતમાં પોતાના મિત્રોને આદરપૂર્વક બોલાવ્યા અને તેમની સાથે સાદર વાત કરી. ભો ભો મિત્રો ! કાપાલિકના કથન ઉપર તમે શા માટે અવિશ્વાસ કરો છો ? તે સંબંધે શા માટે કલ્પનાઓનું બાણું ઊભું કરો છો ? તમે બધી રીતે મારા સહાયક બનો. હું પાતાલ તરફ જવા માટે તૈયાર થયો છું. રાજપુત્રનો આગ્રહ બેઠાં મિત્રોએ તેની વાત સ્વીકારી. પોતાની પાતાલયાત્રા સંબંધે રાજા વગેરેને કાંઈ પણ વાત કીધા કારવ્યા વિના જ રાજપુત્ર અને તેના ત્રણ મિત્રો પોતાનો વેશ બદલાવીને રાત્રે તે કાપાલિકની સાથે નીકળી પડ્યા. તેઓ જરાક આગળ ચાલ્યા કે અપશુકન થયા:

એ વખતે વંદોળિયો ઊઠવાથી-તેથી ઊઠેલી રજને લીધે સૂર્યનું બિંબ મહામુશીબતે ખરાખર દેખી શકતું નથી, ગગનમાં હાથીના ઘાટનાં વાદળાં ચડ્યાં, દિશાઓમાં પ્રતિકૂળ પવન વાવા લાગ્યો અને શકુનો બધાં ઊલટાં જ થયાં, મનનો ઉત્સાહ ભાંગી ગયો અને યગ લથડિયાં લેવા લાગ્યા.

આમ અપશકુનો જોઈને મિત્રોએ રાજપુત્રને કહ્યું: હમણું પ્રયાણ કરવું ઉચિત નથી તો પાંછા વળો. વળી બીજે પ્રસંગે પ્રસ્થાન થઈ શકશે. કાપાલિક બોલ્યો: ભો ભો! આમ કેમ બ્યાકુળ થઈ ગયા? તમે ખરી વાત જ જાણુતા નથી. પાતાલયાત્રા વખતે આવાં જ શકુનો ઈષ્ટસિદ્ધિને સૂચવે છે એવો કલ્પનો પરમાર્થ છે. કદાચ તમોને વહેમ પડતો હોય તો આ અપશકુનો મારા ઉપર પડો-મને નહો. તમે તો વહેમ વગર ચાલ્યા આવો. મિત્રો રાજપુત્રને અનુસરનારા હતા તેથી રાજપુત્રની પાછળ પાછળ તેઓ પણ ચાલ્યા. ચાલતાં ચાલતાં કેટલોક વખત પસાર થતાં તે બધા વિંધ્યાગિરિની તળાટીમાં પહોંચ્યા.

જ્યાં હરણું અને જંગલી પાડાઓ કર્યા કરે છે, ઘણા સિંહો રખજ્યા કરે છે, મોટા મોટા સર્પો સરકયા કરે છે, વરાહો ઘર ઘર બોલ્યા કરે છે, હાથીઓ ગુલગુલાટે છે અને દીપડાઓ ત્રાહો નાખ્યા કરે છે એવા અનેક પ્રકારના હિંસક પ્રાણીઓથી ભરેલા એ દુર્ગમ પહાડ સુધી પહોંચી પછી વિંધ્યાચલની મધ્યમાં પેઠા.

ત્યાં પણ ચાલતાં ચાલતાં પેલું યક્ષમંદિર આવ્યું. તેઓએ એ યક્ષમંદિરને દીકું. યગ ધોઈને એ બધા યક્ષમંદિરની અંદર પેઠા. કમળ વગેરે અનેક જાતનાં ફૂલોવડે યક્ષને પૂજ્યો અને બધાએ આદરપૂર્વક પ્રણામ કર્યા. જ્યારે સંધ્યા થવા આવી ત્યારે પાસેના ગોકુળમાંથી એ કાપાલિકે ચાર બોકડાને આણ્યાં, બીજી પણ પૂજની સાધન-સામગ્રી તૈયાર કરી. એ રાજપુત્ર વગેરે ચાર જણાને અને ચાર બોકડાને એક સાથે નવરાત્રી અને યથોચિત રીતે અંદનનાં છાંટણું છાંટી તે બધાને શણગાર્યાં. પછી કાપાલિકે, તે રાજપુત્ર વગેરેને કહ્યું: ભો! ભો! તમે અનુક્રમે એક એક બોકડાને મારી પાસે લાવો, આ યક્ષની સામે બોકડાઓનો ભોગ આપી દેવપૂજ કરી પછી પેલા ભોંયરાનું બારણું ઊઘાડીએ. પછી, કાપાલિકના મનનો ખરો અભિપ્રાય જાણ્યા વિના, બોકડાઓની સાથે પોતાનો પણ ભોગ આપવાનો છે એ હકીકત સમજ્યા વિના અને પોતાના જાગ્યના સ્વચ્છંદ ખેલનો વિચાર કર્યા વિના જ તે રાજપુત્રે અને તેમના મિત્રોએ જે ક્રમે કાપાલિકે બોકડા લાવવાનું કહ્યું હતું ખરાખર તે જ રીતે અને તે જ ક્રમે એ બધું કર્યું. ફક્ત શેઠના ઊંકરોને એ વખતે દયા આવી જતાં તેણે કાપાલિકનું કહેવું ન માન્યું. એ શેઠના ઊંકરોને કાપાલિકે ઘણી ઘણી રીતે સમજાવ્યો: “પણ અતિ આદર ઘણી વખત વહેમને વધારે છે.” એ ન્યાયે જ્યારે કાપાલિક શેઠના ઊંકરો પાસે કાલાવાલા કરવા લાગ્યો ત્યારે તેને એના કહેવા ઉપર વહેમ

પડ્યો અને તેથી શેઠના ઊકરાએ એ કાપાલિકતું કહેણુ હરગીજ ન માન્યું. પછી પોતાના મંત્રની સિદ્ધિ માટે થોલી જઈને એક બોકડા અને શેઠનો પુત્ર એ બેને ઊંડી દહને બીબ ત્રણે બોકડા તથા રાજપુત્ર, પુરાહિતપુત્ર અને સેનાપતિપુત્ર એ ત્રણે જણને કાપાલિકે મારી નાખ્યા. એ રીતે રાજપુત્ર વગેરેનાં માથા વધેરીને કાપાલિકે પૂબનો વિધિ પૂરા કર્યો અને પછી તે, શેઠના ઊકરાને પરાણે મારવા ઉઠ્યો. એટલામાં પેલો યજ્ઞ બોલ્યો—અરે દુષ્ટ કાપાલિક ! જેણે તારા કહેવા પ્રમાણે નહીં કરીને આ બોકડાનો વધ ન થવા દીધો એવા આ રંક શેઠસૂતુને તું બે હણીશ તો એ ચોક્કસ છે કે તું આજે હતો ન હતો થઈ જઈશ. પછી કાપાલિકે એ શેઠપુત્રને ઊંડી દીધો. ત્યારબાદ હે અધમ પાપી પાખંડી ! આ પ્રકારના રાજપુત્ર વગેરે રત્ન જેવા ત્રણ પુરુષોને હણીને તું કેટલુંક વધારે જીવવાનો હતો ? હે મારા પરમ હિતૈષી રાજપુત્ર ! હા, સકલ શુભતા નિધાન ! તું શા માટે વ્યર્થ રીતે મરણ પામ્યો ? ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે વિલાપ કરતો અને ‘બહુ પોતાને નવો અવતાર મળ્યો છે.’ એ રીતે માનતો તે શ્રેષ્ઠિસુત, તે સ્થાનેથી લાગ્યો. વિંધની સીમાઓ વટાવી જઈ કોઈ એક ગામમાં આવીને રહ્યો. ત્યાં તેને પોતાના મિત્ર-રાજપુત્રાદિક સાંભરી આવતાં વળી ભારે શોક થયો. ત્યાં તેને તેતું મૃતકૃત્ય-આરમ્બ વગેરે ક્યું અને પછી તે ગામમાં એ, કેટલાક દિવસ રહ્યો. ‘હું પાછો ફરીને રાજ વગેરે શી રીતે મોહું દેખાડીશ ?’ ‘અથવા શું કહીશ ?’ એમ વિચારીને તે પૂર્વદિશા લાણી ચાલવા લાગ્યો.

ચાલતાં ચાલતાં માર્ગમાં એને પ્રવ્રજ્યા લેવાની વૃત્તિવાળો અને પ્રવ્રજ્યા લેવા માટે ગુરુ પાસે જતો ‘સુમેહ’ નામનો શ્રાવક ભેગો થઈ ગયો. એ બન્નેની વચ્ચે પરસ્પર વાતચીત થઈ અને એ રીતે રાજ ને રાજ વાતચિત કરતાં કરતાં બન્ને વચ્ચે સ્નેહ પણ બની ગયો. એક વાર સુમેહે તેને પૂછ્યું: હે ભદ્ર ! તું શા માટે ઉદાસ જેવો દેખાય છે ? કહેવાતું છાતું ન રાખવાતું હોય તો જરૂર કહે. પછી આંસુઓવડે લીંબયેલી આંખો સાથે તેણે પોતાના મિત્ર રાજપુત્ર વગેરેનો વધ થયાના ખબર કહી સંભળાવ્યા. શ્રાવકે કહ્યું: તેં પેલા બોકડાને બચાવ્યો તેના પુણ્યના કલ્પવૃક્ષતું ફળ તને આ લોકમાં જ મળી ગયું. નહીં તો તું પણ તારા રાજપુત્ર વગેરે મિત્રોની જેમ તે વખતે જ વધેરાઈ બત. નજરોનજર ફળ દેખાય છે ત્યાં પણ બીબું કાંઈ કહેવાતું બાકી રહે ખરું ? ખરી વાત એ છે કે જીવતા હોઈએ તો બધું સારું લાગે છે, નહીં તો કાંઈ નથી. કહ્યું છે કે—

દિવ્ય વિલેપન, આભૂષણ, શયન, આસન, વસ્ત્ર, ભાત ભાતનાં ભોજન, તંબોળ, ફૂલ, સુંવાળી લાગે એવી પથારી, ઉત્તમ ઘર, ગાનતાન અને અત્યંત મનોહર રૂપવાળી સ્ત્રીનાં કટાક્ષબાણ, એ બધી વિલાસની સામગ્રી પણ, જે મરવાની અણી ઉપર છે તેને થોડો પણ સતોષ આપી શકતી નથી. આમ છે માટે જ આગમના રહસ્યને સમજનારા જ્ઞાની-

ઓએ, એ સંબંધે ચોરનું ઉદાહરણ કહી બતાવ્યું છે. શેઠનો છોકરો બોલ્યો: ચોરનું ઉદાહરણ શું છે ? તે મને કહી સંભળાવ. સુમેહ બોલ્યો: સાંભળ,

વસંતપુર નગરનો રાજા જિતશત્રુ પોતાની પટ્ટરાણીઓ સાથે ઝરુખામાં બેઠા બેઠા બધું જોઈ રહ્યો છે. બરાબર તે જ વખતે એતરના ઝાંપા પાસે જ કોટવાળે એક નવ-જવાનને ચોરી કરતો પકડી રાજાને બતાવ્યો અને રાજાએ તેને મારી નાખવાનો હુકમ આપ્યો. પછી તે ચોરને ફિક્કા પડી ગયેલા સુખે જ્યારે મારી નાખવાની જગ્યા તરફ લઈ જવાતો એ રાણીએ જોયો ત્યારે તેણીને તેના તરફ ખૂબ દયા આવી. એણીને એમ થયું કે 'સંસારના સુખો માણ્યાં સિવાય આ ચોર ન મરે તો સારું,' એમ વિચારી ફક્ત એક જ દિવસ માટે એને છૂટો કરાવી એ મહારાણી તે ચોરને પોતાના મહેલમાં તેડી ગઈ. સુંદરમાં સુંદર બહુમૂલ્ય સામગ્રીવડે તેને નવરાવ્યો, શરીરે અનેક પ્રકારનાં સુગંધી લેપો કર્યાં, ઉત્તમોત્તમ ધરેણ્યાં પહેરાવ્યાં તથા સરસમાં સરસ લોજન કરાવ્યું—આ રીતે એ મહારાણીએ એ ચોરને માટે કુલ પાંચસો રૂપિયાનો ખર્ચ એક જ દિવસમાં કરી નાખ્યો. બીજે દિવસે બીજી મહારાણીએ એ કરતાં અધિક રીતે ચોરને રાખ્યો અને તે માટે તેણીએ એક દિવસમાં કુલ એક હજાર રૂપિયા વાવરી નાખ્યા. એ જ પ્રમાણે રાજાની બીજી બીજી રાણીઓએ પણ ઉત્તરોત્તર વધારે ને વધારે ખર્ચ કરી એક એક દિવસ માટે એ ચોરને મોજમજ મણાવી. છેવટે છેલ્લે દિવસે રાજાની એક ધરડી રાણીએ રાજાની પાસે વિશેષ આગ્રહથી વિનંતિ કરી તે ચોરને અલય અપાવ્યું—તેની મારવાની સજા રદ કરાવી અને ટાઢા ભાત વગેરે એવું વાસી લોજન જમાડીને તેને જ્યાં જવું હોય ત્યાં જવાને વિદાય કર્યો.

આ તરફ જે જે રાણીઓએ એ ચોર માટે જે કાંઈ કરી બતાવ્યું હતું તે બધીઓ ભેગી થઈ તે બાબત પરસ્પર વાત કરવા લાગી. અમે એક કરતાં બીજીએ અને બીજી કરતાં ત્રીજીએ એમ ઉત્તરોત્તર એ ચોર માટે વધારે ને વધારે ધન ખર્ચ્યું છે ત્યારે આ ધરડી રાણીએ તો એ માટે કાંઈ ખર્ચ્યું નથી. આ વાત સાંભળી એ ધરડી રાણી બોલી: આમ આપણી મેળે આપણાં મંગળ ગાવા-વખાણુ કરવા—થી શું ? આપણે આ જ વાત એ ચોરને જ બોલાવી પૂછીએ જેથી 'કઈ રાણીએ વધારે કર્યું છે ?' એની નક્કી ખબર પડી જાય. પછી એઓએ ચોરને બોલાવી ઉપડી વાત પૂછી: 'અરે ! કઈ રાણીએ તારા માટે વધારે કર્યું છે ? સાચું કહે.' ચોર બોલ્યો: મારે મરવાનું ઊભું જ હતું. એ ભયને લીધે હૃદય ગભરાએલું હોવાથી પટ્ટરાણીથી માંડી જે જે રાણીઓએ મારે માટે જે કાંઈ કર્યું છે તે, મૂર્ચ્છિત મનુષ્યની પેઠે હું કશું જ જાણી શક્યો નથી—અનુભવી શક્યો નથી પરંતુ જ્યારે આ વૃદ્ધ માતાએ મારી સજા રદ કરાવી મને નિર્ભય કર્યો ત્યારે તેણીએ મને જે કાંઈ ખાવાપીવાનું આપ્યું તે મારા કોઠામાં અમૃત જેવું લાગ્યું, હું જીવ્યો

ત્યારે જ મને લાગ્યું કે જીવલોકમાં વસું છું અને જાણું કે મારા બધા મનોરથ પૂરા થયા. તેથી મને એમ લાગે છે કે—‘ મારે માટે આ વૃદ્ધ માતાજીએ જે કાંઈ કર્યું છે તેવું તમારામાંથી બીજી કોઈએ નથી કર્યું.’ એવો મારો અભિપ્રાય છે. ચોરનો આ મત, તે બધી રાણીઓએ સ્વીકાર્યો અને તેમનો વિવાદ મટી ગયો.

ચોરનું આ ઉદ્દારણ આપીને પેલા સુમેહિ તે શેઠના છોકરાને કહ્યું—હું મહાનુભાવ ! અભયદાન કરતાં બીજું કોઈ પણ ઉત્તમ કાર્ય નથી, માટે અભયદાનની પ્રવૃત્તિમાં જ બધી રીતે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. શેઠનો છોકરો બોલ્યો: એમ ફરીશ. વળી, બીજે દિવસે ‘ ભદ્ર ’ છે એમ ધારીને તે સુમેહિ શ્રાવકે પેલા શેઠના પુત્રને નવકાર મંત્ર શીખવ્યો અને તેવું માહાત્મ્ય સમજાવતાં જણાવ્યું કે—સવાર, બપોર અને સાંજ એમ ત્રિસંધ્ય રોજ નવકારનો જપ કરતાં બધા પ્રકારના ઉપદ્રવો થંભી જાય છે. ભૂત, શાકિની, વાઘ, વૈતાલ અને આગ વગેરેના બધા પ્રકારના ઉપદ્રવો નવકારનો જપ કરતાં ટળી જાય છે. શેઠના પુત્રે એ વાત માની લીધી. પછી સુમેહિ શ્રાવક પણ પોતાના રસ્તે પર્યો અને શેઠનો પુત્ર પણ બતાવેલી વિધિ પ્રમાણે એકાશ્રયિત્તે નવકારને ગણતો ગણતો જલંધર દેશ તરફ ઉપજ્યો. તેને તે તરફ જતાં માર્ગમાં કેટલાક સાથીઓ પણ મળી ગયા. તે બધા સાથીઓ સાથે ચાલતાં ચાલતાં માર્ગમાં એક ઠેકાણે અકસ્માત્ તેને કિસાનોનું—ભીલ લોકોનું—એક ધાડું ભેટી ગયું. એ ધાડાએ ચડાવેલાં પ્રચંડ ધનુષોમાંથી ફેંકાયેલા બાણો વાગતાં મુસાફરોનાં માથાં પૃથ્વી ઉપર ન્યાં ત્યાં વિખરાયેલાં પડ્યાં છે અને તેમના હાથની મૂઠીમાં રહેલી તરવાર વીંઝાતાં સુલોનોના સાથે ને સાથે ત્રાસી ગયા છે એવા એ ધાડાએ તે શેઠના પુત્રને સાથ સાથે કેદી તરીકે પકડી લીધો અને તેમ કરી તેઓ પોતાની પક્ષી તરફ તેને લઈને ગયા. કિરાતના ધાડાએ પકડી આણેલું કેદીઓનું ટોળું પક્ષીપતિ મેઘનાદને સોંપી દીધું. મેઘનાદ બોલ્યો: અરે ! પકડાયેલા કેટલા જણ છે ? સિલ્લો બોલ્યા: દશ જણા છે. મેઘનાદ બોલ્યો: ન્યાં સુધી અગિયારમા જણ ન મળે ત્યાં સુધી તેમને તે બધાને બરાબર પૂરી રાખો. મારા મોટા પુત્રને ભૂતનો વળગાડ હતો, તે માટે મેં (મેઘનાદે) ચંડિકા-દેવીને અગિયાર જણનો ભોગ આપવાની માનતા કરી અને પછી તે મારો મોટો પુત્ર તદ્દન સાજો થઈ ગયો એટલે ન્યારે અગિયાર જણા થશે ત્યારે મારે દેવીની માનતા પૂરી કરવાની છે. ‘ જેવી માલિકની મરણ ’ એમ કહી તે સિલ્લોએ શેઠનો છોકરો સુદ્ધાં તે દશે જણને હડમાં બરાબર પૂરી દીધાં.

વખત જતાં કેઈ પણ સ્થળેથી સિલ્લોએ અગિયારમા જણને પણ પકડી આણ્યો. પછી તે અગિયાર જણને નવરાત્ર્યા, ધોળાં કપડાંની જોડી દરેકને પહેરાવી અને તેમને ચંડિકા દેવીની આગળ આણ્યાં. માથું કાપનાર તરવારની પૂજા થઈ. પક્ષીપતિએ તરવારને હાથમાં લીધી અને તે અગિયાર જણને એમ કહેવામાં આવ્યું: અરે ! જીવલોકને સફળ

કરો. ઈષ્ટ દેવતાને સાંભારી લ્યો. બરાબર આ જ વખતે એક પુરુષ દોડતો આવ્યો અને બોલ્યો: રે રે દોડો દોડો, તમારા એ મોટા પુત્રને ભૂતનો વળગાડ ઘણો ત્રાસ આપે છે. આ સાંભળતાં જ આ બધું પડતું મૂકીને પલ્લીપતિ મેઘનાદ પુત્રની પાસે દોડી ગયો, તેના ઘરના લોકો ગભરાયા. એ વખતે શેઠના પુત્રે એક જણાને પૂછ્યું: આ શું થયું? તેણે પલ્લીપતિના મોટા પુત્રને ભૂતનો વળગાડ છે એમ જણાવ્યું. પછી નવકારમંત્રનું મહાત્મ્ય ચિંતવતાં શેઠના પુત્રે તે માણસને કહ્યું: તો તમે મને પલ્લીપતિના ભૂત વળગેલા પુત્રને બતાવો. તેનો વળગાડ કાઢવા હું મારું વિજ્ઞાન બતાવું. તે માણસે આ વાત પલ્લીપતિને જણાવી. પલ્લીપતિએ પણ શેઠના પુત્રને તેડાવીને કહ્યું: હે મહાશય! તારી પાસે વળગાડ કાઢવાનું કાંઈ પણ વિજ્ઞાન હોય તો તેનો પ્રયોગ કરી મારા પુત્રને સાબો કર અને તે માટે જે કાંઈ સામગ્રીનો ખર્ચ હોય તે જણાવ કે જેને અમે જલદી લાવી આપીએ. શેઠનો છોકરો બોલ્યો: હે પલ્લીનાથ! ગભરાટ ન રાખો, વળગાડનો દોષ કાઢવા માટે કેઈ ખહારની સામગ્રીની જરૂર નથી. એમ કહી શેઠનો છોકરો નવકારમંત્રનો બપ કરવા લાગ્યો. કેવી રીતે?

એ શેઠનો પુત્ર નવકારનો બપ કરતો હતો ત્યારે તેની આંખોની કીકીઓ સ્થિર હતી અને આંખની પાંપણો નાકના ટેરવા તરફ ઢબેલી હતી, કુંભક કરેલો હોઈ પેટમાં પવનનો પ્રચાર વધારે હતો. ઈંદ્રિયો પોતપોતાના વિષય તરફ ન જતાં તદ્દન સ્થિર અને સમરસ થયેલી હતી. પંચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરતાંની સાથે મોટો ભારે-અવાજ ઊઠેલો હતો. નવકારના એક એક અક્ષરનો બપ, અંદ્રમામાંથી ઝરતા અમૃતના પ્રવાહના સમૂહ જેવો છે અને જાણે કે એ અમૃતપ્રવાહ, ત્રણ જગતના દુઃખ-દાવાનળને ઓળવી નાખવા માટે ઊઠેલો ન હોય-તત્પર ન હોય-વરસતો ન હોય. લાખો સૂરજના ચારે બાજુ ફેલાતા પ્રભાસમૂહ જેવા સ્ફાર પ્રભાચક્રવાળો, માનવોના શત્રુસમાન ભૂતપિશાચાદિકના દુષ્ટ ગણને દૂરથી નસાડનારો. એવો પંચપરમેષ્ઠિમંત્ર-નવકારમંત્ર છે, તેને-એવા અસાધારણ અને અનુપમ મહિમાવાળા તે નવકારમંત્રને યોગીની જેમ નિશ્ચલ, નિલય અને નિઃશંક એવો તે મહાત્મારૂપ શેઠનો છોકરો જપી રહ્યો છે, એટલી વારમાં તો જાણે બ્રહ્માંડ કાઠે અને જેવો ભયંકર અવાજ થાય તે કરતાં પણ વધારે ભયાનક ચીસ પાડી પેલો ભૂત તે છોકરાના શરીરને તણ નાશી ગયો.

હવે પલ્લીપતિનો પુત્ર તદ્દન સાબો થઈ ગયો. પલ્લીપતિ મેઘનાદે શેઠના પુત્ર શંખને વિશેષ આદર કર્યો અને તે હાથ જોડીને બોલ્યો: હે મહાસત્વ! તમે મારા પુત્ર ઉપર પરમ ઉપકાર કરીને મારા હૃદયને વશ કરી લીધું છે તેથી તમે હવે જે કાંઈ પણ કહો તે અમે તમને આપીએ. શેઠનો પુત્ર શંખ બોલ્યો: હે પલ્લીનાથ! તમે મારું માંગેલું

આપવાના હો તે આ સંક જેવા દશે પરદેશી લોકોને અભય આપીને છોડી મૂકે. 'જેવી તમારી આજ્ઞા' એમ કહેતાં પદ્મીપતિએ એ દશે જણને ભાતું આપીને છોડી દીધા. શેઠના પુત્ર શંખને બંધુની જેમ બાણી-બાણે સગો ભાઈ સમજી તેની ખૂબ સેવાચાકરી કરી પોતાને ત્યાં કેટલાક દિવસ સુધી રોકી રાખ્યો અને પછી તેને હિરણ્ય વગેરે આપી, ખૂબ-સત્કાર કરી પદ્મીપતિએ કહ્યું: હે ભાઈ! હવે તમે મારે હાયક કાંઈ આદેશ કરા-ફરમાવો કે હું શું કરું? શંખ જોલ્યો:—

હે પદ્મીનાથ! તમને હું શું આદેશ કરું? આવો પંચેન્દ્રિયપૂર્ણ દેહ પ્રાણી મહા-સુશીખતે મેળવી શકે છે. હવે એ દેહને થોડા કાર્ય-નહીં જેવા કાર્ય-માટે પણ હાણી નાખવામાં આવે-હાય! હાય! એ તો મહાપાપ. એક જ કાંટો પગમાં લોંકાય તોય આપણને કેવી અસહ્ય વેદના થાય છે તો જે પ્રાણીના ગળા ઉપર તીખી ધારવાળી પાણીદાર તલવાર ચલાવવામાં આવે છે તેની વેદનાને કોણ સમજી શકે? માણસ જેવું આપે છે તેવું જ તેને મળે છે, જવ વાવ્યા હોય તો તેમાંથી કદી પણ સાળ (ચોખા) થતી નથી, એમ છતાં મૂઠ લોકો જીવવધ કરીને-ખીજા જીવનું આયુષ્ય કાપી નાખીને તેનું ફળ-પોતાને લાંબું આયુષ્ય મળે એવું શી રીતે ઇચ્છે છે? તમારી ઇચ્છા અખંડ સુખ, લાંબું આયુષ્ય અને પ્રિય જનોનો સ્થિર સંયોગ એ બધું મેળવવાની હોય તો તમે જીવહિંસાના વિચારને તો તદ્દન છોડી ઘો.

શંખે આ રીતે સમજાવ્યા પછી પદ્મીનાથે તેનું વચન સ્વીકાર્યું અને અભયદાન દેવાનું નક્કી કર્યું. કેટલાક દિવસ પછી શંખ પોતાના માતૃપિતાને મળવાને ઉત્સુક થયેલો પોતાના નગર બાણી ચાલ્યો. પછી વળી છેલ્લે જતી વખતે પદ્મીપતિએ વસ્ત્ર વગેરે દ્વારા તેનો સત્કાર કર્યો અને તે દૂર સુધી વળાવા જઈ શંખને વિદાય આપી પોતાના ઘર બાણી પાછો ફર્યો. શંખ પણ આગળ આગળ પ્રયાણ કરવા લાગ્યો.

કેટલાક પ્રવાસીઓ શંખ સાથે હતા અને શંખ સહિત તે બધા એક સીમાડાના ગામમાં ભાતું ખાવા બેસતા હતા એવામાં 'મારો મારો' એવી ખૂમ મારતા અને વિવિધ હથિયારો સાથે આવેલા ચોરોએ શંખને ઘેરી લીધો. એ વખતે લેશ પણ ગભરાયા વિના શંખ જોલ્યો. અરે! ઘા ન કરતા, જે છે તે બધું લઈ લ્યો અને અમને છોડી ઘો. એમ કહ્યા પછી શંખ અને તેના સાથીઓને ચોરોએ લૂંટવા માંડ્યાં. એવામાં ચોરોમાંના જ કેટલાકે શંખને ઓળખ્યો અને જોયો તેને લૂંટતા હતા તેમને વાર્યા-અટકાવ્યા અને કહ્યું કે-આ તો તે જ મહાત્મા છે જેણે આપણને-અમને જીવાડ્યા છે અને પેલા પદ્મીપતિના પંજમાંથી છોડાવ્યા છે, તો આપણે એને જોઈને-ઓળખીને હવે લૂંટતું અનુચિત આચરણ ન કરવું ઘટે. ચોરો પાછા ફર્યા-ચોરોએ લૂંટવું બંધ કર્યું અને ઊલટું તેઓ શંખને

પોતાને ઘરે તેડી ગયા. તેને નવશબ્દો, ખૂબ આદરથી જમાડ્યો અને ઉચિત સેવાયાકરી કરી તેનું ઉચિત સન્માન કર્યું. પછી ઠેઠ વિજયવર્ધનપુર સુધી આવી તેઓ શંખને સુખપૂર્વક મૂકી ગયા. છેવટે તેમની ક્ષમા માંગી પાછા પૂર્યા.

શંખ પણ પોતાને ઘરે પહોંચ્યો. તેના માત, પિતા વગેરે સ્વજનો તેને આવ્યો બાણી આનંદ પામ્યા. પૂર્વની બધી હકીકત પૂછી. શંખે પહેલેથી માંડીને પોતાના ઘરે પેસતાં સુધીના બધા સમાચાર કહ્યાં. આ સમાચાર રાજા, સેનાપતિ અને પુરોહિતને પણ સંભળાવ્યા. તેમને ચિત્તમાં ઘણા સંતાપ થયો અને એ રીતે એઓ શોચનીય દશાને પામ્યા.

આ તરફ પેલો શંખ ગૃહસ્વામી થયો અને ધર્મ, અર્થ, કામ એમ ત્રણે વર્ગની સાધનાથી સારા થયેલા જીવિતના ફળને લાંબા કાળ સુધી ભોગવી મરણ પામ્યો. મરીને ભવનપતિ દેવોમાં એક પદ્યોપમના આયુષ્યવાળો દેવ થયો. ત્યાં તેને પોતાનો આગલો જન્મ યાદ આવ્યો અને એણે મનમાં બણ્યું કે આ દેવોની સમૃદ્ધિ મળી છે તે અભયદાનરૂપ કલ્પવૃક્ષનું ફળ છે. દેવજન્મ પૂરો થતાં છેક છેલ્લી ઘડીએ તે દેવે કેવળ-જ્ઞાનીને પૂછ્યું: હે ભગવન્ ! હવે પછી અહીંથી મરીને હું ક્યાં જન્મીશ ? કેવળી ભગવાન બોલ્યા: વિજયપુર નામના નગરમાં વિજયસિંહ રાજાની રાણી વિજયવતી દેવીનો તું પુત્ર થઈશ.

એ સાંભળીને તે મહાત્માએ એમ વિચાર્યું-‘ ત્યાં રાજાને ત્યાં મને ‘અભયદાન દેવું’ વગેરે સારી પ્રવૃત્તિઓનો બોધ મળે એમ અગાઉથી કાંઈક પ્રબંધ કરવો જોઈએ. આમ ધારીને તેણે પોતાના બોધ માટે જે પ્રબંધ કરવાનો હતો તે માટે રાજા વિજયસિંહને સ્વપ્નામાં કહ્યું: તમારા સભાભવનની ભીંતો ઉપર કુશળ ચિત્રકારોદ્વારા આવી હકીકતવાળાં ચિત્રો ચીતરાવો: રાજપુત્ર, સેનાપતિપુત્ર, પુરોહિતપુત્ર અને શેઠનો પુત્ર એ ચારે જણા વિંધ્યપર્વતમાં આવેલી ઘટ્ટ ઝાડીમાં રહેલા અને જ્યાં કોઈ જઈ શકતું નથી એવા ચક્ષુના મંદિરમાં જિભા છે. એ મંદિરની પાસે આવેલા પેલા લોચરાને ઉઘાડતાં પહેલાં પૂજાનું બહાનું બતાવી અને એ ચારે જણાની પાસે બોકડા મંગાવવાનું છળ કરી પેલા કાપાલિકે તેમાંનાં ત્રણેને મારી નાખ્યા, અને તેમાંનો એક શંખ નામે શેઠનો પુત્ર છે તેણે એ કાપાલિકનું કહેવું ન માન્યું અર્થાત્ તે, ભોગ દેવા માટે બોકડાને ન લઈ ગયો અને તેથી જ કાપાલિકના ઘામાંથી તે બચી ગયો-ઈત્યાદિથી શરુ કરી પછી એ શંખ સુખે સુખે પોતાને ઘરે પહોંચ્યો.-આ બધી હકીકત આવે.’ આવું આશ્ચર્યકારક સ્વપ્ન જોઈને બગેલો રાજા વિજયસિંહ વિચારમાં પડ્યો. આ શું ? આવું તો મેં સાંભળ્યું નથી તેમ કીકું પણ નથી. આ તો મેં કદી નહીં અનુભવેલું અને મારી પ્રકૃતિના વિકારથી જુદી જ ભાતનું સ્વપ્ન જોયું છે, એમ મને લાગે છે. અથવા એ એટલું બધું વધારે લાંબું

લાંબું ચાલ્યું એથી એમ પણ કેમ ન હોય કે એ, એક આળપંપાળ જ હોય ! ખીલ રીતે પણ ફરીને રાજાને એ જ સ્વપ્ન દેખાડવામાં આંચું, એથી એને એમ થયું કે “આ સ્વપ્ન આવવાનું જરૂર કાંઈ કારણ હોવું જોઈએ.” એમ વિચારીને જે રીતે સ્વપ્ન આવેલું ખરાબર તે જ રીતે સભામંદિરની ભીંતો ઉપર એ બધાં ચિત્રો કરાવ્યાં.

વખત જતાં તે દેવ, રાજા વિજયસિંહની રાણી વિજયવતીના ગર્ભથી પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયો. ઉચિત સમય . જતાં તેનો જન્મ થયો, વધામણાં થયાં. તે પુત્રનું ‘જય’ નામ પાડ્યું. મંદિરગિરિની શુક્રમાં જેમ વૃક્ષ વધે તેમ તે મોટું થવા લાગ્યો અને પુરુષની બહોંતરે કળાઓ શીખી જઈ જીવાન થઈ ગયો. એક વાર રાજા વિજયસિંહને કોઈ ખરાબ સ્વપ્ન આંચું તેથી પોતાનું મરણ હવે નજીકમાં આવેલું છે એમ સમજી તેણે ‘જય’ સુવરાજને પોતાની ગાદી ઉપર બેસાડ્યો અને રાજા પોતે વનવાસે ગયો. હવે રાજા ‘જય’ રાજલક્ષ્મીનો ભોગવતો વિલાસથી રહેવા લાગ્યો.

એક વખત રાજા ‘જય’ જ્યારે પોતાની સભામાં બેઠેલો હતો તે વખતે એકદમ કોલાહલ થયો. તે કોલાહલને લીધે ગભરાટમાં પડેલા લોકોને આમથી તેમ અને તેમથી આમ દોડતા જોઈને રાજાએ પૂછ્યું: આ શું થયું? લોકો કહ્યું: દેવ ! આ તમારા લગ્નોટીયા મિત્રો અને તમારે આશરે જીવનારા ધનપાલ, ધર્મધર અને ધરણિધર એ ત્રણે જણા સભાસ્થાનની ભીંતો ઉપર આળેખેલાં ચિત્રોને જોતાં જ કોઈ કારણથી મૂર્છા આવતાં બેલાન થઈ આંખો વીંચાતા ‘ધસ’ દઈને જમીન ઉપર પડી ગયા છે. એ વાત સાંભળી વિસ્મય પામેલો રાજા તેમની પાસે ગયો. રાજાએ કુતૂહલથી એ ચિત્રોવાળી ભીંતોને પેલેથી જોવા માંડી અને તેણે જોયું કે એ ચિત્રોમાં રાજપુત્ર વગેરેની હકીકતથી માંડી વિંધ્યગિરિ તરફ પ્રયાણ સાથે લીલોની પહી સુધીની બધી હકીકત-વાતો આળેખેલી છે અને એ જ રાજાને! પોતાને! પૂર્વજન્મનો વૃત્તાંત છે તથા એ જ હકીકતને જોઈને રાજાના મનમાં ઈડા-અપોહ થયો ‘આ બધું મેં ક્યાંક જોયું છે’ અને એવું થતાં જ તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું-તેને પોતાને આગલો જન્મ યાદ આવી ગયો. આગલા ભવની વાત યાદ આવતાં જ રાજાને મૂર્છા આવી ગઈ અને તે જમીન ઉપર પડી ગયો. રાજાની એ સ્થિતિ જોઈ ગભરાટમાં પડેલા તેના સેવકોએ રાજાના શરીર ઉપર ઠંડો ઉપચાર કર્યો, પાણી છાંટ્યું, પવન નાંખ્યો વગેરે અડધા ક્ષણમાં તો રાજા અને તેના લગ્નોટીયા મિત્રો એ બધાની આંખો ખુલી ગઈ અને જાણે ઊંધમાંથી જાણ્યા હોય એમ એ બધા જાગ્યા. રાજાના પ્રધાને તેને પૂછ્યું ‘દેવ ! આ શું થયું?’ રાજાએ પોતાના પૂર્વભવની બધી હકીકત કહેતાં પોતે આગલા ભવમાં ‘અભયદાન’ કરેલું એ વાત ખાસ મુખ્યપણે કહી સંભળાવી. મૂર્છામાંથી જાગેલા ખીજા ‘ધનપાલ’ વગેરે રાજાના આશ્રિતોને પણ, તેમને

મૂર્છા આવવાનું કારણ પૂછવામાં આવ્યું. ત્યારે તેઓએ પણ જેમ રાજ્યે કહ્યું હતું તેમ બધું કહી સંભળાવ્યું. પછી એ 'ધનપાલ' વગેરે બાલુ પોતાના આશ્રિત મિત્રો સાથે પોતાના પૂર્વભવનો સ્નેહ ચાલ્યો આવે છે એ બાણી આંખમાં આનંદના આસુઓ આથી રાજ એ ત્રણે જણાને આદરપૂર્વક ભેટી પડ્યો. તેઓએ હાથ જોડીને વિનંતિ કરી-હે દેવ ! આપણે બધા એક સરખી રીતે પ્રવૃત્તિ કરતાં પૂર્વભવમાં ભમતાં હતાં છતાં તમે આવી રાજલક્ષ્મી કેવી રીતે મેળવી શક્યા ? રાજ્યે તેમને અને બીજાઓને પણ જણાવ્યું કે, 'આ બધો પ્રતાપ અભયદાનરૂપ કામધેનુનો છે.' આ વાત આખા દેશમાં ફેલાઈ ગઈ એથી કરીને લોકોએ પોતપોતાની શક્તિવડે અભયદાનની પ્રવૃત્તિમાં પોતાના ચિત્તને એકાગ્ર કર્યું.

નવકાર મહામંત્રનું સ્મરણ કરીને રાજ્યે સદ્ગુરુ પાસે શ્રી જિને કહેલા ધર્મને સ્વીકાર્યો, જિનનાં મંદિરો કરાવ્યાં, દીન અનાથ વગેરેને માટે લાંબા વખત ચાલે એવી દાનશાળાઓ સ્થાપી અને જૈન શાસનનો મહિમા વધાર્યો. જ્યાં સુધી પોતાનો ભોગવટો હતો ત્યાં સુધીના ભૂમંડળમાં-પોતાના રાજ્યના સીમાડાઓ સુધી એણે એવો હુકમ કર્યો કે-જે કોઈ પરાણે જીવદાત કરશે તેમનો બધાનો દંડ થશે અથવા તેમનું સર્વસ્વ પડાવી લેવામાં આવશે. એ પ્રમાણે પાંડિતોએ વખાણેલું અને શરદ્ગતુના ચંદ્ર જેવી નિર્મળ કીર્તિદ્વારા પામવા જેવું રાજ્ય ભોગવતાં એક પ્રસંગે સભામાં બેઠેલ રાજના ચિત્તમાં ઉચ્ચ વૈરાગ્ય થઈ આવ્યો અને તે વખતે સભામાં બેઠેલા લોકોને ઉદેશી રાજ કહેવા લાગ્યો-અહો ! જુઓ તો ખરા આયુષ્ય કેટલું બધું ટૂંકું છે ? વિવિધ વિલાસના વ્યાસંગનો અંત રસ વગરનો છે, શરીર તો અનેક રોગોથી ઘેરાયેલું છે, વૈભવનો વિલાસ તો ક્ષણ માટે દેખાઈ તુરત નાશ પામનારો છે-વીજળીના ચમકારા જેવો છે, મૃત્યુ તો તદ્દન પાસે જ છે, ધારેલા કાર્યોની તૈયારીમાં અનેક વિઘ્નો છે, સ્વજન પોતપોતાના કાર્યને સારુ જ આપણને અનુસરે છે, આપણે કરેલાં સારાં માઠાં કાર્યોનું પરિણામ આપણે જ અનુભવવાનું છે-આમ છતાં પ્રમાદના ઘેનથી ઘેરાયેલો જીવ, પોતાના થોડાક સુખ માટે-બીજા અસંખ્ય દુઃખો આવી પડવાનાં છે એનો વિચાર કર્યા વિના જ-દેખીતી રીતે ઇષ્ટથી વિરુદ્ધ એવી જીવને હણવાની પ્રવૃત્તિને આચરે છે. જીવવધ કરવો એ, એમ પણ વિચારતો નથી કે જે પોતાને પણ ગમતું નથી તે બીજાને કેમ કરાય ?

કેઈને પ્રિયનો વિયોગ પડાવવો તે, ગુમડાની પેઠે અપ્રીતિકારક છે, રજુસંઘામની પેઠે પ્રાણીઓને દુઃખ આપનારું છે અને અનંત ભવનું કારણ છે માટે સુખ-સમુદાયનો ઇચ્છુક બુધ પુરુષ જીવનો વધ ન કરે. જે કેઈ લાંબા સમય સુધી જીવવા ઇચ્છતો હોય તે શું વિષ-ઝેર ખાય ખરો ?

બીજાથી-બીજાની વાતોથી શું ? અમે-આપણે પોતે જ ચિત્તમાં નિર્દય છીએ, ગૃહ-

સ્થવાસ અનેક પ્રાણિયોની હિંસાની પ્રવૃત્તિને લીધે અશુભ છે એમ પોતાની બુદ્ધિથી સમજવા છતાં અને તેમાં વારે વારે વિપદા પડતી હોવા છતાંય તેને છોડતા નથી. 'હા! મહામોહ-રાજનો પ્રભાવ!'

'પણ અહીં જે મુનિરાજો છે તેમનાં ચરણકમળ પૂજવાં જેવાં છે, કારણ કે તેઓ પ્રાણિયો તરફ મન, વચન અને શરીરની પ્રવૃત્તિઓમાં 'અભય' ને પાળે છે, અને કૂર-હિંસક-પ્રાણીઓ તેમને-મુનિરાજોને ત્રાસ આપતા હોય છે છતાંય તેઓ પોતાનો જીવ જાય તે ભલે, મનમાં થોડો પણ શેષ આશુતા નથી.

એ અભાગિયા જીવ! જીવઘાત કરતાં જે થોડું સુખ જણાય છે તેને શું તું ક્રુવ સમજી બેઠો છે? તું નિંદનીય ઇંદ્રિયોની તૃપ્તિ માટે જે નિંદનીય પ્રવૃત્તિ કરતો આવ્યો છે તેના પરિણામે તેં પૂર્વભવમાં અનંત દુઃખ ભોગવ્યું છે એ શું તને યાદ નથી?

એ પ્રમાણે ઉદય પામેલા શુકલધ્યાનના પ્રચંડ અગ્નિદ્વારા બધાં ઘાતી કર્મેન્ધનોને આ રીતે બાળી નાખનારો, યતિના સુવેવને પહેરેલો, પવિત્ર ચારિત્રધરામાં પ્રધાન એવો એવો એ 'જય' રાજ કેવળજ્ઞાનની લક્ષ્મીને પામેલો ભરતની જેમ વિહરવા લાગ્યો.

આ પ્રમાણે શ્રી કથારત્નકોશમાં અભયદાન સંબંધે
'જય' રાજર્ષિતું કથાનક ૧૭ મું સંપૂર્ણ.

યતિઓને સંયમ-સાધનામાં સહાયભૂત દાન દેવા વિશે સુજયરાજર્ષિની કથા:

કથા ૧૮ મી.

પહેલાં પણ આ હકીકત સૂચવેલી છે કે-દાન, ઉપગ્રહ-સહાયતા કરનારું છે માટે અહીં પણ એવા ઉપગ્રહકર દાન વિશે વાત કહેવાની છે. જે લોકો ધર્મિષ્ઠ-ધર્મપરાયણ છે તેમને સહાયક થાય એવું દાન વિશેષ ઈષ્ટ છે અર્થાત્ ધાર્મિક જનોને તેમની ધર્મસાધનામાં સહાયક થાય એવું દાન વિશેષ પ્રશંસનીય છે. જે લોકો બધી બતની પાપપ્રવૃત્તિને તજેલા છે તે લોકોને 'ધર્મિષ્ઠ' સમજવાના છે અને એવા લોકો માત્ર સાધુમુનિરાજ છે, કારણ કે મુનિઓ જ બધી બતની પાપપ્રવૃત્તિને સર્વ પ્રકારે તણ લઇ કેવળ મોક્ષ માટે પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે. એવા કેવળ મોક્ષાર્થે પ્રવૃત્તિ કરતા ત્યાગીઓને વસ્ત્ર, પાત્ર, ઔષધ, રહેઠાણ, સંત્યારો-પયારી, અન્ન અને યાણી વગેરે પદાર્થોને પૂરા પાડવાથી તેમની સંયમસાધનામાં સહાયતા મળે છે અર્થાત્ મુનિઓને વસ્ત્રાદિક પૂરાં પાડવા તેનું નામ ઉપગ્રહ કે ઉપગ્રહ કહેવાય છે. મુનિરાજોએ બંધે રાંધવા વગેરેની પાપરૂપ ક્રિયાઓને તણ દીધેલી હોય છે માટે જ તેમને અન્ન, પાન, વસ્ત્ર વિગેરેની સહાયતા આપવાથી તેઓ સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, તપ અને વિનય વિગેરેની પવિત્ર સંયમપોષક પ્રવૃત્તિઓને સુખપૂર્વક આચરી શકે છે-સાધી શકે છે. અન્ન પાન વગેરેના સાધન વગરનો દેહ, મોક્ષને અનુકૂળ એવી કોઇ પ્રવૃત્તિ કરી શકતો નથી, માટે જ વસ્ત્ર વગેરેનાં દાનોને મોક્ષના સાધનરૂપ કહેવામાં આવ્યા છે. ધર્મપ્રવૃત્તિમાં પરાયણ મુનિરાજોને સહાયતા થાય એવી ક્રિયાઓમાં પરાયણ અર્થાત્ તેમને વસ્ત્ર-પાત્ર વગેરેના ધનની પ્રવૃત્તિને આચરતો શ્રાવક-ગૃહસ્થ પણ મુનિરાજોના સંયમધર્મને ઉત્તેજન આપે છે અને એમ છે તેથી તે ગૃહસ્થ નિર્જરનો ભાગી થાય છે અર્થાત્ મુનિરાજોના સંયમ ધર્મને ઉત્તેજન મળે એવું દાન આપનાર ગૃહસ્થના કર્મો નિર્જરી બન્ય છે-નાશ પામે છે. ચોરોને સહાયતા આપી, તેમની ચોરીની પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન આપનાર જો કે પોતે સીધી રીતે ચોર નથી, છતાં 'ચોર' ગણાય છે અર્થાત્ રાજપુરુષો તેને પણ 'ચોર' સમજી પકડી લ્યે છે તેમ સાધુમુનિરાજોને સહાયતા આપી તેમની સંયમ-સાધનાને ઉત્તેજન આપનાર ગૃહસ્થ પણ 'સાધુ' જેવો ગણાય છે. તેથી કરીને પાપમય પ્રવૃત્તિઓને સદા તણ દેનાર સાધુ-મુનિરાજને સર્વ પ્રકારે દાન આપવું અર્થાત્ તેમની સંયમ-સાધનામાં વિશેષ ઉત્તેજન મળે તે બંધનું દાન આપવું, ગૃહસ્થોનો પરમ ધર્મ છે અને એવું જ દાન, ભયથી ભરેલા સંસારસમુદ્રને પાર કરવા માટે નાવ જેવું છે. તપશ્ચર્યા, શીલ, ભાવના, બલ-આત્મશોધન માટેની શક્તિ, વિરતિ, ચિત્તનો નિગ્રહ અને સ્વાધ્યાય-એ બધાં સંયમપોષક સાધનો છે. દાન વિના એ સાધનો સંયમને પોષણ

આપી શકતાં નથી માટે દાન અવશ્ય સારી રીતે દેવા જેવું છે અને એમ છે તેથી દાનની પ્રવૃત્તિમાં સદા પ્રયત્ન કર્યા કરવો એ વિશેષ યોગ્ય છે. વળી તે દાન ચાર પ્રકારનું છે. દાયકશુદ્ધ, આહકશુદ્ધ, કાળશુદ્ધ અને ભાવવિશુદ્ધ-આવું શુદ્ધ દાન જ દાતાને ખડુ ફળ આપે છે. જે દાતા દાન કરતી વખતે ભક્તિ અને શ્રદ્ધાથી રોમાંચિત દેહવાળો થતો હોય અર્થાત્ દાન દેતી વખતે રોમાંચ-રોમેરોમે આનંદ-અનુભવતો હોય, અભિમાન વગરનો હોય અને ફક્ત પોતાનાં કર્મોં નિર્જરી બાચ-નાશ પામે તે માટે જ સાધુમુનિરાજને કલ્પે-ખપે એવી જ વસ્તુઓનું દાન આપતો હોય તે દાતાનું દાન 'દાયકશુદ્ધ' કહેવાય. દાન લેનાર મુનિરાજ અતિથિ પણ પોતાની સંયમસાધનામાં એક ચિત્ત હોય, મમત્વ વગરના હોય અને કષાય-ક્રોધ-માન-માયા અને લોભ વિનાના હોય અર્થાત્ આ જાતના ગુણુવાળો, દાનનો આહક મળે તો જ તે દાન 'આહકશુદ્ધ' કહેવાય. સાધુમુનિરાજને જે વસ્તુ જે સમયે ખપતી હોય તે વસ્તુ-વસ્ત્ર અન્ન વગેરે-તે જ વખતે આપવામાં આવે તો તે દાન નિશ્ચિત રીતે 'કાલશુદ્ધ' ગણાય. દાન દેનાર એવો વિચાર કરે કે—મારે જે દેવાનું છે તે ઉત્તમ છે અને તેને લેનાર પાત્ર પણ ઉત્તમ છે એથી મારો ગૃહસ્થાશ્રમ સફળ-ધન્ય થયો છે અર્થાત્ દાતાના આવા સંકલ્પ સાથેનું દાન 'ભાવશુદ્ધ' કહેવાય. દેય પદાર્થોં ઉર્જમ અને ઉત્પાદનાના દોષ વગરના હોય, સંયમની વૃદ્ધિ કરનારાં હોય અને દેનાર તથા લેનાર બન્નેને પ્રીતિ પમાડનારા હોય તેવા પદાર્થોં કુશળ પુરુષોએ દાનમાં આપવા જોઈએ. વધારે શું કહીએ ?

જે મુનિજન આત્માર્થ માટે પૂરી નિષ્ઠાવાળો છે અને તેને માટે જ સારી રીતે અનુષ્ઠાન કર્યા કરે છે તેવા મુનિજનને ભક્તિપૂર્વક અશન, વસ્ત્ર વગેરેનું દાન આપનાર દાતા, 'સુજન્ય' ની પેઠે સુખ પામે છે.

તે સુજન્યની કથા આ પ્રમાણે છે—

મોટા મોટા હનરો મહેલોવડે શોભાયમાન, ઈક્ષ્વાકુવંશના રાજા વિજયરાજના બાહુબળને લીધે પ્રતિપક્ષના ભય વગરની, ધન, ધાન્ય અને સુવર્ણથી સંપન્ન પ્રજા જેમાં વસેલી છે એવી કોશલ દેશના મંડનરૂપ અયોધ્યા નામે નગરી છે.

એ અયોધ્યા નગરીમાં મુનિજનના બાંધવ એવા શુગાદિવિને નિર્દોષ રાજ્ય કર્યું હતું અને નિર્દોષ પ્રમજ્યા સ્વીકારી હતી એવી તે અયોધ્યા નગરીનું શું વર્ણન કરવું ?

તે જ નગરીમાં નિત્ય વાસ કરનારો, સ્વભાવે વિવેકી એવો સંગમક નામે નાવા વશ્વિક-હોડીઓદ્વારા દેશદેશાંતરમાં વેપાર ખેડનારો-પોતાની કુલપરંપરાથી ચાલતા આવતા એવા વેપારવડે-હોડીઓદ્વારા વેપાર કરવાની પ્રવૃત્તિવડે પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે

અને એ રીતે પોતાનો સમય વીતાવે છે. એક વખત જ્યારે, તેણે લાંબા કાળે મેળવેલું ધન ખૂટી ગયું ત્યારે એ સંગમક વિચાર કરવા લાગ્યો: ‘ ધન એ તો મનુષ્યનું જીવન છે, ધન વગરનો માણસ જીવતો હોય છતાં તેને મરેલા જેવો સમજીને બધા તેનું બધે સ્થળે અપમાન કરે છે, પોતાનો સગો બાપ પણ નિર્ધન માણસને ગણતો નથી, પોતાની સગી સ્ત્રી પણ નિર્ધન માણસની દરકાર કરતી નથી, સુધી-સમજદાર-ડોક નિર્ધનને લેખામાં ગણતા નથી અને સગો દિકરો પણ નિર્ધન માનવનો આદર કરતો નથી. અર્થાત્ સંસારમાં બધે ઠેકાણે નિર્ધન જનની માઠી દશા થાય છે.’ આમ વિચારતાં તે સંગમકને એમ થયું કે-લાવને ત્યારે ધન ખૂટી જવા આવ્યું છે ત્યારે મારો બાપદાદાના વારાથી આવ્યો આવતો એવો વહાણવટાનો વ્યવસાય શરૂ કરું અર્થાત્ દરિયામાં વહાણોદ્વારા પ્રવાસ કરી દેશદેશાંતરમાં પહોંચી વ્યાપાર ખેડું અને ધનને કમાઈ લાવું. આમ વિચારીને તે સંગમક નામના દરિયાઈ વેપારીએ વહાણને તૈયાર કરાવ્યું. તેમાં વિવિધ પ્રકારનાં કરિયાણાં ભર્યાં. વહાણને હંકારનારા ખત્રાસીઓ તૈયાર થયા. સંગમક પોતે નાડી કરી, પવિત્ર થઈ, દેવગુરુના ચરણકમળને પૂજી અને સમુદ્ર-પ્રનાસને લગતું બધું કામકાજ બરાબર પતાવી ઈર્ષ સારું સુહૂર્ત આવતાં વહાણ ઉપર ચડ્યો.

ઊભા કરેલા ઊંચા કૂપસ્થલો ઉપર પહોળા પહોળા સઢો પવનથી ફૂલી ગયા છે, વાયુના વેગને લીધે આગળ ને આગળ ધકેલાઈ રહ્યું છે એવું એ વહાણ જાણે કે હસતું ન હોય એવા પહોળી પાંખવાળા પક્ષી જેવું લાગે છે. મોટા મોટા આવડલક-હલેસાંના વહેવાને લીધે વેગ ઉત્પન્ન થતાં મોટા મોટા તરંગો ઉછળી રહ્યા છે એવું એ વહાણ સામે કાંઠે જવાની હોંશને લીધે વેગથી ક્રમણ-ગતિ કરવા લાગ્યું છે-કેમ જાણે ઊડતું ન હોય. વહાણમાં મંજળ વાજાં વાગી રહ્યાં છે તેનાથી ફેલાતા પડછંદાને લીધે ચારેકોર વધારે ને વધારે ગાજી રહ્યું છે અને ગતિ કરવાની ઝડપને લીધે સશંક થયેલી જલદેવતાના મનમાં ડર પેસી ગયો છે. આ પ્રકારનું તે વહાણ, અનુકૂળ પ્રયંત પવનનો સપાટો લાગતાં મોટા મોટા શઢો ખૂબ ખૂબ પહોળા થતાં અને પવનના વેગથી વહાણની ગતિ વેગવાળી થતાં દરિયાને કાંઠે આવી પહોંચ્યું. વહાણ કાંઠે આવતાં લંગરો નંખાયાં, સઢો સંકેલાઈ ગયા, હોડીના બધા માણસો કાંઠે ઊતર્યાં, વહાણમાંથી કરિયાણાં ઉતારીને બખરમાં પહોંચ્યા-કરીયાણાંના ગ્રાહકો આવી પહોંચ્યા, લેવડદેવડ થઈ, બધા કરીયાણાં વેચાઈ ગયા અને તેને બદલે બીજાં કરીયાણાં ખરીદાયાં. આ વેપારમાં તે સંગમકને સારી કમાણી થઈ. જ્યારે ‘ લે-વેચ ’નું બધું કામ પૂરું થઈ ગયું ત્યારે સંગમકે પોતાનું વહાણ તૈયાર કરી પોતાના દેશ તરફ હાંકી મૂક્યું. હવે જ્યારે તે બરાબર મધ્યદરિયે આવ્યો ત્યારે તેનાં નશીબ અવળાં થયાં, મોટા પર્વતના શિખર જેવું એક મોટું સલિલપટલ-હિમનો પહાડ-દરિયામાં ગતિ કરતા સંગમકના વહાણની સામે આવ્યું. આ વખતે કૂપસ્થલના

ઉપરના ભાગમાં બેઠેલા અને આંખમાં ખરાબર ખાસ પ્રકારનું અંજન આંજીને સુમુદ્રમાં વસતા દુષ્ટ મગરો વગેરે તરફ ધ્યાન રાખતા એવા નીભમાએ, વહાણુની સામે ધસ્યો આવતો અફળાવાની તૈયારી કરતો ખરફનો પહાડ ભેતાં જ કહ્યું:

અરેરે ! પ્રલયકાળે શ્લોક પામેલા પુષ્કરાવર્ત મેઘ જેવી ગંભીર ગર્જનાવાણાં (વાળાં) વગાડો અર્થાત્ ભયસૂચક વાળાં વગાડો, અગ્નિજ્વાલાના સમૂહથી વ્યાપ્ત એવાં અગ્નિતૈલો-ગરમ ગરમ તેલો દરિયામાં ફેંકો, દૂર દૂર સુધી પાણીના સમૂહને ઉછાળતો બાણુ કે સૂર્ય અને તારાના સમૂહ સાથેના આકાશને ભરી દેવા માટે ઊંચે ઉછાળતો ન હોય એવો 'તિમિંગલ' નામે દુષ્ટ જલચર પ્રાણી આ સામે ધસ્યો આવે છે અને એ આપણુ સારુ ક્ષેમકર નથી.' માટે એને અટકાવવા માટેના યોગ્ય એવા બધા ઉપાયો કરો, સ્મરણ કરવા યોગ્ય પોતપોતાના ઇષ્ટદેવોનું સ્મરણ કરો. હજી આટલું જ બોલીને તે નીભમો બોલતો અટક્યો તેટલામાં જ સામે ધસ્યા આવતા તિમિંગલની પેઠે તે જ વહાણુની પાછળ બીજા એવો દુષ્ટ જલચર પડ્યો અને વહાણુને ભોખમમાં નાખ્યું. ત્યાર પછી હૃદયમાં વિશેષ કરીને ભયભીત થયેલો અને જેણે જીવવાની આશા તણ દીધી છે એવો એ નીભમો ફરી વાર બોલવા લાગ્યા: "હે હે ! હોડીમાં બેઠેલા માનવો ! હવે જીવવાની આશાની વાત પણ મૂકી દો, તમારા ઇષ્ટ દેવોને યાદ કરો, જે કૃતાન્તો-જમો-ની વચ્ચે સપડાયેલા અર્થાત્ વહાણુની આગળ અને પાછળ એમ બે તરફ દુષ્ટ જલચરરૂપ જન્મ ધસ્યો આવે છે તેથી હવે આપણી બચવાની-આમાંથી છૂટવાની-આશા નથી." જ્યાં એ નીભમો આટલું જ બોલ્યો ત્યાં તે પ્રલયકાળે ત્રણે જગતને કોળિયો કરી જનાર યમના મોટી બપોલ જેવા ભયંકર સુખવાળા એક તિમિંગલે તે વહાણુને આગલા ભાગમાં પોતાના જહામાં લીધું અને બીજા તિમિંગલે વહાણુના પાછલા ભાગને પોતાની દાઢમાં લીધો. એ રીતે એક તિમિંગલ આગળ અને બીજા પાછળ એમ વહાણુની બંને બાજુએ બે તિમિંગલો લાગ્યા અને વહાણુને આમથી તેમ આગળ પાછળ ખેંચવા લાગ્યા. એ વહાણુને આમ તેમ ખેંચતા એ બે તિમિંગલોની આંખની પાંપણા ઊંચી નીચી થતાં પણ ભયાનક અવાજ થાય છે અને તે અવાજને લીધે વહાણુમાં રહેલા વાણુતરો ભયભીત બની કકળાટ કરી રહ્યા છે. વહાણુમાં રહેલા નોકરો વિહલ થવાથી તેમની ચેષ્ટાઓ પણ ઠેકાણુ વગરની થવા લાગી છે અને તેઓ કાયર બની ભયને લીધે થરથરી રહ્યા છે. એવી હાલતમાં એ વહાણુના સો ટુકડા થઈ ગયા. સાથવાની મૂઠી જેમ હવામાં ઊડી ભય તેમ હોડીમાં બેઠેલા બધા માણસો નાશ પામ્યા. પેલો 'સંગમક' વહાણુવટીને પણ ભાગ્યયોગને લીધે કેમે કરીને એક પાટિયાનો ટુકડો મળી ગયો અને મોટા મોટા તરંગોથી ખેંચાતો ખેંચાતો તે કેટલાક દિવસો પછી સુમુદ્રકાંઠે આવેલા 'સુવેલાચલ' નામના પર્વતની પાસે આવી પહોંચ્યો. મોટા મોટા તરંગોના ધક્કાઓથી ધક્કેલાઈને કાંઠે આવેલો તે 'સંગમક' ઘણો પરિશ્રમ

લાગવાથી બહુ જ થાકી ગયો છે છતાં ધૈર્યના ટેકાને લીધે તે, ભૂખ અને તરસની શાંતિ માટે ક્ષણ અને કંદ વગેરે ખાવાનું અને પીવાનું પાણી શોધવા સારુ પહાડની કુંજોમાં આમતેમ ભમતો હતો એવામાં તેણે એલચી, લવિંગ, નાગિયેર, કેળ અને કૃષ્ણ વગેરેનાં ફળોથી લચી ગયેલી એવી એક વૃક્ષઘટાને દીડી. એવાં સુંદર ફળવાળાં વૃક્ષોને જોઈને એને પાછી જીવવાની કાંઈક આશા અંધાઈ. એ વૃક્ષઘટાની પાસેના સરોવર તરફ જઈ તે 'સંગમકે' હાથ પગ મુખ ધોયાં અને પછી તે, વીણી લાવેલાં ફળોને ખાવા બેઠો. પોતાને ગમે તેવાં ફળોની ખાદ્યસામગ્રી મેળવીને તે 'સંગમક' ખાવાની શરુઆત કરતાં. પહેલાં પોતાના ઇષ્ટદેવ અને ગુરુનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો અને આમ વિચારવા લાગ્યો:—

“જો કે આ અરણ્ય, મનુષ્યના પગલાં વિનાનું છે, કારણ કે અહીં લયાનક સિંહ, હરણ, વાઘ, જંગલી હાથી, રિંછ અને લુંટારા ભીલો રહે છે તેથી કોઈ માનવ અહીં પેસવાની હિંમત કરતો નથી, તો પણ કોઈ માનવ મારી પેઠે પ્રતિકૂળ ભાગ્યને લીધે અનિષ્ટને પામેલો એવો કોઈ પણ રીતે અહીં આવી ચડે તો તેને દાન દઈને મારે આ ફળો ખાવાં અપે એ વિશેષ યોગ્ય છે. અતિથિઓને આપ્યા પછી જે વધે તે જ ખાધું 'ખાધું' કહેવાય, તે જ વૈભવ ખરો કહેવાય, જે પોતાના બધા લોકોને સામાન્ય હોય અર્થાત્ જેનો ઉપભોગ બધા લોકો એક સરખી રીતે કરી શકતા હોય, એમ હું માનું છું. આદિ અને અંત વગરના આ સંસારમાં શું પ્રાપ્ત થયું નથી? અથવા ક્યા ક્યા ભોગો ભોગ્યા નથી? મને શંકા રહે છે કે-પરોપકાર સિવાય આ સંસારમાં આ જીવે શું નથી કયું? અર્થાત્ પરોપકાર સિવાય આ જીવ બધું જ કરી ચૂક્યો છે, તો હે હૃદય! તું ભૂખથી આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયેલું છે છતાં ક્ષણવાર માટે પણ દીનતા ન પામીશ. આ પ્રસંગે અતિથિને દાન કરવું એ સુખના નિધાન જેવું છે. એ રીતે તે 'સંગમક' મહાત્મા વિચાર કરે છે અને એનું આત્મવીર્ય અતિથિ તરફના શુદ્ધ સદ્ભાવને લીધે ઊછળી રહ્યું છે. આ પરિસ્થિતિમાં તે, અતિથિને જોવા માટે ચારે દિશાઓ તરફ નજર માંડી રહ્યો છે અને તેની દાનભાવના અખંડ વહી રહી છે. એટલામાં એક હરણ, સંગમકને ભોજનની તૈયારી કરતો જોઈને મન અને પવનના વેગને પણ ટપી બંધ એવા વેગથી પૂર્વ દિશા તરફથી ત્યાં આવી પહોંચ્યું. હરણને જોઈને સંગમકને વિચાર આવ્યો કે-હું કોઈને લય પમાડતો નથી છતાં આ હરણ કેમ આમ લયભીત થયેલું જણાય છે, અથવા હરણની ચેષ્ટા જોતાં તે ઉદ્ભ્રાંત નથી છતાં તે શા માટે દોડે છે? અથવા આ પશુબલિ સ્વભાવથી જ બીકણ હોય છે. એમ એ વિચાર કરે છે એટલામાં તેની પાસે તત્ક્ષણ, માથા ઉપર ધોળા છત્રને ધરેલો એવો એક મહાત્પસ્વી આવી પહોંચ્યો, બાણે કે પ્રત્યક્ સ્કંદકુમાર ન હોય. એ તપસ્વીની આગળ આગળ એનો વિનયધોષ કરતા કરતા અને એના ચરિત્રની વિવિધ ગાથા ગાતા ગાતા વિદ્યાધર ચારણો ચાલતા હતા. પેલા હરણે આ મહાત્પસ્વીને

માર્ગ દેખાડ્યો છે, એ રીતે એ તપસ્વી બાણે કે બળદેવની શોભાને ન પામ્યા હોય એવા જણાતા હતા. આ પછી 'સંગમકે' તે મહાતપસ્વીતું માહાત્મ્ય બાણ્યું અને હરણના આવવાનો પરમાર્થ પણ સમજાવ્યો. મુનિને જોઈને તેને અપ્રાપ્તપૂર્વ-કોઈ વાર પહેલાં નહીં થયેલો-હર્ષ થયો અને તે, શેમાંચ થવાથી વિશેષ શોભાયમાન જણાવા લાગ્યો. 'આપને સ્વાગત છે' એમ બોલતો તે સંગમક, પેલા મહાતપસ્વીની સામે સાત આઠ પગલાં ગયો અને તેમના ચરણકમળને પ્રણામ કરી પોતાના માટે તૈયાર કરેલાં અને પોતાની નિષ્કાએ આણેલાં તે કેળાં વગેરે પોતાની પાસેનાં કૃષ્ણોદ્ધાર તેમને પ્રતિલાભ્યા અને પછી મુનિને વંદના કરી. પરિતોષ પામેલો તે સંગમક, સાત આઠ પગલાં તે મુનિની પાછળ ગયો. પોતાની હોડી દરિયામાં ભાંગી જતાં પોતાને મરણાંત કષ્ટ ખમવું પડ્યું છતાં આ, મુનિને પ્રતિલાભ્યાનો પ્રસંગ મળતાં, એ કષ્ટને પણ પરમ અભ્યુદયરૂપ માનતો એવો તે, મુનિને વહોરાવ્યા પછી જમવા બેઠો.

લોજન કર્યા પછી પુત્રાગવૃક્ષની છાયામાં બેસી વીસામો લેતો તે વિચાર કરવા લાગ્યો. "અહો ! આ મહામુનિ અત્યંત વીતરાગ શી રીતે થયા હશે ? વળી, એના ઉપર એક પુરુષે છત્ર શા માટે ધર્યું હશે ? વળી એણે બધાને પરિભવ પમાડનારા એવા મદ માયા વગેરેના વિકારોને શી રીતે જીત્યા હશે ? અથવા એની આગળ આગળ ચાલતા ચારણો એની માનવો કરતાં પણ વધારે કીર્તિ કરતા હતા, એ એમ કેમ બન્યું હશે ? વળી એનું શરીર ઘણું દુર્બળ હતું એમ પણ કેમ થયું હશે ? અથવા સૂર્યને પણ અભિભવ પમાડે એવી એની બ્રહ્મવદ્યમાન કાંતિ હતી તેનું શું કારણ ? આવા આવા વિચારો તેના મનમાં ઊઠ્યા. છેવટે તેને એમ થયું કે-અહો ! મહાપુરુષોની વિભૂતિએ નિઃસીમ હોય છે અને અમારી જેવા તુચ્છ બુદ્ધિવાળા પામરોના વિચારમાં એ વિભૂતિએ આવી પણ શકતી નથી.

બરાબર આ વખતે તે માગધ, તે સ્થાને આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો-લો લો ! મહાયશવાળા ! જે લોકો સુકર્મા છે તેઓમાં તારું નામ પ્રથમ લેવાવાનું. તેં જન્મ અને જીવિતનું કૃણ ભેળવી લીધું છે, અને તું સમથ માનવોમાં મુકુટમણિ જેવો નિશ્ચિત રીતે છે; કારણ કે એમ ન હોય તો અર્થાત્ તું અરેખરે ભાગ્યવાન ન હોય તો તું એ એચર રાજર્ષિને ચાર મહિનાના ઉપવાસના પારણાને પ્રસંગે સમથ દોષ રહિત અન્નપાન(કૃણ-વગેરે)દ્વારા પારણું ન જ કરાવી શકત. એ રાજર્ષિના ચરણોને વિદ્યાધરોના રાજઓનો સમૂહ પગે પડીને પોતાના મુકુટ-મણિઓવડે શોભાવે છે, એમણે તરણાંની પેઠે વિદ્યાધરોની રાજલક્ષ્મીને તણ લીધેલી છે અને એમની કીર્તિ તો ત્રિભુવનરૂપ સરોવરમાં ખીલી ઊઠેલા કુમુદના જેવી છે. એવા એ રાજર્ષિને એમાસી તપનું પારણું કરાવીને તેં અરેખર ત્રિલોકની સમૃદ્ધિના વિસ્તારને હસ્તગત કરી લીધો છે. આમ છે માટે જ તું અરેખર

મહાભાગ્યવંત છે. કામધેનુ, ચિંતામણિરત્ન અને કલ્પવૃક્ષના પણ પ્રભાવને અલિલવ પમાડનાર એવા આ રાજર્ષિ મુનિને અમંગળિયા લોકો તો જોવા પણ પામતા નથી તો પારણું તો શી રીતે કરાવી શકે? તે સમસ્ત જગતમાં ખ્યાત થયેલા આ મહાનુભાવ વિશે સાંભળ્યું નથી? સંગમકે કહ્યું: ઘુવડ સૂર્યને જોઈ શકતું નથી શું એટલા માત્રથી તે સૂર્ય સમસ્ત જગતમાં ખ્યાત નથી હોતો? હું કહું છું કે-હે બાંધવ! સર્વ પ્રકારે જ્ઞાનમાં અમૃત વૃષ્ટિ જેવું એ મુનિનું સ્વરૂપ મને કહી સંભળાવ. માગધ બોલ્યો: એમ કહું છું એટલે એ રાજર્ષિની વાત કહું છું, સાંભળ—

ઘણાં રત્નોર્થી ભરેલા વૈતાલ્ય પર્વત તરફ આવેલી દક્ષિણ ઊંચિનો સ્તમ્ભ અને પુણ્ય વગરના માણસોને હર્લભ એવા ‘ગગનવલ્લભ’ નગરનો રાજા અનંતવીર્ય નામે વિદ્યાધરનો ચક્રવર્તી છે. પોતાની રાજધાનીમાં એ, ખીલેલા કમળના માન જેવી લાંબી આંખવાળી, રૂપ-લાવણ્યમાં દેવાંગનાઓ કરતાં પણ ચડિયાતી અંત:પુરની પોતાની રાણીઓ સાથે જેમ દેવલોકમાં ઇંદ્ર વિલસે છે તેમ વિલાસ કરતો પોતાનો વખત વીતાવે છે. તેને બધા પ્રકારની કળાઓમાં કુશળ અને જેમણે બધી વિદ્યાઓ સિદ્ધ કરી છે એવા મહાબળવાળા બે પુત્રો હતા. એક મેઘનાદ અને બીજો સિંહનાદ. પ્રથમ પુત્ર યુવરાજ-પદે સ્થાપિત હતો અને બીજાને ક્રટાયા તરીકે રાખેલો હતો. દિવસો જતાં પૂર્વ કર્મના વિપાકને લીધે નાના છોકરાનું શરીર કોઠ થવાથી બગડી ગયું. કોઠ ઉપર અનેક પ્રકારે ઔષધ વગેરેના પ્રયોગો કર્યા છતાં તેમાં થોડો પણ ફેર ન પડ્યો. એથી એનો પિતા અનંતવીર્ય ભારે ખેદ પામ્યો. પુત્રને જીવવાની આશા ન રહી. દુ:ખથી પીડા પામેલા એ વિદ્યાધર નરેન્દ્રે (અનંતવીર્યે) હવે એ કોઠને મટાડવા માટે મંત્ર અને તત્તના પણ ઉપચારો કર્યાં. એ ઉપચારોથી તો ઊલટું તે વ્યાધિ (કોઠ) વધારે વધ્યો. ભારે શોકને લીધે ગળગળા થઈ ગયેલા અને રોતા તે અનંતવીર્ય રાજાને ‘પ્રજ્ઞપ્તિ’ નામે મહાવિદ્યા-દેવતાએ શોક કરતો અટકાવવા આ પ્રમાણે કહ્યું: “લો ખેચરના રાજા! તું ગૌરવશાળી વિદ્યાધરના વંશમાં સહજ એવી ધીરજને છોડીને સાધારણ-આમ્ય માણસની પેઠે આ રીતે ખેદ શા માટે કરે છે? પૂર્વે કરેલાં દુષ્કૃતોનું ફળ કોને નથી ભોગવવું પડતું? શું તે એવો દેવ, દાનવ વા ખુદ તીર્થંકર ભગવાન જોયા છે વા સાંભળ્યો છે કે જેણે પૂર્વ કર્મોનું ફળ ન ભોગવ્યું હોય? પૂર્વ કર્મોના ફળ ભોગવતાં સૌનાં હાલ સરખા હોય છે છતાં તું આ રીતે શા માટે સંતાપ કરે છે? આ મહાનુભાવ (તારો નાનો પુત્ર) પૂર્વજન્મમાં કુંચીપુરના રાજા શ્રીવર્મનરેન્દ્રનો પુરોહિત હતો. તે વખતે તેના ઉપર લોકોનો ખૂબ રાગ હતો અને તેથી લોકો તેની વિશેષ પૂજા કરતા, આને લીધે તે પુરોહિતમાં ભારે અભિમાન આન્યું અને આઠે પ્રકારનો મદ તેના ઉપર ચઢી બેઠો. એ પ્રસંગે એક વાર માસોપવાસી સનતકુમાર મુનિ, માસખમણના પારણા નિમિત્તે તેને ઘરે આવ્યા તે વખતે તે, પોતાને ઘરે ભોજન

કરવાની તૈયારીમાં હોતો. ભિક્ષા માટે આવેલા મુનિનો તે પુરોહિતે તિરસ્કાર-અનાદર કર્યો અને પોતે જન્મતાં વધેલી એવી એઠી ભિક્ષા તે મુનિને તેણે તિરસ્કારપૂર્વક દેવરાવી. મુનિએ એ ભિક્ષાને આગમશ્રુતવિધિની અપેક્ષાએ તત્કાલોચિત દ્રવ્યાદિથી શુદ્ધ સમજીને ગ્રહણ કરી અને ખાવા પછુ માંડી, પરંતુ તેમ કરતાં તે મુનિને દેવતાએ અટકાવ્યા ત્યારે તે મુનિએ, એ ભિક્ષાને પરહરી-પરઠવી દીધી. હવે એ દેવતાએ-પુરોહિતે કરેલું મુનિનું અપમાન અસહ્ય લાગતાં-એ પુરોહિતના શરીરમાં એક સાથે સોળ મહારોગો ઉપજાવ્યા. તે રોગોથી અત્યંત પીડા પામતો અને જેમ થોડા પાણીમાં માછલી તરફડે તેમ તરફડતો એ પુરોહિત મરણ પામ્યો. મર્યા પછી તે, નિંદિત યોનિઓવાળી જીવન્તિઓમાં જન્મ્યો, એ જન્મોમાં પછુ તે, રોગોથી પીડા પામીને મરણ પામ્યો. આ રીતે કેટલાક જન્મ-જન્મ-ાંતરો સુધી ઉચ્છ્વેજોને અનુભવીને તે પુરોહિતનો જીવ, હજુ તેના દુષ્ટત્યો બાકી રહ્યાં હોવાને કારણે વર્તમાનમાં તારે ત્યાં પુત્રપણે અવતર્યો છે અને પૂર્વનું થોડું દુષ્ટત્ય બાકી હોવાથી તે, આ પ્રકારે દુઃસ્થ અવસ્થાને-રોગોથી થતી પીડાને-પામ્યો છે, તો હે મહારાજ! તું તો સંસારની પરિસ્થિતિનો બરાબર જાણકાર છે તેથી સંતાપને તજી, ધીરજને ધારણ કર, અને પૂર્વે કરેલાં દુષ્ટ કર્મોના કડવા પરિપાક વિશે તું વિચાર કર. ” એ પ્રશ્નસિ વિદ્યાદેવીનું કથન સાંભળીને વિદ્યાધરોના રાજ અનંતવીર્યે આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો:

પ્રલયકાળે ચલિત થયેલા અને ચંચળ તરંગોથી ઊછળતા એવા ચારે બાજુ વિસ્તાર પામતા સમુદ્રના જળ-પ્રવાહને કદાચ કોઈ રીતે રુંધી-રોકી શકાય. પાતળા રેશમી વસ્ત્રના કટકામાં અને મોતીઓની માળા વચ્ચે કદાચ કોઈ રીતે નિશ્ચળ કરી શકાય. વળી, ધગ-ધગતી આગની આગોવાળા પ્રચંડ મહાનલને અંદર પડીને લાંબા વખત સુધી કદાચ ભેટી શકાય અર્થાત્ એવી ભયંકર આગમાં પછુ કદાચ રહી શકાય. જાણે ઘડામાં રાખ્યા હોય તે રીતે પાંચ મેરુને હાથની પાંચ આંગળીઓમાં રાખી કદાચ રમી શકાય. અર્થાત્ આવાં આવાં સર્વથા અશક્ય કાર્યોને પછુ કદાચ કોઈ કરી શકે તો પછુ વિગુણ જીવોના ઉદ્યોગોદ્ધાર થતા સંયોગોને લીધે પછુ થતી જન્મ પરંપરાની પીડાને તથા અશુભ સ્થિતિવાળાં અને એવાં રસવાળાં કર્મોના સમૂહથી થતી પીડાને એક ક્ષણ પછુ સહ્યા વિના નિશ્ચિતપણે આલતું નથી. જે સુરો અને અસુરો આમ તો સ્વચ્છંદ રીતે હરેહર છે તેઓ પછુ કર્મવિપાક આવતાં એક ક્ષણ માટે પછુ તેને ભોગવવાનું ટાળી શકતા નથી તો બીજાની તો શી વાત કરવી? કર્મોના વિપાક વિશે અને તેના અવશેષ ભોગવટા વિશે ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરતા અનંતવીર્યને એમ થયું કે મારે તો આ સર્વ પ્રકારે સંકટ આવી પડયું, પુત્રને કુશળ થવાનો સંભવ નથી એમ ધારી તે, પુત્રની પાસે ગયો. તેણે પોતાના નાના પુત્રને દેવતાએ જે રીતે તેનો (પુત્રનો) પૂર્વજન્મનો વૃત્તાંત જણાવ્યો હતો તે રીતે બધે વિગતથી કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળતાં જ નાના પુત્રને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું અને

તે જ્ઞાનદ્વારા નાના પુત્રે ચોતે પણ ચોતાનો દેવતાએ કહ્યો તેનો ખરેખરો પૂર્વલવ પ્રત્યક્ષ કર્યો અને દેવતાએ કહેલી હકીકત તેણે ખરી સ્વીકારી. ચોતાનો પૂર્વલવ પ્રત્યક્ષ કર્યા પછી રાજકુમાર સિંહનાદને તીવ્ર વૈરાગ્ય થયો, ચોતાના શરીરમાં કોઠ થવાને લીધે અનેક કૃમિઓ થઈ ગયા છે અને શરીર વિશેષ ક્ષીણ થઈ ગયું છે તે જોઈ સિંહનાદે એમને અસાધ્ય જાણી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરી બળી મરવાનું નક્કી કર્યું અને હાથ જોડી, મસ્તક નમાવી વિનયપૂર્વક ચોતાના પિતાને વિનંતિ કરી: હે પિતાશ! અવસ્થાનો વિપાક વિષમ છે, કર્મની પરિણતિ પ્રતિકૂળ છે, આ રોગ મટે અને હું આરોગ્ય મેળવું એ માટે કોઈ ઉપાય દેખાતો નથી, તો આપની પાસે મારે કાંઈક માગણી કરવાની છે. જો તમે આપવાની હા કહો તો. વિદ્યાધરચક્રવર્તી અનંતવીર્યે કહ્યું: બચ્યા-હાલા દીકરા-સિંહનાદ! તું એમ કેમ જોલે છે? શું તને પણ ન દઉં એવું કંઈ હોય ખરું? તું કશી પણ શંકા રાખ્યા વગર માગ અને તું જે માગીશ તે હું જરૂર આપીશ. રાજકુમાર સિંહનાદ જોલ્યો: હું અગ્નિમાં પડીને બળી મરવા ઇચ્છું છું અને એ રીતે મારો આત્મઘાત કરતાં તમારે મને જરા પણ વિઘ્ન નહીં કરવાનું. જો તમે મને મારું માંગેલું આપો તો હું આ જ માગું છું. આ જાતની રાજકુમારની માંગણી સાંભળી વિદ્યાધરના રાજા અનંતવીર્યને ભારે સંતાપ થયો અને તેને એમ થયું કે-રાજકુમારનું વચનચ્છળ મારા ધ્યાનમાં ન આંચું અને તેથી તેને ભારે પસ્તાવો થયો. હવે રાજકુમાર સિંહનાદને ચોતાના સ્વજનોએ ઘણા વાર્યો છતાં તેણે પતંગિયાની પેઠે લડલડતી આગમાં પડતું મૂક્યું અને તેથી આખા નગરમાં ભારે હાહાકાર થઈ ગયો. સિંહનાદની રાણીઓએ પણ ચોતાના પતિ પ્રમાણે આગમાં પડી બળી મરવાનું ધાર્યું, તો પણ તેમને મહાકળે રોકી રાખવામાં આવી.

આ તરફ રાજા અનંતવીર્યને ભારે ખેદ થયો. તેને એમ થયું કે-‘હાય! મેં મારા સિંહનાદને દેવતાએ જણાવેલો તેનો પૂર્વલવ શા સારુ કહી સાંભળાવ્યો? હાય! મેં તેની અગ્નિમાં પડીને બળી મરવાની માંગણી શા માટે સ્વીકારી?’ આ રીતે તેને ભારે સંતાપ થયો. આમ સંતાપમાં ને સંતાપમાં તેને ક્યાંય ચેન નથી પડતું. છેવટે દીક્ષા લેવાનો વિચાર કર્યો. રાજલોકો એટલે અનંતવીર્યના દરબારીઓ તેને દીક્ષા લેતો અટકાવતા રહ્યા તો પણ પુત્રના મરણ સંબંધથી થયેલા તીવ્ર વૈરાગ્યને લીધે તેણે ચોતાના યુવરાજ પુત્ર મેઘનાદને રાજ્ય ઉપર સ્થાપી મહાબાહુ પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી, અને તે વિદ્યાધરેશ્વર શ્રમણ થયો અને દીક્ષાના પ્રથમ દિવસથી જ તેણે પાસખમણ, માસખમણ વગેરે તીવ્ર તપશ્ચર્યાઓ શરૂ કરી દીધી. નગરમાં રહેવાથી તે અનંતવીર્ય રાજર્ષિની ભારે પૂજા થવા લાગી અને વિદ્યાધરના અધીયો નિરંતર-વારંવાર તેની વંદન, પૂજા, પ્રતિપત્તિ વગેરે કરવા લાગ્યા તેથી રાજર્ષિને એમ લાગ્યું કે ‘આ મારી વંદના-પૂજા તો મારા ધર્મધ્યાનમાં વિઘ્નરૂપ

છે માટે મારે અહીં રહેવું ન ઘટે' એમ વિચારી ધર્મના રહસ્યને બરાબર સમજતો તે રાજર્ષિ, પોતાના ગુરુની સંમતિ મેળવી આ સુવેલાચલ પાસેના નિર્જન વનમાં વિહરવા લાગ્યો. એ રાજર્ષિના પુત્ર મેઘનાદનરેંદ્રે રાજર્ષિની ઇચ્છા ન છતાં આને તેના છત્રધારક તરીકે અને મને માગધ તરીકે તેની પાસે આદરપૂર્વક રાખ્યા છે અને એ રીતે તે નરેન્દ્રે, પોતાની પિતા તરફની પરમ ભક્તિ બતાવી છે. જે દિવસે મુનિરૂપ પોતાના પિતાના કુશળ સમાચાર એ મેઘનાદ રાજને મળતા નથી તે દિવસે એ, ભોજનનો પણ ત્યાગ કરે છે અને એમ છે માટે જ આ મહામુનિના સુખશાતાના સમાચાર જાણવા આ તરફ ઉપરા-ઉપર વારંવાર વિદ્યાધરો આવતા રહે છે અને જતા રહે છે. વળી, હમણાં આ મુનીશ્વરે ચોમાસી તપ કર્યું છે—ચાર મહિનાના ઉપવાસ કર્યા છે. જ્યારે તે તપ પૂરું થવા આવ્યું ત્યારે 'આજે એ મુનિરાજ આ નિર્જન વનમાં કેવી રીતે પારણું કરશે?' એ ચિંતાથી અમે વ્યાકુલ થયેલા. આ મહામુનિ જે પ્રહર જતાં ભિક્ષાપાત્ર તૈયાર કરી ભિક્ષા લેવા જવા માટે તૈયાર થયા છે એટલામાં એક હરણુ તેની પાસે આવ્યું. એ હરણુ તે મુનિ પાસે રહે અને તેથી તેને વિવેક પ્રાપ્ત થતાં પોતાના પૂર્વભવનું જ્ઞાન થયેલું છે. જંગલમાં બધે ફરતાં ફરતાં એ હરણુ આ નિર્જન વનમાં તારી (સંગમકની) હયાતી જાણી લીધી અને તારી પાસેથી મુનિને ભિક્ષા મળે એમ છે એમ સમજવાથી એ હરણુ મુનિની પાસે આવી પગમાં પડી તથાપ્રકારની તારા તરફ મુનિને લઈ જવાની ચેષ્ટાઓ કરી દેખાડી. આ પવિત્ર અનગાર, એ હરિણુની ઇંગિત ચેષ્ટાઓ સમજી ગયા અને હરણુ દેખાડેલા માર્ગ ઉપર ચાલતા એ તારી પાસે આવી પહોંચ્યા. પછી તે એને પારણું કરાવ્યું તેથી હું (માગધ) કહું છું કે—તું સાધારણ પુણ્યવાળો નથી પણ કોઈ મહાભાગ્યવાન છે.

આ બધી વાતો સાંભળીને પેલા તપસ્વી સંબંધે સંગમકને જે કુવિકલ્પો ('એ છત્ર કેમ ધરે છે વગેરે') થયા હતા તે બધા દૂર થયા, તપસ્વીની ગુણવિભૂતિ, ત્યાગ-સંપત્તિ અને ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા આદિ અનેક ગુણપરંપરા જાણીને તેને ભારે આનંદ થયો અને એ આનંદમાં ને આનંદમાં વડાણુવટી સંગમક રાત્રે પથારીમાં પડ્યો—સૂતો. તેનું વડાણુ તૂટી ગયા પછી તેને મળેલા પાટિયાદ્વારા સમુદ્રને પાર કરતાં વચ્ચે ઘણી લાંબણો થઈ. વળી, આ અરણ્યમાં ન બાઈ શકાય એવાં અયોગ્ય દુષ્પત્ય કંદમૂલ અને ફળો ખાવાં પડ્યાં. આને લીધે તેને પેટનું શૂળ થઈ આવ્યું, પેટમાં ભારે પીડા ઉપડી. જંગલમાં વૈદ્ય ન મળવાને લીધે પેટના શૂળનો ઓવધાદિદ્વારા સારી રીતે ઉપચાર ન થઈ શક્યો તેથી તે (સંગમક) મરણુ પામ્યો અને પછી તે જ અયોધ્યા નગરીમાં રાજ્ય કરતા રાજા વિજય-રાજની પટ્ટરાણી સીતાદેવીની કુક્ષિમાં એ સંગમક તેના પુત્રપણે જન્મ પામ્યો. જ્યારે તેનો જન્મ થયો ત્યારે 'મોટા અલેદ કિલ્લામાં ભરાઈ બેઠેલ સીમાડાનો રાજા હારી ગયો' એવા વિજય સમાચારની વધામણી સંગમકના પિતા વિજયરાજે સાંભળી. એક તરફ પુત્રનો

જન્મ થયો અને ખીલ તરફ પ્રબળ રાજ વશ થયો—આ પ્રકારના ઊવડા આનંદના સમાચાર મળવાથી પુત્રના જન્મનું વધામણું વિશેષ ઉદ્ઘાસથી થયું. જ્યારે તે બાર દિવસનો થયો ત્યારે તેનું નામ “સુજ્ય” રાખવામાં આવ્યું. તેનું બાળપણ વીતી જતાં જ્યારે તે નિશાળે જવા જેટલી અવસ્થાને પામ્યો એટલે આઠ નવ વરસની ઉંમરનો થયો ત્યારે તે કલાચાર્યની પાસે જઈ પહેલાં પુરુષને શીખવા યોગ્ય બહોતેર કળા શીખ્યો, અને પછી યૌવનવય પામતાં બત્રીસ કન્યાઓને પરણ્યો.

હવે સુંદર પુણ્યવાળો એ ‘સુજ્ય’ યુવરાજ પોતાના ભુજદંડદારા જ્યારે ધનુષ્યની કોરને નમાવે છે ત્યારે આશ્ચર્ય તો એ છે કે—એનાથી નાશી ગયેલા એના શત્રુરાજાઓની શોભા—સમૃદ્ધિ ચારે દિશામાં નથી પડે છે, અર્થાત્ એનું ધનુષ્ય નમતાં શત્રુઓ નાશી જાય છે, તાજે થઈ જાય છે. ભયંકર મેઘની ગર્જના જેવો યુવરાજ સુજ્યના પ્રચંડ ધનુષ્યની ઢોરીનો જ્યારે ઝણઝણાટ—ટંકાર થાય છે ત્યારે પેલા ભયભીત રાજહંસો કવખતે જ ગભરાઈ જાય છે અર્થાત્ મેઘની ગર્જના થતાં જેમ હંસો ગભરાય છે તેમ સુજ્યના ધનુષ્યની ઢોરીનો ઝણઝણાટ થતાં જ ખીબ રાજાઓ ભયભીત થાય છે. યુવરાજ સુજ્યનો પ્રતાપ તો છે એક પ્રકારનો છતાં તેનાં બે ભાતનાં રૂપ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. જે રાજાઓ તેને નમતા રહે છે તે રાજાઓને એ પ્રતાપ હીમ જેવો શીતળ લાગે છે અને જેઓ તેને નમતા નથી તેવાઓને એ પ્રતાપ પ્રલય કાળના ભયંકર દાવાનલ જેવો લાગે છે. એ યુવરાજ, ત્યાગમાં—દાનમાં, વિદ્યામાં, નીતિમાં અને વિનયમાં, ઉદ્ધાપણમાં અને દાક્ષિણ્યતામાં બધાથી એટલેા બધા અદિયાતો છે કે એ શુભોમાં પહેલાં એનાં વખાણુ થયા પછી જ ખીબઓનાં નામ બોલાય છે અર્થાત્ એ, દાનાદિક શુભોમાં સૌથી વિશેષ આગળ પડતો છે.

આ પ્રકારના ઉત્તમ શુભચુકત યુવરાજ ‘સુજ્ય’ને પોતાની ગાદી સોંપી તેના પિતાએ પોતે શ્રમણુદીક્ષાને સ્વીકારી. હવે એ વિજયરાજ શ્રમણુ, પોતાના ગુરુની સાથે ગામડાંઓ તરફ, આણે તરફ, જ્યાં માનવોની વસ્તી છે તે બાબુ અને નગરો તરફ એમ ચારે બાબુ આ સુંદર પૃથ્વી ઉપર વિહરવા લાગ્યો. આ તરફ ‘સુજ્ય’ મહારાજ પણ ચંદ્ર જેમ કિરણોદ્ધારા કુવલયને આનંદ આપે છે, તેમ હળવા કરોદ્ધારા કુવલય—ભૂમંડળને—પ્રભમંડળને આનંદ આપતો ચંદ્રની જેમ પ્રતિદિન પ્રવર્ધમાન—વધતો ઉત્તતિ પામતો અને રાજશ્રીનો ઉપભોગ કરતો આનંદે વિલસે છે. વખત જતાં એ રાજા વિશેષ દાની હોવાથી અને પ્રભ પાસેથી ઓછો કર લેતો હોવાથી તેના ધનભંડારો તથા અનાજના કોઠારો ખૂટી ગયા. ધનભંડારના વ્યવસ્થાપક અને કોઠારના વ્યવસ્થાપકે એ ભંડારો અને કોઠારો ખૂટી ગયાની હકીકત રાજાને જણાવી. હકીકત સાંભળીને રાજા ખેદ પામ્યો. તેને વિચાર થયો કે—આ શું ? મને જુગારનું કે એવું ખીલું લક્ષ્મી—નાશક કોઈ ભાતનું વ્યસન નથી,

જેને વધારે દેવું બેઠએ તેને પણ હું ઘણું જ એણું આપું છું તથા લોકો પાસેથી પણ બધો જ કર વસુલ કરું છું. આમ છતાંય આમ એકસામટા મારા ધનભંડારો અને ધાન્યભંડારો કેમ આટલા જલદી ખાલી થઈ ગયા ? વળી, તેને એમ વિચાર આવ્યો કે કદાચ મેં વધારે પડતું અનુચિત દાન દઈ દીધું હોય અથવા એવા બીજા ખોટા ખર્ચા કર્યા હોય તેને લઈને મારા ભંડારો ખાલી થઈ ગયા હોય ? એમ વિચારીને રાજા સુજયે શ્રીગૃહપારિગાહિક (ભંડારનો વ્યવસ્થાપક)-રાજભંડારી ભાનુદત્તને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. રાજાએ એ રાજભંડારીને પૂછ્યું કે-અરે ! બીજા બીજા ખર્ચાની તો વાતો પછી કરીએ, પણ તું મને પહેલાં તો એ જ બતાવ કે આ વર્ષે તારી પાસે મેં કેને કેટલું દેવરાબ્યું ? રાજભંડારી બોલ્યો: દેવ ! સાંભળો.

‘ચેદી’ દેશના રાજાને વશમાં લાવી આપનાર એવા ‘લક્ષવીર’ નામના વીર પુરુષની શૂરવીરતા બેઠે રાજા થયેલા આપે તેને દસ કોડ સોનૈયા અપાવ્યા. લક્ષ્ય વીંધવું ભારે કઠણ પડે એવા સઘાવેધને કરી બતાવનાર નેપાળદેશના રાજપુત્રને આપે સંતુષ્ટ થઈને બે કોડ સોનૈયા અપાવ્યા. જ્યારે મ્હેરછ રાજા ઉપર જય મેળવ્યો ત્યારે આપને બંદિજનોએ ખૂબ ખૂબ બિરદાવ્યા અને તેથી ખુશી થયેલા આપે તેમને આઠ કોડ સોનૈયા અપાવ્યા. આપની રાજસભામાં દક્ષિણી કુશળ ગવૈયા આવ્યા હતા, તેમના સંગીતથી રાજા થઈને આપે તેમને ચૌદ કોડ સોનૈયા અપાવ્યા હતા. એક વાર આપની સભામાં વિવિધ પ્રકારની ઈંદ્રિયાબલિદા કરી બતાવનાર સંવર નામનો એક ભારે બહુગર આવ્યો હતો, તેના હેરત-ભર્યા બહુના ખેલોથી આપ વિસ્મય પામ્યા અને ખુશી થઈને આપે તેને નવ કોડ સોનૈયા અપાવ્યા હતા. કેઈ એક પ્રવાસી પથિકે આવીને પંચમસ્વર ગાઈ બતાવ્યો હતો, તેથી ખુશ થઈને આપે તેને પાંચ કોડ સોનૈયા અપાવ્યા હતા. કેરલી-કેરલ દેશની નર્તિકાઓએ આપની પાસે આવીને વિવિધ પ્રકારનું નર્તન-કૌશલ કરી બતાવ્યું હતું, તેથી સંતોષ પામી આપે તેને આખું શરીર શણગારી શકાય એવાં એક કોડ સોનૈયાના ઘરેણાં અપાવ્યાં હતાં. જ્યારે આપને અજીર્ણને લીધે જ્વર આવેલો ત્યારે તે જ્વરને મટાડનાર વૈદ્યને તુરત જ આપે આઠ કોડ સોનૈયા આપીને પૂજા કરી હતી. આ સિવાય પરચૂરણ પરચૂરણ જે કાંઈ આપે દેવરાબ્યું છે તે બધું મળીને અઠ્ઠાવીશ કોડ સોનૈયા વધરાયા છે અને આ રીતે કુલ બધું થઈને પંચાસી કોડ સોનૈયા ખર્ચાયા છે. આ પ્રમાણે બધો મોટો મોટો વર્ષના ખર્ચાનો આંકડો રાજાને જણાવીને તે બુદ્ધિમાન ભાનુદત્ત ભંડારી બોલતો અટકી ગયો.

આ સાંભળીને ચિત્તમાં સંતાપ પામેલો રાજા કહેવા લાગ્યો: અમે કેવાક દાતાર છીએ વા અમે કેટલુંક દઈ દીધું છે ? કે જેથી આટલા દેવા-દાન-વડે પણ અમારા ધન અને ધાન્યના ભંડારો ખાલી થઈ ગયા. આજે પણ એ વાત સમજાય છે કે કેટલાક મહા-

પુરુષોએ તો આ આખીય પૃથ્વીને નિર્ઝલુ-દેવા વગરની કરી નાખેલી, એમની સરખા-મણીમાં હું તો અમુક જ માણસોને અને તે પણ થોડું જ હજુ દઇ શક્યો છું છતાં સારા શ્રમણની પેઠે કેમ નિર્ઝલુ-પરિશ્વલ-ધનધાન્ય વગરનો-થઈ ગયો છું અર્થાત્ જેમ સારો શ્રમણ પરિશ્વલ વગરનો હોય છે તેમ મેં તે એવું શું દઇ નાખ્યું છે જેથી હું પણ સારા શ્રમણની પેઠે પરિશ્વલ વગરનો થઈ ગયો છું. અહો ! મારી અપુણ્યતા-પુણ્ય વગરની દશા ! અહો ! મેં પૂર્વે દાન નથી દીધાં એનું જ આ પરિણામ ! અહો ! વિશ્વ અલીકની સંભાવના અર્થાત્ મારા કેવા ભિથ્યા મનોરથો ! આ રીતે પોતાની જાતે જૂરતો રાજ ભારે ખેદ પામ્યો. ખેદવાળી પરિસ્થિતિને લીધે તેણે પોતાના સેવકોને વિદાય કરી દીધા, સભામાં ચાલતાં નાચગાન વગેરે અંધ કરી દીધા, સાંજનું દેવપૂજન કરી લીધું અને રાજ પોતાની સુખશય્યામાં પડ્યો. મહામુશીબતે નિદ્રા આવી. સવાર થતાં માંગલિક વાજાંઓ વાગતાં રાજ જાગ્યો. પ્રભાતનાં બધાં કાર્યો સમેટી રાજસભામાં આવીને બેઠો. બરાબર આ વખતે રાજભંડારીએ અને ધાન્યના ભંડારોની વ્યવસ્થા કરનારાઓએ રાજ પાસે આવીને રાજને વધામણી આપી કે દેવ ! તમને વધાઈ છે, તમારા ભંડારો સોના, રુપા અને હિરણ્યો વગેરેથી આજે ભરાઈ ગયા છે-છલકાઈ જાય તેમ ભંડારોની ટોચ સુધી છલોછલ થઈ ગયા છે. અમે એ જાણુતા નથી કે આમ એકાએક શાથી થયું ? આ વાત સાંભળીને રાજ જરાક મરક્યો અને તેથી એમ જાણાયું કે એ સેવકોની વાત સાંભળીને રાજને પ્રમેદ થયો અને પછી ફરીને પણ યથેચ્છ રીતે અખંડપણે તે રાજ પોતાનો દાનનો પ્રવાહ વહેવડાવવા લાગ્યો.

આ વખતે એક વિશેષ બનાવ બન્યો. રાજના ધન અને ધાન્યના ભંડારો ખાલી થઈ ગયા સાંભળી સીમાડાના રાજ્યો અભિમાને મત્ત થઈ દેશમાં ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા. રાજ સુજ્યે એ રાજ્યોનો આ ઉન્માદ સાંભળ્યો અને તેમના ઉપર તેણે મોટા આડંબર સાથે સૈન્ય લઈને ચડાઈ કરી. પ્રયાણ કરતાં કરતાં કેટલાક પડાવો થયા પછી તે, પોતાના દેશના સીમાડે પહોંચ્યો. લડાઈ થતાં સીમાડાના રાજ્યોને વિશેષ સંશ્લેષ થયો અને હરડે ખાવાથી જેમ રેચ લાગી જાય તેમ એ રાજ્યોને ખૂબ રેચ લાગી ગયો અર્થાત્ તે રાજ્યો ગભરાઈ ગયા. રોગનો ઉપાય જેમ વૈદ્યો વિચારે તેમ મંત્રીઓએ ગભરાયેલા એ રાજ્યોના ગભરાટનું નિદાન કર્યું અને એ રાજ્યોના પ્રદેશમાં પેસી તેમને તાબે કરવા એ, તેમના ગભરાટનું ઔષધ નક્કી કર્યું. આ પ્રમાણે કરવાથી સીમાડાના એ મહમત્ત રાજ્યો પોતાના વાળ લખડતા અને છૂટા રાખી તથા ગળા ઉપર કુડાડા મૂકી નમી પડયા, અને તેમણે રાજ સુજ્યની સેવા કરવાનું સ્વીકાર્યું. આથી સુજ્ય નરેન્દ્રે તેમને 'અભય' કરી નિર્ભય કર્યા અને તેથી જેઓ સુજ્ય રાજના ખંડીયા બની જેમ આવ્યા હતા તેમ પોતપોતાના પ્રદેશમાં ચાલ્યા ગયા.

રાજા પશુ કૌતુકને લીધે આમ તેમ વનાંતરોમાં—એક વનથી બીજા વનમાં—ભટકતો—ફરતો ઘટ્ટ તમાલના વૃક્ષોને વીધે શ્યામ દેખાતા એક વનના કુંજમાં પેઠે અને તેણે ત્યાં બેસ્યું કે—એક મનોહર આકૃતિવાળા સાધુ આતાપનાને સ્થળે બિભો રહી આતાપના લઈ રહ્યો છે, તેના ઉપર એક ધબવાણું છત્ર ધરાયેલું છે અને તેની આગળ માગધ-ચારણ લોકો પ્રશંસા કરી રહ્યા છે.

ફરથી એ મુનિને બેતાં જ તે સુજ્ય રાજાએ પોતાના રાજપદવીસૂચક ચિહ્નો ઉતારી નાખ્યાં અને પાસે જઈને એ, તે સાધુના પગમાં નમી પડ્યો. નમતાં જ તેને એમ થયું કે ‘આવી આકૃતિને મેં ક્યાંક જોઈ છે ?’ એમ વિચારતાં—ઈંડાપોહ કરતાં રાજા સુજ્યને તેનો પૂર્વભવ સાંભરી આવ્યો. અને ખરી હકીકત તેના ખ્યાલમાં આવી. પછી રાજાએ મુનિને વિનંતિ કરી કે ‘હે ભગવન્ ! તમે મને ઓળખો છો ?’ સાધુએ કહ્યું. હે દેવાતુપ્રિય ! હું તમને બરાબર ઓળખતો નથી. પછી રાજાએ કહ્યું: તમે ‘સુવેલ’ નામના પહાડમાં રહેતા હતા તે વખતે હું પણ ત્યાં દૈવચોગે આવી ચડ્યો હતો. જ્યાં હું રહેતો હતો તે સ્થળ તમોને, તમારી સાથે રહેતા હરણે બતાવેલું અને તમે મારે સ્થળે ચોમાસીતપનું પારણું કરવા સારુ ભિક્ષા લેવા પધાર્યાં. મેં શ્રદ્ધા અને ભક્તિપૂર્વક તમોને ઉચિત કંદ, ક્ષ્ણો વિગેરે આપી પારણું કરાવ્યું. આપે મારી પાસેના કંદ, ક્ષ્ણો વિગેરે લઈ મારા ઉપર મોટો અનુચ્છ કર્યો અને આપનાથી અનુચ્છ પામેલા એવા મને તે જ રાતે, અયોગ્ય આહાર કરવાને પરિણામે પેટમાં શૂળ ઉપજ્યું અને તેનાથી મરણ પામેલો હું તમારી દયાને લીધે કેશલ દેશનો રાજા થયો છું. કલ્પવૃક્ષ કરતાં પણ અધિક ઔદાર્યવાળા—મનવાંછિત સિદ્ધિ આપનારા એવા આપનું દર્શન—સંસારમાં ખૂંચેલા પ્રાણિઓને મહાદુર્લભ એવું તમારું દર્શન હું પામી શક્યો છું માટે મારી જાતને ધન્ય માનું છું.

રાજા ‘સુજ્ય’ આ રીતે પેલા અનગારની સાથે વાતચીતમાં હતો તે વખતે જ બરાબર તેના રસોયાએ આવીને રાજાને જણાવ્યું કે—હે દેવ ! હમણાં ‘લોજનનો સમય છે.’ તે પછી સાધુ તરફની ભક્તિને લીધે ડર્ષ અને ઉલ્લાસથી રોમાંચિત થયેલા રાજાએ મુનિરાજને વાંદીને વિનંતિ કરી કે—‘હે ભગવાન્ ! યથાસિદ્ધ ખાનખાન વગેરે મારે ત્યાંથી લઈને આપ મારા ઉપર પ્રસાદ કરો.’ આ વખતે મુનિને પાસખમણ(પખવાડીઆના ઉપવાસ)નું પારણું હતું. રાજાદ્વારા ભક્તિપૂર્વક નિમંત્રિત થયેલા સાધુ, રસ્તા ઉપર આગળ આગળ સુગ્રમભાણુ દૃષ્ટિને ઠેરાવતા રાજાની પાછળ પાછળ રાજાના આવાસ તરફ ગયા. રાજાએ એ પવિત્ર મુનિના ચરણો ઉપર લાગેલી રજને પોતાના કેશકલાપવડે સાફ કરી, જીવજંતુ વગરના સ્થળ ઉપર આસન પાથર્યું અને તે ઉપર મુનિ બેઠા. આ વખતે મુનિને પ્રતિલાભતાં તેને એવો ઉમળકો આવ્યો કે ‘તે આ ઉત્તમ પાત્ર છે, તે જ આ

વિશેષ પ્રકારના દેવ પદાર્થોની તૈયારી છે, તે જ આ તદ્દન અભિનવ એવો વિશેષ પ્રકારનો મારો દાનનો મનોરથ છે. અને મારો ગૃહસ્થાશ્રમ સર્વ પ્રકારે આજે જ સફળ થયો' આ જાતના વિશેષ વધતા ઉલ્લાસને ધારણ કરતાં રાજાએ પેલા અનગારની સામે અશન-આવાનું, પાન-પીવાનું, આદિમ-મેવા વિગેરે, સ્વાદિમ-લવીંગ, એલાયચી વગેરે મુખવાસ વસ્ત્ર, કંબલ અને ઔષધ વગેરે બધી દેવ સામગ્રી હાજર કરી. સાધુ મુનિરાજે પણ રાગદ્વેષની વૃત્તિને દૂર કરી અનાસકતપણે ઉર્જમ, ઉત્પાદના અને એષણાના દોષો વિનાની અર્થાત્ સાધુને ખપે એવી વિશુદ્ધ દેવ સામગ્રીને જોઈ-વિચારી 'ગોવત્સત્યક્રત્યહણ્ય' ના ન્યાય પ્રમાણે તેમાંથી જરૂર પૂરતું કાંઈક લીધું' અર્થાત્ ગાયનો વાછડો ચારો ચરતી વખતે ઘાસને મૂળથી ખાઈ જતો નથી પણ થોડું થોડું ખાકી રાખે છે અને ઉપરઉપરથી અડધું પડધું ચરે છે તેમ આ મુનિએ પણ એ દેવ સામગ્રીમાંથી થોડું થોડું લીધું' પણ આસક્તિભાવ રાખી એકસામટું ણધું ન લઈ લીધું' અથવા દોહનારો ગોવાળ દોહી રહ્યા પછી જે દૂધ ખાકી રહે છે તેને ગાયનો વાછડો ધાવે છે તેમ મુનિ પણ, જમતાં જે કાંઈ વધ્યું ઘટ્યું હોય તેને લે છે. આ રીતે લિક્ષા લેવાથી ગૃહસ્થોને તકલીફ પડતી નથી તેમ તેમના ઉપર કશો ભાર પણ પડતો નથી. કૂલના રસને ચૂસતો ભમરો જેમ જુદા જુદા ફૂલોમાંથી ટીપું ટીપું રસ ચૂસે છે, એમ ચૂસવાથી ફૂલોને પીડા થતી નથી તેમ જમર પણ પોતાનો નિર્વાહ કરે છે. એ જ રીતે માધુકરી વૃત્તિથી એ મુનિરાજે રાજા સુજ્યને ઘરે જઈને પારણા માટે લિક્ષા મેળવી. લિક્ષા વહોરાવીને પોતાના પરિવાર સાથે રાજાએ મુનિને સવિનય વંદન કર્યું અને એ તપસ્વી સાધુ જેવા આવ્યા હતા તેવા પાછા પોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા.

રાજા સુજ્યે ધીજી બધી પ્રવૃત્તિઓ પડતી મેલી કેટલાક દિવસ સુધી એ મુનિરાજની ઉપાસના કરી. મુનિરાજ પાસેથી શ્રી જિનેશ્વરે જણાવેલા ધર્મનું રહસ્ય જાણ્યું. વખત જતાં રાજાને વૈરાગ્યભાવ ઉપજ્યો અને મુનિરાજને વિનંતિ કરી કે-હે લગવન! આપ અયોધ્યા નગરી તરફ વિહાર કરો. મારો વિચાર એવો છે કે-રાજ્યભાર પુત્રને સોંપી આપની પાસે દીક્ષા લઉં. મુનિરાજ બોલ્યા: મહારાજ! તમારી જેવાઓને એ ઉચિત છે અને અમે પણ યોગાનુયોગે એમ કરીશું' અર્થાત્ અયોધ્યા તરફ આવીશું.

ત્યારે પછી રાજા 'સુજ્ય', એ વિદ્યાધર રાજર્ષિને સવિનય વંદન કરી પોતાની નગરી ભણી ગયો. દીક્ષા લેવાનો પોતાનો સંકલ્પ રાજ્યના મંત્રીઓને અને સામંતોને જણાવ્યો. તેઓએ તેમાં પોતાની સંમતિ આપી. અભિષેક કરવા માટે યોગ્ય મુદ્દૂર્ત જોવાડવી પુત્રને ગાદીએ સ્થાપ્યો. બધા કેદીઓને છોડી મૂક્યા, અમારીની ઘોષણા કરાવી અર્થાત્ કોઈ, કોઈ પણ જીવને ન મારે એ માટે ઢોલ વગડાવી બહાર સૂચના કરી, જિનમંદિરોમાં ઉત્સવો.

મંડાયા અને તરલેટાઓમાં, ચોકોમાં અને ચત્વરોમાં-ચાચરોમાં જ્યાં કોઈ દીનો વા અનાથો વા એવા જ અપંગો કે દુઃખિયા લોકો મળે તેમને દાન દેવડાવ્યું.

બરાબર યોગ્ય સમયે પેલા વિદ્યાધર રાજર્ષિ ભગવંત પણ અયોધ્યા આવી પહોંચ્યા. મોટી ધામધૂમથી સો રાજપુત્રો સાથે રાજ્ય સુજ્યે તે મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી. વધતે વૈરાગ્યે તે સંયમ પાળવા લાગ્યો. પોતાના ગુરુ સાથે વિહાર કરતો કરતો તે સુજ્ય શ્રમણ પોતાનપુર નગરે આવ્યો. શ્રી જિનેશ્વરે કહ્યા પ્રમાણે સંયમની બરાબર આરાધના કરી તે સુજ્ય મુનિ પોતાનપુરમાં કાળધર્મ પામ્યો-મરણ પામ્યો. મરીને તે, 'અચ્યુત' નામના સ્વર્ગમાં જન્મ પામ્યો. જે સ્થળે તેણે કાળ કર્યો તે સ્થળે આસપાસ રહેતા દેવોએ 'એ મુનિએ સંયમની સારી આરાધના કરી' એમ સમજી મુનિનો નિર્વાણમહિમા ઊજવ્યો.

દેવોએ કરેલો ઉત્સવ જોઈ વિશેષ કુતૂહળ થવાથી લોકોએ સ્વર્ગવાસી મુનિના ગુરુને પૂછ્યું: હે ભગવન્! એ એવો શ્રમણસિંહ મહાપ્રભાવી મહાત્મા કેણુ હતો કે જેનો મહિમા દેવો પણ કરી રહ્યા છે? વિદ્યાધર રાજર્ષિએ લોકોને એ સ્વર્ગવાસી મુનિનો અથથી માંડી ઇતિ સુધીનો બધો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. એ મુનિની યથાસ્થિત હકીકત બહુ વિસ્મય પામેલા તે લોકોએ ફરી વાર ગુરુને પૂછ્યું: હે ભગવન્! થોડા ઘણુ એવા તે પ્રકારના દાનને લીધે પણ એ મુનિએ ઉત્તમ ફળવાળું સુકૃતનું કલ્પવૃક્ષ શી રીતે ઉગાડ્યું? ગુરુએ કહ્યું: સાંભળો.

સૂવાળી જમીનમાં વાવેલું નાનું પણ બી જ્યારે તે પાણીવડે સીંચાય છે ત્યારે જેમ મોટી મોટી શાખાઓવાળા મોટા ઝાડને જન્મવાવે છે, તેમ સુપાત્રને આપેલું થોડું પણ દાન જ્યારે શ્રદ્ધા અને ભક્તિના પાણીવડે સીંચાય છે ત્યારે તે, માણસોને સારુ મહાકલ્પરૂપ વેલડીઓના ધનને અવશ્ય સરખાવે છે. સાધુઓને ઉપયોગી એવાં વસ્ત્ર, અન્ન, પાન-પાણી, ઔષધ, શય્યા-પથારી અથવા સઘા-રહેવાતું સ્થાનક, આસન-એમાંતું ગમે તે એક સાધુના અપમાં આવે એ માટે અપાયું હોય તો એવું એક પણ સુખ નથી જે ન થાય અર્થાત્ એ દાન દાતાને બધાં સુખો ઉપજાવે છે. બીજાઓને એટલે સાધારણ માણસોને પણ દાન આપ્યું હોય તો એ દાનને લીધે જેમનામાં મહામૂલ્ય ગુણ-રત્નો ભર્યાં છે એવા સુશ્ર-મણરૂપ શેહણાચલોને દાન આપીએ તો તેના અસાધારણ લાભો માટે કહેવું જ શું? દૂબળો એવો ઉત્તમ મુનિ, આકશ સંયમભારને વહી શકતો નથી માટે એવા મુનિને, સંયમભારને વહી શકે તે માટે સાધનરૂપ થાય એવાં અન્ન, વસ્ત્ર વગેરેનું દાન આપવું એ વિશેષ ઈષ્ટ છે.

કોઈ કહે છે, " જે મુનિ ફક્ત વેશધારી છે, સંયમરહિત છે, તેને દાન આપવાથી મૂઠ્ઠાસ્થાને શો વિશેષ લાભ થવાનો? એવા સંયમ વગરના અને માત્ર વેશધારી સાધુને

દાન આપવાથી તો ઊલટું તે, અશંકપણે દુષ્ટ ચેષ્ટાઓ વધારશે. આમ થવાથી ગૃહસ્થે આપેલું દાન, દુષ્ટ ચેષ્ટાઓતું ઉત્તેજક થશે અને એ રીતે દાતા, પરંપરાએ દુષ્ટ ચેષ્ટાઓનો પ્રેરક થવાથી તેને વિશેષ દોષવાળો સમજવો જોઈએ. (પૂર્વપક્ષ) એ વાત સાચી છે. (ઉત્તરપક્ષ) : પરંતુ દાતા એમ સમજીને વા એવો સંકલ્પ કરીને દાન આપે કે મારા દાનથી આ વેશધારી સાધુ વિશેષ દુષ્ટ ચેષ્ટાઓ નહીં કરે અર્થાત્ ગૃહસ્થ, 'વેશધારી સાધુ વધારે ન બગડે' એવો સંકલ્પ કરીને એ માટે જ દાન આપે. અથવા પોતાના દર્શન-મત-ના અનુરાગથી દાન આપે, અથવા પોતાના ધર્મની નિંદા અટકે એટલે વેશધારી સાધુ ભૂખ્યે મરે તો જૈનધર્મની લોકો નિંદા કરે અને તે નિંદાને અટકાવવા માટે (ગૃહસ્થ) દાન આપે તો લેનાર 'લિંગી'-'માત્ર વેશધારી' હોય તો પણ દાતાને દોષ છે; એમ કહેવાય. તાત્પર્ય એ કે-વેશધારીને દાન આપનાર દાતા, તેના અસંયમને ષોષવા દાન આપતો નથી, પરંતુ સ્વમતના પ્રેમથી, સ્વમતની નિંદા ન થાય તે માટે અથવા વેશધારી પણ વધારે ન બગડે એવો શુભ સંકલ્પ રાખીને દાન આપે છે. આ પરિસ્થિતિમાં દાન લેનાર ભલે વેશધારી હોય તેમાં ગૃહસ્થને દોષિત ઠરાવીએ તો માછલાં પકડનાર દિવ્ય સાધુને શાંતિથી વારનાર-સમજાવનાર રાજા શ્રેષ્ઠિકતું સમ્યક્ત્વ નિરસાર છે એમ માનવું જોઈએ.

આ વિશે શાસ્ત્રકારે જે વાત કહેલી છે તે આ પ્રમાણે છે-રાજા શ્રેષ્ઠિક જૈનધર્મમાં દૃઢ શ્રદ્ધાવાળો હતો, તેની દૃઢતાનું પારખું લેવા એક દેવ, જૈન સાધુનું રૂપ કરી જે માર્ગે શ્રેષ્ઠિક ચાલવાનો હતો તે માર્ગે વચમાં બેસી પાણીમાંથી માછલાં પકડે છે. માછલા પકડતો જૈન સાધુને જોઈ રાજા શ્રેષ્ઠિકે એને શાંતિથી સમજાવી તેમ કરતાં વાર્યો ત્યારે એ સાધુ બોલ્યો: મહારાજ ! તું અમારી-સાધુઓની ખરી હકીકત જાણતો નથી. ખરી રીતે તો જેવો હું છું તેવા જ ખીજા બધા સાધુઓ પણ છે. આ સાંભળીને જરા પણ ક્રોધ કર્યા વિના પૂરેપૂરી શાંતિ રાખી, રાજા શ્રેષ્ઠિકે માછલા પકડતા એ સાધુને શાંત વચનોથી સમજાવ્યો. જ્યારે એ સાધુને થયું કે મારું આણું દુષ્કર્મ જોઈને પણ શ્રેષ્ઠિક પોતાની ધર્મશ્રદ્ધાથી નથી ચાલ્યો અને મારા ઉપર ગુસ્સે પણ નથી થયો ત્યારે એણે પોતાનું મૂળ દેવરૂપ પ્રગટ કર્યું અને શ્રેષ્ઠિકની ધર્મદ્રઢતાની પ્રશંસા કરી એ પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો. આ ઉદાહરણથી એમ સમજવાનું છે કે-માછલાં પકડનાર સાધુ સાથે પણ તે સુધારવાના ઉદ્દેશથી જેમ શ્રેષ્ઠિક રાજાએ સદ્વ્યવહાર કર્યો તેમ વેશધારી સાધુ સાથે પણ શુભ સંકલ્પથી દાનરૂપ સદ્વ્યવહાર આચરનાર ગૃહસ્થ દોષયાત્ર નથી.

“ ધર્મનિંદા નિવારવા માટે દાન દેવાનું નથી કહ્યું ” એવું કોઈ કહે તો એ વાત બરાબર નથી ખરી વાત એમ છે કે-ધર્મનિંદા કરનારાઓ કઠોર, કઠોરતર અને કઠોરતમ

વેણુ કાઢે છે. એ વેણુને સાંભળનારાઓની ધર્મશ્રદ્ધા પણ ટળી જાય છે, અને પરિણામે ધર્મનિંદા અબોધિતું કારણ બને છે; માટે એવો ધર્મનિંદા જેવો ભારે દોષ દાન દેવાથી અટકતો હોય તો જરૂર અટકાવવો જોઈએ અને એ પરિસ્થિતિમાં દાતાએ ‘ આ વેશધારી છે, અસંયમી છે ’ એવું વિચાર્યા વિના દાન આપવું ઘટે. ધર્મનિંદાની જેમ ધર્મનો અવર્ણવાદ પણ એક ભારે દોષ છે અને તે પણ વર્જનીય જ સમજવો. બની શકે તો અને જણાય તો થોડો પણ શુભ શ્રદ્ધા કરવો. ખીખની નિંદા કરનારા, ખીખના દોષોને જ જોનારા અને ખીખને ભાંડવામાં જ મર્યા રહેનારા એવા મૂઢા પોતાનું કાર્ય હારી જાય છે. આ વિષે વધારે કહેવાથી શું ? પોતાની મર્યાદા પ્રમાણે યથોચિત દાનધર્મને ગૃહસ્થ નહીં કરે તો એ, આ ભવના કૂવામાં ખૂંચેલા પોતાના આત્માને શી રીતે બહાર ખેંચી શકશે ? વળી,

જે મુનિ, ભૂખ અને તરસ વગેરેના સંકટોથી પીડા પામે છે તે, શાસ્ત્રાર્થનું ચિંતન, પરને પ્રતિબોધ આપવાની પ્રવૃત્તિ, શાસ્ત્રના અર્થની વ્યાખ્યા, તપ, વિનય, સંયમ અને જીવરક્ષા એ બધું કરી શકતો નથી; માટે ધીરપુરુષોએ સંયમને સહાય-પોષણ આપે એવો દાનધર્મ ઉપદેશ્યો છે. જુગાર, આગ, રાજ, ચોર, જળપ્રલય, વેશ્યાનો સંજ, ભાગીદારો, કુતર્ક, વક્રીલો, મિત્રો, પુત્રો અને પોતાના ભોગો એ બધાને લીધે ધન ચાલ્યું જ જવાનું છે અર્થાત્ એ બધાં ધનના નાશકો છે. એમ બાણુતો પણ વિમૂઢ માનવ, એ ધનને સાધુને ખપમાં આવે એમ નથી વાપરતો, સાધુને તેના સંયમના સહાય થાય એ રીતે દાન નથી દેતા તો સમજવું કે તેને અંતરાયનો ઉદય છે. જે માનવોની વાણી, શરીર અને મન સુમુનિને હંમેશા દાન દેવામાં રમ્યાં કરે છે-શકાયેલા હોય છે તેના હાથને કમળ સમજી લક્ષ્મી તેની પાસે જ કર્યાં કરે છે અને ઉદ્ધત એવી વિપત્તિ તેવા દાતાને સ્વપ્ને પણ નથી ઇચ્છતી અર્થાત્ એને કોઈ વાર કશી વિપદા પડતી નથી.

યતિને સંયમ-સાધનમાં સહાય કરે એવું દાન, અનિષ્ટના પહાડોને તોડવા માટે ચોક્કસ વજ્ર સમાન છે અને અનેક શુભોત્તુ નિધાન થાય છે-આ પ્રમાણે એ વિદ્યાધર મહર્ષિએ સભાને દાન-ધર્મનો મહિમા કહી સંભળાવ્યો અને પછી તે ત્યાંથી વિહાર કરી ખીજે ઠેકાણે ગયા.

ઈતિ શ્રી કથારત્નકોશમાં ‘ યતિને સંયમસાધક દાન આપવાના અધિકારે સુજયરાજર્ષિની કથા ’ સમાપ્ત. (૧૮)

કુચ્છના ત્યાગ વિશે વિમળનું ઉપાખ્યાન.

(કથા ૧૯)

આ જળ વર્ષાવેલા સમ્યક્ત્વ વગેરે ગુણોમાં જે માનવ પ્રવર્તમાન હોય છતાં એનામાં જે કોઈ પણ પ્રકારનો કુચ્છ-કદાચ્છ હોય તો તે દુઃખી થાય છે માટે સમ્યક્ત્વ વગેરે ગુણો જેનામાં હોય તેણે પણ કુચ્છને તણ દેવા માટે દ્રઢતાપૂર્વક યત્ન કરવો જોઈએ. આપણી યુદ્ધિ તુચ્છ-ભુજ છે અને પદાર્થો સંબંધી આપણું જ્ઞાન પણ ખરેખર થોડું જ છે. તથા જે પદાર્થો અર્તીદ્રિય છે-ઈદ્રિયગમ્ય નથી- તેમને બધાને તો કેવળજ્ઞાની જ બાણી શકે છે, તો એવા અર્તીદ્રિય પદાર્થો વિશે જે માનવ, પોતાની મતિના અભિમાનને વશ થઈ એ અર્તીદ્રિય પદાર્થોમાં અમુક પદાર્થો સુંદર છે અને અમુક પદાર્થો અસુંદર છે એવો જે વિભાગ કલ્પે છે. તથા એ પદાર્થોમાં અમુક “ છે ” અને અમુક “ નથી ” એવો જે વિધિનિષેધ કરે છે તે તેનો મતિમોહ જ છે. જેનામાં કુચ્છ છે, તે માનડી પોતાની યુદ્ધિ પ્રમાણે યુક્તિઓને ચોજે છે પરંતુ જ્યાં યુક્તિઓ જાય છે ત્યાં પોતાની યુદ્ધિને ચોજતો નથી અને જેનામાં કુચ્છ નથી તે માનવ યુક્તિઓ પ્રમાણે પોતાની મતિને ચલાવે છે માટે જ કુચ્છની વૃત્તિ નિંદનીય છે. જે માનવો સમસ્ત કાર્યોમાં પોતાની જ મતિને પ્રમાણરૂપ માનીને પ્રવૃત્તિ કરે છે તેઓ અતિશય જ્ઞાનીઓની ગૌરવવાળી પણ વાણીને ફેકટ કરે છે. જે રીતે કોઈ રોગી રોગથી પીડા પામતો હોય અને તેને સાફ વૈદ્યની સગવડ ન થતી હોય અને વૈદ્ય વિના જ બધો ઉપચાર ચાલતો હોય તો તે રોગી જેમ થાકી જઈ ખેદ પામે છે તેમ જે ભાવો-પદાર્થો ઇદ્રિયાતીત છે તેમને સમજવા માટે અતિ દુષ્કર કાર્ય કરનારાઓ પણ થાકી જઈ ખેદ પામે છે. અતિશય જ્ઞાની પુરુષોએ બતાવેલાં મંત્રો તંત્રો જ્યોતિષ અને વૈદ્યક એ બધાં શાસ્ત્રો તથા એવાં બીજાં પણ શાસ્ત્રો જે રીતે સમસ્ત કાર્યોની સિદ્ધિ કરવામાં નીવડે છે તે રીતે આપણી પોતાની યુદ્ધિથી કલ્પી કાઢેલાં એ બધાં શાસ્ત્રો થોડું પણ રૂળ આપતા નથી. જે લોકો કુચ્છને તબ્યા વિના જ આ લોકનાં વ્યવહારી કાર્યોને સાધવા મથે છે તેઓ લોકમાં નિંદાપાત્ર બને છે અને તે તે કાર્યોને સાધી શકતો નથી. જે આ લોકનાં કાર્યો માટે કુચ્છને છોડવો જોઈએ તો સર્વજ્ઞે જણાવેલા ભાવો વિશે તો કુચ્છને છોડવો જ જોઈએ, એ વિશે શું કહેવું? અર્થાત્ સર્વજ્ઞે જણાવેલા ભાવો વિશે કુચ્છ રાખવામાં આવે તો વિમળ નામના મંત્રી-યુત્રને જેમ અનર્થ થયો તેમ અનર્થ ન થાય? એ વિમળની વાત આ પ્રમાણે છે—

વચ્છા દેશની છાતી સમાન હેમપુર નામનું નગર છે. તે નગરમાં સુરો, અસુરો અને માનવોનાં અનેક મંદિરો હોવાથી એ જાણે કે જગતના પ્રતિગિંબ જેવું લાગે છે

અને મહાદેવનો નિવાસ કૈલાસ એ નગરની પાસે તણુખલા જેવો લાગે છે એવું એ નગર શોભાયમાન છે. એ નગરનો હરિતેજ નામે રાજ છે. એ રાજ નીતિશાસ્ત્રનાં રહસ્યોનો પ્રસ્થાપક હોવાથી ઉપાધ્યાય સમાન છે, સત્પુરુષોના માર્ગ ઉપર ચાલનારો હોવાથી કુલશુરુ સમાન છે, સૌ કોઈને વાંછિત ક્ષણ આપનારો હોવાથી કલ્પવૃક્ષ સમાન છે અને ન ગણી શકાય એવા શુભરત્નોનો એ મહાસમુદ્ર છે.

જેમ સારી રીતે સાચવેલા ગોમંડળ-ગાયોદ્ધારા નિર્મળ દૂધ મળે છે અને તેને પ્રતાપ-વિશેષ તાપથી કઢતાં જેમ તે, વાસણમાંથી બહાર ઉભરાઈ જાય છે તેમ એ રાજ ગોમંડળને-પૃથ્વીમંડળને નીતિપૂર્વક સાચવતો હોવાથી તેનો યશ બ્રહ્માંડના પાત્રમાંથી તેના પ્રતાપવડે કઢાય છે અને તેથી ઉભરાઈ જતાં જાણે કે બહાર નીકળી જાય છે અર્થાત્ એ રાજનો યશ બ્રહ્માંડની બહાર પણ પહોંચેલો છે. જેમ સૂર્યને રક્તા રાણી છે, ચંદ્રને શહિણી રાણી છે તેમ એ રાજને વિજયા નામે રાણી છે. જેનામાં વિશુદ્ધ બુદ્ધિનો પ્રકર્ષ છે એવો તેને સાગર નામે અમાત્ય છે. એ પ્રમાણે રાજ્યસુખોને અનુભવતા તે બધા દિવસોને વીતાવે છે. પછી વખત જતાં રાજને ત્યાં અને અમાત્યને ત્યાં એક જ સમયે પુત્રો જન્મ્યા, વધામણાં કર્યાં, રાજપુત્રનું નામ સૂરતેજ પાડ્યું અને મંત્રિપુત્રનું નામ વિમળ પાડ્યું. બંને જણ સાથે જ જન્મેલા હોવાથી તે બંનેમાં પરસ્પર પ્રીતિ વધતી ચાલી. તેઓ સાથે જ રમે છે, સાથે જ ભમે છે, સાથે જ જમે છે અને થોડો સમય પણ તેઓ એક બીજા વિના રહી શકતા નથી. ત્યારે તેઓ બંને આઠ વરસના થયા ત્યારે તે બંનેને નિશાળમાં નાખ્યા. બધી યોગ્ય કળાઓના કલાપને લાણી રહ્યા પછી તેઓ રમતા-રમતા એક વાર અમાત્યને ઘરે જઈ પહોંચ્યા અને બરાબર એ જ સમયે ત્યાં ભિક્ષા માટે એક સાધુનો સંઘાડો-સાધુનું જોડું-આવી પહોંચ્યો. એ સાધુઓએ આ બંને છોકરાઓને જોયા. તે બેમાં એક સાધુ અતિશય જ્ઞાની હોવાથી પરેશ લાવેને પણ જાણનારો હતો એટલે તેણે 'એકાંત' સમજીને સાથેના બીજા સાધુને કહ્યું કે-આ બે કુમારોમાં એક કુમાર કુટિલ મતિવાળો છે અને કુગતિએ જનારો છે. ત્યારે બીજો કુમાર સ્વભાવે નિર્મળ મતિવાળો છે, ભદ્ર છે અને સુગતિએ જનારો છે. આ સાધુની વાત પડતા પાછળ ઊભેલા મંત્રીએ સાંભળી. તેને વિશેષ અચંબો થયો અને તેણે વિચાર્યું: આહો ! આ સાધુએ શા માટે આવું કહ્યું હશે ? જેમનામાં રાગદ્વેષ વગેરે વિકારોની સંભાવના નથી એવા ધર્મપરાયણ આ સાધુને ખોટું જોલવાનું પણ કશું કારણ નથી માટે એણે કહેલું ખરું જ હોવું જોઈએ. કદાચ આ બે કુમારોમાં કયો કુમાર એમણે કહ્યા પ્રમાણે કુટિલ અને દુર્ગતિગામી છે ? એ હકીકત નક્કી જાણી શકાતી નથી, માટે એ જાણવા માટે કોઈ ઉપાય કરવો જોઈએ, એમ વિચારીને તે મંત્રીએ જમીન ઉપર દેવની એક મૂર્તિનું ચિત્ર કાઢ્યું અને કુમારોને કહ્યું: હે પુત્રો ! આ ચિત્રને ટપીને તમે આદ્યા આવો જેથી તમારું આરોગ્ય વધશે અને તમારાં બધાં

કાર્યો મંગળરૂપ થશે. આ સાંભળીને રાજપુત્ર વિચારવા લાગ્યો. આ ચિત્રને ઉલ્લંઘીને જવું સારું નથી. જે મૂર્તિ પૂજનીય છે તેની પૂજનો લોપ કરવાથી એટલે તેને ટપીને-ઉલ્લંઘીને જવાથી ઊલટું કુશળ કાર્યોમાં અનેક વિધો આવવાનો સંભવ છે. એમ વિચારીને તેણે એ મૂર્તિને ટપવાની ના પાડી. પછી બીજા કુમારને એ ચિત્રને ટપીને આવવાનું કહ્યું: પ્રધાનતું વચન સાંભળતાં વેંત જ તો એ ચિત્રને ટપીને ચાલ્યો ચાલ્યો. આ જોઈને પ્રધાન તો એકદમ ચમકી ગયો અને તેના મનમાં ભારે સંતાપ થયો છતાં મોઢા ઉપર એ કશું ન જણાવા દઈ તેણે રાજપુત્રને પૂછ્યું: હે પુત્ર ! તે આ મૂર્તિને ટપવાની ના કેમ પાડી ? રાજપુત્ર બોલ્યો: નમતી વખતે નમનારનાં માથાંના વાળ જમીન ઉપર ફરફરે એ રીતે જે પ્રણામ કરવા યોગ્ય છે, પૂજવા યોગ્ય છે, વંદન કરવા યોગ્ય છે અને સ્તવન કરવા યોગ્ય છે, એવી મૂર્તિ ભલે જમીન ઉપર આળેખેલી હોય વા અક્ષ વગેરેમાં કેતરેલી હોય છતાં તેને ટપી જ કેમ શકાય ? તેને ટપવું એ અભક્તિનું સૂચક છે, માટે તેમ કરવું સુક્ત નથી. જેનાં ચરણની કૃપાથી આપણાં ધારેલાં કાર્યોની પ્રાપ્તિ આપણે વાંછીએ છીએ તેનું મનથી પણ ઉલ્લંઘન કરવું અસુક્ત છે તો પછી વાણીથી કે શરીરથી તો તેને ઉલ્લંઘી જ કેમ શકાય ? પૂજા કરતાં જે પ્રસન્ન થાય તે અપમાન કરતાં ચોક્કસ રોષે ભરાય, માટે પૂજનીયની પૂજના કમનો લોપ કરવો તે સર્વથા અયોગ્ય છે.

પછી મંત્રીએ પોતાના પુત્રને એ ચિત્રને ટપી જવા માટે પૂછ્યું. હે પુત્ર ! જો એમ છે તો તું એ દેવના ચિત્રને કેમ ટપી ગયો ? તે બોલ્યો: હે પિતાજી ! જેમ તેમ રેખાઓ કરીને આલેખવામાં આવેલા એવા એ દેવના ચિત્રને ટપી જવામાં શો દોષ છે ? એમ ધારીને એ દેવની આકૃતિને હું ટપી ગયો, એ મારી ખરી હકીકત છે. માત્ર રેખાથી આળેખાએલા ચિત્રને પણ ટપી જવામાં દોષ હોય તો અર્થાત્ ચીતરેલા પદાર્થમાં પણ મૂળ પદાર્થ જેટલી જ શક્તિ હોય તો જેવી તેવી રેખાઓ દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલા સર્પના ચિત્રમાં પણ તેને અડતાં જ ડસવાની શક્તિ આવવી જોઈએ, એ જ રીતે ચિત્રમાં ચીતરેલાં તીક્ષ્ણ તરવાર વગેરે શસ્ત્રોને અડકતાં જ આપણાં અંગો કપાવાં જોઈએ, છેદાવાં જોઈએ-એમ થતું નથી માટે ચીતરેલા પદાર્થો અને મૂળ પદાર્થો એ બેમાં સરખી શક્તિ હોતી નથી, માટે આ જેવી તેવી રેખાઓથી દોરેલા દેવના આકારને હું ટપી ગયો જેથી કોઈ પ્રકારે અકલ્યાણની શંકા લાવવી ઉચિત નથી. પછી મંત્રીએ રાજપુત્રના મોં સામું જોયું એટલે રાજપુત્રે પેલા વિમળને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે કહ્યું, હે ભદ્ર ! તું અનુચિત બોલે છે, સાંભળ.

પૂજ્યોનાં નામની આકૃતિ બરાબર સરખા આકારવાળી હોય કે સરખા આકારવાળી ન હોય તો પણ એ આકૃતિ જોઈને આપણા મનમાં એ પૂજ્યોની સ્મૃતિ જાગે છે, માટે પૂજ્યોની ગમે તેવી પણ આકૃતિ પૂજવા યોગ્ય છે. તેમની પૂજા રૂળ આપે છે અને તેમના

અપમાનથી અનર્થ થાય છે એવું દેખાય છે, માટે દેવતાઓની આકૃતિ કશું કરી શકતી નથી એમ કેમ કહેવાય? વળી, તે જે હુમણું કહ્યું કે રેખાથી દોરેલો સર્પ ડસી શકતો નથી અને રેખાથી ચીતરેલું શસ્ત્ર પણ શરીર ઉપર કશી ઇજા કરી શકતું નથી તે તારું કથન અચુકત છે, કારણ કે તેવા પ્રકારના ધ્યાનથી ઉદ્ભવેલા માહાત્મ્યને લીધે એટલે ચિત્રને ભેદને મનમાં પેદા થતા સંકલ્પબળને લીધે એવા પ્રકારના ભાવો થાય છે અને કુશળપુરુષો એમ કહે પણ છે. આ સાંભળીને વિભળ બોલ્યો: યગમાં કાંટો વાગતાં 'સર્પ કરાયો' એવો સંકલ્પ થાય અને તેથી ઝેર ચડે તો તારું કહેવું ખરું કહેવાય, નહીં તો નહીં. માટે એવા પ્રકારના ખરા અનર્થનું કારણ તો શંકા જ છે, એથી શંકાનો ત્યાગ કરતાં જ એ પ્રકારના અનર્થો આપોઆપ ટળી જાય જે. પછી રાજપુત્ર બોલ્યો: તાર કહેવા પ્રમાણે શંકા જ દોષોનું મૂળ હોય તો કોઈ માનવ નિ:શંક થઈને ઝેર ખાઓ અને પછી તું જે કે એના કેવા હાલ-હવાલ થાય છે? શંકા જ દોષનું મૂળ છે એવું તારું જે કથન છે તે અચુકત છે અને એમ કહેવું એ એક પ્રકારનો નાસ્તિકવાદ છે અને કુશળ પુરુષોને એમ કહેવું શોભે નહીં. વળી, જેઓ ભવિષ્યમાં કલ્યાણના વાંછુઓ છે તેઓના મનમાં આવો ભાવ પ્રાય: સંભવતો નથી. આવો ભાવ કદાચ સંભવે તો તે હરિને જેમ દુ:ખકર થયો તેમ આપણને પણ દુ:ખકર ન થાય એવું નથી.

આ સાંભળીને અમાત્યનો પુત્ર બોલ્યો: હે રાજપુત્ર ! એ વળી હરિ કોણ છે ? રાજકુમાર બોલ્યો: સાંભળ, એ હરિની વાત આ પ્રમાણે છે—

કુલ્લાગપુર નામનું એક નગર છે. જેના વંશમાં હવે કોઈ કુલપુત્ર બાકી નથી અર્થાત્ જેનો કોઈ હવે પછી વારસ થનાર રહ્યો નથી એવો દુ:ખથી હેરાનહેરાન થઈ ગયેલો અને લાકડાં અને ઘાસના ભારા વેચીને આજીવિકા ચલાવતો એક હરિ નામનો માણસ એ નગરીમાં છે. બીજે કોઈ સમયે ત્યાં દુકાળ પડ્યો—વરસાદ ન વરસ્યો, તેથી કરીને પાસેના પ્રદેશનું ઘાસ તથા લાકડાં ખૂટી ગયાં એથી એ હરિ ઘરેથી લાતું લઈને દૂર દૂરના ભાગમાંથી ઘાસ તથા લાકડાં વગેરે લાવીને આજીવિકા કરવા લાગ્યો: એક દિવસે તે ઘાસનો તથા લાકડાનો ઢગલો કરતો હતો એવામાં તેણે જેનું માત્ર માથું જ દેખાયું એવી ધૂળ અને કચરાથી ઢંકાઈ ગયેલી એક યજ્ઞની પ્રતિમા ભેદ. પ્રતિમાને ભેદને તે ખુશ થયો. સંભવ છે કે આ મૂર્તિને પૂજવાથી મારું દળદર શીટે એમ ધારીને તે એ પ્રતિમાને કૂલ વગેરે-વડે પૂજવા લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં એના ઘણા દિવસો ચાલ્યા ગયા પરંતુ એ યજ્ઞ થોડો પણ પ્રસન્ન ન થયો. પછી એને થયું કે આ બધા લોકો મૂરખ છે કારણ કે એઓ દેવોની મૂર્તિની પૂજા કરીને વા બીજી રીતે તેને રાજી કરીને પોતાના કલ્યાણની માગણી કરે છે. આ વિચારીને તે આ યજ્ઞની મૂર્તિ ઉપર અરુચિવાળો થયો, એને પરિણામે તે યજ્ઞની મૂર્તિ ઉપર પત્થરા વિગેરે ફેંકવા લાગ્યો અને તેની પાસે ઝાડનો રસ,

લીંડા એ બધું બાળવા લાગ્યો. એ રીતે તે લીંડા વગેરેને બાળવા વગેરેની ત્રાસજનક પ્રવૃત્તિ કરી, એ યક્ષને ઉપસર્ગ કરવા લાગ્યો. આ રીતે રાજાને રાજા થવા માંડ્યું અને એમ થવાથી તથાપ્રકારની દુર્ગંધથી દુઃખી થયેલો એ યક્ષ વિશેષ મુંઝઈ જઈ વિચાર કરવા લાગ્યો. જમના મોંમાં પેસવાની ઇચ્છાવાળા મૂર્ખ લોકનો આ કેવો વિચિત્ર પ્રયત્ન છે કે જેણે અમારા જેવા ઉપર પણ આવા દુર્ગંધ પદાર્થો નાખે છે, માટે મારે આને તો એના સર્વસ્વનો વિનાશ કરીને દુર્વિનયતું કૃષ્ણ જરૂર ચખાડવું જોઈએ, એમ વિચારીને તે પ્રત્યક્ષ થઈને બોલવા લાગ્યો: હે કુલપુત્ર ! તેં જે મારી અસાધારણ ભક્તિ કરેલી છે તેથી કરીને તારા તરફ મારું હૃદય ખૂબ આકર્ષાયું છે, માટે તું એમ કર કે મારા ઉપર નાખેલા આ બધા ગંધયુક્ત પદાર્થોને લઈને તારે ઘરે જ, બધાં બારી-બારણાં બંધ કરીને અને તારા બધા પરિવારને સાથે રાખીને આ બધા ગંધયુક્ત પદાર્થોને તારા ઘરમાં જ સળગાવી તેની ગંધ તું લે એટલે તારાં બધાં વાંછિત કૃષ્ણશે. 'આ મૂર્તિ આ રીતે કરવાથી જ પ્રસન્ન થઈ છે.' એમ સમજી તે યુશ થયો અને બધા ત્યાં ફેંકેલા દુર્ગંધી પદાર્થોની એક મોટી ગોળી કરી, તેને લઈને પોતાને ઘરે ગયો અને જેમ પેલા યક્ષે કહ્યું હતું તેમ બધું કર્યું. એટલે તે દુર્ગંધના પ્રભાવથી એ અને એનો આખો ય પરિવાર તથા ઘર વગેરે બધું જ નાશ પામ્યું.

માટે હે મંત્રિપુત્ર ! કુચ્છને તજી દે, પ્રસિદ્ધ માર્ગ ઉપર ચાલ, નહીં તો કુવિકલ્પો કરવાથી પરિણામે તું તારી જાતને પણ ખોઈ બેસીશ. એ પ્રકારે તેને ઘણું સમજાવવામાં આવ્યું છતાં તે પોતાના કુચ્છથી લેશ માત્ર ટસથીમરુ ન થયો, માત્ર મૌન રાખીને બેસી રહ્યો. પછી મંત્રીએ વિચાર કર્યો: અહો ! પેલા સાધુએ જેને કુટિલ બુદ્ધિનો અને દુર્ગતિગામી તરીકે જણાવ્યો તે આ મારો જ પુત્ર જણાય છે અને ખીજે નિર્મળ મતિવાળો અને સુગતિગામી આ રાજપુત્ર છે, માટે હવે શું કરવું ઉચિત છે ? કુપુત્રો પાકતાં કુળો ખતમ થાય છે. અને મારે પણ આવું ભયાનક અનિષ્ટ ઉપસ્થિત થયું એમ વિચારી તેને વિશેષ ચિંતા થવા લાગી અને ચિંતાને લીધે તેના મનમાં અનેક સંકલ્પવિકલ્પો ઊઠવા લાગ્યા, એવી સ્થિતિમાં તે બેઠો હતો તેવામાં એક રાજપુત્ર તેને બોલાવવા આવ્યો. આવીને તેણે કહ્યું કે-આપને રાજા બોલાવે છે. પછી મુખ ઉપરના ચિંતાના તમામ ભાવોને છુપાવતો તે રાજા પાસે પહોંચ્યો અને જાને કુમારો પણ પોતા-પોતાનાં કામમાં પરોવાઈ ગયાં. રાજા પાસે જઈને સુખાસનમાં બેઠેલા તે મંત્રીને રાજાએ કહ્યું: તને આમ કેમ વિલંબ થયો ? તારું મોઢું કેમ સાવ પડી ગયું છે ? મંત્રી બોલ્યો: દેવ ! કશું જ કારણ નથી. એ તો એમ અમથું લાગે છે. રાજા બોલ્યો: જરૂર ને જરૂર કોઈ કારણ હોવું જોઈએ માટે તું જેવી હોય તેવી બરાબર હકીકત કહે. 'અહો ! આ રાજા મુખ ઉપરના શુભ ભાવોને પણ વાંચવામાં કેવો કુશળ છે, સાનમાં પણ સમજી જવાને

કેટલો ચતુર છે.' એમ વિચારતા મંત્રીએ એકાંતમાં બેઠેલા રાજાને બધી પેલા કુમારની ખરી હકીકત કહી સંભળાવી. રાજાએ મંત્રીના મનની ઉદાસીનતાનું કારણ ગોતી કાઢ્યું અને કહ્યું: હે ઉત્તમ પ્રધાન ! સંતાપને તણ દે અને તારા પુત્રને વિશેષ કેળવવા પ્રયત્ન કર. પછી પ્રધાન બોલ્યો: હે દેવ ! જેની જે પ્રકૃતિ છે તેને સેંકડો વાર કેળવીએ તો પણ તેને ફેરવી શકાતી નથી. રાજા બોલ્યો: વાત ખરી છે, તોપણ કોઈ અતિશય-વાળા પુરુષની સહાયતાથી અશુભ સ્વભાવ પણ શુભ સ્વભાવરૂપે ફેરી શકે છે અને આ લોકમાં એનાં કેટલાક પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણો પણ મળે છે. વિષ પ્રાણ હરી લેનારું છે છતાં કોઈ અસાધારણ પુરુષના મંત્રણપના પ્રભાવથી તે જ વિષ રસાયન બની બચ છે, ન સહી શકાય એવી આગ પણ એવા જ કોઈ અતિશયી પુરુષના પ્રભાવથી હિમાળા જેવી ઠંડી બની બચ છે, એ જ રીતે ભયાનક ક્ષણોને લીધે જેની સામે પણ જોઈ શકાતું નથી એવો સર્પ પણ દોરડી જેવો ઘઇ બચ છે. આવું આવું તો તને કેટલુંક કહીએ, માટે હવે વિકલ્પોને સર્વ પ્રકારે દૂર કરીને જે મુનિએ તને તારા છોકરાનું સ્વરૂપ બણાવેલું છે તેની જ ક્યાંય પણ ભાળ મેળવીને તેને જ તારા છોકરાની કેળવણી માટે વિનવ જેથી કરીને હજી એ છોકરો ત્યાગ માર્ગ ઉપર ચડી બચ. 'તમારું કહેવું ખરૂં છે,' એમ કહીને તે મંત્રી રાજાભવનમાંથી બહાર નીકળ્યો. ખાસ ખાસ માણસોને મોકલીને તે મુનિની બધે તપાસ કરાવી, છેવટે તે, કુસુમશેખર નામના બાગમાં મળી આવ્યો. પછી મોટી ધામધૂમથી તે બન્ને કુમારોને સાથે લઈને એ મંત્રી તે સાધુ પાસે ગયો અને વિશેષ આદર સાથે તેનાં ચરણે પડીને નમીને તે પ્રધાન ત્યાં બેઠો અને માથા ઉપર હાથ બેઠીને તેને આ પ્રમાણે વિનવવા લાગ્યો.

હે ભગવાંત ! દુર્નયના-કદાચહના-સમુદ્રમાં પડેલા એવા અમારી જેવાઓને તારવા માટે તમારા ઉપદેશરૂપ વહાણ આપવાની કૃપા કરો. વળી વધારે તો એ કહેવાતું છે કે આ અમારા બન્ને કુમારો હજી બાળ પ્રકૃતિના છે અને એમની શુદ્ધિ, પુદ્ધિ, ઐશ્વર્ય વગેરેના મહામહને લીધે ઠંકાઈ ગયેલી છે. પછી કરુણાના પૂરને લીધે જેમનાં નયનકમળો ઢીલાં પડી ગયાં છે એવા એ મુનિરાજે સાધારણ ધર્મનો ઉપદેશ દેવા માંડ્યો. પ્રથમ શુરુઓ તરફ ભારે વિનય રાખવો જોઈએ અને તેમને નિરંતર નમન કરવું જોઈએ, દેવોની પૂબમાં અભિરુચિ રાખવી અને શાસ્ત્રના પરમાર્થોને સાંભળવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ તથા તે પ્રમાણે યથાશક્તિ વર્તવું જોઈએ. માનનીયોતું માન સાચવવું જોઈએ અને તેમની સાથે ઉચિત રીતે વ્યવહાર કરવો જોઈએ. ખીબની નિંદાનો ત્યાગ કરવો, અસતના કદાચહને-કુચહને છોડી દેવા માટે પ્રબળ પ્રયત્ન કરવો. વાતચિત બધી મીઠી રીતે સ્નેહપૂર્વક કરવાની ટેવ પાડવી, અચુકત કામ કરવામાં ખૂબ શરમાવું જોઈએ. નીતિનો ભંગ કરતાં ખીવું જોઈએ. જે કાર્યો લોક વિરુદ્ધ છે તે બધાને તણ

દેવાં, દીન અનાથ વગેરેને નિરંતર સહાયતા કરવાની વૃત્તિ રાખવી, વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ અને સુવિદગ્ધ જનોની સેવા કરવી તથા ગુણીજનોની સોખત મેળવી તેમની વિશેષ આકરી કરવી. દુઃખીજનો ઉપર અનુકંપા આણવી, પક્ષપાત તણને ન્યાયની વાત કરવી, બીજા કોઈને પીડા થાય તેમ ન વર્તવું તથા દીર્ઘદર્શિપણું અને નિપુણપણું કેળવવું એ બધા સાધારણ શુભો વિશે એ મુનિએ સવિસ્તર કહ્યું તથા કરવાનાં કાર્યોનો વિસ્તાર પણ કહી બતાવ્યો.

એ બધું સાંભળવાથી તે ભદ્ર લોકોને શ્રીજિનશાસનમાં અલિરુચિ થઈ. માત્ર આ બધી હકીકત વેળુના કોળિયાની પેઠે પેલા વિમળને નિરસ લાગે છે અને જેમ પિત્તથી પીડાએલા રોગીને સુંદર દ્રવ્ય પણ ન ગમે તેમ એ બધી વાત એને કેમે કરીને ગમતી નથી.

ઉપદેશ આપનાર મુનિ ક્ષીરાસ્તવ નામની લઙ્ઘિવાળા હતા એટલે એનું બોલ્યું બધાને ગળે ઉતરી જાય એવું એનું માહાત્મ્ય હતું તેથી તે રોજ ને રોજ શ્રી જિનશાસનના પ્રવચનમાં જણાવેલા તત્ત્વોનું પ્રરૂપણ કર્યા કરતા હતા એથી તેને સાંભળનારા પેલા મંત્રી વગેરે લોકો જીવ, અજીવ વગેરે જૈન તત્ત્વોની વિચારણામાં કુશળ થઈ ગયા અને પુણ્ય, પાપ, આસવ, સંવર, બંધ, નિર્જરા અને મોક્ષ વગેરેના તત્ત્વોના સ્વરૂપનું તેમને યથાર્થ અવધારણ થયું. કેવળ મગશેળિયો પથર ગમે તેવો મુસલધાર વરસાદ પડે તો પણ જરા ન લીંબાય તેની પેઠે એ મંત્રિપુત્રની ઉપર પેલા મુનિરાજે પોતાના ઉપદેશરૂપ જલની ધારાઓ નિરંતર છાંટી છતાંય તે ન લીંબયો તે ન જ લીંબયો અને તેણે પોતાનો કુચ્છ ન તળ્યો તે ન તળ્યો. અહો! તથાપ્રકારના ઉત્તમ ગુરુ સમજીતી આપતા હોય છતાં જે કેટલાકને એમના તે જ ઉપદેશો કુચ્છને છોડાવી શક્તા નથી તેમની કેટલી બધી મંદપુણ્યતા? પછી કેટલાક દિવસો વિત્યા બાદ તે મુનિએ બીજે સ્થળે વિહાર કર્યો. રાજપુત્ર અને મંત્રી વગેરે એવા ઉત્તમ પ્રકારના દૃઢ સમ્યગ્દષ્ટિ બન્યા કે એમને એમની શુદ્ધ દષ્ટિમાંથી દેવો યા દાનવો પણ ન ચળાવી શકે. તેઓ એમ જ માનવા લાગ્યા કે-આ લોકમાં શ્રી જિનશાસન જ અર્થરૂપ છે અને બીજું અનર્થરૂપ છે. આ પ્રમાણે નિશ્ચિત રીતે માનતા તેઓ સમય વીતાવે છે.

સવે સંસારના લાવોની સ્થિતિ સ્વપ્ન સમાન છે એટલે વખત જતાં પેલો હરિતેજ રાજા સ્વર્ગે ગયો. તેની ગાદી ઉપર તેના પુત્ર સૂરતેજનો રાજા તરીકે અભિષેક થયો, મંત્રી અને સામંતોએ એ નવા રાજાને નમીને સ્વીકારી લીધો, અને ધર્મ તથા લોક એ બંનેથી અવિરુદ્ધ રીતે વર્તતો તે, રાજલક્ષ્મીને લોગવવા લાગ્યો. પેલો સાગર મંત્રી પણ રાજાનું મૃત્યુ થયેલું જાણી 'પોતાની પણ આવી જ દશા થનારી છે' એમ સમજી

વિચાર કરતો એણે પોતાના મનોભાવ નવા રાજને જણાવી દીક્ષાને સ્વીકારી. પછી સૂરતેજ રાજ્યે એ મંત્રીના પદ ઉપર તેના પુત્ર પેલા વિમળને સ્થાપિત કર્યો. તે રાજનાં કામ-કાજ સંભાળે છે અને એ રીતે દિવસો વહી જાય છે. જેણે વધારે ખાધું હોય તેને અશરણના ઝોડકારો આવે છે, જેણે ઝેરવાળું જમણુ ખાધું હોય તેને ઝેરનો વિકાર થાય તેની પેઠે મંત્રી વિમળને પણ વિકલ્પો આવવા લાગ્યા.

જે હકીકત સૂત્રમાં દર્શાવેલી છે તે જ પ્રમાણે કુશળ પુરુષોએ કરવું જોઈએ. જે લોકો લોકના ગાહરિયા પ્રવાહને અનુસારે વર્તે છે તેમને મિથ્યાત્વ લાગે છે, માટે ચૈત્ય-વંદનને પ્રસંગે ત્રણ થોઈ ઓલીને જ વંદના કરવી યુક્ત છે, દેવો આપણને સહાય કરનારા છે છતાં વિરતિ-ત્યાગભાવ વગરના છે માટે સ્તુતિ કરવાને લાયક નથી અર્થાત્ ચૈત્યવંદનમાં દેવોની સ્તુતિ ન ઓલવી જોઈએ. એ જ પ્રમાણે 'સિદ્ધાણું બુદ્ધાણું' નામના સિદ્ધોના સ્તવનમાં પણ ત્રણ પ્રલોકો જ ઓલવા જોઈએ, બાકીનો ભાગ ન ઓલવો જોઈએ. એ બાકીનો ભાગ કોઈએ પોતાની સતિકલ્પનાથી બનાવી કાઢી તેમાં જોડી દીધો છે માટે એ સર્વથા હેય છે-ઓલવા લાયક નથી. સૂત્રનો બરાબર અર્થ સમજીને જ શુદ્ધ રીતે ચૈત્યવંદન કરવું યોગ્ય અર્થાત્ જ્યારે અર્થ શુદ્ધ સૂત્ર આવડે ત્યારે જ ચૈત્યવંદન કરવું ઘટે. નહીં તો નહીં; કારણ કે અવિધિથી કરવા કરતાં તો નહીં કરવું સારું. શ્રી જિનની પ્રતિમા પણ વિધિપૂર્વક કરાવવામાં વા ભરાવવામાં આવી હોય તો જ તે વંદન, નમન અને પૂજનને યોગ્ય છે અને જે જિનપ્રતિમા એવી વિધિપૂર્વક ન કરાવવામાં આવી હોય તે વંદનીય નથી. અવિધિથી ભરાએલ જિનપ્રતિમાને વંદન-નમન કરવાથી અવિધિતું અનુભવન થાય છે-અવિધિને ટેકો મળે છે અને એવો ટેકો પાપનું કારણ છે. શ્રી જિન ભગવાનને કરવામાં આવતાં પૂજન, નમન અને વંદન વગેરે કર્મક્ષય માટે જ વિશેષ રીતે સમજવાનાં છે છતાં જેઓ, એ વંદન વગેરેને ધન સારુ વા પુત્ર વગેરેને સારુ કરે છે તેમનું એ મિથ્યાત્વ છે એમ જાણવું જોઈએ. જ્યારે શ્રી જિનેશ્વર દેવો કોઈને કશું આપતા નથી, કોઈનું કશું હરતા નથી અને કોઈને કશું ય કરતા નથી તો પછી તેમનાં પૂજન વગેરે કરીને તે દ્વારા ધન, પુત્ર વગેરેની વાંછા રાખવી એ નકામી છે અને એવી છે માટે જ એ વાંછા મિથ્યાત્વને કેમ ન પેદા કરે? વળી, ઇચ્છાનો આરોપ કરવો એટલે દેવો અમુક ઘે અથવા અમુકનો નાશ કરે એવી ઇચ્છાનો આરોપ અને બાહ્ય બીજે પરિશ્રદ એટલે આભૂષણાદિકતું પહેરાવવું વગેરે શૃંગાર લૌકિક દેવોને જ બંધ બેસે એવો છે પરંતુ કર્મનો ક્ષય કરીને સિદ્ધ થયેલા શ્રી જિનેન્દ્રદેવોમાં તેઓ અમુક આપે અને અમુક કાપે એવી ઇચ્છાનો આરોપ તથા શ્રી જિનેન્દ્ર દેવોની સૂતિ ઉપર આભૂષણાદિનો એવો શૃંગાર કરવો શી રીતે ઉચિત હોઈ શકે? તથા જે શ્રમણો શાસ્ત્રવિહિત અનુષ્ઠાનને કરનારા છે તેઓને જ વંદનીય સમજવા જોઈએ, પરંતુ જે શ્રમણો લોકપ્રવાહને અનુસરનારા છે તેમને અવંદનીય ગણવા જોઈએ. એવા કેવળ લોકપ્રવાહને અનુસરનારા શ્રમણોને વાંદવાથી તેમની

અનેક પ્રકારની પ્રમાદાદિક ચેષ્ટાઓ અને પ્રવૃત્તિઓને ટેકા મળે છે અને તેથી એમની પેઠે બીજાઓ પણ કુમાર્ગે ચડવા પ્રેરાય છે, ઇત્યાદિ અનેક દોષો ઊભા થાય છે. આ પ્રમાણે તે મંત્રીપુત્ર આળ, સ્ત્રી વગેરે ગમે તે શ્રોતા પાસે વિશેષ વિચાર કર્યાં સિવાય એવું કેવળ એકપક્ષીય-એકતરફી-મંડાણ કરવા લાગ્યો અને એ રીતે જ બધું બોલવા લાગ્યો. તેથી કરીને જે જૈનસિદ્ધાંતનો સાર સર્વ પ્રાણીઓને સુખ આપનારો હતો તે જ અયોગ્ય પાત્રમાં આવવાથી જેમ દૂધ પણ સાપમાં જતાં ઝેરૂંપ થઈ જાય છે તેમ એકદમ ઝેર જેવો થઈ ગયો.

બહુ કહેવાથી શું? પોતાના કુચ્છથી જેણે પોતાના જ અભિપ્રાયને મજબૂત રીતે પકડી રાખેલ છે એવો તે વિમલમંત્રી એવી એવી એકપક્ષીય પ્રરૂપણાઓ કરવા લાગ્યો અને તે દ્વારા જે લોળા લોકો માર્ગ ઉપર ચડેલા છે, શાસ્ત્રીય હકીકતનું તથા પ્રકારનું પરીક્ષણ કરવાની શક્તિ વગરના છે, હેતુવાદ અને નયવાદમાં કુશળ મુનિઓના પરિચય વિનાના છે અને અનેકાંતવાદના સ્વરૂપનો વિચાર કરી શકે એવા નથી, ગીતાર્થની ખાસ ખાસ સામાચારીના ઐધ વિનાના છે એવા લગ્ય-લોળા લોકોને પણ બ્યામોહ પમાડવા લાગ્યો. એવામાં ત્યાં તત્કાળ દિવાકર નામના ગીતાર્થ મુનિરાજ આઠ્યા અને તેમણે તેને એ રીતે લોળા લોકોને એને બ્યામોહ પમાડતો જોઈ આ પ્રમાણે કહ્યું:

હૈ અમાત્ય! સાધારણ લોકો તો મોટે ભાગે મૂઢબુદ્ધિવાળા હોય છે, પારમાર્થિક વસ્તુના વિચારને સમજનારા તો ઘણા જ થોડા હોય છે. સાધારણ લોકોમાં એવા પ્રકારની પરિણામિક બુદ્ધિ પણ હોતી નથી, ચાલુ સમય પણ સુંદર માર્ગ તરફ લોકોનું વલણ થાય એવો નથી અને શ્રી જિનભગવાનના વચન પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવી મહાકઠણ લાગે એવી છે. આવી પરિસ્થિતિમાં તું જે ખાસ ખાસ વાતોની પ્રરૂપણા કરે છે તે રીતે એ પ્રરૂપણા તદ્દન અચુક્ર છે. તું જે એમ કહી ગયો કે 'સૂત્રમાં કહેલું હોય તે પ્રમાણે જ વર્તવું જોઈએ' ઇત્યાદિ આવાં વચનો તો જે શ્રુતકેવળી હોય તેના મુખમાં જ શોભે, તારી જેવા શ્રુતના લવલેશને બહુનારાથી એવું ન બોલાય. વળી, તે જે કહ્યું કે 'લોકપ્રવાહ પ્રમાણે ચાલનારાને મિથ્યાત્વ લાગે છે' એ બધુંય તારું કથન વિચારણીય છે. લોકના જે પ્રકાર છે. એક તો સામયિક અને બીજો અસામયિક. સામયિક એટલે શાસ્ત્રાનુસારી વર્તનવાળો, અસામયિક એટલે શાસ્ત્રથી તદ્દન વિરુદ્ધ વર્તનને તજનારો. જે લોકો સામયિક છે તેઓ તો ગીતાર્થના પ્રવાહને જ અનુસરે એવા હોય છે. જે લોકો અસામયિક છે તેઓ તદ્દન વિરુદ્ધ વસ્તુનો તો ત્યાગ કરી નાખી શકે એવા હોય છે છતાં તેઓ પ્રવાહને પણ કથમપિ માન્ય રાખનારા હોય છે. હવે તેં ચૈત્યવંદન સંબંધે કહ્યું કે 'ચૈત્યવંદનમાં ત્રણ જ થોઈ બોલવી' તે તારું ત્રણ જ એવું અવધારણ ઉચિત નથી. જો કે સૂત્રમાં દેવાવચ્છની વાત આવતાં જેઓ કદી સ્નાન કરતા નથી એવા મલિન શરીરવાળા મુનિઓને માટે ત્રણ પ્રલોકવાળી ત્રણ થોઈ વગેરે

બોલવાનું કહેલ છે તે શું એટલા માત્રથી જ જેઓ પોતાને શરીરે શૃંગાર કરે છે, ધોયેલાં અને ધોળાં ચોકખા કપડાં પહેરે છે, નાઈ ધોઈને ચોકખાં રહે છે અને ભગવાનના જન્મોત્સવ વગેરે પ્રસંગે વધારે સમય સુધી ખોટી થાય છે, એવા તમારી જેવા માટે પણ ત્રણ થોઈવાળું જ ચૈત્યવંદન યુક્ત છે, એમ કેમ કહેવાય ? કોક ઠેકાણે પાંચ શકસ્તવ-વાળા ચૈત્યવંદનના વિધાનનું પણ વચન દેખાય છે, વળી.

જેઓ મુનિ છે તેઓ નિરંતર ભાવસ્તવ કરે છે અને તે દ્વારા તેમાં તેઓ ત્રણ થોઈવાળું ચૈત્યવંદન કરે તે એ પણ યોગ્ય છે અને જે ગૃહસ્થ સર્વ પ્રકારનાં સાવધ કાર્યોથી વિરત છે તે, અભ્યધિક દેવવંદનની વિધિદ્વારા ભાવસ્તવ કરે અને તે દ્વારા એક ક્ષણ માટે પણ પોતાના આત્માને નિષ્પાપ કરે તે તેમાં પણ શું ફલણ હોઈ શકે ? વળી હે ભદ્ર ! વૈયાવચ્ચ કરનારા દેવોની સ્તુતિનો પણ એકાંતે નિષેધ કરેલો નથી. આવશ્યકનિયુક્તિ નામના ગ્રંથમાં સાધુઓને માટે તે દેવસ્તુતિની અનુસા અપાયેલી છે. આતુર્ભાસિક પ્રતિક્રમણમાં અને વાર્ષિક પ્રતિક્રમણમાં ક્ષેત્રદેવતાનો કાર્યોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે. પાશ્વિક પ્રતિક્રમણમાં ભવનદેવતાનો કાર્યોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે અને કેટલાક વળી ચોમાસી પ્રતિક્રમણમાં ભવનદેવતાનો કાર્યોત્સર્ગ કરે છે. તત્કાળના એટલે તાજ સાધુઓ માટે અથવા તે કાળના સાધુઓ માટે જે ભવનદેવતા અને ક્ષેત્રદેવતાની સ્તુતિ કરવાનાં વિધાનો કરવામાં આવેલાં છે તે બીજાઓ માટે પણ એ વિધાન યુક્ત જ કહેવાય અને હમણાં તે સાધુ તે પ્રમાણે છે એટલે એને માટે તે એ સ્તુતિનું વિધાન અચુક્ત છે એમ કેમ કહેવાય ? માટે જ સંયમમાં આવતાં વિધાનો નાશ કરવા માટે ચૈત્યવંદન પૂરું થતાં વૈયાવચ્ચ કરનારા દેવોની સ્તુતિ કરવાનું વિધાન નિર્દોષ છે એમ કહેલું છે. એ રીતે સાધુઓ માટે પણ જે વિધાન યુક્ત છે તે વિધાન પ્રમાણે ગૃહસ્થો પણ દેવોની સ્તુતિ શા માટે ન કરે ? તરવાર કરતાં એનું મ્યાન તીક્ષ્ણ હોય એવું કેમે કરીને પણ સંભવી શકે નહીં અર્થાત્ સાધુઓ તરવાર જેવા છે અને ગૃહસ્થો મ્યાન જેવા છે. એટલે સાધુઓ કરતાં ગૃહસ્થોની સરસાઈ ન સંભવી શકે. વળી “ સિદ્ધાણું બુદ્ધાણું ” નામના સિદ્ધસ્તવમાં ત્રણ શ્લોક કરતાં વધારે ગાથાઓ છે એ હકીકત વિશેષ બહુશ્રુતોની પરંપરાથી પ્રસિદ્ધ પણ સંભળાતી આવે છે, એથી એ ‘સિદ્ધસ્તવ’ની ત્રણ જ ગાથાઓ કહેવી’ એવું તારું કથન પણ અચુક્ત છે; કારણ કે જીતકલ્પનો વ્યવહાર પ્રધાન છે અને તે અનુસાર ત્રણ કરતાં વધારે ગાથાઓ બોલવાથી પણ કશું ફલણ નથી. વળી, તેં જે કહ્યું કે ‘સૂત્રની અપેક્ષાએ અને અર્થની અપેક્ષાએ એમ બન્ને રીતે ચૈત્યવંદન શુદ્ધ રીતે કરી શકાય તે જ કરવું જોઈએ’ અને બીજું પણ તેં કહ્યું કે ‘અવિધિએ કરવા કરતાં તે નહીં કરવું સારું’ એ પણ તારાં બન્ને વચનો અચુક્ત છે.

જે લોકો સમયજ્ઞ છે, શાસ્ત્રના પરમાર્થને સમજનારા છે, તેઓ જ કહે છે કે-

“ અવિધિએ કરવા કરતાં તો નહીં કરવું સારું” એ વચન અસૂત્રવચન છે, કારણ કે નહીં કરનારને અને અવિધિથી કરનારને એ બંનેને બુદ્ધાં બુદ્ધાં પ્રાયશ્ચિત્તો બતાવેલાં છે. માટે જેઓ અપુનર્બંધક છે એટલે જેમનાં જ્ઞાનાવરણીય વગેરે સાતે કર્મોની સ્થિતિ સાગરોપમ કોડકોડી જેટલા સમયની અંદર જ છે તેથી વધારે સમયની તે કર્મોની સ્થિતિ જેઓ કદી બાંધતા નથી અને અર્થાનુસારી બાંધવાના પણ નથી એવા અપુનર્બંધકો સૂત્ર અને અર્થ (અર્થ એટલે આચરણ) એમ બંને રીતે ચૈત્યવંદનને શુદ્ધપણે જ કરવાનો આશ્રહ રાખે તો એ માર્ગની પવિત્રતાનું કારણ હોવાથી સારું છે. ત્યારે બીજાઓને માટે પણ એટલે જેઓ હજી માર્ગ તરફના વલણવાળા છે અને માર્ગથી પડી ગયેલા છે તેમને માટે પણ ચાલે છે એ રીતે ચૈત્યવંદન કરવાનું બીજરૂપકની સરખું હોવાથી દૂષણ વિનાનું છે. વળી, તેં જે કહ્યું છે કે ‘જે જિનબિંબો અવિધિથી ધયેલાં છે તેમને વંદન, નમન કરવાથી અવિધિની પદ્ધતિને ટેકો મળે છે.’ તે પણ તારું કથન અચુકત છે, કારણ કે શાસ્ત્રમાં તો કહેલું છે કે નિશ્રાથી કરેલા કે અનિશ્રાથી કરેલા બંને પ્રકારના ચૈત્યોમાં સર્વત્ર ત્રણ થયો કહેવી ભેદબે. આમાં નિશ્રાથી કરેલાં ચૈત્યો અવિધિકૃત છે છતાં શાસ્ત્ર-કારે સારા સાધુઓને પણ તેમાં વંદન કરવાનું ફરમાવેલું છે. વળી, તેં જે કહ્યું કે ‘આ લોકના અર્થો-ધન પુત્ર દારા વગેરેની પ્રાપ્તિની આકાંક્ષાથી શ્રી તીર્થ’કર ભગવાનનું વંદન, પૂજન વગેરે કરવું તે, તીર્થ’કર દેવોમાં અસદ્બૂતનું આરોપણ કરનારું હોવાથી મિથ્યાત્વ-રૂપ છે.’ એ પણ તારું કથન અચુકત છે. આ વાત કોણ નથી જાણતું કે શ્રી જિન દેવો નિર્વૃત્તિને પામેલા છે, તેઓ કોઈને પણ કશું આપતા નથી તેમ કોઈનું પણ કશું લેતા નથી છતાં તેમની પ્રાર્થના કરતાં જે એમ કહેવામાં આવે છે કે “ આરોગ્યનો લાભ આપો, બોધિનો લાભ આપો અને ઉત્તમ સમાધિનું વર આપો ” તે તો તેમના તરફનું બહુમાન સૂચવવા અને તેમની તરફ અધિક ભક્તિ બતાવવા એવાં સાલિષ્વંગ વચનોના માત્ર કથનરૂપ છે. એટલે એવાં વચનો કહેવામાં વા બોધિલાભ વગેરે પદાર્થોની પ્રાર્થના કરવામાં કશું દૂષણ નથી. જિલહું એવાં વચનો અને પ્રાર્થનાઓ તો વાગુરિ શેઠ વગેરે લોકોને માટે વિશિષ્ટ ગુણસ્થાને પ્રકર્ષપણે ચડવાનાં કારણો બનેલાં છે એટલે એવાં વચનો અને અભ્યર્થનાઓ એમની પેઠે આપણને પણ વિશિષ્ટ ગુણપ્રાપ્તિનાં કારણો બને માટે તેમને કહેવામાં કશોય બાધ નથી. વળી, શ્રીજિનદેવને તણને ચંડિકા વગેરેની પ્રાર્થના-ઓથી તો ગુણનો ઉત્તમ લાભ સંભવતો જ નથી માટે ચંડિકા વગેરે કરતાં શ્રી જિનદેવ પાસે જ એવી પ્રાર્થનાઓ કરતાં કરી હાનિ થવાનો સંભવ નથી. એથી જ શ્રી જિનદેવની પાસે એવી પ્રાર્થના કરતાં ‘તેમનામાં ઇચ્છા-વાસના છે વા તેમની પાસે પરિશ્રદ્ધ વગેરે છે’ એવો આરોપ પણ સંભવતો જ નથી. વળી, તેં જે કહ્યું કે, ‘સુશ્રમણો જ વંદનીય છે; બીજા નહીં જ, તે હકીકતને તો અમે પણ માનીએ છીએ. કેવળ જ્યાં ધર્મની નિંદા

વગેરે દોષો અટકાવવા માટે ક્યાંય પાસત્યા લોકોને વાણીથી નમસ્કાર કરવો પડે અને ક્યાંય વંદન પણ કરવું પડે તો ત્યાં એવું નમન અને વંદન સુસાધુઓએ પણ કરવું ઘટે એવું શાસ્ત્રકારનું વચન છે, માટે એ અપેક્ષાએ પાસત્યાઓને વંદન વા નમન કરવાથી તેમના પ્રમાદની અનુમોદના થવાનો સંભવ નથી એટલે તે કહેલું હૂં પણ અહીં સંભવતું જ નથી. અને આ રીતે સુસાધુઓ પણ લોકવ્યવહારને અનુસરનારા હોય તો જે ગૃહસ્થો અંડાળોને પણ માથું નમાવવાની પ્રવૃત્તિમાં છે તથા એવા બીજા વ્યવહારમાં પ્રવૃત્ત થયેલા છે તેઓ લોકવ્યવહારની અવગણના શી રીતે કરી શકે? વળી,

શ્રમણના ગુણસ્થાનક કરતાં ગૃહસ્થનું ગુણસ્થાનક અડિયાતું કહેલું નથી, તેથી શ્રમણો કરતાં હોય તો ગૃહસ્થો પણ જનચિત્તના પ્રસાદ માટે લોકવ્યવહારને શા માટે ન અનુસરે?

તેથી હું અમાત્યવર! તારે મૌન રાખવું જ સારું છે, પરંતુ જેમને આગમના રહસ્યની જાણ નથી એવા લોકો સામે વિશેષ પ્રકારના ધર્મની પ્રજ્વળા કરવી ઉચિત નથી, માટે તે જે આજ્ઞાથી પ્રજ્વળા કરેલી છે તે બદલ પ્રાયશ્ચિત્ત લે અને હવે ફરીને તારા કુચ્છાનુસારે યોલવાનું અંધ રાખ.

આ સાંભળીને અમાત્યના ચિત્તમાં ભારે રોષ થયો અને તેને એમ થયું કે—આ સાધુ જ સિદ્ધાંત સર્વસ્વનો ચોર છે અને પાસત્યા વગેરેમાં મળી ગયો લાગે છે માટે એને અવંદનીય જ સમજવો. એ સાધુ વિષે પોતાને જે લાગ્યું તેનો કોલાહલ કરીને—જાહેરમાં હોહા કરીને—પછી મંત્રી તો પોતાને સ્થાને આલ્યો ગયો. તેણે જે લોકો પોતાના પક્ષમાં ભળેલા હતા એવા કુચ્છવાળા બધા લોકોને યોલાવી—લેગા કરીને આ પ્રમાણે જણાવ્યું કે—આ સાધુ પૂજા અને પ્રતિષ્ઠા વગેરે દોષોમાં અંધાઈ ગયો છે અને પાસત્યાઓની સાથે સમાગમ રાખનારો છે માટે એને મિથ્યાદૃષ્ટિની જેવો જ સમજવો તથા અન્યમતિને જેમ આપણે વંદન કરતા નથી અને લિક્ષા પણ આપતા નથી તેમ એને પણ લિક્ષા ન આપવી અને વંદન પણ ન કરવું. એને વંદન કરશો વા લિક્ષા આપશો તો તમને તેના દોષોની અનુમોદનાનો દોષ લાગશે અર્થાત્ તમે એના દોષને ટેકો આપનારા બનશો એથી તમે મિથ્યાદૃષ્ટિ થશો. લોકોએ જાણ્યું કે મંત્રી રાજમાન્ય છે માટે તેમણે બધાએ એવું કહેવું ‘ઠીક’ કહીને માથે ચડાવ્યું. હવે આ બધી હકીકત સૂરતેજ રાજાએ જાણી અને તેથી તેને ક્રોધ થયો એટલે એ મંત્રીને યોલાવીને કહ્યું કે—

હું અમાત્ય! તારી પ્રવૃત્તિ બધી મેલી છે અને માત્ર નામથી તું વિમલ છે. જે સાધુ સમા પ્રમાણે સુંદર ક્રિયામાં તત્પર રહે છે તેને તું અવગણે છે અને પોતાની જાતને સર્વસંમન્ય જેવી માને છે. થોડું જ્ઞાન થયું એટલા માત્રથી આટલો બધો અહંકાર આણ્યો તે કોઈપણ પ્રકારે સન્ન્યરિતનું નિશાન નથી. જ્ઞાનના દીવા જેવા, શિવમાર્ગના સાર્થવાહ સમાન અને જેઓ કોઈને કરી પીડા કરતા નથી એવા યતિઓ લીલના ગામડા-

ઓમાં પણ આ રીતે અપમાન પામતા નથી. અથવા આમાં તારો શો દોષ છે? આ દોષ તો બધો મારો જ છે, કારણ કે તું આ જાતનો કુચ્છવાળો અને દુશ્ચેષ્ટાઓવાળો છે તે હું બહુ ધું ધું છતાં તને શિક્ષા કરતો નથી. તારી આ જાતની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિને લીધે હિમ અને મોતીના હાર જેવો નિર્માળ યશ મેં જે કેટલાય સમયથી ઉપાર્જેલો છે તે બધો મલિન થઈ ગયો. જેમની પાસેથી આપણે શ્રી જિનનાં વચનો સમજ્યાં અને કૃત્યઅકૃત્યનો બધો વિવેક બણ્યો તે શુરુનું અપમાન કરવાં કરતા હે પાપી! તું પાતાળમાં કેમ ન પહોંચ્યો? જેમના થોડા શુણ્ણને પણ દેવોનો શુરુ કહી બતાવવા સમર્થ નથી જ તેવા આ શુરુજનની પણ નિંદા કરવામાં અહીં તારી વાણી કેમ તૈયાર થઈ શકી? એ પ્રમાણે પ્રચંડ કોપને લીધે જેની ભવાંઓ વાંકી થતાં કપાળનો દેખાવ ભયંકર બની ગયેલ છે એવા તે રાજાએ સાધુ તરફ દ્રેષ રાખનારા તે વિમળા મંત્રીને તરત જ પોતાના દેશથી હટ બહાર કર્યો. અને શહેરમાં પણ ધોષણા કરાવી કે-જે માનવો, આ વિમળાની પેઠે જ એના કુચ્છના પાશમાં ફસાએલા હોય તેઓ પણ જલ્દીથી જ મારી હટમાંથી બહાર ચાલ્યા જાય; નહીં તો તેમનું બધું લૂંટી લઈને સર્જી શિક્ષા કરીશ. પછી પ્રસંગ આવતાં એ રાજા દિવાકર સાધુને વાંદવા માટે ગયો, બધી રીતે આદર કરીને તેણે સાધુને ચરણે નમન કર્યું અને પાસે બેસીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. હે ભગવંત! જે લોકો આવા પ્રકારના કુચ્છને લીધે મતિજ્ઞાને પામેલા છે તે લોકોની જન્માંતરમાં શી ગતિ થાય છે? સાધુ બોલ્યા: અહીં શું કહીએ?

જે માનવ વિચ્છ અને વિવાદમાં રુચિ રાખે છે, કુલ, ગણ અને સંઘથી બહિષ્કૃત થયેલો છે તે, દેવલોકમાં પણ દેવસમિતિઓમાં સ્થાન મેળવી શકતો નથી. વળી, જેઓ કુચ્છની પ્રફુલ્લા કરનારા છે, પોતાની મતિકલ્પના પ્રમાણે શુરુજનોનો અપવાદ બોલે છે તેમને માટે આ કાંઈ દંડ કહેવાય? એઓ લાંબા વખત સુધી ભવમાં ભગ્યા જ કરે છે, એ જ એમને ખરા દંડ કહેવાય.

પછી રાજાએ પોતાના બન્ને હાથ બેડીને એ સાધુને કહ્યું: હે ભગવંત! એ કુટ-બુદ્ધિવાળા અને દુરાચારી વિમળાનું થોડું પણ વચન તમે મન ઉપર લાવશો નહીં. તમારા જેવા વીતરાગો તરફ પણ એણે એવો દ્રેષ બતાવ્યો એટલે એ ખીચારો અકલ્યાણનો ભાગી બનેલ છે. મુનિ બોલ્યા: મહારાજ! એ તો શું બોલ્યો છે? પરંતુ ધીરપુરુષો ઉપર બાલ-સુલભ એવા આદોશો, માર, અપમાન એ ધર્મજ્ઞાના આરોપો વગેરે જ્યારે આવી પડે છે ત્યારે એઓ ખીજા ઉત્તમ લાભોની અવેજીમાં એ કષ્ટોને જ લાભરૂપ સમજે છે. તે ધન્ય પુરુષો છે કે જેમના કષાયો સુરંગની ધૂળની પેઠે પ્રબળપણે ઉડતાં જ જેમ પરપોટાઓ વાણીમાં સમાઈ જાય છે તેમ અંતરમાં જ લય પામી જાય છે.

એ સાંભળીને રાજા વિશેષ ભક્તિપૂર્વક તે સાધુને વંદન કરીને પોતાને સ્થાને

પહોંચ્યો. પેલા વિમલતુ' બધું ધન વગેરે રાજપુરુષોએ પડાવી લીધું એટલે તે રાંક જેવો બની જઈ એકલો જ દેશાંતરોમાં ભમવા લાગ્યો. ભમતાં ભમતાં તે એક વાર રસ્તાનો થાક, ભૂખ અને તરશ વગેરે દુઃખને લીધે બહુ ત્રાસ પામ્યો અને એ રીતે ભમતો ભમતો તે ગજપુર ભણી ગયો. ત્યાં, પ્રચંડ તપ કરીને જેણે આશીર્વાદ વગેરે અનેક લઙ્ઘિયો મેળવેલી છે અને તેથી જ જે કોઈનાથી ગાંભ્યા બધ એવા નથી એવા ધર્મરૂચિ નામે તપસ્વી તેણે દીઠા. એ તપસ્વી ત્યાં સંવિગ્ન શ્રાવકોને ધર્માધર્મનો ઉપદેશ કરતા હતા. એને જોઈને આ વિમળને વળી મત્સર થયો અને તે એ મુનિ સાથે પહેલાંની પેઠે દુર્વિનય-પૂર્વક વર્તવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો એટલામાં જ એ મુનિએ તેની વાણી હરી લઈને તેને મૂગા જેવો બનાવી દીધો. પછી તે મૂગાની પેઠે અત્યંત બબડતો રહ્યો અને લોકોએ એને ત્યાંથી હાકી કાઢ્યો.

એ પ્રમાણે જે ગમે તેવું ભારે ધર્મકૃત્ય કરતો હોય છતાં જેનો કુચ્છ નાશ પામ્યો ન હોય તે જ્યારે ભવના કૂવામાં આથકે છે ત્યારે તેનું પેલું ધર્મકૃત્ય પણ તેને લેશ પણ બચાવી શકતું નથી, માટે એ કુચ્છનો ત્યાગ જ કરવો જોઈએ. એ ત્યાગ જ ચિંતિત અર્થેને મેળવી આપવામાં કલ્પવૃક્ષ સમાન છે તેથી એ કલ્પવૃક્ષને માર્ગાનુસારી વગેરે ગુણોરૂપ પાણીથી સિંચ્યા કરવું જ ચુકત છે. વળી, જેમ મોટા ઘાસના ગંજને પણ આગનો એક જ તણુએ એક જ ક્ષણમાં બાળીને આખ કરી દે છે, તથા ઘણાં પુણ્યના ગંજને પણ એક જ પાપ જેમ હાણી નાખે છે તેમ એકલો કુચ્છનામનો એક જ દોષ ભેગા કરેલા પુણ્યના રાશીનો સપાટાબંધ નાશ કરી નાખે છે. જે જિનનાં વચનોને પ્રમાણ માનને શ્રમણપણું સ્વીકાર્યું છે, વા એ જ રીતે દેશવિરતિનો ધર્મ ગૃહસ્થે આચરવા માંડ્યો છે તો પછી એમાં વિદ્વ નાખતા એવા અને સ્વ અને પરના મનને કલેશ પહોંચાડનારા આ અધમ કુચ્છ દોષનું નિવારણ કેમ કરતાં નથી? જે કે એવું કઠણ તપ કરવામાં આવ્યું છે જેથી કામદેવનો ભંગ થઈ ગયો છે તથા શરીરમાં માંસ રહ્યું નથી, લોહી બચ્યું નથી, નાક ઠરડાઈ ગયું છે અને કેવળ હાડપિંજર થઈ ગયું છે, તથા બધી ઇંદ્રિયો પણ નિશ્ચલમાં આવી ગઈ છે એવા તપસ્વી મુનિના મનમાં પણ પાપના ઉદયને લીધે આ ન નિવારી શકાય એવો કુચ્છ ઉદય પામ્યો છે. હા ધિરૂ! એ વિશેષ કષ્ટકર સ્થિતિ છે. ગોષ્ઠામાહિલ અશ્વમિત્ર, તિષ્યગુપ્ત અને યમાલિ-જમાલિ વગેરેની મલિનતા સાંભળીને ચિરંતનમુનિએ, અનુસરેલ એવા માર્ગે સુધી પુરુષે અશંકભાવે સારી રીતે પ્રવર્તવું જોઈએ.

એ રીતે શ્રી કથારત્નકોશમાં કુમહના ત્યાગ વિશે વિમળતુ'
ઉપાખ્યાન સમાપ્ત. (૧૯)

મધ્યસ્થ ગુણુ વિશે નારાયણુનું કથાનક.

કથા ૨૦ મી

માનવે કુમ્હને તદ્દન તણુ દીધો હોય છતાં ય તે મધ્યસ્થ વૃત્તિવાળો ન હોય તો ' ઉચિત શુ' અને અનુચિત શુ' ?' એ જાણી શકતો નથી તેમ કરી શકતો પણ નથી, માટે હવે સંક્ષેપમાં મધ્યસ્થનું સ્વરૂપ ખતાવવાનું છે. જે માનવ, કુગતિનાં કારણુ અને બુદ્ધિમાં વિપરીતતાના ઉત્પાદક એવા રાગ, દ્વેષ અને મોહ વગેરે દોષોથી અલગાયેલો ન હોય તેને ' મધ્યસ્થ' સમજવો. જેનામાં રાગનો અતિરેક હોય તે નિર્ગુણને પણ રાગી ઠરાવે છે, જેનામાં દ્વેષનો અતિરેક હોય તે ગુણુવાળાને પણ ગુણુરહિત ઠરાવે છે અને જેનામાં મોહનો અતિરેક હોય તેને ધણું ઘણું સમજાવવામાં આવે તો પણ કાર્ય શુ' ? અકાર્ય શુ' ? એ વિશે તે વિવેક પામી શકતો નથી; માટે અતિશય રાગી, અતિશય દ્વેષી અને અતિશય મૂઢ એ ત્રણે પ્રકારના માનવો સદ્ધર્મનાં કાર્યોની આરાધના કરી શકતા નથી. એટલે કેવળ એક મધ્યસ્થ જ ગુણુવાળો ગુણુ અને દોષના વિચારને કરી શકે છે અને તેથી તે જ સદ્ધર્મની આરાધના કરવાને યોગ્ય છે. લોકવ્યવહારમાં પણ જે માનવ, ન્યાયવાદી મધ્યસ્થ-તટસ્થ હોય તેને જ બધા પ્રમાણુભૂત તરીકે સ્વીકારે છે અને એવો મધ્યસ્થ જ ધન, કીર્તિ અને ધર્મને મેળવી શકે છે એમાં કોઈ વિકલ્પને અવકાશ નથી. અતિશય રાગ, દ્વેષ અને મોહ એ ત્રણે મહાદોષો બુદ્ધિને ડાળી નાખે છે એથી એ દોષોની ઉદ્ધીરણા-પ્રબળતા-ન હોય તો જ બુદ્ધિ નિર્મળ રહી શકે છે, માટે એવી નિર્મળ બુદ્ધિવડે જે માનવ, થોડુંક પણ ધર્મકૃત્ય સાધે છે તે નારાયણુની પેઠે ક્રમે ક્રમે નિર્વાણુનો લાભ મેળવી શકે છે. નારાયણુની કથા આ પ્રમાણુ છે.

એક સિદ્ધત્થપુર નામે નગર છે. એ નગરની શોભા યાસે ખીજાં નગરોની શોભા તણુખલા સમાન છે. એ નગરમાં પ્રધાન, પ્રધાન ઉત્તમ પુરુષોનો મ્હોટો સન્નુદાય રહેતો હોવાથી ત્યાં કલિયુગનું સ્વચ્છંદપણુ રહેવાનું અટકી ગયેલું છે. વળી, એ નગર આ ભૂમંડળના હાર સમાન છે અને એ, મનના ધારેલા-ઈચ્છેલા-મનોરથોને પૂરા પાડવામાં સુપ્રસિદ્ધ છે. ત્યાં વસતી પ્રજા બુદ્ધ ભગવાનની પેઠે ઘણી કરુણાવાળી છે, ત્યાંની સુંદરીઓ અપ્સરાઓની પેઠે અખંડિત રૂપ અને લાવણ્યથી ભરપૂર છે, ત્યાંનો લિંગિવર્ગ-સાધુ સંન્યાસી વર્ગ મહાદેવની પેઠે કામદેવકેઉપર વિજય મેળવનાર છે. એ નગરમાં પોતાના પ્રયંડ બાહુબળ ઉપર પૃથ્વીના ભારને ધરી રાખનાર એવો શ્રી વિસ્સસેણુ નામે રાજા છે. એ રાજાને જન્મદત્ત નામે એક પુરોહિત-કુલગુરુ-છે. એ પુરોહિત પ્રાદ્યક્ષનાં ખટકર્મમાં દત્તચિત્ત છે, ચૌદ વિદ્યા-

સ્થાનોનો પારગામી છે, નરપતિનો હિતકર્તા છે. વૈશ્ય, શૂદ્ર અને ક્ષત્રિયો એનાં પગને ઉત્તમ રીતે પૂજે છે એવો એ પુરોહિત પોતાનાં કર્મકાંડમાં સાવધાન રહેતો વખતને વીતાવે છે. એ પુરોહિતને બધી વિદ્યાઓમાં વિચક્ષણ એવો એક નારાયણુ નામે પુત્ર છે, એ પુત્ર સ્વાભાવિક રીતે અતિશય લોભ, રાગ, દ્વેષ, મોહ વગેરે દોષો વિનાનો છે અને પર-લોકથી ડરનારો છે.

એક વાર એ પુરોહિતને રાજાએ યોલાવ્યો અને કહ્યું કે-પોતે (રાજાએ) શિકાર વગેરે ઘણાં પાપકર્મો કરેલાં છે, હવે તેનું પ્રાયશ્ચિત લઈને પોતાને શુદ્ધ થવું છે તો તે માટે યજ્ઞ કરવાની જરૂર છે. એમ કહીને પુરોહિતને યજ્ઞના કામમાં બેડયો. યજ્ઞ કરવા માટે હોમવાનાં પશુ વગેરે જે જે ઉપકરણો બેઠંએ તે બધાં ભેગાં કર્યાં, પશુઓને બાંધવા સારુ યૂપસ્તંભ ઊભો કર્યો, યજ્ઞનો મંડપ પણ તૈયાર કર્યો અને એવી મોટી વ્યવસ્થાથી પશુમેધની શરૂઆત કરી. આ જાતનો ભયંકર પ્રાણીવધ બેઠંને, સુક્ષ્મબુદ્ધિવડે કાર્ય અને અકાર્યનો વિચાર કરી શકે એવા નારાયણુ પોતાના પિતાને કહ્યું: હે પિતાશ! તમે યજ્ઞના કાર્યમાં પશુઓનો વિનાશ કરો છો અને વળી કહો છો કે “જે માનવ, પોતાના આત્માની પેઠે સર્વભૂતો તરફ ભુએ તે જ ખરું ભુએ છે અર્થાત્ જે, બધે સમસાવ રાખે તે જ ખરો દૃષ્ટા છે.” તો એ જે વિરોધવાળાં વચનોમાં ખરું તાત્પર્ય શું છે? પુરોહિત બોલ્યો: “હે પુત્ર! નિષિદ્ધ કાર્યો જણાવેલાં છે અને સંભાવિત કાર્યો પણ જણાવેલાં છે” એ પ્રમાણે વેદનાં વાક્યો અનેક પ્રકારનાં છે, તો એ વિવિધ વેદવાક્યોનું તાત્પર્ય જણવા કોણુ સમર્થ છે? પછી નારાયણુ બોલ્યો: હે પિતાશ! તમે પરમાર્થને-ખરા રહસ્યને-નથી જણતા તો પછી આ યજ્ઞ શા માટે કરો છો? જ્યોતિષ, વૈદ્યક, પ્રાયશ્ચિત્ત અને ધર્મકૃત્ય એ બધું જણ્યા વિના કરવામાં આવે તો વિપરીત ફળ આપનારું નીવડે છે. પુરોહિત બોલ્યો: હે પુત્ર! આ યજ્ઞ વગેરેનાં વિધાનો આપણાં પૂર્વપુરુષોની પરંપરાથી જેવાં ચાલ્યાં આવ્યાં છે તેવાં જ પ્રમાણરૂપ માનવાનાં છે એથી એમને એક સરખી રીતે કરવાની પ્રવૃત્તિ ચાલે છે માટે તે પ્રવૃત્તિને બદલી શકાય નહીં. નારાયણુ બોલ્યો: હે પિતા! આ જીવ-ઘાતની પ્રવૃત્તિને જોતાં મારાં તો રુંવાડે રુંવાડાં બેઠાં થઈ જાય છે એટલે એ ઘાતક પ્રવૃત્તિ અનુભવથી જ ભયાનક જણાય છે. આવી પ્રવૃત્તિથી પણ સ્વર્ગ વગેરે સુગતિઓ મળતી હોય તો પછી “કાળક્રૂટ ઝેર ખાવાથી પણ માણસ જીવે બેઠંએ અર્થાત્ ભયાનક ઝેર પણ જીવવાનું કારણ બનવું બેઠંએ” એમ કેમ ન કહી શકાય? પુરોહિત બોલ્યો: હે પુત્ર! નરસિંહ નામનો એક અમારો શુરુ અહીં જ રહે છે, એ વેદોનો અધ્યાપક છે અને વેદોના રહસ્યને સમજનારો છે, તો તું મારી સાથે આવ અને આપણે બન્ને મળીને તેની પાસે જઈને આ હકીકતને પૂછી બેઠંએ. નારાયણુ પિતાની આ વાત સ્વીકારી. પછી એ બન્ને જણા-પિતાપુત્ર-નરસિંહ અધ્યાપક પાસે ગયા. આદર સાથે પ્રણામ કરીને અને

ગુરુની આશિષ મેળવીને તે બંને જ્યાં શિષ્યો બેસી શકે એવા સ્થાન ઉપર જઈને તેની સાથે બેઠાં. તે વખતે એ અધ્યાપક, એની પાસે લાલ્પતા અને વેદના રહસ્યની વ્યાખ્યામાં વિવાદ કરતા શિષ્યોને વેદનું રહસ્ય સમજાવવા અનેક પ્રકારના હેતુઓ, ઉદાહરણો અને યુક્તિઓ સમજાવતા હતા છતાં એ શિષ્યો વેદના રહસ્યને સમજી શકતા ન હતા તેથી એ અધ્યાપકે તે શિષ્યોને કહ્યું:

અરે ! તમે બધા શિવની જેવા અતિશય રાગાંધ, શરીની જેવા અતિશય દ્વેષાંધ અને શંખની જેવા અતિશય મોહાંધ-મૂઢ છે, માટે તમને સમજાવવા સાક્ષાત્ દેવને ગુરુ બૃહસ્પતિ પણ આવે તો પણ તે તમને સમજાવી શકશે નહીં.

આવા અતિશય રાગ, દ્વેષ અને મોહની વૃત્તિમાં રહેલા તમારી પાસે આ મારો વાણીનો ભારે વિસ્તાર મારા ગળાને સૂકવવા સિવાય બીજું કોઈ વિશેષ કાર્ય સાધી શકે એમ નથી અર્થાત્ તમારી પાસે વધારે બોલવું એ વ્યર્થ છે. કેટલાંક સૂત્રો પોતાની સરળ બુદ્ધિના પ્રભાવથી જ સમજાય એવાં હોય છે, કેટલાંક સૂત્રો ગુરુવચનથી સમજી શકાય એવાં હોય છે, અને કેટલાંક સૂત્રોનો તેમનો બરાબર વિષયવિભાગ કરવામાં આવે તો પણ સમજી શકાય એવાં હોય છે. આ રીતે બધાં સૂત્રો જલદીથી જ સુસૂક્ત-સારાં સૂકતો-બની શકે છે; માટે તમે એ પદ્ધતિનો તો આશ્રય કરતા નથી અને નકામી આંગળી જાચી જાચી કરીને કુવિકલ્પોને શા માટે જાલા કરો છો અને એમ કરીને પૂર્વજ્ઞપિઓએ બેચેલા અવિનષ્ટ અર્થનો આ રીતે વિનાશ શા માટે કરો છો ?

શિષ્યો બોલ્યા: હે ઉપાધ્યાય ! સૂત્રને લગતા પ્રશ્ન સંબંધી અમારા વિવાદનું વ્યાખ્યાન હવે જવા ઘો, પરંતુ તમે અતિશય રાગી એવા શિવ વગેરેનાં જે દૃષ્ટાંતો કહ્યાં છે તેમની વાત સાંભળવાનું અમને ભારે કુતૂહલ થયું છે તો તેમની જ હકીકત હવે કહો. પછી ઉપાધ્યાય બોલ્યા: તો હવે એમની જ હકીકત સાંભળો:

અવંતી નામના દેશમાં જયખેડ નામે ગામ છે, ત્યાંનો રહેવાસી એક શિવ નામે કુલપુત્ર છે. તેને બે ભાઈઓ છે. એક મોટો અને બીજો નાનો. તેમાં જે નાનો છે તે પેલા શિવને ઘણું જ વહાલો છે એથી તે જે કંઈ અચુક્ત કહે તેને પણ તે, ચુક્ત માનતો અને તેનો જે મોટોભાઈ હતો તે શિવને ગમતો ન હતો એટલે તે સુંદર વાત કહેતો તો પણ તેને 'અસંબદ્ધપ્રલાપી' છે એમ કહીને તરછોડવામાં આવતો. એ રીતે એમના દિવસો જવા લાગ્યા.

હવે બીજે કોઈ દિવસે એ ત્રણ ભાઈઓ કામકાજ માટે પોળીયોનું ભાતું લઈને એક જંગલમાં ગયા. ત્યાં તે ત્રણે જણા ઝાંડો કાપવા લાગ્યા, કાપતાં કાપતાં વિશેષ થાક લાગવાથી તેઓ અકળાયા અને ખૂબ તરસ્યા થયા તેથી પાણીને શોધવા લાગ્યા તેવામાં થોડા

પાણીવાળી એક તળાવડી દીઠામાં આવી અને એક મોટું ઝાંઝવાના જળથી ભરેલું સરોવર પણ દીકું. તે જોઈને શિવ બોલ્યો: થોડા અને ગંધાઈ ગયેલા પાણીવાળી આ તલાવડી શા ખપની છે? આવા, વારંવાર થતા અને પાછા અછતા થઈ જતા અનેક તરંગોની આલતી લહેરોથી સુશોભિત એવા આ મોટા સરોવર પાસે જઈએ. પછી મોટો ભાઈ બોલ્યો: એ ખડું સરોવર નથી પરંતુ ઝાંઝવાનાં ખોટાં પાણીનું સરોવર છે તેથી આ નાની તળાવડીથી જ આપણું કામ કરી લ્યો. પછી નાનો બોલ્યો: આ તો કાંઈપણ બાણુતો જ નથી, શિવ! કરપાત્ર-કળશિરો-લઈને તું ત્યાં જા. તેથી નાના ભાઈના વચન તરફ વિશેષ રાગવાળા એ શિવની બુદ્ધિ, તેનું વચન સાંભળી ને વિશેષ ઉદ્ધાસ પામી અને મોટો ભાઈ તેને શક્તો રહ્યો છતાં તે પેલા ઝાંઝવાના સરોવર ભણી જવા માટે વેગથી ઉપડ્યો. પછી તે—એ શિવ જેમ જેમ આગળ ચાલે તેમ તેમ અપુણ્યવાળાએ મોટો મનોરથ કરીને શરૂ કરવા માંડેલી ધાતુસિદ્ધિ સિદ્ધ ન થતાં જેમ જેમ આગળને આગળ ચાલી બધ તમ પેલું સરોવર પણ આગળ ને આગળ ચાલ્યું ગયું—પણ હાથ ન આવ્યું.

અધપળવારમાં આવી જશે, પળવારમાં આવી જશે અને ઘડી બે ઘડીમાં આવી જશે છતાં એ હાથ આવતું નથી અને તે વેગપૂર્વક દોડવા લાગ્યો છતાંય મહોષધિની પેઠે તે દૂર ને દૂર જ દેખાયા કરે છે. છેવટે લાંબા સમય સુધી કલેશ પામીને તે કાર્ય સાધ્યા વિના જ—પાણી વગર જ—પાછો ફર્યો અને આખર પેલી નાની તળાવડી પાસે જઈને હાથ પગ ધોયા, ભાતું ખાધું અને જલપાન વગેરે કર્યું અને પછી ત્યાં જ વીસામો લેવા રહ્યા. બીજે દિવસે પણ ઝાડો કાપીને બપોરને સમયે તેઓ જમવા બેઠા, એવામાં તેઓએ વાછડીઓ સાથે ચરતું એવું ગોધણુ પાસે જ જોયું. એ જોઈને શિવ બોલ્યો: આ લૂખી ચોળિયો ગોરસ વિના મળે ઉતરતી જ નથી, એથી આ પાસે જ ચરતા ધણુ તરફ જોઈને દૂધ લાવીએ તો સારું થાય. પછી તેના મોટો ભાઈ બોલ્યો: એ ગાયતું ધણુ મનુષ્યોનો ઘાત કરનારું છે, ખરેખરું ગાયતું ધણુ નથી. ત્યારે નાનો ભાઈ બોલ્યો: હે શિવ! તું તારે જા અને ત્યાંથી દૂધ લઈને જલદી આવી જજે. તેના કહેવાથી એ, હાથમાં વાસણુ લઈને પેલા ગોધણુ તરફ ઉપડ્યો. અને મોટા ભાઈએ જતાં ઘણું વાર્યો છતાં ન જ અટક્યો. ત્યાર પછી તે મોંમાંથી લાંબી બહાર નીકળેલી, બાળી નાખે એવી કઠોર જીભનાં કરવતોવડે એ ગોધણુ તેને ચાટવા લાગ્યું અને તેને એવી પીડા થવા લાગી કે તેના પ્રાણુ કંઈ આવી ગયા અને બીજા માણુસોએ વચ્ચે પડીને તેને મહામુરકેલીથી ત્યાંથી મુકાવ્યો—બચાવ્યો.

આ રીતે જે મનુષ્ય કેવળ દૃઢ રાગથી જ પેલા નાના ભાઈના વચનવડે જેમ શિવ ચાલ્યો તેમજ ચાલે છે, તે પોતે જાતે કાંઈ સારાસારને સમજી શક્તો નથી અને બીજે પણ તેને કાંઈ સારાસાર કહીને સમજાવી શક્તો નથી. એ રીતે દષ્ટિરાગવાળાની દશા થાય છે,

હવે અતિશય દ્રેષવાળાની વાત સાંભળો: ચોરક દેશમાં પરકેખ નામે એક નેહડો છે. ત્યાં સરસી નામે આહીર રહે છે અને તે પારકા ઘરનાં કામકાજ કરીને આજીવિકા ચલાવે છે. તે એક વાર એક વાણિયાની સાથે ગામતરે ગયો. તે બન્ને જણા રસ્તામાં ચાલતાં વાત કરવા લાગ્યા. વાત કરતાં આડવાતમાં આહીરે પોતાની આહીર જાતિની પ્રશંસા કરી. વાણિયો બોલ્યો: તમે આહીરો અને આ પશુઓ બન્ને વિવેક વગરનાં છો એટલે કે તમે બન્ને એક જાતનાં જ કહેવાઓ. આ સાંભળીને આહીરને શેષ આંચો પશુ ચૂપ રહ્યો. આહીરની લૂખી આંખમાં વાણિયે શેષને જોઈ લીધો અને પછી તે વાણિયે તેને કાંઈ દાન આપ્યું; તેનું વિશેષ સન્માન કર્યું. એ રીતે અનેક રીતે વાણિયે તેને અનુકૂળ થવા પ્રયત્ન કર્યો છતાં તે રાજી ન થયો તે ન જ થયો. પછી પોતપોતાનાં કામ પતાવીને તે બન્ને પાછા ફરતા હતા ત્યાં તેમને ચોરાએ પકડ્યા. તેમની પાસેનું બધુંય લૂંટી લીધું. વાણિયાને ચોરાએ ઠીક પાંશરો કર્યો એટલે જે 'મારે કરવું હતું તે જ ચોરાએ જ કરી નાખ્યું' એમ ધારીને પેલો આહીર તો રાજી થયો. તે બન્નેને ચોરાએ મજબૂત રીતે બાંધ્યા અને તેઓ તેમને પીટવા લાગ્યા. પછી વાણિયો બોલ્યો: એ બિચારા ગરીબને શા માટે મારો છો ? એ તો એક નોકર છે. આ સાંભળી શેષે ભરાયેલા આહીરે કહ્યું: હું નહીં પણ એને બાપ ગરીબ છે. અને એ જ મારો નોકર છે માટે તમે એ બિચારાને તો છોડી જ ઘો. પછી તો ચોરાએ વાણિયાના મોં સામે જોયું. વાણિયો બોલ્યો, તે જે કહે છે તે ખરું છે. પછી ચોરાએ વાણિયાને છોડી દીધો એટલે તે વેગથી નાશી છૂટ્યો, અને પેલા આહીરને તેની પાસેથી ધન મેળવવા સારુ ચોરા એને મારવા લાગ્યા, પીટવા લાગ્યા અને ભીંસવા લાગ્યા એમ અનેક પ્રકારે તેને દુઃખ દીધું. એ પ્રકારે અતિશય દ્રેષવાળાની વાત છે.

હવે મૂઠની વાત આવે છે: કુચ્છાલા દેશમાં કોસખ નામે ગામ છે. ત્યાં શંખ નામે એક કુલપુત્ર રહે છે. તેનો દત્ત નામે એક બાલમિત્ર રહે છે. એ શંખને ઘણો જ વહાલો છે અને બધાં કામકાજમાં તેની સલાહ લઈને જ શંખ પ્રવૃત્તિ કરે છે પરંતુ એ દત્ત ઘણો જ કપટી છે અને પેલો શંખ સરળ સ્વભાવનો છે. બન્ને જણાના એ પરિસ્થિતિમાં દિવસો ઉપર દિવસો વીતે છે. હવે કોઈ પુણ્યને લીધે શંખ કેટલુંક ધન કમાયો અને એ વિશે તેણે દત્તને પૂછ્યું: કમાયેલું આ ધન હવે શી રીતે સાચવવું ? ગામ તો ઘણી જ બીકવાળું છે. દત્ત બોલ્યો: હે ઉત્તમ મિત્ર ! હમણાં તો તું આમ ને આમ ધન કમાયે જ, પછી ઠીક ઠીક કમાઈ રહે ત્યારે અટવીમાં જઈને યજ્ઞના મંદિરમાં એ બધું ધન આપણે દાટી આવશું. શંખે એ વાત કબૂલી લીધી. દુષ્ટ અભિપ્રાયવાળા એ દત્તે બરાબર આ તકનો લાગ જોઈને કોઈ બે પુરુષોને સંકેત કરીને અડધે રસ્તે ગોઠવી રાખ્યા અને તેમને શીખવી રાખ્યું કે જ્યારે અમે એ તરફ આવીએ ત્યારે તમારે અમને બન્નેને ડશવવા. હવે મધરાત થઈ ત્યારે હાથમાં ધનુષબાણ લઈ દત્ત તૈયાર થયો અને તેની સાથે

ચાલવા માટે પેલા શંખને ઝોલાવ્યો અને કહ્યું કે-આવ, આપણું વાંચિત કામ કરવા માટે આપણે ચાલીએ. પછી એક હાથમાં ભાતું લીધું અને બીજા હાથમાં ધનની પોટલી લઈ એ શંખ કોઈ પણ ન જાણે એ રીતે દંતની સાથે ચાલવા માંડ્યો. ગામ બહાર નીકળી ગયા પછી પેલા દંતે શંખને કહ્યું: ભાગ્યની વાત કોઈ કળી શકતું નથી, આફતો આવે છે ત્યારે ઓચિંતી જ આવી પડે છે માટે તું આ તારા હાથમાં રહેલી ધનની પોટલી મને સોંપી દે અને ભાતું તારા પોતાના હાથમાં રાખ. કદાચ કોઈ રીતે ચોર વગેરેનો ભય ઉપસ્થિત થાય તો તું દ્રવ્યની ચિંતાથી રોકાવાતું ન કરીશ અને એકદમ ગમે તે એક દિશા તરફ નાશી જાશે. જીવતા હોઈશું તો વળી ધન કમાવું હોયલું નથી. શંખ સરળ પ્રકૃતિનો હતો એથી તેણે આ બધું 'ડીક' માની લીધું અને એ બંને જણા ઝટઝટ ચાલવા માંડ્યા. અડધે રસ્તે ગયા ત્યાં તો પેલા સંકેત આપેલા બે માણસો ધારદાર તરવાર કાઢીને 'હણ્ણો હણ્ણો' બોલતા પાછળ પડ્યા. રાતના ગાઢ અંધારાને લીધે ઝાડના ડુંઠાને પણ 'ચોર' માનતો પેલો શંખ ગામ તરફ ભાગ્યે અને દંત પણ બીજી દિશા તરફ હાથમાં ધનની પોટલી લઈને વેગથી નાઠો. શંખે તો પોતે સરળ હોવાથી ગામમાં જઈને કોટવાળ પાસે ફરિયાદ કરી:

પૈસા બધા તારા પરંતુ મારા મિત્રને સાબે સારા લાવી આપ એમ કોટવાળને કહ્યું એ સાંભળીને કોટવાળ બીજા કોટવાળા મારફત એ વિશે તપાસ કરાવવા લાગ્યો. પરંતુ ક્યાંય પણ તેનો પત્તો લાગ્યો નહીં. એથી ભોળો શંખ તો ગભરાયો, રોવા લાગ્યો એટલે તેનાં સ્વજનોએ તેને જેમ તેમ કરીને સમજાવી છાનો રાખ્યો. પછી શંખે ગામની દેવીની માનતા માની: હે ભગવતી ! જે દંત આવશે તો તારો જાગરણ ઓચ્છવ કરાવીશ-રાતીજગો દઈશ. પછી પેલી ધનની પોટલીને ખરાખર સંતાડીને કોઈ એક દિવસે દંત આવી પહોંચ્યો, શંખ રાજી થયો, વધામણાં કર્યાં અને ગામની દેવીઓનો રાતીજગાનો ઓચ્છવ શરૂ કર્યો. દેવી ચમત્કારવાળી હતી એટલે તેણે પરથો આપ્યો અને એક યુવતિના શરીરમાં આવી તેને ધુણાવવા લાગી. ધુણતી ધુણતી તે બોલી: શંખ ! તારી ધનની પોટલી ચોરાઈ ગઈ તે બધું કાવતરું તારા દુષ્ટ મિત્રનું જ છે, માટે તું અમુક સ્થાનમાં જા અને ત્યાં તેણે દાટેલું ધન તું લઈ લે. તે સાંભળીને શંખ તો ઉલટો રોષે ભરાયો અને બોલ્યો: હે પાપિણી ! કુઆ-મમાં રહેનારી ! રાક્ષસી ! ખોટી સંભાવના કરીને તું મારા મિત્ર ઉપર દોષ ઢાળે છે ? એમ બોલીને તેણે પેલી ધુણતી બાઈને એક તમાચો ચોડી દીધો અને ઓચ્છવના રંગમાં ભંગ પાડીને તથા કાન ઉપર હાથ દઈને તે પોતાને ઘરે ચાલ્યો ગયો.

આ જાતનો મૂઠ તેને કાર્ય અને અકાર્યનું સ્વરૂપ સમજાવવામાં આવે તો પણ સમજી શકતો નથી, સમજવું તો દૂર રહ્યું અરે ! તે એ હકીકતને સાંભળી પણ શકતો નથી.

આ પ્રમાણે અતિશય રાગી, અતિશય દ્રેષી ને અતિશય મૂઢ એવા એ ત્રણેનાં દૃષ્ટાંતો કહીને એ અધ્યાપક મહાત્મા વળી ફરીને પેલા શિષ્યોને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો: જે પુરુષો અતિશય રાગ વગેરે દોષો વગરના હોય, સારા ગુણો મેળવવા માટે પક્ષપાત રાખનારા હોય, પૂર્વાપર અવિરુદ્ધ અર્થની શોધ માટે તત્પર બુદ્ધિવાળા હોય, આ લોકનો અને પરલોકનો વિરોધ થાય એવો અર્થ કરવા તરફ ચિત્તને ન વાળનારા હોય, હૃદયેશ અહુબ્ધ તથા સુવિશુદ્ધ બુદ્ધિવાળા માણસોની સંગત-સેવા કરવામાં તત્પર હોય, પરમ-પદનો ઉત્તમ માર્ગ જે રીતે પામી શકાય એવી રીતે તે માર્ગને અતુદ્દૂળ વિધિવિધાનો કરવામાં કુશળ હોય અને પોતપોતાના વિષયને અવ્યવસ્થિત કરવા માટે ઘોંઘાટ કરવામાં વચનગુપ્તિવાળા હોય અર્થાત્ વિષયની અવ્યવસ્થા માટે સુગુપ્ત હોય. એવા જ પુરુષો શાસ્ત્રના પરમ રહસ્યને બાણી શકવા સમર્થ છે અને એવાજ પુરુષો સંસારસમુદ્રનો પાર પામવા પણ ચોક્કસ શક્તિશાળી બની શકે છે. આ પ્રમાણે ગંભીરભાવ ગર્ભિત શિષ્યામણુ આપીને હબ્બુએ અધ્યાપક અટક્યા નથી એટલામાં તે તેના માથામાં ભારે શૂળની વેદના ઉપડી અને એથી તે ત્યાંને ત્યાં જ ઢળી પડ્યા-કાળધર્મ-મરણ-પામ્યા.

બધાં રહસ્યોને પ્રકાશિત કરનારા અને દેવના ગુરુ બૃહસ્પતિ જેવા સમર્થ એ ઉપાધ્યાયને આશ્રમી ગયેલા-મરણ પામેલા-બાણીને ‘ હાય હાય આ શું થઈ ગયું ’ એમ કરતાક બધા શિષ્યો તેની તરફ દોડ્યા. જમીન ઉપરથી તેમને ઊભા કર્યા, એમની આંખો પલકારા વિનાની ફાટી રહી, સુખ પણ થોડુંક ઊઘડી ગયું અને શરીરની ગતિ તદ્દન બંધ પડી ગઈ. તેમના ઉપર શીતળ ઉપચારો કર્યા, ગરમી લાવવા એમના શરીરને મસજીયું, બાણકાર લોકોને ઝોલાવવામાં આવ્યા, બધી બનેલી હકિકત કહી સંભળાવી, બાણકારોએ ભેયા તપાસ્યા અને ‘ હવે એનામાં જીવ નથી ’ એમ કહીને હાથ ખંખેરી નાખ્યા. શિષ્યો ભારે શોકથી ભરપૂર એવો આક્રંદ કરવા લાગ્યા અને તેનું પારલૌકિક બધું કાર્ય પણ પતી ગયું. યજ્ઞના સંબંધે થયેલા સંશયનો નિર્ણય તહીં પામેલા ‘ આપણે બધી રીતે અકર્મી છીએ ’ એમ ઝોલતા અને ભારે શોકને લીધે આંખમાંથી આસુઓના પ્રવાહને વહાવતા એવા એ પુરોહિત અને નારાયણ બન્ને બાપટીકરો પોતાને ઘરે પહોંચ્યા.

હવે બીજે કોઈ વખતે નારાયણે પુરોહિતને કહ્યું: હે પિતાજી ! પેલા મહાતુલાવ અધ્યાપકે તો આપણને પરમાર્થ-દૃષ્ટિથી સામાન્યપણે કાર્યનું રહસ્ય તો જાણાવેલું જ હતું માત્ર હવે તે બાબત આપણે તો વિશેષ નિર્ણય જ જાણવો બાકી રહ્યો હતો. ત્યાં જ્યાં સુધી કોઈ એવોજ મહાપ્રભાવવાળો બીજો પુરુષ આપણને ન મળે ત્યાં સુધી એ નિર્ણય બાણી નહીં જ શકાય. એથી તમે અનુમતિ આપતા હો તો હું એવા સમર્થ પુરુષના અન્વેષણ માટે કેટલાક દિવસો સુધી દેશાંતર ફરું અને તેમની ઝોજ કરી પાછો આવું, પરંતુ આમ ને આમ આગસ કરીને બેસી રહેવું સારું નથી. કારણ જિંદગી તો વીજળી

જેવી ચંચળ છે, યમરાજ તો પાસે જ બેઠો છે, અને આવતી આફતોને કોઈ પણ રીતે અટકાવી શકાતી નથી. આ સાંભળીને પુરોહિત બોલ્યો: હે પુત્ર ! એમ કર.

પછી સારી તિથિ, સાફ મુહૂર્ત અને સારો યોગ જોઈને થોડુંક ભાતું સાથે લઈને નારાયણ નીકળી પડ્યો. સારાં શુકન થતાં તેનો ચિત્તનો ઉત્સાહ વધ્યો અને તે સુનિપુણ એવા કોઈ પુરુષને શોધતો શોધતો એક પહાડીમાં આવેલા કુબમાં પેઠો. ત્યાં તેણે એક હસ્તિતાપસ જોયો. એ તાપસ અનેક પ્રકારનાં કષ્ટોથી પોતાની જાતને દમતો હતો અને અકુમને પારણે લાંબા સમયથી મારી નાખેલા વનહાથીનું માંસ ખાઈ પારણું કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરતો હતો. તેને તેવા પ્રકારના ધર્મનું આચરણ કરતો જોઈ નારાયણે નમસ્કાર કર્યો અને તે તેની સાથે વાતચિત કરવા લાગ્યો: હે ભગવંત ! લીલ લોકોને ખાવા લાયક એવા વનહાથીનું માંસ ખાઈને આપ અકુમનું પારણું કરો છો એમાં ધર્મનો કયો પરમાર્થ રહેલો છે ? કહ્યું છે કે—

“ ઋષિઓએ આચરેલી અવધૂત પૂત અને પ્રશસ્ત એવી માધુકરી વૃત્તિ સ્લેષ્ઠને ઘરેથી પણ કરવી જોઈએ.” અર્થાત્ સાધુ સંન્યાસીએ તો લિક્ષાવૃત્તિથી રહેવું જોઈએ, એ માર્ગ મુનિજનોએ પ્રશસ્તપણે-આચરી બતાવેલ છે. તાપસ બોલ્યો: હે ભદ્ર ! અમારા ધર્મમાં જીવહયા એ પ્રધાન તત્ત્વ છે. ઘરે ઘરે લિક્ષા લેવા ભમીએ તો ચાલતાં ચાલતાં અનેક જીવો કચરાઈને મરી જાય અને તેથી અમારો દયાપ્રધાન ધર્મ ન સચવાય. વળી, એકે એક કણમાં એક એક નોખો નોખો જીવ છે. ઘણા કણો ભેગા કરીએ અને રાંધણું બનાવીએ તો પણ ઘણા જીવોનો ઘાત થાય છે માટે અનેક જીવોના સમૂહને બચાવવા સારુ એક જીવવાળા એક મોટા પ્રાણીનો ઘાત કરવો એ અમારા નિર્વાહ માટે અમે યોગ્ય માનીએ છીએ. નારાયણ બોલ્યો: જેનામાં જીવજીવુ ચેતના હોવાનું હજી સંદિગ્ધ છે એવા દાણાના કણોની રક્ષા માટે જેનામાં જીવજીવુ ચેતના હોવાનું સ્પષ્ટ છે અને અનુભવ સિદ્ધ છે-જે દેખાય છે એવા વનહાથીને મારીને જીવનિર્વાહ કરવાનું કહેતા એવા તમારા માર્ગમાં વા તમારામાં જીવહયાનો સંભવ કેમ હોઈ શકે ? વળી, એ મારેલા હાથીના માંસની સ્વાભાવિક રીતે સડતી પેશીઓમાં એ માંસની જેવા રૂપરંગવાળા-માંસસમાન બીજી-જીવોની ઉત્પત્તિ કેમ ન સંભવી શકે ? અને આવું આવું આ તો રાક્ષસનું લક્ષ્ય છે.

“ જે માનવ પોતાના માંસને ખીબના માંસવડે વધારવા ઇચ્છે છે તે, ગમે ત્યાં ઉદ્વિષ્ણ વાસને પામે છે. ” વળી, “ માંસ એટલે ‘ માં સ ’ છે અર્થાત્ ‘ માં ’ એટલે ‘ મને ’ અને ‘ સ ’ એટલે ‘ તે ’ એનું તાત્પર્ય એ થયું કે હું જેનું માંસ અહિં ખાઉં છું, તે મને પરલોકમાં ખાઈ જશે. આ જાતનો માંસ શબ્દનો ભાવ બુદ્ધિમાન લોકોએ કહી બતાવેલ છે. ” આવાં અનેક વાક્યો વડે સ્મૃતિ વગેરે અનેક શાસ્ત્રોમાં માંસનો નિષેધ કરેલ છે. પછી તાપસ બોલ્યો: હે ભદ્ર !

વાદવિવાદ કરવાથી શું ? આ તો અમારો ધર્મમાર્ગ છે, એમાં આવા કોઈ વિચારને અવકાશ નથી. એટલે આવા કોઈ વિચારને અમે સહી શકીએ નહીં. એ સાંભળીને નારાયણ ત્યાંથી નીકળ્યો અને ધીજે ઠેકાણે જવા લાગ્યો.

તો ત્યાં એક નાના નેહડામાં મૂઠ માણસો જેની સેવા કરતા હતા એવો એક ભાગવત મુનિ ત્રણે કાળ સ્નાન કર્યા કરતો તેના જોવામાં આવ્યો. એ તેની પાસે ગયો, તેને પગે લાગીને જોકો. પ્રસંગ મળતાં તે, તેની સાથે વાત કરવા લાગ્યો: હે ભગવંત ! વિષ્ણુ સર્વવ્યાપી છે એથી તે, પાણીમાં પણ છે. તો એવા પાણીથી તમે સ્નાન કેમ કરી શકો ? એ રીતે તો એટલે જેમાં વિષ્ણુ છે એવા પાણીના પૂરથી તમે સ્નાન કરો એથી વિષ્ણુ ભગવાનની અવજ્ઞા કરી કેમ ન કહેવાય ? અને સ્નાન તો સામાન્ય માણસો પણ કરે છે એથી સ્નાનમાં ધર્મની કશી વિશેષતા ય નથી. વળી, ખરી વાત તો આ પ્રમાણે કહેવાય છે:-

“જેમાં સંયમનું પાણી ભરેલું છે, સત્યના કમળો વિકસેલાં છે, શીલ અને દયા એ બંને જેનાં કાંઠા છે એવી નદી એ આત્મા જ છે, તો હે પાંડુપુત્ર ! તેમાં જ તું અભિષેક કર. કાંઈ કેવળ પાણીમાં સ્નાન કરવાથી અંતરાત્માની શુદ્ધિ થતી નથી.” પેલા ક્રપિલ-કપિલ મતનો અનુયાયી ભાગવત ઓલ્યો: અમે ધ્યાનરૂપ અગ્નિ પ્રગટાવીએ છીએ એટલે પાણીમાં સ્નાન કરવાથી અમને જે પાપ દુષ્કૃત-મેલ લાગે છે તે બધું ય બળી બાય છે. એથી સ્નાન કરવાથી અમને કોઈ દોષ લાગતો નથી. નારાયણ ઓલ્યો: ધ્યાન કરવાથી તમે પાપના મેલને સાફ કરો છો અને ફરી વાર પાછું પ્રચુર પાણીના પૂરમાં શરીરને પખાળો છો અને તેથી ફરી વાર પાછું એનું એ પાપ તમને લાગે છે. એ રીતે આ તો ગજસ્નાન જ થયું. પેલા ક્રપિલ ઓલ્યો: ભલે કાંઈ પણ થતું હોય તે થાય. આ સાંભળીને નારાયણને એમ થયું કે આ પણ પેલા હસ્તિતાપસના જેવો છે એટલે તે આગળ ચાલ્યો.

આગળ ચાલતાં માર્ગમાં તેને જિનદત્ત નામે એક શ્રાવક ‘સાથી’ તરીકે મળ્યો એમ જાણી તેની સાથે તેની ગોષ્ઠી થઈ એટલે વાતચિત થઈ. એ ‘ચતુર છે’ એમ જાણીને તેના તરફ તેનો-નારાયણનો પક્ષપાત થયો. ચાલતાં ચાલતાં ક્યાંયથી પણ પેલા નારાયણે ગાજર વગેરે કંદમૂળો મેળવી તેમાંનાં કેટલાંક પેલા જિનદત્તને આપવા માંડ્યાં પણ તેણે તે ન લીધાં ‘શામાટે લેતા નથી ?’ એમ પૂછ્યા પછી જિનદત્તે કહ્યું:-

જેઓ પ્રતિપૂર્ણ કેવળજ્ઞાનવડે ત્રણ જગતમાં રહેલા તમામ પદાર્થોને જાણે છે એવા જ્ઞાની પુરુષોએ ગાજર વગેરે કંદમૂળો ખાવાનો નિષેધ કરેલો છે. એ કંદમૂળો અનંત જીવવાળા અંગોથી બનેલાં છે એટલે એમનું શરીર એક અને તેમાં જીવો અનંત છે એવાં એ કંદમૂળો છે માટે તે ખાવા યોગ્ય નથી. તે જ રીતે મધ, મઘ, માંસ, માખણ અને પાંચ ઊંબરકૂળો પણ ખાવા યોગ્ય નથી. મધ વગેરે ચાર પદાર્થોમાં તો તેમના જ વર્ણ

રસ અને ગંધવાળા અનેક બીજાં જીવો રહેલા છે, એવું પ્રત્યક્ષથી જ માલૂમ પડે છે. સર્વજ્ઞતા વચનો બાણ્યા પછી પણ એક આપણા આ તુચ્છ જીવનને માટે એ બધી વસ્તુઓને ખાઈને અનેક જીવોનો નાશ કેમ કરી શકાય? પછી નારાયણુ જોલ્યો:-ગાજર વગેરેમાં અનંત જીવો પ્રત્યક્ષ તો દેખાતા નથી, તો પછી એ કંદમૂળોમાં અનંત જીવો છે એ શી રીતે બાણી શકાય? જિનદત્ત જોલ્યો: જિનવચનને પ્રમાણુ માનવાથી એ બધું બાણી શકાય છે. એમ તો જ્ઞાન, દર્શન અને તપની આરાધના કરવાથી જે કૃણ મળે છે તે પણ કયાં પ્રત્યક્ષ દેખાય છે? છતાં જેમ શ્રી જિનવચનાનુસારે 'તે કૃણ છે.' એમ મનાય છે તેમ 'કંદમૂળોમાં અનંત જીવો છે' એમ સમજવાતું છે. શ્રી જિનો રાગદ્રેષ વગેરે દોષો વગરના છે માટે તેમનું વચન મિથ્યા-ખોટું હોતું નથી; અને જે પદાર્થો ઇન્દ્રિયગમ્ય નથી, તેની સંસિદ્ધિ પોતાની મતિકલ્પનાથી થઈ શકતી નથી.

“અહો આ ગૃહસ્થ છે છતાં સૂક્ષ્મ પદાર્થના વિચારમાં કુશળ છે તો પછી આના ગુરુઓ પણ જરૂર વિશિષ્ટ પ્રકારના હશે” એમ ધારતો નારાયણુ જોલ્યો: હે ભદ્ર! આ પ્રકારના વિવેકના સારવાળો આ તારો ધર્મોદ્ધમ તું કેની પાસેથી શીખ્યો? જિનદત્ત જોલ્યો: એક જ્યસિંહ નામે આચાર્ય છે. જેઓ કરુણાના સમુદ્ર છે અને જેમ મહાદેવે કામદેવને ખાળી નાખેલ છે તેમ જેમણે કામદેવને ખાળી નાખેલ છે એવા અને ભવના કૂપમાં પડતા જીવોને બહાર નીકળવા માટે હાથે ટેકો આપનારા એવા સુગૃહિત નામવાળા એ છે તથા એ આચાર્ય લગવંત આ જ પ્રદેશમાં રહે છે.

જેમની ક્ષમા પાસે પૃથ્વીની ક્ષમા તો કાંઈ જ ન કહેવાય, એ જ રીતે જેમની ઉચ્ચતા પાસે પહાડની ઉચ્ચતા કાંઈ જ ન લેખાય, જેમની ગંભીરતા પાસે સમુદ્ર તો એક ખાખોચિયા જેવો ગણાય, જેમની પાસે સૂર્ય પણ માત્ર દિવસે જ પ્રકાશ આપતો હોવાથી એકી શોલાવાળો છે અને એ મહાપ્રતાપવાળા ગુરુની પાસે એક ખજુઆ જેવો લાગે છે. પૂણ્યવટે જ પામી શકાય એવા અને સારી રીતે ધારેલા ખાર અંગના જ્ઞાનવટે જેઓ ત્રણ જગતની પ્રવૃત્તિ બાણી શક્યા છે એવા એ ગુરુને જ્યાંસુધી નજરે જોયા નથી ત્યાંસુધી જ શીતળતામાં ચંદ્રનાં ગીત ગવાય-વખાણુ થાય, અને તેની ઉપમા પણ દેવાય તથા જ્યાંસુધી એ ગુરુને હૃદયમાં આણ્યા નથી ત્યાંસુધી જ સિંહ પણ બળવાન લાગે. એવા એ ઉત્તમ ગુરુ પાસેથી હું મારા ઘણાં થોડાં પુણ્યને લીધે નયો, ભંગો અને હેતુઓની ચર્ચાવાળા શાસ્ત્રસમુદ્રથી નિષ્કેલો આ થોડાઘણાં વિવેક મેળવી શકેલ છું.

આ બધું સાંભળીને પ્રસન્નતા પામેલો નારાયણુ કહેવા લાગ્યો. રાહણુ પર્વત સિવાય બીજે સ્થળે અનુપમ રત્નો હોવાનો સંભવ નથી, એ જ રીતે આવા અસાધારણુ ગુરુ સિવાય આ પ્રકારનું સૂક્ષ્મ ધર્મજ્ઞાન બીજેથી મળે તેવું નથી, તેથી હે જિનદત્ત! અમારે જે કામ કરવાતું છે તે બધું તે જ કરી આપ્યું છે અર્થાત્ અમે જે પુરુષની શોધમાં નીકળ્યા

છીએ તેની શોધ તે જ કરી લીધી છે; માટે હવે તું તારા ગુરુઓનાં ચરણકમલોનાં દર્શન કરાવ જેથી કરીને મારે મન-ભમરે ત્યાં પ્રસન્નતા પામે. જિનદત્ત યોલ્યો: એમ કરું એટલે તને ગુરુનાં દર્શન કરાવું.

પછી ત્યાંથી પાંચ યોજન જેટલે દૂર રહેલા એથપુર નામના નગર ભણી તે બંને ગયા. ત્યાં તત્કાળ આવેલા રાજ વગેરે મોટા મોટા માણસોવડે પૂજા, આદરસત્કાર અને મહિમા પામેલા એવા આચાર્યને ધર્મકથા કરતા તેમણે લીધા. તેમને જોઈને હર્ષને લીધે જેનાં શેમેશમ ખડાં થઈ ગયાં છે એવા અને આચાર્ય તરફ બહુમાન ધરાવનારા એવા જિનદત્ત અને નારાયણ ત્યાં ગુરુને પગે પડ્યા. તેમની સામે જોઈને ગુરુએ આશિષ આપી અને તેમના માથા ઉપર પોતાનો હાથ મૂક્યો. પછી તેઓ બંને ઉચિત સ્થળ ઉપર બેઠાં બેઠાં. ગુરુના ગુણથી રાજ થયેલા રાજ્યે ગુરુની સામે તેમને આપવા માટે જ પાંચ ક્રોડ સોનેવાનો ઢગલો કર્યો અને ચીનાંશુક વગેરે ઉત્તમ પ્રકારનાં વસ્ત્રોનો પણ ઢગલો કર્યો. પછી રાજ યોલ્યો: હે ભગવંત ! મારા ઉપર કૃપા કરીને આ મારી તુમ્હાં ભેટનો સ્વીકાર કરો. આચાર્ય યોલ્યો: હે રાજન ! અર્થ અનર્થનું કારણ છે, અર્થ સંસારનું મોટું કારણ છે, અર્થ સંયમવનને બાળવા માટે પ્રચંડ દાવાનળ સમાન છે. દુર્મતિ મહિલાના સ્વયંવર સમાન અર્થ ઉન્માદને ઉપજાવે છે, માટે મુનિવરોએ તને દૂર દૂરથી તજેલો છે. વળી, જે સ્વેત કપડાં અને કાંબલ વગેરે ઉપકરણો મહામૂલ્યવાળાં ન હોય પરંતુ સાધારણ કીમતનાં સાદાં હોય તેમને જ સંયમનાં હેતુ સમજીને મુનિરાજ પરિશુદ્ધપણે ગ્રહણ કરે છે. માટે હે રાજ ! તું જે મારી પાસે આ ધન અને મહામૂલાં કપડાં લાવેલ છે તે બધાનું કથું કામ નથી, તેં દાન માટે પ્રયત્ન કર્યો છે એટલે તને દાનનું ફળ મળી ગયું સમજવું. પ્રયત્નપૂર્વક નિમંત્રણ આપેલો સાધુ દાનને ઇચ્છે કે ન ઇચ્છે તો પણ પરિણામવિશુદ્ધિને લીધે દાતારને તો સાધુએ ગ્રહણ ન કર્યું હોય તો પણ નિર્જરા થઈ ચૂકે છે. જ્યારે આચાર્યે રાજને આ પ્રમાણે જણાવ્યું ત્યારે તેને એમ લાગ્યું કે હું પુણ્ય વગરનો છું અને એ રીતે પોતાને અપુણ્ય માનતો રાજ ગુરુને નમીને જેવો આવ્યો હતો તેવો જ પાછો ચાલ્યો ગયો.

રાજની વિનંતિ અને ગુરુની અલુપ્થતા આ બધું જોઈને નારાયણ વિચારવા લાગ્યો કે-આ મહાત્માએ દૃઢ રીતે લોભ ઉપર વિજય મેળવેલો છે. એ લોભવિજયી છે માટે જ આટલું બધું અર્પવામાં આવતું ધન એક તણખલાની પેઠે તણ દઈ શકે છે.

પછી પરબદ્ધ ઊઠી ગઈ અને એકાંત થયું એટલે ગુરુને જોઈને પરમ સંતોષને પામેલા નારાયણને જિનદત્તે ઓળખાવ્યો અને તે વિશેની બધી હકીકત ગુરુને કહી બતાવતાં જણાવ્યું કે-આ મહાત્મા તમારાં ચરણકમળના અનુરાગને લીધે આટલે દૂર સુધી આવેલો છે માટે તમે જે રીતે એણે તમારી સેવા કરવા તરફ વૃત્તિ બતાવી છે તેવું જ ફળ તેને આપો. પછી ગુરુએ સવિસ્તર તેને સાધુધર્મનો અને ગૃહસ્થધર્મનો ઉપદેશ

આખ્યો. એ બધું સાંભળીને લઘુકર્મી, અત્યંત મધ્યસ્થ વૃત્તિવાળો અને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી ભાવાર્થને વિચારી શકવાના સામર્થ્યવાળો હોવાથી એ પ્રતિબોધ પામ્યો. પછી વધારે સમય સુધી ગુરુની ઉપાસના કરીને અને સદ્ધર્મના સારને બરાબર સમજી લઈને ગુરુ પ્રત્યે એણે પોતાના અવિનયની ક્ષમા માગી અને ત્યારબાદ એ પોતાને નગરે પહોંચ્યો.

નગરમાં જઈને પિતાને મળ્યો અને ધર્મનો જે સાર પોતે મેળવી લાવ્યો છે તે બધો તેને કહી બતાવ્યો. પિતાએ તેની પ્રશંસા કરી અને યજ્ઞની પ્રવૃત્તિ વગેરેની બધી જ ક્રિયાઓ તણ દીધી. એ પ્રમાણે એ બંને પિતાપુત્રે આજીવંતોને, ગુણવ્રતોને અને શિક્ષાવ્રતોને સારી રીતે પાળ્યા, સારા સારા મુનિઓની ઉપાસના કરી, સિદ્ધાંતોનાં રહસ્યો સાંભળ્યાં અને એ રીતે સદાકાળ એ બંને સવિશેષપણે ધર્મમાં ઉદ્યમવાળા થયા. કુમે કરીને એમણે બંનેએદેશવિરતિ ધર્મની સારી રીતે આરાધના કર્યા પછી જ્યારે સર્વવિરતિ ધર્મને પાળવાની પોતામાં યોગ્યતા આવી ત્યારે તેમણે સંયમની પણ સારી રીતે આરાધના કરી અને અંતે તે બંને નિર્વાણને પામ્યા. આ રીતે મધ્યસ્થભાવ કલ્યાણપરંપરાનું કારણ બને છે. વળી.

જેમ નિર્મળ આરિસામાં પાસેની તમામ વસ્તુઓનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમ મધ્યસ્થ માનવના મનમાં સમગ્રધર્મના ગુણોનું પ્રતિબિંબ પડે છે. પાણી અને દૂધ મળી ગયું હોય તેમાંથી જેમ હંસ પોતાની નિપુણતાવડે માત્ર દૂધ પીએ-અહણુ કરે છે તેમ મધ્યસ્થ માનવો દોષોને તણ દઈને માત્ર અહણુ કરવા જેવાં જ તત્ત્વોનું અહણુ કરે છે. વળી, ડાહ્યા માણસો મધ્યસ્થવૃત્તિને શાસ્ત્રોને લણ્યા વિના જ બુદ્ધિમાં આવેલો સંસ્કાર કહે છે, આંખ વિના જ વસ્તુઓને જોવાનું સાધન કહે છે અને આચાર્યની શિક્ષા વગર જ આવેલું પરમ આતુર્ય કહે છે. કોઈ માનવ લલ્લે ઓછા ગુણવાળો હોય તો પણ પોતાની મધ્યસ્થ વૃત્તિને લીધે બીજા માનવોનો માનિતો-પૂજ્ય થઈ જાય છે. મિત્રોમાંના ઉત્તમ મિત્ર બની જાય છે. એક મધ્યસ્થતાના ગુણને મેળવીને જીવો વેગથી સંસારસમુદ્રનો પાર પામી ગયેલા છે. જેને સન્નિપાત થયો હોય ત્યારે તે જેમ શુભ અશુભ વસ્તુનો વિવેક કદી પણ કરી શકતો નથી તેમ જે માનવના દુષ્કર્મોના સમૂહનો ઉદય થયો હોય તે મધ્યસ્થ વૃત્તિને પામી શકતો નથી.

જે સુધીમાનવ સર્વ પ્રકારના આગ્રહોનો ત્યાગ કરી કેવળ એક મધ્યસ્થ ગુણને શરણે જાય છે તે બધા સમુદ્રોમાંના એક ક્ષીરસમુદ્રની પેઠે બધી સંપત્તિઓનું સ્થાન બને છે.

શ્રી કથારત્ન કોશમાં માધ્યસ્થ ગુણના વિષેના પ્રકરણમાં પુરોહિતપુત્ર
નારાયણની કથા સમાપ્ત.
(પ્રથમ અંશ સમાપ્ત)